

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما صلوات

www.

www.

www.

www.

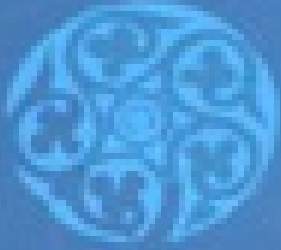
Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

فضيلة خدمتِ اہل بیت

ماہر الدین الفارسی نقی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اختران فضیلت : زندگی و درگذشت علمای شیعه، 1372 - 1387ش

نویسنده:

ناصرالدین انصاری قمی

ناشر چاپی:

دلیل ما

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۲۱	اختران فضیلت: زندگی و درگذشت علمای شیعه، ۱۳۷۲ - ۱۳۸۷ش
۲۱	مشخصات کتاب
۲۱	اشاره
۲۵	سرآغاز
۲۹	آشتیانی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۶ ق
۳۲	آقانجفی همدانی ۱۳۲۲ - ۱۴۱۷ ق
۳۴	آل خلیفه ۱۳۲۵ - ۱۴۲۶
۳۶	آل صادق ۱۳۶۴ - ۱۴۱۵ ق
۳۸	آل طالقانی ۱۳۵۰ - ۱۴۲۴ ق
۴۰	آل طیب ۱۳۳۰ - ۱۴۱۵ ق
۴۱	آل علی شاهرودی ۱۳۴۸ - ۱۴۱۸ ق
۴۳	آل یاسین ۱۳۵۰ - ۱۴۲۷ ق
۴۸	آملی ۱۳۲۲ - ۱۴۱۳ ق
۵۱	آیت اللهی ۱۳۴۲ - ۱۴۱۸ ق
۵۲	ابوترابی ۱۳۳۵ - ۱۴۲۱ ق
۵۵	اجتهادی ۱۳۵۰ - ۱۴۱۴ ق
۵۶	احسانبخش ۱۳۴۹ - ۱۴۲۲ ق
۵۹	احمدیان نجف آبادی ۱۳۴۰ - ۱۴۱۷ ق
۶۱	احمدی شاهرودی ۱۳۴۶ - ۱۴۱۷ ق
۶۳	احمدی میانجی ۱۳۴۵ - ۱۴۲۱ ق
۶۶	اراکي ۱۳۱۲ - ۱۴۱۵ ق
۷۲	اردکانی ۱۳۲۶ - ۱۴۱۷ ق
۷۳	استرآبادی ۱۳۲۳ - ۱۴۲۵ ق

- ۷۴ استعلامی ۱۳۳۰ - ۱۴۲۱ ق
- ۷۵ اسلامی آبادانی ۱۲۸۴ - ۱۴۲۰ ق
- ۷۷ اشتیاردی ۱۳۳۹ - ۱۴۲۹ ق
- ۸۰ اشراقی تبریزی ۱۳۳۴ - ۱۴۲۱ ق
- ۸۳ اعتمادی کاشانی ۱۳۴۸ - ۱۴۱۶ ق
- ۸۵ اعرافی یزدی ۱۳۲۸ - ۱۴۱۳ ق
- ۸۶ الهامی ۱۳۱۶ - ۱۴۲۱ ق
- ۸۹ الیاسی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۷ ق
- ۹۰ امامی کاشانی ۱۳۵۶ - ۱۴۲۳ ق
- ۹۱ امین سبزواری ۱۳۳۷ - ۱۴۲۱ ق
- ۹۲ امینی نجفی ۱۳۵۵ - ۱۴۲۱ ق
- ۹۵ انصاری قمی ۱۳۲۳ - ۱۳۹۱ ق
- ۱۰۹ انصاری قمی ۱۳۲۹ - ۱۴۰۵ ق
- ۱۱۲ انصاری قمی ۱۳۴۰ ق - زنده در ۱۴۰۵ ق؟
- ۱۱۵ انصاری قمی ۱۳۴۰ - ۱۴۱۹ ق
- ۱۱۹ ایازی ۱۳۵۰ - ۱۴۲۳ ق
- ۱۲۰ ایروانی ۱۳۳۱ - ۱۴۲۶ ق
- ۱۲۱ باقری اصفهانی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۷ ق
- ۱۲۳ بحرالعلوم ۱۳۴۸ - ۱۴۲۲ ق
- ۱۲۶ بروجردی ۱۳۲۹ - ۱۴۱۹ ق
- ۱۲۸ بروجردی ۱۳۵۴ - ۱۴۲۷ ق
- ۱۳۰ بروجردی ۱۳۴۸ - ۱۴۱۸ ق
- ۱۳۳ برهانی ۱۳۵۱ - ۱۴۲۰ ق
- ۱۳۵ بقال ۱۳۵۵ - ۱۴۲۰ ق
- ۱۳۷ بکایی ۱۳۵۳ - ۱۴۲۸ ق
- ۱۴۰ بهاء الدینی ۱۳۲۷ - ۱۴۱۸ ق

- ۱۴۳ ----- بهادری ۱۳۶۵ - ۱۴۲۶ ق
- ۱۴۴ ----- بهجتی ۱۳۵۴ - ۱۴۲۸ ق
- ۱۴۶ ----- بهشتی ۱۳۲۴ - ۱۴۲۴ ق
- ۱۴۷ ----- بهشتی و رسی ۱۳۵۰ - ۱۴۱۷ ق
- ۱۵۰ ----- بیاضی عاملی ۱۳۲۸ - ۱۴۲۵ ق
- ۱۵۱ ----- بیگدلی آذری قمی ۱۳۴۲ - ۱۴۲۰ ق
- ۱۵۴ ----- پایانی ۱۳۴۶ - ۱۴۱۷ ق
- ۱۵۸ ----- پسندیده ۱۳۱۳ - ۱۴۱۷ ق
- ۱۶۱ ----- پیشوا ۱۳۵۰ - ۱۴۲۶ ق
- ۱۶۳ ----- تبریزی ۱۳۴۰ - ۱۴۱۶ ق
- ۱۶۴ ----- تبریزی ۱۳۴۵ - ۱۴۲۷ ق
- ۱۷۱ ----- تقوی اشتهاردی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۱ ق
- ۱۷۳ ----- توحیدی ۱۳۳۲ - ۱۴۲۷ ق
- ۱۷۵ ----- جزایری مروّج ۱۳۲۸ - ۱۴۱۹ ق
- ۱۷۸ ----- جزائری ۱۳۵۱ - ۱۴۲۶ ق
- ۱۸۰ ----- جعفری تبریزی ۱۳۴۴ - ۱۴۱۹ ق
- ۱۸۸ ----- جعفری ۱۳۵۴ - ۱۴۱۹ ق
- ۱۹۰ ----- جعفری همدانی ۱۳۲۴ - ۱۴۱۶ ق
- ۱۹۲ ----- جمال الدین ۱۳۴۶ - ۱۴۱۷ ق
- ۱۹۴ ----- جوادی ۱۳۵۷ - ۱۴۲۱ ق
- ۱۹۸ ----- جواهری ۱۳۲۲ - ۱۴۱۵ ق
- ۲۰۰ ----- حاج آخوند ۱۳۴۸ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۰۳ ----- حائری تهرانی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۱ ق
- ۲۰۷ ----- حائری خرم آبادی ۱۳۶۶ - ۱۴۲۳ ق
- ۲۰۸ ----- حائری یزدی ۱۳۴۱ - ۱۴۲۰ ق
- ۲۱۰ ----- حجت طباطبایی ۱۳۳۷ - ۱۴۲۲ ق

- ۲۱۲ حجتی کرمانی ۱۳۱۶ - ۱۴۲۱ ق
- ۲۱۵ حرز الدین ۱۳۳۳ - ۱۴۱۷ ق
- ۲۱۶ حرم پناهی ۱۳۴۷ - ۱۴۲۳ ق
- ۲۱۸ حشون ۱۳۸۷ - ۱۴۲۶ ق
- ۲۲۰ حسینی ارجی ۱۳۶۸ - ۱۴۲۱ ق
- ۲۲۳ حسینی تهرانی ۱۳۴۵ - ۱۴۱۶ ق
- ۲۲۶ حسینی خطیب ۱۳۳۹ - ۱۴۱۴ ق
- ۲۲۸ حسینی مرندی ۱۳۵۰ - ۱۴۲۰ ق
- ۲۲۹ حق شناس ۱۳۳۸ - ۱۴۲۸ ق
- ۲۳۰ حقی ۱۳۴۸ - ۱۴۱۹ ق
- ۲۳۳ حکمی ۱۳۴۶ - ۱۴۲۴ ق
- ۲۳۵ حکیم ۱۳۴۱ - ۱۴۲۳ ق
- ۲۳۸ حکیم ۱۳۵۸ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۴۱ حلبی ۱۳۱۸ - ۱۴۱۸ ق
- ۲۴۳ حقامی ۱۳۴۰ - ۱۴۱۹ ق
- ۲۴۵ حیدری ۱۳۴۷ - ۱۴۲۱ ق
- ۲۴۶ خاتم یزدی ۱۳۴۹ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۴۷ خادمی شیرازی ۱۳۴۶ - ۱۴۱۹ ق
- ۲۴۸ خالصی ۱۳۲۸ - ۱۴۱۹ ق
- ۲۵۱ خراسان ۱۳۶۸ - ۱۴۲۰ ق
- ۲۵۵ خرمشاهی ۱۳۲۴ - ۱۴۱۷ ق
- ۲۵۶ خسروی زنجانی ۱۳۲۶ - ۱۴۱۶ ق
- ۲۵۸ خُطی خنیزی ۱۳۳۵ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۵۹ خمینی ۱۳۶۴ - ۱۴۱۵ ق
- ۲۶۱ خوانساری اصفهانی ۱۳۳۴ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۶۳ خوبی ۱۳۱۷ - ۱۴۱۳ ق

- ۲۷۱ خویی ۱۳۷۷ - ۱۴۱۵ ق
- ۲۷۲ دانش آشتیانی ۱۳۲۹ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۷۴ دشتی ۱۳۷۰ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۷۶ دوانی ۱۳۴۸ - ۱۴۲۷ ق
- ۲۸۱ دینوری ۱۳۲۰ - ۱۴۱۶ ق
- ۲۸۲ ذهنی ۱۳۶۷ - ۱۴۲۳ ق
- ۲۸۶ ربانی میانجی ۱۳۴۱ - ۱۴۱۶ ق
- ۲۸۷ رحمانی مازندرانی ۱۳۴۲ - ۱۴۱۶ ق
- ۲۹۰ رحمانی همدانی ۱۳۵۴ - ۱۴۲۵ ق
- ۲۹۱ رضوانی زنجانی ۱۳۴۲ - ۱۴۲۰ ق
- ۲۹۲ رضوی ۱۳۴۵ - ۱۴۲۳ ق
- ۲۹۵ رضوی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۹۶ رفیعی ۱۳۳۵ - ۱۴۲۲ ق
- ۲۹۸ روحانی ۱۳۴۳ - ۱۴۲۱ ق
- ۳۰۲ روحانی ۱۳۳۸ - ۱۴۱۸ ق
- ۳۰۵ روحانی بابلی ۱۳۴۲ - ۱۴۲۰ ق
- ۳۰۷ روحانی رانکوهی ۱۳۵۱ - ۱۴۲۳ ق
- ۳۰۹ روحانی کرمانی ۱۳۴۴ - ۱۴۱۳ ق
- ۳۰۹ روحانی نجفی ۱۳۵۰ - ۱۴۱۵ ق
- ۳۱۱ روضاتی ۱۳۴۷ - ۱۴۲۲ ق
- ۳۱۴ زاهدی ۱۳۳۵ - ۱۴۱۹ ق
- ۳۱۶ زین الدین ۱۳۳۲ - ۱۴۱۹ ق
- ۳۱۹ سامت قزوینی ۱۳۲۱ - ۱۴۲۰ ق
- ۳۲۱ سبزواری ۱۳۲۸ - ۱۴۱۴ ق
- ۳۲۵ سبط الشیخ ۱۳۴۹ - ۱۴۱۶ ق
- ۳۲۶ سبط الشیخ ۱۳۴۴ - ۱۴۲۵ ق

- ۳۲۸ ستوده ۱۳۴۰ - ۱۴۲۰ ق
- ۳۳۰ سعادت پرور ۱۳۴۵ - ۱۴۲۵ ق
- ۳۳۱ سعادت مصطفوی ۱۳۲۵ - ۱۴۱۵ ق
- ۳۳۳ سعید ۱۳۳۷ - ۱۴۱۶ ق
- ۳۳۵ سعیدی کاشمیری ۱۳۵۲ - ۱۴۱۶ ق
- ۳۳۷ سلطان القزاء ۱۳۱۹ - ۱۴۱۸ ق
- ۳۴۰ سلطانی طباطبایی ۱۳۲۸ - ۱۴۱۸ ق
- ۳۴۲ سلیمانی قزوینی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۰ ق
- ۳۴۳ سویج ۱۳۴۳ - ۱۴۲۳ ق
- ۳۴۵ شاهرودی طاهری ۱۳۵۰ - ۱۴۱۴ ق
- ۳۴۶ شتر ۱۳۴۶ - ۱۴۱۴ ق
- ۳۴۷ شبستری ۱۳۳۳ - ۱۴۲۴ ق
- ۳۴۹ شراره ۱۳۲۶ - ۱۴۱۹ ق
- ۳۵۱ شراره ۱۳۶۴ - ۱۴۲۶ ق
- ۳۵۳ شرقی ۱۳۴۳ - ۱۴۱۹ ق
- ۳۵۴ شریف رازی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۰ ق
- ۳۵۶ شزی ۱۳۳۰ - ۱۴۱۵ ق
- ۳۵۸ شمس الدین ۱۳۵۳ - ۱۴۲۱ ق
- ۳۶۲ شمس گیلانی ۱۳۴۷ - ۱۴۲۴ ق
- ۳۶۴ شوشتری ۱۳۲۰ - ۱۴۱۵ ق
- ۳۶۷ شیرازی ۱۳۴۷ - ۱۴۲۲ ق
- ۳۷۳ شیرازی ۱۳۲۶ - ۱۴۲۱ ق
- ۳۷۵ شهرستانی ۱۳۳۹ - ۱۴۱۸ ق
- ۳۷۹ صائنی زنجانی ۱۳۵۱ - ۱۴۱۹ ق
- ۳۸۰ صادقی اصفهانی ۱۳۴۶ - ۱۴۱۷ ق
- ۳۸۲ صافی اصفهانی ۱۳۳۸ - ۱۴۱۶ ق

- ۳۸۴ صالحی مازندرانی ۱۳۵۲ - ۱۴۲۳ ق
- ۳۸۶ صبوری قمی ۱۳۳۵ - ۱۴۲۴ ق
- ۳۸۷ صدر ۱۳۳۹ - ۱۴۱۵ ق
- ۳۹۰ صدر ۱۳۲۷ - ۱۴۱۵ ق
- ۳۹۱ صدر ۱۳۳۳ - ۱۴۱۸ ق
- ۳۹۲ صدر ۱۳۶۲ - ۱۴۱۹ ق
- ۳۹۷ صدیقین ۱۳۴۲ - ۱۴۲۶ ق
- ۳۹۹ صفایی حائری ۱۳۷۰ - ۱۴۲۰ ق
- ۴۰۲ صفایی خوانساری ۱۳۲۱ - ۱۴۱۳ ق
- ۴۰۴ طاهر شمس گلپایگانی ۱۳۴۶ - ۱۴۱۶ ق
- ۴۰۶ طاهری گرگانی ۱۳۴۹ - ۱۴۲۸ ق
- ۴۰۹ طباطبایی قمی ۱۳۲۹ - ۱۴۲۸ ق
- ۴۱۲ طباطبایی یزدی ۱۳۴۸ - ۱۴۱۶ ق
- ۴۱۷ طبسی حائری ۱۳۶۵ - ۱۴۲۴ ق
- ۴۱۸ طبسی حائری ۱۳۴۲ - ۱۴۲۱ ق
- ۴۲۰ عابدی قمی ۱۳۳۵ - ۱۴۱۷ ق
- ۴۲۱ عارفی ۱۳۱۱ - ۱۴۲۲ ق
- ۴۲۳ عالمی ۱۳۴۶ - ۱۴۲۰ ق
- ۴۲۴ عبیری ۱۳۸۱ - ۱۴۲۴ ق
- ۴۲۷ عرفانیان خراسانی ۱۳۴۹ - ۱۴۲۴ ق
- ۴۲۹ عسکری ۱۳۳۸ - ۱۴۲۸ ق
- ۴۳۳ عسکری گیلانی ۱۳۴۸ - ۱۴۲۶ ق
- ۴۳۴ علامه اصفهانی ۱۳۳۰ - ۱۴۱۹ ق
- ۴۳۶ علم الهدی سبزواری ۱۳۳۵ - ۱۴۲۰ ق
- ۴۳۸ علوی بخشایشی ۱۳۵۰ - ۱۴۱۹ ق
- ۴۴۰ علوی پروردی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۷ ق

- ۴۴۲ عندلیب همدانی ۱۳۲۶ - ۱۴۲۰ ق
- ۴۴۴ غروی تبریزی ۱۳۲۸ - ۱۴۱۵ ق
- ۴۴۵ غروی تبریزی ۱۳۴۹ - ۱۴۱۹ ق
- ۴۴۸ غروی علیاری ۱۳۱۹ - ۱۴۱۷ ق
- ۴۵۳ غضنفری خوانساری ۱۳۳۶ - ۱۴۲۴ ق
- ۴۵۴ غفاری ۱۳۴۵ - ۱۴۲۱ ق
- ۴۵۶ فاضل بهسودی ۱۳۵۹ - ۱۴۱۹ ق
- ۴۵۹ فاضل لنکرانی ۱۳۵۰ - ۱۴۲۸ ق
- ۴۶۵ فاضل هرنندی ۱۳۵۳ - ۱۴۲۷ ق
- ۴۶۶ فاطمی ابهری ۱۳۴۶ - ۱۴۲۵ ق
- ۴۶۸ فالی ۱۳۳۲ - ۱۴۲۸ ق
- ۴۷۰ فتاوی ۱۳۵۷ - ۱۴۱۸ ق
- ۴۷۱ فضایی ۱۳۴۱ - ۱۴۱۸ ق
- ۴۷۲ فقیه امامی ۱۳۵۲ - ۱۴۱۴ ق
- ۴۷۴ فقیه عاملی ۱۳۲۹ - ۱۴۱۹ ق
- ۴۷۶ فقیهی بروجردی ۱۳۴۲ - ۱۴۲۱ ق
- ۴۷۸ فلسفی ۱۳۲۶ - ۱۴۱۹ ق
- ۴۸۴ فلسفی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۷ ق
- ۴۸۶ فهری زنجانی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۷ ق
- ۴۸۸ قائمی ۱۳۱۶ - ۱۴۱۴ ق
- ۴۸۹ قاضی زاهدی ۱۳۴۶ - ۱۴۱۷ ق
- ۴۹۲ قبیسی عاملی ۱۳۳۳ - ۱۴۱۴ ق
- ۴۹۳ قرنی گلپایگانی ۱۳۳۳ - ۱۴۱۸ ق
- ۴۹۵ قزوینی ۱۳۴۸ - ۱۴۱۵ ق
- ۴۹۷ کاشی ۱۳۴۴ - ۱۴۱۷ ق
- ۴۹۸ کاظمی قزوینی ۱۳۳۵ - ۱۴۱۴ ق

- ۵۰۰ کاظمینی بروجردی ۱۳۴۳ - ۱۴۲۳ ق
- ۵۰۲ کافی ۱۳۴۷ - ۱۴۲۱ ق
- ۵۰۳ کجوری ۱۳۳۱ - ۱۴۱۹ ق
- ۵۰۵ کرمی حویزی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۳ ق
- ۵۰۷ کشفی ۱۳۵۱ - ۱۴۲۱ ق
- ۵۰۹ کشمیری ۱۳۳۵ - ۱۴۱۹ ق
- ۵۱۰ کلانتر ۱۳۳۵ - ۱۴۲۰ ق
- ۵۱۳ کلباسی ۱۳۲۳ - ۱۴۱۸ ق
- ۵۱۵ کمالی دزفولی ۱۳۳۲ - ۱۴۲۶ ق
- ۵۱۷ کمره ای ۱۳۲۰ - ۱۴۱۶ ق
- ۵۲۰ کوکبی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۶ ق
- ۵۲۲ گلپایگانی ۱۳۱۶ - ۱۴۱۴ ق
- ۵۳۱ لاکانی ۱۳۳۱ - ۱۴۲۱ ق
- ۵۳۴ لطفی ۱۳۳۵ - ۱۴۲۷ ق
- ۵۳۷ محسنی ملایری ۱۳۲۲ - ۱۴۱۶ ق
- ۵۳۸ مجتهدی ۱۳۴۳ - ۱۴۲۹ ق
- ۵۴۰ محقق ۱۳۲۶ - ۱۴۲۱ ق
- ۵۴۲ محقق بهسودی ۱۳۵۷ - ۱۴۱۷ ق
- ۵۴۴ محقق تهرانی ۱۳۳۲ - ۱۴۱۵ ق
- ۵۴۵ محلاتی ۱۳۴۵ - ۱۴۲۱ ق
- ۵۴۸ محمّدی اشتهرادی ۱۳۶۳ - ۱۴۲۷ ق
- ۵۵۰ محمدی عراقی ۱۳۳۳ - ۱۴۲۲ ق
- ۵۵۲ محمدی لایینی ۱۳۴۱ - ۱۴۱۴ ق
- ۵۵۴ محمّدی هیدجی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۱ ق
- ۵۵۵ محمودی ۱۳۴۱ - ۱۴۲۷ ق
- ۵۶۰ محمودی دشتی ۱۳۲۵ - ۱۴۲۴ ق

- ۵۶۲ ----- محمودی گلپایگانی ۱۳۴۵ - ۱۴۱۴ ق
- ۵۶۳ ----- مدرّس گیلانی ۱۳۳۵ - ۱۴۲۰ ق
- ۵۶۸ ----- مدرّس هاشمی ۱۳۲۹ - ۱۴۱۹ ق
- ۵۷۰ ----- مدرّس یزدی ۱۳۲۶ - ۱۴۱۳ ق
- ۵۷۱ ----- مدرّسی یزدی ۱۳۵۸ - ۱۴۲۲ ق
- ۵۷۳ ----- مدرّسی یزدی ۱۳۵۰ - ۱۴۲۵ ق
- ۵۷۴ ----- مدنی کاشانی ۱۳۲۱ - ۱۴۱۲ ق
- ۵۷۷ ----- مدیر شانه چی ۱۳۴۶ - ۱۴۲۳ ق
- ۵۸۰ ----- مرتضوی لنگرودی ۱۳۵۰ - ۱۴۲۶ ق
- ۵۸۳ ----- مرتضوی لنگرودی ۱۳۵۲ - ۱۴۲۶ ق
- ۵۸۵ ----- مرتضوی میانجی ۱۳۳۲ - ۱۴۱۲ ق
- ۵۸۶ ----- مرعشی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۵ ق
- ۵۸۷ ----- مرعشی ۱۳۳۷ - ۱۴۲۶ ق
- ۵۹۰ ----- مرعشی ۱۳۳۷ - ۱۴۲۳ ق
- ۵۹۲ ----- مرعشی نجفی ۱۳۲۵ - ۱۴۱۶ ق
- ۵۹۴ ----- مرقاتی ۱۳۴۸ - ۱۴۲۶ ق
- ۵۹۷ ----- مروّج اردبیلی ۱۳۴۹ - ۱۴۲۲ ق
- ۶۰۰ ----- مسجد جامع ۱۳۳۹ - ۱۴۲۵ ق
- ۶۰۱ ----- مصطفوی ۱۳۳۴ - ۱۴۲۶ ق
- ۶۰۳ ----- مصلحی ۱۳۵۳ - ۱۴۲۶ ق
- ۶۰۵ ----- مظفر ۱۳۲۰ - ۱۴۱۳ ق
- ۶۰۶ ----- مظفری ۱۳۴۴ - ۱۴۲۳ ق
- ۶۰۸ ----- مقدّس نجفی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۴ ق
- ۶۰۹ ----- ملبوبی ۱۳۴۸ - ۱۴۱۵ ق
- ۶۰۹ ----- ملکی میانجی ۱۳۲۴ - ۱۴۱۹ ق
- ۶۱۳ ----- ممجد لنگرودی ۱۳۳۳ - ۱۴۱۸ ق

- ۶۱۴ ----- موحد ابطحی ۱۳۴۹ - ۱۴۲۳ ق
- ۶۱۹ ----- موحد ابطحی ۱۳۲۰ - ۱۴۱۳ ق
- ۶۲۰ ----- موسوی اصفهانی ۱۳۵۲ - ۱۴۲۸ ق
- ۶۲۱ ----- موسوی تبریزی ۱۳۵۴ - ۱۴۲۴ ق
- ۶۲۲ ----- موسوی زنجانی ۱۳۴۳ - ۱۴۲۰ ق
- ۶۲۵ ----- موسوی زنجانی ۱۳۴۷ - ۱۴۲۳ ق
- ۶۲۶ ----- موسوی شالی ۱۳۳۳ - ۱۴۲۷ ق
- ۶۲۸ ----- موسوی شبستری ۱۳۳۴ - ۱۴۲۰ ق
- ۶۳۰ ----- موسوی همدانی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۱ ق
- ۶۳۲ ----- موسوی هندی ۱۳۵۲ - ۱۴۱۹ ق
- ۶۳۴ ----- مولانا ۱۳۴۳ - ۱۴۲۵ ق
- ۶۳۶ ----- مولوی قندهاری ۱۳۱۹ - ۱۴۱۹ ق
- ۶۳۸ ----- مهدوی دامغانی ۱۳۵۲ - ۱۴۲۴ ق
- ۶۴۰ ----- مهدوی لاهیجی ۱۳۱۳ - ۱۴۱۳ ق
- ۶۴۲ ----- میرجهانی ۱۳۱۹ - ۱۴۱۳ ق
- ۶۴۴ ----- میرخای ۱۳۳۰ - ۱۴۱۴ ق
- ۶۴۵ ----- میلانی ۱۳۳۶ - ۱۴۲۵ ق
- ۶۴۷ ----- نایینی ۱۳۴۰ - ۱۴۲۳ ق
- ۶۴۹ ----- نجفی اصفهانی ۱۳۵۶ - ۱۴۲۲ ق
- ۶۵۱ ----- نجفی کمره ای ۱۳۴۲ - ۱۴۱۹ ق
- ۶۵۳ ----- نصراللهی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۱ ق
- ۶۵۴ ----- نصیری متکازینی ۱۳۲۹ - ۱۴۱۴ ق
- ۶۵۶ ----- نورانی ۱۳۴۵ - ۱۴۲۴ ق
- ۶۵۸ ----- نوری ۱۳۵۱ - ۱۴۲۹ ق
- ۶۶۱ ----- نوری موسوی ۱۳۴۸ - ۱۴۲۵ ق
- ۶۶۲ ----- نوغانی ۱۳۴۵ - ۱۴۱۳ ق

۶۶۳ وائلی ۱۳۴۲ - ۱۴۲۴ ق
۶۶۴ وجدانی فخر ۱۳۵۱ - ۱۴۱۷ ق
۶۶۷ وحید گلپایگانی ۱۳۴۵ - ۱۴۲۶ ق
۶۶۸ وحیدی ۱۳۳۵ - ۱۴۲۱ ق
۶۷۱ وشنوی قمی ۱۳۲۵ - ۱۴۱۸ ق
۶۷۵ هاجری ۱۳۴۴ - ۱۴۲۵ ق
۶۷۶ هاشمی اصفهانی ۱۳۲۱ - ۱۴۲۰ ق
۶۷۹ هبه اللهی مراغی ۱۳۲۵ - ۱۴۱۸ ق
۶۸۱ هنرور خوبی ۱۳۴۵ - ۱۴۱۸ ق
۶۸۲ یثربی کاشانی ۱۳۴۴ - ۱۴۲۷ ق
۶۸۵ یزدانی ۱۳۷۹ - ۱۴۲۳ ق
۶۸۷ یوسفی غروی ۱۳۴۳ - ۱۴۲۷ ق
۶۸۸ واصف ۱۳۴۵ - ۱۴۱۶ ق
۶۹۰ فهرست ها
۶۹۰ فهرست نام ها
۶۹۰ آ - ا
۷۰۳ ب
۷۰۴ پ
۷۰۴ ت
۷۰۵ ج
۷۰۹ چ
۷۰۹ ح
۷۱۸ خ
۷۱۹ د
۷۱۹ ذ
۷۱۹ ر

۷۲۱	ز
۷۲۲	ژ
۷۲۲	س
۷۲۳	ش
۷۲۵	ص
۷۲۷	ض
۷۲۸	ط
۷۲۸	ظ
۷۲۸	ع
۷۴۴	غ
۷۴۴	ف
۷۴۶	ق
۷۴۶	ک
۷۴۷	ل
۷۴۷	م
۷۸۸	ن
۷۹۰	و
۷۹۰	ه
۷۹۲	ی
۷۹۳	فهرست کتاب ها
۷۹۳	آ - ا
۸۲۴	ب
۸۳۰	پ
۸۳۴	ت
۸۶۴	ث
۸۶۶	ج

۸۶۹	چ
۸۷۰	ح
۸۸۱	خ
۸۸۶	د
۸۹۵	ذ
۸۹۶	ر
۹۱۴	ز
۹۱۸	س
۹۲۳	ش
۹۳۸	ص
۹۴۰	ض
۹۴۱	ط
۹۴۲	ظ
۹۴۹	غ
۹۵۰	ف
۹۵۹	ق
۹۶۶	ک
۹۷۳	گ
۹۷۴	ل
۹۷۷	م
۱۰۰۸	ن
۱۰۱۶	و
۱۰۲۱	ه
۱۰۲۳	ی
۱۰۲۴	فهرست مکانها
۱۰۲۵	آ - ۱

- ب ۱۰۲۸
- پ ۱۰۳۱
- ت ۱۰۳۱
- ج ۱۰۳۳
- چ ۱۰۳۳
- ح ۱۰۳۳
- خ ۱۰۳۶
- د ۱۰۳۸
- ر ۱۰۴۱
- ز ۱۰۴۲
- ژ ۱۰۴۲
- س ۱۰۴۲
- ش ۱۰۴۳
- ص ۱۰۴۵
- ط ۱۰۴۵
- ع ۱۰۴۵
- غ ۱۰۴۵
- ف ۱۰۴۶
- ق ۱۰۴۶
- ک ۱۰۴۹
- گ ۱۰۵۱
- ل ۱۰۵۲
- م ۱۰۵۳
- ن ۱۰۷۰
- و ۱۰۷۲
- ه ۱۰۷۳

۱۰۷۴ ی

۱۰۷۴ فهرست گروه ها، سازمان ها، مؤسسات

۱۰۷۴ ا

۱۰۷۵ ب

۱۰۷۵ ت

۱۰۷۵ ج

۱۰۷۶ ح

۱۰۷۶ د

۱۰۷۷ ر

۱۰۷۷ س

۱۰۷۸ ص

۱۰۷۸ ف

۱۰۷۸ ک

۱۰۷۹ گ

۱۰۷۹ ل

۱۰۷۹ م

۱۰۸۳ و

۱۰۸۳ ه

۱۰۸۴ درباره مرکز

اختران فضیلت: زندگی و درگذشت علمای شیعه، 1372 - 1387 ش

مشخصات کتاب

سرشناسه: انصاری، ناصرالدین، 1346 -

عنوان و نام پدیدآور: اختران فضیلت: زندگی و درگذشت علمای شیعه، 1372 - 1387 ش / ناصرالدین انصاری قمی.

مشخصات نشر: قم: دلیل ما، 1388.

مشخصات ظاهری: 1029 ص. مصور، نمونه، عکس.

شابک: 135000 ریال 978-964-397-529-6 :

وضعیت فهرست نویسی: فاپا (برون سپاری).

یادداشت: پشت جلد لاتینی شده: Nasereddin Ansari Qomi. Akhtaran-e fazilat.

یادداشت: نمایه.

موضوع: مجتهدان و علما-- ایران-- سرگذشتنامه

رده بندی کنگره: BP55/2/الف86الف3 1388

رده بندی دیویی: 297/998

شماره کتابشناسی ملی: 1781377

وضعیت رکورد: فاپا

ص: 1

اشاره

اختران فضیلت: زندگی و درگذشت علمای شیعه، 1372 - 1387 ش

ناصرالدین انصاری قمی

ص: 2

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: 4

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

عن رسول الله صلى الله عليه وآله : من ورّخ مؤمنا كمن احياه. (1)

کتاب حاضر ، مجموعه مقالاتی است که در 15 سال گذشته - 1372 تا 1386 ش - در گرامیداشت یاد و نام برخی از عالمان معاصر شیعه ، در مجله وزین « آینه پژوهش » نگاشته ام .

در این مقالات ، به اجمال زندگی علمی و اجتماعی و کارنامه پژوهشی آنان بررسی شده و از تفصیل و تحلیل و نقد و بررسی آراء علمی و مبانی فکری ایشان دوری شده است . در این نوشتارها ، هدف آن بوده است که در صفحات محدود مجله ، از مقام علمی بزرگانی که در آن تاریخ وفات یافته اند ، تجلیل به عمل آید و یاد و نام ایشان در سینه تاریخ ثبت شود و البته ، اکثر آنان در کتابهای تذکره و تراجم مورد غفلت واقع شده و نامی از ایشان در هیچ کتابی نیامده است و اینک ، شرح حال آنان برای نخستین بار ، انتشار می یابد .

این مقالات ، از همان زمان مورد توجه فراوان عالمان و دانشمندان قرار گرفت و با تشویق های مکرر شفاهی و کتبی ، اینجانب را مورد تشویق قرار دادند و گردآوری و تدوین و ادامه این مقالات را خواستار شدند ، که در این میان به چند اظهار نظر اشاره می شود :

1 - استاد نامی حوزه علمیه قم آیت الله احمد امین شیرازی - صاحب کتاب ارزشمند « آئین بلاغت » - می نویسد :

« از بخش های ارزشمند مجله آینه پژوهش ، قسمتی است که حالات

ص: 5

1-1 . محدث قمی ، سفینه البحار .

دانشمندان، نویسندگان، مراجع تقلید و بزرگان دین را پس از فوت آنان می‌نگارد. اهمیت و ارزش این نگارش از چند جهت است:

1. بسیاری از فرهیختگان ممکن است فقدان چنین عالم و دانشمندی را ندانند و یا ممکن است بدانند، ولی از خدمات، آثار علمی و قلمی و سال تولد، دوران زندگی، حسن اخلاق و رفتار آنان و نیز زحمات و تلاش‌هایی که در دوران زندگی داشته، اطلاعی نداشته باشند و نگارش شرح حال آنان علاوه بر آگاهی بر احوال و آثارشان، می‌تواند راهنما و الگویی برای بازماندگان و به ویژه جوانانی که می‌خواهند در مسیر علم و تحقیق گام نهند، باشد.
2. بزرگداشتی است از مقام علما و دانشمندان که باید یاد و نام آنان در جامعه و نیز در عرصه حوزه‌های علمی، دینی و دانشگاهی بماند و به وسیله نگارش شرح حال از غربت بیرون آمد، تا جزء گروهی که درباره آنها گفته می‌شود: «عاش غریباً و مات غریباً»، نباشند.
3. نگارش شرح حال دانشمندان، نشانه تمدن و فرهنگ یک ملت، یک جامعه و یک کشور است و به سایر ملل متمدنی جهان می‌فهماند تا چه حد برای دانش، دانشمند و علم و تحقیق ارج و منزلت قائل اند که بعد از فوت نیز از یادها نرفته و گویا زنده اند.
4. قلم‌رسا و جاذب نویسنده محقق و دانشمند این مقالات جناب حجه‌الاسلام ناصرالدین انصاری قمی، بر ارزش و اهمیت آن افزوده؛ به گونه‌ای که خواننده

احساس خستگی نمی کند و با نشاط این سلسله مقالات را پی گیری می کند .

در خاتمه توفیق روزافزون متصدیان و مدیران مجله و نویسنده محترم این مقالات را از خداوند متعال خواستارم .

2- فاضل فرزانه جناب ثقه‌الاسلام استاد عبدالحسین جواهر کلام می نویسد :

« به راحتی می توان گفت که بخش اخبار درگذشتگان ، خود کتابی ارزشمند و پر فایده و شامل شرح حال های جدید است که برای نخستین بار در این نشریه معرفی می شوند . بار سنگین این بخش طی چند سال بر دوش حجه‌الاسلام آقای شیخ ناصرالدین انصاری بوده است . اگر هیچ نگوییم ، اما در معرفی و توصیف بخش درگذشتگان مجله ، همین بس که متوفیان صاحب نام و اثر و حتی گمنام که نام و نشانی از آنان پس از درگذشت باقی نخواهد ماند ، در صفحات زرین آینه پژوهش ، همچو آینه می درخشد » .

3- فاضل گرامی جناب حجه‌الاسلام ابوالفضل حافظیان هم می نویسد :

« بخش درگذشتگان ، علاوه بر اینکه بزرگداشتی از مقام علمی عالمان از دست رفته است ، اطلاعات مفیدی در باب تألیفات علمای معاصر به دست می دهد که ممکن است در منبع دیگری قابل دسترسی نباشد » .

4- استاد محترم جناب دکتر مرتضی ذکایی ساوی می نویسد :

« اخبار درگذشتگان ، از قسمت های بسیار عالی و آموزنده مجله است که مورد علاقه اینجانب است » .

5- قرآن پژوه حوزه علمیه قم استاد محمّدعلی کوشا هم می نویسد :

« بخش درگذشتگان مجله ، امری بسیار لازم بود و مورد توجه فراوان قرار گرفت و قطعاً در آینده هم، به عنوان مأخذی

معتبر و گویا، مطرح خواهد بود».

6- استاد محترم جناب آقای محسن محمدی فشارکی هم نوشته است :

« اخبار درگذشتگان نیز علاوه بر اطلاع از احوال دانشیان درگذشته ، برایم تازیانہ سلوک است کہ فراموش نشود : کلُّ نفسٍ ذائقَةُ الموت .

هر که باشی و ز هر جا باشی

آخرین منزل هستی این است

در این کتاب، القاب و عناوین بزرگان، به روش کتابهای رجال و تراجم حذف گردیده، و موضوعات بر حسب عناوین - به صورت الفبایی - مرتب شده است .

این کتاب، دارای ویژگی های ذیل است :

1- برای هر یک از شخصیت‌های کتاب، با سعی و کوشش فراوان، عکس و تصویر تهیه شده است .

2- تا حدّ امکان برای هر یک از ایشان سند و نمونه خط تهیه گردیده است (در همین جا از بازماندگان محترم بزرگانی که در این کتاب معرفی شده اند، تقاضا نمودیم هر گونه اطلاعات - اعم از عکس، دستخط، اسناد و اجازات - که به پر بار شدن کتاب، یاری می رساند برآیم - به نشانی ناشر محترم - ارسال دارند تا در چاپ بعد مورد استفاده قرار گیرد) .

3- در این کتاب، شرح زندگانی بزرگانی که در مجله از قلم افتاده، ذکر شده است .

4- همچنین بر مقالات مجله، نکات جدید افزوده و ویرایش مجدد هم شده است .

5- در نظر است شخصیت‌هایی که در این کتاب نیامده اند، و تاریخ وفات ایشان در این زمان -

ص: 8

1372 تا 1387 - است در مستدرک آورده شود .

6 - اگر مقاله و شرح حال از کتابی و یا شخصی اخذ شده باشد ، به نام مصدر و منبع اشاره شده و اگر بدون نام است ، با مراجعات و اطلاعات شخصی نوشته شده است .

در پایان از ارشادات و راهنمایی ها و یاری های ارباب فضل و دانش ، که در پربار ساختن این کتاب از هیچ کمک و کوششی دریغ نکردند ، به ویژه فاضل فرزانه و سختکوش دانشمند محترم آقای عبدالحسین جواهر کلام - که سخاوتمندانه و فروتنانه اطلاعات و عکس های خویش را در اختیارم نهاد - و هم استاد محترم جناب

حجهالاسلام والمسلمین آقای محمد سمایی حایری - که تصاویر بسیار برایم فراهم آورد - صمیمانه سپاسگذاری می نمایم و پاداش ایشان را از خداوند متعال خواستارم .

امید آنکه این خدمت مورد رضایت خداوند متعال و صاحب شریعت مقدسه و حضرت صاحب الزمان (عج) قرار گیرد . بمنّه و کرمه ، انه قریب مجیب .

ناصرالدین انصاری قمی

17 ربیع المولود 1430 ق .

آشتیانی 1344 - 1426 ق

آقای سیدجلال الدین آشتیانی در سال 1304 ش (1344 ق) در آشتیان زاده شد . پس از پشت سر گذاشتن دوران کودکی و نوجوانی و فراگیری تحصیلات ابتدایی و مقداری از ادبیات عرب ، در سال 1323 ش به حوزه علمیه قم آمد و نزد آیت الله شهید صدوقی ، مغنی ، مطول و شرح لمعه را آموخت و در محضر آیت الله شیخ عبدالجواد جبل عاملی اصفهانی کفایه و شرح شمسیه ، و نزد فقیه بزرگ آیت الله حاج شیخ مهدی مازندرانی - از اعظام تلامذه شریعت اصفهانی

ص: 9

و سید محمد کاظم یزدی (در منقول) و میرزا حسن کرمانشاهی و میر شهاب الدین تبریزی (در معقول) - مکاسب، شرح منظومه، شوارق، اسفار (امور عامه) و تفسیر قرآن را فراگرفت. سپس به درس فقه و اصول آیت الله العظمی بروجردی (به مدت 8 سال) و درس فقه آیت الله حاج سید محمد تقی خوانساری حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. سپس به نجف اشرف هجرت کرد و در درس آیات عظام: سید عبدالهادی شیرازی، آقای حکیم و میرزا حسن بجنوردی به مدت دو سال شرکت جست و سپس به قم باز آمد و به مدت 5 سال در دروسهای تفسیر و اصول و فلسفه علامه طباطبایی حاضر شد و در زمره برترین شاگردان وی درآمد و مدتی هم در قزوین از محضر آیت الله رفیعی قزوینی بهره مند شد. فقیه سعید در حدود سال 1345 ش به مشهد مقدس رفت و در آنجا رحل اقامت افکند و به تدریس فلسفه و عرفان شیعی همت گماشت و متون بسیار را تحقیق و منتشر ساخت و نامش در مجامع علمی جهان طنین افکن شد. سرانجام، روح پاک آن استاد بزرگ در 80 سالگی آرام گرفت و در سوم فروردین 1384 جان به جان آفرین تسلیم کرد و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله حاج سید عزالدین زنجانی، در صحن آزادی حرم امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

* برخی از آثارش عبارتند از:

1. تفسیر سوره حمد 2. شرح حال و آرای فلسفی ملا صدرا 3.

ص: 10

شرح زادالمسافر ملاصدرا 4 . شرح فصوص الحکم 5 . شرح مقدمه قیصری بر فصوص 6 . هستی از نظر عرفان و فلسفه 7 . منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران (جلد 4) 8 . تعلیقه و حاشیه بر: اصول المعارف ملامحسن فیض 9 . تعلیقه و حاشیه بر: مصباح الهدایه امام خمینی 10 . تعلیقه و حاشیه بر: انوار جلیه ملاعبداللّه زنوزی 11 . تعلیقه و حاشیه بر: تحفه المراد ملاعباس دارابی 12 . تعلیقه و حاشیه بر: هدایه الطالبین حاجی ملاحادی سبزواری 13 . تعلیقه و حاشیه بر: مکاتبات عرفانی سیداحمد کربلایی و شیخ محمدحسین اصفهانی 14 . تعلیه و حاشیه بر: رسائل فلسفی ملاعلی نوری و ملانظرعلی گیلانی

15 . تعلیقه و حاشیه بر: رسائل فلسفی و کلامی سیدمحمد کاظم عصار 16 . تعلیقه و حاشیه بر: رسائل محقق قیصری 17 . تعلیقه و حاشیه بر: شرح فصوص الحکم مؤید الدین جندی 18 . تعلیقه و حاشیه بر: الشواهد الربوبیه صدرالدین شیرازی (با تعلیقه حکیم سبزواری)

19 . تعلیقه و حاشیه بر: لمعات الهیه ملاعبداللّه زنوزی 20 . تعلیقه و حاشیه بر: مبدأ و معاد ملاصدرا

21 . مقدمه و تعلیقه بر: مجموعه رسائل حکیم سبزواری

22 . المسائل القدسیه صدرالدین شیرازی

23 . مقدمه و تعلیقه بر: مشارق الدراری شرح تائیه ابن فارض از سعیدالدین فرغانی 24 . مقدمه و تعلیقه بر: تمهید القواعد ابن ترکه 25 . مقدمه و تعلیقه بر: رساله المشاعر ملاصدرا

26 . مقدمه و تعلیقه بر

: رساله النصوص صدرالدين قونوی 27 . مقدمه و تعليقه بر : رساله نوريه حكيم بهایی لاهیجی 28 . مقدمه و تعليقه بر : نقد النصوص عبدالرحمن جامی 29 . مقدمه و تعليقه بر : اصل الاصول ملانعیما گیلانی 30 . مقدمه و تعليقه بر : شرح دعاء المعرفه فاضل خراسانی .

آقاجنی همدانی 1322 - 1417 ق

آقای حاج سیدمحمد حسینی همدانی، معروف به آقا نجفی یکی از فقها و مفسرین معاصر به شمار می رفت. فقیه سعید، در ربیع الاول 1322 در نجف به دنیا آمد. پدرش آیت الله آقا سیدعلی عرب (متوفی: 1379 ق) از نوادگان محقق اعرجی علامه سیدمحسن حسینی کاظمی (متوفی: 1227 ق) صاحب «المحصل فی الاصول» و «وسائل الشیعه الی احکام الشریعه»، و از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، ملاحسینقلی همدانی، میرزا حسین خلیلی و آقا سیداحمد کربلایی و از دوستان و همدرسان میرزا جواد آقا ملکی تبریزی و آقا شیخ محمد بهاری بوده است.

معظم له در سال 1330 ق به همراه پدر بزرگوارش به همدان آمد و پیش از به پایان رسانیدن دوره دار الفنون شد و نزد آیت الله سیدمحمد هادی میلانی و آیت الله آقا عماد رشتی (فرزند میرزا حبیب الله رشتی) به ادامه تحصیل پرداخت. در سال 1345 ق در آخرین دوره درس اصول آیت الله میرزای

نائینی حاضر شد و مورد توجه بسیار ایشان قرار گرفت و به شرف مصاهرت وی نائل آمد. وی هم زمان با حضور در درس میرزای نائینی، در درس های فقه، اصول، کلام و فلسفه آیت الله سیدحسین بادکوبه ای و آیت الله شیخ محمد حسین اصفهانی (کمپانی) حاضر شد و این درس ها را با آیات عظام: میلانی، خویی، علامه طباطبایی، آقا شیخ عماد رشتی

، سیدصدر الدین جزایری و سیدمحمد تقی نخجوانی مباحثه می کرد. وی معارف و اخلاق را مدتی اندک در محضر جمال السالکین میرزا علی آقای قاضی و سپس آیت الله آقا سیدعبدالغفار مازندرانی فراگرفت. پس از اخذ اجازه اجتهاد از اساتید خویش و دیگر علمای نجف مانند آیات عظام: نایینی، کمپانی، آقا ضیاء عراقی، شیخ محمد کاظم شیرازی و حاج شیخ عبدالکریم حائری، در سال 1367 ق به همدان بازگشت و به تدریس علوم دینی، اقامه جماعت، تألیف و تصنیف و ارشاد مردم پرداخت و پس از وفات پدر گرامی اش، مسجد کولانج را مرکز وعظ و ارشاد خویش قرار داد.

معظم له، دارای مجلسی خوش و گفتاری شیرین و رویی باز و چهره ای بشاش بود. زندگی اش ساده و رفتارش آمیخته با تواضع بود. به مستحبات اهتمام فراوان داشت و از مکروهات دوری می جست. از وقت خویش بهره کافی می برد و به مطالعه و نگارش می پرداخت. رفتار و کردارش آدمی را به سوی خدا سوق می داد. از شهره شدن گریزان بود. به امام خمینی احترام و به و انقلاب اسلامی ایران امیدوار بود - و این از مصاحبه هایش با مجله حوزه (ش 30 و 32) هویداست - و حفظ نظام اسلامی را از اهمّ واجبات شرعی می دانست. او در رؤیایی صادق، از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم دستور نگارش تفسیر قرآن را دریافت کرد و در انجام آن نیز توفیق یافت.

آثار چاپی او عبارت اند از:

1. انوار درخشان در تفسیر قرآن (18 ج)

2. درخشان پرتوی از اصول کافی (شرح کتاب التوحید کافی، 6 جلد)

3. معاد جسمانی

ص: 13

و روحانی 4. مسیحا مژده مهدی موعود .

کتاب های غیر چاپی او نیز عبارت اند از:

5. تقریرات درس اصول میرزای نایینی (از مباحث الفاظ تا تعادل و تراجیح)

6. تقریرات درس فقه محقق اصفهانی (بحث مکاسب)

7. تقریرات درس اصول محقق اصفهانی 8. رساله هایی در شرح احادیث اخلاقی و فلسفه و کلام .

آن فقیه بزرگ، در سحرگاه یکشنبه 15 جمادی الاول 1417 ق (هشتم مهر 1375) در نود و پنج سالگی بدرود حیات گفت. با رحلت وی، در استان همدان سه روز عزای عمومی و یک روز تعطیل عمومی اعلام شد و سراسر شهر سیاه پوش گردید و از سوی مقام معظم رهبری و مراجع معظم تقلید، ارگان ها و سازمان های مختلف پیام های تسلیت صادر شد. پیکر پاکش پس از تشییع چند صد هزار نفری، به مشهد مقدس انتقال یافت و در شهر مشهد تشییع مجدد گردید و آیت الله حاج شیخ حسنعلی مروارید بر آن نماز گزارد و در دارالزهد آستان مقدس حضرت امام رضا علیه السلام و در جوار مرقد شیخ بهایی، به خاک سپرده شد .

سید علی عرب

از راست به چپ :

سید ابوالحسن موسوی همدانی، آقا نجفی همدانی، شیخ حسین عندلیب همدانی

آل خلیفه 1325 - 1426

آقای شیخ حسین آل خلیفه احسائی مبرز از علمای مشهور منطقه احساء به شمار بود .

« آل خلیفه » یکی از بیوت مشهور علمی در منطقه احساء و قطیف است که از آن علمای بزرگ برخاسته اند (از جمله : علامه شیخ محمّد ، علامه شیخ صالح ، علامه شیخ محسن ، علامه شیخ عبداللّه بن شیخ

ص: 14

محسن و شیخ صادق بن شیخ محمد) و منطقه احساء را به نور علم و دانش و فقاہت و ادب شیعی روشن ساخته اند .

فقید سعید در حدود سال 1325 ق در شهر مُبَرَز در بیت علم و فضیلت زاده شد . پدرش فقیه بزرگوار آیت اللہ شیخ محمد آل خلیفه (بن شیخ حسین بن محمد) و مادرش علویہ جلیله صبیہ آیت اللہ سیدہاشم موسوی آل سلمان بود . وی پس از دوران کودکی ، مقدمات و ادبیات را نزد شیخ محمد سعد (م 1352 ق) و سیدمحمد العلی (م 1388 ق) فراگرفت .

سپس در سال 1349 ق همراه با برادرش حجهالاسلام شیخ صادق آل خلیفه (درگذشته : یازدهم جمادی الاول 1413 ق) به نجف اشرف کوچید و سطوح عالیہ را

نزد حضرات آیات : سیدمحمدباقر شخص (م 1381 ق) و سیدناصر احسایی (م 1358 ق) فراگرفت ، و پس از آن در درس های آیات عظام : شاهرودی ، حکیم و خویی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و همزمان به تدریس سطوح عالیہ و پرورش شاگردانی چون علامہ شیخ باقر شریف قرشی ، علامہ شیخ ہادی قرشی ، علامہ شیخ حسین فرج آل عمران و شیخ احمد آل عصفور پرداخت .

در سال 1360 ق به زادگاہش بازگشت و پس از سالیانی اقامت در 1364 ق برای بار دوم به نجف باز آمد و به مدت ہفده سال (تا 1381 ق) به تحصیل و تکمیل علوم و تدریس و تألیف پرداخت تا در ہمین سال با اخذ اجازات متعدد ، به عنوان

وکیلِ مطلق مراجع تقلید نجف به زادگاهش بازگشت و به خدمات دینی پرداخت و حوزه علمی پربونقی را به راه انداخت و بسیاری از طلابِ قطیف و احسا را تربیت نمود (مانند مرحوم سیدمحمد ناصر، سیدناصر آل سلمان، سیدطاهر آل سلمان، سیداحمد آل سلمان، شیخ علی قطیفی، سیدمحسن آل سلمان). او علاوه بر تدریس با جدّیت به احیای شعائر (اقامه جماعت در هر سه وقت، اقامه مجالس عزا و جشن برای اهل بیت علیهم السلام، منبر و موعظه، پاسخ به نیازها و رفع مشکلات مؤمنان) پرداخت و با اخلاق خوش و پاکی نفس و صفای سریرتش به عنوان پیشوایی محبوب در منطقه احساء به شمار می رفت. نقشی بزرگ در حرکت علمی و دینی منطقه برعهده داشت و به دلیل اشتغالات فراوانش کمتر به تألیف پرداخت و از سرِ تواضع از نام بردن و نشان دادن نوشته هایش به دیگران خودداری می کرد.

* برخی از آثارش عبارتند از:

1. تقریرات درس اصول آیت الله شاهرودی 2. تقریرات درس فقه آیت الله حکیم 3. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله خویی.

آن فقیه بزرگوار، در جمادی الثانی 1426 ق در 100 سالگی بدرود زندگی گفت و پس از تشییع در زادگاهش به خاک سپرده شد و در غم فقدانش مجالس متعدد برگزار و اشعار گوناگون سروده شد.

(هاشم محمد الشخص، اعلام هَجَر، ج 1، ص 514 - 519).

آل صادق 1364 - 1415 ق

آقای شیخ محمدرضا شریف تنکابنی معروف به آل صادق، در سال 1364 ق در نجف اشرف به

ص: 16

دنیا آمد. پدرش حجهالاسلام شیخ محمد تنکابنی (م 1397 ق) یکی از فضلاء نجف بود. فقیه سعید پس از تحصیلات دبیرستان و اخذ دیپلم، به تحصیل علوم دینی روی آورد و در سال 1385 ق وارد «کلیه الفقه» شد و از آن جا فارغ التحصیل شد. سپس به عضویت انجمن ادبی «عبر» و «جمعیت مؤلفین و نویسندگان عراق» و «جمعیه التحریر الثقافی» در آمد و در جشنواره «الشعر التاسع» در بغداد - سال 1389 ق - شرکت جست.

وی شاعری قوی پنجه و ادیبی توانا بود و با شعرش در بیشتر مناسبات دینی و ملی شرکت داشت و روزنامه های عربی و عراقی، بسیاری از اشعارش را منتشر ساختند .

وی در سال 1405 ق به قم مهاجرت کرد و به تألیف و ترجمه و سرودن شعر پرداخت .

فف.

برخی از آثار چاپی وی عبارت اند از:

1 . انفاس الشباب - شعر

2 . الصوت والأصدا - شعر

3 . الزورق والرياح - شعر

4 . المستغفرون بالاسحار (ترجمه کتاب «شب مردان خدا» نوشته: سیدمحمد ضیاءآبادی)

5 . ماهی الصلاه (ترجمه کتاب «نماز چیست» نوشته: سیدمحمدبهشتی)

و دیگر کتاب هایش نیز عبارت است از:

6 . مدائن الظلال - شعر

7 . اوراق نقدیه 8 . شذرات من حیاتهم 9 . دراسات قرآنیه 10 . اتیار الاسلامی فی الادب العراقی المعاصر 11 . دروس اخلاقیه 12 . الشیعه 13 . المثانی الشعریه 14 . فی حمی الاسلام 15 . الوصف عند النحویین و الاصولیین .

وی در 29 محرم الحرام 1414 ق در 48 سالگی بدرود زندگی گفت و در قم به

ص: 17

(کاظم عبود الفتلاوی ، المنتخب من اعلام الفكر والادب ، ص 503)

آل طالقانی 1350 - 1424 ق

آقای حاج سید محمد حسن آل طالقانی، یکی از ادبا و شعرای نجف اشرف به شمار می رفت. فقید سعید در روز جمعه 11 رمضان 1350 ق، در نجف اشرف زاده شد. پدرش آیت الله علامه سید عبدالرسول حسینی طالقانی نجفی (1317 - 1394 ق) از شاگردان آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، میرزای نائینی، شیخ جواد بلاغی و آقاضیاء عراقی - بود. او سطوح و ادبیات را نزد حضرات آیات: پدرش، شیخ محمد تقی فقیه، شیخ محمد فاضل قاینی، شیخ عباس رمیثی، شیخ مجتبی لنگرانی، سید علی مدد قاینی و دیگران فراگرفت و پس از آن به درس های آیات عظام: شاهرودی، خوبی، شیخ باقر زنجانی و شیخ محمد علی سرابی حاضر شد و به علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی صاحب الذریعه، اختصاصی تام یافت و از علوم فراوانش به ویژه در رجال و کتابشناسی بهره فراوان برد و از مشایخ روایت و حدیث مانند: آقا بزرگ تهرانی، سید شرف الدین، غروی اردوبادی، سید صدرالدین صدر، میرزا محمد تهرانی، شیخ محمدرضا آل یاسین، شیخ محمد حسن مظفر، سید عبدالله شیرازی،

میرزا حسن بجنوردی، سید حسن چهارسوقی اصفهانی، شیخ حبیب آل مهاجر عاملی و سید عبدالاعلی سبزواری و ده ها نفر دیگر اجازه حدیث دریافت کرد و به گروهی نیز اجازه روایت داد .

وی، یکی از ادبا و شعرا و از صاحبان قلم و اندیشه در نجف بود و در تاریخ، رجال، انساب و شعر و ادب دستی توانا داشت و اکثر ماده تاریخ وفات علمای نجف را سروده بود. در سال 1378 ق، مجله ماهانه «المعارف» را بنیاد

نهاد و بیش از دو سال ادامه یافت. خوش اخلاق و خوش مجلس بود و علوم خویش را به راحتی در اختیار دیگران می نهاد. دستی جواد و بخشنده داشت و به بسیاری از فقیران و درماندگان کمک می کرد.

آثار چاپی اش عبارت اند از:

1. الشیخیه، نشأتها و تطورها 2. هکذا نلتقی 3. دیوان السید موسی الطالقانی (تحقیق و تعلیق)

4. دیوان الشیخ هاشم الکعبی (تحقیق و تعلیق)

5. زهره العقول ضامن بن شدقم (تحقیق)

و کتاب های غیر چاپی اش نیز عبارت اند از:

6. ذکری الشیخ آقا بزرگ الطهرانی 7. اعیان الشیعه فی الہند (نا تمام)

8. بحوث فی الفقه و الاصول 9. التواریخ المنظومه (2 ج)

10. اثر الطواعین فی القضاء علی التراث العلمی و الادبی فی العراق 11. جولہ فی آلمانی

12. غایہ الامانی فی احوال آل الطالقانی 13. سحر الادیب فی شرح شواہد مغنی البیت 14. من ضحایا الشذوذ 15. سعاہ المتأنق فی توضیح حاشیہ المنطق 16. المجموع (2 ج)

17. الکشکول - الروض الزاہی - 18. سیر العلم 19. مذكرات (2 ج)

20. دیوان الشعر 21. شعراء رثوا امہاتہم (2 ج)

22. الشجرہ الاقحوانیہ فی نسب السادہ الطالقانیہ 23. دیوان السید باقر الطالقانی (تحقیق)

24. دیوان السید مہدی الطالقانی (تحقیق)

آن ادیب بزرگ نجف در روز یکشنبه 9 ربیع الاول 1424 ق (21 اردیبهشت 1382 ش) در 74 سالگی بدروود حیات گفت و پیکر پاکش به همراه پیکر پاک آیت اللہ سیدعلی بهشتی تشییع و پس از نماز آیت اللہ محمد اسحاق فیاض در

قبرستان وادی السلام نجف به خاک سپرده شد .

(کاظم الفتلاوی ، المنتخب من اعلام الفكر والادب ، ص 446)

آل طیب 1330 - 1415 ق

آقای حاج سیدمحمد حسن آل طیب جزایری (که نسبش با هفت واسطه به علامه برگ سیدنعمت اللّٰه جزایری می رسید) از علمای بزرگ استان خوزستان به شمار می رفت. وی در ذیقعدہ الحرام 1330 ق در شوشتر دیده به جهان گشود. پدرش آیت اللّٰه حاج سیدمحمد حسین جزایری - معروف به آقا سیدبزرگ - مرجع تدریس، ارشاد، امامت و محل مراجعات مردم و ماهر در علوم عقلی و نقلی و فنون غریبه و متبحر در خطوط سه گانه: نسخ، ثلث و کتیبه بوده و مراتب زهد و تقوی و حافظه شگرف و زیبایی بیان و اخلاق خوش و خدمات دینی و اجتماعی و رسیدگی به حال در ماندگان و کرامات او مشهور است. فقید سعید پس از سپری کردن دوران کودکی، مقدمات و سطوح را نزد آیت اللّٰه حاج سیدباقر جزایری و سطوح عالی را نزد آیت اللّٰه حاج شیخ محمد کاظم ابن الشیخ و برخی از مباحث ریاضیات، هیأت، نجوم و طب را نزد پدر بزرگوارش را گرفت. سپس به دزفول مهاجرت نمود و در درس آیت اللّٰه حاج شیخ محمدرضا معزّی دزفولی شرکت جست و زمانی چند از ایشان در فقه و اصول و درایه

و علم الحدیث بهره برگرفت. در سال 1353 ق به حوزه علمیه قم آمد و در محضر آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری، سیدمحمد حجت و سیداحمد خوانساری، زانوی ادب به زمین زد و از دانش سرشار آنان در فقه و اصول توشه ها گرفت . سپس به قصد شرکت در درس فیلسوف بزرگ علامه میرزا مهدی

آشتیانی به تهران مهاجرت کرد و مدت ها در درس ایشان شرکت جست . پس از سالی چند به شوشتر بازگشت و ریاست حوزه علمیه آن جا را بر عهده گرفت و طی سال های متمادی ه تربیت طلاب، تدریس علوم دینی، وعظ و ارشاد، امامت جماعت، تألیف و تصنیف و مبارزه با فساد، امر به معروف و نهی از منکر پرداخت. او دارای اجازه های متعدد در اجتهاد و روایت از حضرات آیات: حائری یزدی، سیدابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاء عراقی، شیخ محمد کاظم شیرازی، سیدمحمد هادی میلانی و شیخ آقا بزرگ تهرانی بود و در علوم عقلی و نقلی چون: فقه، اصول، حدیث، هیأت و نجوم، حساب و ریاضیات و هندسه و جبر و مقابله، ادبیات عرب مهارت فراوان داشت .

آثار ایشان به جز احیای حوزه علمیه شوشتر (مدرسه سیدنعمت الله جزایری) عبارت اند از :

1 . تضمین الفیه ابن مالک بنام «الریاض المرضیه»

2 . منظومه در حکمت 3 . رساله در حدیث «لاتعاد» 4 . تقریرات فقه و اصول 5 . تحریر العروه الوثقی .

معظم له، به دنبال کسالتی طولانی در تاریخ جمعه 5 صفر 1415 ق (23 تیر 1373 ش) در سن 84 سالگی چشم از جهان فرو بست. با درگذشت ایشان در استان خوزستان سه روز عزای عمومی اعلام شد و با تشییعی باشکوه به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 5 ، ص 412)

آل علی شاهرودی 1348 - 1418 ق

آقای حاج سیدجواد حسینی آل علی شاهرودی داماد آیت الله العظمی شاهرودی و یکی از فضلا و دانشمندان به شمار می رفت .

فقید سعید در 27 جمادی الاول 1348 ق

ص: 21

(1308 ش)، در نجف اشرف به دنیا آمد. پدرش آیت الله حاج سیدحسین آل علی (م 1373 ق) از علمای شاهرود و از شاگردان آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری، میرزای نایینی، آقاضیاء عراقی و سیدابوالحسن اصفهانی بود.

معظم له مقدمات علوم دینی و سطوح را نزد پدر بزرگوارش و آیت الله سیدجعفر موسوی مروج آموخت و پس از آن در درس های فقه و اصول آیات عظام: آقای شاهرودی و آقای خویی حاضر شد و بهره فراوان برد و هم زمان با آن به تدریس سطوح و اقامه جماعت در «مسجد الامام المهدی» و ارشاد و راهنمایی مؤمنان پرداخت. ایشان هم چنین یکی از اعضای هیأت استفتاء آیت الله شاهرودی و مسؤول دفتر و بعثه حج آن مرجع فقید بود که از این رهگذر توانست خدمات فراوانی را به طلاب حوزه علمیه بنماید.

وی مقید بود زیارت عاشورا را هر روز قرائت کند و بارها، پیاده از نجف به کربلا مشرف می شد، که برخی از این سفرها در معیت آیت الله شاهرودی بود. در سال 1395 ق بود که به دلیل فشار بسیار حکومت بعث به ایرانیان مقیم عراق، وی به کویت مهاجرت کرد و در آن جا به بزرگداشت شعائر دینی و تبلیغ و تدریس و تأسیس مساجد و مدارس پرداخت که مدرسه علمیه آیت الله خویی از آن جمله است.

در سال 1370 ش (1412 ق) به تهران آمد و به تأسیس بیمارستان سیصد تختخوابی چشم پزشکی پیامبران موفق گردید.

آثار چاپی ایشان عبارت اند از:

1. المحاضرات فی التاریخ و الحدیث - 2 ج - (مجموعه 101 سخنرانی وی در موضوعات قرآنی، حدیثی، تاریخی،

ص: 22

2. الانسان فی مراحل السنّ (این کتاب به فارسی وارد و ترجمه شده است)

3. الامام المهدي و ظهوره 4. آداب الحرمین - فارسی و عربی

5. صحیفه المتهدد - فارسی و عربی

6. المراقبات فی اعمال الجمعه 7. کتاب الارث (الارث فی جداول)

8. شخصیه المسلم 9. من معالم الاسلام و آدابه

و آثار مخطوط وی عبارت اند از:

10. تقریرات درس فقه آیت الله شاهرودی 11. تقریرات درس فقه آیت الله خویی 12. تقریرات درس اصول آیت الله خویی

ایشان پس از تحمل سال ها بیماری و اسارت و شهادت بستگانش (فرزند و داماد و نوادگانش) در هشتم فروردین 1377 (اول ذیحجه الحرام 1418 ق) در 70 سالگی چشم از جهان فرو بست و پس از تشییع و نماز آیت الله حاج سید محمد شاهرودی بر پیکر پاکش، در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام مدفون گردید.

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 9 ، ص 66)

آل یاسین 1350 - 1427 ق

آقای شیخ محمد حسن آل یاسین ، یکی از بزرگان محققین عراق به شمار بود .

فقید سعید در سال 1350 ق ، در نجف اشرف ، در بیت علم و فقاہت زاده شد . پدرش آیت الله العظمی شیخ محمدرضا آل یاسین (1297 - 1370 ق) از بزرگان مراجع تقلید عراق (ر . ک : نقباء البشر ، ص 757) و او فرزند آیت الله شیخ عبدالحسین آل یاسین (م 1351 ق) از شاگردان میرزای شیرازی و سید اسماعیل صدر (ر . ک : نقباء البشر ، ج 3 ،

ص 1033) و او فرزند علامه شیخ باقر (م 1290 ق) - ر. ک: کرام السبره، ج 1، ص 177 - و او فرزند آیت الله العظمی شیخ محمدحسن آل یاسین کاظمی (م 1308 ق) صاحب «اسرار الفقاهه» از اعظم شاگردان صاحب جواهر - بوده است.

مادرش نیز، صبیبه علامه بزرگ آیت الله سیدهادی صدر و دایی اش علامه جلیل آیت الله العظمی سیدحسن صدر کاظمی (1272 - 1354 ق) صاحب تأسیس الشیعه و علامه سیدحیدر صدر (1309 - 1356) پدر بزرگوار شهید آیت الله العظمی سید محمدباقر صدر بوده است.

وی، ادبیات و مقدمات را نزد پدر بزرگوارش و شیخ محمدرضا عامری و در مدرسه «منتدی النشر»، سطوح را نزد اساتیدی مانند آیات: شیخ عباس رمیثی و شیخ محمدطاهر آل راضی فراگرفت و پس از آن به درس های آیات عظام: خویی و آل یاسین حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت.

پس از وفات عمویش علامه بزرگوار شیخ راضی آل یاسین (م 1372 ق)، به کاظمین رفت و به تدریس و تألیف و اقامه جماعت (در صحن حرم مطهر کاظمین علیهما السلام) و ارشاد دینی در حسینیه آل یاسین پرداخت و بسیاری از تألیفات و تحقیقات خویش را به سامان رسانید.

وی در طول اقامت 55 ساله اش در این شهر، منشأ خدمات بسیار شد و خانه اش مرکز علم و بحث بود. او در سال 1387 ق، در بغداد مجله «البلاغ» را منتشر ساخت و سال ها در

این مجله گرانسنگ، اشعار و بحث‌ها و مقالات عمیق و دقیق را ارائه کرد. او در این سال‌ها، به عضویت «مجمع علمی عراقی» و «مجمع علمی اردنی» برگزیده و نامش در اوساط علمی جهان عرب طنین افکن شد. استاد محمدهادی امینی درباره او می‌نویسد: عالم جلیل محقق ثبت مؤلف متتبع شاعر فاضل ادیب باحث، متضلع فی التراث الاسلامی... ورع ثقه صالح خبير بالتاریخ و الرجال والمخطوطات (معجم رجال الفكر فی النجف، ج 1، ص 74).

تألیفات آن مرد بزرگ عبارتند از:

1. الله بین الفطره والدلیل 2. النبوه 3. العدل الالهی 4. الامامه 5. فی رحاب القرآن 6. الاسلام ونظام الطبقات

7. ماده بین الازلیه والحدوث 8. الانسان بین الخلق والتطور 9. مفاهیم اسلامیة عامه 10. المبادئ الدینیة للناشئین 11. الاسلام بین الرجعیة والتقدمیه 12. الاسلام والرق 13. الاسلام والسیاسه 14. فی رحاب الاسلام 15. علی هامش کتاب العروه الوثقی 16. بین یدی المختصر النافع 17. هوامش علی کتاب نقد الفكر الدینی 18. التخطيط القرآنی للحیاه 19. المشهد الكاظمی (به فارسی ترجمه شده است)

20. تاریخ الصحافه فی الكاظمیه 21. شعراء کاظمیون 22. تاریخ المشهد الكاظمی فی العصر العباسی 23. المشهد الكاظمی من بدء الاحتلال المغولی الی نهاییه الاحتلال العثماني 24. المعتمی والاحاجی والالغاز 25. معجم النبات والزراعه 26. نهج البلاغه لمن (به فارسی ترجمه شده است)

. المهدى المنتظر عليه السلام بين التصور والتصديق 28 . الحمزه بن عبدالمطلب 29 . محمّد بن محمّد بن النعمان ، الشيخ المفيد
30 . منهج الشيخ الطوسي فى التفسير 31 . الصاحب بن عباد 32 . سعد بن الربيع 33 . عبدالله بن رواحه 34 . مالك بن نويرة ، حياته
وشعره 35 . نصوص الردّه فى تاريخ الطبرى 36 . ديوان شعر (مخطوط)

37 . الشباب والدين 38 . تاريخ الحكم البويهى فى العراق 39 . الدين الاسلامى ، اصوله ، نظمه .

و آثار تحقيقى او نیز عبارتند از :

1 . ايمان ابى طالب (شيخ مفيد)

2 . مسئله فى خبر ماريه قبطيه (شيخ مفيد)

3 . التنبيه على حدوث التصحيف (اصفهاني)

4 . شرح قصيده صاحب بن عباد (بهلولى)

5 . المحيط فى اللغة (صاحب بن عباد)

6 . القباب الزاخر (صنعانى)

7 . الاقناع (صاحب بن عباد)

8 . ديوان شعر (صاحب بن عباد)

9 . ديوان شعر (شيخ جابر كاظمى)

10 . الشافى (سيد مرتضى)

11 . معانى الحروف (على بن عيسى رمانى)

12 . ديوان شعر (ابوالاسود دؤلى)

13 . شرح مشكل ابيات متنبى (ابن سيده) .

آن عالم بزرگوار و خدمتگزار دين و مذهب ، در 77 سالگى ، در اواخر ماه رجب الخير 1427 ق در كاظمين چشم از جهان فرويست و
پس از تشييع ، در حرم مطهر كاظمين عليهم السلام به خاك سپرده شد .

(كاظم)

آملی 1322 - 1413 ق

آقای حاج میرزا هاشم آملی، یکی از اکابر علما و مدرسین و از مراجع تقلید حوزه علمیه قم به شمار می رفت .

معظم له در سال 1322 ق، در روستای «پُردَمَرِه» - 70 کیلومتری آمل - زاده شد و پس از طی دوران 0 کودکی و فراگیری خواندن و نوشتن، در محضر آقا شیخ احمد آملی و آقا سید تاج مقدمات علوم دینی را آموخت. در سال 1334 ق به تهران آمد و در مدرسه سپهسالار به تحصیل فقه، اصول، فلسفه و کلام، ادبیات پرداخت. وی سطوح فقه و اصول را نزد حضرات آیات: شیخ محمد رضا تنکابنی و حاج سید محمد تنکابنی و فلسفه و کلام را نزد علامه میرزا یدالله نظر پاک و علامه میرزا طاهر تنکابنی فراگرفت و به سن 22 سالگی به حوزه علمیه قم آمد و در درس های آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، سید محمد حجت کوهکمری، شیخ محمد علی حائری قمی و میرزا محمد علی شاه آبادی شرکت جست و فقه و اصول و حدیث و رجال و حکمت و عرفان را به خوبی بیاموخت. در سال 1351 ق، پس از اخذ اجازه اجتهاد از آیات عظام: حائری

یزدی و حجت کوهکمری به قصد حوزه نجف، قم را ترک کرد و در مدرسه بزرگ آخوند سکنی گزید و از درس های آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاء عراقی و میرزای نایینی بهره های بسیار برگرفت و مورد توجه فراوان آقا ضیاء واقع شد. معظم له هم زمان با تحصیل، به تدریس سطوح عالی و پس از وفات اساتیدش به تدریس خارج فقه و

اصول روی آورد و در مدّت 20 سال اقامت در نجف، شاگردان بسیاری را پرورش داد. در سال 1380 ق، به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و بساط تدریس را گسترانید و سالیان فراوان مباحث فقهی: طهارت، صلات، بیع و خيارات و دو دوره کامل اصول تدریس نمود و بسیاری از فقهای امروز را بار آورد. برخی از شاگردانش عبارت اند از حضرات آیات: عبداللّه جوادی آملی، محمد علی اسماعیل پور قمشه ای، اسماعیل صالحی مازندرانی، سید محمد حسن مرتضوی لنگرودی، محمد محمدی گیلانی، سیدعلی محقق داماد، محمد تقی مجلسی، محمد یزدی، محمد حسین مسجد جامعی، سید ابوالفضل موسوی تبریزی و سید جعفر کریمی. برخی از تقریرات چاپ شده درس معظم له عبارت است از:

الف - فقه:

1. المعالم المأثوره فی الطهاره (6 ج). از: آقای محمد علی اسماعیل پور قمشه ای

2. کشف الحقائق - در بیع و خيارات - (4 ج). از: آقای سید جعفر کریمی

ب - اصول:

1. مجمع الافکار و مطرح الانظار (5 ج). از: آقای محمد علی اسماعیل پور

2. منتهی الافکار - مباحث الفاظ - (2 ج). از: آقای محمد تقی مجلسی

3. تحریر الاصول - استصحاب و تعادل و تراجیح - از: آقای سیدعلی فرحی قمی،

4. تقریر الاصول - مباحث الفاظ - از: آقای ضیاء الدین نجفی

و تألیفات آن عالم بزرگ، عبارت اند از:

1. توضیح المسائل 2. مناسک حج 3. حاشیه بر عروه الوثقی 4. کتاب الطهاره 5. کتاب الصلاه 6.

ص: 28

کتاب الصوم 7 . کتاب الرهن و الاجاره 8 . کتاب البيع و الخيارات 9 . رساله در نیت 10 . بدایع الافکار (4 ج) - تقریرات درس اصول آقا ضیاء عراقی 11 . تقریرات درس اصول آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی 12 . تقریرات درس فقه آقا ضیاء عراقی 13 . تقریرات درس فقه آیت الله حائری (صلاه) 14 . حاشیه بر چغمینی - در هت و نجوم - 15 . حاشیه بر التحصیل بهمینار - در منطق و حکمت -

معظم له، به غیر از تألیفات و شاگردانش، توفیق یافت چندین مسجد و مدرسه در قم و شهرهای مازندران بنیاد نهد، که اینک مدرسه علمیه ولی عصر علیه السلام و کتابخانه اش مورد استفاده طلاب حوزه علمیه قم است.

فقیه فقید از اخلاقی خوش و محضری پر استفاده و نظم دقیق زندگی و پرهیز از تجملات و ساده زیستی، برخوردار بود. با این که به مرجعیت رسیده بود، اما با پای پیاده به محل درس می آمد و مراجعات مردم را پاسخ می داد و در مقام فتوا و مصرف حقوق بسیار محتاط بود. هر گاه نام امیرالمؤمنین را بر زبان می آورد، بغض گلویش را

می گرفت و هر وقت از خواب بر می خاست، بر حضرت درود می فرستاد. از مراجع معاصرش تجلیل می کرد و مبانی آنان را در درس هایش مطرح می ساخت و در مجالس روضه آنان حضور می یافت. معظم له از آغاز نهضت اسلامی ایران، به موضع گیری بر علیه رژیم برخاست و اعلامیه های متعدد صادر فرمود، نماز جماعت ایشان در حیاط مدرسه خان، نقطه اجتماع مبارزان روحانیت بود و پس از پیروزی انقلاب، همواره مردم را به پیروی از حضرت امام سفارش

سرانجام، روح بزرگش در تاریخ جمعه 4 رمضان المبارک 1413 ق (17 اسفند ماه 1371 ش) در 91 سالگی به موالیان طاهرینش پیوست. با وفاتش، پیام های تسلیت فراوان از سوی آیات عظام: گلپایگانی و اراکی، مقام معظم رهبری، رؤسای قوای سه گانه، شخصیت ها و نهادهای مختلف صادر شد و شاعران، اشعار بسیار در رثایش سرودند .

پیکر پاکش، عصر روز شنبه با حضور هزاران نفر از علما و مردم و مقامات و مسؤولین سیاسی و مذهبی کشور، تشییع و پس از نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن ، در مسجد بالا سر حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

(شرح حال مفصل ایشان را در کتاب اختران فقاہت ، ج 2 ، ص 401 - 426 نگاشته ام)

آیت الہی 1342 - 1418 ق

آقای میرزا محمد آیت الہی زنجانی یکی از برترین شخصیت های علمی زنجان به شمار می رفت فقید سعید در تاریخ 19 ربیع الثانی 1342 ق ، در زنجان چشم به جهان گشود . پدرش آیت الله شیخ احمد دو اسبی (1296 - 1352 ق)، از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی و سید محمد کاظم طباطبایی یزدی و از علمای محترم شهر بود. وی پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات را نزد میرزا اصغر فقاہتی و میرزا یحیی مدرس فراگرفت. در نوزده سالگی (1361 ق) به قم آمد و سطوح را نزد حضرات آیات: سیدجمال مزلقانی (قوانین)، حاج آقا روح الله کمالوند و شیخ موسی عباسی زنجانی (مکاسب)، شیخ عبدالکریم خوینی و میرزا محمد مجاہدی تبریزی (رسائل و کفایه) آموخت و پس از آن به

درس خارج فقه و اصول آیت الله حجت 1 ت الله حجت، 2 و خارج اصول آیت الله العظمی بروجردی حاضر شد و هم زمان حکمت را از محضر آیت الله شیخ اسحق آستارابی و آقا سیدحسین قاضی تبریزی و هیأت را از علامه طباطبایی فراگرفت.

معظم له در سال 1369 ق، پس از اخذ اجازات متعدد علمی از اساتید خویش و برخی علمای نجف چون: آیت الله حکیم و آیت الله خویی، به زادگاهش بازگشت و به تدریس علوم دینی و اقامه جماعت در مسجد میرزا احمد پرداخت و رفته رفته در آن شهر موقعیتی بس والا کسب کرد و مورد توجه فضلا و حوزه علمیه قرار گرفت.

وی علاوه بر سایر کمالات علمی و اخلاقی خویش، خطی بسیار زیبا داشت و انواع خطوط را نیکو می نوشت و یکی از خوشنویسان زنجان به شمار می رفت. هم چنین در تألیف و گردآوری دقایق علمی و تاریخی کوشا بود و از هر فرصتی برای مطالعه و کتابت بهره می برد.

آثاری چند، به خط نکویش بر جای مانده که عبارت است از:

1. جامع الروایات المرویه عن الائمه الهداه (در عقاید و اخلاق)

2. تاریخ اسلام (از ابتدا تا پایان)

3. المختار من اباحت المعالم 4. سفره درویش (در علوم غریبه و کشکول).

وفات آن عالم بزرگوار در چهاردهم رمضان 1418 ق (23 دی 1376 ش) در 76 سالگی در زنجان روی داد و پیکر پاکش پس از تشییعی باشکوه، در کنار مرقد آیت الله شیخ فیاض زنجانی مدفون شد.

(با تشکر از آقای عبدالحسین جواهر کلام)

ابوترابی 1335 - 1421 ق

آقای حاج سیدعباس ابوترابی، یکی از علمای بزرگ و مشهور قزوین شمرده

می شد. فقید سعید، در سال 1335 ق (1295 ش) در قزوین به دنیا آمد. پدرش آیت الله سید ابوتراب قزوینی (1309-1393 ق) از شاگردان آیات عظام: میرزای نایینی، سید ابوالحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی - و او فرزند عالم جلیل حاج سید حسین، و او فرزند آیت الله حاج سید ابوتراب قزوینی (م 1303 ق) - معروف به سکاکی - از شاگردان شیخ انصاری و مجاز از او، بوده است.

معظم له، پس از تحصیلات ابتدایی، به فراگیری علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح اولیه را نزد حضرات آیات: شیخ محمود ریسی، شیخ یحیی مفیدی و پدر بزرگوارش آموخت و پس از آن در سال 1353 ق به حوزه علمیه قم آمد و در پرتو توجهات عموی ارجمندش آیت الله حاج سید محمدباقر قزوینی (1291-1364 ق) - که از علمای بزرگ حوزه بود - به تکمیل سطوح عالییه پرداخت و پس از آن به درس های آیات عظام: حجت کوهکمری و آقای بروجردی و پس از وفات ایشان به

درس آیات عظام: امام خمینی، محقق داماد و علامه طباطبایی حاضر شد و بهره های فراوان برد و مورد توجه بسیار علامه طباطبایی واقع شد.

در سال 1389 ق، به زادگاهش بازگشت و به تبلیغ دین و جلسات مداوم تفسیر، که یکی از بهترین و منظم ترین جلسات مذهبی قزوین بود، تدریس (در مدرسه التفاتیه) و اقامه جماعت (در مسجد جامع) پرداخت و با حضور در جلسات «هیأت علمیه قزوین» در پیشبرد اهداف دینی و به خصوص در انقلاب اسلامی و مبارزات روحانیت و مردم علیه رژیم شاه، حضور فعال داشت و نامش در ذیل اعلامیه های علمای شهر

هماره دیده می شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به نمایندگی مردم قزوین در اولین دوره مجلس شورای اسلامی برگزیده شد. وی در سال 1377 ش، از سوی مقام معظم رهبری به امامت جماعت مسجد امام حسین علیه السلام تهران منصوب شد. معظم له علاقه ای بسیار به ساحت مقدس اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام داشت و زیارت جامعه و عاشورا را مکرر از حفظ می خواند. دلی مهربان داشت و در کمک به مستمندان و نیازمندان سر از پا نمی شناخت و سرپرست ایتم قزوین بود و حسینیه ای برای اهالی شهر، در مشهد مقدس بنیاد گذاشت. سعه صدر، خلق خوش و تقوا و تهجد، تواضع و فروتنی از ویژگی های بارز وی بود.

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1. زبده المقال فی خمس النبی والآل (تقریرات درس خمس آیت الله بروجردی)،

2. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی. (صلاه و حج)

3. تقریرات درس فقه آیت الله حجت 4. جهاد نفس، مطبوع 5. حقیقت در سیمای حق، مطبوع، (10 ج)

7. مباحث توحید

8. یک دوره اصول (مباحث الفاظ و عقلیه)

آن عالم بزرگوار پس از 84 سال زندگی، صبح روز پنجشنبه 27 صفرالخیر 1421ق (12 خرداد 1379 ش) در مسیر زیارت حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام همراه فرزند برومندش، سردار سرافراز جبهه های جنگ و اسارت حجهالاسلام حاج سیدعلی اکبر ابوترابی (1318 - 1379 ش) - نماینده ولی فقیه در امور آزادگان و نماینده رهبری در دانشگاه تهران، و نماینده مردم تهران در دوره چهارم و پنجم مجلس شورای اسلامی - که نمونه عینی و تجسم عملی ایثار و تقوا و تعهد

ص: 33

و بی اعتنایی به زخارف دنیا، خدمت به مردم و عشق به اهل بیت علیهم السلام - به گونه ای که پس از آزادی از اسارت 10 سال هاش در زندان های رژیم بعثی عراق، هر ساله پیاده به زیارت امام رضا علیه السلام (9 بار) مشرف شد - در اثر سانحه تصادف، چشم از جهان فروبست و به اجداد طاهرینش پیوست. در غم فقدان این دو بزرگ مرد، پیام های تسلیت متعدد از سوی آیت الله خامنه ای و مراجع تقلید، ارگان ها، نهادها و سازمان های مختلف صادر گردید و پیکر پاکشان پس از تشییع بسیار باشکوه در تهران و قزوین و مشهد مقدس، در صحن عتیق حرم مطهر حضرت امام رضا علیه السلام مدفون شد.

اجتهادی 1350 - 1414 ق

آقای حاج شیخ محمد علی اجتهادی اراکی ه سال 1350 ق (1309 ش) در اراک چشم به جهان گشود. پدرش آیت الله میرزا ابوالحسن مجتهد اراکی (م 1362 ق) از فضلالی شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و مرجعی متنفذ و دارای منصب افتا و قضا و صاحب کتاب مهمات الاصول، کتاب الصلاه و کتاب القضاء بوده است .

فقید سعید پس از یادگیری دروس مکتبی، به شوق تحصیل علوم دینی وارد حوزه علمیه شد و در مدرسه سپهدار اراک و سپس مدرسه حاج محمد ابراهیم مقدمات را فراگرفت . هفده ساله بود (1367 ق) که برای ادامه تحصیل به حوزه علمیه قم کوچ نمود و دروس سطح را نزد حضرات آیات: محقق داماد، مجاهدی، صدوقی و شیخ ابوالقاسم نحوی فراگرفت . سپس به درس خارج آیت الله حاج سیداحمد زنجانی و حضرات آیات: بروجردی و گلپایگانی حاضر گردید و مبانی استنباط و ملکه اجتهادش را در

درس آنان استوار ساخت .

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1 . نهایه المأمول فی شرح کفایه الاصول (5 جلد آن به چاپ رسیده است)

2 . قضاء الاحکام فی شرح قضاء شرایع الاسلام (1 جلد آن به چاپ رسیده است)

3 . رساله در احکام صلح 4 . تقریرات درس فقه آیت الله العظمی گلپایگانی (بحث قضاء)

4 . کشکول (در چند جلد)

وی در 30 دیماه 1372 (7 شعبان 1414 ق) در 63 سالگی چشم از جهان فرو بست و به موالیان طاهرینش پیوست .

احسانبخش 1349 - 1422 ق

آقای حاج شیخ صادق احسانبخش، معروف ترین عالم رشت و امام جمعه و نماینده رهبری در استان گیلان به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1309 ش در روستای «لیفشاکرد» - 19 کیلومتری رشت - در خانواده ای متدین و کشاورز دیده به جهان گشود. تا شهریور 1320 در روستا به مکتب می رفت و پس از آن به « تولم شهر» آمد و در سال 1323 ش به تحصیل علوم دینی روی آورد. ادبیات را نزد شیخ ابوطالب مدرس، سیوطی و حاشیه و شمسیه و مطول را نزد آیت الله شیخ علی علم الهدی، جامی و شرح رضی را در محضر آیت الله شیخ کاظم صادقی و شرایع را هم نزد آیت الله سیدحسن بحرالعلوم فراگرفت .

در سال 1327 به حوزه علمیه قم آمد و در محضر حضرات آیات: شهید صدوقی و منتظری (شرح لمعه)، لاکانی (قوانین)، مرعشی نجفی (مکاسب)، مجاهدی تبریزی و فقیهی گیلانی (کفایه)، شیخ مهدی مازندرانی و بتولی و لاکانی (رسائل)، علامه طباطبایی (شرح تجرید و اسفار) و آقا رضا صدر و فکور یزدی (شرح

ص: 35

سطوح را فراگرفت. سپس در سال 1331 ش به درس فقه و اصول آیت الله بروجردی و فقه آیت الله سیدمرتضی لنگرودی و اصول امام خمینی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت، و هم زمان به تحصیل الهیات در دانشگاه تهران پرداخت و در 1335 به اخذ سه لیسانس (الهیات، حقوق و علوم سیاسی) نائل آمد. در سال 1340، به دعوت آیت الله ضیابری به زادگاهش بازگشت و با همکاری جمعی از فرهنگیان خوش نام، گروه فرهنگی ابوریحان - شامل دبستان، راهنمایی و دبیرستان دین و دانش - را تأسیس کرد و بسیاری از نوباوگان و جوانان مسلمان را با فرهنگ اسلامی آشنا و تربیت نمود.

احسانبخش علاوه بر ریاست و تدریس دبیرستان دین و دانش، به تدریس ادبیات عرب و شرح لمعه در حوزه علمیه رشت پرداخت و با اوج گیری نهضت اسلامی مردم ایران در سال 1342، به تبلیغ مبانی حضرت امام در مسجد و مدرسه خویش پرداخت و معلمان و دانش آموزان و مردم مسلمان را با افکار بلند امام راحل آشنا ساخت. او در مدرسه اش اعلامیه های امام را تکثیر می کرد و همه جا منتشر می ساخت، لذا چندین بار به ساواک احضار شد و در سال های 1344 و 1345 ممنوع المنبر و ممنوع الخروج شد و در سال 1357 نیز دستگیر و در زندان اوین، زندانی گردید تا پس از عید فطر آزاد شد؛ اما تهدیدها و هجوم های مأموران رژیم ستمشاهی به خانه و مدرسه اش بارها ادامه یافت.

او پس از پیروزی انقلاب، نقش اساسی در حفظ امنیت و اداره شهر و کمک رسانی به مردم بر عهده داشت و در سال 1359

ش به نمایندگی امام در استان گیلان و امامت جمعه رشت، و در 1362 ش به نمایندگی مردم استان در مجلس خبرگان رهبری برگزیده شد. وی در سال 1361 نیز مورد خشم دشمنان اسلام (منافقین) قرار گرفت و به سختی مجروح شد، که به خواست خدا شفا یافت؛ ولی ده ها ترکش از آن انفجار در بدنش باقی ماند و افتخار جانبازی 70 درصد را از آن خود کرد. او علاوه بر فعالیت های اجتماعی و انقلابی خویش، به خدمات دینی هم چون: تدریس، تألیف،

اقامه جماعت (در مسجد کاسه فروشان)، تفسیر قرآن و بنیاد ساختمان های عام المنفعه، مانند مصلی بزرگ امام خمینی، مدرسه علمیه امام خمینی و کتابخانه آن همت گماشت و گروه بسیاری از فضلا را پرورش داد.

برخی از تألیفات چاپ شده اش عبارت اند از:

1. آثار الصادقین (33 جلد با حدود پنجاه هزار حدیث با ترجمه فارسی)

2. خوارج و علل پیدایش آن (3 ج)

3. نقش دین در خانواده (2 ج)

4. سی گفتار در ماه رمضان (2 ج)

5. فتنه یهود (تفسیر سوره احزاب)

6. قیامت از نظر قرآن و حدیث (تفسیر سوره قیامت)

7. تفسیر سوره نحل 8. تفسیر سوره اسراء 9. شاگردان شیخ انصاری در گیلان

تألیفات چاپ نشده اش عبارت اند از:

10. تفسیر سوره کهف 11. تفسیر سوره فرقان 12. تفسیر سوره مریم 13. تفسیر سوره شعراء 14. تفسیر سوره نمل 15. تفسیر سوره

قصص 16. تفسیر سوره عنکبوت 17. تفسیر سوره یس

18. تفسیر سوره مرسلات 19. گورباچف

20. خاطرات من 21. فرزندگان گیلان 22. مستدرک «آثار الصادقین» آن عالم بزرگ و خدمتگزار دین، پس از یک بیماری در روز دوشنبه 14 خرداد 1380 ش (11 ربیع الاول 1422 ق) در 70 سالگی، چشم از جهان فرو بست. با اعلام خیر وفاتش، در استان گیلان عزای عمومی اعلام شد و از سوی مقام معظم رهبری و مراجع تقلید، پیام های تسلیت صادر شد و در روز چهارشنبه، پیکر پاکش با حضور صدها هزار نفر تشییع و پس از نماز آیت الله محمدی گیلانی بر آن، در مسجد مصلی امام خمینی رشت به خاک سپرده شد.

احمدیان نجف آبادی 1340 - 1417 ق

آقای حاج شیخ محمد علی احمدیان در سال 1300 ش (1340 ق) در نجف آباد چشم به جهان گشود، و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی به فراگیری قرآن مجید، ادبیات فارسی و حساب و هندسه پرداخت.

در 15 سالگی (1315 ش) به اصفهان رفت و در محضر اساتید وقت به آموختن ادبیات (سیوطی، مغنی، مطول) و حاشیه و معالم همّت برگماشت.

سپس در سال 1316 ش به حوزه علمیه قم مشرف شد و سطوح را در محضر حضرات آیات: شیخ عبد الرزاق قاینی (قوانین)، آیت الله مرعشی نجفی، میرزا محمد علی ادیب تهرانی و حاج سید مرتضی علوی (شرح لمعه)، آیت الله گلپایگانی و آیت الله حاج سید محمد باقر قزوینی (مکاسب و تفسیر) را فراگرفت و این همه چهار سال (تا سال 1320 ش) به طول انجامید. آن گاه در سال 1320 ش (1360 ش) پس از سقوط رضاخان، عازم حج بیت الله الحرام و زیارت عتبات گردید و در بازگشت، در حوزه علمیه

نجف اشرف رحل اقامت افکند و باقیمانده سطوح مکاسب و رسائل

و کفایه الاصول را نزد آیت الله شیخ عبدالحسین رشتی به پایان رساند و این تا سال 1322 ش ادامه یافت. پس از آن به درس خارج آیات عظام: سیدعبدالهادی شیرازی (فقه و اصول)، میرزا باقر زنجانی و سیدابوالقاسم خوبی (اصول) و اخیراً به درس آقای حکیم حاضر شد و از محضر پر فیض آنان توشه برگرفت و در کنار آن به تدریس سطوح و تألیف و تحقیق دست یازید.

معظم له در سال 1393 ق به ایران آمد و اقامت در قم و تدریس و تألیف را برگزید و این کار تا پایان زندگی اش ادامه یافت.

از آثار وی می توان این ها را نام برد:

1. رساله فی مکاسب المحرمه 2. رساله فی الاستصحاب - هر دو از تقریرات درس آیت الله سیدعبدالهادی شیرازی 3. قاعده لا ضرر
4. الصحابه الکرام (3 ج)
5. رساله فی الخمس 6. رساله فی القضاء 7. رساله فی الديات 8. المعمرون (حدود 550 نفر)
9. الاربعون حديثاً (که به چاپ رسیده است)
10. شرح کتاب «نقد الرجال» میرمصطفی تفرشی 11. طبقات مفسرین شیعه (این کتاب بسیار مفصل بوده و شامل مطالب: تفسیر، منتخب اشعار فارسی و عربی، حل مشکلات بعضی از احادیث، تاریخ، جغرافیا، شرح حال بزرگان و علما و شعرای عرب و عجم و در 1500 صفحه می باشد)
13. حاشیه بر کتاب مجمع البحرين (و تعیین احادیث مندرج در آن)
14. تحقیق و پاورقی بر کتاب «مسالك الافهام» شهید ثانی 15. تحقیق و

حاشیه بر زبده التفاسیر ملا فتح الله کاشانی 16 . تعلیقه بر کتابهای شیخ صدوق

17 . فهرست امالی شیخ، فهرست حاشیه مکاسب کمپانی و فهرست اصول سته عشر .

پ فقید سعید عالمی بود که از وقت خود استفاده شایان می برد و بسیار خوش برخورد و خوش سخن بود، خطش نیکو و حافظه ای قوی داشت و از دنیا جز اندکی برنداشت .

وی در تاریخ دوشنبه 18/1/1376 (28 ذیقعده الحرام 1417 ق) در 77 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع، در قبرستان شیخان در خاک آرمید .

احمدی شاهرودی 1346 - 1417 ق

آقای حاج شیخ احمدعلی احمدی شاهرودی در سال 1305 ش (1346 ق) در میامی ، واقع در ده فرسنگی شاهرود زاده شد . پدرش آیت الله شیخ محمدحسن احمدی، یکی از علمای بنام و مشهور منطقه و جدش آیت الله آقا شیخ احمد نیز از علما و زهاد بود . فقید سعید پس از دوران کودکی به اقتضای شوق فطری و سیره خانوادگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات را نزد پدر بزرگوارش فراگرفت . پس از سالی چند، به حوزه علمیه مشهد شتافت و ادبیات را نزد ادیب نیشابوری و سطوح عالیہ را نزد حضرات آیات: حاج شیخ هاشم قزوینی، حاج شیخ مجتبی قزوینی، میرزا کاظم محقق دامغانی و حاج میرزا احمد مدرس یزدی آموخت . سپس برای تکمیل معلومات و فراگیری دوره عالی دروس فقه و اصول به حوزه علمیه قم آمد و در محضر آیات عظام: بروجردی، سیدمحمدتقی خوانساری، حجت کوه کمری، صدرالدین صدر و امام خمینی زانوی ادب به زمین زد و از خرمن فیض آنان توشه ها برگرفت . آن گاه برای مدت کوتاهی

ص: 40

به نجف اشرف کوچید و در درس های آیات عظام: سید عبدالهادی

شیرازی، حکیم و خویی حاضر شد. سپس به قم بازگشت و برای تبلیغ دین و رهنمایی مردم مسلمان به نمایندگی آیت الله العظمی بروجردی به شهرهای آباءه، فیروزکوه، چهارمحال و بختیاری و کاشان رفت و مبارزه ای جدی و پیگیر با منحرفان و اهل بدعت را آغاز کرد و در این راستا بسیاری از آنان را توبه داد و به اسلام بازگردانید.

آن مرحوم پس از مدتی به قم بازگشت و به تدریس سطوح عالی، ترویج شعائر دینی، اقامه جماعت، ارشاد و راهنمایی مؤمنان و تألیف کتاب های علمی دست یازید. او هم زمان به تدریس معارف اسلامی در دانشگاه آزاد اسلامی اشتغال ورزید و در سال های نبرد علیه متجاوزین بعثی، ماه ها در کنار رزمندگان اسلام به سر برد و در تقویت روحیه آنان، سخنرانی های فراوان ایراد کرد.

برخی از تألیفات چاپ شده آن فقید عبارت است از:

1. تقلید الاعلم 2. سیری در عقاید (بررسی آراء و نظرات صوفیه)

3. به سوی خدا بروید 4. مجموعه مقالات در پیرامون باب و بهاء 5. انگیزه حق (درباره مناقب امیرالمؤمنین علیه السلام)

6. جنگ خیبر 7. تفسیر موضوعی

و تألیفات چاپ نده اش عبارت اند از:

8. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی (لباس مشکوک) 9. رساله در مسئله بداء

10. ترجمه روحانیت در عصر انقلاب. وی در تاریخ 25 شعبان المعظم 1417 ق، در هفتاد سالگی در جوار بیت الله الحرام بدرود حیات گفت و به موالیان طاهرینش پیوست.

(محمد شریف رازی،

احمدی میانجی 1345 - 1421 ق

آقای حاج میرزا علی احمدی میانجی یکی از مفاخر علمای حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

معظم له، در چهاردهم محرم الحرام 1345 ق (1306 ش) در روستای «پورسخلو» - چهار فرسنگی میانه - در خانواده علم و تقوا دیده به جهان گشود. پدرش ثقه الاسلام شیخ حسینعلی و جدش حجه الاسلام حاج شیخ احمد، از عالمان و واعظان منطقه خویش بودند، که علاوه بر کشاورزی به کار تبلیغ دین و اصلاح بین مردم و رفع نیازهای مستمندان می پرداختند.

فقید سعید، کتاب های فارسی متداول (گلستان، نصاب الصبیان، ابواب الجنان، منشآت امیرنظام) را نزد پدرش آموخت و در 13 سالگی (1358 ق) به تحصیل علوم دینی روی آورد. سپس به میانه رفت و نزد آیت الله شیخ ابومحمد حجتی، ادبیات، حاشیه، معالم و قوانین را به خوبی فراگرفت و شرح لمعه را نیز از محضر وی و حاج شیخ لطفعلی زنوزی میانجی و شیخ مهدی جدیدی آموخت. سپس به توصیه استادش آیت الله زنوزی به تبریز رفت و به حضور علامه طباطبایی رسید و چندی از

ایشان بهره برد. با مهاجرت علامه طباطبایی به قم، معظم له نیز پس از مدتی به قم آمد و در مدرسه دارالشفای سکونت نمود و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: حاج سیدحسین قاضی، علامه طباطبایی، شیخ موسی عباسی زنجانی، و شیخ اسحق آستارایی فراگرفت و پس از آن به طور مرتب در درس های فقه آیات عظام: بروجردی، محقق داماد، گلپایگانی و میرزا رضی تبریزی و درس خارج اصول آیاله حاج میرزا احمد کافی الملکی و درس فلسفه و تفسیر علامه طباطبایی شرکت

را استوار ساخت. او هم زمان با تحصیل، به تدریس سطوح، تبلیغ دین و تألیف کتب پرداخت و به خوبی از عهده برآمد و هم با دوستان خویش، جلسات بحث پیرامون مسایل فقهی، حدیثی، کلامی، تفسیری و تاریخی تشکیل داد که این جلسات، بیش از پنجاه سال به طول کشید. فقید سعید، همواره در ایام تعطیل حوزه علمیه قم به میانه می رفت و در ارشاد مردم شهرش و دستگیری از فقیران و مستمندان بسیار می کوشید که تأسیس انجمن دینی و فرهنگی دین و دانش، صندوق قرض الحسنه مهدیه، جلسات تفسیر قرآن از آن جمله است. او در قم، همواره پس از نماز جماعت (مغرب و عشا) به پاسخگویی به مسایل دینی و سخنرانی می پرداخت و مسجدش، کانون اجتماع جوانان مشتاق و مردم متدین بود. در جریان تأسیس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، سهم به سزایی داشت و امضای وی در ذیل تمام اعلامیه های جامعه مدرسین علیه رژیم ستمشاهی به چشم می خورد. او در راه پیشبرد نهضت اسلامی، بارها برای ابلاغ پیام های امام خمینی و مراجع تقلید، به شهر میانه و اطراف آن مسافرت می کرد و مردم منطقه را به وظایف دینی خود آشنا می ساخت. وی بارها در قم و میانه به ساواک احضار شد و مورد بازجویی قرار گرفت. نیز عوامل رژیم، یک بار به محل اقامتش در میانه هجوم آوردند و ضمن ضرب و شتم او، به زندان تبریز انتقالش دادند، که با تلاش علما - به ویژه آیت الله شهید قاضی طباطبایی - آزاد گردید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی همواره به دفاع از کیان نظام

پرداخت و بارها به

نماینده‌گی از امام خمینی سفر کرد و در رفع مشکلات آنان کوشید. در فتنه های پس از انقلاب، همانند حزب خلق مسلمان، فتنه منافقین و بنی صدر به روشنگری های مداوم پرداخت و در دفاع از ولایت فقیه لحظه ای درنگ نکرد. در جنگ تحمیلی، خود به جبهه رفت و فرزندش - جعفر - را هم تقدیم کاروان شهیدان انقلاب اسلامی کرد و سه مرتبه نیز به عنوان نماینده مردم استان آذربایجان شرقی، به نمایندگی مجلس خبرگان رهبری برگزیده شد که تا پایان عمرش ادامه یافت.

معظم له، از اخلاقی خوش، زندگی ساده و بی پیرایه، زبانی نرم و مجلسی پربار برخوردار بود. گفتار و کردارش یکی بود و به آن چه می گفت اول خود عمل می کرد. لبخند از لبانش دور نمی شد و تواضع و فروتنی از کردار و رفتارش نمایان بود. زندگی اش پس از انقلاب با پیش از پیروزی انقلاب تفاوتی نکرد و درب خانه اش به روی همگان باز بود. سراسر عمرش را به تألیف و تدریس سطوح عالی و اقامه جماعت و شرکت در جلسات بحث علمی و وعظ و ارشاد گذرانید و گروهی بسیار از طلاب حوزه علمیه قم را با بیانات علمی و اخلاقی اش پرورش داد.

قلبی مهربان و دستی گشاده داشت و به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام عشق می ورزید و با ذکر مصایب ایشان، اشک از چشمانش سرازیر می شد. از آیات عظام: امام خمینی، میلانی، گلپایگانی اجازه امور حسبه و از آیت الله مرعشی نجفی اجازه روایت داشت .

برخی از تألیفات چاپ شده اش عبارت اند از:

1 . مکاتیب الرسول (3 ج) کتابی است که شهرتش فراگیر و در کشورهای اسلامی هم شناخته شده

2. مکاتیب الامام الرضا علیه السلام 3. تعلیق و تصحیح و استدراک بر «معادن الحکمه فی مکاتیب الائمه»، تألیف علم الهدی فیض کاشانی، (2 ج)

4. مواقف الشیعه (3 ج): گزیده مناظرات علمای شیعه با مخالفین

5. التبرک بآثار النبی و الصحابه 6. السجود علی الارض . این کتاب به فارسی ترجمه شده است.

7. الاسیر فی الاسلام. (کتاب برگزیده سال)

8. مالکیت خصوصی زمین یا اصول مالکیت 9. اطلاعات و تحقیقات در اسلام 10. تعلیقه و پاورقی بر «شیعه در اسلام» علامه طباطبایی 11. تعلیقه و حاشیه بر کتاب «المواعظ العدویه»

12. خمس در اسلام. 13. مقالات در مجلات مختلف، همانند مجله نور عم، مکتب اسلام، مکتب تشیع 14. حیاة عقیل بن ابی طالب

تألیفات چاپ نشده اش بدین قرارند:

15. تقریرات درس فقه 16. تقریرات درس اصول 17. شرکت در تألیف کتاب «احادیث العتره عن طرق اهل السنه»

18. مکاتیب الائمه علیهم السلام آن فقید بزرگوار، پس از عمری 75 ساله، در روز دوشنبه 21 شهریور 1379 (12 جمادی الثانی 1421 ق) بدرود زندگی گفت و پس از تشییع باشکوه در روز سه شنبه و نماز آیت الله سید موسی شبیری زنجانی بر پیکر پاکش در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد و مراسم بزرگداشت مقام علمی و عملی اش تا مدت ها در قم و شهرهای استان آذربایجان شرقی ادامه یافت و پیام های متعدد تسلیت از سوی مقام معظم رهبری و مراجع عظام تقلید و شخصیت ها و نهادها و ارگان ها در سوگ فقدان وی صادر شد .

اراکي 1312 - 1415 ق

آقای حاج شیخ

ص: 45

محمد علی اراکی، در 24 جمادی الثانی سال 1312 ق در شهر «اراک» دیده به جهان گشود. پدرش حجهالاسلام حاج میرزا احمد فراهانی از عباد، زهاد و ابرار عصر خویش و مورد وثوق علمای زمان خویش به شمار می رفت. مرجع بزرگ شیعه در دامان پاک چنین پدری دوران کودکی را پشت سر نهاد و با طهارت روح و پاکی نفس بالیده شد.

در یازده سالگی به شوق فراگیری علوم اسلامی به درس آقا شیخ جعفر شیخی و شیخ عباس ادریس آبادی شتافت و ادبیات و سطوح را نزد آن دو مرد بزرگ فراگرفت. پس از آن به درس خارج حضرات آیات: آقا سیدنور الدین عراقی صاحب تفسیر «القرآن و العقل» و آقا شیخ محمد سلطان العلماء صاحب حاشیه معروف و مفصل بر کفایه حاضر شد و مدّت ها از دانش سرشار آنان بهره برد. هنگامی که بیست ساله بود (1332 ق)، حوزه علمیه اراک به دست توانای آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی پی افکنده شد و مرجع فقید هم به درس فقه و اصول آن فقیه یگانه

حاضر شد و با آیات عظام: حاج سید محمد تقی خوانساری و حاج سید احمد خوانساری درس ها را به مباحثه پرداخت که تا سال 1340 ق به طول انجامید.

با مهاجرت آیت الله حائری به قم و تأسیس حوزه علمیه در این شهر (رجب 1340 ق / نوروز 1301 ش) معظم له به همراه دوستانش به قم آمد و در مدرسه خان سکنی گزید. در این زمان بود که استعداد و دانش و نبوغ او توجه استاد را جلب کرد و حائری، تصحیح (متنی و عبارتی) کتاب صلاه خود

را به او و آیت الله العظمی گلپایگانی سپرد. مرجع بزرگوار تا پایان زندگی استاد (ذی قعدہ 1355/1314 ش) در درس او حضور داشت (لذا قدیمی ترین شاگرد آیت الله حائری محسوب می شد که 23 سال، از درس ایشان استفاده برد) و هم زمان با آن از انفاس قدسی آیت الله میرزا جواد آقا ملکی تبریزی بهره ها برد. پس از آن به درس همدرس و هم بحث خود آیت الله العظمی سید محمد تقی خوانساری به مدت 16 سال حاضر شده و بهره های فراوان برد. پس از وفات ایشان (شوال 1371 ق) بود که معظم له به خواهش گروهی بسیار بر کرسی تدریس نشست و در ادامه مباحث خوانساری، تشنگان دانش اهل بیت اطهار علیهم السلام را از آبشخور علم خویش سیراب ساخت.

آن بزرگمرد فخر آفرین در طول حیات پر برکت خود، بیش از 35 سال به تدریس مباحث: طهارت، صلاه جمعه، اجاره، حج، نکاح، مکاسب محرمه، بیع و خیارات و چند دوره خارج اصول پرداخت و بسیاری از ستارگان فروزان آسمان روحانیت را به جامعه شیعی تقدیم کرد.

آیت الله العظمی اراکی را باید بر پادارنده مراسم عبادی نماز جمعه در حوزه علمیه قم دانست. این مرد بزرگ پس از درگذشت آیت الله خوانساری، نماز جمعه ایشان را بیش از سی سال در مسجد امام حسن عسکری و سپس در صحن حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام اقامه نمود و با سخنان گهر بار خویش روح و جان صدها عالم و پرهیزگار را معطر ساخت. وی با تکیه بر تفسیر قرآن و شرح نهج البلاغه، با دلی سوزان آتش خوف الهی را در قلب نماز گزاران بر می انگیخت و اشک شوق

و حسرت

ص: 47

از دیدگانشان جاری می ساخت. در حقیقت روزهای جمعه، مسجد امام در قم شاهد واعظی متعظ و مستمع سخنان عالمی عامل بود که سخنانش از دل بر می آمد و بر دل می نشست.

برخی از ویژگی های اخلاقی ایشان عبارت اند از:

احترام به سادات، عشق به ساحت مقدس امام حسین علیه السلام، زهد و تقوای فراوان، تواضع و فروتنی بسیار، ساده زیستی، انس با قرآن، انصاف در بحث و رعایت امانت در تدریس، عبادت بسیار و بهره وری از وقت، تواضع و فروتنی بسیار، به گونه ای که نماز جماعت ظهر خود را در مسجدی کوچک - مسجد امام خمینی حرم حضرت معصومه علیها السلام - بر پا می ساخت و از انتقال آن به مسجدی بزرگ خودداری ورزید و تا آیت الله خوانساری زنده بود، به احترام استاد، از تدریس و اقامه جماعت پرهیز نمود و همیشه پشت سر ایشان حرکت می کرد. خانه محقق وی پس از مرجعیت عام همان خانه چهل سال پیش او بود و زندگی او هیچ تغییری نکرد.

معظم له با قرآن و تفسیر جوامع الجامع بسیار مأنوس بود و پنج جزء اول آن را حفظ داشت. روزی یک جزء قرآن و در ماه مبارک رمضان سه جزء تلاوت می کرد.

مرجع فقید هر مطلبی را در درس بنام صاحب نظریه و با حفظ آداب و القاب ذکر می نمود و چه بسا از مطلب خویش بر می گشت و می فرمود: حق با فلان آقا است.

ریاضت، تهجد و مداومت بر نوافل از صفات ایشان بود. دعای کمیل را در قنوت نافله شب خود می خواند و نیمه های شب به گریه و مناجات و استغفار می پرداخت و طول نماز

ایشان چه در جماعت و چه فرادی مشهود همگان بود.

او همواره اوقات خود را به آموختن (حدود 50 سال)، آموزش (35 سال)، تألیف، حفظ و قرائت قرآن، مطالعه و عبادت مصروف می داشت .

تألیفات آن مرد بزرگ عبارت اند از:

- 1 . تقریرات بحث آیت الله سلطان العلماء.
- 2 . تقریرات بحث طهارت آیت الله العظمی حائری. 3 . تقریرات بحث ارث آیت الله العظمی حائری.
- 4 . تقریرات بحث طهارت آیت الله العظمی خوانساری.
- 5 . تقریرات اصول آیت الله العظمی حائری (3 دوره).
- 6 . شرح مفصل عروه الوثقی (کتاب الطهاره).
- 7 . کتاب النکاح و الطلاق.
- 8 . کتاب البیع.
- 9 . رساله در شرح حال ایت الله العظمی سید محمد تقی خوانساری.
- 10 . المكاسب المحرمه.
- 11 . کتاب الخيار.
- 12 . رسالتان فی ارث و نفقه الزوجه.
- 13 . حاشیه بر درر الاصول آیت الله حائری.
- 14 . رساله فی الولایه (تقریر بحث آقای حائری که در جلد اول «القرآن و العقل» به چاپ رسیده است).
- 15 . رساله فی الاجتهاد والتقلید (تقریر بحث حائری که در ضمن «درر الفوائد» به چاپ رسیده است).
- 16 . حاشیه بر عروه الوثقی.
- 17 . توضیح المسائل.
- 18 . مناسک حج.

19 . استفتانات.

20 . المسائل الواضحه.

آن فقیه سترگ پس از یک قرن تلاش و کوشش در راه بزرگداشت شعائر الهی و ترویج دانش ائمه اطهار علیهم السلام، در 103 سالگی، پس از یک بیماری طولانی در روز 25

جمادی الثانی 1415 ق (8 آذر ماه 1373 ش) بدرود حیات گفت و جهان اسلام را داغدار ساخت. پیکر پاک آن مرجع بزرگ نخست در تهران و سپس در

ص: 49

قم تشییع و پس از آن در مسجد بالا سر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

(شرح حال مفصل ایشان را در کتاب اختران فقاہت، ج 2، ص 495 - 508 نگاشته ام)

اردکانی 1326 - 1417 ق

آقای حاج شیخ مرتضی اردکانی یکی از علما و فقهای معروف اصفهان بود. فقید سعید در هفدهم ربیع الاول 1326، در اردکان زاده شد. پدرش آیت الله میرزا محمد مجتهد فرزند آیت الله حاج شیخ علیرضا اردکانی بود. وی پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و فراگیری دروس ابتدایی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات را فراگرفت. سپس در پانزده سالگی (1340 ق) رهسپار حوزه علمیه اصفهان گردید و پس از یادگیری ادبیات و سطوح، به حوزه درس بزرگان علم و اجتهاد راه یافت، عالمانی هم چون آیات عظام: شیخ ابوالمجد محمد رضا اصفهانی، حاج میر محمد صادق مدرس خاتون آبادی، میر سیدعلی نجف آبادی و میر سیدمحمد نجف آبادی و هم زمان با تحکیم مبانی فقه و اصول خویش، در محضر مرحوم آقا شیخ محمد حکیم خراسانی نیز فلسفه و کلام را فراگرفت. وی از غالب اساتید و مشایخ خویش و از فقهای نجف مانند آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاء عراقی، شیخ ابوالمجد اصفهانی، شیخ محمد حسین فشارکی و آقا سیدمحمد نجف آبادی، اجازه روایت و اجتهاد

دریافت نمود. معظم له سالیان دراز در اصفهان در مدرسه ملا عبدالله به تدریس سطوح عالی و خارج فقه و اصول و اقامه جماعت در مسجدشیشه بازار پرداخت و آنی از خدمت دینی نیاسود و دوران کهنسالی خویش را در تهران گذرانید.

از ایشان این تألیفات به

ص: 50

جای مانده است:

1. غنیه الطالب، تعلیقه علی المکاسب (5 ج)، که همه آن به چاپ رسیده است

2 و 3. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله آقا سید محمد نجف آبادی 4. شرح خلاصه الفصول آیت الله سید صدر الدین صدر 5. رساله فی الکرّ 6. رساله فی الجماعه 7. حاشیه عروه الوثقی 8. داور داوری یا کسر کسروی 9. قول فصل در ردّ «سی فصل» حاج کریم خان کرمانی - که هر دو به چاپ رسیده است -

10. الاجتهاد و التقليد.

آن فقیه بزرگوار در نخستین روز مهر ماه 1375 ش (هشتم جمادی الاولی 1417 ق) در 91 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع در تهران و قم و نماز آیت الله صافی گلپایگانی بر پیکر پاکش، به زادگاهش - اردکان - انتقال یافت و به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 85 - 84)

استرآبادی 1323 - 1425 ق

آقای حاج سید ضیاء الدین استرآبادی، یکی از علمای بزرگ تهران بود.

معظم له در حدود سال 1323 ق در تهران، در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش آیت الله آقای حاج سید محمد استرآبادی (1295 - 1365 ق) یکی از شاگردان آخوند خراسانی و سید محمد کاظم طباطبائی یزدی و از علمای بزرگ تهران بود.

فقید سعید، پس از پشت سر نهادن ادبیات و سطوح نزد والد بزرگوارش، به حوزه علمیه قم بیامد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: حاج شیخ حسن فاضل و سید محمد تقی خوانساری، تکمیل نمود و پس از آن به

ص: 51

درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت . سپس با اخذ اجازات متعدد اجتهادی از استادانش و مراجع نجف (مانند آیات عظام : اصفهانی ، حکیم) به تدریس سطوح و تألیف روی آورد و سالیانی چند در حوزه علمیه قم به تربیت شاگردان پرداخت . در سال 1365 ق - پس از وفات پدر بزرگوارش - به تهران باز آمد و در مسجد جمعه ، به اقامه جماعت و ترویج دین و تفسیر قرآن ، و هم

مدیریت و سرپرستی مدرسه علمیه محمدیه پرداخت و شاگردانی چند را پرورش داد . او یکی از مراجع تهران بود که قریب یک قرن به خدمت به مذهب و شریعت پرداخت و آثار متعدد از خود به یادگار نهاد . که عبارتند از :

1 . توضیح المسائل 2 . حاشیه بر عروه الوثقی 3 . عروه الحج (چاپ شده)

4 . العقائد الامامیه 5 . رساله در خمس 6 . رساله در زکات 7 . رساله در صلاه اللیل 8 . رساله در تجرد و بقاء روح 9 . تقریرات درس فقه و اصول آیت الله حائری آن فقیه معظم ، در 103 سالگی در روز شنبه 16 شعبان المعظم 1425 ق (11 مهر 1383 ش) چشم از جهان فرو بست و در روز دوشنبه 18 شعبان در حرم مطهر حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام به خاک سپرده شد .

(محمدشریف رازی . گنجینه دانشمندان ، ج 4 ، ص 373)

استعلامی 1330 - 1421 ق

آقای حاج شیخ محمود استعلامی ، یکی از علمای مهدی شهر به شمار بود

ص: 52

وی، در سال 1290 ش در مهدی شهر سمنان زاده شد. پدرش حاج شیخ علی اکبر نیز از علمای آن جا بود. در کودکی پدرش را از دست داد و پس از آن با جدیت، مشغول تحصیل علوم دینی شد و پس از اخذ مقدمات و ادبیات در سمنان، در 1306 ش به قم آمد و سطوح را از شوهر خواهرش آیت الله حاج سیداحمد زیارتی آموخت و سپس به درس آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری و حاج سیدمحمدتقی خوانساری رفت و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در 1310 ش از حاج شیخ عبدالکریم حائری اجازات علمی دریافت کرد و به تبلیغ دین و مبارزه پیگیر و دامنه دار با بهائیت - که می خواستند زادگاهش را به پایگاه خود مبدل کنند - پرداخت و در اوج خفقان رژیم رضاخان و فرزندش، همواره با کارهای ضد اسلامی آنان مخالفت و مردم را نیز به مبارزه تحریک می کرد.

برخی از آثار وی عبارت اند از:

1 . هشت در بهشت 2 . هفت در دوزخ 3 . گنجینه گوهر 4 . سیره چهارده معصوم علیهم السلام 5 . کشکول استعلامی معظم له در 89 سالگی، در 23 دی 1379 ش (20 شوال 1421 ق) بدرود زندگی گفت و پس از تشییع شایسته و باشکوه در حسینیه اعظم مهدی شهر به خاک سپرده شد .

اسلامی آبادانی 1284 - 1420 ق

آقای حاج شیخ عبدالستار اسلامی یکی از علمای مشهور آبادان به شمار بود.

فقید سعید در سال 1284 ش (1327 ق) در هندیجان - از توابع بهبهان - زاده شد . پدرش علامه شیخ محمد غروی بهبهانی (م 1360 ق)، از شاگردان بنام آیت الله سیدمحمدکاظم یزدی

ص: 53

وکیل مطلق ایشان در بهبهان و نواحی اطراف آن بوده است. معظم له، پس از فراگیری خواندن و نوشتن و مقدمات علوم، در 12 سالگی (1339 ق) به همراه پدر به نجف اشرف مهاجرت کرد و پس از فراگیری سطوح عالی (مکاسب و کفایه) نزد آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، به درس خارج آیات عظام: آقا ضیاء عراقی، میرزای نایینی و بیش از همه به درس فقه و اصول آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و پس از درگذشت پدرش، به نمایندگی از سوی آیت الله اصفهانی به نواحی اطراف آبادان آمد و بیش از سی سال در میان آنان با اختلاف سلیقه هایشان - از عرب و عجم و شیعه و سنی و اصولی و اخباری - به سر برد و مشکلات دینی آنان را حلّ و فصل کرد. سپس

به علت ضعف مزاج و بیماری های پی در پی به آبادان کوچید (سال 1345 ش) و به اقامه جماعت در مسجد صاحب الزمان و تألیف و بنیاد و تعمیر مساجد و ترویج شعائر دینی پرداخت. او از بسیاری از علمای قم و نجف اجازات متعدد روایی و اجتهادی و امور حسبیه داشت، که برخی از ایشان عبارت اند از آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، سیدمحسن حکیم، سیدابوالقاسم خوبی، شیخ علی اکبر نهاوندی، شیخ آقا بزرگ تهرانی و سیدشهاب الدین مرعشی نجفی (اجازه اخیر بسیار مفصل و حاوی مطالب ارزنده است).

وی حافظه ای قوی داشت و بر ادبیات عرب و عجم بسیار مسلط بود و از تاریخ، لغت، شعر، حدیث اطلاعاتی فراوان داشت. هر کتابی را که می خواند بر آن حاشیه می نوشت و

کمتر کتابی در کتابخانه وی هست که بر آن حاشیه ای ننوشته باشد. زندگی اش ساده و روحیه اش قانع و به کمترین بهره از دنیا اکتفا کرده بود و هر شب، پس از نماز جماعتش بر منبر می شد و به بیان تفسیر و حدیث می پرداخت. در جریان جنگ تحمیلی، هر آن چه را از دنیا اندوخته بود - از خانه و کتابخانه و اثاث زندگی - به یک باره از دست داد و به قم مهاجرت کرد و پس از زمانی، بیماری وی را از پای انداخت و خانه نشین شد، اما همواره زبانش شاکر و قلبش راضی و در خانه اش به روی همه باز بود.

برخی از آثار آن عالم فقید عبارت اند از:

1. المهدی (عج) وصفاته (2 ج)

2. الدرّ الثمین فی المنتخب من البیان والتبیین. - تألیف جاحظ -

3. ایقاظ الانام عن خرافات العوام 4. اربعین حدیث 5. ترجمه منتخب الاثر (از آیت الله صافی)

6. کشکول بدیع (3 ج)

7. حاشیه بر کتاب های بسیار (که نشانگر اطلاعاتش در تاریخ، حدیث، لغت، کتابشناسی رجال و تراجم و شعر عربی است).

آن عالم بزرگوار در روز اربعین حسینی (20 صفر 1420 ق، مطابق 15 خرداد 1378 ش) در 93 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله صافی گلپایگانی بر آن، در قبرستان باغ بهشت قم به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 12 - 13)

اشتهاردی 1339 - 1429 ق

آقای حاج شیخ علی پناه اشتهاردی، یکی از علمای مشهور و چهره های اخلاقی حوزه علمیه قم به شمار

ص: 55

فقید سعید در سال 1339 ق در روستای « فارچی آباد » - اطراف اشتهارد - زاده شد و در کودکی ، پدر از دست داد و گرد یتیمی بر سرش نشست . اما با کوشش فراوان به تحصیل روی آورد و تا 11 سالگی ، دروس ابتدایی را آموخت سپس نزد روحانی محلشان - حاج شیخ یحیی تقوی - به فراگیری ادبیات عرب پرداخت و پس از آن مقداری از قوانین و شرح لمعه را نزد معظم له آموخت . در سال 1360 ق (1320 ش) برای ادامه تحصیل ، به حوزه علمیه قم آمد و سطوح را نزد حضرات آیات : مرعشی نجفی ، شیخ مرتضی حایری ، شیخ عبدالرزاق قائینی و سید صادق شریعتمداری آموخت و پس از آن سطوح عالیہ را نزد آیات عظام : گلپایگانی ، سید احمد زنجانی ، شیخ محمد علی حایری کرمانی ، فلسفه و تفسیر را از علامه طباطبایی و اخلاق را هم از دروس امام خمینی بهره برد . سپس به دروس خارج

آیت الله العظمی بروجردی و آیت الله صدر ، و پس از وفات ایشان به دروس آیات عظام : گلپایگانی و اراکی قدس سره - حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت .

فقید سعید ، همزمان با تحصیل به تدریس و تألیف روی آورد و بیش از نیم قرن از عمر شریفش را به تدریس سپری کرد . او بارها شرح لمعه ، شرح تجرید ، رسائل و مکاسب را تدریس نمود و صدها نفر از فضلاء حوزه علمیه را پرورش داد ، درسش آمیخته با مواظب اخلاقی

بود و شرکت کنندگان درشش ، علاوه بر علم و دانش از سجایای اخلاقی و ملکات فاضله نفسانی اش هم بهره می بردند . او مصداق « من یدکرکم الله » و تواضع و زهد و تقوا و ساده زیستی در زندگی اش نمایان بود . در سال های جنگ تحمیلی ، با حضورش در جبهه های نبرد ، روحیه بخش دل های رزمندگان اسلام بود و سال های بسیار - پس از وفات آیت الله اراکی - امامت جماعت مدرسه مبارکه فیضیه را بر عهده داشت .

او ، یکی از شاگردان مخصوص آیت الله بروجردی و از اعضای گروه تدوین « جامع احادیث الشیعه » بود و بسیاری از تقریرات درس معظم له را نگاشته بود و هم یکی از پیشگامان تحقیق و احیای کتب دینی بود که نخستین بار با همکاری برخی از بزرگان کتاب های :

کشف الرموز ، روضهالمتقین ، ایضاح الفوائد و مجمع الفائده را تحقیق کرد و به چاپ رسانید .

معظم له ، چند سال نیز برای درس و سرپرستی حوزه علمیه کمالیه به خرم آباد مهاجرت نمود و در آنجا به تدریس و تالیف کتاب « مدارک العروه » پرداخت . او از سنین جوانی ، کفن خویش را آماده ساخته بود و با دست خودش تمام دعای جوشن کبیر را بر آن نگاشته بود .

تالیفات ایشان عبارتند از :

1 - مدارک العروه الوثقی - 30 ج - شرح کامل « عروه »

2 - حاشیه بر عروه الوثقی 3 - توضیح المسائل 4 - حاشیه بر وسیله النجاه 5 - تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی (ضمان ، غضب ، ارث الزوجه ، منجزات مریض و

ص: 57

6- تقریرات درس اصول آیت اللہ بروجردی (مباحث الفاظ)

7- تقریرات بحث فقہ آیت اللہ گلپایگانی (صلاه جمعہ و قضاء)

8- کتاب هفت ساله چرا صدا در آورد؟ ردّ شهید جاوید، نوشته: صالحی نجف آبادی

9- تعلیمات اخلاقی در حکومت انبیاء و ائمه علیهم السلام 10- شرکت در تألیف و تدوین کتاب «جامع احادیث الشیعہ» (تحت اشراف آیت اللہ بروجردی)

11- تحقیق کتاب: ایضاح الفوائد - فخرالمحققین - (4 ج)

12- تحقیق کتاب: روضه المتقین - ملا محمد تقی مجلسی - (14 ج)

13- تحقیق کتاب: مجمع الفوائد والبرهان - ملا احمد اردبیلی (10 ج)

14- لغات القرآن المأخوذه من تفسیر مجمع البیان سرانجام آن فقیه بزرگوار در شامگاه روز سه شنبه 18 تیر ماه 1387 در 90 سالگی در بین نماز مغرب و عشا در مدرسه فیضیه، جان به جان آفرین تسلیم نمود و پیکر پاکش صبح روز پنج شنبه 20 تیر (8 رجب 1429 ق) با حضور انبوه علما و فضلاء حوزه علمیه قم تشییع و پس از نماز آیت اللہ سبحانی بر آن، در حرم مطهر حضرت معصومه به خاک سپرده شد و در سوگ فقدانش پیام های تسلیت متعدد از سوی مقام معظم رهبری و شخصیت های دینی و سیاسی صادر گردید و مجالس بزرگداشت مقام علمی و عملی اش تا مدت ها ادامه یافت.

اشراقی تبریزی 1334 - 1421 ق

آقای حاج میرزا جعفر اشراقی تبریزی، یکی از علمای مشهور تبریز به شمار می رفت.

معظم له در 17 ربیع الاول 1334 ق - سالروز

ولادت پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم و امام جعفر صادق علیه السلام - در محله «نوبر» تبریز چشم به جهان گشود و در شش ماهگی پدرش را از دست داد، اما با گذشت ایام کودکی او را به مکتبخانه سپردند و پس از فراغت از تحصیل مقدماتی، مادرش وی را به مدرسه طالبیه فرستاد و ادبیات را از محضر آقا سیداسماعیل شنب غازی فراگرفت. در آخر جمادی الاول 1353 ق به حوزه علمیه قم آمد و تکمیل ادبیات را در محضر آیت الله میرزا محمدعلی ادیب تهرانی و سطوح عالیه را از آیات عظام: امام خمینی و آقای گلپایگانی فراگرفت و به زودی در شمار یکی از فضیلهای حوزه قرار گرفت. دروس خارج فقه و اصول را در محضر آیات عظام: سیدمحمد حجت، سیدمحمدتقی خوانساری، سیدصدرالدین صدر و میرزا رضی تبریزی (یک دوره اصول) بیاموخت و در سفرش به نجف اشرف، از درس های آیت الله علامه شیخ محمدحسین کاشف الغطاء بهره برد و از او اجازه اجتهاد گرفت.

وی در سال 1375 ق به زادگاهش بازگشت و به خدمات دینی و تعظیم شعائر الهی پرداخت و بیش از 40 سال به تدریس، اقامه جماعت (در مسجد آقا) و تربیت شاگردان و وعظ و ارشاد مؤمنان و تفسیر قرآن اشتغال داشت. وی حافظ قرآن بود و با محفوظات بسیاری، در ادبیات فارسی و عربی سرآمد اقران به شمار می رفت. در شعر و ادب و تفسیر نهج البلاغه به همراه دوستان گرامیش آیت الله میرزا عبداللّه مجتهدی و آیت الله شیخ نصرالله شبستری، شهره شهر بودند. او یکی از عالمان متعهد و روشنگری بود که در مسجدش، سال های بسیار

تفسیر قرآن گفت و مسلمانان را به تدبر در قرآن و آموزش آن و بازگشت به فهم جدید کتاب مقدس فراخواند. او یکی از سخنوران زبردست بود و از حافظه ای قوی و نیرومند برخوردار. در منابرش با سبک ویژه خویش القای خطابه می کرد و مستمعان را - که غالباً اهل فضل و دانش بودند - از سرچشمه علوم بسیارش بهره مند می ساخت و نه تنها خطابه اش ملالت نمی افزود، بلکه تشنگی شنیدن مطالب دقیق و نکات ظریف را در شنونده بیش تر می کرد. استاد در قم به همراه حضرات آیات: حاج آقا رضا صدر، سید محمود طالقانی و سیدعزالدین حسینی زنجان‌ئی علم جامعه شناسی را از کتاب علم الاجتماع مباحثه می کرد و شناخت عمومی جامعه و فرهنگ مردم را دارا بود.

او در تبریز همراه دوستان قدیمی اش حضرات آیات: شیخ عبدالله مجتهدی و شیخ نصرالله شبستری محفلی با طراوت از علم و ادب و حدیث و تاریخ تشکیل می داد و این سه استاد بزرگوار در تبریز، مثلث علم و فضیلت و روشنگری را بنیاد نهاده بودند و هر سه در مسجد خویش ارتقای فکری و آموزش فرهنگ قرآنی را عهده دار بودند.

فقید سعید در جریان نهضت اسلامی مردم ایران علیه رژیم ستمشاهی حضور فعال داشت و امضایش همواره ذیل اعلامیه های علمای شهر، دیده می شد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از سوی مردم استان آذربایجان شرقی به نمایندگی مجلس خبرگان قانون اساسی برگزیده شد و جزو تدوین کنندگان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بود.

برخی از تألیفات آن عالم فرزانه، عبارت اند از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله حجت 2. دیوان اشعار فارسی 3. دیوان اشعار

عربی 4. کشکول آن عالم بزرگوار در 88 سالگی (1379 ش / 1421 ق) بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در تبریز و نماز آیت الله شیخ نصرالله شبستری، به قم انتقال داده شد و پس از تشییع مجدد و نماز آیت الله موسوی اردبیلی، در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 331)

اعتمادی کاشانی 1348-1416 ق

آقای حاج سیدعباس اعتمادی، یکی از علمای مشهور کاشان به شمار می آمد.

معظم له در 29 ذی حجه الحرام 1348 ق (1308 ش) زاده شد. پدرش عالم بزرگوار حجهالاسلام آقا محمود، فرزند حجهالاسلام آقا سید رضی، فرزند حجهالاسلام آقا سیدمهدی کاشانی بوده است، که نسب آنان به جناب عبدالله باهر بن الامام زین العابدین علیه السلام می رسد. فقید سعید، پس از خواندن دروس دبیرستان، به اقتضای سیره خانوادگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و در مدرسه آیت الله یثربی، به مدت 2 سال در محضر آیت الله حاج شیخ محمود نجفی به تحصیل ادبیات پرداخت. در سال 1326 ش به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: مرعشی نجفی (مکاسب) لاکانی رشتی، شهید صدوقی، میرزا محمد مجاهدی (رسائل) آموخت و پس از آن به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: آقای بروجردی، گلپایگانی، محقق داماد و شیخ عبدالنبی اراکی حاضر شد و بهره های فراوان برد. در سال 1334 ش به حوزه مشهد مقدس مشرف شد و حکمت و فلسفه را

از شیخ محمد رضا کلباسی و فیض گنابادی آموخت و پس از آن به نجف اشرف

مشرف شد و در مدرسه آیت الله بروجردی اقامت گزید و به درس های حضرات آیات: خوبی (فقه و اصول)، شاهرودی، سیدعبدالهادی شیرازی و شیخ حسین حلّی و بحث های خصوصی آیت الله سیدجواد تبریزی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و این همه 6 سال به طول انجامید، تا پس از اخذ اجازات متعدد روایی، اجتهادی و امور حسبه از اساتیدش، در ماه شعبان 1381 ق (بهمن 1340 ش) به زادگاهش بازگشت و به خدمات بزرگ علمی و دینی موفق گردید. وی در کاشان به تألیف، تدریس، اقامه جماعت (در مسجد اعظم کرسی)، وعظ و ارشاد، احداث مساجد در داخل و خارج شهر، نظارت بر هیئات مذهبی و اعزام مبلغ به روستاها، ایجاد قبرستان عمومی دار السلام پرداخت و از یادگارهای ارزنده اش بنیاد مساجد: کرسی، (با سقف آئینه)، خاتم الانبیاء، امیرالمؤمنین، امام حسین و مهدیه و ایجاد دارالعلم اسلامی کاشان (مدرسه علمیه و کتابخانه عمومی) می باشد. فقیه سعید در قم و نجف بسیار به زیارت مشاهد مشرفه می رفت و 13 بار پیاده به کربلا و مکرر به مسجد سهله و مسجد کوفه و مزار علما و صلحا می رفت و همواره در منزل خود به روضه خوانی و مراسم جشن در موالید ائمه اطهار و تدریس سطوح می پرداخت و دمی از وقتش را بیهوده از کف نداد. در طول نهضت اسلامی مردم مسلمان، فعالانه شرکت جست و در راهپیمایی ها و امضای اعلامیه های علمای کاشان مشارکت داشت و در طول جنگ تحمیلی، چند بار همراه با کاروان های کمک های مردمی به جبهه های جنگ شتافت .

برخی از تألیفات ایشان عبارت اند از:

1 . تقریرات درس فقه آیت الله سیدمحمد جواد طباطبایی

ص: 62

تبریزی 2. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله خویی 3. دیوان اشعار (فارسی و عربی) - 2 ج

4. مجموعه مقالات (در مجله نور دانش و مکتب اسلام)

5. لوحه الحیاه (درباره معاد)

6. لبّ البیان فی معرفه الانسان و ودائع المئان 7. تسهیل الکفایه 8. الرساله الاعتمادیه فی الاصول الاعتقادیه 9. الانسان و الدین 10. حقیقت مرام در اجتماع یا ایدئولوژی صحیح

11. ویتترین (کشکول) 12. سیمای انقلاب اسلامی در کاشان آن عالم بزرگوار و خدمتگزار دین در 67 سالگی در روز 21 مرداد ماه 1375 ش در راه بازگشت از زیارت حضرت امام رضا علیه السلام به همراه فرزندش حجهالاسلام سیدحسین اعتمادی، در اثر سانحه تصادف بدرود حیات گفت و عالمی از علم و عمل را با خود به خاک بُرد.

اعرافی یزدی 1328 - 1413 ق

آقای حاج شیخ محمد ابراهیم اعرافی یکی از شخصیت های علمی استان یزد به شمار می رفت. وی در سال 1328 ق در شهیدیه میبد در خانواده ای روحانی و متدین دیده به جهان گشود. پس از پشت ر نهادن دوران کودکی، به فراگیری مقدمات پرداخت. در سال 1345 ق - زمانی که هفده ساله بود - به مشهد رفت و نزد ادیب نیشابوری به یادگیری ادبیات و تکمیل سطح اشتغال ورزید. در سال 1351 ق به شوق تلمذ در محضر آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری به قم آمد و در درس ایشان شرکت جست .

وی از حضرات آیات: حائری، بروجردی، سیدابوالحسن اصفهانی، سیدعبدالهادی شیرازی، سیدمحسن حکیم، امام خمینی و مرعشی نجفی رحمهم الله اجازه اجتهاد، امور حسبیه و روایت دریافت داشته بود.

ص: 63

ز خصوصیات ایشان، تهجد و عبادت، عدم استفاده از وجوه شرعی و گذران زندگی از راه کشاورزی، عشق بسیار به اهل بیت علیهم السلام ، سرکشی به تبعیدیان در زمان طاغوت و شجاعت و غیرت دینی بود .

بر جواهر بسیار مسلط و روایات فقهی و بسیاری از قرآن و ادعیه را حفظ بود.

وی پس از وفات آیت الله حکیم، رسماً امام خمینی را به عنوان تنها مرجع تقلید معرفی نمود و با شروع انقلاب اسلامی ایران همراه با آیت الله صدوقی و آیت الله خاتمی به رهبری مبارزات مردم استان یزد پرداخت. او شخصاً در تظاهرات و راهپیمایی های مردم شرکت می جست و همواره پناهگاه مبارزان بود. از خدمات ایشان اقامه نماز جمعه در سال های پیش از پیروزی انقلاب، حفر قنوت و چاه ها در روستاها، ساختمان مساجد و آب انبارها، مبارزه و طرد سلطه خان ها، مبارزه شدید با نفوذ بهائیت، تأسیس حوزه علمیه در میبد، تدریس فقه و اصول و پرورش طلاب و فضلا، اقامه جماعت و رهبری فکری مردم را می توان نام برد. رساله چهل حدیث (مطبوع) و نوشتارهای بسیار در تفسیر و اخلاق از آثار اوست .

معظم له در ربیع الاول 1413 در 85 سالگی بدرود حیات گفت و از سوی رهبر معظم انقلاب در وفات ایشان پیامی صادر شد.

الهامی 1316 - 1421 ق

آقای حاج شیخ داود الهامی، یکی از چهره های مشهور علم و تحقیق در حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

استاد فقید در سال 1316 ش (1356 ق) در آذرشهر - نزدیک تبریز - به دنیا آمد. در 4 سالگی پدر متدین و باتقوایش آقا فتح الله را از دست داد و دوران کودکی را با یتیمی

و فقر و مشکلات فراوان پشت سر نهاد. در نوجوانی، دوره متوسطه را خواند و پس از اخذ دیپلم در سال 1335 ش به تحصیل علوم دینی روی آورد و در مدرسه طالبیه تبریز، مقدمات و ادبیات را به خوبی فراگرفت و در سال 1338 ش به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را در محضر حضرات آیات: مکارم شیرازی، جعفر سبحانی، احمد پایانی، سید جواد خطیبی و سید محمدباقر سلطانی فراگرفت و پس از آن به درس خارج فقه آیت الله شریعتمداری حاضر شد و بهره های فراوان برد و هم زمان دروس جنبی را در دارالتبلیغ اسلامی از محضر اساتید بزرگوار حضرات آیات: شهید مطهری، ملکی میانجی، سیدمرتضی شبستری، جعفر سبحانی، مکارم شیرازی، سید موسی شیرازی

زنجانی، شیخ محمدجواد مغنیه و صدر بلاغی بسیار استفاده کرد و مقالات متعدد به رشته تحریر در آورد و هم به جمع اعضای هیأت تحریریه مجله «مکتب اسلام» پیوست و پس از آن در تألیف «تفسیر نمونه» با آیت الله مکارم شیرازی همکاری نمود. استاد الهامی از آن پس، به تألیف و تدریس و تحقیق و تبلیغ دین پرداخت و ده ها کتاب و صدها مقاله در زمینه تاریخ و کلام و عقاید از خود به یادگار نهاد. وی سال ها در مجله مکتب اسلام و مجله تخصصی کلام اسلامی، مؤسسه امام صادق علیه السلام، گروه تخصصی کلام حوزه علمیه قم و مؤسسه دفاع از حریم تشیع سمت مدیریت و مسئولیت بر عهده داشت.

فقید سعید دارای اخلاقی خوش، محضری شیرین، بیانی گرم و گیرا، دستی دهنده بود و اطلاعات خود را به رایگان در اختیار دیگران می نهاد و مضایقه نداشت. متواضع بود و با

فضلاى جوان و تازه كار بسيار گرم و صميمى بود و آنان را همواره تشويق مى كرد. در دفاع از حريم اهل بيت عليهم السلام سرى پرشور داشت.

برخى از آثار وى عبارت اند از:

- 1 . مهدى (عج) خاتم اولياء و اوصياء 2 . آخرين اميد 3 . او خواهد آمد (با همكارى: استاد على اكبر مهدى پور)
- 4 . راز طول عمر امام زمان عليه السلام 5 . تحريف شناسى عاشورا در پرتو امام شناسى 6 . امامان اهل بيت عليهم السلام در گفتار اهل سنت 7 . قبر گمشده - درباره مزار حضرت زهرا عليها السلام 8 . اسلام و ايران 9 . اسلام دين جهانى و جاودانى 10 . اسلام و تحول زمان
- 11 . اسلام و حقوق طبيعى انسان 12 . اسلام و شفاعت 13 . چهره جهاد در اسلام 14 . مباني حكومت اسلامى (2 ج، ترجمه و نگارش «معالم الحكومه الاسلاميه» اثر آيت الله جعفر سبحانى)
- 15 . راز شيعه بودن ايرانيان 16 . سبرى در تاريخ تشيع - چاپ نشده -
- 18 . سلمان، نخستين مسلمان ايرانى 19 . بيدارى در ميان خفته ها - سيدجمال الدين اسد آبادى -
- 20 . چهره زردشت در تاريخ 21 . مردى بزرگ از خطه فارس - آيت الله شيخ بهاء الدين محلاتى -
- 22 . لقمان مربي نمونه 23 . پيدائش تصوف 24 . موضع تشيع در برابر تصوف 25 . عرفان و تصوف 26 . پيدائش تصوف در ميان شيعيان
- 27 . تصوف از ديدگاه ائمه اطهار عليهم السلام 28 . مقدمه و پاورقى بر «تحفه الاخير» آخوند ملا محمد طاهر قمى - ردّ تصوف - ،
- 29 . مقدمه

و پاورقی بر «رهنمای حق» آیت الله محلاتی شیرازی - اصول عقاید -

30 . مقدمه و پاورقی بر «اسرار العقائد» - ملاابوطالب شیرازی -

31 . تحقیقی درباره صابئان 32 . دو محور عقاید وهابیان 33 . در جست و جوی عرفان اسلامی

34 . عرفان اسلامی و عرفان التقاطی 35 . داوری های متضاد درباره محیی الدین عربی 36 . تاریخ انقلاب اسلامی ایران - چاپ نشده -

37 . وهابیت و آل سعود - چاپ نشده -

38 . دنیای نهج البلاغه - کتابشناسی -

39 . ترجمه طرائف سیدبن طاوس

40 . ره یافتگان (مستبصران) - چاپ نشده -

41 . چهار فرقه انحرافی: اویسی، خاکساری، ذهبی و نعمه‌اللّهی

42 . مجموعه مقالات در مجلات: مسجد، مکتب اسلام، کلام اسلامی 43 . شرکت در تألیف «تفسیر نمونه» - تا جلد هشتم -

آن مرد بزرگ، بر اثر کار مداوم و کوشش بسیار در اعلاّی کلمه حق، به سکنه مغزی دچار شد و در روز جمعه 24 شوال المکرم 1421 ق (30 دی 1379 ش)، در 63 سالگی بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش در روز شنبه 25 شوال - روز شهادت امام صادق علیه السلام - پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله صافی گلپایگانی بر آن، در قبرستان ابو‌حسین قم، به خاک آرمید.

(با استفاده از مقاله استاد: عبدالرحیم عقیقی بخشایشی و محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 9، ص 88 - 90)

الیاسی 1340 - 1427 ق

آقای حاج شیخ عبدالله الیاسی، یکی از اساتید حوزه علمیه قم بود. فقید سعید در سال 1340 ق (1300 ش)

ص: 67

، در روستای « آق زیارت » - از توابع هشترود - زاده شد .

پس از دوران کودکی و نوجوانی ، ادبیات او مقدمات را در تبریز فراگرفت و در حدود سال 1330 ش به قم آمد و پس از تکمیل سطوح عالی ، به درس های آیات عظام : بروجردی ، حجت کوهکمری ، شریعتمداری ، و گلپایگانی و درس تفسیر و فلسفه آیت الله علامه طباطبایی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت . وی ، همزمان با تحصیل ، به تدریس ، تألیف و تبلیغ دین اشتغال داشت و سالیان فراوان به عنوان ممتحن سطوح عالی ، در مرکز مدیریت حوزه علمیه قم به خدمت پرداخت .

آثار چاپی وی عبارت است از :

1 . بیان المطالب فی شرح المکاسب (10 ج)

2 . ایضاح المطالب فی شرح الفرائد (2 جلد تاکنون) 3 . روش خوشبختی در اسلام . آن عالم بزرگوار ، در روز سه شنبه 11 مهرماه 1385 ش (9 رمضان 1427 ق) در 85 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله سید یوسف مدنی تبریزی بر آن ، به زادگاهش انتقال داده شد و در آنجا به خاک آرامید .

امامی کاشانی 1356 - 1423 ق

آقای حاج شیخ حسین امامی کاشانی یکی از علما و فقهای کاشان به شمار می رفت .

معظم له در حدود سال 1305 ش (1356 ق) زاده شد . پدرش عالم جلیل آقا حسام الدین امام از فضیلهای حوزه و از شاگردان ملا عبدالرسول مدنی کاشانی بود . وی ، در زادگاهش مقدمات و سطوح را فراگرفت و پس از آن به قم آمد و

ص: 68

در درس های آیت الله العظمی بروجردی شرکت و پس از سالیانی چند به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های فقه و اصول آیات عظام: حکیم و خویی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. سپس به زادگاهش بازگشت و به تدریس و تألیف و اقامه جماعت (در مسجد میرعماد، که آن را از نو بنا نهاد) و راهنمایی مردم پرداخت. وی، داماد آیت الله مدنی کاشانی بود و پس از وفات معظم له، بسیاری از مؤمنان کاشان به تقلید از ایشان روی آوردند. از آثار وجودی اش، بنیاد مدرسه علمیه امامیه و تعمیر اساسی مسجد میرعماد است.

تألیفات ایشان عبارت اند از:

1. اصول الامامیه - در اصول فقه -

2. قاعده لاضرر و تقیه 3. رساله در شناخت اعلم 4. حاشیه عروه الوثقی 5. ترجمه عروه الوثقی - منطبق با فتاوی خویش -

این پنج کتاب به چاپ رسیده است .

6. فقه الامامیه (3 ج)

7. متفردات الامامیه 8. دراسات الاصول معظم له، در روز پنجشنبه اول فروردین 1381 ش (6 محرم الحرام 1423 ق) در 75 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در کاشان، به قم انتقال داده شد و پس از تشییع مجدد و نماز پسر عمویش آیت الله محمد امامی کاشانی بر آن، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 9 ، ص 96 - 98)

امین سبزواری 1337 - 1421 ق

آقای حاج سید علینقی امین سبزواری، یکی از دانشمندان و ائمه جماعت تهران به شمار بود.

فقید سعید در

ص: 69

سال 1337 ق (1297 ش) در سبزوار به دنیا آمد و پس از تحصیلات ابتدایی و کمی زبان فرانسه، در مدرسه «فصیحیه» به فراگیری علوم دینی پرداخت و پس از استواری ادبیات و سطوح، به درس خارج حضرات آیات: میرزا حسن سیادت، میرزا مهدی فقاہتی، میرزا حسین پیشنمازی و حجهالاسلام میرزا آقا فاضل هاشمی حاضر شد و بنیہ علمی اش را استوار ساخت. و هم زمان با بهره وری از پدرش (امیر سید حسن امین الشریعہ) و عمویش (نظام العلماء)، عرفان و ادبیات و سرودن شعر را فراگرفت و به علم موسیقی هم آشنایی پیدا کرد. در سال 1340 ش، به تهران آمد و به تألیف و تصنیف و اقامہ جماعت و وعظ و ارشاد پرداخت و به نوشته خویش «در عموم علوم و فنون موسیقی و شعر دست داشت» و از آیات عظام: حکیم، شاهرودی، سید عبدالاعلی سبزواری، شیخ آقا بزرگ تهرانی و دیگران اجازه روایت و حسبیہ داشت و سالیان فراوان در مسجد خاتم الانبیاء - تهران پارس - به امامت و نشر احکام و تبلیغ دین اشتغال داشت.

وی دارای تألیفات گوناگون بود، که از آن جمله این کتاب ها به چاپ رسیده است :

1 . پرتو حقیقت (خداشناسی)

2 . جلوه حق (اسرار نماز و ادعیه آن)

3 . خلاصہ التواریخ 4 . دیوان اشعار و قصاید و غزلیات

5 . ذخیرہ الابرار 6 . ادعیه قرآنی 7 . اظهار نظر درباره نوشته ابن عربی بنام «مناقب چهارده معصوم»

وی، پس از 82 سال زندگی، در خرداد ماه 1379 ش بدرود حیات گفت.

امینی نجفی 1355 - 1421 ق

آقای شیخ محمد هادی امینی یکی از نویسندگان و محققان مشهور به شمار می رفت.

معظم له، به سال 1355

ص: 70

ق (1314 ش) در نجف اشرف زاده شد. پدرش، علامه بزرگ و دانشمند سترگ آیت الله علامه شیخ عبدالحسین امینی تبریزی (1320 - 1390 ق) صاحب «الغدیر» و «شهداء الفضیله» و او فرزند آیت الله میرزا احمد - بن مولا نجف علی - امین الشریع (1287 - 1370 ق) صاحب «حاشیه مکاسب» - و از شاگردان میرزا اسدالله تبریزی - بوده است (نقاء البشر، ج 1، ص 124). او پس از تربیت در مکتب علمی و تحقیق پدر بزرگوارش و فراگیری ادبیات و سطوح، به تألیف و تحقیق و پژوهش روی آورد و ده ها کتاب را به سامان رسانید. آن فقید علاوه بر تحصیل علوم دینی، موفق به اخذ دکترا از دانشگاه الازهر در ادبیات عرب شد و در اثر فشار رژیم بعثی عراق، در سال 1391 ق از عراق اخراج شد و تهران را برای زندگی برگزید، که این تا پایان عمرش ادامه یافت. وی، در طریق محبت و ولایت امیرالمؤمنین علی علیه السلام سر از پای نمی شناخت و عمر خویش را بر سر این کار نهاد. هر هفته - روزهای دوشنبه - از

تهران به قم می آمد و پس از زیارت حضرت معصومه علیها السلام به مسجد مقدس جمکران مشرف می شد و در هیئتی از عاشقان امام زمان، حدیث کسا را می خواند و سپس به تهران می رفت. او در انقلاب اسلامی ایران، فرزندش مهندس مرتضی را هم تقدیم کرد که به وسیله منافقین کوردل، هدف ترور قرار گرفت و به شهادت رسید .

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1 . معجم رجال الفکر و الادب فی النجف خلال الف عام (3 ج) - که معروف ترین

ص: 71

2. اصحاب امیرالمؤمنین علیه السلام و الرواه عنه (2 ج)

3. اعلام نهج البلاغه 4. نهج البلاغه و اثره على الادب العربی 5. حاله المرأه الاجتماعیه فی عهد الفاطمیین 6. عید الغدير فی عهد الفاطمیین 7. الشریف الرضی 8. معلم الامه الشیخ المفید 9. مصادر الدراسه عن الشیخ الطوسی 10. مصادر ترجمه الشریف الرضی 11. الشیوعیه ثوره و تأمر 12. الشیوعیه عدوه الانسانیه 13. الی ابی (دیوان شعر)

14. التدخین و السرطان (ترجمه)

15. مناعه المجتمع العربی 16. مکه (به فارسی ترجمه شده است)

17. فاطمه بنت اسد

18. فاطمه بنت الامام الحسین علیه السلام 19. فاطمه بنت الامام موسی کاظم علیه السلام 20. بطل فخر 21. معجم المطبوعات النجفیه 22. مخطوطات مکتبه السید محمد البغدادی 23. مخطوطات مکتبه السید الحکیم (من نوادر...)

24. تذکره شعرای غدیر (6 ج).

25. یاران پایدار امام حسین علیه السلام 26. عترت در قرآن 27. درس هایی از مکتب ولایت

و کتاب های تحقیقی وی، عبارت اند از:

28. اخبار السید الحمیری. از ابی عبیدالله مرزبانی 29. اخبار شعراء الشیعه. از ابی عبیدالله مرزبانی

30. اختیار مصباح السالکین. - شرح نهج البلاغه - از ابن میثم بحرانی 31. دیوان طلاعیع بن رزیک 32. الدرر الباهره من الاصداف الطاهره. از شهید اول 33. الایجاز فی الفرائض و الموارث. از شیخ طوسی 34. روایه الطف. از محمدرضا شالچی 35. السقیفه و الفدک. از ابوبکر احمد جوهری

36. افحام الاعداء و الخصوم. از سیدناصر حسین موسوی هندی 37. خصائص الائمة عليهم السلام از سیدشریف رضی 38. خصائص امیرالمؤمنین علیه السلام. از شریف رضی

39. فتح الملك العلی بصرحه حدیث «انا مدینه العلم و بابها علی». از ابوالفیض

احمد غماری مغربی 40. کفایه الطالب فی مناقب علی بن ابی طالب علیه السلام. محمد بن یوسف کنجی شافعی 41. نزل الابرار بما صحّ من مناقب اهل بیت الاطهار علیهم السلام. از محمد بن رستم خان حارثی بدخشانی 42. نظم درر السمطین فی فضائل المصطفی و المرتضی و البتول و السبطین. از شمس الدین محمد بن یوسف خزرچی زرنندی حنفی

43. المناقب. مولی حیدرعلی شیروانی اصفهانی

44. فضائل فاطمه الزهرا علیها السلام. از ابی حفص بن شاهین بغدادی 45. خصائص امیرالمؤمنین علیه السلام. از حافظ ابو عبدالرحمن نسائی 46. مقدمه های فراوان بر کتاب های تاریخی و حدیثی، مانند «الکنی و الالقاب» و «الدره النجفیه»

47. ده ها مقاله در مجلات مصر، لبنان، سوریه و عراق آن محقق فرزانه، پس از 65 سال زندگی، در چهارشنبه 18 شعبان المعظم 1421 (25 آبان 1379 ش) بر اثر بیماری، چشم از جهان فرو بست و به موالیان طاهرینش پیوست. پیکر پاکش را در روز پنجشنبه پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله سید محمد شاهرودی، در بقعه‌العلمای باغ بهشت قم به خاک سپردند.

(محمد هادی امینی، معجم رجال الفكر والادب فی النجف، ج 1، ص 182 - 184)

انصاری قمی 1323 - 1391 ق

آقای حاج شیخ مرتضی انصاری در سال 1323 ق در قم، در خانواده ای پرفضیلت

ص: 73

- که نَسَب شان به شیخ الطائفه جناب سعد بن عبدالله بن ابی خلف اشعری قمی، صحابی جلیل القدر حضرت امام حسن عسکری علیه السلام می رسد - زاده شد.

پدرش مرحوم آقا شیخ محمد حسین زاهد، یکی از عباد و زهاد پایین شهر قم و از معتمدین و ثقات حضرات آیات: آقا شیخ ابوالقاسم قمی و آقا شیخ مهدی حکمی قمی بوده است. برادرش مرحوم حاج شیخ علی زاهد، در تابستان های سخت و گرم ماه رجب و شعبان را روزه گرفته و به ماه رمضان متصل می کردند و در دوره عمرشان کمتر اتفاق افتاد که نماز شبشان ترک شده باشد. آنان در امر به معروف و نهی از منکر بسیار کوشا بودند و مرتکبین امور خلاف شرع را شخصاً توبه می دادند.

مرحوم انصاری در اوان تأسیس حوزه علمیه قم در سال 1340 ق - 1300 ش به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات و ادبیات را نزد مرحوم علامه ادیب تهرانی و سطوح را نزد آیات: میرزا محمد همدانی، آخوند ملا علی همدانی، حاج شیخ

محمد علی حائری و حاج سید محمد تقی خوانساری فرا گرفت و پس از آن در سال 1347 ق، به درس خارج فقه و اصول آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری حاضر شد و به زودی در زمره یکی از شاگردان مبرز وی درآمد. او در همان زمان، سخت مورد توجه استادش قرار گرفته بود، داستان زیر گواهی بر این مدعا است:

پیش از آنکه معمم شود، روزی در تیمچه بزرگ بازار، بر فراز منبر بود که مرحوم آیت الله حائری وارد مجلس شد و زمانی که منبر شیرین وی را مشاهده کرد، او

را به نزد خود طلبید و فرمود: نام شما چیست و چرا تاکنون معمم نشده ای؟

مرحوم انصاری گفت: آقا! نام من شیخ مرتضی است و تاکنون در خودم اهلیت و صلاحیت معمم شدن را ندیده ام. آیت الله حائری فرمود: ان شاء الله که شیخ مرتضی انصاری بوده باشی (و از همان زمان نام خانوادگی اش در میان علما و مردم به « انصاری » معروف شد)، تو بهترین کسی هستی که شایستگی عمامه نهادن را دارد. فردا من به حجره ات - در مدرسه فیضیه - می آیم و عمامه بر سرت می گذارم.

روز بعد که مردم و بازاریان و طلاب با خبر شده بودند که آقای حاج شیخ به مدرسه فیضیه برای عمامه گذاری بر سر شیخ مرتضی می رود همه به مدرسه فیضیه رفته بودند.

وی از بنیانگذاران هجرت برای تبلیغ در ماه مبارک رمضان و ماه محرم به همراه دوستانش مرحوم آیت الله محقق داماد و آیت الله شیخ محمد رضا طبسی بود. آیت الله طبسی در مصاحبه اش با مجله « حوزه » شماره 34 می گوید:

دهه آخر صفر، من به ساوه رفتم و دوستان هم نقاط دیگر را برای امر تبلیغ انتخاب کردند. مثلاً مرحوم آقای سید محمد داماد، آشتیان را انتخاب کردند و مرحوم آقای انصاری، یزد را انتخاب کردند.

مرحوم انصاری، حسب الامر آیت الله حائری چندین سال برای اقامه جماعت و ترویج دین به قصبه گرکان - دوفرسخی آشتیان - رفت و مردم آن سامان را با مواعظ و خطابه های خود ارشاد کرد. در حقیقت تحکیم دین مردم گرکان و آشتیان، مرهون اقامت چندین ساله وی و زحمات بی دریغ و شبانه روزی اش بوده است.

استاد علامه مرحوم حجهالاسلام سید

ص: 75

عبدالعزیز طباطبائی می فرمودند: « آقای انصاری در این مدت نهایت بهره و استفاده را از اوقات خویش برد. هم نسلی متدین تربیت کرد و هم با مطالعه دقیق بحارالانوار، آن را از حفظ کرد و بر آن مسلط شد، او به اندازه ای در حدیث شناسی متبحر و چیره دست بود که هر حدیثی را از او می پرسیدند با ذکر منبع آن - که در چه جلد و چه بابی است - پاسخ می داد.»

او پس از حدود 10 سال توقف در آن منطقه، به زادگاهش بازگشت و به فعالیت های دینی پرداخت.

او خطیبی رشید و سخنوری فصیح و بلیغ و واعظی دلسوز برای جامعه بود. محبت و اخلاص وی به ائمه اطهار علیهم السلام به حد کمال و راوی روایات و احادیث آنان بود. او مردی روان شناس بود و اغلب مطالب روز را با احادیث و روایات تطبیق و تلفیق می کرد و با شیرینی و ملاحظتی که داشت آنها را به جامعه تفهیم می کرد. تخصص وی بیشتر در نشر احادیث و اخبار بود، مطلبی را که با آیه ای از قرآن عنوان می کرد درباره آن تا آخر منبر، ده ها حدیث و روایت می آورد و آن را با اشعار و امثال و حکایت های دلنشین می آمیخت. او حافظ بیش از سی هزار حدیث بود و از این گنجینه گرانبها، در منبرها به خوبی استفاده می کرد.

آیت الله صافی گلپایگانی می فرمودند: « در یک مجلسی شمردم تا هفتاد حدیث در یک موضوع خواند.»

منبرش به قدری مفید و با ارزش بود که همه - از عالی و دانی و از فقیه و مجتهد تا آدم های عادی - از منبرش

استفاده می بردند و منبر او را قدر می دانستند. نمونه ای را در این باره می آوریم:

سالی در کربلا، در منزل مرحوم آیت الله حاج آقا حسین قمی منبر می رفت روزی سخنش به درازا کشید و ظهر نزدیک شد، ایشان خواست منبر را خاتمه دهد. آیت الله قمی فرمودند: « به بیانات خود ادامه دهید، امروز نماز نمی رویم ».

و این امر از شخصی زاهد و متقی مانند مرحوم آیت الله قمی بسیار عجیب بود.

آیت الله حاج سید محمد روحانی می فرمود:

ایشان سالی در ماه مبارک رمضان، در نجف اشرف در مسجد شیخ انصاری به منبر می رفت. آیت الله خوئی هم شب ها در مسجد خضرا درس می فرمود. ما به ایشان می گفتیم: آقا، درس را کمی زودتر تعطیل کند تا به منبر آقای انصاری هم برسیم. ایشان پرسیدند: مگر آقای انصاری در منبر چه می گوید که شما می خواهید از درس من کم کنید؟ گفتیم: آقا! منبر ایشان گفتنی نیست، دیدنی است.

ایشان، شبی درس را زودتر تعطیل کرد و به مجلس آقای انصاری، حاضر شد و از کثرت نقل در شگفت آمد و فرمود:

آری! شما حق دارید. این مجلس خیلی قابل استفاده است.

و از آن روز به بعد، هر شب درس را کمی زودتر تعطیل می فرمود.

او به هر جا قدم می گذاشت منشأ خیر و برکت می شد. چه بسیار گنهکارانی که به محضر ایشان آمده و توبه می کردند و از کارهای زشتشان به یکباره دست می کشیدند.

او خود در این باره گفته بود:

زمانی در شبهای محرم، در تهران پس از نماز مغرب و عشا سه مجلس را اداره می کردم. طیب خان - رضایی - پیش من آمد و مرا

برای مجلس بارفروشان میدان شوش دعوت کرد عذر آوردم و گفتم: طیب خان! من پس از نماز سه مجلس دارم و دیگر به مجلس شما نمی رسم. وانگهی ساعت از نیمه شب هم می گذرد. او گفت آقای انصاری! ما ده بیست نفر بودیم که همه جور کارهای خلاف انجام می دادیم و در اثر منبرهای پارسال شما از همه آنها دست کشیدیم. من شما را - چه دعوت ما را قبول کنی و چه قبول نکنی - می آیم و می برم. من هم قبول کردم و فکر می کردم که مجلس خلوت است. اما دیدم مجلس مالا مال از جمعیت است و از بهترین مجالس من در تهران شد.

مرحوم حجهالاسلام حاج شیخ محمد علی انصاری می نویسد:

در زمان رضا خان سواد کوهی و پس از آن، رشت و بندر انزلی در اثر استیلاي حزب توده، مرکز فحشا و منکرات بود و زن و مرد در انواع تمایلات نفسانی آزاد بودند. در

چنین شرایط سختی عده ای از متدینین بندر به فکر افتاده و از مرحوم حاج شیخ مرتضی انصاری دعوت کردند که دو ماه محرم و صفر برای تبلیغ به آن شهر برود.

وی آن سال را بدان شهر رفت و تبلیغات دینی را آغاز کرد.

می گفت: دیدم نامه های زیادی نوشته می شود و از گرانی پول حمام شکایت دارند در منبر پرسیدم: آقایان! گرانی پول حمام به من چه ربطی دارد؟

گفتند: آقا تا وقتی شما به این شهر نیامده بودید، غالب مردم نماز نمی خواندند و برای غسل به حمام نمی رفتند. اکنون مردم اهمیت نماز را یافته و نیازمند حمام و غسل هستند و حمام کم و گران است.

از

ص: 78

این روایشان دو باب حمام ساختند و مساجد متروکه و مخروبه را تعمیر و آباد کردند و دو مسجد جدید نیز ساختند.

پس از شکست خفت بار رژیم شاه در طرح انجمن ایالتی و ولایتی، شاه به تصویب لوایح ششگانه و فرماندم قلابی 6 بهمن 1341 روی آورد که این بار هم مراجع تقلید به همراه امام خمینی به میدان آمدند و مردم مسلمان و غیور ایران را بر مخالفت و اعتراض بر علیه آن برانگیختند و موج تظاهرات و اعتراضات در کشور به راه افتاد و به دنبال آن بسیاری از مساجد و درس های حوزه های علمیه به تعطیلی کشیده شد و روحانیون و علما به زندان ها و سیاه چال ها روانه شدند و در پی آن، عید نوروز سال 1342، از سوی مراجع تقلید و علمای شهرستان ها روز عزا اعلام شد.

با حلول فروردین 1342، که همزمان با ایام شهادت رئیس مذهب شیعه امام جعفر صادق علیه السلام بود، رژیم شاه برای حمله به حوزه علمیه قم آماده شده بود. در آن روز، میدان آستانه و خیابان های اطراف حرم حضرت معصومه علیها السلام مالا مال از کماندوها و نیروهای ارتشی بود و کامیوهای مملو از سربازان مسلح در خیابان های قم تردد می کردند. در قم یک حکومت نظامی اعلام نشده برقرار شده بود.

نویسنده کتاب بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی در این باره می نویسد:

«... عصر روز جمعه دوم فروردین (25 شوال 1382 ق) به مناسبت سالروز

شهادت حضرت امام جعفر علیه السلام از سوی مرحوم آیت الله گلپایگانی در مدرسه فیضیه، مجلس عزاداری برقرار بود. ازدحام جمعیت - که تمام صحن حیاط، بالکن های

طبقه دوم و شبستان های مدرسه آکنده از مردم بود بسیار زیاد و چشمگیر بود.

پس از سخنرانی حجهالاسلام حاج سید محمد آل طه، مرحوم آقای انصاری بر فراز منبر قرار گرفت و درباره زندگی امام صادق علیه السلام و کوشش های دامنه دار آن حضرت در آگاه ساختن مردم به حقایق قرآن و مکتب تشیع و کار شکنی های شدید مخالفین و معاندین در مقابل آن حضرت داد سخن داد، آن گاه از حوزه علمیه قم به عنوان « دانشگاه امام صادق علیه السلام » و « سربازخانه امام زمان علیه السلام » سخن به میان آورد و رشته سخن را به نقش آن حوزه در حفظ و حراست احکام اسلام و استقلال ایران کشانید که یکباره صدای پرمهیب صلوات در فضای مدرسه پیچید و سخن او را قطع کرد. او بی اعتنا به این صلوات بی مورد خواست به سخنان خود ادامه دهد که بار دیگر صدای صلوات، او را از سخن گفتن باز داشت. در این هنگام آقای سید رضا موسوی اردستانی - که نزدیک منبر نشسته بود - مرد نابکاری را دید که مرتب صلوات می فرستد، به او حمله کرد و مشتی محکمی به دهان او کوبید که یک باره صدها مشتی از چپ و راست به سر و صورت آن سید روحانی فرود آمد و او را به کلی گیج و از خود بی خود ساخت. مردم که متوجه روی دادن حادثه ای در پای منبر شده بودند، از هر طرف سر می کشیدند تا ببینند چه خبر است؟ و برخی از جای خود برخاسته می کوشیدند خود را به محل حادثه نزدیک کنند. ولی آقای انصاری که سخت کوشش

ص: 80

داشت آرامش مجلس به هم نخورد، کوشید که با شوخی و بذله‌گویی جریان را به اصطلاح « ماست مالی » نماید از این رو مردم را دعوت به آرامش کرد و اظهار داشت: « بنشیند، چیری نیست، چند نفر پای منبر ما سر یک دانه سیگار کشمکش داشتند، تمام شد » و از آن جا که دریافت تمام افرادی که دور منبرش نشسته و با چشمان شرارت بار به او خیره شده اند، به گفته خودش عوضی هستند که برای بر هم زدن مجلس و آشوبگری بدان جا آمده اند، لحن سخن خود را عوض کرد و با زبان نرم

خواست آن دژخیمان وحشی را آرام ساخته و از شرارت باز دارد، از این رو با لحنی ملایم اظهار داشت:

« ما که با کسی سر جنگ نداریم، ما در اینجا جمع شده ایم تا برای ششمین پیشوای شیعیان ذکر مصیبتی بکنیم و اگر حرفی می‌زنیم، سخنی می‌گوییم جز نصیحت مشفقانه منظوری نداریم، ما وظیفه داریم خیر و صلاح ملک و ملت را... » که صدای صلوات بار دیگر طنین افکند و یکی از آنها از منبر بالا رفت تا بلندگو را از جلو او بکشد، آقای انصاری هم یک پله پایین آمد و بلندگو را از دست او کشید و فریاد برآورد:

« آی مردم! آی مسلمان‌هایی که از صدها فرسخ راه به این شهر مقدس آمده‌اید، به شهر و دیار خود که بازگشتید به همه برسانید که دیگر به روحانیت اجازه ذکر مصیبت برای رئیس مذهب هم نمی‌دهند... ».

که بار دیگر صدای صلوات رشته سخن را از کفش ربود. او که می‌دید به هیچ وجه

نمی تواند سخن بگوید و اوضاع وخیم تر از آن است که فکر می کرد فوراً سر و ته مطلب را هم آورد و از منبر پایین آمد و رفت کنار آیت الله گلپایگانی نشست. اما در همین لحظه صدها کماندوی گارد با دستور سرهنگ مولوی به مردم و روحانیون حمله ور شدند و به قصد کُشت، آنان را به سُبُعیت و درندگی هر چه تمام تر می زدند، حمله دژخیمان با شدت هر چه تمام تر تا پاسی از شب ادامه داشت، در حین زد و خورد، بستگان آیت الله گلپایگانی و عده ای از طلاب خرم آبادی و دیگران، معظم له و آقای انصاری را به اتاق دُوم سمت شرقی مدرس بردند. کماندوها - که از منبرهای آقای انصاری در صبح و عصر در مدرسه حجتیه و فیضیه سخت عصبانی بودند و قصد کشتن او را داشتند - که متوجه شدند آیت الله گلپایگانی و آقای انصاری در آن اتاق هستند به آن جا حمله بردند و در و پنجره اتاق را درهم شکستند و خُرد کردند و به دنبال آن وارد اتاق شدند و با محافظین - که شمارشان بیش از پنجاه نفر - بود به زد و خورد پرداختند.

پس از خروج آیت الله گلپایگانی و مردم و روحانیون از مدرسه فیضیه، آقای انصاری هم از طریق رودخانه متواری شد و تا مدت 40 روز مخفیانه زندگی می کرد.

مرحوم انصاری همت والایی در تشویق مردم به ایجاد بناهای خیریه داشت از نمونه های مشهود آن در قم، تعمیر مسجد امام حسن عسکری و مسجد جامع می باشد. او هر شب در مسجد امام به منبر می رفت و مردم را برای آبادی مسجد تشویق می کرد. پس از چند

شب، به آجرپزها دستور داد تا هر شب چند ماشین آجر و قزافی و نظامی در مدخل ورودی مسجد بریزند و در منبر گفت: هر کس وارد مسجد می شود یک دانه آجر با خود بیاورد و به این ترتیب شبی چند ماشین مصالح ساختمانی وارد مسجد می شد.

یکی از محلات قم به نام کوچه حاج زینل، بدون مسجد بود. ایشان در منبر پرسید: این را چه نام است؟ گفتند: کوچه حاج زینل. ایشان پسران آن مرحوم را تشویق کرد و آنان مسجدی بزرگ ساختند که اکنون هم بر پا است.

نیز وی، زمانی در ماه مبارک رمضان در مسجد ارک تهران منبر می رفت. کثرت جمعیت شرکت کننده به حدی بود که مسجد با تمام بزرگی اش کوچک می نمود. او در منبر گفت: این درست نیست که خانه خدا (مسجد ارک) کوچک باشد و خانه دولت - اداره رادیو - بزرگ باشد و با پرورش و پیگیری این موضوع و مکاتبات با نخست وزیری، موفق شد تا بخشی از حیاط اداره رادیو و تبلیغات را داخل مسجد ارک کند.

مرحوم حجهالاسلام انصاری، در مبارزه با فساد و منکرات بسیار می کوشید و هر جا قدم می نهاد در اولین مرحله به تبلیغ علیه مظاهر گناه برمی خاست. و با تشویق مردم این مراکز را از بین می برد و یا بعضاً به مراکز فرهنگی تبدیل می کرد.

داستانی را در این باره می آوریم:

در زمان متفقین (1321 ش) چند باب مغازه مشروب فروشی، در خیابان حضرتی باز شده و اشاعه فساد می کردند. از طرفی هم بارندگی بسیار کم و خشکسالی سختی شد و اغلب زراعات مردم قم بی آب ماند. مردم

دو قریه محلات و نیماورد به پشتیبانی قدرت نخست وزیر وقت - صدرالاشراف محلاتی - عهدنامه هزار ساله قم را نادیده انگاشته و آب رودخانه را به روی مردم قم بستند. فریاد مردم به گوش دولت - که نخست وزیرش مالک آن قرا بود - نرسید. زارعین به ستوه آمدند و ماشین هایی تهیه

کردند و با چوب و چماق و تفنگ بر آن شدند تا به محلات رفته و سدها را بشکنند و آب را به اطراف قم جاری کنند، بیم فتنه ای بزرگ و کشتاری بسیار می رفت. آقای انصاری در آن زمان بر فراز منبر، به آیات مبارکه سوره واقعه:

« أفرأیتم ما تحرثون * أنتم تزرعونه ام نحن الزارعون * افأرأیتم الماء الذی تشربون * أنتم انزلتموه من المزن ام نحن المنزلون * لو نشاء جعلناه اجاجاً فلولاً تشكرون » استناد کرده و پس از شرح و تفسیر آنها فرمودند:

مردم چرا جماعت ها را به هم می زنید اگر می خواهید انقلاب کنید که نتیجه بگیرید پس بریزید شراب فروشی ها را به هم بزنید که در این شهر دینی و مذهبی علیه قرآن و مقدسات مذهبی اشاعه منکرات نکنند. شما در این مغازه ها را ببندید من از آسمان به شما آب می دهم جنگ کردن لازم نیست .

صبح روز بعد جوانان و روحانیان و مردم همه جمع شدند و با دامن های پر از سنگ و چوب به طرف مشروب فروشی ها روان شده، زدند و شکستند و سوختند و از آنجا به طرف شهر نورفته و عمده فروشی مسکرات و خانه های فواحش را به آتش کشیدند ، شگفت آنکه در کنار مغازه های مشروب فروشی، یک دکان نجاری

و یک مغازه لباس فروشی بود و با اینکه شعله های فروزان مشروبات الکلی به آسمان می رفت اما به قدرت الهی به آن دو مغازه زیانی نیامد عصر روز بعد ابرهایی در آسمان پدیدار شد و باران شدید بارید که در رودخانه سیل جاری شد و زراعات و باغات مشروب گردید.

او همواره بر فراز منبر، از اوضاع بد اجتماع و اقتصاد و فرهنگ مملکت و کارهای دولت انتقاد می کرد و حقایق را می گفت از این رو چندین بار به کلاتری احضار شد و پرونده برایش ساختند .

از جمله در یکی از سالها، در ماه مبارک رمضان در مسجد اراک تهران منبر می رفت در شب نوزدهم ماه که شب قدر بود وزرای وقت در کاخ گلستان مقابل مسجد مجلس شب نشینی و زیبای اندام تشکیل داده بودند در آن شب، اشرف پهلوی جایزه 200 هزار تومانی را از آن خود کرد روز بعد که مرحوم انصاری با خبر شد از شدت خشم

چشمانش سرخ و رنگش بر افروخته شد و به منبر رفت و دودمان کثیف پهلوی را به باد انتقاد گرفت و گفت:

یک مشت فاحشه بی بند بار از جان این ملت مسلمان چه می خواهند؟ شب قدر شب ضربت خوردن امیرالمؤمنین رجال دولت مشغول عیش و نوش و بد مستی اند؟

و تا پایان منبر با حرارتی هر چه تمام تر، در حالی که صدایش علاوه بر مسجد، به تمام خیابان های اطراف میر سید و جمعیت زیادی در مسجد و اطرافش اجتماع کرده بودند، این گونه سخن گفت. مجلس که تمام شد، پلیس انصاری را بازداشت کرده و به شهربانی برد. که با اقدامات آیت الله میر

سید محمد بهبهانی، آزاد گردید.

از آن مرحوم، یازده دفتر پر برگ در تنظیم احادیث و آیات و روایات و اشعار باقی مانده، که یکی از آنها تفسیر سوره والعصر - به طور کامل - می باشد.

سرانجام آن خطیب شهیر عالم اسلام، پس از عمری موعظت و ارشاد و پس از یک دوره بیماری در تاریخ چهارشنبه 27 / مرداد / 1350 ش (26 جمادی الاول 1391 ق) در 69 سالگی بدرود حیات گفت. پیکر پاکش، صبح روز پنجشنبه 28 مرداد از مسجد رفعت به سوی حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام، با حضور یکپارچه علما و روحانیون و قاطبه اصناف و اهالی تشیع و پس از نماز آیت الله نجفی مرعشی بر آن، در مقابر اشعریین - قبرستان شیخان - رو به روی مرقد جناب زکریا بن آدم اشعری به خاک سپرده و مراسم متعددی از سوی مراجع و بزرگان برای ایشان برگزار شد .

به هنگام تشیع جنازه اش، بازار قصد تعطیلی داشت امام چون روز 28 مرداد بود، شهربانی قم با اعزام پلیس به بازار و تهدید بازاریان، آنان را مجبور به باز کردن مغازه ها و چراغانی کردند.

همچنین تشیع جنازه آن مرحوم، باعث شد تا مراسم جشن ورژه 28 مرداد بر هم زده شود. و روز بعد برخی از متصدیان تشیع را به ساواک و شهربانی احضار و تحت بازجویی قرار دادند .

صفحه ای از کتاب دائرالمعارف اعلمی

آیت الله بروجردی و آقایان فاضل لنکرانی - حاج انصاری - میرزا اسحاق آسترائی

در مراسم افتتاح مدرسه خان در 1376 ق

آیت الله بروجردی و آقای انصاری در نماز بر

ص: 86

انصاری قمی 1329 - 1405 ق

آقای حاج شیخ محمدعلی انصاری قمی در سال 1329 ق در قم زاده شد. خاندان در تقوا و پرهیزگاری شهره بودند و نسب به شیخ الطائفه ابوالقاسم سعدبن عبداللّه بن ابی خلف اشعری قمی (م 299 ق) می بردند .

فقید سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و آموختن دروس اولیه، به مدرسه علمیه رضویه شتافت و ادبیات و سطوح را از میرزا محمّدعلی ادیب تهرانی و آقا سیدعبداللّه موسوی اشتهاردی فراگرفت . در هفده سالگی پدر از دست داد و سرپرستی خانواده اش را برعهده گرفت و سیر تحصیلی اش متوقف ماند، اما با حضور منظم و مستمر در مجالس فقه و تفسیر و اخلاق حضرات آیات : میرزا محمّد فیض قمی ، میرزا محمّد کبیر قمی و به ویژه حاج سیدعلی اکبر برقی قمی بر غنای دانش خویش بیافزود . وی با شور بسیار به خواندن کتاب های تاریخ، تفسیر، حدیث، شعر و تراجم پرداخت و با حافظه قوی خویش، تمامی مطالب را به ذهن می سپرد . او یک غزل ده بیتی را با دو مرتبه خواندن و یک قصیده سی بیتی را با سه مرتبه مرور از حفظ می نمود

و در سینه اش، اشعار و احادیث و تواریخ فراوان موج می زد و در معانی و بیان، عروض و قافیه، لغت و تاریخ، حدیث و سیره، دستی توانا داشت.

از سنین نوجوانی به سرودن شعر پرداخت و در برگرداندن متون عرب به نظم پارسی بسیار توانا بود و در این راستا احادیث و اشعار عربی بسیار را به فارسی درآورد (مانند: قصیده تائیه ابن فارض، قصیده جلجلیه عمرو بن عاص، قصیده رائیه ملا مهر علی خوبی، قصیده

میمیه فرزددق و قصیده نونیه ابوالفتح بستی و...)، اما مشهورترین کارش که نام او را در جهان شیعه جاودان ساخت، ترجمه و شرح نهج البلاغه به نظم و نثر فارسی (10 ج) بود که تقریظهای بسیار از علمای ایران و عراق و لبنان بر آن نوشته شد (و شمار آن ها به 20 تقریظ می رسد)

آثار وی عبارت اند از:

1. نهج البلاغه منظوم (10 ج)
2. ترجمه و شرح نهج البلاغه 3. ترجمه و شرح غررالحکم و دررالکلم (2 ج)
4. درج گهر یا دریای نور (ترجمه و شرح وصیتنامه پیامبر صلی الله علیه و آله به ابوذر به نظم و نثر)
5. آیین جهان داری (ترجمه و شرح عهدنامه امیرالمؤمنین علیه السلام به مالک اشتر، به نظم و نثر)
6. خورشید روشن (ترجمه و شرح وصیتنامه علی علیه السلام به امام مجتبی علیه السلام به نظم و نثر)
7. دیوان اشعار (مدایح، مراثی، مواعظ، قصاید، غزلیات و تخمیسات)
8. اختران ادب (2 ج) - گزیده اشعار فارسی در 65 موضوع -
9. آینه دل (2 ج) - آیات، روایات، حکایات و اشعار در 52 موضوع اخلاقی -
10. دفاع از اسلام و روحانیت (2 ج) - نقد آثار دکتر علی شریعتی -
11. دفاع از حسین علیه السلام شهید - نقد کتاب «شهید جاوید» -
12. محمد صلی الله علیه و آله پیغمبر شناخته شده - نقد کتاب «محمد پیغمبری که از نو باید شناخت» -
13. انتقادات تاریخی - نقد کتاب های: پیامبر، عایشه بعد از پیامبر، محمد پیامبر و سیاستمدار، حیات محمد - هیکل

- و شیخ الامویین حنفناوی -

14 . پاسخ به بداندیشان - نقد نوشته های مردوخ کردستانی -

15 . تاریخ خلفا - و تحلیلی از وقایع پس از رحلت رسول خدا -

16 . خزائن المرآئی یا آذرستان - سیر قیام ابی عبدالله الحسین علیه السلام از آغاز تا پایان، به نظم -

17 . شکوفه های معطر (شررهای فروزان) - گردآوری اشعار فارسی پیرامون قیام امام حسین علیه السلام - مخطوط -

18 . شرح زندگی علی اکبر علیه السلام - مخطوط -

19 . مقدمه و پاورقی «اسئله القرن المجید و اجوبتها»

20 . بازگشت خورشید - پیرامون حدیث ردّ الشمس - مخطوط -

فقید سعید پس از 76 سال زندگی در ششم صفر چشم از جهان فرو بست و در هفتم صفرالخیر 1405 ق (5 آبان 1363 ش) تشییع و پس از نماز آیت الله العظمی مرعشی نجفی بر آن، در مقابر آل اشعریین - قبرستان شیخان، مقابل مقبره زکریابن آدم اشعری - به خاک سپرده شد و مجالس یادبودش در قم، تهران، و شهرهای دیگر، تا مدت ها ادامه یافت.

نامه آیت الله میلانی به مرحوم انصاری

نامه شهید قاضی طباطبائی به مرحوم انصاری

نامه شهید قاضی طباطبائی به مرحوم انصاری

نامه آقای سیادت (از علمای سبزوار) به مرحوم انصاری

نامه آقای سیادت به مرحوم انصاری در فوت علامه امینی

نامه آیت الله فانی اصفهانی به مرحوم انصاری

شعری از حاج شیخ احمد محمودی شیرازی تقدیم به مرحوم انصاری

نامه میرزا ابوالحسن شریف عسکری (از علمای تهران) به مرحوم انصاری

نامه آقای سید حسین میرباقری (از علمای

خط و شعر مرحوم انصاری در مرثیه امام حسین علیه السلام

انصاری قمی 1340 ق - زنده در 1405 ق ؟

شهید آقای حاج شیخ احمد انصاری قمی، یکی از علمای مشهور نجف اشرف به شمار بود.

معظم له، در سال 1340 ق، در قم، در خانواده ای که نسب به سعد بن عبدالله اشعری قمی (م 299 یا 300 ق) می بردند، همراه و توأم با برادرش آیت الله حاج شیخ محمود انصاری قمی (1340 - 1419 ق) زاده شد. آنان، بسیار هم شکل و شمایل بودند و اخلاق و رفتار و کردارشان مانند هم بود، به گونه ای که نزدیکانشان هم آنان را با یکدیگر به اشتباه می گرفتند.

در ده سالگی پدرش - شیخ محمد حسین زاهد را که یکی از ملازمان و اطرافیان آیت الله آقا شیخ مهدی حکمی قمی و آیت الله حاج شیخ ابوالقاسم قمی بود - را از دست داد و تحت کفالت برادران بزرگترش حجج اسلام: حاج شیخ مرتضی انصاری و حاج شیخ محمدعلی انصاری، قرار گرفت. در 22 سالگی (1362 ق)، به توصیه برادرانش، برای فراگیری علوم دینی به نجف اشرف رفت و به تحصیل ادبیات و سطوح نزد اساتیدی هم چون: آیت الله شیخ مرتضی طالقانی (مغنی و مطول و شرح

لمعه) و میرزا محمد اردبیلی (حساب و نجوم و هندسه) پرداخت و پس از آن، سطوح عالی را نزد حضرات آیات: سیدیحیی یزدی، حاج میرزا حسن یزدی، سیدمحمد روحانی قمی و شیخ مجتبی لنگرانی فراگرفت و این درس ها را با برادرش حاج شیخ محمود انصاری، شهید سیدمحمدباقر صدر، شیخ محمدرضا جعفری و شیخ محمدصادق جعفری مباحثه می نمود. سپس به درس های آیات

عظام: سید محمود شاهرودی، سید عبدالهادی شیرازی، سید محسن حکیم و آقای خوبی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. او و برادرش، در این زمان یکی از شناخته شده ترین فضلاء نجف به شمار بودند و امین و مشاور مراجع تقلید - به ویژه آیت الله العظمی خوبی (که بیش از سی سال در درس های فقه و اصول و تفسیر معظم له شرکت نمود و تقریرات آن ها را نگاهت) - قرار گرفتند و هر دو، در حوزه نجف به علم و فضل و تقوا و گره گشایی از کار طلاب و زائران ایرانی مشهور بودند و هر کس کاری داشت بدیشان مراجعه می کرد. معظم له، در کنار اشتغالات علمی و تدریس سطوح، همتی عالی در انجام کارهای خیر و عام المنفعه داشت، که از جمله آن ها تولید و شرکت فعال در ساختمان حسینیه قمی ها در کربلا، بنیاد جدید «مسجد الخضر» - در کنار حرم مطهر امیرالمؤمنین علیه السلام، که محل تدریس آیت الله خوبی بود - و مزار کمیل بن زیاد نخعی و رشید هجری، تعمیر و بازسازی مدرسه صدر و تعویض بسیاری از درها و فرش های حرم امیرالمؤمنین و عتبات عالیات (با کمک متمکنین و متدینین ایرانی و عراقی) بود. روابط گسترده آیت الله انصاری با نیکوکاران ایرانی، او را به حلقه وصل برای رسیدن مبالغ کلانی از وجوه شرعی به مراجع تقلید و حوزه علمیه نجف و مراکز دینی (از قبیل: حسینیه ها و مساجد و مدارس و تهیه خانه و جهیزیه برای طلاب و فضلا و سادات) قرار داد. به گونه ای که کمتر اقدام عام المنفعه ای انجام می گرفت، مگر آن که معظم له عهده دار بخشی از آن بود. یکی

دیگر از کارهای او مسؤولیت کمک رسانی به حدود 700 زندانی ایرانی در زندان حله بود

(که با عدم آگاهی از قوانین عراق به تناوب در سال های 1350 تا 1354 ش دستگیر شده بودند و در زندان -با شرایط بسیار سخت - به سر می بردند) که معظم له، با توافق با مسؤولین زندان، شرایط بسیار مناسبی برای آنان فراهم آورد و هزاران دینار عراقی را صرف بهبود وضعیت معیشتی آنان گردانید و در نهایت، باز با اقدامات ایشان، و گفت و گو با مسؤولین مربوطه، حکم عفو عمومی تمام آنان صادر شد و همگی در سال 1355 ش، آزاد شدند و به ایران بازگشتند.

آن شهید عزیز و برادر گرامی اش، در وقایع سال 1342 (حمله به مدرسه فیضیه و دستگیری امام خمینی و وقایع 15 خرداد) از هیچ اقدامی فروگذار نکردند و علاوه بر صدور اعلامیه، حوزه را به تعطیل واداشت و دیداری میان علما و مراجع وقت (آیات عظام : خویی و شاهرودی) با آیت الله حکیم در کوفه ترتیب داد و در تثبیت و ترویج مرجعیت امام خمینی در حوزه نجف، و معرفی مقام ایشان، فعالیت های بسیار نمود. این فعالیت ها و اقدامات اجتماعی و نفوذ بسیار او در حوزه نجف، باعث شد تا رژیم بعثی عراق، که برای درهم شکستن حوزه نجف و از میان بردن قدرت مرجعیت و تهاجم همه جانبه به جمهوری اسلامی ایران آماده می شد، به چهره های صاحب نفوذ حوزه یورش برد و آنان را تحت فشار قرار دهد، که در طلیعه آنان آیت الله شهید انصاری بود. او چند بار مورد تعرض و بازداشت قرار گرفت، اما حمایت آیت الله خویی از

ایشان، موضوع را موقتاً منتفی ساخت، تا سرانجام در اردیبهشت 1359 ش، در نیمه شبی تاریک، او را به همراه آیت الله حاج شیخ محمدتقی جواهری دستگیر و آزادی ایشان را منوط به همکاری و تأیید آیت الله خویی از رژیم بعث و حمایت از جنگ با ایران نمودند، تأییدی که هرگز حوزه و مراجع حاضر به آن نبودند و پس از آن بود که دیگر خبری از او و سایر دستگیر شدگان حوزه نجف به دست نیامد و همه اقدامات بی نتیجه ماند، تا این که با سقوط رژیم سفاک بعث عراق، روشن شد آنان در تاریخ نامعلوم، به جوخه اعدام سپرده شدند و اینک قبر مطهر آنان نیز معلوم نیست.

آثار علمی وی عبارتند از :

1 - تقریرات درس فقه آیت الله خویی (معاملات)

2 - تقریرات درس اصول آیت الله خویی (دوره کامل)

3 - تقریرات درس فقه آیت الله حکیم

شهید انصاری - آیت الله خوئی - شهید حاج شیخ محمدتقی جواهری

حاج شیخ احمد انصاری - حاج شیخ محمدعلی انصاری

صفحه ای از کتاب « آنچه گذشت » نوشته عبدالهادی حائری

صفحه ای از تقریرات درس اصول آیت الله خوئی به قلم شهید انصاری

صفحه ای از تقریرات درس اصول آیت الله خوئی به قلم شهید انصاری

صفحه ای از تقریرات درس فقه آیت الله خوئی (صلاه) به قلم شهید انصاری

صفحه ای از تقریرات درس فقه آیت الله خوئی (صلاه) به قلم شهید انصاری

صفحه ای از تقریرات درس فقه آیت الله خوئی (مکاسب محرمه) به قلم شهید انصاری

انصاری قمی 1340 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمود انصاری قمی یکی از

علمای مشهور تهران به شمار می رفت. فقیه سعید در سال 1340 ق در قم، در خانواده تقوا و فضیلت - که نسب به محدث جلیل القدر، شیخ الطائفه سعد بن عبدالله بن ابی خلف اشعری قمی (م 300 ق) صاحب «المقالات والفرق» می بردند - همراه با برادرش، آیت الله شهید حاج شیخ احمد انصاری، به دنیا آمد. در ده سالگی پدرش شیخ محمد حسین زاهد را که یکی از زهاد و عبّاد شهر و از ملازمین آیت الله آقا شیخ ابوالقاسم قمی و آیت الله حاج شیخ مهدی حکمی قمی بود، را از دست داد و تحت سرپرستی برادران دانشمندش حجج اسلام: واعظ شهیر حاج شیخ مرتضی انصاری و حاج شیخ محمد علی انصاری قرار گرفت و دروس اولیه را در مکتبخانه فراگرفت. 22 ساله بود (1362 ق) که به توصیه برادرانش برای فراگیری علوم دینی همراه با برادر توأم خویش رهسپار نجف اشرف گردید و به تحصیل ادبیات و سطوح نزد آیت الله شیخ مرتضی طالقانی پرداخت. سپس سطوح عالی را نزد حضرات آیات: حاج سیدیحیی یزدی، حاج میرزا حسن یزدی و آیت الله

سید محمد روحانی و آیت الله حاج شیخ مجتبی لنکرانی و میرزا محمد اردبیلی (هیأت و حساب) فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: سیدعبدالهادی شیرازی، سیدمحسن حکیم و سیدابوالقاسم خویی حاضر شد و از محضر ایشان، به ویژه آیت الله خویی (که در درس های فقه و اصول و تفسیر ایشان، به طور مرتب شرکت جست و تقریرات آن ها را نگاشت) بهره های فراوان بُرد. در این زمان وی و برادرش - که بسیار هم شکل و شمایل بودند و تشخیص آنان از یکدیگر مشکل

بود - در حوزه نجف به علم و فضل و تقوا و گره گشایی از کار طلاب و زائران ایرانی مشهور بودند و هر کس کاری داشت بدیشان مراجعه می کرد و آنان برای حل مشکلات دیگران، سر از پای نمی شناختند و با کمال جدیت، در انجام خواسته های مردم می کوشیدند.

وی در سال 1384 ق به تهران آمد و به فعالیت های دینی و اجتماعی، مانند امامت جماعت و رسیدگی به امور محرومان و نیازمندان پرداخت و در هر کار خیری (مانند: احداث مساجد و درمانگاه ها و تهیه مایحتاج زندگی برای نوعروسان) شرکت می کرد. او موفق شد دو مسجد: ثامن الائمه و جواد الائمه علیه السلام را در خیابان ناصر خسرو بنیاد نهد و در احداث بیمارستان ثامن الائمه علیه السلام (مشهد) شرکت نماید. وی در توسعه و تجدید بنای حرم مطهر حضرت رقیه علیها السلام (دمشق) شرکت فعال داشت و در این راه زحمات بسیاری کشید. به انجام مستحبات و پرهیز از مکروهات تقید فراوان داشت. با آغاز نهضت اسلامی مردم ایران و دستگیری امام خمینی در سال 1342، وی و برادرش در ترغیب و تشجیع علمای نجف به حمایت از امام راحل، نقشی مهم برعهده داشتند و از هیچ اقدامی فروگذار ننمودند.

تواضع و فروتنی در رفتارش مشهود بود و به همه کس - از وضع و شریف - ابتدا به سلام می نمود. خُلقی خوش و گفتاری نیک داشت و در امر به معروف و نهی از منکر کوشش بسیار می کرد. به سادات علاقه بسیار داشت و در جلو پای آنان بلند می شد و مقدم بر آنان راه نمی رفت. در رسیدگی به حال ضعیفان، از هیچ کوششی

روگذار نمی کرد. به صله رحم و زیارت علمای بلاد اهمیت فراوان می داد و از سرِ عشق به ائمه اطهار علیهم السلام مکرّر به زیارت عتبات عالیات و مشهد مقدس و حرمین شریفین مشرف می شد و در عزای آنان با صدای بلند می گریست و در روز عاشورا، بدون عبا و با پای برهنه حرکت می کرد .

مورد وثوق و اعتماد بسیار مراجع تقلید بود و بسیاری از ایشان، امر تغسیل و تدفین خویش را بدو محوّل نموده بودند. وی از آیات عظام: شاهرودی، سیدعبدالهادی شیرازی، حکیم، خویی، امام خمینی، گلپایگانی و خوانساری اجازه اجتهاد و امور حسبیه و از حضرات آیات: شیخ آقا بزرگ تهرانی و مرعشی نجفی اجازه روایت داشت. به گفته آیت الله سبحانی «او پاکدامن زیست و پاکدامن مُرد، از او مکروهی ندیدم و فکر می کنم که اندیشه گناه نیز در فکر او نبود».

برخی از آثارش عبارت اند از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله حکیم 2. تقریرات درس فقه آیت الله خویی مکاسب محرّمه، بیع و خیارات (آماده چاپ)

3. تقریرات درس اصول آیت الله خویی. (دوره کامل)

4. تقریرات درس تفسیر آیت الله خویی.

وی در سحرگاه جمعه 23 ذی قعدة الحرام 1419 ق (سالروز شهادت امام رضا) برابر با 21 اسفند 1377 ش در 79 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش صبح شنبه در تهران، و عصر در قم باشکوه فراوان تشییع و پس از نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن، در مقابر اشعریین - قبرستان شیخان - در جوار برادران عالم و بزرگوارش - قدس الله اسرارهم - به خاک سپرده شد .

نامه تسلیت آیت الله نجومی در فوت مرحوم انصاری

ص: 96

ایازی 1350 - 1423 ق

آقای حاج شیخ قوام الدین ابوالحسن ایازی، یکی از علمای مشهور استان مازندران به شمار بود.

فقید سعید در سال 1310 ش (1350 ق) در روستای «رستمکلا» - یازده کیلومتری بهشهر - زاده شد. پدرش حجهالاسلام شیخ حیدر ایازی، نخستین آموزگار وی بود.

معظم له، پس از تحصیل و تکمیل ادبیات، در سال 1322 ش به قم آمد و مدت 12 سال از درس اساتید بزرگ حوزه علمیه قم مانند آیت الله العظمی بروجردی، امام خمینی و علامه طباطبایی بهره مند شد و پس از آن به شوق تحصیل در حوزه علمیه نجف، در سال 1334 ش رهسپار نجف اشرف شد و مبانی علمی اش را نزد آیات عظام: شاهرودی، حکیم، خوبی، میرزاباقر زنجانی و میرزا هاشم آملی رحمهم الله استوار ساخت و پس از آن، در سال 1342 ش (1383 ق) به درخواست اهالی زادگاهش به وطن خویش بازگشت و با بنیاد مدرسه علمیه جعفریه، به آموزش و تربیت طلاب علوم دینی پرداخت و ده ها نفر را پرورش داد و به حوزه علمیه قم فرستاد که اینک، بسیاری از آنان از علما و فضلاء قم و مازندران به شمار

می روند. آن عالم بزرگوار در طول 40 سال اقامت خویش در زادگاهش، به اقامه جماعت، تألیف و تدریس، وعظ و تبلیغ دین پرداخت و با کمال تواضع و فروتنی به خدمت صادقانه به مذهب اشتغال داشت.

از کتاب های ایشان است:

1. تقریرات فقه و اصول اساتیدش در نجف

2. منظومه هدیه الانوار - تضمین اشعار الفیه ابن مالک در اخلاق

3. دیوان شعر فارسی 4. روان شناسی 5. شرح زندگی آیت الله کوهستانی 6. تفسیر برخی از سوره های قرآن مجید وی در اول فروردین 1381 ش (6 محرم الحرام 1423 ق) در 70 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش با حضور هزاران نفر از علما و مردم شریف مازندران تشییع و پس از نماز فرزندش بر آن، در مدرسه جعفریه به خاک سپرده و در سوگ فقدان وی، پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری صادر شد.

ایروانی 1331 - 1426 ق

آقای حاج شیخ محمد تقی ایروانی، یکی از علمای معروف نجف اشرف بود. وی، در سال 1331 ق، در نجف در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش آیت الله شیخ محمد جواد ایروانی (1287 - 1382 ق) از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، سید محمد کاظم یزدی، و شریعت اصفهانی و او فرزند آیت الله العظمی شیخ محمد فاضل ایروانی (1232 - 1306 ق) از مراجع تقلید و اساطین حوزه نجف، و از شاگردان شیخ انصاری و صاحب جواهر بود.

(محمد هادی امینی، معجم رجال الفکر فی النجف، ج 1، ص 194).

فقید سعید، پس از دوران کودکی و نوجوانی ادبیات و سطوح را نزد پدرش و دیگران فرا گرفت و به درسهای آیات عظام: خوبی، سید محمد تقی بحر العلوم و شیخ عباس مظفر حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و همزمان به تدریس و تألیف و تحقیق روی آورد و در «کلیه الفقه»، دروس فقه و اصول را القاء کرد و گروهی

از فضلالی نجف را پرورش داد (مانند: شیخ حسن جواهری، سیدمحمدرضا

خرسان، سیدعبدالهادی حکیم، سیدحسین صدر، شیخ احمد وائلی، سیدعدنان بکاء و سیدحسین بحرالعلوم¹ بحرالعلوم، 2) او یکی از برترین تلامذ آیت الله خوبی و مورد توجه خاص ایشان بود. از اقدامات ارزنده معظم له چاپ و تحقیق موسوعه عظیم «حدائق» بود که با تلاش و کوشش ایشان از زاویه خمبول بیرون آمد و به عالم علم و دانش عرضه شد. در سال 1412 ق به قم آمد و دوران نقاهت خود را در این شهر گذرانید و در سال 1425 ق به نجف اشرف بازگشت.

از آثار ایشان است:

1. تحقیق و تعلیق بر حدائق الناضره (22 ج) 2. کتاب الرضاع (چاپی و تقریرات درس آیت الله خوبی)

3. تقریرات درس اصول آیت الله خوبی 4. تقریرات درس فقه آیت الله خوبی.

(کاظم الفتلاوی، المنتخب من اعلام الفكر والادب، ص 419).

آن فقیه بزرگوار، پس از 95 سال زندگی، در رمضان المبارک 1426 ق بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش در وادی السلام نجف اشرف به خاک خفت.

باقری اصفهانی 1340 - 1427 ق

آقای حاج شیخ غلامرضا باقری اصفهانی، یکی از علمای مشهد مقدس به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1340 ق (1300 ش) در حاجی آباد - از توابع شهر نجف آباد - به دنیا آمد و پدرش را در سنین کودکی از دست داد. پس از اخذ تحصیلات مقدماتی، در 16 سالگی به قم آمد و مقدمات و

سطوح اولیه را از اساتیدی مانند: حاج سیدمرتضی علوی فریدنی، حاج شیخ محسن الهی لاهیجی و حاج شیخ ابوالقاسم نجف آبادی فراگرفت و در سال 1364 ق، رهسپار نجف اشرف شد و سطوح عالیه را از استادانی مانند: آیت الله حاج سیدیحیی یزدی و آیت الله حاج شیخ عبدالحسین رشتی و حکمت و فلسفه را هم از علامه حاج شیخ صدرا بادکوبه ای آموخت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: شیخ کاظم شیرازی، سیدعبدالهادی شیرازی، شیخ محمدعلی کاظمی خراسانی، میرزاهاشم آملی، آقای خویی، آقای حکیم و آقای شاهرودی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و همزمان به تدریس مکرر سطوح فقه و اصول در «جامعه النجف» پرداخت و ده ها نفر از فضیلهای نجف را درس

آموخت. در سال 1391 ق، در جریان اخراج ایرانیان از عراق، از نجف به قم آمد و پس از مدتی در مشهد مقدس رحل اقامت افکند و به تدریس خارج فقه و اصول، و تألیف و تصنیف پرداخت.

از آثار اوست:

1. حجیه ظواهر الکتاب (چاپ شده)

2. انوار الهدایه (چاپ شده)

3. تقریرات درس اصول آیت الله خویی 4. تقریرات درس فقه آیت الله خویی 5. شرح عروه الوثقی 6. داستان کاروان کربلا 7. رساله فی ارث الزوجه 8. رساله فی الاعتقادات 9. رساله فی العداله. (شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 80، امینی، محمدهادی، معجم رجال الفکر فی النجف، ج

ص: 100

سرانجام آن فقیه بزرگوار، در 85 سالگی، در روز جمعه 17 آذر 1385 ش (16 ذی قعدة 1427 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز شنبه پس از تشییع در قم و نماز آیت الله حاج سیدمحمد رجایی اصفهانی بر آن، به نجف اشرف انتقال داده شد و در قبرستان وادی السلام به خاک سپرده شد.

بحرالعلوم 1348 - 1422 ق

آقای حاج سیدحسین طباطبایی بحرالعلوم، یکی از مراجع تقلید و از فقهای مشهور نجف اشرف به شمار بود. معظم له در سال 1348 ق، در نجف اشرف دیده به جهان گشود. پدرش آیت الله سید محمدتقی بحرالعلوم (1318 - 1393 ق) از مراجع تقلید نجف و از شاگردان مشهور میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی و سیدابوالحسن اصفهانی و او فرزند آیت الله سیدحسن بحرالعلوم (1282 - 1355 ق) از شاگردان: شیخ الشریعه اصفهانی، سیدمحمدکاظم یزدی و شیخ عبدالله مازندرانی، و او فرزند علامه ادیب مفضل سیدابراهیم بحرالعلوم (1248 - 1319 ق) و او فرزند آیت الله سیدحسین بحرالعلوم (1221 - 1306 ق) از شاگردان معروف شریف العلماء مازندرانی و صاحب جواهر، و او فرزند آیت الله سیدمحمدرضا بحرالعلوم (1189 - 1253 ق) از شاگردان پدر بزرگوارش و شیخ جعفر کاشف الغطاء و شیخ محمدتقی ملاکتاب، و او فرزند سیدالطایفه آیت الله العظمی سیدمحمد مهدی بحرالعلوم (1155 - 1212 ق) بود که شرح حال و خدمات این بیت جلیل در تمام کتاب های تاریخ و تراجم شیعه آمده

است. (ر.ک: مقدمه رجال السید بحرالعلوم، ج 1، ص 1 - 200)

فقید سعید، دوران کودکی را در دامان پاک پدر و مادر بزرگوارش گذرانید و پس

از آن، به تحصیل علوم دینی روی آورد. او در آغاز در منتدی النشر ادبیات و عقاید و سطوح را نزد اساتید بزرگوارى چون: شیخ محمدرضا مظفر، شیخ محمدتقی ایروانی، شیخ علی ثامر و شیخ محمد شریعت فراگرفت و پس از آن سطوح عالیّه را نزد حضرات آیات: میرزا علی فلسفی و سیداحمد اشکوری (شرح لمعه)، سیدمحمد روحانی و شیخ عبدالحسین رشتی (مکاسب)، شیخ مجتبی لنگرانی (رسائل)، شیخ محمدامین زین الدین (کفایه و شرح تجرید) میرزا حسن یزدی (طهارت شیخ) و شیخ محمدطاهر آل راضی (شرح منظومه) آموخت. در 23 سالگی بود که از تمام دروس سطح فراغت جست و به درس خارج اصول آیات عظام: میرزا حسن بجنوردی، میرزا باقر زنجانی و آیت الله خویی و درس خارج فقه پدر بزرگوارش آیت الله سیدمحمدتقی بحرالعلوم، آیت الله حکیم و آیت الله خویی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. او هم زمان با تحصیل، به تدریس و تألیف و نظم اشعار و تأسیس مؤسسات عام المنفعه پرداخت. در ایام تعطیل حوزه به تدریس تفسیر و کلام و ادب، و تألیف و تحقیق اشتغال داشت و از آثار ماندگارش بنیاد «مکتبه العلمین» با همکاری آیت الله علامه سیدمحمدصادق بحرالعلوم (1313 - 1399 ق) - برای تحقیق و چاپ و اهدای کتاب های شیعی - و تأسیس «جامع الشیخ الطوسی» - به دستور پدر بزرگوارش - می باشد .

فقید سعید، پس از وفات آیت الله العظمی خویی، با فشارهای گوناگون از جانب رژیم بعثی عراق مواجه شد؛ اما هیچ گاه سر تسلیم در مقابل آنان فرود نیاورد. با این که گروهی از اقوام و خویشان و نزدیکانش را پس از

انتفاضه نیمه شعبان 1412 ق دستگیر و زندانی کرده بودند و او هم همواره در معرض تهدیدهای رژیم ددمنش عراق بود، در مقابل تهدیدها و تطمیع های رژیم ایستادگی کرد تا آن که با مرگی مشکوک به دیدار خدا و ملاقات اجداد طاهرینش شتافت.

وی در نجف اشرف و سایر مناطق شیعه نشین عراق به عنوان یکی از مراجع تقلید مطرح بود و مسجد شیخ طوسی - که مزار جدش سیدبحرالعلوم و پدرانش هم هست - را به عنوان پایگاه درس و بحث و نماز جماعت خویش برگزیده بود و محل اجتماع مردم متدین و خانه امید بسیاری از آرزومندان گردیده بود.

تألیفات چاپ شده اش عبارت اند از:

1. تحقیق کتاب «تلخیص الشافی» شیخ طوسی (4 ج)

2. تحقیق کتاب «الفوائد الرجالیه» سیدبحرالعلوم، (4 ج) با همکاری عمویش: آیت الله سیدمحمدصادق بحرالعلوم 3. تحقیق کتاب «مقتل الحسین» سیدمحمد تقی بحرالعلوم 4. الجهاد فی الاسلام 5. وجیزه الاحکام (رساله عملیه)

6. زورق الخیال (دیوان شعر).

و آثار غیرچاپی اش هم عبارت اند از:

7. تقریرات درس فقه آیت الله سیدمحمدتقی بحرالعلوم (شرح تبصره علامه)

8. تقریرات درس اصول آیت الله خوبی 9. شرح منظومه فقهی سیدبحرالعلوم 10. شرح دیوان سیدبحرالعلوم 11. شرح دیوان جدش سیدحسین بحرالعلوم 12. شرح دیوان جد دیگرش سیدابراهیم بحرالعلوم 13. ریاض و جمیله (نمایشنامه شعری)

14. کل شیء (مجموعه ادبی)

15. ادب الطف

16. جعفر الطیار 17. حاشیه بر شرح تجرید

آن فقیه خدمتگزار دین، در صبح جمعه 29 ربیع الاول 1422 ق (1 تیر 1380 ش) در 73 سالگی، بر اثر

مرگی مشکوک در نجف اشرف درگذشت و رژیم عراق پیکر پاکش را بی درنگ و بدون هرگونه تشییع و مجالس بزرگداشت، مظلومانه و غریبانه در مسجد شیخ طوسی به خاک سپرد.

(کاظم الفتلاوی ، المنتخب من اعلام الفكر والادب ، ص 135)

بروجردی 1329 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد بروجردی از مشاهیر عالمان بروجرد بود. پدرش آیت الله ملا عبدالله بروجردی از شاگردان ملا اسدالله بروجردی و شیخ محمد باقر اصفهانی و یکی از اساتید مرجع عالی قدر آیت الله العظمی بروجردی (در مقطع سطح) بود که در 28 صفر 1329 ق در بروجرد درگذشت.

وی در همان سال در بروجرد زاده شد و پس از رشد، تحت سرپرستی برادر ارشد و همنام خود (آیت الله شیخ محمد بروجردی) دوره ابتدایی را در دبستان جمال به پایان رسانید، آن گاه وارد حوزه علمیه آن شهرستان شد.

دروس مقدماتی را از محضر حجهالاسلام شیخ حسین آقا ابوفراگرفت و در اثر استعداد فراوانی که داشت در سن شانزده سالگی (1345 ق) به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و دروس خود را تحت نظارت خواهر فاضله خود، نزد اساتیدی هم چون: میرزا محمدعلی ادیب تهرانی و شیخ علی اصغر صالحی کرمانی به انجام رسانید. شرح لمعه را نزد آیت الله مرعشی نجفی و رسائل را نزد آیت الله گلپایگانی

و مکاسب را از محضر آیت الله سید محمد تقی خوانساری و کفایهالاصول را نزد آیت الله میرزا محمد همدانی آموخت .

نخستین درس خارج که ایشان در آن شرکت جست، بحث خارج اصول آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری بود و با فرزند ارشد استاد خود (آیت الله حاج آقا مرتضی حائری) درس را مباحثه می کرد .

معظم له در دروس خارج

حضرات آیات: سیدمحمد حجت کوهکمری، سیدمحمد تقی خوانساری، سیدحسین طباطبایی بروجردی و شیخ محمد علی اراکی نیز شرکت جست و از معارف و علوم آن بزرگان بهره ها برد. وی علاوه بر کسب دروس فقه و اصول، از دروس حکمت و اخلاق آیات عظام: شیخ محمد علی شاه آبادی و شیخ روح الله کمالوند خرم آبادی، و نیز دروس فلسفه امام خمینی و آیت الله حاج میرزا خلیل کمره ای بهره برد. او مدتی چند در حوزه علمیه نجف اشرف اقامت کرد و از محضر آیت الله میرزا عبدالهادی شیرازی بهره مند گردید و پس از بازگشت به زادگاه خود، به نشر معارف الهی و به تدریس علوم اسلامی پرداخت. چند سالی در مسجد رنگینه، - به اقامه جماعت و هدایت مردم اشتغال داشت، آن گاه نماز جماعت را در مسجد جامع بروجرد اقامه کرد. وی علاوه بر تدریس علوم دینی (فقه و اصول)، مباحث اخلاقی و کتاب شریف نهج البلاغه و کتب علمی دیگر را نیز تدریس می کرد، و جمع کثیری از جوانان و نوجوانان و سایر مؤمنین از بیانات پُر فیض ایشان بهره می بردند. نامبرده در سال های آخر عمر خود به تدریس خارج پرداخت .

هم چنین دانشکده پرستاری در اسلام آباد بروجرد، در مانگاه خیریه و کتابخانه آستان قدس رضوی واحد بروجرد با بیش از 20 هزار جلد کتاب، از اعمال نیک آن رادمرد است .

وی همه روزه - صبح و بعداز ظهر - به رفع احتیاجات نیازمندان و مشکلات سایر مؤمنین می پرداخت و با بیان حقایق الهی و مشارکت در امور خیریه و عبادی و نوشتن

مطالب علمی و اخلاقی در خدمت اسلام و مسلمین بود و با وجود کهولت سن

و کسالتی که برایشان عارض شده بود، در انجام امور مذکور همواره کوشا بود.

آثار قلمی ایشان عبارت اند از:

1. اخلاق جاویدان 2. مرد ناشناخته 3. اصول فقه (خطی)

4. رساله توضیح احکام 5. مغنی المغنی فی الفقه علی المذاهب الخمسه. دو جلد از این کتاب که شامل کتاب طهارت و کتاب صلاه است، در حدود هزار صفحه به چاپ رسید و جلد سوم آن زیر چاپ است. این کتاب در حقیقت حاشیه ای است بر کتاب «المغنی فی الفقه علی المذاهب الأربعة» از آثار قلمی موفق الدین شیخ عبداللّه بن احمد معروف به ابن قدامه .

ایشان در روز سه شنبه اول جمادی الثانی 1419 ق مطابق با 31 شهریور 1377 در 90 سالگی چشم از جهان فرو بست. پیکر پاکش صبح روز چهارشنبه طی مراسم باشکوهی از مسجد جامع شهر تشییع و در کنار تربت پدر دانشمند خود در جوار مسجد رنگینه بروجرد به خاک سپرده شد.

(با استفاده از مقاله آقای : عبدالحسین جواهر کلام)

بروجردی 1354 - 1427 ق

آقای حاج شیخ محمد حسین بروجردی ، یکی از فضلا و نویسندگان حوزه علمیه قم بود . فقید سعید در 1314 ش / 1354 ق ، در مشهد مقدس ، در بیت علم و فضیلت زاده شد . پدرش مرحوم آیت الله حاج شیخ محمدحسن بروجردی - از شاگردان آیت الله میرزا مهدی اصفهانی - و نیایش آیت الله آخوند ملا عبداللّه بروجردی (1256 - 1329 ق) از شاگردان علامه فقیه شیخ محمدباقر نجفی مسجد شاهی و از استادان سطوح آیت الله العظمی بروجردی ، و پدر جدّش ملاعبدالباقی - از شاگردان ملا اسدالله بروجردی - است

ص: 106

معظم له ادبیات و سطوح (قوانین و شرح لمعه) را نزد پدرش، و سطوح عالی را هم در محضر حضرات آیات: شیخ هاشم قزوینی و شیخ مجتبی قزوینی آموخت و پس از آن به دروس آیت الله العظمی میلانی حاضر شد و بهره های فراوان برد. پس از وفات استاد (1395 ق) به نجف اشرف رفت و چند سالی هم از درس های آیت الله العظمی خویی استفاده نمود. سپس به ایران بازگشت و در تهران ساکن شد و به تدریس و تألیف و تبلیغ دین اشتغال ورزید و برای ترویج مکتب اهل بیت علیهم السلام در

حوزه های علمیه: آباءه، شهرضا و خوانسار به تدریس سطوح پرداخت.

سپس به قم بازگشت و در درس های آیات عظام: وحید خراسانی و میرزا جواد تبریزی شرکت نمود و عمر خویش را به تألیف و منبر و تدریس و تحصیل سپری ساخت.

او اهل تهجد و محاسبه نفس بود و اعمال خویش را در دفتری می نوشت. هر روز نماز جعفر (و گاه چند مرتبه) و زیارت عاشورا و چند جزء قرآن را می خواند و دستی بخشنده داشت. کتابخانه اش را وقف آستان قدس رضوی و املاک خویش را برای زائرسرا در مشهد مقدس وقف نمود. با فلسفه و عرفان نظری شدیداً مخالف بود و بر استفاده از مکتب اهل بیت به عنوان تنها راه نجات و سعادت بشر تأکید داشت. صفا و صداقت و ساده زیستی از زندگی اش نمایان بود.

تألیفات او عبارتند از:

1. علی علیه السلام اسوه زندگی 2. حماسه بی نظیر در کنار

ص: 107

بستر حضرت زهرا علیها السلام 3. امام حسن علیه السلام 4. جعفر بن ابی طالب پرچمدار مویه 5. بازگشت، شرح رساله الانصاف فیض کاشانی 6. اسلام و اندیشه های فلسفی (2 ج).

و آثار غیرچاپی اش نیز عبارت است از:

7. امام حسین علیه السلام 8. بررسی قصه ازدواج های امام حسن علیه السلام 9. شرح خطبه امام رضا در توحید 10. ردّ بر حافظ و مولوی و ابن عربی.

آن مرحوم در 72 سالگی در 10 رجب 1427 ق برابر با 13 مرداد 1385 ش چشم از جهان فرو بست و پیکرش پس از نماز آیت الله وحید خراسانی، به مشهد مقدس انتقال یافت و پس از نماز مجدد آیت الله سید جعفر سیدان، در صحن آزادی حرم امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

بروجردی 1348 - 1418 ق

آقای حاج شیخ مرتضی نجفی بروجردی یکی از علمای بزرگ نجف اشرف به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1348 ق (1307 ش) در نجف اشرف زاده شد.

پدرش آیت الله حاج شیخ علیمحمد بروجردی (1315 - 1395 ق) یکی از مراجع تقلید لرستان و از برترین تلامذه آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی، محقق اصفهانی و آقا سید علی قاضی به شمار می رفت. کتاب های: توضیح المسائل، مناسک حج، انیس المقلدین، حاشیه عروه، کتاب الخمس از آثار وی است. فقید سعید در شش سالگی به مکتب رفت و خواندن و نوشتن بیاموخت، و پس از آن به تحصیل علوم دینی روی آورد. سطوح فقه و اصول و حکمت را در محضر والد بزرگوارش، آیت الله حاج سید سجاد علوی گرگانی

ص: 108

و آیت الله شیخ صدرا بادکوبه ای بیاموخت و پس از آن در درس خارج فقه و اصول حضرات آیات: سیدمحسن حکیم، شیخ حسین حلی و آیت الله العظمی خوبی شرکت جست و از خرمین فیض آن بزرگوار، در بیش از چهل سال استفاده بسیار بُرد.

و درس های فقه و اصول استادش را در حدود 40 جلد به رشته تحریر درآورد.

معظم له سالیان فراوان در حوزه علمیه نجف به تدریس سطوح عالی و خارج فقه و اصول، تألیف، امامت جماعت پرداخت و شاگردان بسیاری را تربیت نمود. وی اقامت در نجف و ادامه درس و بحث را در حوزه نجف بر خویش واجب می دانست و از معدود علمای بنام حوزه علمیه به شمار می رفت که ماندن در آن جا و تحمل سختی ها و گرفتاری ها را بر جان خرید و از مشکلات نهراسید و چراغ علم و فقاہت را هم چنان تابان و فروزان نگاهداشت. با این که تمام وسایل مهاجرتش به ایران آماده بود و بدون شک، تمام مناصب و مقدمات شهرت در حوزه علمیه قم، در انتظارش بود اما به ایران مهاجرت نکرد. او می گفت: من مجوزی برای حرکت نمی بینم، زیرا حفظ و ابقاء این حوزه مقدسه را که به ودیعت به دست چند نفر معدود (و انا قلّهم) سپرده شده، در شرایط کنونی فرض و لازم می دانم...» .

فقید سعید از بیانی شیوا و قلمی زیبا برخوردار بود و درسش یکی از درس های پررونق حوزه نجف در دهه اخیر بود. پس از وفات آیت الله خوبی، از او تقاضای بسیاری بر چاپ رساله اش و نشر فتاوایش می شد، که وی با فروتنی فراوان این تقاضا را نپذیرفت و برای حفظ وحدت،

دیگران را به یکی از مراجع تقلید نجف اشرف ارجاع می داد. از ویژگی هایش صراحت لهجه و شجاعت ذاتی اش بود، به گونه ای که به تقاضای مکرر رژیم بعثی عراق مبنی بر ترک نماز جماعت در حرم مطهر امیرالمؤمنین علی علیه السلام و ارتباط کمتر با جوانان، وقعی نمی نهاد و همین باعث خشم و دشمنی رژیم بعثی با ایشان گشته بود، به گونه ای که چندبار مورد سوء قصد آنان قرار گرفته بود و یک بار در اثر شدت جراحات، در بیمارستان «حیّ السعد» نجف بستری گردید (و تا آخر عمر از عوارض ناشی از آن رنج می برد)

از دیگر ویژگی هایش وارستگی و بی اعتنایی به زخارف دنیا، عشق فراوان به ساحت مقدس ائمه اطهار علیهم السلام به خصوص امام حسین علیه السلام بود. وی هر روز زیارت عاشورا قرائت می کرد و هر شب جمعه، خود به همراه خانواده های علمای زندانی در

عراق، به کربلا مشرف می شد (و در رفت و برگشت، هزینه سفر را بر عهده می گرفت) و هر از چند گاه، عده ای را به نفقه خویش رهسپار سامراء و زیارت مرقد مقدس عسکریین علیه السلام می نمود (تا حرم مطهر ایشان هم خلوت نباشد). وی به انقلاب اسلامی ایران عشق می ورزید و از زائران ایرانی به گرمی استقبال می نمود و بدیشان می گفت: «سلام مرا به آیت الله خامنه ای برسانید و بگویید که من برای شما در این جا دعا می کنم...»

معظم له در سرپرستی و یاری رساندن به خانواده های زندانیان عراق نقش بسیار داشت و به طور ناشناس و مرتّب مایحتاج زندگی ایشان را تأمین می نمود.

برخی از تألیفات معظم له عبارت است از:

1 . مستند العروه الوثقی - تقریرات

بخش هایی از کتاب در مباحث: صلاه، زکات، خمس، صوم و اجاره در 16 جلد - تاکنون - به چاپ رسیده و مباحث: طهارت، حج، مکاسب، مضاربه، مزارعه، شرکت، نکاح و... به صورت مخطوط باقی مانده است

2. تقریرات درس اصول آیت الله خویی 3. حاشیه بر عروهاالوثقی آن فقیه فقید، در 70 سالگی، در تاریخ یکم اردیبهشت 1377 ش (23 ذیحجه الحرام 1418 ق) در راه بازگشت از زیارت امیرالمؤمنین و اقامه نماز جماعت مغرب و عشا مورد هجوم ناجوانمردانه گروهی از دشمنان دین و مذهب (مزدوران رژیم بعثی عراق) قرار گرفت و با اصابت چند گلوله، به درجه رفیع شهادت نائل آمد و روح شریفش به موالیان طاهرینش پیوست. پیکر پاکش پس از یک تشییع باشکوه و نماز آیت الله سیدجعفر مرعشی بر آن، در وادی السلام به خاک سپرده شد. با پخش خبر شهادت ایشان، از سوی مقام معظم رهبری و مراجع معظم تقلید پیام های تسلیت صادر گردید و مجالس بزرگداشت وی، ت مدت ها ادامه یافت.

برهانی 1351 - 1420 ق

آقای حاج سیدمحمد برهانی، از علمای تهران، به شمار می رفت.

وی در سال 1351 ق (1311 ش) در مهر (واقع در جنوب استان فارس) چشم به جهان گشود. پدرش سیداحمد فرزند سیدمحمد موسوی مَهری از اعقاب دانشمند و محدث نامی جهان تشیع سیدهاشم بحرانی (در گذشته به سال 1107 ق) می باشد.

وی مقدمات و ادبیات را نزد دایی خود سیدعبدالحسین حسینی مهری آموخت و در سن 13 سالگی (1364 ق) به نجف اشرف رهسپار شد و پس از تکمیل دروس مقدماتی، کتب سطح را از محضر اساتیدی چون: سیدمحمد باقر محلاتی،

سیدیحیی مدرسسی یزدی، سیدعباس مهری، شیخ مجتبی لنکرانی و سیدعلی فانی استفاده نمود و برای مدت کوتاهی در درس خارج حضرات آیات: میرزا حسن یزدی، سید محسن طباطبایی حکیم، شیخ حسین حلی و سیدابوالقاسم خویی شرکت جست.

نامبرده در سال 1369 ق به ایران بازگشت و در حوزه علمیه قم توقف کرد و در درس حضرات آیات: سیدمحمدتقی خوانساری، سیدحسین طباطبایی بروجردی و سیدمحمد

داماد نیز شرکت کرد و از دانش آنان بهره مند شد. آن گاه از طرف آیت الله بروجردی به آبادان مأموریت یافت و در آن سامان به تبلیغ و ترویج و اقامه جماعت و تنویر افکار اشتغال ورزید.

در سال 1393 ق مطابق با 1354 ش تهران را جهت فعالیت های علمی و مذهبی برگزید و در حوزه علمیه شرق به تدریس و تربیت طلاب و اقامه جماعت در مسجد وحدت و القای درس تفسیری و اخلاقی اهتمام ورزید.

آثار وی عبارت است از:

- 1 . تفسیر الرسول صلی الله علیه وآله وسلم، در چند جلد
- 2 . فضائل العلم عن رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم (2 ج)
- 3 . طبقات الرجال 4 . دانش در اسلام (6 ج)
- 5 . کانون پاکان، ترجمه ملتقی الاصفیاء فی احوال الامام علی و السبطين و الزهراء علیهم السلام
- 6 . ترجمه غایه المرام - نوشته: سیدهاشم بحرانی
- 7 . ترجمه تبصره الولی فیمن رأى الامام المهدي (عج). اثر: همو
- 8 . حقوق عامه (شرح رساله حقوق امام زین العابدین علیه السلام)
- 9 . التفسیر عندالشیعه (حاوی بیوگرافی مفسران شیعه و روش تفسیری آنان)، 2 ج
- 10 . فضائل السور و شأن نزول لها 11 . بحث حول النشوء

12 . زندگینامه علامه بحرینی (سیدهاشم بحرانی)

13 . مسانید الرسول صلی الله علیه وآله وسلم (در احکام و اخلاق و علوم مستند به حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وآله وسلم) .

وی در صبح روز جمعه ذی القعدة 1420 ق مطابق با 22 بهمن 1378 ش در 69 سالگی در تهران درگذشت .

(با استفاده از نوشتار استاد عبدالحسین جواهر کلام)

بقال 1355 - 1420 ق

آقای شیخ عبدالحسین محمدعلی بقال از جمله محققین و فضیلاى قم به شمار می رفت.

وی در 1355 ق (مطابق با 1315 ش) در شهر نجف اشرف متولد گردید. و پس از گذراندن دوره دبیرستان، ادبیات عرب را از محضر استاد حاج یحیی جواهری استفاده نمود. آن گاه برای ادامه تحصیلات عالی خود وارد دانشکده فقه (کلیه الفقه) نجف اشرف شد و دروس دینی را از محضر اساتیدی چون: آیت الله شیخ محمد تقی ایروانی و علامه سید محمد تقی طباطبایی حکیم و علامه شیخ کاظم شمشاد فراگرفت و در سال 1387 ق با درجه عالی موفق به دریافت لیسانس ادبیات عرب و علوم اسلامی گردید.

در سال 1401 ق در اثر فشارهای دولت عراق به قم آمد و مکاسب را از محضر آیت الله شیخ محمد غروی استفاده کرد و به تألیف و گردآوری موسوعه های بزرگی در لغت، جغرافیا و رجال اهتمام ورزید. مجموعه لغت ایشان از سوی انتشارات دانشگاه تهران به چاپ رسید و مجموعه جغرافیا و مکان شناسی در دست چاپ

و مجموعه رجالی اش هم چنان مخطوط مانده است .

آثار وی - اعم از تحقیق و تألیف - عبارت اند از:

1 . الاسلوب الأمثل فی خدمه المذهب 2 . التریبه

3 . كيف و نحن صامتون؟ 4 . واقعنا المعاصر 5 . الامامه حتى ولايه الفقيه 6 . الشهيد الصدر، الفيلسوف الفقيه 7 . دور الصادق عليه السلام فى امامه الاسلام و المسلمين 8 . الرساله السعديه فى اصول الدين و فروعہ (تحقيق) - اثر علامه حلى -

9 . مسأله فى بيع من له نصف الدار (تحقيق)

10 . ايران الثوره فى عيد ميلاد مسيح عليه السلام 11 . معالم الدين و ملاذ المجتهدين، اثر ابومنصور حسن فرزند شهيد ثانى (تحقيق)

12 . الرعايه فى عل الدرايه، اثر شهيد ثانى (تحقيق)

13 . شرح البدايه فى علم الدرايه، اثر شهيد ثانى (تحقيق و تعليق)

14 . الشيخ البهائى عميد الفقهاء و فقيه الادباء 15 . مبادئ الاصول الى علم الاصول، اثر علامه حلى (تحقيق)

16 . شرائع الاسلام فى مسائل الحلال و الحرام، اثر محقق حلى (تحقيق)

17 . الفهرسه فى بداياتها و تطوراتها 18 . مفردات لغويه 19 . ايضاح الاشتباه فى ضبط تراجم الرجال، اثر علامه حلى

20 . المعجم المفهرس فى مفردات يفعال 21 . المعجم المفهرس فى مفردات تفعال

22 . المعجم المفهرس فى ما فى اللغه من صيغ فعلله 23 . المعجم المفهرس لمجامع الحديث الشريف 24 . المعجم الجغرافى (4 ج. مخطوط)

25 . المعجم الرجالى (4 ج. مخطوط)

26 . المعجم المجمعى، (8 ج چاپ شده)

وى، روز پنج شنبه 26 محرم 1420 ق (23 اردیبهشت 1378 ش) در 65 سالگی دیده از جهان فرو بست و در عصر روز دوشنبه اول ماه صفر در قم تشییع و پس از ادای نماز توسط حجهالاسلام حاج شیخ علی

افتخاری در باغ بهشت به خاک سپرده شد .

(با استفاده از مقاله استاد عبدالحسین جواهر کلام)

بکایی 1353 - 1428 ق

آقای حاج شیخ محمدحسن بکایی ، از خطبا و قرآن پژوهان معاصر به شمار بود .

فقید سعید در خرداد 1313 ش در خوی به دنیا آمد . پس از دوران کودکی و تحصیلات ابتدایی ، در 13 سالگی (1326) به مدرسه نمازی رفت و ادبیات را از اساتیدی همچون : حاج شیخ جلیل هنرور ، شیخ حبیب فیاضی و شیخ علی مجتهدی و مطول را هم نزد شیخ جابر فاضلی فراگرفت . سپس در 1329 ش به حوزه علمیه قم آمد و سطوح را نزد حضرات آیات : جعفر سبحانی (معالم) ، میرزاباقر مرندی (شرح لمعه) ، مشکینی (رسائل) ، منتظری (مکاسب) و مجاهدی تبریزی (کفایه) آموخت و پس از آن بود که به تبلیغ دین در شهرهای آذربایجان پرداخت . از سال (1332 تا 1338 ش) به درس خارج بزرگان حوزه حاضر شد و بهره‌ای فراوان برد . در سال 1338 ش به تبریز مهاجرت کرد و به تبلیغ و سخنرانی در مجامع و مساجد پرداخت ، و بارها به خاطر سخن گفتن بر علیه ظلم و فساد موجود در تبریز و ارومیه و مراغه به زندان افتاد ، تا آنکه در سال 1349 ش به تهران آمد و برای دوری از تعرضات مأموران

ساواک ، در اداره واحدهای آموزشی گروه فرهنگی قدس - که از مدارس اسلامی و خودگردان تهران بود - مشغول به کار شد و همزمان به

منبر

ص: 115

و سخنرانی اشتغال داشت و در راه روشننگری افکار عموم و انتقاد از اوضاع کشور، بارها گرفتار و مورد بازجویی و زندان رژیم شاه قرار گرفت. پس از پیروزی انقلاب، مدتی در کمیته انقلاب اسلامی و پس از آن در دانشگاه امام صادق علیه السلام به کار علمی مشغول شد و دفتر دانشنامه قرآن کریم را تأسیس نمود و به خدمت به ساحت مقدس قرآن کریم پرداخت.

کتابهای او عبارتند از:

1. کتابنامه بزرگ قرآن کریم (22 ج)
 2. تفسیرنامه (3 ج)
 3. الدلیل الی الفروق فی اللغه العربیه (3 ج)
 4. ترتیب «اصلاح المنطق» (ابن سکیت)
 5. ترتیب «العین» (خلیل بن احمد)
 6. دلیل و معجم «فقه اللغه» (ثعالبی)
 7. کتابنامه انقلاب اسلامی 8. کتابنامه سالار شهیدان 9. کتابنامه حج 10. کتابنامه وقف 11. کتابنامه زن 12. احکام زندان در اسلام (ترجمه کتاب «احکام السجن» دکتر احمد وانلی)
- آن عالم بزرگوار و خدمتگذار، در تاریخ 14 مهر 1386 (24 رمضان 1428 ق) در 73 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله مهدوی کنی، در قبرستان بهشت زهرا به خاک خفت.

بنی فضل

آقای حاج شیخ مرتضی بنی فضل، یکی از علمای مشهور حوزه علمیه قم به شمار بود.

فقید سعید در 14 ربیع الاول 1352 ق (1312 ش)، در تبریز زاده

ص: 116

شد. پدرش حاج سیفعلی - برادر آیت الله حاج میرزا محمود دوزدوزانی - بود. او پس از فراگیری ادبیات فارسی و قرآن مجید، به تحصیل علوم دینی روی آورد و تا شرح لمعه را از آیت الله میرزا جواد سلطان القراء فراگرفت. در 19 سالگی (1371 ق) به قم آمد و باقیمانده سطوح را از حضرات آیات: میرزا باقر مرندی، شیخ نصرت الله بناروانی میانجی، میرزا حسن محدث سرابی، شیخ عبدالحمید شرایبانی و رسائل و مکاسب را هم از آقایان: مشکینی، مجاهدی و کفایه را هم از آیت الله سلطانی طباطبایی فراگرفت. در 1377 ق به درس خارج آیات عظام: آقای بروجردی، امام خمینی، گلپایگانی، محقق داماد و شیخ عباسعلی شاهرودی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و همزمان به تألیف و تدریس پرداخت و بارها کتاب های: معالم، رسائل و مکاسب و منظومه را تدریس نمود و از 1407 ق به تدریس خارج فقه روی آورد و کتاب های متعدد فقهی نگاشت. او از آغاز نهضت اسلامی مردم ایران، به گونه فعال در مبارزات روحانیت حضور داشت و از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم به شمار می رفت و نامش، همواره در ذیل اعلامیه های جامعه مدرسین مشاهده می شد و سخنرانی هایش در آذربایجان در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی، نقشی مهم بر عهده داشت. او، پس از پیروزی انقلاب با حکم امام خمینی، در حل مشکلات استان های آذربایجان شرقی و غربی، قدم های بلندی برداشت و از سوی مردم این دو استان بارها

به عضویت مجلس خبرگان رهبری، برگزیده شد. ایشان، هر سال در ایام ماه مبارک رمضان و تابستان به تبریز می‌رفت و در مسجد مقبره به امامت جماعت و سخنرانی می‌پرداخت و در قم هم امامت جماعت مسجد مهم «دو طفلان مسلم» را برعهده داشت و همواره به تفسیر قرآن و تبلیغ دین در آن مسجد اشتغال داشت و در سال 1383 ش، از سوی شورای مدیریت حوزه علمیه قم، به عنوان استاد نمونه حوزه برگزیده شد و از خدماتش تجلیل به عمل آمد.

از آثار اوست:

1- شرح مکاسب شیخ انصاری (محرمه، بیع و خیارات)

2- شرح کتاب القضاء شرایع 3- شرح منظومه سبزواری (بخش منطق)

4- مدارک تحریر الوسیله (5 ج. شرح کتاب های: صلاه، زکات، خمس و صوم).

وی، در روز شنبه 10 شهریور 1386 (18 شعبان 1428 ق)، در 74 سالگی در تبریز بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع با شکوه در تبریز به قم انتقال داده شد و پس از تشییع مجدد در قم و نماز آیت الله بر آن، در حرم مطهر حضرت معصومه به خاک سپرده شد و در سوگ فقدانش پیام های تسلیت متعدد از سوی مقام معظم رهبری و نهادها و شخصیت ها صادر شد.

بهاء الدینی 1327 - 1418 ق

آقای حاج سیدرضا بهاء الدینی در نهم فروردین 1287 ش (عید سعید غدیر خم 1327 ق) در شهر مقدس قم دیده به جهان گشود. پدرش سید صفی الدین، مردی عابد و خدمتگزار

ص: 118

آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها السلام و حافظ بسیاری از سوره های قرآن مجید و معروف به «کشف الآیات» بود. فقید سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، در شش سالگی به مکتبخانه رفت و به فراگیری نصاب، گلستان، خواندن و نوشتن پرداخت و پس از آن به آموختن علوم دینی روی آورد، و با کوشش فراوان و خستگی ناپذیر خود توانست مغنی را نزد میرزا محمد علی ادیب تهرانی، شرح لمعه و فرائد الاصول را در محضر میرزا محمد همدانی، قوانین الاصول را نزد آیت الله آخوند ملاً علی همدانی و مکاسب را در مجلس درس آیت الله سیدصدرالدین صدر بیاموزد.

سپس در نوزده سالگی (سال 1346 ق) در درس خارج فقه و اصول آیت الله العظمی حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی حاضر شد و مدت های بسیار از دانش سرشار استادش بهره مند شد. و پس از وفات ایشان به درس آیات عظام: سیدصدرالدین

صدر، سیدمحمد حجت، سیدمحمد تقی خوانساری و حاج آقا حسین بروجردی حاضر شد و مبانی فقهی و اصولی اش را استوار ساخت و در 25 سالگی از آیت الله خوانساری اجازه اجتهاد، دریافت نمود.

معظم له در کنار تحصیل به تدریس مقدمات و سطوح روی آورد و بارها سیوطی، مغنی، حاشیه، مطول، قوانین (پنج دوره)، رسائل، مکاسب و کفایه را تدریس کرد و شاگردان فراوانی را تربیت نمود. سپس خارج فقه و اصول را آغاز کرد و در مدت بیست سال، چند کتاب فقهی و چند دوره اصول را تدریس نمود و مجموع سال های تدریس وی، شصت سال به طول انجامید.

معظم له در جنب تحصیل و تدریس به اقامه جماعت و تألیف نیز پرداخت و

نوشتارهایی پیرامون قرآن مجید، نهج البلاغه و صحیفه سجادیه از او به یادگار ماند و این همه، خمیر مایه درس ها و بحث های اخلاقی طولانی وی در حوزه علمیه قم را تشکیل داد .

از ویژگی های بارز آن اسوه فضیلت و تقوی، بی اعتنایی به دنیا (به گونه ای که خانه کنونی اش همان منزل پنجاه سال پیش او در کوچه پس کوچه های قم بود)، دوری از شهرت (که با اصرار فراوان دولت و ملت و فضیلتی حوزه، حاضر به انتشار رساله عملیه نشد و شئون مرجعیت را بر عهده نگرفت)، دستگیری نیازمندان، رعایت مستحبات و پرهیز از مکروهات، برخورد نیکو و حسن خلق و صبر در مصایب و تحمّل دشواری ها (به خصوص در مرگ فرزند جوانش و شکیبایی در بیماری و خانه نشینی طولانی اش)، شب زنده داری و اقامه نماز شب و روزه های بسیار او بود.

فراوان قرآن می خواند و پیاده روی، سیره همیشگی اش بود. چند بار در جبهه های نبرد حضور پیدا کرد و به نفس نفیس خویش، در کنار رزمندگان اسلام روزهای فراوانی را سپری ساخت. و از روی علاقه مفرط به آیت الله مدرس، با کهولت سنّ رنج سفر بر خویش هموار کرد و از قم به زیارت مرقدش - در کاشمر - شتافت . گفتارش و کردارش همه رنگ خدایی داشت و زندگی اش موعظه بود.

آن فقیه فرزانه پس از 90 سال عمر با برکت، در روز شنبه 13 ربیع الاول 1418 (28 تیر ماه 1376 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در یکشنبه، پس از یک تشییع باشکوه و نماز آیت الله فاضل لنکرانی بر آن ، در مسجد بالا سر حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه

علیها السلام به خاک سپرده شد و عالمی از زهد و تقوی را با خود به خاک برد.

بهادری 1365 - 1426 ق

آقای حاج شیخ ابراهیم بهادری، یکی از محققین پرتلاش حوزه علمیه قم بود. معظم له، در سال 1365 ق (1325 ش)، در یکی از روستاهای شهرستان «هشترود» زاده شد و پس از یادگیری علوم جدید، در 1387 ق (1346 ش)، به مراغه مهاجرت کرد، و ادبیات عرب را فراگرفت. سپس در سال 1393 ق به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالییه را در محضر حضرات آیات: پایانی، ستوده و اعتمادی و متون فلسفی را از آیات: سیدرضا صدر و انصاری شیرازی فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: گلپایگانی و شریعتمداری، و حضرات آیات: مکارم شیرازی، شبیری زنجانی و جعفر سبحانی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و همزمان به تحقیق متون، تألیف و تبلیغ دین در شهرهای مختلف و تدریس در دانشگاه آزاد اسلامی (واحد اراک) - دروس رجال، علم حدیث و نهج البلاغه و علوم قرآن - پرداخت و به عنوان استاد راهنما، بسیاری از پایان نامه ها را هدایت کرد.

تألیفات و تحقیقات او عبارتند از:

1. تأمین اجتماعی در اسلام 2. اراضی مفتوح العنونه از دیدگاه امام 3. ثروت ارزش است یا ضد ارزش؟ 4. تقریرات دروس اساتید.

و تحقیقات او، که نشان از پشتکار علمی و همّت فراوانش دارد، عبارتند از:

1

ص: 121

. تحرير الاحكام - علامه حلی (5 ج + ج 6 فهارس فتی)

2 . الاحتجاج - طبرسی - (2 ج - با همکاری : محمدهادی به)

3 . غنیه النزوع - ابن زهره - (2 ج)

4 . عمدہ - ابن بطریق حلی - (2 ج ، با همکاری : مالک محمودی)

5 . الرسائل الاعتقادیہ - شیخ طوسی -

6 . جواهر الفقه - ابن براج -

7 . معالم الدین - ابن قطان حلی - (2 ج)

8 . نہایہ الوصول - علامہ حلی - (2 ج)

9 . اصباح الشیعہ - قطب الدین کیدری 10 . اشارہ السبق - علاء الدین علی حلبی .

آن محقق پرتلاش ، پس از 50 سال عمر سرشار از توفیق ، در روز 27 شهریور 1384 ش (رجب 1426 ق) در اثر بیماری چشم از جهان فرویست و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت اللہ مکارم شیرازی ، در قبرستان ابو حسین به خاک آرمید .

بهجتی 1354 - 1428 ق

آقای حاج شیخ محمد حسین بهجتی - متخلص به « شفق » - یکی از ادبای نامی و شاعران بلند مرتبه کشور به شمار بود . فقید سعید در خرداد 1314 ش (1354 ق) در اردکان یزد به دنیا آمد . پس از تحصیلات مکتبی ، در 1326 ش به فراگیری ادبیات عرب نزد مرحوم حاج سید روح اللہ خاتمی و پس از آن در یزد ، نزد شیخ احمد علوی و سید علی محمد کازرونی ، پرداخت و در این مدت با استاد محمد تقی مصباح یزدی آشنا شد و

الفتی دیرینه یافت . در 1331 ش به حوزه علمیه قم آمد و دروس سطوح را نزد حضرات آیات : سیدموسی صدر (شرح لمعه و قوانین) ، سیدموسی شبیری زنجانی ، شیخ مرتضی حائری یزدی ، مشکینی ، سلطانی طباطبایی ، فکور یزدی و شیخ عبدالجواد سدهی فراگرفت . سپس به درس خارج آیات عظام : بروجردی (2 سال) ، امام خمینی ، محقق داماد و شیخ مرتضی حائری یزدی حاضر شد و بهره های فراوان برد و در کنار آن در درس تفسیر علامه طباطبایی ، درس شرح منظومه آیت الله منتظری و درس اخلاق حاج شیخ عباس تهرانی هم حضور یافت

و مبانی علمی اش را استوار ساخت . او در این سالها به سرودن شعر پرداخت و اشعار نظرش در مجلات مختلف همچون : مکتب اسلام ، معارف جعفری و مکتب تشیع به چاپ می رسید و نامش به عنوان یکی از شعرای حوزه علمیه قم زبانزد همگان بود .

در سال 1351 ش به تهران رفت و با همکاری شهید بهشتی و شهید رجایی به سخنرانی در جلسات و هیأت مذهبی ، و تدریس و اقامه جماعت در دبیرستان کمال و اقامه جماعت و سخنرانی در مسجد محمدیه (اردکانی های مقیم تهران) پرداخت . در مرداد 1361 ش به سمت امام جمعه اردکان برگزیده شد و ریاست حوزه علمیه و انجمن ادبی شهر را هم برعهده گرفت و جنبش ادبی و شور و شوق علمی در شهر پدید آورد .

آن مرحوم ، در شعر و غزل شهره بود و اخلاق خوش ، سیمایی بَشَّاش ، مجلسی نکو و زندگی ساده داشت

و در مصدر امام جمعه اردکان ، خدمات شایان به انقلاب اسلامی و مردم مسلمان نمود و در دستگیری از نیازمندان و مستمندان قدمی
راسخ داشت .

از آثار اوست :

1 . سرود سحر : اشعار توحید و مدائح اهل بیت عصمت علیهم السلام

2 . بهار آزادی : اشعار انقلابی

3 . بارش نور : غزلیات و قصائد

4 . باده های ازلی 5 . سرچشمه خورشید آن مرحوم در شامگاه دوشنبه 6 شعبان 1428 ق (29 مرداد 1386 ش) در 72 سالگی چشم
از جهان فرو بست و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز حجهالاسلام محمدعلی صدوقی بر آن ، در بهشت شهدا به خاک سپرده شد
و در سوگ فقدهاش پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری صادر شد .

بهشتی 1324 - 1424 ق

آقای حاج سیدعلی حسینی بهشتی، یکی از فقهای بزرگ نجف اشرف به شمار می رفت .

معظم له ، در سال 1324 ق در بابل زاده شد و پس از دوران کودکی، مقدمات و ادبیات عرب را در زادگاهش فراگرفت، و در 16 سالگی
(1340 ق) به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را نزد آیت الله گلپایگانی فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیت الله حاج شیخ
عبدالکریم حائری حاضر شد و بهره فراوان برد. سپس به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس آیات عظام: میرزای نائینی، آقا ضیاء
عراقی، شیخ محمدحسین اصفهانی، شیخ ابوالحسن مشکینی و سیدعبدالهادی شیرازی شرکت کرد و به مقام عالی اجتهاد نائل آمد و هم
زمان به تدریس سطوح عالی و تربیت شاگردان (که از آن جمله آیت الله سیدمرتضی نجومی کرمانشاهی است) و

ص: 124

پس از چندی به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت و آوازه اش در حوزه نجف، طنین افکن شد. او نزد تمام مراجع تقلید و فضلا و طلاب حوزه نجف، از جایگاهی بلند و مقامی بزرگ برخوردار بود و با وجود شایستگی اش برای مرجعیت، کریمانه و در کمال

بزرگواری از آن صرف نظر کرد و دیگران را در امر تقلید به معاصرانش ارجاع می داد و در کمال تواضع و فروتنی در مجلس استفتای آیت الله العظمی خویی شرکت می کرد و پس از وفات معظم له، به استفتائاتی که از شهرهای مختلف، از او می شد پاسخ می داد، ولی از مرجعیت گریزان بود. وی رجل علم و فضیلت و تقوا و فروتنی و زهد و تواضع بود که اخلاق خوش و سیمای نورانی و جذّابش، همگان را جلب می نمود. از آیت الله سیدعبدالهادی شیرازی، اجازه روایت و اجتهاد داشت و به دیگران هم اجازه روایت حدیث بخشوده بود (مانند: علامه سیدمحمد مهدی موسوی خراسان) از ایشان تقریرات درس فقه و اصول اساتیدش و کتابی در صلاه مسافر (چاپ شده) و مجموعه استفتائات به یادگار مانده است. معظم له در روز یکشنبه 9 ربیع الاول 1424 ق در یکصد سالگی درگذشت و در خانه خویش مدفون شد.

آیات عظام: سیستانی، خوئی، بهشتی

بهشتی و رسی 1350 - 1417 ق

آقای حاج سیدعلی بهشتی و رسی افغانی فقیهی مجاهد و عالمی تلاشگر و خدمتگزار و یکی از چهره های درخشان روحانیت افغانستان به شمار می رفت. وی در سال 1310 ش (1350 ق) زاده شد. پدرش حجهالاسلام آقا سید نبی و جدش حجهالاسلام آقا سیدطاهر از جمله علمای معروف و محل اعتماد مردم مناطق مرکزی افغانستان بوده اند. فقیه

ص: 125

سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی، به تحصیل علوم دینی نزد والد ارجمندش و برخی از اساتید دیگر - مانند علامه شیخ موسی کلانی - روی آورد و در اندک مدتی ادبیات، منطق، سطح فقه و اصول را فراگرفت و هم زمان به تدریس حاشیه و مطول و شرح لمعه روی آورد. سپس در سال 1334 ش راهی حوزه علمیه نجف شد و در محضر آیات عظام: سید محسن حکیم، سید محمود شاهرودی و سید ابوالقاسم خویی به فراگیری خارج فقه و اصول و تفسیر اشتغال ورزید و در خلال آن به تدریس رسائل و مکاسب پرداخت و این همه هشت سال به طول انجامید. آن گاه در سال 1341 ش، با اخذ اجازات متعدد اجتهادی به وطن خویش

بازگشت و به تدریس سطوح عالی، تربیت شاگردان، اقامه جماعت، ترویج شعائر مذهبی و خدمات اجتماعی پرداخت. او در همان زمان به تأسیس مدرسه علمیه تخت درس و مدرسه علمیه باقریه دست یازید و جوانان شیعه از گوشه و کنار در اطراف او گرد آمدند و یک حوزه علمیه منظم پدید آمد و در کنار تربیت طلاب، برای محصلان و دانش آموزان نیز برنامه هایی ترتیب داد و کار رسیدگی به خصومات و دعاوی و پاسخگویی به مسائل شرعی مردم را نیز بر عهده گرفت و بدین سان نام او در صفحات مرکزی و شیعه نشین افغان بر سر زبان ها افتاد.

با تجاوز ارتش سرخ شوروی سابق در دی ماه 1357 ش به افغانستان، او با الهام از انقلاب اسلامی ایران و حضرت امام خمینی، پرچم جهاد و مبارزه بر علیه رژیم کفر را برافراشت و با

تلاش پیگیر خود توانست رهبران قبایل و متنفذین مناطق هزاره جات را متحد ساخته و قیام‌های پراکنده آنان را سامان بخشد و در 17 اردیبهشت 1358 بود که با دعوت عمومی مردم، به سوی پنجاب حرکت نمود و علما و مجاهدین شیعه از اطراف (ورس، پنجاب، دایکندی) گرد او حلقه زدند و شورای انقلابی اتفاق اسلامی افغانستان را پی افکندند و رسماً در مرداد 1358 این سازمان جهادی شیعی تأسیس گردید و مرحوم آیت الله بهشتی به اتفاق آرا به ریاست آن برگزیده شد و اداره مناطق مرکزی و هزاره جات را برعهده گرفت و در حقیقت دولتی اسلامی و مردمی را به وجود آورد و با یاری دیگر مجاهدان این مناطق را از کنترل دولت مارکسیستی کابل خارج نمود و مدت‌های بسیار پرچم اسلام را در آن جا برافراشت. در سال 1368 ش با تشکیل حزب وحدت اسلامی افغانستان به عضویت شورای رهبری آن برگزیده شد و تا پایان عمر بر این سمت باقی بود. معظم له نسبت به معتقدات مذهبی تعصبی شدید داشت و در مقابل انحراف‌ها و بدعت‌ها سخت می‌ایستاد، از اختلاف و تفرقه بین شیعیان رنج می‌برد و از هر فرصتی برای زدودن اختلافات و پاشیدن بذر وحدت در دل‌ها بهره می‌برد. از دیگر ویژگی‌های او بردباری، تواضع و فروتنی، غیرت و حمیت دینی، مناعت طبع، عفو و گذشت و اخلاق خوش او بود.

برخی از تألیفات وی عبارت است از :

1. ارجوزه فی اصول الفقه 2. شرح حاشیه ملا عبداللّه 3. اصول عقاید 4. شرح حکمت منظومه حاج ملاهادی سبزواری

5. شرحی ناتمام بر رسائل و قوانین الاصول

ص: 127

6. تقریرات درس فقہ آیت اللہ حکیم 7. تقریرات درس اصول آیت اللہ خویی 8. تقریرات درس فقہ آیت اللہ شاهرودی 9. اخلاق و تربیت خانوادہ (چاپ شدہ)

10. تجربه و مبارزه (چاپ شدہ)،

فقید سعید در 67 سالگی در تاریخ 15 مهرماه 1375 ش (23 جمادی الاول 1417) بدرود حیات گفت و درگذشت وی اثری عمیق بر دل های مردم افغانستان برجای گذاشت .

بیاضی عاملی 1328 - 1425 ق

آقای شیخ ابراهیم سلیمان بیاضی عاملی، یکی از علمای جبل عامل به شمار بود .

فقید سعید در 23 محرم 1328 ق در شهر بیاض - از شهرهای جبل عامل در جنوب لبنان - به دنیا آمد. پس از دوران کودکی، نزد پدرش شیخ علی، قرآن و ادبیات را فراگرفت و پس از آن، در 1340 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و سطوح را فراگرفت. به دنبال بیماری اش، به زادگاهش بازگشت و در سال 1351 ق، مجدداً به نجف رفت و سطوح عالیہ را نزد حضرات آیات: شیخ محمد ابراهیم کرباسی، سیدحسین حمامی، شیخ محمد رضا کاشف الغطا و شیخ غلامعلی قمی آموخت و پس از آن دروس خارج فقہ و اصول را نزد آیات عظام: میرزای نائینی، سیدمحسن حکیم - که بیشترین استفاده علمی اش را از محضر پرفیض او آموخت - و سیدحسین حمامی فراگرفت و از آنان به دریافت اجازه اجتهاد نائل آمد. در سال 1370 ق، از سوی آیت اللہ حکیم برای تصدی منصب قضاوت به کشور کویت مهاجرت کرد و مدت 11 سال در آن جا ماند. در سال 1381 ق، به زادگاهش بازگشت و به تألیف، تدریس، وعظ و ارشاد

و اقامه جماعت پرداخت و

ص: 128

موفق شد در آن شهر حوزه علمیه «امام الحجّه» و کتابخانه عمومی با ده هزار جلد کتاب بنیاد گذارد. او مؤلف ده ها جلد کتاب در فقه، اصول، کلام، هیأت و منطق بود که اکثر آن ها مخطوط مانده و کتاب های چاپی اش عبارت اند از:

1. الاوزان و المقادیر 2. حرمه حلق اللحیه 3. المسائل الستینیه 4. جبل عامل ،

او ادیبی قوی دست و شاعری زبردست بود که اشعار بسیار در مواضع مختلف سروده است و نمونه عالی یک عالم و فقیه خدمتگزار مردم و کوشا در حل مشکلات و اصلاح امور ایشان به شمار می رفت.

آن عالم بزرگوار، در 97 سالگی در روز دوشنبه 8 صفر 1425 ق در زادگاهش بدرود حیات گفت و پیکر پاکش به نجف اشرف انتقال داده شد و در روز چهارشنبه 10 صفر، در نجف اشرف به خاک سپرده شد.

(عباس علی الموسوی ، علماء ثغور الاسلام ، ج 1 ، ص 22 - 24)

بیگدلی آذری قمی 1342 - 1420 ق

آقای حاج شیخ احمد بیگدلی آذری قمی، یکی از علمای حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1342 ق (1302 ش) در قم متولد شد. نسب وی به آذر بیگدلی (م 1193 ق) صاحب «آتشکده آذر» که یکی از ادیبان و بزرگان قم بود، می رسد. وی پس از تحصیلات دبیرستان و اخذ دیپلم در سال 1320 ش ، به تحصیل علوم دینی روی آورد و همراه با آیت الله شبیری زنجانی و آیت الله سیدمهدی روحانی، دروس سطح را نزد اساتید وقت فراگرفت و در تابستان 1322 ش به بروجرد رفت و همراه با آیت الله شهید مطهری به درس

ص: 129

خارج معالم آیت الله العظمی بروجردی حاضر شد و به حفظ قرآن نیز پرداخت. در پاییز همان سال به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های حضرات آیات: میرزا هاشم آملی (مکاسب)، سیدیحیی مدرسسی یزدی (مکاسب)، حاج میرزا حسن یزدی (رسائل) و میرزا باقر زنجانی (کفایه) حاضر شد و پس از تکمیل سطوح عالی به درس خارج آیت الله العظمی خویی (خارج اصول، مکاسب و طهارت) رفت و تقریرات آن ها را نگاشت .

در سال 1325 ش به زادگاهش بازگشت و به درس آیت الله بروجردی و آیت الله محقق داماد، تا پایان عمر آن دو بزرگوار حاضر شد و علاوه بر تحصیل و تألیف، به تدریس سطوح عالی نیز پرداخت و پس از سال 1352 ش به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت. وی در شمار یکی از اساتید حوزه علمیه قم بود که با شروع نهضت اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی، مردانه به میدان آمد و در تشکیل جامعه مدرسین، نقشی اساسی بر عهده داشت و در تمام اعلامیه های آنان، امضای وی مشهود بود. او در این راستا بارها به زندان و تبعید رفت و در سال 1352 ش به مدت سه سال به برازجان تبعید شد. او در تمام راهپیمایی ها و تحصن ها - از جمله تحصن در دانشگاه تهران، و تحصن در منزل آیات عظام و مراجع تقلید - شرکت فعال داشت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از سوی امام خمینی به دادستانی انقلاب تهران و حاکم شرع قم و عضو شورای بازنگری قانون اساسی منصوب شد و از سوی مردم قم به نمایندگی مجلس شورای اسلامی (دوره دوم) و مجلس خبرگان رهبری

(دوره اول و دوم) انتخاب شد و در طول جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران بارها به جبهه رفت و لباس رزم بر تن کرد و به رزمندگان اسلام روحیه داد.

برخی از تألیفات معظم له عبارت اند از:

1. الاجتهاد و التقليد (2 ج)
2. المكاسب المحرمه (3 ج)
3. التحقيق في الاصول (3 ج)
4. مالکیت در اسلام 5. پاسخ به مشکلات اقتصادی اسلام 6. ولایت فقیه از دیدگاه قرآن 7. ولایت فقیه از دیدگاه بزرگان (2 ج)
8. ولایت فقیه از دیدگاه شیخ انصاری
9. احکام زمین و متعلقات آن 10. شئون و شرایط رهبری و مرجعیت 11. سیمای زن در نظام اسلامی 12. پرسش و پاسخ به سؤالات مذهبی و اجتماعی 13. خط امام 14. شرح وصیتنامه امام خمینی 15. دیه و شطرنج از دیدگاه احکام فقهی 16. رساله علمیه 17. مسؤولیت اخذ و صرف و جوه شرعی 18. سخنرانی ها در حرم حضرت معصومه علیها السلام 19. خطبه های نماز جمعه شهرک خاوه 20. مسائل مستحدثه (ربا و بانکداری و اوراق نقدی)
21. احتکار و گرانفروشی 22. رهبری، پرچمدار مبارزه با کفر و استکبار 23. مجموعه مقالات (در مجله های: مکتب اسلام، حکمت، مکتب تشیع، نور علم و روزنامه رسالت)
24. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله خویی 25. تقریرات درس فقه آیت الله محقق داماد 26. پاورقی و حاشیه بر مجلد هبوط «ناسخ التواریخ» معظم له، در 73 سالگی به تاریخ پنجشنبه 22 بهمن 1377 ش (25 شوال 1420 ق) بدرود

حیات گفت و صبح روز شنبه پس از تشییع و نماز آیت الله شبیری زنجانی بر پیکرش در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

پایانی 1346 - 1417 ق

آقای حاج شیخ احمد پایانی اردبیلی یکی از مشهورترین اساتید سطوح عالیه در حوزه علمیه قم بود. فقید سعید در پنجم ماه مبارک رمضان 1346 ق (1306 ش) در خانواده ای پر فضیلت و با تقوا در شهر اردبیل چشم به جهان گشود. در حدود پنج سالگی به مکتبخانه رفت و خواندن قرآن مجید و فنون تجوید و قرائت و متون فارسی چون: گلستان و نصاب الصبیان را فراگرفت و پس از آن در مدارس دولتی تحصیلات ابتدایی را آموخت.

چهارده ساله بود که به اقتضای شوق فطری و تشویق نزدیکان خود به مدرسه علمیه ملا ابراهیم شتافت و به خواندن ادبیات عرب پرداخت. وی مقدمات را با وجود کمی استاد و زحمت زیاد و مطالعات فراوان به پایان رسانید و در اوج قدرت و حکومت حزب ضد دینی توده - که در آن زمان بر آذربایجان حکومت می راند - بود که به لباس مقدس روحانیت ملبس شد و از خطرهای ناشی از آن نهراسید. در اوایل سال 1366 ق به قصد ادامه تحصیل به حوزه علمیه قم آمد و به تحصیل سطوح فقه و اصول پرداخت و مکاسب را نزد آیت الله مجاهدی و رسائل را در محضر آیت الله سلطانی

طباطبایی و کفایه الاصول را هم در درس آیت الله مرعشی نجفی فراگرفت.

فقید سعید هم زمان با تحصیل، به تدریس کتاب های حاشیه ملا عبدالله و معالم الاصول پرداخت و با مشقت فراوان شب را به روز می آورد و

لحظه ای از تحصیل و تدریس باز نماند. وی در سال 1370 ق به درس فقه آیت الله حاج سیدمحمد حجت کوهکمری (م 1372 ق) حاضر شد و پس از آن در درس خارج فقه آیت الله العظمی بروجردی و سپس در درس های فقه و اصول آیت الله سیدمحمد محقق داماد و آیت الله شریعتمداری شرکت جست و مبانی علمی خویش را استوار ساخت.

استاد فقید ما از دیر باز به تدریس سطوح فقه و اصول دست یازید و حدود پنجاه سال به تدریس کتاب های مهم فقه و اصول مانند: معالم، قوانین، شرح لمعه، رسائل، مکاسب و کفایه پرداخت و هزاران نفر از فرزندگان و فاضلان حوزه علمیه قم را از سرچشمه زلال دانش سرشار خویش سیراب ساخت و جلسات آموزشی ایشان در ده سال اخیر از پر رونق ترین و باشکوه ترین جلسات درس مکاسب و کفایه در حوزه علمیه قم به شمار می رفت و هم اکنون بیش از هزار نوار از افاضات او در بانکهای نوار موجود است.

استاد بزرگوار از بدو شروع مبارزات مرجعیت و روحانیت به رهبری امام راحل علیه رژیم ستمشاهی، به پیکار با نظام منحوس پهلوی پرداخت و همگام با دیگر مدرسین حوزه، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم را پی افکند و نامش در ذیل اعلامیه های جامعه مدرسین همواره دیده می شد (که این اعلامیه ها در جلد سوم اسناد انقلاب اسلامی و جلد نخست کتاب بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی گرد آمده است) و پس از انقلاب نیز از تأیید و پشتیبانی مواضع حضرت امام دریغ نکرد. از اشتغالات دیگر ایشان شرکت مستمر در جلسه دیرین تفسیر قرآن کریم بود که با حضور جمعی

از بزرگان و دانشمندان تشکیل می شد .

آیت الله پایانی به غیر از تدریس متوالی، در ایام تعطیلی حوزه علمیه قم رخت سفر بر می بست و برای تبلیغ شعائر دین به نقاط دیگر هجرت می کرد و به راهنمایی مردم

و اقامه جماعت می پرداخت و این تا سالیان پایان عمرش ادامه داشت. او دارای اجازه نقل حدیث و امور حسبیه از استادش آیت الله حجت بود. از خصوصیات آن مرد بزرگ بهره وری از اوقات خود بود که همه مصروف تألیف، تدریس، مطالعه و مباحثه می شد. پایبندی به مستحبات و دوری از مکروهات، وظیفه شناسی و پرهیز از شهرت از ویژگی هایش بود. با این که بارها از او تقاضای تدریس درس خارج را می کردند اما ایشان می گفت: وظیفه ام تدریس مکاسب است و گفتن درس خارج را دیگران بر عهده گرفته اند. در رفتارش وقار و آرامش و فروتنی خاصی دیده می شد. اخلاق خوش او به همگان - به ویژه طلاب جوان - این اجازه را می داد که هر وقت از شبانه روز، مشکلات علمی خود را با او در میان گذارند و پاسخ بطلبند. زهد و تقوا و بی اعتنایی به مادیات از دیگر صفات او بود.

خانه اش بسیار ساده و محقر و به دور از امکانات رفاهی بود. در رعایت وقت بی اندازه دقت می کرد و درسش همواره سر ساعت آغاز و در ساعتی معین پایان می یافت. از تعطیلی درس و ضایع شدن وقت طلاب متأثر می شد و از همین رو با وجود بیماری اش، به درس ادامه داد و به منع پزشکان - تا زمانی که توانایی داشت - وقعی نهد. در روزهای چهارشنبه مقید بود تا حدیثی را بخواند و

ص: 134

در شرح آن مدتی را می گذراند و خود با کردارش، نخستین کسی بود که بدان عمل می کرد. خطش بسیار خوش بود (و به همین دلیل آیت الله بروجردی استتساخ کتاب «جامع الرواه» را بدو واگذار کرد) و بر سیمای ملیحش همواره تبسمی شیرین نقش بسته و با رویی خوش و کلامی دلنشین با دیگران برخورد می کرد. در تدریس احاطه داشت و هیچ مطلبی را ناگفته و حل نشده باقی نمی گذاشت و از دشوار گویی پرهیز می کرد و تا مدتی پس از درس، به رفع اشکالات شاگردانش می پرداخت و از این کار لذت می برد.

تألیفات آن فقیه فرزانه عبارت است از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله العظمی حجت کوهکمری (بحث بیع)
 2. تقریرات درس فقه آیت الله العظمی بروجردی 3. فهرست جامع الشتات میرزای قمی 4. شرح مکاسب بنام «ارشاد الطالب الی حقایق المكاسب» از اول مکاسب محرمة تا اواسط خيارات
 5. حاشیه کفایه الاصول 6. حاشیه مکاسب (که حاشیه بر مکاسب محرمة (1 ج) و حاشیه بر بیع (2 ج) به چاپ رسیده است).
 7. رساله فی احکام الاراضی و اقسامها - که در مجموع همه مقالات کنگره شیخ 7 انصاری به چاپ رسید.
 8. رساله فی بیع الفضولی - که در مجموعه مقالات کنگره محقق اردبیلی به چاپ رسید.
- و آن چه از تقریرات درس ایشان به چاپ رسیده است، عبارت اند از:
9. در کلاس درس مکاسب، شرح قسمتی از مکاسب محرمة (3 ج)
 10. در محضر شیخ انصاری. در این کتاب مکاسب محرمة (9 ج)، و نیمی از بیع (8 ج) و اکثر خيارات (9 ج) شرح گشته و

همه آن ها نیز به چاپ رسیده است.

در تاریخ یک شنبه 26 اسفندماه 1375 (6 ذیقعده الحرام 1417 ق) بود که تندباد اجل آن استاد گرانمایه را از کف ما ربود و در 70 سالگی قرین قبر شد. پیکر پاکش پس از یک تشییع باشکوه و نماز آیت الله شبیری زنجانی بر آن، در جوار مرقد استادش آیت الله سیدمحمد محقق داماد - در صحن حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام خوش آرامید و جهانی از علم و تقوا را با خود به خاک برد.

پسندیده 1313 - 1417 ق

آقای حاج سیدمرتضی موسوی پسندیده، برادر بزرگ امام خمینی، در هفدهم شوال 1313 ق در شهرستان خمین در خانواده جهاد و اجتهاد متولد شد. ادبیات و منطق، کلام، فقه، اصول، و هیأت و نجوم را نزد علمای اصفهان از جمله آیت الله حاج آقا رحیم ارباب و آقا شیخ علی یزدی و ملا محمد صادق تویسرکانی تلمذ نمود و سال ها در محضر آیت الله حاج سیدعلی نجف آبادی دروس سطح و خارج فقه و اصول را طی کرد.

آن گاه به خمین مراجعت کرد و نماز جماعت، و درس های اصول، کلام، منطق و نحو را در آن شهر دایر کرد که حضرت امام خمینی در زمره شاگردان آن بزرگوار بود (که سیوطی و مطول رانزد ایشان فراگرفت).

مراودات آیت الله پسندیده با سران مخالف حکومت رضاخان و ایستادگی ایشان در مقابل خوانین و عمال حکومت، در منطقه ای که پدر بزرگوارشان آیت الله شهید حاج سیدمصطفی خمینی نیز در همین راستا به شهادت رسیده بود، موجب پرونده سازی و اعمال فشار علیه ایشان گردید.

در زمان اشغال خاک ایران به وسیله نیروهای متفقین،

آیت الله پسندیده به اتهام مخالفت و جلوگیری از تأمین نان و خوراک نیروهای متفقین که می بایست از مایحتاج مردم محروم منطقه و به بهای فقر و گرفتاری مردم ایران تأمین شود، با حکم وزیر کشور رضاخان، محکوم به تبعید گردید .

پس از قیام خونین پانزدهم خرداد و دستگیری امام خمینی، آیت الله پسندیده به همراه مراجع و علمای ایران به تهران عزیمت کرد و در اعتراض دسته جمعی علما مشارکت فعال داشت و با پافشاری، موفق به دیدار با حضرت امام در بازداشتگاه و کسب خبر از حال امام گردید و علی رغم فشار دستگاه جور، در همین ملاقات بود که با کمال شجاعت جزئیات اخبار قیام پانزده خرداد را به اطلاع امام رسانید. آیت الله پسندیده در ایام حبس و حصر امام، بارها به دادگاه فرمایشی نظامی احضار گردید و تحت محاکمه قرار گرفت.

آن مرحوم، علی رغم خطرات و تضییقات فراوان رژیم در طول سال های تبعید امام خمینی، مسئولیت تأمین و پرداخت شهریه امام را که در حقیقت تأمین بودجه مبارزه و مبارزین بود برعهده گرفت.

کمک مالی به خانواده زندانیان و تبعید شدگان در آن شرایط اختناق آمیز و پرداخت شهریه امام در حوزه های علمیه سراسر کشور، نقشی مهم در زنده نگه داشتن نام امام و مشتعل ساختن قیام پانزده خرداد داشت .

تأثیر فعالیت های آیت الله پسندیده موجب شده بود که رژیم وابسته شاه، به رغم تلاش های فراوانی که پس از تبعید امام در عادی سازی اوضاع داشت منزل امام در قم و محل استقرار آیت الله پسندیده را تحت مراقبت های شدید قرار دهد و علناً به بازجویی از مراجعین و جلوگیری از رفت و

آمد مردم بپردازد، اما این اقدامات با مقاومت آیت الله پسندیده خنثی و بی اثر شد. سرانجام او را به خمین تبعید کردند و در منزلش تحت محاصره قرار گرفت.

آیت الله پسندیده پس از چندی بی اعتنا به حکم تبعید به قم مراجعت کرد و فعالیت های

خود را ادامه داد که مجدداً و این بار به اتهام دایر کردن مراسم سوگواری در منزل امام - که پایگاه مستحکم مبارزین و مورد توجه مردم قم و زائرین حرم حضرت معصومه علیها السلام بود و نام امام خمینی و قیام پانزده خرداد را احیا می کرد - دستگیر شد. پس از بازداشت، دوباره ایشان را به خمین تبعید کردند.

آیت الله پسندیده بعد از چندی مجدداً با نادیده گرفتن حکم تبعید روانه قم شد که این بار نیز ساواک، معظم له را دستگیر و به سه سال تبعید در شهر کویری انارک یزد محکوم کرد. برای چندمین بار آیت الله پسندیده حکم غیر قانونی تبعید را نادیده گرفت و با شهادت به قم، کانون قیام بازگشت. آیت الله پسندیده دیگر بار دستگیر و به تبعید گاهی دیگر به داران اصفهان انتقال داده شد و این بار با پیام امام خمینی مبنی بر این که تمام کسانی که تبعید شده اند به حکم تبعید اعتنا نکنند و به قم و یا شهر خودشان مراجعت کنند، ایشان نیز بلافاصله روانه قم شد.

آیت الله پسندیده پس از پیروزی انقلاب اسلامی هم چون گذشته افتخار وکالت امام خمینی در امور شرعی مردم را بر هر عنوان و سمتی ترجیح داد و با بزرگواری و بی هیچ ادعا و توقعی روش گذشته را تعقیب کرد.

بزرگ منشی، تقوا و فضل توأم با فروتنی

فوق العاده و استقامت و صلابت در رأی و همراهی با نهضت و فداکاری در راه خدا از جمله خصوصیات برجسته آیت الله پسنیدیه بود. حضرت امام در تمام ادوار زندگی خویش همواره با معلم و برادر بزرگ خود با تکریم و تجلیل و نهایت احترام و تواضع برخورد می نمود. شایان ذکر است که خاطرات ایشان چاپ و منتشر شده است.

معظم له با پشت سر نهادن یکصد و سه سال زندگی، در تاریخ سه شنبه 30 جمادی الثانی 1417 (22 آبان 1375) بدرود زندگی گفت. پیکر آن فقید سعید در صبح پنجشنبه با تجلیل پر شکوه علما و فضلاء حوزه علمیه و مردم قم تشییع شد و پس از نماز آیت الله بهجت بر آن، در مسجد بالاسر حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

پیشوا 1350 - 1426 ق

آقای حاج سیداحمد پیشوا، یکی از علمای مشهور شیراز بود. آن مرحوم، در سال 1350 ق در کازرون زاده شد. پدرانش همه از علما و فقهای بنام شهر بودند و نسب به علامه بزرگ آیت الله العظمی سیدمهدی طباطبایی بحرالعلوم می بردند. (حاج سیداحمد، فرزند حاج سید حسن، فرزند علامه حاج سید محمد باقر، فرزند آقا سیدمهدی بحرالعلوم، فرزند علامه سید عبدالحسین - از نوادگان سیدبحرالعلوم (فقید سعید، ادبیات و سطوح را از پدر و عموی بزرگوارش حاج سیدمحمد رضا شریعتمدار آموخت، سپس در سال 1375 ق (1335 ش) به نجف اشرف مهاجرت کرد و باقیمانده سطوح را از حضرات: میرزا حسن یزدی و شیخ محمدتقی جعفری فراگرفت و پس از آن به درسهای

ص: 139

آیات عظام: میرزا باقر زنجانی، سیدعبدالهادی شیرازی، آقای خوبی و آقای حکیم حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در سال 1345 ش به زادگاهش بازگشت و به خدمات دینی مشغول شد و در سال 1348 ش به شیراز مهاجرت کرد و در مسجد نو مقابل حرم مطهر حضرت شاهچراغ علیه السلام - به اقامه جماعت و ترویج شعائر دینی

و تبلیغ احکام و تدریس علوم دینی پرداخت و همزمان در کازرون و شیراز به بنیاد مراکز و مؤسسات عام المنفعه (مانند: تجدید و نوسازی مسجد جامع کازرون، تعمیر مسجد نو شیراز، کتابخانه ولی عصر (کازرون)، باغ فردوس (کازرون)، بنیاد مهدی و صندوق قرض الحسنه، بیت المهدی و مدرسه علمیه امام مهدی (شیراز) و لوله کشی آب (کازرون) دست زد.

آثار چاپ نشده اش عبارتند از:

1. خالی بر گونه انسان - برداشتی از سوره مبارکه لقمان 2. علی علیه السلام از دیدگاه دگران 3. تقریرات درس اساتید.

(شریف رازی. گنجینه دانشمندان، ج 9، ص 101 - 102).

آن عالم بزرگوار، در 76 سالگی در روز یکشنبه 23 بهمن ماه 1384 بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز چهارشنبه 26 بهمن تشییع و پس از نماز آیت الله حاج شیخ ابوالحسن حدائق بر آن، در «بیت المهدی» - که خود بنیاد نهاده بود - به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 9، ص 100 - 102)

ص: 140

تبریزی 1340 - 1416 ق

آقای میرزا کاظم تبریزی از علمای مشهور حوزه های علمیه نجف اشرف و قم به شمار می رفت . فقید سعید در سال 1340 ق در تبریز به دنیا آمد و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی به تحصیل علوم دینی روی آورد. ادبیات و سطوح را در تبریز فراگرفت و در نوزده سالگی (1359 ق) به تهران رفت و فلسفه و کلام را از اساتید وقت آموخت. در 1361 ق به نجف رفت و در محضر اساتید وقت سطوح عالی و خارج فقه و اصول، تفسیر و رجال را فراگرفت. برخی از اساتیدش عبارت اند از: حضرات آیات: میرزا آقا اصطهباناتی، شیخ محمد علی کاظمی خراسانی، شیخ موسی خوانساری و شیخ محمد رضا آل یاسین و آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، شیخ محمد کاظم شیرازی، یدمحسن حکیم، سید محمود شاهرودی و سیدابوالقاسم موسوی خویی (که بیش از بیست سال از درس فقه، اصول، رجال و تفسیر ایشان استفاده کرد و از برترین تلامذه اش محسوب می شد) وی هم زمان با تحصیل به تدریس سطوح عالی و پس از چندی به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت تا در

سال 1391 ق (1350 ش) به قم آمد و یکی از پربارترین مجالس درسی را تشکیل داد. تدریس او تا زمان بیماری اش (1357 ش) ادامه داشت. فقیه فقید بر علوم مختلف هم چون: فقه، اصول، حدیث، رجال، تفسیر، تاریخ، ادبیات، ریاضیات، هیأت، هندسه، کلام، فلسفه و منطق تسلط فراوان داشت و با زبان های انگلیسی و فرانسه نیز آشنا بود. از ویژگی هایش مطالعات فراوان، تعصب و غیرت دینی، تواضع، تتبع و پشتکار علمی (برای نمونه، وی برای پیدا کردن یک

حدیث دو مرتبه تمام تهذیب شیخ طوسی را مطالعه کرد، بهره‌وری از اوقات، احتیاط بسیار در مصرف وجوهات شرعی، دوری از ریاست و مرجعیت (با توجه به اصرار بسیار مردم) بود.

برخی از تألیفات فراوان او عبارت است از:

1. شرح عروه الوثقی (دوره کامل فقه)
2. القواعد الفقہیہ (در برگیرنده 900 قاعده فقہی با تطبیق هر کدام بر فروع)،
3. الاصول الجدیدہ 4. دو شرح گسترده کفایه الاصول
5. تطبیقات الوسائل (شامل فقه الحدیث و بررسی اسناد آن)
6. کتاب الرجال 7. السیف المشتهر فی المصدر و اسم المصدر 8. تقریرات درس فقه آیت الله العظمی خویی (مکاسب و تجارت)
9. کشکول 10. شرح اسفار 11. شرح هیأت چغمینی 12. الفقه المیسر (دوره کامل فقه که آن را از حفظ و بدون مراجعه به کتاب های فقہی نگاشته است)
- 13 - 25. حاشیه بر هر یک از کتاب های: رسائل، مکاسب، کفایه، حاشیه ملا عبداللہ، قوانین، معالم، مطول، شرح باب حادی عشر، اسفار، قبسات میرداماد، خلاصه الحساب، کشف المراد و وسیله النجاه (آیت الله حجت).
- فقید سعید پس از یک بیماری طولانی در روز دوشنبه 18 رجب 1416 ق (20 آذر - 1374 ش) در 77 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در زیر باران، و پس از نماز آیت الله میرزا جواد تبریزی، در قبرستان ابوحسین به خاک سپرده شد.

تبریزی 1345 - 1427 ق

آقای میرزا جواد تبریزی، یکی از اختران تابان آسمان مرجعیت بود. معظم له، به سال 1345 ق / (1305 ش

ص: 142

(، در تبریز زاده شد .

تحصیلات علوم جدید را تا سال دوم دبیرستان به پایان رسانید و به شوق فراگیری علوم دینی ، در 18 سالگی (1323 ش) ، به مدرسه طالبیه رفت . و ادبیات و سطوح را نزد حضرات آیات : سیدمرتضی شبستری (منطق و مطول) ، میرزا فتاح شهیدی و شیخ حسین شنب غازانی (سطوح متوسطه) فراگرفت ، سپس در سال 1325 ش ، رهسپار حوزه علمیه قم شد و پس از تکمیل سطوح عالیّه نزد استادانی مانند آیات : حاج میرزا حسن تیلی (ظنّ رسائل) ، میرزا احمد کافی تبریزی (برائت و اشتغال) ، آیت الله مرعشی نجفی ، آیت الله العظمی گلپایگانی (بخشی از کفایه) و حاج میرزا علی زنوزی ، به درس خارج آیات عظام : آقای بروجردی ، حجت کوهکمری و سیدمحمد محقق داماد حاضر شد و بهره های فراوان برد و علاوه بر تحصیل ، به تدریس سطوح نیز پرداخت و از طرف آیت الله بروجردی به عنوان ممتحن حوزه برگزیده شد . در سال 1334 ش ، به نجف اشرف

مهاجرت کرد و با جدّیت و کوشش فراوان به درس های آیات عظام : سیدعبدالهادی شیرازی ، سیدابوالقاسم خویی و میرزا باقر زنجانی حاضر شد و بیش از همه ، به آیت الله خویی دل بست و لحظه ای از درس های فقه ، اصول و تفسیر معظم له غافل نشد و مورد توجه فراوان استادش قرار گرفت ؛ چنان که از اصحاب مجلس استفتای ایشان به شمار می رفت و در سفر و حضر ، ملازم معظم له بود . وی علاوه بر

ص: 143

تحصیل، به تدریس سطوح (کفایه و مکاسب) اشتغال داشت و گروه بسیاری از فضلالی نجف به درس او حاضر می شدند و در ایام محرم و ماه رمضان نیز به تبلیغ دین و مذهب در شمال عراق (کرکوک) می پرداخت و بسیاری از مردم را به تشیع رهنمون ساخت.

آیت الله تبریزی در سال 1355 ش به علت فشارهای رژیم بعث بر ایرانیان، پس از 23 سال اقامت در نجف اشرف، به قم بازگشت و به تألیف و تدریس و تربیت هزاران نفر از فضلا و علما پرداخت و درس فقه معظم له، در سالیان اخیر پررونق ترین درس حوزه علمیه قم بود.

ایشان در طول نهضت اسلامی، در صف اول مبارزه با رژیم شاه بود و نامش در ذیل اعلامیه های علما و اساتید حوزه علمیه قم دیده می شد (از جمله اولین امضا در محکومیت فاجعه تبریز در 29 بهمن 1357 و دومین امضا در محکومیت فاجعه قم در 19 دی 1356 مربوط به ایشان است). در طول دفاع مقدس، همراهی ایشان با رزمندگان و شرکت در تشییع پیکرهای پاک شهدا مشهود همگان بود.

فروتنی، زهد و ساده زیستی، نظم در زندگی و عشق و دلدادگی به اهل بیت عصمت و طهارت در زندگی اش نمایان بود. بر احیای امر ائمه اطهار علیهم السلام و عزاداری حضرت زهرا علیها السلام و ایام فاطمیه پای می فشرد و در روز شهادت حضرت زهرا علیها السلام با پای برهنه و چشم گریان، در هیئت عزاداری حاضر می شد و برای عرض تسلیت به حرم مطهر حضرت

فاطمه معصومه علیها السلام می رفت . در مقابل کژی ها و سخنان باطل می ایستاد و بدون ملاحظه احدی ، موضع گیری می نمود و از ارزش ها و مبانی تشیع ، سرسختانه حمایت می کرد .

فقید سعید تمام وقت و زندگی اش را به تدریس و تألیف گذرانید و بدون فوت

وقت و با گذشتن از رفاهیات زندگی ، چه در ایام تحصیل و چه در ایام تعطیل ، درس داد و شاگرد تربیت کرد و نگاشت و به بحث و مذاکره علمی پرداخت . او به غیر از درس های عمومی فقه و اصول ، درس خصوصی هم در خانه برای فضلا داشت که در ایام تابستان ادامه می یافت و بقیه وقت خود را به مطالعه و پاسخ به استفتائات و تحقیق و تألیف در فقه ، اصول ، رجال ، کلام و عقاید می گذراند .

تألیفات معظم له عبارت اند از :

- 1 . ارشاد الطالب (تعلیقه بر مکاسب - 4 ج)
- 2 . صراط النجاه (پاسخ به استفتائات - 6 ج)
- 3 . دروس فی مسائل علم الاصول (5 ج) 4 . التهذیب فی مسائل الحج و العمره (3 ج) 5 . طبقات الرجال ، مخطوط (30 ج)
- 6 . تنقیح مبانی الاحکام ، شرح العروه الوثقی ، تاکنون چهار جلد از این کتاب درباره بحث های اجتهاد و تقلید و طهارت به چاپ رسیده و ابواب : صلات ، صوم ، خمس و زکات مخطوط است ؛
- 7 . کتاب القصاص 8 . اسس القضاء والشهاده 9 . اسس الحدود و التعزیرات 10 . منهاج الصالحین (2 ج)

11 . حاشیه عروه الوثقی 12 . حاشیه وسیله النجاه (مخطوط) 13 . مناسک الحج 14 . المسائل المنتخبه 15 . استفتانات فی مسائل الحج 16 . توضیح المسائل

17 . استفتانات (2 ج) 18 . اعتقاداتنا 19 . الانوار الالهیه فی المسائل العقائديه 20 . فدک 21 . نفی السهو عن النبی 22 . النصوص الصحیحه علی امامه الائمه الاثنی عشر 23 . ظلمات فاطمه الزهرا علیها السلام 24 . تنزیه الانبیاء 25 . الشعائر الحسینیه 26 . لبس السواد 27 . زیاره عاشوراء فوق الشبهات 28 . ایمان ابی طالب . نیز در ماگاہ تخصصی بقیهاللہ الاعظم (عج) ، مؤسسہ خیریه امام علی علیه السلام ، برای رسیدگی به حال نیازمندان و مستمندان ، و مکتبه الصدیقه الشہیده برای چاپ و نشر کتابهای مفید عقیدتی از یادگارهای ارزنده اوست .

چراغ زندگی آن فقیه بزرگ در 80 سالگی ، در تاریخ دوشنبه 28 شوال المکرم 1427 ق برابر با 29 آبان 1385 خاموش شد . با اعلام خبر وفاتش ، جامعه تشیع عزادار و سوگووار شد و در ایران سه روز عزای عمومی اعلام و حوزه های علمیه ایران ، عراق ، لبنان ، سوریه و عربستان تعطیل گردید و سیل پیام های تسلیت از سوی مراجع معظم تقلید ، رهبر انقلاب ، نهادهای دینی و انقلابی صادر شد و پیکر پاکش روز چهارشنبه با حضور مراجع عظام تقلید و شرکت میلیونی مردم عزادار از سراسر ایران و سایر ممالک اسلامی تشییع و پس از نماز آیت الله العظمی وحید خراسانی بر آن ، در مسجد بالا سر حرم حضرت فاطمه معصومه علیها

السلام به خاک سپرده و عالمی از علم و عمل و جهانی از فضل و فقاہت در خاک نھان شد .

تجلیل

آقای حاج شیخ ابوطالب تجلیل تبریزی یکی از فقہا و علمای مشہور حوزه علمیه قم بود . معظم له در سال 1345 ق (1305 ش) ، در تبریز زاده شد . پدرش مرحوم حاج میرزا علی اکبر تجلیل « از عباد و صلحاء زمان خود ، و به قوت ایمان و کمالات نفسانیه ممتاز بود و در شعبان 1391 ق درگذشت » (شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 2 ، ص 110) . پس از کودکی ، به تشویق پدرش به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات و مقداری از سطوح را در آنجا فرا گرفت . سپس در 1364 ق ، به قم مهاجرت و سطوح عالیہ را تکمیل کرد و در 1365 ق ، به درس های آیات عظام : بروجردی و حجت حاضر شد ، و پس از وفات ایشان ، از درس های آیت اللہ مرعشی نجفی بهره فراوان برد ، و علاوه بر آن از دروس فلسفه حضرات : علامہ طباطبائی ، آقا سید حسن الہی و میرزا مهدی آشتیانی استفادہ نمود و مبانی علمی خویش را استوار ساخت .

وی ہم زمان با تحصیل ، به تدریس سطوح عالیہ پرداخت و از سال 1391 ق ، تدریس خارج فقہ و اصول را آغاز نمود و در خلال تدریس ، به تألیف کتب متعدد

و شرکت در جلسات « لجنہ احقاق الحق » - کہ تحت اشراف مرحوم آیت اللہ نجفی مرعشی ، برای ضبط فضائل و مناقب

اهل بیت علیهم السلام از کتب عامه ، در منزل ایشان تشکیل می شد - پرداخت و آنی از اوقات خویش را نیا سود . وی با تشکیل « مجمع علمی پاسخگویی به سؤالات دینی » سالیان بسیار به حل شبهات و مشکلات دینی جوانان پرداخت ، زهد و تقوا و تواضع ، و اخلاق نیک و رفتار کریمانه از زندگی اش نمایان بود و حیات طیبه اش ، الگو و سرمشقی برای طلاب و فضلاء حوزه علمیه قم به شمار می رفت ، که در پنجمین اجلاس اساتید حوزه علمیه قم در سال 1382 ش ، از مقام علمی و علمی اش تجلیل به عمل آمد :

آثار او عبارتند از :

1 - کتاب البیع (2 ج) - تقریرات درس آیت الله حجت -

2 - حجه الشهره 3 - معجم الثقات و ترتیب الطبقات

4 - من هو المهدي ؟ - به فارسی ترجمه شده است

5 - آنچه حجاج باید بدانند 6 - ارزش ها و ضد ارزش ها در قرآن 7 - پایه های علمی ارزش ها در قرآن 8 - راه های خداشناسی در طبیعت 9 - نماز در دل شب 10 - ردّ الاشکالات علی الشیعه - به فارسی ترجمه شده است

11 - توضیح المسائل 12 - حاشیه بر عروه الوثقی 13 - شبهات حول الشیعه 14 - اسلام شناسی 15 - پاسخ هایی به اشکالات دینی

ثقف 16 - مبانی اعتقادی اسلام 17 - معجم المحاسن والمساوی (9 ج تاکنون)

18 - براهین المعارف الالهیه والعقائد الحقه الامامیه

19 - اسلوب تعامل الامام الكاظم فی قبال فقهاء العامه

20 - البراهین الساطعه علی اعتقادات الامامیه 21 -

ص: 148

تعلیقه استدلالیه علی تحریر الوسیله 22 - التعلیقات الاستدلالیه علی العروه الوثقی 23 - حکم سهم الامام علیه السلام فی زمان الغیبه
24 - رساله فی حبّ اللّٰه 25 - تکمله احادیث « اثابه الهداه » 26 - شرکت در تألیف « ملحقات احقاق الحق »

و کتاب های چاپ نشده اش هم عبارتند از :

27 - مدارک الحج 28 - صلاه المسافر - تقریر درس آیت اللّٰه حجت

29 - تحریر الاصول - تقریر درس اصول آیت اللّٰه حجت

30 - دراسات الاصول ، تقریر درس اصول آیت اللّٰه بروجردی

31 - تقریرات درس فقه آیت اللّٰه بروجردی - صلاه و وصیت 32 - فوائد تفسیر فی الاصول 33 - حواشی علی المختصر النافع 34 -
الاستصحاب والاجتهاد والتقلید 35 - فلسفه حقوق اسلامی و تطبیق آن با حقوق ملل دیگر

آن فقیه بزرگوار در روز یکشنبه 13 مرداد ماه 1387 ش (اول شعبان المعظم 1429 ق) ، در 82 سالگی درگذشت و پیکرش در صبح
روز دوشنبه تشییع و پس از نماز آیت اللّٰه سید محسن خرازی بر آن ، در صحن حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده
شد .

تقوی اشتهاردی 1344 - 1421 ق

آقای حاج شیخ حسین تقوی اشتهاردی، یکی از علما و فضیلابی حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1344 ق (1304 ش) در اشتهارد به دنیا آمد. پدرش آیت اللّٰه حاج شیخ یحیی اشتهاردی (م 1368 ق)، یکی از
علمای بزرگ و صاحب نام منطقه و مؤسس حوزه علمیه و استاد بسیاری از عالمان (هم چون آیت اللّٰه شیخ علی پناه اشتهاردی) بوده
است.

آن مرحوم، پس از فراگیری قرآن و خواندن و نوشتن

ص: 149

به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات و منطق و شرح لمعه و قوانین را نزد پدر بزرگوارش فراگرفت. سپس در سال 1365 ق (1325 ش) به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و در مدرسه فیضیه ساکن شد، که بر اثر شرایط بد زندگی و رطوبت حجره، به درد پای شدید گرفتار آمد ولی با توسل به ذیل عنایت حضرت امام رضا علیه السلام شفا یافت. سطوح عالیہ را نزد حضرات آیات: شهید صدوقی، مجاهدی، شیخ عبدالجواد اصفهانی، سلطانی طباطبایی، شیخ محمد جواد خندق آبادی، شهید مطهری (شرح منظومه و بخشی از

چ فف اسفار) آموخت و پس از آن به درس آیات عظام: آیت الله بروجردی، حجت کوهکمری، امام خمینی و آقای گلپایگانی حاضر شد و بهره های فراوان برد و هم زمان به تدریس سطوح پرداخت. معظم له، علاوه بر تحصیل و تدریس، در ایام محرم و ماه مبارک رمضان به زادگاهش می رفت و به تبلیغ دین و ارائه خدمات اجتماعی و بهداشتی می پرداخت (که ساختمان 2 باب حمام بهداشتی و پیشنهاد و کوشش در لوله کشی آب شرب شهر از کارهای او بود). وی سالیان فراوان در مدارس حقانی و آیت الله گلپایگانی به تدریس شرح لمعه و رسائل و مکاسب اشتغال داشت و گروه بسیاری را پرورش داد. وی از اخلاقی خوش و زبانی نرم و ملایم و مجلسی پرفایده و حافظه ای خوب برخوردار و زندگی اش ساده و به دور از مظاهر مادی بود و از شهرت پرهیز می کرد.

برخی از تألیفات آن عالم فقید، عبارت اند از:

1. تنقیح الاصول؛ تقریرات درس اصول امام خمینی (4 ج) به چاپ رسیده است،

2. تقریرات درس

ص: 150

3. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی (کتاب صلاه و غیر آن)

4. اصول المذهب 5. فروع المذهب (2 ج)

6. آداب معاشرت از دیدگاه وحی 7. کشکول آن عالم بزرگوار، پس از عمری 75 ساله، در 11 رجب الخیر 1421 ق (18 مهر 1379 ش)، زندگی را بدرود گفت و پس از تشییعی شایسته و نماز آیت الله حاج شیخ علی پناه اشتهاردی، در بقعه‌العلمای باغ بهشت قم، سر به تیره تراب نهاد.

توحیدی 1332 - 1427 ق

آقای حاج شیخ رضا توحیدی (بن محمدعلی بن عبدالحسین بن محمدحسین تبریزی)، بزرگترین عالم تبریز بود، معظم له، در سال 1332 ق، در تبریز زاده شد و پس از دوران نوجوانی، ادبیات و سطوح را نزد آقایان: فاضل دانباران، سیداسماعیل سجادی و میرعبدالله کمالی فراگرفت، در سال 1363 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و پس از تحصیل سطوح، به درس های آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی (2 سال)، شاهرودی (فقه)، میلانی (فقه و اصول)، شیخ حسین حلی (اصول)، حکیم، خویی، سیدحسین حمّامی، سیدابراهیم اصطهباناتی و میرزا احمد اهری حاضر شد و به مدت 25 سال از فیض آنان بهره برد و در این زمان به تألیف و تدریس و اقامه جماعت پرداخت تا آنکه پس از کسب اجازات متعدد روایی و اجتهادی از استادانش، در سال 1389 ق (1348 ش) به زادگاهش بازگشت و به خدمات دینی و اقامه جماعت (ظهر در مسجد بادکوبه ای و

شب در مسجد توحید) و بزرگداشت شعائر مذهبی (برپایی مجالس موالید و وفیات ائمه اطهار علیهم السلام و شرکت در مجالس و دستجات عزاداری ایام

فاطمیه و ترویج و تعظیم یاد امام زمان علیه السلام) پرداخت و بیش از 35 سال مردم شهرش را با تشیع و اسلام راستین آشنا نمود و با قلم و زبان از ساحت دین و مذهب دفاع نمود. او دستی توانا در هنر اسلامی داشت و تابلوهای بسیار نفیس از خط و تذهیب وی به یادگار مانده است. استاد علی اکبر مهدی پور درباره او می نویسد: «... او فقیهی نامدار، عالمی خدمتگزار، عاشقی بی قرار، محقق عالیقدر و دانشمندی پرهیزگار است که از استوارترین استوانه های علمی و پرفروغ ترین ستاره دانش و فضیلت در آسمان تبریز می باشد. وی، در دو سنگر محراب و منبر، چون سربازی جانباز، در تعلیم و تربیت جوانان، ارشاد و هدایت نونهالان، ترویج و تبلیغ معارف پیشوایان، بالا بردن سطح آگاهی همگان و آشنا ساختن آنان با جان جانان، سید و سالار جهانیان، ولی عصر امام زمان علیه السلام با آن کهولت سن، شب و روز در تلاش است. او در رعایت آداب اسلامی بسیار کوشا بود، برای هر کس که وارد محفل ایشان می شد تمام قد برمی خاست و ساعتها در مقابل میهمان زانو می زد و دوزانو می نشست و فرد فرد حاضران را مورد تفقد قرار می داد، او مرد خدا بود و هر کس به خدمتش می رسید احساس تحول و عشق به امام زمان و ارادت به ائمه اطهار،

ص: 152

و بی رغبتی به جاذبه های دنیوی در خود می کرد . او دارای نگاهی نافذ و تأثیر نفسی شگرف و وجودی ذوب شده در کوره ولای امام زمان است . هر بار که نام آنحضرت بر زبانش جاری می شد اشک بر صفحات صورتش جاری می گردید ... » .

آثار معظم له عبارتند از :

1 . القرآن والحجّه (فارسی و چاپ شده)

2 . اللئالی المنصوده فی تفسیر الآیات المأثوره (تفسیر سوره های : حمد و بقره ، رحمن و واقعه ، حدید و مجادله و فجر)

3 . نفعه القدير فی شرح خطبه الغدير (2 ج) 4 . اربعینات (شرح 40 حدیث اربعین)

5 . الدراسات الدینیة 6 . شرح حدیث اهلیلجه 7 . تقریرات درس فقه آیت الله شاهرودی 8 . تقریرات درس اصول آیت الله شیخ حسین حلی 9 . تقریرات درس فقه و اصول آیت الله خویی .

(شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 3 ، ص 304 - 306 ؛ عمران علیزاده ، نامداران تاریخ ، ج 2 ، ص 307 - 308) .

آن مرحوم ، پس از عمری تلاش و کوشش ، در 95 سالگی ، در محرم الحرام 1427 ق در گذشت و پیکر پاکش در روز دوشنبه اول اسفند 1384 ش (21 محرم 1427 ق) پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله العظمی میرزا جواد تبریزی بر آن ، در قبرستان ابوحسین - قم - به خاک آرمید .

وُفِّفَ

جزایری مروّج 1328 - 1419 ق

آقای حاج سیدمحمدجعفر موسوی جزایری « مروّج » یکی از مفاخر علمای شیعه در عصر کنونی به شمار می رفت.

ص: 153

ی در جمادی الثانی 1328 ق در شوشتر زاده شد. پدرش آیت الله سید محمد علی جزایری (م 1356 ق) - از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و از علمای محترم شوشتر و صاحب «رساله فی الامامه» - «نقباء البشر 4/1538» بود، که نسبش با چهار واسطه (ابن محمود بن احمد بن محمد رضا بن علی اکبر) به علامه سید عبدالله بن علامه سید نورالدین بن علامه فقیه محدث سید نعمت الله موسوی جزایری (م 1112 ق) - شاگرد علامه مجلسی - می رسد.

فقید سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و فراگیری خواندن و نوشتن، به آموختن علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح را نزد پدر بزرگوارش و ادیب علامه سید علی اصغر جزایری (م 1348 ق) فراگرفت. بیست ساله بود (1348 ق) که به حوزه علمیه نجف مهاجرت کرد و نزد حضرات آیات: آقای شاهرودی، سید علی نوری،

شیخ محمد حسین حائری و سید محمد جواد طباطبایی تبریزی سطوح عالی را فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاء عراقی، شیخ موسی خوانساری، سید محمود شاهرودی (فقه و اصول) و سید محسن حکیم (فقه) حاضر شد و مبانی علمی خود را استوار ساخت و هم زمان به تدریس سطوح عالی (مکاسب و کفایه) و تألیف رساله های متعدد فقهی و اصولی پرداخت و پس از زمانی چند، تدریس خارج فقه و اصول را آغاز کرد، که عموم فضلا و روحانیون سادات جزایری از شاگردان وی به شمار می روند. در اخراج عمومی ایرانیان از عراق در سال 1350 ش (1390 ق) وی به ایران آمد و در اهواز ساکن شد و به تألیف و

تدریس و ارشاد مؤمنان پرداخت و خانه اش محلّ راهنمایی و گره‌گشایی از کار مردم بود. وی از آیات عظام: آقاضیاءالدین عراقی، سیدابوالحسن اصفهانی و سید محمود شاهرودی اجازه اجتهاد داشت. معظم له بر مبانی فقه و اصول و فلسفه، احاطه فراوان و بیانی شیوا و خطّی بسیار زیبا داشت و از دقّت فراوان در مطالب علمی برخوردار بود. از مظاهر تشخّص دوری می‌کرد و با وجود اصرار فراوان، از امامت جماعت و مرجعیت و نشر فتاویش خودداری ورزید. زندگی اش بسیار ساده بود و وجوهاتی را که بدو می‌رسیده فوریت به مستحقّان آن می‌رسانید. وی در خدمت به طلاب، از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کرد و برای احترام به استادش، تا پایان عمر آیت‌الله سید محمود شاهرودی به درس وی حاضر می‌شد و برای رعایت حال مادرش، از خواندن نماز خود در مساجد نجف و حرم امیرالمؤمنین علیه السلام خودداری می‌کرد و نمازش را در خانه اش به جای می‌آورد (تا مادرش با او نماز بخواند) از اوقات خویش بهره فراوان برد و آثار متعددی را پدید آورد.

برخی از آن‌ها عبارت است از:

1. منتهی الدرایه فی شرح الکفایه (8 ج) - که از بهترین و معروف ترین شروح کفایه در حوزه های علمیه است -
2. هدی الطالب فی شرح المکاسب (شرح بیع مکاسب، 7 ج تاکنون)
3. مبانی تکمله الوسيله: (حدود و دیات)
4. المسائل المستحدثه: (بیمه، بانک، ربا، تلقیح مصنوعی و ذبح حیوانات با ماشین آلات، تشریح، خیابان‌هایی که به وسیله دولت کشیده می‌شود)
5. رساله در نفی الوطن الشرعی 6. رساله در درایه الحدیث 7. رساله در علم کلام

8. رساله در قاعده «حرمت اعانت بر اثم» 9. رساله در قاعده «لاضرر» 10. رساله در «حلق اللحيه» 11. رساله در «مالکیت عبد در فاضل ضريبه» 12. رساله در «قاعده جب» 13. رساله در «قاعده تجاوز و فراغ» 14. رساله در «حکم حاکم در ثبوت هلال» 15. حاشیه بر توضیح المسائل با اشاره اجمالی به ادله احکام

16. شرح اجتهاد و تقلید عروهاوثقی 17. کتاب الطهاره 18. احکام افعال صبی در فقه شیعه 19. تقریرات درس فقه آیت الله حکیم. (طهارت، حج، نکاح، اجاره، مساقات و مضاربه)

20. تقریرات درس فقه آیت الله شاهرودی (صلاه و حج)

21. تقریرات درس اصول آیت الله شاهرودی. (دوره کامل) - 6 ج -

22. تقریرات درس فقه آیت الله سیدجمال گلپایگانی. (قاعده لاتعاد) - که در ماه مبارک رمضان تدریس شده است -

23. شرح مناسک حج آیت الله میرزای نایینی. (2 ج)

24. هدایه الانام فی الفروع الفقهیه.

معظم له پس از عمری 90 ساله در روز شنبه 25 ذی قعده الحرام 1419 ق (23 اسفند 1377 ش) روز دحوالارض، بدرود حیات گفت و در یکشنبه با تشییعی پرشکوه و شایسته و نماز آیت الله وحید خراسانی بر پیکر پاکش، در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

جزائری 1351 - 1426 ق

آقای حاج سیدمحمد جزائری یکی از فضیلات مشهور به شمار می رفت .

فقید سعید در 1351 ق (1311 ش) در نجف اشرف و در بیت علم و فضیلت زاده شد . پدرش مرحوم حجهالاسلام سید نعمت الله (1326 - 1362 ق) بن سید محمد

جعفر بن سید عبدالصمد بن سید احمد بن سید محمد بن سید طیب بن سید محمد بن سید نورالدین بن علامه کبیر سید نعمت الله جزایری از شاگردان آیات عظام : شیخ محمّد رضا معزی دزفولی ، آقا ضیاء الدین عراقی و سید ابوالحسن اصفهانی و صاحب حاشیه بر رسائل ، مکاسب و کفایه و رساله در اخبار آحاد و مورد توجه فقها و مراجع نجف بود . وی پس از اخذ مقدمات و ادبیات از والد بزرگوارش و علامه شیخ محمّد علی مدرس افغانی ، سطوح عالیّه را از حضرات آیات : شیخ مجتبی لنکرانی ، سید محمّد جعفر جزایری مروّج ، سید علی علامه فانی اصفهانی و خارج فقه را از آیات عظام : حکیم و خوبی فراگرفت و در کنار آن به گردآوری کتاب های نفیس چاپی و خطی پرداخت و صاحب کتابخانه نفیس و ارزنده ای گردید که علامه شیخ آقابزرگ تهرانی ، فراوان از آن بهره گرفت و در جای جای الذریعه به معرفی آن پرداخت .

وی در اخراج ایرانیان از عراق به ایران آمد و در اهواز ساکن شد و به تألیف و تبلیغ دین و اقامه جماعت - در مسجد زیتون - پرداخت و در پی جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در سال 1400 ق به تهران آمد و فعالیت های علمی خویش را ادامه داد .

آثار چاپی اش عبارتند از :

1 . نابعه فقه و حدیث (شرح احوال علامه سید نعمت الله جزایری)

2 . شجره مبارکه (اولاد و احفاد و خاندان سید نعمت الله جزایری)

3 . زندگانی علامه سید عبدالله بن سید نورالدین جزایری .

و آثار مخطوطش هم عبارتند از :

4 . تقریرات درس شیخ مجتبی لنکرانی 5

ص: 157

6. حاشیه بر کشف المراد 7. زندگی ملا فتح الله وفائی شوشتری .

(معجم رجال الفكر و الادب فی النجف ، ج 1 ، ص 344 - 345) .

آن عالم فرزانه در 73 سالگی در اوایل مرداد ماه 1384 ش در اهواز بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله سید محمدعلی موسوی جزایری بر آن ، در بقعه متبرکه علی بن مهزیار اهوازی به خاک سپرده شد .

جعفری تبریزی 1344 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمدتقی جعفری یکی از مفاخر عصر کنونی و سرآمد فلاسفه شیعه به شمار می رفت.

فقید سعید در حدود سال 1304 ش (1344 ق) در تبریز، زاده شد. پدرش معروف به صدق و صفا بود و از نظر وارستگی و تقوا در شهر نمونه بود.

معظم له تا ششم ابتدایی را در دبستان گذراند، اما به علت فقر مادی نتوانست تحصیلات خود را ادامه دهد و از این رو بنا به کشش و میل باطنی و خواست پدر به فراگیری علوم دینی روی آورد. او در دوازده سالگی به مدرسه طالبیه رفت و نزد میرزا علی اکبر اهری سیوطی و مطول و نزد سیدحسن شرایبانی ادبیات و منطق را آموخت. سپس به تهران آمد و به دلیل عشق و علاقه بسیارش به فلسفه و هستی شناسی، به محضر حکیم فرزانه علامه میرزا مهدی آشتیانی شتافت و نزد وی منظومه و اسفار و در محضر آیت الله حاج شیخ محمدرضا تنکابنی، مکاسب و کفایه را فراگرفت. سپس به قم آمد و بقیه سطح را تکمیل نمود و پس از یک سال، به علت درگذشت پدرش

به تبریز بازگشت و چند ماه نیز از درس آیت الله میرزا فتاح شهیدی بهره برد و سپس به توصیه اکید ایشان رهسپار

نجف اشرف شد (1361 ق). در آن جا در درس خارج فقه و اصول و فلسفه و کلام و عرفان آیات عظام: شیخ کاظم شیرازی، سیدجمال الدین گلپایگانی، سیدعبدالهادی شیرازی، سیدمحمودشاهرودی، آقای حکیم، سیدابوالقاسم خوبی، شیخ علی محمد بروجردی، میرزا حسن یزدی، شیخ صدرا بادکوبه ای و شیخ مرتضی طالقانی (که حدود یک سال و نیم از محضر عرفانی وی بهره برد) شرکت جست و بر انبوه اطلاعاتش افزود. او این دوران را با رنج و محرومیت و فقر شدید، اما با عشق و علاقه فراوان به کسب علم و دانش پشت سرگذاشت و از سال 1367 ق شروع به تدریس سطوح (مکاسب و کفایه) کرد و هم زمان به مطالعه کتب فلسفی غرب و تطبیق آن با فلسفه اسلامی و وجوه تمایز آن و تقویت زبان انگلیسی پرداخت.

در سال 1372 ق، پس از یازده سال اقامت در نجف، به ایران بازگشت و پس از چندی اقامت در مشهد، در تهران ساکن شد و به کار تدریس و تألیف و تصنیف و تحقیق اشتغال جست. وی در مدرسه مروی و سپهسالار و اکثر دانشگاه های کشور - تهران، اصفهان، تبریز، شیراز و مشهد - به تدریس و سخنرانی پرداخت و در میان جامعه علمی محبوبیت فراوانی کسب کرد و همین باعث شد که بسیاری از فضلا و دانشمندان از داخل و خارج برای حلّ شبهات خویش بدو مراجعه نمایند؛ کسانی مانند: روزه گارودی و پروفیسور روزنتال آلمانی (که به استاد فقید علاقه بسیار داشت

و سال‌ها ارتباطش با ایشان برقرار بود). او در اروپا از سرِ عزّت ملاقات با ژان پل سارتر را نپذیرفت و مکاتباتی نیز با برتراند راسل داشته است. از دیگر کسان که با او ارتباط حضوری و مکاتبه‌ای داشتند، عبارت‌اند از: پروفیسور یانگ آمریکایی، دکتر جووانی ایتالیایی، دکتر پیکت انگلیسی، دکتر کلاوز آلمانی و دکتر بیدفورد، چارلز آدامز و علامه الفاسی. (مصاحبه‌هایش با دانشمندان خارجی، 92 فقره است). استاد فقید در بسیاری از سمینارهای داخلی و خارجی، به‌عنوان یک متفکر شیعی شرکت‌جست و سخنرانی‌ها و مقالات فراوانی - 120 مقاله - ارائه داد.

برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

1. هزاره شیخ طوسی - مشهد (قاعده لطف از نظر شیخ طوسی)
2. هزاره فارابی (شیئی فی نفسه و شیئی لنفسه)
3. هشتصدمین سال سعدی - شیراز (تکاپوی حکمت و ادب در آثار سعدی)
4. کنگره جهانی حافظ - شیراز (دشواری‌های تحقیق در طرز تفکر حافظ)
5. کنگره نهج البلاغه - تهران 6. کنگره جهانی امام رضا - مشهد (حدیث عمران صابی در مناظرات امام رضا)
7. کنفرانس اندیشه اسلامی - تهران 8. سمینار حقوق اسلامی - پاکستان (مبانی حقوق در اسلام)
9. هزاره ابن سینا - دهلی (علم و عرفان از دیدگاه ابن سینا، لذت و الم از دیدگاه فلسفی و عرفانی ابن سینا)
10. سمینار جهانی حقوق بشر - مانیل (حقوق بشر در اسلام)
11. سمینار اسلام و مسیحیت - سویس (وجوه اشتراک ادیان ابراهیمی)
12. سمینار مولوی شناسی - ترکیه (حرکت وقوه از دیدگاه مولوی)
13. سخنرانی در دانشگاه آتن (انواع)

و اشکال مکاتب مختلف در فلسفه)، 14. سخنرانی در دانشگاه چسترپیل انگلیس

15. سخنرانی در دانشگاه شفیلد - انگلستان (جایگاه تحقیقات علوم انسانی در گذشته، حال و آینده)

16. کنگره ایران شناسی - تهران

17. بزرگداشت علامه طباطبایی - تبریز و...

استاد بزرگوار از حافظه ای قوی و خطی خوش و زندگی ساده برخوردار بود، در عین داشتن مقام والای علمی بسیار متواضع و فروتن بود. مجلسی نیکو داشت و از جامعه شناسی، هنر، حقوق، روانشناسی، فیزیک، ادبیات غرب علاوه بر علوم اسلامی

(فقه، اصول، کلام، منطق، فلسفه، تاریخ، ادبیات عرب و عجم) اطلاعات فراوان داشت. وی با آثار رمان نویسان بزرگ غربی مانند: شکسپیر، ویکتور هوگو، بالزاک و تولستوی آشنا بود و با دیدی نقادانه و جامعه شناسی، آثارشان را بررسی می کرد.

وی لحظه ای از کوشش علمی در راه تعالی تفکر اسلامی و نشر معارف الهی درنگ نکرد، و با مطالعه ژرف و نکته یاب آثار فلسفی مغرب زمین و به پشتوانه مطالعات و تفکر بسیار و اطلاع دقیق از علوم اسلامی، توانست نقاط ضعف آن را آشکار سازد و به سادگی راسل را به بن بست بی پاسخی کشاند و ملاقات با سارتر را به دلیل عمیق نبودن تفکراتش رد کرد و شگفتی مستشرقین را برانگیخت. او اشعار بسیاری - به عربی و فارسی - سروده بود که یکی از معروف ترین آن ها استقبال از قصیده عینیه هبوطیه ابن سینا است در 87 بیت که در مقدمه جلد 3 «حکمت بوعلی سینا» علامه آیت الله حائری مازندرانی به چاپ رسیده است. کنگره بزرگداشت منزلت علمی اش در اردیبهشت 1376 ش در دانشگاه تهران برگزار شد و کتاب «شریعه خرد» به محضر ارجمندش

تقدیم شد. نیز کتاب «چراغ فروزان» - حاوی اسناد ساواک و زندگینامه اش - پس از وفاتش از سوی وزارت اطلاعات به چاپ رسید.

وی از آیت الله میلانی و برخی اساتیدش اجازه اجتهاد داشت.

تألیفات چاپ شده وی عبارت اند از:

1. الامر بین الامرین - تقریر درس آیت الله العظمی خویی -

2. الرضاع - تقریر درس آیت الله العظمی سیدعبدالهادی شیرازی -

3. منابع فقه (قاعده لاضرر، طهارت اهل کتاب، ذبیح اهل کتاب، تعمیم مواد زکات)

4. کیفر سرقت در اسلام 5. اعلامیه جهانی حقوق بشر از دیدگاه (فقه) اسلامی و غرب و تطبیق آن دو بر یکدیگر 6. شرح نهج البلاغه (25 ج) - ناتمام - (به همراه: ترجمه نهج البلاغه)

7. تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی جلال الدین محمد مولوی (15 ج)

8. تعاون الدین و العلم 9. آفرینش انسان 10. ارتباط انسان و جهان 11. انسان از دیدگاه قرآن 12. علم از دیدگاه اسلام 13. فلسفه زیبایی و هنر از دیدگاه اسلام 14. حکمت اصول سیاسی اسلام - شرح عهدنامه امیرالمؤمنین علیه السلام به مالک اشتر -

15. انگیزش مدیریت در اسلام (و نقد انگیزش های معاصر)

16. فلسفه دین (2 ج)

17. فلسفه علم 18. حاکمیت خداوندی 19. بررسی و نقد سکولاریسم (حذف دین از زندگی دنیوی)

20. عرفان اسلامی (ارتباط انسان با خویش، ارتباط انسان با خدا، ارتباط انسان با جهان هستی، ارتباط انسان با همنوعان خود)

21. علم و دین در حیات معقول 22. مبدأ اعلی یا پشتیبان نهایی بشر -

ص: 162

نمونه هایی از شعر فارسی استاد در این کتاب آمده است -

23 . قانون علیت 24 . فلسفه و هدف زندگی 25 . ایده آل زندگی و ایده آل 26 . مجموعه مقالات (برهان کمالی (وجوبی) در اثبات خداوند، نقش شخصیت ها در تاریخ، مقدمه ای بر مفهوم فلسفی مالکیت، امید وانتظار)

27 . حرکت و تحول 28 . وجدان از نظر اخلاقی، روانی، فلسفی و دینی

29 . جبر و اختیار از نظر اخلاقی، روانی، فلسفی و دینی 30 . طبیعت و ماوری طبیعت (فیزیک و متافیزیک)

31 . اخلاق و مذهب 32 . علم در خدمت انسان 33 . رابطه علم و حقیقت 34 . فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو 35 . دیدار و سخنرانی در زادگاه فلسفه (یونان)

36 . دانش ها و ارزش ها در مجرای قوانین علمی (نقدی بر چهار موضوع فلسفی از دیدگاه هیوم)

37 . توضیح و بررسی مصاحبه برتراند راسل - وایت 38 . نقد و بررسی برگزیده افکار راسل 39 . بررسی و نقد سرگذشت اندیشه ها - تألیف آلفرد وایتهد -

40 . مولوی و جهان بینی ها 41 . تحلیل شخصیت خیام 42 . حکمت و اخلاق و عرفان در شعر 43 . تلاقی حکمت و ادب در شعر سعدی 44 . کشف الابیات مثنوی 45 . مقدمه ای بر جامعه شناسی 46 . مقدمه ای بر ایران شناسی 47 . آیا جنگ در طبیعت انسان است؟ 48 . پاسخ بیانیه کنفرانس وانک اور - کانادا 49 . عوامل جاذبیت سخنان مولوی (رساله ای در امتیازات هشتگانه مثنوی از دیدگاه حاج ملاهادی سبزواری)

50 . جایگاه تحقیقات علوم انسانی در گذشته، حال و آینده

جفف 51 . تکاپوی

ص: 163

52. طرحی برای انقلاب فرهنگی 53. نیایش حسین علیه السلام در عرفات (شرح دعای عرفه)

54. نگاهی به امام علی علیه السلام (علی و سیاست، علی و عرفان، علی و مسئله مرگ)

55. رساله‌ای در علم امام علیه السلام (نقدی بر کتاب «شهید جاوید»)

56. بحثی درباره عقل به عنوان اساس خودشناسی در فرمایشات امام صادق علیه السلام، 57. علی بن ابیطالب علیه السلام و آزادی 58

. علی بن ابیطالب و محبت 59. دو جنبه ثابت و متغیر شخصیت علی بن ابیطالب علیه السلام 60. مقدمه‌ای بر شناخت شخصیت

امیرالمؤمنان علی علیه السلام 61. ترجمه و بررسی «النبی» - جبران خلیل جبران 62. ربا از نظر تاریخی و علمی و از دیدگاه فقه

اسلامی 63. حرمت سقط جنین 64. توضیحاتی درباره اصطلاحات فقهی و اصولی تنبیه المله میرزای نایینی

65. مسئولیت مدنی ناشی از جرم اطفال بزهکار در فقه اسلامی 66. مجموعه دروس فقهی (خمس و مصارف آن، قتل بنده و کنیز،

استعمال طلا و نقره و تزئین با آن دو، حیوانات از نظر حلالت و حرمت گوشت آن‌ها، منابع فقهی حرمت مجسمه‌سازی و نقاشی صور،

مسئولیت و خسارت انجام ندادن تعهد در قانون مدنی)

67. اصول اسلام شناسی 68. روان در روانشناسی اسلام 69. مذهب و روان شناسی 70. اسلام و تحولات، اسلام و روابط اجتماعی

71. انسان شناسی از دیدگاه قرآن مجید 72. تکامل و کمال

73. اندیشه و خواستن 74. خودتایی

و خودسازی 75 . مقدماتی بر فلسفه 76 . عمل تجرید ذهن 77 . عامل اساسی اخلاق 78 . انسان و جامعه شناسی 79 . تعهد و تخصص 80 . انواع شناخت های علمی 81 . تحقیق اجمالی در نظریات دانشمندان درباره ویژگی های الگوهای شخصیت سالم و نیازها از دیدگاه مازلو

82 . تحول «من» از دیدگاه عرفان جلال الدین مولوی و اقبال لاهوری 83 . معرفت نسبی و معرفت مطلق در جهان بینی فارابی 84 . مقدمه ای بر علم و عرفان از دیدگاه ابن سینا 85 . لذت و الم از دیدگاه فلسفی و ، عرفانی ابن سینا 86 . بحثی در قانون تعادل در روش تجزیه ای (آنالیتیک) و ترکیبی (سنتیک) در معرفت

87 . تحقیقی در واقعیت (برای خود) و واقعیت (برای ما) یعنی درک کننده

88 . عدالت الهی از دیدگاه انسان ها (علم خداوندی در کارهای انسانی، اراده و مشیت خدا در مسئله جبر و اختیار انسان ها)

89 . آیا شریعت و طریقت و حقیقت با یکدیگر متفاوتند؟ 90 . آیا جهان بازیچه ای بیش نیست؟ 91 . من کیستم؟ از کجا آمده ام؟ برای چه آمده ام؟ به کجا می روم؟ در کجا هستم؟ با کیستم؟

92 . نقش بدیهیات و قضایای بالضروره در معرفت بشری

93 . مشکلات فلسفی و علمی در علوم انسانی و اصول علمی غیرانسانی

94 . نماز و نمازگذاران 95 . تحقیقی در طرز تفکرات و فعالیت های ذوق ادبی حافظ شیرازی .

این دانشمند سترگ مشرق زمین، در 25 آبان ماه 1377 ش (26 رجب الخیر 1419ق) در 74 سالگی بر اثر بیماری سرطان ریه بدرود حیات گفت و پیکر پاکش با حضور هزاران

نفر، پس از نماز آیت الله جوادی آملی بر آن، از دانشگاه تشیيع، و به مشهد مقدس انتقال داده شد و پس از تشييع مجدد و باشکوه، در «دارالزهد» حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

جعفری 1354 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد صادق جعفری یکی از اعظم علمای تهران به شمار می رفت. وی در سال 1354 ق در نجف اشرف زاده شد. پدرش آیت الله حاج شیخ نصرالله اشکوری (1300 - 1364 ق)، یکی از شاگردان آیت الله العظمی میرزای نایینی و از مدرسین معروف سطوح در حوزه نجف بود. وی پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، در سیزده سالگی به فراگیری علوم دینی روی آورد و مقدمات و ادبیات و نجوم و زبان انگلیسی را به خوبی نزد اساتیدی همچون مرحوم مدرّس افغانی آموخت.

سپس در محضر حضرات آیات: حاج میرزا علی فلسفی تنکابنی، شیخ عبدالحسین رشتی، میرزا کاظم تبریزی، حاج سیدعلی فانی اصفهانی، شیخ مجتبی لنکرانی و شیخ صدرا بادکوبه ای زانوی ادب به زمین زد و سطوح عالی را فراگرفت. در سال 1377 ق به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: سیدابوالقاسم خویی و سیدمحمد روحانی راه یافت و مبانی فقه و اصول و رجال خویش را استوار ساخت و هم زمان به تدریس رسائل و مکاسب و کفایه پرداخت و بسیاری از فضلا را در دامان

خویش پرورد و مسؤولیت پاسخگویی عربی استفتائات آیت الله خویی را برعهده گرفت. در سال 1391 ق بر اثر فشار رژیم بعثی عراق، به تهران آمد و به تدریس فقه، اصول، تفسیر و کلام اسلامی پرداخت و گروه بسیاری از علما و روحانیان و دانشگاهیان

در این درس ها شرکت جُسته و از علوم بسیارش بهره بردند.

وی علاوه بر تدریس، سال های فراوان به تبلیغ دین و تعظیم شعائر الهی از راه وعظ و ارشاد در هیأت دوخته فروشهای تهران، هیأت متوسلین به حضرت علی اصغر، هیأت عزاداران حسینی و هیأت زینبیه پرداخت و گروهی از مردمان متدین را پرورش داد. وی علاوه بر اداره جلسات متعدد، در سال 1350 ش همراه با گروهی از علمای تهران، مؤسسه جهانی خدمات اسلامی را در جهت ترویج مکتب شیعه بنیاد نهاد که خدمات ارزشمندی را در جهت معرفی شیعه در سطح جهان ارایه داده است.

برخی از تألیفات ایشان عبارت اند از:

1. تفسیر قرآن کریم (2 ج. تا اواسط سوره بقره) - آماده چاپ -
2. بحث عقاید شیعه .
3. بحث امامت (به صورت کپی، تکثیر شده است).
4. رساله در نماز جمعه 5. بحث الاجتهاد فی الشیعه (در کنگره شیخ مفید به چاپ رسید).
6. شرح عروها لوثقی - کتاب الطلاق - 7. رساله در عدالت 8. رساله در لباس مشکوک 9. رساله در قاعده لاتعاد 10. ضوابط بررسی و تدوین تاریخ اسلام 11. معنی شناسی در مکتب آخوند خراسانی. تقریرات درس کفایه ایشان (مباحث الفاظ) - آماده چاپ -
12. بررسی مکاتب و ادیان .
13. تقریرات درس خارج اصول وی - آماده چاپ -
14. المرتقی الی الفقه الارقی. تقریرات درس زکاه آیت الله روحانی - 3 ج - به چاپ رسیده است.
15. تقریرات درس اصول - دوره دوم - آیت الله خویی.

16 و 17 .

ص: 167

18 - 22. تقریرات درس فقه آیت الله روحانی (خمس، حج، صوم، مکاسب محرمه، بیع، خیارات)

23. تقریرات درس اصول آیت الله روحانی معظم له در 65 سالگی، در پنجشنبه 4 جمادی الاولی 1419 ق (3 شهریور 1377 ش) بدرود حیات گفت و پس از تشییعی شایسته و نماز آیت الله وحید خراسانی بر پیکر پاکش، در قبرستان شیخان قم به خاک سپرده شد.

جعفری همدانی 1324 - 1416 ق

آقای حاج شیخ غلامحسین جعفری همدانی از علمای بنام تهران به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1324 ق در روستای شانگین از توابع همدان، در خانواده ای متدین و متعبد دیده به جهان گشود. سیزده ساله بود (1337 ق) که برای یادگیری دانش دینی به همدان رفت و تا سال 1342 ق به تحصیل مقدمات و ادبیات پرداخت. در سال 1342 ق برای تکمیل آموخته های خویش به حوزه علمیه قم کوچید و قوانین و شرح لمعه را در محضر حضرات آیات: میرزا محمد ثابتی همدانی و آخوند ملا علی همدانی و شیخ غلامرضا طبسی فراگرفت. سپس در سال 1345 ق به نجف اشرف هجرت کرد و رسائل و مکاسب و کفایه را نزد آیت الله میرزا ابوالحسن مشکینی - صاحب حاشیه بر کفایه - آموخت و پس از آن در محضر آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی آقا ضیاء عراقی، شیخ محمدحسین اصفهانی و میرزا ابوالحسن مشکینی زانوی ادب به زمین زد و از سرچشمه علم آنان توشه ها برگرفت. هم چنین در همان زمان اسفار اربعه را از علامه حکیم آقا سیدحسین بادکوبه ای و علامه بزرگوار آقا

میرزا احمد آشتیانی و شرح منظومه را

از آیت الله شیخ مرتضی طالقانی فراگرفت و این همه 23 سال به درازا کشید. وی در نجف اشرف علاوه بر تحصیل، سال ها به تدریس سطوح عالی و خارج فقه پرداخت و در سال 1368 ق (1328 ش) بود که به تهران آمد و به امامت جماعت (در مسجد جامع)، تدریس کفایه و مکاسب، وعظ و ارشاد، راهنمایی مردمان و تربیت شاگردان و دستگیری از نیازمندان پرداخت. فقیه سعید در پیشبرد نهضت اسلامی شرکت فعال داشت و بارها به دلیل سخنرانی هایش رنج زندان و تبعید را به جان خرید و از مبارزات خویش دمی نیاسود.

ایشان بسیار متواضع، ساده زیست و قانع و مهربان و صمیمی بود. اخلاص نیت و توکل بر خداوند در کارهایش مشهود بود و هر آن چه را که به دستش می رسید، به دیگران می بخشید. ساعتی پیش از فجر از خواب برمی خواست و تا پس از طلوع صبح به خواندن قرآن و ادعیه می پرداخت و این کار را به هنگام عصر تا غروب هم تکرار می کرد. از غالب اساتید خویش هم چون: آقا سیدابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی و آقا ضیاء عراقی اجازه اجتهاد داشت و تقریرات درس آنان را نگاشته بود، که عبارت اند از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی 2. تقریرات درس اصول آقا ضیاء الدین عراقی (دو دوره کامل) 3. تقریرات درس اصول علامه شیخ محمد حسین اصفهانی 4. تقریرات درس فقه و اصول میرزا ابوالحسن مشکینی وی در 93 سالگی در تاریخ جمعه 26 آبان 1374 ش (23 جمادی الثانی 1416 ق) در تهران بدرود حیات گفت و در روز شنبه پس از تشییع باشکوه، در قبرستان شیخان

جمال الدین 1346 - 1417 ق

آقای دکتر سیدمصطفی جمال الدین در یازدهم جمادی الاولی 1346 ق در روستای «مؤمنین 3 منین، 2» از توابع «سوق الشیوخ» زاده شد. پدرش آقا سیدجعفر و جدش علامه سید میرزا عنایت الله از علمای اخباری سرشناس منطقه به شمار می رفتند.

آنان امامت جماعت، اقامه نماز جمعه و تأسیس حوزه علمیه و تدریس و تربیت شاگردان و قضای حوائج مؤمنان را در شهرهای بصره، ناصریه و عماره برعهده گرفته بودند. او در یازده سالگی (1357 ق) رهسپار حوزه علمیه نجف شد و به آموختن مقدمات پرداخت و پس از تکمیل آن به فراگیری کتاب های سطح نزد اساتیدی هم چون: شیخ محمد علی صندوق، شیخ عبدالکریم شمس الدین و شیخ محمد رضا عامری، همت گماشت و رسائل و مکاسب و کفایه و شرح منظومه را نزد آیت الله شیخ محمد امین زین الدین و فنون شعر و ادب را نیز در محضر ایشان و آیت الله شیخ سلمان خاقانی فراگرفت. سپس در حوزه درس آیت الله خویی شرکت جست و سالیان دراز از جلسات فقه و اصول ایشان بهره برد. فقید سعید ذوق ادبی قوی داشت و لذا از اوان تحصیل خویش

به جلسات مهم ادبی نجف راه یافت و به سرودن شعر و ایراد قصاید خویش در آن محافل پرداخت و با همیاری و همفکری آقایان: سیدمحمد حسین فضل الله، سیدمحمد بحر العلوم، شیخ ضیاء الدین خاقانی، شیخ صالح ظالمی و شیخ جمیل حیدر و دیگران، انجمنی ادبی بنیان نهاد و شاعران بسیار گرد او جمع شدند.

آن فقید

ص: 170

در سال 1377 ق به تحصیل و تدریس فنون ادب در «کلیه الفقه» پرداخت و در سال 1381 از آن فارغ التحصیل شد و اندکی پس از آن به تحصیل الهیات در دانشگاه بغداد روی آورد و در سال 1391 درجه لیسانس در رشته شریعت اسلامی را از آن جا دریافت کرد و پس از زمانی چند (1398 ق) دکترای لغت عربی را نیز اخذ کرد.

معظم له بیش از بیست سال در دانشکده فقه (نجف)، دانشکده اصول الدین و دانشکده ادبیات (بغداد) تدریس کرد و کتاب هایی چند به رشته تحریر در آورد، که از آن جمله است:

1. الايقاع فی الشعر العربی، من البيت الی التفعيله 2. القیاس حقیقه و حجیته 3. البحث النحوی عند الاصولیین 4. الشعر الحر تاریخه، تطوره 5. عیناک... و اللحن القدیم 6. دیوان اشعار.

بی شک، آن فقید سعید برترین شاعر معاصر عرب به شمار می رود. علاوه بر این، دانشمندی خدمتگزار و دلسوز بود. از موقعیت خویش برای بر آوردن نیازهای مادی و معنوی مردم بهره می برد. وی به سبب دوستی و نزدیکی با دولتمردان سوریه، مورد اعتماد پناهندگان عراقی قرار گرفت و در سال های پس از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، خانه اش محل رفت و آمد مردمان قرار گرفت و در رفع نیازهای ایشان از هیچ کوششی فروگذار نکرد.

وی پس از 71 سال زندگی، در اول آبان 1375 (8 جمادی الثانی 1417 ق) در اثر بیماری در سوریه بدرود حیات گفت و پس از تشییعی شایسته و نماز آیت الله شیخ محمد مهدی شمس الدین بر پیکرش، در قبرستان زینبیه

پس از وفاتش، کتاب «سیدالنخیل المقفی»، در بزرگداشت او منتشر شد.

(کاظم عبود الفتلاوی، المنتخب من اعلام الفكر والادب، ص 657)

جوادی 1357 - 1421 ق

آقای سید ذیشان حیدر جوادی، یکی از علمای شیعه در هندوستان بود. فقید سعید در 22 رجب 1357 ق در روستای «کراری» از توابع «الله آباد» هند زاده شد. پدرش حجهالاسلام سید محمدجواد از مدرسین و ائمه جماعت کراری و شاعری توانا بود.

معظم له، پس از دوران کودکی و نوجوانی به مدرسه ناظمیه لکهنو رفت و پنج سال به فراگیری علوم دینی اشتغال داشت. سپس در سال 1373 ق به نجف اشرف رفت و ادبیات را نزد علامه شیخ محمدعلی مدرس افغانی و سطوح فقه و اصول را نزد حضرات آقایان: راستی کاشانی، شیخ محمدتقی آل راضی و شهید مدنی فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: آقای حکیم، آقای خوبی و شهید سیدمحمدباقر صدر شرکت جست و به استاد اخیرش، اختصاصی تام پیدا کرد و این توقّف، 10 سال به طول انجامید. سال 1383 ق، پس از اخذ اجازات متعدد روایی و امور حسییه از مراجع تقلید نجف و اساتیدش به زادگاهش بازگشت و به خدمات دینی و علمی پرداخت. در سال 1384 ق، به دعوت علمای الله آباد بدان شهر رفت و به مقابله جدی با تفکر مادی گرایی و بدعت وهابیت و تألیف و تدریس و سخنرانی پرداخت و در همان زمان با همکاری حجهالاسلام استاد سیدغلام عسکری به تأسیس سازمان دینی «تنظیم المکاتب» - که اینک یکی از بزرگ ترین و فعال ترین سازمان های دینی در هندوستان است و

نزدیک به 1000 مدرسه را تحت سرپرستی دارد - دست زد و پس از وفات ایشان، به سرپرستی آن پرداخت و تا پایان عمرش آن را اداره نمود. در سال 1398 ق، به ابوظبی رفت و در آن جا اقامت گزید و سرپرستی شیعیان اردو زبان - و غیرایشان - را برعهده گرفت و به اقامه جماعت (در مسجد الرسول الاعظم) و تدریس و سخنرانی (در مرکز حسینی) و هدایت مردم پرداخت و ده ها نفر از اهل تسنن را به تشیع رهنمون ساخت و فعالیت های تبلیغی گسترده ای را آغاز کرد و فعالیت هایش مورد تقدیر تمام مسلمانان (شیعه و سنی) قرار گرفت . در سال 1408 ق، «جامعه امامیه انوار العلوم» را در شهر الله آباد بنیاد نهاد و علاوه بر آن، ده ها مسجد، مدرسه، حسینیه و کتابخانه را در سراسر هندوستان پایه گذاری کرد. در سال 1418 ق، با حکم مقام معظم رهبری به وکالت تامه ایشان در هندوستان منصوب شد و به بمبئی مهاجرت کرد و به تدریس فقه (مستمسک العروه الوثقی)، سخنرانی، حلّ مشکلات دینی مردم، تألیف و تصنیف پرداخت و موفق شد شبکه جهانی اسلامی را در تلویزیون بمبئی (شبکه WIN) تجدید حیات نماید و صدای قرآن و اسلام را به اقصی نقاط هند برساند.

وی صریح اللهجه بود و منکرات را بر نمی تافت و با جوانان بسیار صمیمی بود. مقید به مستحبات و اعمال ویژه ایام و تهجد در دل شب بود و عبادتش با گریه و خضوع همراه بود. هر کجا که می رفت به سخنرانی و اقامه سنن دینی و ترویج شعائر مذهبی و تأسیس مراکز فرهنگی می پرداخت و حدود 25 مرتبه به

سفر حج مشرف شد و خدمات ارزنده ای را به انقلاب اسلامی نمود، که هرگز فراموش نخواهد شد. از او بیش از یکصد و پنجاه تألیف و ترجمه و هزاران نوار صوتی و تصویری و 1800 مقاله تنها در مجله «تنظیم المکاتب» برجای مانده است.

وی به زبان های عربی، فارسی، اردو و انگلیسی مسلط بود و اوقات بیکاری اش را به تألیف و ترجمه می گذراند.

آن مرد بزرگ، در عصر عاشورای 1421 ق (28 فروردین 1379 ش)، در 63 سالگی بدرود حیات گفت و در 12 محرم الحرام، پس از تشییع باشکوه و نماز حجهالاسلام و المسلمین سیدعلی عابد رضوی در الله آباد مدفون شد.

تألیفات و ترجمه های او عبارت اند از:

1. ترجمه و تفسیر قرآن مجید (انوار القرآن) 2. نقوش عصمت 3. اجتهاد و تقلید 4. اصول و فروع 5. عقیده و جهاد 6. ذکر و فکر 7.
- کربلاشناسی 8. رسالت الهیه 9. خطبات ثانی زهرا علیها السلام 10. زندگی و بندگی 11. مطالعه قرآن 12. اسلام کانظام عبادت 13.
- اسلام کانظام اخلاق 14. اسلام کانظام اقتصاد 15. اسلام کانظام سیاست 16. اسلام کانظام تعزیرات 17. قیاس
18. قمر بنی هاشم 19. تحفه رضویه 20. خمس ایک ایمانی فریضه 21. خمس ایک حق آل محمد صلی الله علیه وآله وسلم 22.
- نماز قرآن و سنت کی روشنی مین 23. پرده 24. بضعه الرسول 25. عرفان رسالت 26. مجالس و محافل (2 ج) 27. اسلام، دین
- عقیده و عمل 28. آخرین انقلاب

ص: 174

29 . امامت اور شریعت 30 . شہید خامس 31 . آسان ترین حج 32 . کلام کلیم (مجموعہ شعر) 33 . سلام کلیم (مجموعہ شعر) 34 . پیام کلیم (مجموعہ شعر) 35 . بیاض کلیم (مجموعہ شعر) 36 . خاندان اور انسان 37 . اللہ کی راہ میں دو سفر، سفر حج، سفر آخرت 38 . تبلیغات ایمانی 39 . غیبت امام عصر اور ہم 40 . ثواب الاعمال (عربی) 41 . اعمال عاشورا

42 . خلق عظیم 43 . علم رجال 44 . علم الحدیث 45 . سؤالنماہ قرآن و عترت 46 . تفسیر سورہ حمد (زیر چاپ) 47 . تفسیر سورہ بقرہ (3 ج زیر چاپ) 48 . حسین مئی 49 . وائل و جواب (5 ج) 50 . ہماری عزاداری 51 . اسلامی حکومت 52 . ولایت فقیہ 53 . انا من حسین علیہ السلام 54 . امام علی علیہ السلام (انگلیسی) 55 . حضرت فاطمہ علیہا السلام (انگلیسی) 56 . امام حسن علیہ السلام (انگلیسی) 57 . امام زمان (عج) (انگلیسی) 58 . امام حسین علیہ السلام (انگلیسی) 59 . امام صادق علیہ السلام (انگلیسی) 60 . تقلید 61 . اسلام کا مالیاتی نظام 62 . آخری انقلاب

ترجمہ کتب شہید محمدباقر الصدر :

1 . فدک فی التاريخ

2 . الإنسان المعاصر 3 . اقتصادنا (الجزء الاول) 4 . اقتصادنا (الجزء الثاني) 5 . المرسل و الرسول و الرساله 6 . الفتاوى الواضحه 7 . منابع القدره 8 . خلاصه الاقتصاد 9 . الخطوط التفصيليه 10 . بحث حول الولايه 11 . البنك اللاربوى 12 . حكومت اسلامى 13 .

ص: 175

- 1 . شهداء الفضيله (علامه امينى)
- 2 . النص و الاجتهاد (سيدشرف الدين)
- 3 . قرآن حكيم و پیامبر آخر (شهيد پاكثراد) 4 . سيرتنا و سنتنا (علامه امينى) 5 . الرساله العمليه (آيت الله خويى) 6 . منتخب الاحكام الشرعيه (آيت الله خويى) 7 . منتخب حليها المتقين (علامه مجلسى) 8 . مرآه الرشاد، (آيت الله شيخ عبدالله مامقانى) 9 . الدرايه (شهيد ثانى) 10 . ابوطالب مؤمن قریش (شيخ عبدالله خنيزى)
- 11 . الإمام الصادق و المذاهب الأربعة (جزء اول) 12 . الإمام الصادق و المذاهب الأربعة (جزء ثانى) 13 . الامامه فى التشريع الاسلامى 14 . كتاب سليم بن قيس الهلالي 15 . فلسفه انقلاب حسين عليه السلام (مهدي پيشوايى) 16 . الوثائق التاريخيه لثوره الحسين عليه السلام (سيدعبدالكريم قزوينى) 17 . معالم المدرستين (سيدمرتضى عسكرى 3 ج) 18 . خاک و خاک شفا 19 . ثم اهديتُ (دكتور محمد تيجانى) 20 . آداب بندگى 21 . نظريه عداله الصحابه (احمد حسين يعقوب) 22 . اهل البيت فى الكتاب والسنة (محمدى رى شهرى) 23 . ادعيه امام عصر عليه السلام 24 . نزهه الناظر و تنبيه الخاطر (مجموعه ورام) 25 . انوار عصمت 26 . ترجمه متن و ادعيه مفاتيح الجنان 27 . ترجمه و شرح نهج البلاغه 28 . ترجمه و شرح صحيفه كامله سجاديه 29 . ترجمه و شرح اصول كافى (ناتمام) 30 . صحيفه زهرا عليها السلام 31 . الفقه الميسر 32 . رمضان فضائل و اعمال 33 . آموزش قرآن 34 . احاديث قدسيه

ؤفف

جواهرى 1322 - 1415 ق

آقاي

ص: 176

شیخ علی جواهری یکی از علمای بزرگ بروجرد به شمار می رفت، که جز اندکی از خواص، وی را نشناختند. وی در ذیحجه الحرام سال 1322 ق در بیت رفیع و باشکوه صاحب جواهر، در نجف اشرف زاده شد. پدرش علامه میراحمد - از شاگردان آخوند خراسانی و سیدمحمد کاظم یزدی - (فرزند علامه شیخ حسین فرزند شیخ محمد - فرزند بزرگ آیت الله العظمی صاحب جواهر) بود که نزد وی و دیگران مقدمات و سطوح را (همراه با برادر بزرگش استاد شیخ یحیی جواهری (م 1400 ق) فراگرفت، سپس در محضر آیت الله شیخ عبدالحسین حلّی رسائل و مکاسب و کفایه الاصول را بیاموخت. پس از فراغت از سطوح، در سال 1345 ق برای یادگیری مراحل عالی علوم اسلامی به درس آیات عظام: میرزای نائینی، آقا ضیاءالدین عراقی و سیدابوالحسن اصفهانی شتافت و به مدت 8 سال (تا سال 1353 ق) از دانش سرشار آنان بهره برد. او در خلال این مدت علاوه بر تدریس و تحصیل، به تبلیغ و ترویج شعائر دینی در شهرهای خوزستان - به ویژه خرمشهر - پرداخت (و این به خاطر ارتباط محکمش با بیت آیت الله سیدعدنان

غریفی - پیشوای دینی خرمشهر - (م 1340 ق) بود) آن فقید در جمادی الثانی 1353 ق (آبان 1313 ش) به قصد زیارت امام هشتم علیه السلام به ایران آمد و مورد تکریم و بزرگداشت بسیار علمای قم، تهران و مشهد قرار گرفت. سپس به علت درخواست و میل بسیار آیت الله العظمی بروجردی در بروجرد ماندگار شد و در مدرسه نوربخش به تدریس کتاب های فقهی و اصولی و استفاده از محضر درسی آیت الله بروجردی

پرداخت و این تا سال 1364 ق - سال هجرت آیت الله العظمی بروجردی به حوزه علمیه قم - به درازا کشید و پس از آن به اداره مدرسه علمیه نوربخش و همکاری و همیاری آیت الله حاج شیخ علی محمد بروجردی اشتغال جست. از ویژگی های ایشان زهد و تقوی و تهجد و مداومت بر ادعیه و نوافل و کثرت مطالعه و نوشتن بود. شعر عربی را بسیار روان می سرود و با خط بسیار زیبایش به استنساخ کتب (همانند: کتاب خلاف شیخ طوسی (3 ج)، اداء المفروض فی شرح ارجوزه العروض ابوالمجد اصفهانی و رساله فضائل القرآن و خواصه فاضل تمیمی) می پرداخت. از تألیفات او می توان از این ها نام برد:

1. تقریرات درس آقای بروجردی (صلاه المسافر و مضاربه)

2. دیوان اشعار 3. جواهر العلوم فی الفقه المنظوم (نظم عربی عروه الوثقی 4 ج)

4. منظومه در اصول دین 5. رشحات الفیوض فی علم العروض (چاپ شده)

6. منظومه در نحو (الفیه الجواهری) 7. صکّ الآمان فی اعمال شهر رمضان 8. کتاب الادعیه و الاحراز او دارای اجازات متعدد از آیات عظام: میرزای نایینی، سیدابوالحسن اصفهانی، سیدعبدالهادی شیرازی، آیت الله بروجردی، آقای خویی و آقای حکیم بود.

وی در یکشنبه 16 ذی قعده 1415 ق (27 فروردین 1374 ش) در 93 سالگی در بروجرد بدرود حیات گفت و پس از یک تشییع باشکوه در کنار مرقد مرحوم آیت الله شیخ علی محمد بروجردی به خاک سپرده شد.

(با استفاده از گفتار استاد عبدالحسین جواهر کلام)

حاج آخوند 1348 - 1422 ق

آقای حاج شیخ مجتبی حاج آخوند، یکی از علمای بزرگ کرمانشاه به شمار می رفت. فقیه سعید در

ص: 178

سال 1308 ش (1348 ق) در کرمانشاه زاده شد. پدرش، آیت الله حاج شیخ حسن حاج آخوند از شاگردان بنام آیات عظام: میرزای نایینی و آقا سید ابوالحسن اصفهانی بود و از آنان اجازه اجتهاد داشت و از علمای طراز اول شهر به شمار می رفت .

آن مرحوم، پس از سقوط رژیم استبدادی رضاخان و احیای حوزه های علمیه، و تشکیل حوزه علمیه در کرمانشاه در سال 1322 ش، به همراه دوست صمیمی اش آیت الله حاج سید مرتضی نجومی، به تحصیل علوم دینی نزد اساتیدی چون حضرات آیات: شیخ حسن علامی، سید جواد نجومی، شیخ حسن حاج آخوند و سید محمد میبیدی پرداخت و از ادبیات و سطوح فراغت جست و این همه 10 سال به طول انجامید .

در سال 1332 ش، به حوزه علمیه قم آمد و در مدرسه حجتیه ساکن شد و به تکمیل سطوح عالی پرداخت. سپس در سال 1335 ش (1375 ق) به درس فقه آیت الله العظمی بروجردی و درس اصول امام خمینی و درس فلسفه و تفسیر علامه

طباطبایی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و پس از وفات آیت الله بروجردی به درس آیات عظام: شریعتمداری و مرعشی نجفی نیز حاضر شد و بهره های فراوان برد. در حدود سال 1345 ش، به زادگاهش بازگشت و مسجد و مدرسه «حاج شهبازخان» را محل تدریس و اقامه جماعت خویش قرار داد و به تبلیغ دین پرداخت. هم زمان با شروع نهضت اسلامی مردم ایران علیه رژیم پهلوی، او نیز به پیروی از امام خمینی، به مبارزه بی امان علیه رژیم پرداخت و هماهنگ با سایر علمای شهر به رهبری مبارزات مردم کرمانشاه مبادرت ورزید و در این راستا در سال

1352 ش دستگیر و به زندان قصر تهران منتقل شد، اما در آن جا نیز دست از تلاش بر نداشت و به تدریس نهج البلاغه پرداخت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به نمایندگی مجلس خبرگان رهبری (دو دوره) از سوی مردم استان کرمانشاه برگزیده شد و هم از سوی امام، سرپرستی مدارس علمیه استان را بر عهده گرفت و مسجد و مدرسه حاج شهبازخان را به بهترین وجه مرمت و بازسازی نمود. او برای خدمت به اسلام و مسلمین از هیچ کوششی فروگذار نمی کرد و از بام تا شام، در خانه اش به روی مردم باز بود. و وقتش را به تدریس در حوزه و دانشگاه و تربیت طلاب و دانشجویان و راه اندازی مؤسسات قرض الحسنه و پاسخگویی به مراجعان و اقامه جماعت و وعظ و ارشاد می گذرانید .

رفتار و کردارش و وضع زندگی اش در پیش و پس از انقلاب، کوچک ترین تغییری نکرد و تواضع و فروتنی از رفتارش نمایان بود و در مذاکرات علمی، با وجود قابلیت و توانایی فراوان در مباحث فقهی و فلسفی، کمتر اظهار فضل می کرد و هیچ ادعایی نداشت. از آثار وی تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی و تقریرات درس اصول امام خمینی را می توان نام بود. سرانجام، شمع پرفروغ وجودش در شامگاه روز یکشنبه 15 مهرماه 1380 (19 رجب 1422 ق) در 72 سالگی خاموش شد و شهر در سوگی بزرگ فرو رفت و به دنبال آن، در استان کرمانشاه دو روز عزای عمومی

اعلام شد. پیکر پاکش روز دوشنبه با شرکت ده ها هزار نفر تشییع و پس از نماز آیت الله نجومی بر آن، به قم انتقال داده شد

و روز پنجشنبه، پس از تشییع و نماز آیت الله بهجت، در حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

حائری تهرانی 1344 - 1421 ق

آقای حاج شیخ مهدی حائری تهرانی یکی از مفاخر علمای تهران به شمار می رفت.

معظم له، در سال 1344 ق (1304 ش) در کربلا- دیده به جهان گشود. پدر بزرگوارش آیت الله حاج شیخ عباس حائری (1298 - 1360 ق) از اعظم شاگردان آیات عظام: میرزا محمد تقی شیرازی، سید اسماعیل صدر، سید حسن صدر، سید محمد فیروز آبادی و آقا ضیاء عراقی و یکی از علمای بزرگ تهران و صاحب کتاب های بسیار همانند: شرح اصول کافی، شرح زیارت عاشورا و جامعه کبیره، اسرار الصلاه، ایمان ابوطالب و کتاب های فقهی و اصولی چندی بوده است. (نقباء البشر، ج 4، ص 990 و گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 426 . 427).

فقید سعید در دوران کودکی به همراه پدر بزرگوارش به تهران آمد و دوران دبستان و دبیرستان را پشت سر نهاد. در 15 سالگی (1320 ش) پدرش را از دست داد ولی با تمام کوشش در پی به دست آوردن دانش بود. لذا به تحصیل علوم دینی روی آورد و در مدرسه مروی به تکمیل اندوخته هایش پرداخت. او، پیش تر بخشی از

ادبیات عرب را نزد پدرش فرا گرفته بود و در آن زمان، ادبیات را نزد آیت الله شیخ محمد حسین زاهد تکمیل کرد. سطوح فقه را نزد آیت الله میرزا باقر آشتیانی، شرح منظومه و شرح تجرید را نزد آیت الله میرزا مهدی آشتیانی و منطق و کلام را نزد آیت الله سید صدرالدین جزایری فراگرفت و در کنار تحصیل علوم دینی به دانشکده الهیات دانشگاه تهران رفت و موفق به اخذ درجه

لیسانس شد. در سال 1327 ش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: گلپایگانی (مکاسب)، شیخ مرتضی حائری (مکاسب و رسائل)، مرعشی نجفی و سلطانی طباطبایی (کفایه) آموخت. پس از آن (1333 ش) به درس های آیات عظام: آقای بروجردی (فقه و اصول)، امام خمینی (اصول)، علامه طباطبایی (اصول و فلسفه)، آقای اراکی (اصول) حاضر شد و مبانی علمی خویش را استوار ساخت و مورد توجه مخصوص علامه طباطبایی قرار گرفت. در سال 1335 ش به قصد زیارت و ادامه تحصیل راهی نجف اشرف شد و در درس های اساطین نجف آیات عظام: سیدجمال الدین گلپایگانی، سیدعبدالهادی شیرازی و درس اصول آیت الله خویی حاضر شد و بهره های فراوان برد و با اخذ درجه اجتهاد از آقایان: شیرازی و گلپایگانی و اجازه روایی از شیخ آقا بزرگ تهرانی به قم بازگشت و به خدمات فراوان علمی و دینی پرداخت. وی در قم به ایجاد کتابخانه ها، تألیف و تحقیق، راه اندازی مجلات دینی، نوسازی اماکن قدیمی، فراهم نمودن امکانات آموزشی و رفاهی برای طلاب پرداخت و هم زمان به ادامه تحصیل در دانشکده الهیات پرداخت و موفق به اخذ درجه دکترا شد. برخی از خدمات وی در قم عبارت اند از: تأسیس کتابخانه مهم و کم نظیر مدرسه حجتیه (1330 ش)، شرکت در تأسیس مدرسه علمیه حقانی (1341 ش)، ایجاد طبقه دوم مدرسه علمیه رضویه، مدیریت و شرکت در تأسیس دبیرستان دین و دانش، تأسیس دبستان نمونه دخترانه، کتابخانه سیار حائری تهرانی، بنیاد فرهنگی امام المهدی علیه السلام (1350)، پاساژ امام المهدی، چاپ و نشر کتاب های دینی، تأسیس و راه اندازی آشپزخانه و

اعزام مبلغین روحانی به روستاهای قم و تهران، کتابخانه مدرسه دین و دانش و کاشیکاری نمای مرقد علی بن بابویه و مدرسه رضویه. او در سال 1355 ش، به تهران مهاجرت کرد و به خدمات دینی و علمی خود ادامه داد و اقامه جماعت در مسجد ارک (ظهر) و مسجدالغدیر (مغرب و عشاء) - که هر دو از مهم ترین مساجد تهران به شمارند - و تألیف کتب و شرکت در هیأت امنای بنیادهای خیریه و عام المنفعه، مانند: مؤسسه خیریه حضرت سجاد علیه السلام، مجتمع بهزیستی حضرت علی علیه السلام، مؤسسه احیای مدارس استثنایی، بنیاد فرهنگی امام المهدی (که علاوه بر قم و تهران، در مشهد و شهرهای دیگر هم شعبه دارد)، شورای عالی مشارکت های مردمی سازمان بهزیستی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی واحد شمال تهران و گره گشایی از کار مردم مسلمان و چاپ و نشر کتاب های بسیار هم چون: منهاج البراعه علامه خویی (21 ج)، نهضت روحانیون ایران آقای دوانی (11 ج) و ده ها کتاب دیگر - از سوی مسجدالغدیر و بنیاد فرهنگی امام مهدی - پرداخت. جان کلام آن که: او عنصری خدمتگزار و دلسوز بود و تمام وقت خود را برای مردم صرف می کرد و از جان و سلامتی اش، مایه می گذاشت. مجتهدی بود که از درس و بحث گذشت و از عناوین رایج حوزه های علمیه صرف نظر کرد و برای حل مشکلات مردم، شب و روز می کوشید. بسیار خوش اخلاق و خوش برخورد و متواضع و بخشنده بود و به گروهی از فضلا پیشنهاد تألیف کتاب درباره معصومین علیهم السلام را داد که در این

راستا کتاب های زندگی امام جواد علیه السلام و زندگی امام عسکری علیه السلام نگاشته و چاپ شد. او در تأسیس و نوسازی بسیاری از مساجد پیشقدم بود و تکمیل مسجدالغدیر - خیابان میرداماد - تهران و راه اندازی چند مؤسسه قرص الحسنه و بیمارستان و کتابخانه و مدرسه علمیه مرهون تلاش های وی است.

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1. تقریرات درس فلسفه علامه طباطبایی 2. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی
3. سیر قرآن و تفسیر (بخشی از آن در مجله «مکتب تشیع» به چاپ رسیده است)،
4. سیر عقاید و مذاهب (بخشی از آن در مجله «مکتب تشیع» به چاپ رسیده است)،
5. سیر کتابخانه در اسلام 6. روش تبلیغات اسلامی (بخشی از آن در مجله «مکتب اسلام» به چاپ رسیده است)
7. اخلاق و کلید خوشبختی (بخشی از آن در مجله «معارف جعفری» به چاپ رسیده است)
8. اخلاق از نظر قرآن و دستورات اجتماعی اسلام 9. شخصیت انسان از نظر قرآن و عترت 10. منتخب ادعیه 11. پندهای معصومین علیهم السلام 12. بر کرانه غدیر - خطبه پیامبر و ترجمه شیوای آن در غدیر خم -
13. پرتوی از غدیر - اثبات امامت و ولایت از کتب اهل سنت -
14. درس هایی از زندگی پیامبر نور و رحمت آن عالم خدمتگزار پس از 75 سال زندگی، در روز جمعه 24 شوال المکرم 1421 ق (30 دی 1379 ش) چشم از جهان فروبست و پیکر پاکش پس از تشییع در تهران، به قم انتقال داده شد و

عصر روز شنبه 25 شوال، سالروز شهادت امام صادق علیه السلام پس از تشییع باشکوه و شایسته و نماز آیت الله مکارم شیرازی بر آن، در قبرستان شیخان به خاک آرمید.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 128 - 130)

حائری خرم آبادی 1366 - 1423 ق

آقای شیخ محمد علی حائری خرم آبادی، یکی از فضلا و محققین حوزه علمیه قم به شمار بود.

فقید سعید به سال 1326 ش (1366 ق) در خرم آباد زاده شد و پس از دوران کودکی و نوجوانی، تحت تأثیر شخصیت و نفوذ معنوی آیت الله حاج آقا روح الله کمالوند، به تحصیل علوم دینی علاقه مند شد و در سال 1340 ش به قم مهاجرت کرد و به فراگیری ادبیات و مقدمات اشتغال ورزید. سپس در سال 1343 ش به نجف اشرف مهاجرت نمود و به تحصیل و تألیف پرداخت. نخستین کتابش درباره افشای ماهیت و جنایات صهیونیسم به عربی، بنام «الصهیونیه» بود. او پس از مدتی تحصیل در نجف، به قم بازگشت و به تحقیق، تألیف و تبلیغ دین در گوشه و کنار کشور پرداخت. از سال 1360 ش، به همکاری علمی با کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی نجفی پرداخت و چند تحقیق و تألیف را به سامان رسانید. معظم له دارای اخلاقی خوش و سیمایی نکو، و مؤدب به آداب شرعی بود.

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1. الصهیونیه 2. فهرست نسخه های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی (2 ج)

3. تحقیق کتاب «مرآه الکتب» ثقه الاسلام تبریزی (5 ج)

4. فرق و مذاهب اسلامی (8 رساله)

5. مجموعه مقالات (فارسی)

6. مجموعه مقالات

ص: 185

7. فقه القرآن فی التراث الشیعی معظم له، پس از تحمل یک بیماری سخت و جانکاه، در روز سه شنبه 2 مهرماه 1381 ش (16 رجب 1423 ق) در 55 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش در روز بعد، در قبرستان نو - قم - به خاک سپرده شد.

حائری یزدی 1341 - 1420 ق

آقای دکتر مهدی حائری یزدی، از بزرگ ترین فیلسوفان اسلامی عصر حاضر به شمار می رفت. معظم له در سال 1341 ق در قم زاده شد. پدرش مرجع بزرگ شیعه آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی (1276 - 1355 ق) - مؤسس حوزه علمیه قم و صاحب «دررالاصول» و «کتاب الصلاة» - بود.

فقید سعید ادبیات را نزد حجهالاسلام آقای حاج شیخ ابوالقاسم نحوی و سطوح اولیه را در محضر برادر بزرگوارش آیت الله حاج شیخ مرتضی حائری، و سطوح عالییه را نزد آیت الله العظمی گلپایگانی و دیگران آموخت. پس از آن در محضر پرفیض امام خمینی به آموختن متون کلامی و فلسفی، و نزد آیات عظام: حاج سیدمحمد حجت کوهکمری، سیدمحمد تقی خوانساری و آقای بروجردی به فراگیری خارج فقه و اصول پرداخت و مبانی علمی خویش را استوار ساخت. در سال 1370 ق با تصویب آیت الله بروجردی، برای نظارت بر متون درس دینی فرهنگ کشور به تهران رفت و هم زمان به تحصیل فقه در محضر آیت الله حاج سیداحمد خوانساری و فلسفه اسلامی نزد آیت الله میرزا مهدی آشتیانی و تدریس

فلسفه در مدرسه سپهسالار پرداخت. در سال 1379 ق (1339 ش) به نمایندگی آیت الله العظمی بروجردی، رهسپار آمریکا (واشنگتن) شد و رسیدگی به امور شیعیان آن جا را برعهده گرفت

. وی در آمریکا به تألیف، تدریس و تحصیل و انجام وظایف مذهبی خویش اشتغال ورزید و موفق شد مدارج تحصیل فلسفه غرب را تا سطوح عالی طی نماید. معظم له دوره لیسانس را در دانشگاه جرج تاون، فوق لیسانس را در دانشگاه هاروارد و دوره دکتری را در دانشگاه میشیگان و تورنتو با درجه ممتاز گذرانید و رساله ای با نام «علم حضوری یا اصول معرفت شناسی در فلسفه اسلامی» - در مدت 9 سال و با نظارت 6 تن از بزرگ ترین اساتید فلسفه غرب - نوشت که از جامع ترین آثار فلسفی به شمار می آید. وی در سال های اقامت خویش در آمریکا به تدریس فقه، فلسفه، ادبیات فارسی، فلسفه اخلاق در دانشگاه های آمریکا و کانادا پرداخت و در ده ها سمینار و کنگره های علمی و فلسفی شرکت جست و به ایراد سخنرانی پرداخت و استواری و عظمت فلسفه و کلام اسلامی را در محافل غرب به همگان نمایاند و موفق شد زبان انگلیسی را به طور کامل فراگیرد.

او در سال 1358 ش به ایران بازگشت و به تدریس فلسفه و کلام اسلامی پرداخت و گروه بسیاری از اندیشمندان را در مکتب فلسفی خویش پرورش داد و شماری از تألیفات خویش را به سامان رساند .

تألیفات معظم له عبارت اند از:

- 1 . تقریرات درس اصول آیت الله بروجردی، (4 ج). جلد نخست آن با نام «الحجه فی الفقه» به چاپ رسیده است.
- 2 . تقریرات درس فقه آیت الله حجت 3 . تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 4 . کودک اندلسی 5 . علوم قرآن. (بخش نخست آن گفتاری از برادرش آیت الله حاج آقا مرتضی حائری، پیرامون اعجاز قرآن است).

. هرم هستی: تحلیلی از مبادی هستی شناسی تطبیقی.

7. علم کلی یا فلسفه مابعدالطبیعه. (پیرامون بحث های مهم و کاربردی فلسفی از جمله: اتحاد عاقل و معقول، اصالت وجود، حدوث و قدم).

8. کاوش های عقل نظری. (تقریر فلسفه اسلامی و الهیات بالمعنی الاخص)

9. کاوش های عقل عملی. (در فلسفه اخلاق)

10. آگاهی و گواهی. (ترجمه، شرح رساله «تصور و تصدیق» ملاصدرا)

11. متافیزیک. (شامل 12 مقاله و سخنرانی در مقولات فلسفه)

12. علم حضوری. (رساله دکترای ایشان است و پیرامون معرفت حضوری و ارتباط آن با علم الهی به هستی و گیتی بوده، و در برگیرنده مناقشات و بحث های بسیار با فلاسفه ای مانند کانت، راسل و ویتگنشتاین است).

13. آفاق فلسفه و تفکر. (مجموعه مصاحبه و گفت و گوها)

14. حکمت و حکومت. (درباره فلسفه سیاسی و تئوری ولایت فقیه. خلاصه ای از این کتاب نیز در مجله «حکومت اسلامی» به چاپ رسیده و بر آن نقدی از سوی آیت الله جوادی آملی و آیت الله محمد مؤمن قمی نگاشته شده است. در این کتاب دموکراسی غربی و نظرات ژان ژاک روسو و دیگران نیز به نقد کشیده شده است).

15. خاطرات آن فیلسوف بزرگ، پس از یک بیماری در 76 سالگی در ظهر پنجشنبه 17 تیرماه 1378 (24 ربیع الاول 1420 ق) چشم از جهان فرو بست و پیکرش در روز شنبه (19 تیر) پس از تشییع در تهران و قم، و نماز آیت الله سید موسی شبیری زنجانی بر آن، در حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

حجت طباطبایی 1337 - 1422 ق

آقای حاج سید محمدباقر حجت طباطبایی حائری، یکی از علمای مشهد

فقید سعید، در سال 1337 ق، در کربلا به دنیا آمد. پدرش آیت الله سید محمد صادق حجت (م 1337 ق) از نوادگان علامه کبیر آیت الله سید علی طباطبایی صاحب ریاض، و از علمای معروف کربلا بود که پیش از ولادت فرزندش، چشم از جهان فرو بست و آیت الله سید عبدالحسین حجت (م 1363 ق) - از مراجع تقلید کربلا - سرپرستی او را بر عهده گرفت و مادرش نیز، از نوادگان سید بحر العلوم بود. فقید سعید، پس از کودکی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و نزد حجج اسلام: شیخ جعفر فومنی، سید جعفر شیرازی، شیخ علی اکبر سیبویه و شیخ ابوالقاسم خویی، ادبیات و سطوح را فراگرفت.

سپس به نجف اشرف رفت و در دوره نخست درس خارج آیت الله العظمی خویی شرکت جست و پس از سالیانی چند به کربلا بازگشت و در درس های آیات عظام: سید محمد هادی میلانی، سید عبدالحسین حجت، شیخ مرتضی آشتیانی

و سید محمد حسن آقا میرقزوینی و نیز آیت الله خویی - که برای مدتی به کربلا آمد و به تدریس پرداخت - شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و هم زمان به تدریس و تألیف و اقامه جماعت - در پایین پای صحن امام حسین علیه السلام - پرداخت (که پس از مدتی آن را ترک کرد). او به بیماری ریه دچار شد و بر اثر توصیه پزشکان، کربلا را ترک نمود و برای زیارت و تغییر آب و هوا، در سال 1354 ق به مشهد مقدس آمد و تا آخر عمرش در آن جا ماندگار شد و به تدریس و تحصیل در محضر آیت الله العظمی میلانی پرداخت. فقید سعید از آیات

عظام: سیدابوالحسن اصفهانی و آقای بروجردی اجازه اجتهاد داشت و حسن خلق، فروتنی، وزهد و سادگی در زندگی اش نمایان بود. کلامش اندک، و خاموشی اش بسیار بود و جز در فضایل اهل بیت علیهم السلام و درس و بحث علمی سخن نمی گفت و در مجالس عزای امام حسین سخت می گریست. او وقت آزادش را به نسخه برداری و کتابت کتاب های فقه و اصول و لغت و ادب می گذرانید و کتابخانه ای مهم - که از اجدادش بدو رسیده بود - فراهم آورده بود.

کتاب ها و تألیفات او عبارت اند از :

1 . انیس الشعراء (گردآوری اشعار شعرای عرب و عجم)

2 . تقریرات درس فقه آیت الله میلانی 3 . تقریرات درس اصول آیت الله میلانی 4 . تقریرات درس تفسیر معظم له . معظم له ، پس از گذشت 85 سال از عمر مبارکش، در روز چهارشنبه 9 ذیقعده الحرام 1422 ق (3 بهمن 1380 ش) بدرود حیات گفت.

حجتی کرمانی 1316 - 1421 ق

آقای حاج شیخ علی حجتی کرمانی، از اساتید دانشگاه تهران و یکی از نویسندگان بنام و مشهور بود. وی در سال 1316 ش (1357 ق) در کرمان به دنیا آمد. پدرش حجهالاسلام حاج شیخ عبدالحسین حجتی کرمانی (م 1377 ق) یکی از چهره های مشهور روحانیت کرمان بود که از زرتشتی گری به اسلام گروید و در نجف اشرف و قم تحصیلات خود را به پایان رسانید و پس از آن به درخواست مردم کرمان و امر آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری به زادگاهش بازگشت و در مسجد تاریخی ملک به اقامه جماعت و تبلیغ دین پرداخت.

فقید سعید پس از اتمام تحصیلات متوسطه و اخذ دیپلم، به فراگیری علوم دینی روی

آورد و ادبیات را در مدرسه معصومیه آموخت و پس از آن به نجف اشرف مهاجرت کرد و حدود دو سال اقامت گزید، سپس به حوزه علمیه م آمد و پس از تکمیل سطوح عالیّه نزد حضرات آیات: مکارم شیرازی و سبحانی، به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: امام خمینی، شریعتمداری، گلپایگانی، شیخ مرتضی حائری و درس فلسفه و تفسیر استاد علامه طباطبایی حاضر شد و علاوه بر تحصیل، به تألیف و تصنیف پرداخت و سال ها در هیأت

تحریریه مجله «مکتب اسلام» و «مکتب تشیع» حضور داشت و مقالات متعدد به رشته تحریر کشید و هم زمان به ایراد سخنرانی و تبلیغ دین در نقاط مختلف کشور پرداخت، وی در مبارزات مردم مسلمان ایران بر علیه رژیم ستمشاهی، حضور فعال داشت و مدت سه سال به ایلام و کرمانشاه تبعید و چند مرتبه هم به حبس و زندان محکوم شد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به تدریس در دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران پرداخت و ده ها رساله کارشناسی و کارشناسی ارشد را راهنمایی نمود.

در سال 1351 ش به تهران مهاجرت کرد و یکسره به تبلیغ و تألیف و تدریس پرداخت و گروه بسیاری از جوانان را هدایت نمود. از او کتاب های بسیاری - تألیف و ترجمه - به یادگار مانده است، که برخی از آن ها عبارت اند از:

1. بعثت 2. تاریخ و علوم قرآن 3. سیره معصومان (6 ج) - ترجمه بخشی از کتاب «اعیان الشیعه» 4. اسلام و تبعیضات نژادی 5. اسلام آیین زندگی (ج 1) 6. اسلام و فرهنگ

- قرن بیستم (ترجمه) 7. تشیع مولود طبیعی اسلام. (ترجمه) 8. اقتصاد در مکتب اسلام (ترجمه و پاورقی) 9. حکومت در اسلام (مقدمه و پاورقی) 10. فاجعه تمدن و رسالت اسلام 11. عصر امتیاز ماشین (به ضمیمه آدم نه آدمک) 12. متد دیالکتیک مارکسیستی 13. عقل و احساس 14. از بردگی روم قدیم تا مارکسیسم 15. چهارده داستان 16. دوازده مقاله
17. درباره جمهوری اسلامی 18. زن و انتخابات 19. بلاهای اجتماعی قرن ما 20. آفریدگار جهان، که این سه کتاب را با همکاری آقایان: عمید زنجانی و زین العابدین قربانی نگاشته است
21. لبنان به روایت امام موسی صدر و دکتر چمران
22. مقدمه و پاورقی بر: خدا را چگونه بشناسیم، نوشته آیت الله مکارم شیرازی،
23. پدیده ای بنام قرآن (ترجمه «الظاهره القرآنیه» مالک بن نبی)
24. پاورقی بر: رهبران بزرگ و مسؤولیت های بزرگ تر، نوشته آیت الله مکارم شیرازی 25. حج را چگونه انجام داده ای (ترجمه)
26. نیایش در رمضان (شرح ادعیه روزانه ماه مبارک رمضان)
27. سیر قضاوت در ادوار مختلف تاریخ.
- و کتاب های غیر چاپی او عبارت اند از:
28. اسلام آیین زندگی (جلد 2 تا 5) 29. قاضی بُست (مجموعه 12 داستان) 30. امام و امامت 31. ترجمه اسرار الصلاه (شهید ثانی)
32. ترجمه تفسیر جزء سی ام قرآن (از شیخ محمد عبده)
33. اصحاب کهف (ترجمه از کتاب توفیق الحکیم)
34. مجموعه سخنرانی ها، مقالات، نامه ها و مصاحبه های امام موسی صدر معظم له، پس از 63 سال زندگی و پس

از زیارت عتبات عالیات عراق و سوریه، در روز سه شنبه 20 اردیبهشت 1379 ش (سوم صفرالخير 1421 ق) چشم از جهان فرویست و پیکرش در دوشنبه 26 اردیبهشت پس از تشییع و نماز آیت الله سید موسی شبیری زنجانی، در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

حز الدین 1333 - 1417 ق

آقای حاج شیخ محمد حسین حرز الدین مسلمی نجفی، یکی از مورخین نجف اشرف به شمار می رفت .

فقیه سعید در سال 1333 ق در نجف اشرف به دنیا آمد. پدرش حجهالاسلام شیخ علی حرز الدین (م 1373 ق) و جدش آیت الله علامه شیخ محمد حرز الدین (م 1365 ق) صاحب معارف الرجال و مراقد المعارف، از شاگردان آخوند خراسانی و میرزا حسین خلیلی تهرانی بود. وی در حجر پدر و جدش بالید و پرورش یافت و ادبیات و مقدمات علوم را نزد آن دو فراگرفت و پس از آن سطوح عالی را نزد آقایان: سید جواد کیشوان و شیخ علی سماکه و خارج فقه و اصول را در محضر حضرات آیات: سید ابوالقاسم خویی و سید باقر شخص آموخت و اندوخته هایش را تکمیل کرد. سپس به مطالعات خویش در زمینه های: تاریخ و انساب روی آورد و با تلاش پیگیرش، کتاب های متعددی را فراهم ساخت، که تا کنون به چاپ نرسیده است.

برخی از آثار چاپ شده اش - که نشانگر وسعت اطلاعات و کثرت بحث و تحقیق وی است - عبارت اند از:

1. تحقیق مراقد المعارف (2 ج) - نوشته جدش شیخ محمد حرز الدین.

2. تحقیق معارف الرجال (3 ج) - نوشته همو،

و کتاب های مخطوط او نیز عبارت است

از:

3. تحقیق کتاب الغیبه - نوشته همو.

4. بنو مسلم العقیليون: نسبهم و احوالهم.

5. مشجر الانساب العلویه.

6. الحوادث و التوارخ (6 ج).

7. تاریخ النجف الاشرف خلال اربعه عشر قرنا (3 مجلد ضخیم) - این کتاب به چاپ رسید -

8. مجموعه الادعیه و الاحراز.

وی در روز دوشنبه 19 محرم الحرام 1417 ق در نجف اشرف، در 83 سالگی درگذشت و در همان جا مدفون شد.

(کاظم الفتلاوی، المنتخب من اعلام الفكر والادب، ص 466)

حرم پناهی 1347 - 1423 ق

آقای حاج شیخ محسن حرم پناهی، یکی از علما و فقهای مشهور قم به شمار می رفت.

فقید سعید در سحرگاه روز دوشنبه 8 شعبان المظفر 1347 ق در قم زاده شد. نیاکان پدری و مادری اش همه از علما و فقهای نامدار قم بودند. پدرش آیت لله حاج شیخ مهدی کوچه حرمی قمی (1319 - 1374) از شاگردان آیات عظام: شیخ ابوالقاسم قمی و حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، و جدش: آیت الله حاج آقا حسن حرمی قمی (1280 - 1347 ق) فقیهی جامع علوم و دارای ریاست تامه و نفوذ کلمه بود، و جد دومش آیت الله حاج ملا آقا حسین قمی (م 1327 ق)، یکی از اعظام فقهای قم و از شاگردان صاحب جواهر و شیخ انصاری بوده است. جد مادری اش نیز آیت الله حاج سیدصادق قمی (1255 - 1338 ق) فقیه بزرگ و متنفذ قم، صاحب «کتاب الزکاه» و سر سلسله خاندان «حسینی روحانی» بوده است.

معظم له، پس از دوران کودکی به تحصیل علوم دینی روی آورد و پس از اخذ ادبیات و

ص: 194

سطوح عالی به درس های فقه و اصول آیات عظام: بروجردی، حجت کوهکمری،

سید محمد تقی خوانساری، محقق داماد، گلپایگانی و اراکی و درس تفسیر و فلسفه علامه طباطبایی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و هم زمان به تألیف و تدریس و تربیت شاگردان پرداخت. آن مرحوم، در مبارزات حق طلبانه مردم ایران علیه رژیم پهلوی، پیشتاز بود و نامش همواره در ذیل اعلامیه های علمای حوزه علمیه قم دیده می شد.

وی از اعضای مؤسس «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» بود و به جز آن، انجمن امر به معروف و صندوق قرض الحسنه تشکیل داده بود. علاوه بر پرورش شاگردان، به اعزام مبلغ به مناطق محروم و دستگیری از نیازمندان و درماندگان و سامان دهی جوانان برای بحث و گفت و گو با ادیان و مذاهب می پرداخت. فقید سعید بسیار متواضع، خوش اخلاق و ساده زیست و بردبار بود و به سادات و طلاب و فضلا بسیار احترام می نهاد. آثارش - که همه مخطوط مانده است - عبارت اند از:

1. سفینه الهداه فی شرح وسیله النجاه (20 ج) 2. تصحیح وسائل الشیعه 3. شرکت در تألیف «جامع احادیث الشیعه» - کتاب مساکن و ملابس -

4. تفسیر آیات الاحکام 5. شرح خطبه همام 6. حاشیه بر کفایه الاصول 7. قاعده لاضرر 8. فوائد رجالیه 9. رساله در تقیه 10. رساله در امامت 11. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی - طهارت و صلاه - 12. تقریرات درس فقه اساتید دیگر

آن عالم بزرگوار پس از یک دوره بیماری، در روز سه شنبه 15 رجب الخیر 1423

ق در 76 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش صبح پنجشنبه با حضور باشکوه علما و مردم متدین قم تشییع و پس از نماز آیت الله بهجت، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد و در غم فقدهایش پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری صادر شد.

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 2 ، ص 134 - 135)

حسنون 1387 - 1426 ق

آقای شیخ فارس الحسنون (تبریزیان) یکی از فضیلاى پرتلاش حوزه علمیه قم بود .

آن مرحوم در ماه شوال 1387 ق در نجف اشرف به دنیا آمد و پس از دوران دبستان و دبیرستان بر اثر ظلم نظام بعثی عراق در 1405 ق همراه با خانواده اش به مشهد مقدس کوچید و ادبیات عرب را نزد استاد سیدحسن حجت هاشمی آموخت و پس از مهاجرت به قم ، بقیه ادبیات را نزد علامه شیخ محمد علی مدرس افغانی تکمیل نمود و سطوح عالییه را هم در محضر حضرات آیات : سیداحمد مددی ، شیخ محمدباقر ایروانی ، و شیخ مصطفی اعتمادی فراگرفت . آن گاه به درس خارج حضرات آیات : وحید خراسانی و میرزا جواد تبریزی حاضر شد . و بهره های فراوان برگرفت . اما تمام ذوق و شوقش در احیای تراث و تحقیق مخطوطات بود ، لذا ملازم علامه فقیه سیدعبدالعزیز طباطبایی شد و از روش او الگو برگرفت و کتاب های متعدد را تحقیق ، و به عالم مطبوعات عرضه کرد . وی از حضرات آیات مرعشی نجفی ، گلپایگانی اجازه روایت حدیث داشت و در کنگره های علمی امام رضا علیه السلام ، شیخ

مفید

ص: 196

، کتاب و کتابخانه در اسلام شرکت داشت و برای شناسایی کتب و نسخه های خطی به کشورهای ترکیه ، سوریه ، لبنان ، هند ، عربستان ، مراکش ، مصر ، اردن ، کویت ، امارات و لندن مسافرت نمود و با علمای بلاد آشنا شد و تجربیات فراوان کسب کرد . در قم مؤسسه قائم آل محمد علیهم السلام و مرکز الابحاث العقائديه (زیر نظر دفتر آیت الله العظمی سیستانی) را تأسیس نمود و با مسلمانان سراسر جهان به تبادل علمی و فرهنگی پرداخت و اشراف علمی بر مجموعه های « علی مائده الكتاب والسنة » ، « علی مائده العقیده » ، « من فیض الغدير » و دیگر کتب داشت و ده ها کتاب فکری و عقیدتی را منتشر ساخت و ده ها نفر را به تشیع نزدیک ساخت و از گمراهی نجات داد .

تالیفاتش عبارتند از :

1 . وسیله المحبین الی زیاره المقربین 2 . السید هاشم البحرانی ، حیاته ، کتبه ، مکتبته 3 . الخصوم وشبهاتهم ضدّ مذهب اهل البيت علیهم السلام 4 . المجازر والتعصبات الطائفیه فی عهد المفید 5 . مجموعه مقالات (در مجله میقات الحج و جاهای دیگر) .

و آثار غیرچاپی او از این قرار است :

1 . الامام کاظم علیه السلام عند اهل السنه 2 . المنتقى من مخطوطات مکتبات الهند 3 . الجامع فی زیاره الامام الرضا 4 . الجهاد الابتدائی 5 . الشطرنج .

و کارهای تحقیقی اش هم عبارتند از :

1 . ارشاد الاذهان 2 شاد الاذهان، 2 ، علامه حلی (2 ج)

2 . القواعد الجلیه فی

ص: 197

3 . نهج البلاغه ، شریف رضی 4 . تقریب المعارف ، ابوالصلاح حلبی 5 . الروضه البهیة . شرح لمعه (4 ج)

6 . الملهوف علی قتلی الطفوف ، سیدبن طاوس 7 . سعد السعود ، سیدبن طاوس

8 . تأویل ما نزل من القرآن فی النبی وآله ، ابن الحجام 9 . المقام الأسنی فی شرح الاسماء الحسنی ، شیخ ابراهیم کفعمی 10 . محاسبه النفس ، کفعمی

11 . المسائل العشر فی الغیبه ، شیخ مفید 12 . زینب الكبرى ، شیخ جعفر نقدی 13 . استقصاء النظر فی البحث عن القضاء والقدر ، علامه حلی

14 . واجب الاعتقاد علی جمیع العباد ، علامه حلی (چاپ نشده)

15 . مکتبه علامه الحلی ، سیدعبدالعزیز طباطبایی 16 . بصائر الدرجات ، محمد بن حسن الصفار قمی (چاپ نشده)

17 . رساله تقیه ، شیخ انصاری 18 . المآثم الحسینی ، سیدشرف الدین 19 . عید الغدیر فی الاسلام ، علامه امینی .

سرانجام آن عنصر تلاش و کوشش در اوج فضل و تقوا بر اثر سانحه تصادف در 38 سالگی در روز پنجشنبه 7 جمادی الثانی 1426 ق بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن ، در قبرستان شیخان قم به خاک آرمید .

حسینی اعرجی 1368 - 1421 ق

آقای حاج سیدمحمدرضا اعرجی حسینی آل فحام، یکی از علما و فضیلاي حوزه علمیه قم به شما می رفت. معظم له، در روز 24 ذی الحجه الحرام 1368 ق - روز مباحله - در کربلا زاده شد و پس از

کودکی، به اقتضای شوق فطری به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح را نزد حضرات آقایان: سیدحسن کهنوی، شیخ عبدالرضا صافی، سیدمحسن جلالی، شیخ مهدی کابلی و شیخ محمد حسین مازندرانی فراگرفت. در سال 1391 ق، در اثر فشار دولت جابر بعث عراق، از کربلا- اخراج شد و پس از تسفیر به ایران، به قم آمد و با جدّیت و تلاش پیگیر به تحصیل و تألیف پرداخت و آثار متعددی در فقه، حدیث، تاریخ و تراجم به سامان رسانید. وی در حوزه علمیه قم به درس آیات عظام: گلپایگانی، شریعتمداری، حائری و پس از وفات ایشان به درس آیات عظام: آملی، میرزا کاظم تبریزی، سیدمحمد روحانی، شیخ جواد تبریزی، وحید خراسانی و سیدابوالقاسم کوکبی حاضر شد و مورد توجه فراوان و علاقه بسیار اساتیدش قرار گرفت و از آیت الله حاج آقا مرتضی حائری، موفق به اخذ اجازه اجتهاد شد و از

حضرات آیات: شیخ آقا بزرگ تهرانی، شیخ محمدرضا طبسی و شیخ فرج الله قطیفی اجازه روایت گرفت. وی در شبانه روز، بیش از 15 ساعت به کار علمی می پرداخت و تا نیمه شب، مشغول تألیف و تصنیف بود. به امام زمان علیه السلام عشق می ورزید و هفته ای یک بار و دوبار به مسجد جمکران مشرف می شد و هر روز نماز استغاثه به آن حضرت را می خواند. خطش بسیار زیبا و اخلاقش نیکو و شایسته بود.

آثار چاپی اش عبارت اند از:

1. احسن الجزاء فی اقامه العزاء علی سیدالشهدا علیه السلام (2 ج) 2. نجاه الامّه فی اقامه العزاء علی الحسین و الائمه علیهم السلام 3. ارشاد العباد

ص: 199

الى استحباب لبس السواد (تحقيق و نوشته : شيخ جعفر حائري) ،

4 . افضل الأعمال الصلاه على النبي و الآل عليهم السلام 5 . النجم الزاهر فى بيان نذر الناذر 6 . خيرالدارين فى برّ الوالدين 7 . تنقيح الادله فى حكم الامام و الحاكم بعلمه 8 . رساله فى مفطريه الدخان للصوم 9 . رساله فى تعيين الجلوس فى ركعه الوتيره 10 . رساله فى اجزاء الاغسال عن الوضوء 11 . رساله فى لزوم اولويه الصلاه الظهر من يوم الجمعة 12 . المقباس الجلى فى فضل الصلاه على النبي

و كتاب هاى غير چاپى اش هم عبارت اند از:

13 . دلائل الاحكام فى شرح شرايع الاسلام (چند جلد) 14 . مدارك العروه الوثقى (3 ج: اجتهاد و تقليد، صوم و نكاح) 15 . انفع العوائد فى شرح الفرائد

جفف 16 . نتايج العقول فى شرح كفايه الاصول (6 ج) 17 . العلم المنيف فى شرح التصريف 18 . هدايه المبتدئين فى شرح معالم الدين 19 . بغيه الطالب فى احوال الامام على بن ابيطالب عليه السلام 20 . رساله فى التقيه 21 . رساله فى اثباه انّ الامامه من اصول الدين 22 . البرهان الفائز فى حكم نقل الجنائز 23 . تحفه الاحباب فى حكم اهل الكتاب 24 . الخمر فى حكم الاسلام 25 . ارشاد العقول فى وجوب اكرام ذريّه الرسول 26 . احسن الاثر فى تراجم مجتهدى القرن الرابع عشر 27 . بقايا الاطياب فى تتمه الكنى و الالقاب (2 ج) 28 . الانوار الجليه فى تراجم السادات الاعرجيه (2 ج) 29 . الفيض الربانى فى ترجمه علامه الاصفهانى (سيّد حسين)

. 30

ص: 200

ایشان پس از عمری خدمت به علم و دانش در 52 سالگی، به علت بیماری قلبی، در روز پنجشنبه 10 رمضان المبارک 1421 ق (17 آذر 1379 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله سیدموسی شبیری زنجان، در قبرستان بقیع قم به خاک سپرده شد.

حسینی تهرانی 1345 - 1416 ق

آقای حاج سیدمحمد حسین حسینی تهرانی نویسنده ای نامدار و عالمی سختکوش بود. وی در 24 محرم الحرام 1345 ق در خانواده دانش و تقوا در تهران زاده شد. پدرش آیت الله حاج سید محمد صادق تهرانی (1300 - 1370 ق) از علمای تهران و امام جماعت مسجد قائم لاله زار و نویسنده «تفسیر القرآن» و جدش آیت الله آقای حاج سید ابراهیم حسینی تهرانی (م 1332 ق)، از شاگردان آیت عظام: میرزا محمد حسن شیرازی و سید محمد طباطبایی فشارکی و بنیادگذار مسجد فوق و مروج دین و مذهب بوده است. وی پس از پشت سر نهادن دوران کودکی بنا به اقتضای شوق فطری و روش خانوادگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات آن را نزد پدر بزرگوار و عمویش فراگرفت و در 1363 ق (1324 ش) به حوزه علمیه قم آمد و به فراگیری سطح اشتغال جست. سپس به درس فقه آیت الله العظمی بروجردی و درس اصول آیت الله سیدمحمد محقق داماد و دروس تفسیر و فلسفه و کلام و اخلاق آیت الله علامه طباطبایی حاضر شد و سالیانی چند از آنان بهره های فراوان برد. در سال 1370 ق برای تکمیل دروس

خویش به حوزه علمیه نجف کوچید و مدتی طولانی از درس های تفسیر و اصول

آیت الله العظمی خویی و فقه آیت الله العظمی شاهرودی و درس فقه و اصول آیت الله حاج شیخ حسین حلی بهره برد .

در سال 1377 ق به تهران بازگشت و در مسجد آباء و اجدادی خویش به امامت جماعت پرداخت و سبب ترویج نماز در آن محیط ناسالم گشت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به مشهد مقدس مهاجرت کرد و به تألیف، تدریس، تربیت شاگردان، اقامه شعائر دینی و راهنمایی مؤمنان اشتغال جست.

تألیفات آن مرد بزرگ بیش از چهل عنوان و در حدود 75 جلد است و از مطالعه آن ها تبصر فراوان مؤلف در علوم مختلف اسلامی هم چون: کلام، فقه، اصول، تفسیر، حدیث، تاریخ، تراجم، حکمت و فلسفه، سیاست، ادبیات، طب، عرفان و اخلاق نمودار است.

عناوین برخی از نوشته های ایشان عبارت است از :

1 . الله شناسی (تفسیر آیه «انّ عدّه الشهور عند الله اثنا عشر شهراً فی کتاب الله») در اثبات بناء اسلام بر سال و ماه قمری

2 . مقدمه و پاورقی: رساله سیر و سلوک منسوب به علامه بحر العلوم 3 . لبّ اللباب در سیر و سلوک اولی الالباب (تقریرات درس های اخلاق آیت الله علامه طباطبایی همراه با اضافات و پاورقی ها)

4 . مهر تابان (یادنامه و زندگینامه علامه طباطبایی و مصاحبات مؤلف با جناب علامه)

5 . روح مجرد (یادنامه حاج سیدهاشم موسوی حدّاد از شاگردان میرزا علی آقای قاضی)

6 . توحید علمی و عینی (شرح و پاورقی مکاتبات آیت الله حاج شیخ محمد حسین اصفهانی درباره بیتی از عطار نیشابوری)

7 . رساله حول مسأله رؤیه الهلال (مجموعه مکاتبات و نامه های ایشان با آیت الله

العظمی خویی پیرامون

ص: 202

لزوم اشتراک آفاق در رؤیت هلال برای ثبوت ماه های قمری)

8 . وظیفه فرد مسلمان در احیای حکومت اسلام 9 . ولایت فقیه در حکومت اسلام (4 ج) 10 . نور ملکوت قرآن (4 ج) 11 . دوره انوار الملکوت (در برگیرنده: نور ملکوت مسجد، نور ملکوت نماز، نور ملکوت روزه، نور ملکوت دعا)

12 . لمعات الحسین علیه السلام (گزیده ای از کلمات و مواعظ امام حسین علیه السلام، که به خط زیبا و نثر شیوای مؤلف به چاپ رسیده است)

13 . هدیه غدیریّه - دو نامه سیاه و سپید - (شامل نامه ای از امیر اهل سنت و جماعت بخارا و جوابیه آن از سوی امیر شیعه امامی خراسان درباره ولایت و خلافت بلافصل امیر مؤمنان علی علیه السلام و با مقدمه و تحقیق از سوی ایشان)

14 . رساله نکاحیه «کاهش جمعیت، ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین»

15 . نگرشی بر مقاله «بسط و قبض تئوریک شریعت» (که در آن کتاب های «دانش و ارزش» و نظریه تکامل دینی دکتر سروش و کتاب «خلقت در قرآن» دکتر سحابی به نقد کشیده شده است).

کتاب های چاپ نشده وی نیز عبارت اند از:

1 . تفسیر آیه مودّت «قل لا اسئلكم علیه اجراً الا الموده فی القربى»

2 . تفسیر سوره عبس 3 . تفسیر سوره یاسین 4 . کتاب الحج 5 . احکام المساجد 6 . رساله فی القرآن 7 . رساله فی حرمه الزوجه مؤبداً علی الزوج

8 . رساله در دعا 9 . رساله در نماز 10 . رسائل فقهیه 11 . رساله فی الصوم 12 . مجموعه الطهرانی 13 . کرامات الاولیاء 14

ص: 203

. تقریرات درس فقه آیت الله شاهرودی (صلاه و صلاه الجمعه)

15 . تقریرات درس فقه آیت الله شیخ حسین حلّ 16 . تقریرات درس اصول آیت الله العظمی خویی 17 . الاجتهاد و التقليد (تقریر درس آیت الله حلّی).

وی پس از عمری سرشار از توفیق و خدمات دینی در 71 سالگی و در نهم صفر الخیر 1416 ق (17 تیرماه 1374 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله بهجت، در صحن مطهر حضرت امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

حسینی خطیب 1339 - 1414 ق

آقای سید عبد الزهرا حسینی خطیب در سال 1339 (1921م) در «خضر» از توابع شهر «سماوه» عراق چشم به جهان گشود. پس از طی دوران کودکی، عشق به فراگیری علوم دینی وی را به سوی علامه شیخ طالب آل حیدر منتفکی کشانید و مقدمات علوم را نزد وی فراگرفت. 16 ساله بود (1355 ق) که به حوزه علمیه نجف کوچ کرد و نزد آیت الله شیخ محمد حسین کاشف الغطاء و علامه شیخ اسد حیدر و علامه شیخ علی مرهون قطفی و سیدسعدون البعاج به تحصیل دانش اسلامی پرداخت و از این رهگذر بود که اختصاص تمام به کاشف الغطاء پیدا کرده و امین اسرار وی گردید.

در سال 1386 ق بود که نخستین تألیف خود را با نام «مصادر نهج البلاغه و اسانیده» در اثبات انتساب نهج البلاغه به امیر المؤمنین علیه السلام و ردّ اتهام متعصبین اهل سنت مبنی بر ساختن و پرداختن نهج البلاغه به وسیله سیدرضی در نجف منتشر ساخت و ثابت کرد که تمام خطبه های این کتاب شریف سال ها پیش از پیدایش سیدرضی و پدرش در کتاب های

شیعه و سنی بوده است و کمترین کلمه ای در این کتاب از تراوشات

فکری شریف رضی نبوده است. این کتاب دائره المعارفی از نهج البلاغه و شامل شرح لغات دشوار، کتابشناسی نهج البلاغه، مدرک یابی خطبه های نهج البلاغه و شرح اعلام کتاب است. آن سال ها در بلاد - نزدیک سامراء - به رهبری مردم و رسیدگی به امور دینی آنان می پرداخت و وکالت آیات عظام حکیم و خوبی را برعهده داشت. اخیراً به سوریه مهاجرت نموده و به خدمات دینی پرداخته و پس از مهاجرت علامه سیدعلی غریفی در 1411 ق به دوی کوچید و هدایت و راهبری شیعیان دوی کشورهای خلیج را بر عهده گرفت و از طریق خطابه و منبر و تألیف و تصنیف به ارشاد آنان پرداخت. از خصوصیاتش فروتنی بسیار، جود و بخشش، رسیدگی به حال ضعیفان، دوری از مکروهات و پایبندی به مستحبات دینی را می توان نام برد.

برخی از آثار وی عبارت اند از:

1. مصادر نهج البلاغه و اسانیده (4 ج)

2. شرح شرایع الاسلام (8 ج) 3. مأه شاهد و شاهد یا حکم الامام علی فی شعر المتنبی 4. تحقیق الشافی سیدمرتضی (4 ج)

5. تحقیق الغارت ثقفی 6. تحقیق و تهذیب منار الهدی شیخ علی بحرانی 7. تحقیق اعلام نهج البلاغه علی بن ناصر حسینی سرخسی . مختصر معجم الادباء یاقوت حموی 9. مصادر الحکم المنثورہ للامام امیر المؤمنین 10. کشکول. وی در 75 سالگی، در شب 11 شعبان المعظم 1414 ق (3 بهمن 1372 ش) در سوریه چشم از جهان فرو بست و پس

ص: 205

از تشییع باشکوه در حرم حضرت زینب علیها السلام به خاک سپرده شد .

(با استفاده از گفتار مرحوم علامه سیدعبدالعزیز طباطبایی)

حسینی مرندی 1350 - 1420 ق

آقای حاج سیدصادق حسینی مرندی یکی از فضلاء حوزه علمیه قم به شمار بود. فقید سعید، در سال 1350 ق (1310 ش) در یکی از روستاهای مرند زاده شد و پدرش حجهالاسلام میر سیدابراهیم مرندی، یکی از علما و ائمه جماعت مرند بود. معظم له، پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و فراگیری خواندن و نوشتن، 12 ساله بود که به تبریز آمد و در مدرسه طالبیه اقامت گزید و ادبیات و سطوح فقه و اصول را نزد اساتید بزرگوار هم چون حضرات آیات: شیخ علی اکبر اهری، سیدعلی مولانا، میرزا محمود انصاری و سیدمحمد بادکوبه ای فراگرفت. سپس در ماه صفر 1367 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و پس از تکمیل سطوح عالی، به درس های آیت الله العظمی بروجردی و آیت الله مرعشی نجفی حاضر شد و بهره های فراوان برد پس از وفات آیت الله بروجردی، یکسره به درس و بحث آیت الله مرعشی نجفی و جلسات معظم له حاضر شد و جزو خواص اصحاب ایشان به شمار آمد و علاوه بر تحصیل در محضر ایشان، به تألیف و تدریس سطوح و در ایام تعطیل حوزه علمیه قم، به تبلیغ دین در شهرهای مختلف پرداخت .

برخی از تألیفات ایشان، عبارت اند از:

- 1 . گناهان کبیره در اسلام (از نظر خاصه و عامه)
- 2 . قوانین کیفری در اسلام (حدود، قصاص و دیات)
- 3 . مذاهب اسلام (بررسی مذاهب گوناگون اسلامی)
- 4 . تقریرات درس فقه آیت الله مرعشی نجفی معظم له، در روز شنبه 30 رجب الخیر

حق شناس 1338 - 1428 ق

آقای حاج شیخ عبدالکریم حق شناس ، یکی از علمای بزرگ تهران به شمار می رفت .

وی در سال 1338 ق (1298 ش) در تهران به دنیا آمد و پس از دوران کودکی ، به تحصیل علوم دینی روی آورد . ادبیات و مقداری از سطوح را نزد حاج شیخ محمدحسین زاهد آموخت و سطوح عالییه هم را نزد آیت الله حاج شیخ محمد درضا تنکابنی و آیت الله حاج سیدعلی حایری و عرفان و کلام را هم نزد آیت الله حاج شیخ محمدعلی شاه آبادی فراگرفت و در سال 1358 ق به قم آمد و در درس آیات عظام : حجت ، سیدمحمدتقی خوانساری ، امام خمینی و سپس درسهای آیت الله بروجردی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت . در سال 1373 ق (1333 ش) ، پس از وفات مرحوم آقای حاج شیخ محمدحسین زاهد (امام جماعت مسجد امین الدوله) ، به دستور آیت الله بروجردی ، به تهران بازگشت و در مسجد مذکور به خدمات دینی - اقامه جماعت و منبر و تفسیر قرآن - و در مدرسه سپهسالار قدیم هم به تدریس فقه و اصول و معقول پرداخت و نسلی مؤمن و متدین و شاگردان فراوان ، پرورش داد (که از جمله آنان آیت الله حاج سیدمحسن خرازی

و آقای حاج شیخ رضا استادی است) .

شریف رازی درباره او می نویسد :

« نزدیک چهل سال است او را می شناسم . دارای مقام فضل و

دانش و تقوا، و به پاکدامنی و بی‌آلایشی موصوف است. در تربیت و تهذیب اخلاق جوانان محیط خود بسیار ساعی و تربیت یافتگان مکتب او در بازار و حوزه های علمی قم و تهران بسیار است و از روز آشنایی تاکنون، مکروهی از وی ندیده ام...» .

(گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 429؛ آثار الحججه، ج 2، ص 259 - 260)

از آثار وی است:

1. ارث الزوجه 2. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 3. تقریرات درس اصول آیت الله بروجردی 4. تقریرات درس فقه آیت الله حجت 5. تقریرات درس اصول آیت الله خوانساری آن عالم بزرگ، در تاریخ دوشنبه 8 رجب الخیر 1428 ق (اول مرداد 1386 ش) در 88 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله مهدوی کنی بر آن، در حرم مطهر حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام به خاک سپرده شد. و در سوگش پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری صادر شد.

حقی 1348 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد علی حقی سرابی یکی از فضلا و علما و مدرسین حوزه علمیه قم به شمار می رفت. فقید سعید در هشتم ذی حجه الحرام 1348 ق به جهان گشود.

پدرش آیت الله میرزا عبدالله سرابی (1295 - 1376 ق) عالم مُطاع و محترم سراب بود. وی با رفتار و گفتارش - که از ورع و تقوایش برمی خاست - اثری ژرف بر دل های مردم نهاده و در زمان اشغال آذربایجان و حکومت پیشه وری به خوبی از مرزهای عقیده و ایمان دفاع کرد و سدی

ص: 208

استوار در برابر آنان به شمار می رفت. نیای مادری اش نیز علامه ادیب میرزا جلیل واعظ از علمای مدرس فقه و اصول و از شعرای زبردست و آشنا به زبان های: ترکی، فارسی و عربی بوده است. معظم له پس از فراگیری خواندن و نوشتن و قرآن کریم، به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات را نزد پدرش و دیگران فراگرفت. سپس در چهارده سالگی (1362 ق) به مدرسه طالبیه تبریز رفت و به آموختن ادبیات و مطول و حاشیه و شرح باب حادی عشر نزد اساتیدی چون: میرزا علی اصغر باغمیشه ای پرداخت. در 1364 ق

به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: حاج آقا مرتضی حائری، میرزا محمد مجاهدی، سید محمد باقر سلطانی طباطبایی، شیخ موسی زنجانی، سید حسین قاضی تبریزی و میرزا صادق طاهباز فراگرفت. وی در سال 1370 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های آیات عظام: سید محمود شاهرودی، سید محسن حکیم، سید ابوالقاسم خویی و میرزا باقر زنجانی شرکت جست و مبانی فقهی و اصولی اش را استوار ساخت و هم زمان از محضر آیت الله شیخ محمد علی سرابی - از بزرگان شاگردان آیت الله میرزا مهدی اصفهانی - عقاید و مبانی اخلاق را فراگرفت و این همه، دو سال به طول انجامید. سپس در پی بیماری پدر و تقاضایش، به سراب بازآمد و به تدریس و منبر پرداخت و این تا سال 1376 ق ادامه یافت. پس از درگذشت پدرش به قم آمد و در درس فقه و اصول آیات عظام: بروجردی، خمینی و شریعتمداری حاضر شد و بهره های فراوان کسب نمود و هم زمان به درس تفسیر آیت الله شیخ محمد

باقر ملکی میانجی شرکت کرد و با مکتب تفکیک و مبانی علمی تفسیر قرآن آشنا گشت و در کنار آن ها به تدریس سطوح عالی (رسائل، مکاسب و کفایه) و تفسیر پرداخت.

در سال 1397 ق بود که به تهران مهاجرت کرد و در مسجد امام حسین علیه السلام، که یکی از معروف ترین مساجد پایتخت است - به امامت جماعت و وعظ و ارشاد پرداخت و در جوار آن، حوزه علمیه امام حسین علیه السلام را بنیاد نهاد و خود به تدریس فقه و اصول و پرورش بیش از یکصد طلبه اشتغال جست و در سال های انقلاب اسلامی، خود و مسجدش را یکسره وقف پیشبرد اهداف نهضت اسلامی نمود و بسیاری از حرکت های ضد رژیم را رهبری کرد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به ریاست یکی از شعبه های «دیوان عالی کشور» (برای دو سال) و نمایندگی مجلس شورای اسلامی از سراب (چهار سال) و نمایندگی مجلس خبرگان رهبری از آذربایجان شرقی (برای هشت سال) برگزیده شد و تا پایان عمر بر این سمت بود. از ویژگی هایش احاطه بر تفسیر قرآن و چیرگی بر اخبار و احادیث اهل بیت علیهم السلام و اکرام و احترام بسیار نسبت

به علما و خطبا بود، به دیگران دستور نمی داد و کارهایش را خود انجام می داد و در سلام به دیگران، پیشقدم بود. وی از علمای بسیار مانند آیات عظام: سید محسن حکیم، سید محمود شاهرودی، سید ابوالقاسم خوبی و حجت کوهکمری اجازه امور حسبه اجتهاد داشت .

برخی از تألیفاتش عبارت اند از :

1 . رساله فی الوجود و الماهیه و نقد نظریه وحده الوجود 2 .

ص: 210

رساله فی العداله 3 . رساله فی الرشوه (این هر سه به چاپ رسیده است)

4 . رساله فی الاجتهاد و التقليد (آماده چاپ)

5 . رساله فی تفسیر آیات الصوم (آماده چاپ)

6 . رساله فی اعجاز القرآن (آماده چاپ)

7 . رساله فی مباحثه صفات اللّٰه تعالیٰ لصفات مخلوقاته 8 . شرح دعای افتتاح 9 . شرح دعای مکارم الاخلاق 10 . شرح تجرید الاعتقاد
11 . رساله فی احکام البسمله و اسماء اللّٰه تعالیٰ 12 . رساله فی معنی التفسیر و التأویل 13 . رساله فی اهمیه علم الاخلاق 14 . حاشیه
انتقادی بر اسفار و فصوص الحکم 15 . تفسیر برخی از اجزاء و سور قرآن کریم (4 ج)، مانند: الف. صحنه های خوش منظر در تفسیر
سوره کوثر؛ ب. راه و چاه در تفسیر معوذتین؛ ج. یگانه پرستی، تفسیر کامل سوره توحید

16 . رساله فی لباس المصلی

او در اوایل 1376 ش از تهران به حوزه علمیه قم بازآمد و به تدریس خارج فقه و اصول و تفسیر پرداخت. در روز جمعه 27 رمضان
المبارک 1419 ق (25 دی ماه 1377 ش) در 71 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع شایسته و نماز آیت اللّٰه حاج سید موسی
شیری زنجانی بر پیکرش، در قبرستان شیخان به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 2 ، ص 135 - 136)

حکمی 1346 - 1424 ق

آقای حاج سید مرتضی موسوی حکمی دزفولی، یکی از علما و ائمه جماعات تهران (و داماد آیت اللّٰه العظمی خویی) بود .

فقید سعید، در 22 محرم الحرام 1345 ق در نجف اشرف زاده شد. پدرش آیت اللّٰه سید محمد

ص: 211

حسین دزفولی (1300 - 1362 ق) یکی از علما و فضیلاى نجف و از شاگردان آیات عظام: میرزای نایینی و آقا ضیاء عراقی به شمار می رفت .

وی، تحصیل علوم دینی خویش را از کلیه الفقه آغاز کرد و از آن جا در مقطع لیسانس و از دانشگاه بغداد در مقطع فوق لیسانس فارغ التحصیل شد و به شعر و ادب و نگارش مقالات متعدد، در کنار تحصیل خویش در محضر ابوالزوجه گرامی اش: آیت الله خوئی و آیت الله شیخ محمدحسین کاشف الغطاء - که از نوجوانی در محضر او فنون شعر و ادب را فراگرفته بود - روی آورد و از مرحوم کاشف الغطاء اجازه اجتهاد دریافت کرد و اداره مجله «النشاط الثقافی» را در سال 1377 ق، برعهده گرفت و در آن مقالاتی، در کمال اتقان و استواری قلم نگاشت. وی سالها به نمایندگی آیت الله خوئی به رتق و فتق امور و حل مشکلات حوزه و روحانیت به ویژه در رابطه با مشکلاتی که آنان با دولت بعث داشتند مبادرت می ورزید . تا آنکه به علت فشار حکومت بعث عراق در سال 1351 ش به ایران آمد و در مسجد «رضوان الله» به امامت جماعت و ارشاد مؤمنین و تعظیم شعائر دینی اشتغال ورزید .

علاوه بر آن به قضاوت در دادگستری و دیوان عدالت اداری ، سازمان بازرسی کل کشور و دادگاه مبارزه با منکرات و تدریس در دانشکده الهیات پرداخت .

او مشاور عالی «مرکز رسیدگی به امور مساجد» بود و مقالات متعدد در مجله «مسجد» نگاشت . او، قلمی قوی ، نثری استوار و اخلاقی خوش و سیمایی جذاب و گیرا داشت .

آثار

ص: 212

وی عبارت اند از:

1. الادب النجفی المعاصر 2. الحركه الجوهريه عند صدرالمتألهين 3. مقدمه بر كتاب های آیت الله خویی (البیان، معجم رجال الحديث، احكام الرضاع، موسوعه الإمام الخویی)

4. مقدمه بر كتاب های: فقه الشيعه (سید مهدی خلخالی)، القطره (سید احمد مستنبط)، قانون تفسیر (کمالی دزفولی)، مقتل الحسين (مصطفی آل اعتماد)، العقد المنیر (سید موسی مازندرانی)، دعوت حق (محمدجعفر تبریزی)، دلائل الصدق (مظفر)، مع رجال الفكر فی القاهره (سید مرتضی رضوی)، معاد (محمدی گیلانی)، مصباح الهدایه (میر سید علی بهبهانی).

5. مجموعه مقالات عربی 6. مجموعه مقالات فارسی 7. تقریرات درس اساتید

آثار چاپ نشده:

1. رساله در فلسفه اسلامی 2. رساله در عدم تحریف قرآن 3. رساله در صلح امام حسن 4. رساله در دعاء 5. رساله در حکومت اسلامی 6. الخلافه بین النبی والصحابه 7. دیوان شعر عربی معظم له، در تاریخ دوشنبه 16 تیرماه 1382 ش (7 جمادی الاول 1424 ق) در 78 سالگی بدرود حیات گفت و در روز سه شنبه پس از تشییع و نماز آیت الله صافی گلپایگانی در قبرستان شیخان قم به خاک سپرده شد.

(محمد هادی امینی، معجم رجال الفكر والادب فی النجف، ج 1، ص 419)

حکیم 1341 - 1423 ق

آقای حاج سید محمد تقی طباطبایی حکیم، یکی از اندیشمندان نامی حوزه علمیه نجف بود.

ایشان در سال 1341 ق زاده

ص: 213

شد. پدرش علامه فقیه سید محمد سعید حکیم (م 1395 ق)، از علمای حوزه نجف بود. فقیه سعید پس از کودکی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح را نزد حضرات آیات: سید محمد سعید حکیم (والدش)، سید محمد علی حکیم، سید یوسف حکیم و پس از آن خارج فقه و اصول را در محضر آیات عظام: حکیم، خویی و شیخ حسین حلی فراگرفت و مبانی علمی اش را استوار ساخت و هم زمان با تحصیل به تدریس ادبیات و سطوح پرداخت و شاگردان بسیار (مانند حضرات آقایان: شیخ محمد علی تسخیری، شیخ احمد وائلی، شیخ عبدالهادی فضلی، سید عبدالهادی حکیم و سید عدنان بگاء) پرورش داد. در سال 1361 ق همراه با گروهی از علمای حوزه «جمعیت منتدی النشر» و در سال 1372 ق، «کلیه الفقه» را بنیاد نهاد و سالیان فراوان در آن دو مرکز مهم علمی به تدریس و تألیف و سخنرانی در مناسبت های دینی و فرهنگی پرداخت و در سال 1380 ق، به ریاست کلیه الفقه

برگزیده شد و این تا سال 1385 ق ادامه یافت. در سال 1381 ق به درجه استادی دانشگاه بغداد رسید و در آن جا به تدریس فقه، اصول و ادبیات عرب پرداخت و بر ده ها رساله فوق لیسانس و دکترا نظارت کرد و با راهنمایی وی کتاب های بسیار نگاشته شد. در سال 1381 ق به عضویت مجمع علمی عراق و در سال 1384 ق به عضویت مجمع اللغه العربیه در قاهره و در سال 1390 ق به عضویت مجمع اللغه العربیه در دمشق، و در سال 1396 به عضویت مجمع اللغه العربیه در اردن برگزیده شد و در راستای ایفای وظایف

علمی اش سفرهای متعدد به کشورهای: مصر، سوریه، مراکش و الجزایر نمود و نامش در میدان های علمی جهان عرب طنین افکن شد. وی در کنار این فعالیت ها، در تقریب مذاهب اسلامی کوشش فراوان داشت و موسوعه بزرگی بنام «الفقه المقارن» پدید آورد و در حوزه نجف، به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت که تقریرات بحث اصولی اش در مبحث «طلب و اراده»، به قلم سیدهاشم هاشمی نگاشته شده و به چاپ رسیده است. از آن جا که وی، یک چهره اصلاحگر و اندیشمند شیعی در جهان عرب به شمار می رفت، چند کتاب درباره او نگاشته شد که عبارتند از:

1. من ثمرات النجف: السید محمدتقی الحکیم، نوشته: دکتر محمدکاظم مکی 2. التنظیر المنهجي عند السید محمدتقی الحکیم، نوشته: دکتر عبدالامیر زاهد

آثار وی عبارتند از:

الف) کتاب های چاپی:

1. مالک الاشر 2. شاعر العقیده السید الحمیری 3. الاصول العامه للفقه المقارن - که در جهان اسلام، از معروفیتی به سزا و شهرتی فراوان برخوردار است.

4. الزواج الموقت و دوره فی حلّ مشکلات الجنس 5. الوضع: تحدیده، تقسیماته، مصادر العلم به

6. الاشتراک و الترادف 7. المعنی الحرفی فی اللغه و النحو و الفلسفه و الاصول 8. سنه اهل البيت عليهم السلام 9. فکرة التقريب بين المذاهب 10. مناهج البحث فی التاريخ 11. حبرالامه عبدالله بن عباس (2 ج) 12. مقالات فراوان در مجلات: البذر، النجف، الهائف، الايمان، البيان، الدليل، الغری، النهج، الفرقان، البلد، الحياه، مجله المجمع العلمی العراق

ب) کتاب های غیرچاپی

ص: 215

13 . حاشیه بر کفایه 14 . حاشیه بر مستمسک العروه الوثقی 15 . تاریخ الشریع الاسلامی 16 . زراره بن اعین 17 . القواعد العامه فی الفقه المقارن 18 . زین الشبَاب: درسه عن ابی فراس الحمدانی

19 . موسوعه «الفقه المقارن»

آن عالم بزرگوار پس از تحمل رنج ها و اذیت های فراوان - که از سوی رژیم بعثی عراق متحمل شد - و نیز اعدام دسته جمعی خاندان آیت الله حکیم و هم زندانی شدن خود او، در روز پنج شنبه 12 اردیبهشت 1381 (18 صفر 1423 ق) در 82 سالگی چشم از جهان فرو بست و به موالیان و اجداد طاهرینش پیوست.

بیکر پاکش پس از تشییع باشکوه، و زیارت مرقد مطهر امام حسین علیه السلام در کربلا، و نماز آیت الله سید محمد سعید حکیم در صحن مطهر حرم امیرالمؤمنین - در مقبره خاندان حکیم - به خاک سپرده شد .

(کاظم عبود الفتلاوی ، المنتخب من اعلام الفكر والادب ، ص 421)

حکیم 1358 - 1422 ق

آقای حاج سید محمد باقر طباطبایی حکیم، نادره مردی بود که از بیت علم و تقوا و فضیلت و مرجعیت برخاست و در حوزه علمیه نجف، پرورش یافت و الگویی برای رجال دانش و اندیشه و سمبل روحانیت متعهد و مسؤول بود .

فقید سعید، در 25 جمادی الثانی 1358 ق، در نجف اشرف، در بیت مرجع تقلید شیعیان جهان آیة الله العظمی سید محسن حکیم (1306 - 1390 ق) فرزند علامه فقیه سید مهدی (م 1312 ق)، از شاگردان آخوند خراسانی، شیخ محمد حسین کاظمی، شیخ محمد طه نجف و ملاحسینقلی همدانی و نویسنده (مدارک الاحکام فی شرح شرایع الاسلام) به دنیا

ص: 216

آمد. پس از دوران کودکی، در 12 سالگی (1370 ق) به تحصیل ادبیات عرب و سطوح عالیّه نزد برادر بزرگترش آیهالله سیدیوسف حکیم پرداخت و نبوغ و استعداد فراوانش را نمایان ساخت، به گونه ای که در 26 سالگی از آیهالله شیخ مرتضی آل یاسین به اخذ درجه اجتهاد نائل آمد. او با شرکت مداوم در درس های آیات عظام: سیدمحسن حکیم، سیدابوالقاسم خویی و سیدمحمدباقر صدر، بُنیه علمی اش را

استوار ساخت و مورد توجه بسیار اساتیدش قرار گرفت؛ به گونه ای که از سوی پدر بزرگوارش به سرپرستی بعثه حج ایشان منصوب شد و دوبار هم از سوی معظم له به دو کنفرانس اسلامی مکه (1965 م) و اردن (1967 م) اعزام گردید و هم در سال 1384 ق، با نظارت شهید صدر و همکاری دیگر یاران ایشان، مدرسه العلوم الاسلامیه را بنیاد نهاد و همزمان به عنوان استاد دانشگاه اصول الدین بغداد انتخاب گردید و به تدریس فقه و اصول و علوم قرآن پرداخت. او، طراح تشکیل (مواكب الطلبة) دسته های عزاداری دانشجویان بود که در مقابله با تفکرات ناسیونالیستی و کمونیستی حزب بعث بسیار مؤثر واقع شد. نیز، او برگزارکننده مراسم و شعائر مذهبی با همکاری حضرات: سیدمهدی حکیم، سیدعبدالهادی حکیم، سیدمحمد بحرالعلوم و سیدمرتضی عسکری در عراق بود که به طرح مباحث فکری و عقیدتی می پرداخت. در نجف، به تدریس فلسفه و علوم قرآن و نگارش مقالات متعدد در مجلات مختلف دست زد. فعالیت های گسترده او در رهبری فکری طلاب و دانشجویان و مردم عراق، باعث شد تا پس از وفات پدر بزرگوارش دستگیر و زندانی

شود که پس از مدتی، آزاد شد، اما بار دیگر در سال 1397ق، در ایام زیارت اربعین امام حسین دستگیر و به اعدام محکوم شد که در پی اعتراضات فراوان، این حکم به زندان ابد تخفیف یافت، اما در اثر گسترش اعتراضات، آزاد شد. پس از شهادت استادش آیةالله صدر در سال 1399ق، از عراق خارج شد و به سوریه و سپس ایران آمد و به تشکیل مجلس اعلای انقلاب اسلامی عراق برای مبارزه با رژیم بعث عراق دست یازید. او، سرپرستی و ریاست مرکز پژوهش های تاریخ معاصر عراق، مدرسه علمیه دارالحکمه، مجمع الكوادر الاسلامیه، شورای عالی مجمع التقریب بین المذاهب الاسلامیه را برعهده داشت و نایب شورای عالی مجمع جهانی اهل بیت بود.

از آن مرد بزرگ، آثار فراوانی بر جای مانده است که برخی از آنها عبارتند از:

1. علوم القرآن (به فارسی ترجمه شده است)
2. تفسیر سوره الحمد (با مقدمه ای در روش تفسیر)
3. القصص القرآنی
4. الهدف من نزول القرآن
5. الظاهره الطاغوتیه فی القرآن
6. تفسیر سوره های: صف، جمعه، منافقون، حشر و تغابن
7. اهل البیت ودورهم فی الدفاع عن الاسلام
8. دور اهل البیت فی بناء الجماعه الصالحه (به فارسی ترجمه شده است)
9. ثوره الامام الحسین: النظریه، الموقف، النتائج
10. حياه اهل البیت: الامام الكاظم، الامام الجواد
11. الحکم الاسلامی بین النظریه والتطبيق
12. دور الفرد فی النظریه الاقتصادیه الاسلامیه
13. حقوق الانسان من وجهه نظر اسلامیه
14. النظریه الاسلامیه فی العلاقات الاجتماعیه
15. النظریه الاسلامیه فی التحرك الاسلامی
16. دعبل الخزاعی
17. النجف الاشرف: رؤی وآفاق دربارہ حوزه

18. لمحہ عن مرجعہ الامام الحکیم 19. الشہید الصدر: المواقف والتوجهات 20. السیرہ العلمیہ للشہید الصدر 21. النظریہ السیاسیہ للشہید الصدر 22. حوار فی المرجعہ الدینیہ 23. المرجعہ الاجتماعیہ: النظریہ والمؤسسات 24. الوحده الاسلامیہ من منظور الثقلین (به فارسی ترجمہ شدہ است)

25. الاخوه الاسلامیہ من منظور الثقلین

26. العلاقہ بین القیادہ الاسلامیہ والامہ من خلال رؤیہ نہج البلاغہ 27. المنہاج الثقافی السیاسی الاسلامی (6 ج) این کتاب های چاپ شدہ او است، و بہ جز اینہا، انبوهی از مقالات و سخنرانی ہا و مصاحبہ ہا و کتاب های چاپ شدہ از او باقی ماندہ است .

آن عالم درد آشنا و متعهد و مسؤول، پس از سقوط رژیم ددمنش صدام، در میان استقبال چند میلیونی مردم عراق بہ وطنش بازگشت و رہبری دینی و سیاسی مردم را بر عہدہ گرفت و بہ اقامہ جمعہ در صحن حرم مطہر امیرالمؤمنین پرداخت تا آنکہ در روز جمعہ، اولین روز ماہ شریف رجب 1424 ق (7 شهریور 1382 ش)، پس از اقامہ نماز جمعہ، در کنار حرم امیرالمؤمنین با زبان روزہ، بہ دست دشمنان اسلام بر اثر انفجار بمب پیکرش پارہ پارہ گردید و بہ ہمراہ بیش از یکصد وسی تن از شیعیانِ مظلوم بہ شہادت رسید و در 64 سالگی، بہ عنوان شصت و چہارمین شہید (بیت حکیم) بہ شمار آمد.

حلبی 1318 - 1418 ق

آقای حاج شیخ محمود حلبی تولایی خراسانی، یکی از رجال نامی علم و فضیلت و از مدافعان غیرتمند دین و شریعت بہ شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1318 ق، در مشہد مقدس در خانوادہ ای روحانی (کہ پدرش

ملاغلامرضا از ذاکران امام حسین علیه السلام بود) زاده شد. پس از یادگیری قرآن و خواندن و نوشتن، به تحصیل ادبیات عرب نزد میرزا عبدالجواد ادیب نیشابوری (ادیب اول) و حکمت و فلسفه نزد شیخ اسدالله یزدی و حاج فاضل خراسانی و بیش از همه، آقا بزرگ شهیدی (که چهار سال، نزد وی اشارات و اسفار را تحصیل کرد) پرداخت. سپس سطوح فقه و اصول را در محضر میرزا محمدباقر مدرس رضوی و میرزا جعفر شهرستانی و آقا شیخ محمد نهاوندی و حاج میرزا احمد کفایی، و خارج فقه و اصول را هم نزد آیات عظام: حاج آقا حسین قمی و حاج میرزا محمد آقازاده خراسانی فراگرفت و مبانی علمی اش را استوار ساخت. آن گاه به حلقه درس معارف و تفسیر آیت الله میرزا مهدی غروی اصفهانی پیوست و چهار سال هم از فیض آن بزرگمرد، بهره مند شد.

او از 13 سالگی بر عرشه منبر رفت و به ترویج مکتب اهل بیت علیهم السلام پرداخت و این، تا پایان عمرش ادامه یافت و نامش در زمره خطبای معروف کشور در پنجاه سال اخیر، ثبت شد. آن مرد بزرگ، با تشکیل «انجمن حجتیه مهدویه» به دفاع از حریم قدس امام زمان علیه السلام و مبارزه با فرقه پوشالی و ضاله بهائیت پرداخت و با عزمی جدی و قدمی استوار، مردانه به پیکار با بی دینان و منحرفان اقدام کرد و گروهی بسیار از جوانان را در این مسیر، تربیت نمود و آموزش داد. او بر پاسداری از حریم معارف اهل بیت علیهم السلام پای می فشرد و با احاطه اش بر اخبار و احادیث ائمه اطهار، و توضیح و

تبیین آن، به ترویج مکتب تفکیک و مکتب معارفی خراسان پرداخت. وی، کتابخانه نفیس خویش را (که در برگزیده کتاب های خطی متعدد بود) به همراه آثار و تألیفات خویش به کتابخانه آستان قدس رضوی اهدا کرد.

برخی از آثارش عبارت اند از:

1 . مجالس نبوت عامه و خاصه 2 . مجالس امامت و ولایت 3 . مجالس حضرت مهدی علیه السلام 4 . مجالس توحید فطری 5 . تقریرات درس فقه آیت الله حاج آقا حسین قمی 6 . تقریرات درس اصول آیت الله آفاضله خراسانی 7 . تقریرات درس معارف آیت الله میرزا مهدی اصفهانی سرانجام آن مدافع غیرتمند مذهب، در شامگاه 17 رمضان المبارک 1418 ق، در 100 سالگی بدرود زندگی گفت و در جلو آستان ورودی مقبره شیخ صدوق در شهر ری مدفون گردید .

حمّامی 1340 - 1419 ق

آقای حاج سیدمحمد علی موسوی حمّامی در سال 1340 ق در نجف اشرف متولد گردید. پس از فراگرفتن مقدمات نزد آیت الله شیخ محمدتقی فقیه تعاملی، سطوح عالیّه را نزد آیت الله حاج سیدمحمد تقی بحرالعلوم و آیت الله حاج میرزا باقر زنجانی و علامه شیخ علی سمّاکه تحصیل نمود و سپس به درس خارج پدر بزرگوارش آیت الله سیدحسین حمّامی (1298 - 1379 ق) که از مراجع تقلید نجف بود حضور یافت و قسمی از تقریرات بحث والدش را در فقه و اصول به رشته تحریر درآورد. و هم زمان در درس آیت الله میرزا عبدالهادی شیرازی حضور یافت و از بحث این بزرگوار استفاده فراوان نمود و در کنار تحصیل مشغول رسیدگی به امور دفتر پدرش بود و با متانت و کیاست خاصی امور حوزه را رسیدگی می کرد و پس از فوت آیت الله سیدابوالحسن

ص: 221

اصفهبانی مقلدین پدرش رو به افزایش بود و مشکلات اداره حوزه افزون، با این حال هیچ گاه از تحصیل و تدریس و تألیف غافل نبود و اوقات خود را بیهوده صرف نمی کرد .

آن مرحوم صبح ها در مسجد مراد فقه و بعد از نماز مغرب و عشاء در بیرونی اصول تدریس می کرد. و در عین حال از تألیف و تصنیف غافل نبود. پس از آن که بعثی ها بر حوزه علمیه نجف فشار آوردند - به ایشان صدمات زیادی وارد گردید و بالغ بر ده سال خانه نشین و منزوی و ارتباط خود را با مردم قطع نموده بود و هنگام تشریف به زیارت از لباس قبا و عمامه استفاده نمی کرد. پس از فوت آیت الله خوبی عده ای از مردم بدو رجوع نمودند و مجدداً به تدریس و امامت مشغول گردید.

تألیفات ایشان عبارت اند از:

1. المطالعات فی مختلف المؤلفات: این کتاب شامل قسمی از تاریخ شیعه و قضایای مهم تاریخی است، در ده جلد که چهار جلد آن به چاپ رسیده است.
2. هدایه العقول فی شرح کفایه الاصول (6 ج)
3. شرح استدلالی بر عروه الوثقی در چندین جلد
4. دیوان شعر عربی: بعضی از اشعار ایشان در شعراء الغری (ج 10، ص 111) مذکور است.
5. رسائل متفرقه در بعضی از ابواب 6. رساله عملیه ایشان در عبادات و معاملات « هدایه المسترشدين » 7. تاریخ الخلافه الاسلامیه 8 . تقریرات درس فقه پدرش آیت الله سیدحسین حمّامی معظم له، در روز جمعه 18 جمادی الثانی 1419 (17 مهرماه 1377 ش) در نجف اشرف وفات یافت. و در دفتر خود که مجاور حرم

ص: 222

مطهر علوی است به خاک سپرده شد .

(برگرفته از مقاله : آقای محمد سمّامی حایری)

حیدری 1347 - 1421 ق

آقای حاج سید محمد حسنی حیدری، یکی از علما کاظمین به شمار می رفت. فقید سعید در کاظمین، در سال 1347 ق زاده شد. پدرش آیت الله سیدعلینقی حیدری بغدادی (1325 - 14 شوال 1401 ق) از شاگردان: میرزای نایینی، سیدابوالحسن اصفهانی، شیخ عبدالله مامقانی، و سید محمود شاهرودی و عالم بزرگ بغداد و صاحب کتاب های: اصول الاستنباط، الوصی، مذهب اهل البیت، ولید الکعبه، الصوم و الامثال القرآنیه بود و او هم فرزند آیت الله سیداحمد حسنی عطار بغدادی (م 1361 ق) بود.

فقید سعید، در مکتب پدر بزرگوارش پرورش یافت و نزد علمای کاظمین، سطوح عالیه و ادبیات عرب را به خوبی فراگرفت و به سرودن شعر روی آورد و در بسیاری از همایش های ادبی شرکت جست و قصاید خود را ارایه داد و علاوه بر آن، به تدریس، تألیف، تبلیغ دین و امامت جماعت پرداخت و سال ها در مدرسه پدر بزرگوارش به تدریس سطوح اشتغال داشت.

برخی از کتاب های چاپی اش عبارت اند از:

1. الصححه فی الاسلام 2. التوجیه الدینی 3. ولید الکعبه 4. الحسین الخالد (شعر) 5. المثل العلیا فی الاسلام (شعر) 6. حول موسوعه الفقه الاسلامی 7. مع الدكتور محیی الدین فی «ادب المرتضی» 8. کیف تکسب الاصدقاء؟

و کتاب های خطی اش هم عبارت است از:

1. دیوان اشعار 2. المرشد الی الحج 3. الردّ علی الملحدین 4. مستدرک «الدوحه الحیدریه» فی النسب - تألیف: والد بزرگوارش -
5. کیف فجر الاسلام ینایع الحرّیه آن مرحوم در

ص: 223

اوایل ماه ذی قعدة الحرام 1421 ق، در 74 سالگی در بغداد چشم از جهان فرو بست و به اجداد طاهرینش پیوست و در حرم کاظمین علیهما السلام به خاک سپرده شد .

(کاظم الفتلاوی ، المنتخب من رجال الفكر والادب ، ص 579)

خاتم یزدی 1349 - 1422 ق

آقای سیدعباس خاتم یزدی، یکی از علمای حوزه علمیه قم به شمار می رفت .

فقید سعید در سال 1349 ق (1309 ش)، در خانواده ای روحانی به دنیا آمد. پدرش حاج سیدیحیی احمدآبادی از تحصیل کردگان نجف اشرف بود که برای تبلیغ دین به زادگاهش - احمدآباد - بازگشته بود. معظم له دوران کودکی را نزد پدرش به فراگیری قرآن و درس ابتدایی پرداخت، اما تندباد اجل، پدرش را در 9 سالگی از کفش ربود و گرد یتیمی بر سرش نشست، اما حجهالاسلام سیدعلی محمد وزیری، سرپرستی وی را بر عهده گرفت و تحت نظر وی به تحصیل علو دینی روی آورد. نخست، ادبیات و سطوح را نزد حضرات آیات: سیدجلال علومی، سیدعلی محمد کازرونی، سیدعلی اکبر علوی، سیدجلال آیت اللهی تفتی فراگرفت. در سال 1334 ش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و در محضر حضرات آیات: سیدحسن مدرس یزدی (رسائل)، فکور یزدی (مکاسب)، شیخ عبدالجواد جبل عاملی اصفهانی (کفایه) و شیخ محمد فکور احمدآبادی (شرح منظومه) سطوح عالی را آموخت. سپس به درس خارج آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، اراکی، محقق داماد و شیخ عباسعلی شاهرودی حار شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در سال 1339 ش، به حوزه علمیه نجف رفت و به مدت 18 سال از بحث های آیات عظام: خوبی، حکیم، شاهرودی، امام خمینی،

میرزا حسن یزدی و حاج سیدیحیی یزدی بهره فراوان برد و عضو شورای استفتای امام خمینی شد و به نمایندگی و وکالت معظم له، در سال های 1356 و 1357 ش به حج مشرف شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به عضویت دفتر استفتاء امام درآمد و پاسخگویی به استفتائات بسیار، بر عهده اش نهاده شد. وی عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، نماینده مردم یزد در مجلس خبرگان رهبری، و دبیر شورای سیاست گذاری ائمه جمعه بود و در حوزه قم، به تدریس خارج فقه و اصول اشتغال داشت.

برخی از تألیفات وی عبارت اند از :

1. تقریرات درس اصول آیت الله خویی (دوره کامل) 2. تقریرات درس فقه امام خمینی وی، به علت بیماری در 72 سالگی، در روز سه شنبه شهریور 1380 ش (جمادی الثانی 1422 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در یزد، به قم انتقال داده شد و پس از نماز آیت الله بهجت بر آن، در حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

خادمی شیرازی 1346 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد خادمی یکی از عالمان معروف شیراز به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1346 ق (1306 ش) در روستای «قریهالخیر» داراب زاده شد و پس از فراگیری قرآن و خواندن و نوشتن، در پانزده سالگی (1361 ق) به شیراز مهاجرت نمود و ادبیات را فراگرفت. سپس راهی حوزه علمیه قم شد و سطوح عالی را از محضر حضرات آیات: مرعشی نجفی (مکاسب و کفایه) و طباطبایی سلطانی (رسائل) بیاموخت. در حدود سال 1370 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و مدت سه سال از درس های

ص: 225

فقه و اصول آیت الله العظمی خویی بهره مند شد. سپس به قم بازگشت و در درس های آیت الله العظمی بروجردی شرکت جست. آن گاه بنابر دعوت عده ای از مردم شیراز و امر آیت الله بروجردی به شیراز بازگشت و به تألیف، تبلیغ، تدریس، امامت جماعت و شرکت در مجالس درس آیت الله حاج شیخ بهاء الدین محلاتی پرداخت و دمی از تلاش نیاسود. به غیر از تألیفات ارزشمندش، موفق شد مسجد حضرت بقیه الله را در فلکه اطلسی (دروازه قرآن) شیراز بنیاد نهد. وی عالمی وارسته و مربی شایسته و منتظر حقیقی حضرت ولی عصر علیه السلام بود و تمام تألیفاتش، درباره وجود مقدس آن حضرت است.

آن ها عبارت اند از:

1. یاد مهدی علیه السلام 2. رجعت یا دولت کریمه اهل بیت 3. نشانه های ظهور حضرت ولی عصر علیه السلام 4. خورشیدی که از مکه طلوع می کند 5. یوسف ناپیدای فاطمه علیها السلام 6. غیبت امام عصر علیه السلام یا پنهانی خورشید عدالت 7. مجموعه فرمایشات حضرت بقیه الله 8. جوان مسیحی در خدمت حضرت بقیه الله 9. فروغ بی نهایت 10. مکتب مهدی و تکامل جهانی 11. حجت منتظر و دعا 12. خورشید هشتم امامت وفاتش در 72 سالگی (10 فروردین 1378 ش) برابر با 12 ذیحجه الحرام 1419 رخ داد و پس از تشییعی شایسته و پرشکوه و نماز آیت الله ابوالحسن حدائق بر پیکر پاکش، در بقعه چهل تن دارالرحمه شیراز به خاک سپرده شد.

خالصی 1328 - 1419 ق

آقای حاج شیخ عباس خالصی خراسانی از دانشمندان قاینات و فردوس، به شمار می رفت.

وی در سال 1328 ق مطابق با سال 1289 ش

ص: 226

در بخش بیهود (از توابع شهرستان قائن) چشم به جهان گشود و در خانواده ای مؤمن و دانا پرورش یافت.

فقید سعید پس از دوران کودکی، به تحصیل علوم دینی رو آورد و در اثر هوش و ذکاوت سرشار دوره مقدمات و سایر دروس ادبی را نزد ملا محمد علی محسنی (معاون) در مدت کوتاهی فراگرفت. در 19 سالگی (سال 1347 ق) به حوزه علمیه جعفریه قائن پیوست و از افادات آیت الله سید حسین امام (متوفای 1376 ق) برخوردار شد. کتاب های معالم و بخشی از شرح لمعه را نزد آیت الله سید علی آینی (متوفای 1404 ق) و علامه ملا اسحاق زهانی قاینی آموخت.

وی در سال 1352 ق به مشهد مقدس رهسپار شد و دروس مختلف را از محضر اساتیدی چون حضرات آیات: سید حسین فقیه سبزواری (بخشی از شرح لمعه و رسائل و قوانین الاصول)، شیخ آقا بزرگ شاهرودی (بخشی از رسائل و مکاسب)، میرزا مهدی اصفهانی (خارج اصول و دروس معارف الهی به مدت دو سال) و میرزا احمد کفایی (خارج فقه و اصول) بهره مند شد. وی در حادثه معروف گوهرشاد حضور داشت و به طور معجزه آسایی از مرگ حتمی نجات یافت.

ایشان در سال 1356 ق وارد نجف اشرف شد و در آن جا به تهذیب و پرورش روح و اخلاق کوشید، و دروس عالی خارج فقه و اصول را نزد حضرات آیات: شیخ ضیاء الدین عراقی (اصول)، شیخ محمد حسین غروی اصفهانی (اصول)، سید ابوالحسن اصفهانی (فقه)، شیخ موسی خوانساری (اصول)، سید جمال الدین گلپایگانی (معارف الهی) و سید محمود شاهرودی (اصول) حاضر گشت و از دانش سرشار آنان بهره ها برد، و اجازات اجتهادی و روایی از برخی آن ناموران دریافت داشت و

در ضمن به تدریس کتب سطح پرداخت . معظم له در سال 1360 ق پس از چهار سال تحصیل و کسب معارف در اثر کسالت جسمانی جهت معالجه نجف را برای همیشه ترک گفت و حدود یکسال در تهران توقف نمود و به اقامه جماعت و ارشاد اشتغال ورزید. سپس جهت صله ارحام به زادگاهش بیهود مراجعت کرد و در اثر احساس مسؤولیت و انجام تکالیف الهی، به اقامه جماعت و ارشاد و وعظ پرداخت. در کنار وظایف دینی به انجام امور اجتماعی نیز همت گماشت و با همتی بلند و همکاری مؤمنین اقدام به تجدید بنای مسجد جامع بیهود و تجدید بنای حمام عمومی و احداث غسلخانه نمود .

پس از نه سال اقامت در بیهود، اهالی بخش سرایان ایشان را به آن منطقه دعوت نمودند در سال 1370 ق به آن جا رهسپار شد و به خدمات دینی و علمی و اجتماعی خود ادامه داد. تجدید بنای مدرسه علمیه سرایان در سال 1402 ق و نیز تجدید بنای مسجد جامع سرایان در سال 1407 ق و نیز تأسیس و ایجاد حسینیه ها و هیأت های مذهبی از جمله خدمات ایشان است .

وی در میان مردم از محبوبیت و احترام خاصی و جایگاه والایی برخوردار بود . کوچک و بزرگ به او ارادت می ورزیدند. او را ملجا و پناهگاه واقعی خود می دانستند. صراحت، صداقت و پاکی را در او به خوبی می دیدند و نصایح و سخنرانی های شیرینش را با دل و جان پذیرا بودند.

آثار قلمی استاد خالصی به شرح زیر است :

1 . تقریرات درس اصول آیت الله شاهرودی (بیشتر مباحث اصول)

2 . تاریخ

ص: 228

ایران (از آغاز تاریخ ایران باستان تا پایان دوره ساسانیان)

3. تاریخ ادبیات ایران (شامل گزیده ای از تاریخ ادبیات و شرح حال بسیاری از شعرای عصر جاهلی)

4. ادبیات پارسی (شامل دستور ادبیات فارسی و مطالب متفرقه دیگر)

معظم له در سه سال آخر عمر دچار کسالت و ضعف عمومی شد و سگته های مغزی او را رها نساخت و حالت جسمانی اش به وخامت گرایید و روز دوشنبه 11 ذی الحجه 1419 ق (9 فروردین 1378 ش) در 91 سالگی در چشم از جهان فرویست و به دیدار حق شتافت. انتشار خبر رحلت ایشان جنوب استان خراسان را به سوگ نشاند.

پیکر پاکش روز سه شنبه از فردوس به سمت سرایان تشییع و پس از ادای نماز توسط فرزندش حجهالاسلام شیخ محمد باقر خالصی در قبرستان عمومی سرایان به خاک سپرده شد.

(با استفاده از نوشتا استاد شیخ عبدالحسین جواهر کلام)

خرسان 1368 - 1420 ق

آقای سیدطالب خراسان، از فضلالی پرکار قم بود.

وی در پنجشنبه 13 رجب 1368 ق در شهر علی غربی از توابع استان عماره عراق دیده به جهان گشود.

پدرش سیدعلی حسینی (متوفای 1401 ق) از بزرگان شهر علی غربی بود که از محدث گرانقدر علامه حاج شیخ عباس قمی اجازه روایت و در آن جا به اشتغالات دینی و رسیدگی به مراجعات مردم اهتمام داشت. پدر سیدعلی، آیت الله سیدحسینعلی حسینی دشتکی (1261-1337 ق) از دانشمندان معروف شهر کاظمین ود. وی با چند واسطه به علامه محقق سیدصدرالدین محمد فرزند غیاث الدین دشتکی شیرازی (828 - 903 ق) می رسد.

استاد خراسان پس از پشت سر گذاشتن مراحل اولیه و دوره دبیرستان

در علی غریبی جهت ورود به دانشگاه به بغداد رفت و در دانشکده حقوق ثبت نام کرد و پس از چندی موفق به اخذ مدرک علمی گردید. در ضمن شب‌ها در دارالمعلمین تحصیل نمود و از آن‌جا دانشنامه دریافت کرد. در این مرحله از محضر استاد احمدامین در علوم ریاضی و فنون دیگر بهره‌مند شد.

وی پس از انجام تحصیلات به امر تربیت و تعلیم در مدارس بغداد اشتغال ورزید و برخی از فعالیت‌های فرهنگی خود را در همان‌جا آغاز نمود. ولی پس از مدت کوتاهی گرفتار حساسیت‌ها و فشارهای سیاسی گردید، و در سال 1400 ق به ایران مهاجرت کرد و در قم سکنی گزید. و از محضر اساتیدی چون: شیخ مصطفی نورانی اردبیلی و سیدمحمد علی طبسی حائری و دروس خارج فقه و اصول را از محضر آیات: سیدمحمد مفتی الشیعه اردبیلی و شیخ محمد فاضل لنکرانی بهره‌مند شد.

خرسان، کار نویسندگی و تحقیق متون اسلامی را در این دوره با جدیت تمام و با سرعت لازم پیش گرفت و آثار گرانبهایی از خود به یادگار گذاشت. آن‌ها عبارت‌اند از:

1. اللؤلؤة البيضاء فی فضائل فاطمه الزهراء علیها السلام . 2. الشهاب المنیر فی تواتر حدیث الغدیر 3. الولایة (یا ریح القوثر فی ولایة حیدر علیه السلام) 4. ثوره الطّف 5. نشأه الشیّع 6. الاسلام السعودی الممسوخ 7. مقتل الحسین علیه السلام، اثر خوارزمی حنفی (تحقیق)

8. الفکر الشیوعی و النزعات الصهیونیه .

آثار خطی او عبارت‌اند از:

9. المقله العبراء فی تظلم فاطمه الزهراء علیها السلام 10 .

ص: 230

- فريده الزمن في مناقب الامام الحسن عليه السلام 11 . الجوهر الفريد من مناقب السبط الشهيد 12 . تاج الأشعار في رثاء أبي الأحرار عليه السلام 13 . تحفها لمجاد في مسند الامام السجاد عليه السلام 14 . شرح ديوان الامام زين العابدين عليه السلام 15 . الهادي الى امامه على الهادي عليه السلام 16 . الياقوتة الحمراء في ايمان أبي طالب سيّد البطحاء (رض)
- 17 . التحفه الطالبية في مناظرات علماء الشافعية 18 . مغيث الخلق في اختيار الحق 19 . فيض الباري في الطعن بأحاديث مسلم و البخارى 20 . الروض الأريض في الجبر و التفويض 21 . ريحان المجالس و تحفه المؤانس (يا كشكول طالب)
- 22 . الأثر الحميد في ذرية زيد الشهيد (3 ج) 23 . التعريف و الاعلام بما في الاماميه من الأعلام 24 . البراهين الباهره في ذم الدنيا و مدح الآخرة 25 . التذكرة في الفوائد النحويه النادره 26 . بغيه النبلاء في من استبصر من العلماء 27 . العقد الباهر في وصيتي لقره العين و لى ياسر 28 . العقد الثمين في أحوال العلامة أحمد أمين (صاحب التكامل في الاسلام)
- 29 . النور الشعشعاني في أحوال العلامة السيد عباس الكاشاني 30 . صدق الخبر في خوارج القرن الخامس عشر 31 . الاسلام و تأثيره على الأخلاق 32 . وصايا الى الشباب المسلم في الخارج 33 . الصله بين التصوف و التسنن 34 . ديوان السيد طالب الخرسان 35 . تفسير سوره الاسراء 36 . القصه في القرآن الكريم 37 . مشاهداتي في ايران 38 . وجاء دور الحجاج 39 . حكم الاسلام في القوميه 40 . المرأه بين الماديه و الاسلام

41. زيف التوحيد الوهابى 42. محن العلماء 43. شخصيات عايشتها 44. أخلاقيات المجتمع الاسلامى 45. الرياض المستطابه فى الصحبه والصحابه 46. سفيرالحسين عليه السلام مسلم بن عقيل عليه السلام 47. زيد الشهيد رضى الله عنه 48. عقيله بنى هاشم عليها السلام (زينب الكبرى)

49. نشأه المذاهب و الفرق 50. وارث النبى صلى الله عليه وآله وسلم 51. مباحث البسمله 52. أعيان المالكيه 53. نشأه الخوارج 54. سير تشابه القرآن 55. بذل الحبا فى فضل آل العبا عليه السلام 56. قسيم النار فى فضائل الامام على عليه السلام من طرق العامه 57. لمحات عن سيره أطغى الطغاه (صدام)

58. مسند سليمان بن مهران الأعمش، در چند جلد

59. نُخب المناقب: مناقب الامام على عليه السلام، در چند جلد

60. عهد الامام اميرالمؤمنين عليه السلام الى حذيفه بن اليمان، اثر حسن بن ابى الحسن محمد ديلمى، (تحقيق)

61. الاجتهاد و التقليد: تقريرات درس آقاى مفتى الشيعه 62. تحفه الكملاء فى تراجم علماء كربلاء خراسان هنگام اقامت خود در ايران جهت انجام وظايف دينى و ارشاد و هدايت مردم سال هاىي چند به شهر (پل دختر) از توابع استان لرستان رفت و آمد داشت.

استاد خراسان در شامگاه روز شنبه 6 صفر 1420 ق مطابق با اول خرداد 1378 در اثر سكته قلبى زندگى را بدرود گفت. پيكرش عصر روز دوشنبه تشييع و پس از اداى نماز ميت توسط آقاى حاج سيد محمد جواد علوى بروجردى در قبرستان باغ بهشت قم به خاک سپرده شد.

(با استفاده

ص: 232

خرّمشاهی 1324 - 1417 ق

آقای حاج سیدجواد حسنی خرمشاهی، از علمای مشهور کرمانشاه به شمار می رفت، که نسبش با بیست و هفت واسطه، به حسن مثلث، فرزند حسن مثنی، فرزند حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام می رسید. فقیه سعید در سال 1324 ق (1284 ش) در کرمانشاه در خانواده ای متدین زاده شد. مادرش را در دو سالگی و پدر را در شش سالگی از دست داد و تحت سرپرستی و کفالت آیت الله آقا رحیم آل آقا (روحانی بزرگ شهر) قرار گرفت. تحصیلات خویش را در مکتبخانه آغاز کرد و پس از آن مقدمات علوم و ادبیات و منطق را در نزد آیت الله آل آقا، و پس از آن شرح لمعه و رسائل و مکاسب و سایر سطوح را در نزد حضرات آیات: آقایان حاج سیدمحمد میبدی و حاج شیخ حسن علامی فراگرفت و در کنار آن به مطالعه مداوم احادیث و اخبار و تاریخ و تفسیر پرداخت و بر غنای معلومات خویش افزود. وی دارای اجازات متعدد روایی و امور حسبیه از غالب مراجع تقلید، چون امام خمینی، آیت الله حکیم، آیت الله گلپایگانی، و آیت الله مرعشی نجفی بود. ایشان خدمات دینی خود را با تألیف، تبلیغ، امامت جماعت و راهنمایی مردمان آغاز کرد و بیش از پنجاه سال بر اریکه منبر تکیه زد و مردم مسلمان را از بیانات خویش بهره مند نمود. در سال 1324 امامت جماعت مسجد هاشمی را برگزید و سال ها در آن جا و مسجد بازار اقامه جماعت کرد و از سال 1349 امامت مسجد میر عبدالباقی را برعهده گرفت و آن جا را مرکز فعالیت های دینی و سیاسی خود قرار

داد و مبارزات مردم مسلمان علیه رژیم ستمشاهی را از آن جا هدایت نمود و نسلی از جوانان متدین را برای انقلاب اسلامی پرورش داد. در زمان جنگ تحمیلی و هشت سال دفاع مقدس، مسجد ایشان از بزرگ ترین مراکز کمک رسانی به جبهه های نبرد بود و با وجود کهولت سن، خود در جبهه ها حاضر می شد و در کنار رزمندگان اسلام بسر می برد.

تألیفات آن مرد بزرگ عبارت اند از:

1. یکصد گفتار در تضييع حقوق آل احمد مختار، شرح بر کتاب تشریح و محاکمه در تاریخ آل محمد صلی الله علیه وآله وسلم، نوشته قاضی بهلول بهجت افندی (چاپ شده).

2. مفاتیح آیات قرآن (آماده چاپ).

3. کتاب انساب سادات 4. خاطرات 5. فرهنگ لغات قرآن 6. دیوان اشعار وی پس از عمری قریب به نود و سه سال، در تاریخ پنجم مرداد 1375 (9 ربیع الاول 1417 ق) در کرمانشاه بدرود حیات گفت و پس از نماز بر پیکرش به وسیله آیت الله سیدمرتضی نجومی و تشییع جنازه ای که در کرمانشاه بی سابقه بود، به خاک سپرده شد.

خسروی زنجانی 1326 - 1416 ق

آقای حاج شیخ عزیز الله خسروی در سال 1326 ق در قصبه پری از توابع زنجان به دنیا آمد و پس از فرا گرفتن ادب فارسی و خواندن کتاب های نصاب الصبیان، گلستان، تاریخ معجم، تاریخ و صاف و درّه نادری در سن بیست سالگی به حوزه علمیه زنجان وارد شد و زیر نظر و اشراف آیت الله شیخ فیاض زنجانی به مدت ده سال به فراگیری ادبیات عرب و علوم اسلامی پرداخت.

وی در سال 1319 ش به حوزه علمیه قم وارد شد و دوازده

ص: 234

سال با تلاش و پشتکار به تحصیل علوم اسلامی پرداخت. یک دوره فلسفه و حکمت متعالیه را از محضر پرفیض اساتید عظام شیخ مهدی مازندرانی و امام خمینی فراگرفت و خارج فقه و اصول را از محضر آیت الله فیض قمی، آیت الله صدر، آیت الله بروجردی کسب فیض نمود.

در سال 1331 ش به حوزه علمیه نجف اشرف عزیمت کرد و حدوداً دو سال از آن حوزه پربرکت بهره گرفت و از آیت الله العظمی سیدمحسن حکیم موفق به اخذ اجازه روایت گردید. پس از بازگشت به ایران در سال 1334 ش حسب الامر آیت الله العظمی بروجردی به منظور ترویج احکام قرآن و معارف اهل بیت علیهم السلام به منطقه دور افتاده و بسیار محروم تکاب عزیمت نمود و به امر آن مرجع بزرگ که فرموده بود «در آن جا مذاهب مختلف هست، وجود شما لازم است» تا پایان عمر خود به مدت چهل سال تمام به کار تدریس و تربیت طلاب، وعظ و خطابه و ارشاد مردم و ایجاد وحدت پرداخت و به رغم شرایط دشوار آن منطقه نقش بسیار مؤثری در گسترش مکتب اهل بیت علیهم السلام و تعمیق ریشه های اعتقادات شیعی داشت.

در جریان مسایل سیاسی نیز در هیچ دوره ای کوچک ترین تمایل و سازش با دستگاه رژیم ستمشاهی نداشت و در آن منطقه به عنوان روحانی مخالف دستگاه حاکم شناخته می شد. پس از ماجرای پانزده خرداد 1342، توسط دستگاه امنیتی تحت الحفظ به شهرستان میاندوآب برده شد و پس از آن نیز با گام برداشتن در جهت اهداف استاد خود امام خمینی در مجالس عمومی، بارها مورد تهدید و تطمیع قرار گرفته بود، ولی

تا پایان با اعتماد و اتکا بر قدرت لایزال الهی ثابت و استوار ایستاد.

دو صفت ایشان برجسته و زیانزد خاص و عام بود. اول توکل ایشان بر خداوند متعال، به طوری که هر کس در چند دقیقه مصاحبت با ایشان به این صفت عظیم که از گفتار و کردار آن مرد الهی تراوش می کرد، پی می برد؛ دوم محبت زاید الوصف به اهل بیت علیهم السلام .

وی در نود سالگی در شب اول محرم 1416 ق دعوت حق را اجابت کرد و به موالیانش پیوست و پس از تشییع باشکوهی در گلزار شهدای تکاب به خاک سپرده شد .

خُطبی خنیزی 1335 - 1422 ق

آقای حاج شیخ عبدالحمید قیسی خنیزی خُطبی یکی از علمای بزرگ منطقه احسا و قطیف به شمار می رفت.

فقید سعید در 17 رمضان المبارک 1335 ق زاده شد. پدرش علامه بزرگوار آیت الله شیخ علی خنیزی (م 1363 ق)، از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، شریعت اصفهانی و سیدابوتراب خوانساری و صاحب تألیفات بسیار مانند: دلائل الاحکام، روضه المسائل، الدعوه الاسلامیه، المناظرات و قبسه العجلان بوده است (نقباء البشر 4 / 1390). وی در دامان پدرش پرورش یافت و مقدمات علو را نزد شیخ محمدعلی حبشی، شیخ احمد سنان و شیخ طاهر بدر فراگرفت و در سال 1353 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و سطوح را نزد حضرات آیات: سید نصرالله مستنبط، شیخ محمد طاهر خاقانی، شیخ علی حبشی، سید عبدالرزاق موسوی مفرم، و شیخ فرج آل عمران قطیفی آموخت و پس از آن به درس های آیات عظام: سید محسن حکیم، سید ابوالقاسم خویی، سید حسین حمامی، شیخ محمد حسین کاشف الغطاء و شیخ عبدالکریم زنجانی حاضر شد و بهره های فراوان برد .

ر سال 1361 ق، پس از هشت سال اقامت در نجف به زادگاهش بازگشت و به خدمات دینی و اجتماعی خود، از قبیل تدریس، تألیف، اقامه جماعت و وعظ و منبر پرداخت و در پرورش اهل علم و ادب کوشش فراوان نمود و در 1395 ق به سمت قاضی دادگاه اوقاف و مواریث جعفری در منطقه احسا و قطیف منصوب شد و تا پایان عمرش، در این منصب، باقی ماند. اشعار و مقالاتش مکرر در مجلات عربی منتشر می شد و برخی از کتاب هایش عبارت اند از :

1. وحی الثلاثین (شعر - مخطوط)
2. اللحن الحزین (شعر - مخطوط)
3. من کل حقل زهره (شعر - مخطوط)
4. خاطرات الخطی 5. معرکه النور مع الظلام وی ، در آغاز محرم الحرام 1422 ق در 85 سالگی بدرود حیات گفت و در کنار پدر بزرگوارش در مقبره الحباکه به خاک سپرده شد .

(کاظم الفتلاوی ، المنتخب من اعلام الفكر والادب ، ص 222)

خمینی 1364 - 1415 ق

آقای حاج سیداحمد خمینی یکی از بازوان توانای نظام اسلامی به شمار می رفت. وی در 24 اسفند 1324 ش (1364 ق) در شهر قم دیده به جهان گشود. پدر والا مقامش مرجع و رهبر بزرگ مسلمانان جهان آیت الله العظمی امام خمینی و مادر مکرمه اش فرزند آیت الله حاج میرزا محمد تقی تهرانی (1313 - 1406 ق) صاحب تفسیر «روان جاوید» (فرزند علامه سترگ آیت الله حاج میرزا ابوالفضل تهرانی (1273 - 1316 ق) صاحب «دیوان اشعار» و «شفاء الصدور فی شرح زیاره العاشور»، فرزند آیت الله العظمی میرزا ابوالقاسم کلاتری تهرانی (1236 - 1292 ق) صاحب «مطرح الانظار» است.

ص: 237

او در دامان پدر و مادری این چنین بالید و پس از پشت سر نهادن تحصیلات دبیرستانی به اقتضای شوق فطری و سیره خانوادگی به تحصیل علوم دینی روی آورد. وی دروس عالی خویش را نزد اساتید بنام حوزه علمیه قم چون حضرات آیات: حاج شیخ مرتضی حائری یزدی، حاج سید محمد باقر سلطانی طباطبایی (ابوالزوجه محترم وی و داماد آیت الله العظمی سید صدر الدین صدر) و حاج سید موسی شبیری زنجان‌ی فراگرفت. در سال 1356 ش مخفیانه به حوزه علمیه نجف شتافت و با رحلت برادر بزرگوارش آیت الله حاج آقا مصطفی خمینی، در کنار پدر والا مقامش ماندگار شد. با اوج گیری مبارزات مردم مسلمان ایران به رهبری امام خمینی، وی به سان یار و یاور پدر همواره در کنارش بود و لحظه ای از رهبر جدا نشد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به عنوان رییس دفتر امام، بخشی از مسؤلیت های خطیر ایشان را بر عهده گرفت و در خلال این مدت از ایفای وظایف محوله به خوبی بر آمد و کوچک ترین نقطه ضعفی از او دیده نشد. پس از ارتحال اندوهبار حضرت امام به عضویت مجلس خبرگان رهبری و نمایندگی مقام معظم رهبری در شورای عالی امنیت ملی کشور برگزیده شد و تولیت «مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی» را بر عهده گرفت و بسیاری از کتاب ها و نوشتارهای امام را به زیبایی منتشر نمود و هم زمان به تحصیل فلسفه اسلامی پرداخت.

آثار وی عبارتند از:

1. آینه آفتاب (مجموعه سخنرانی ها و مصاحبه ها)

2. دلیل آفتاب (خاطرات)

3. دیدگاه ها و مجموعه آثار (2 ج)

آن مرحوم، پس از یک بیماری در

ص: 238

49 سالگی به تاریخ جمعه 26 اسفند 1373 (15 شوال 1415 ق) بدرود حیات گفت و همه را در اندوهی عمیق فرو برد. به دنبال درگذشت نابهنگام و زودرس آن یادگار امام، یک روز تعطیل عمومی و دو روز عزای عمومی اعلام شد و بر سر هر کوی برزن پرچم های سیاه نصب و آوای قرآن از تمام مأذنه های تکایا و مساجد کشور پخش گردید و پس از نماز میت بر جسم شریف او که توسط مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای - مدّظله العالی - اقامه گردید، پیکر پاکش با حضور میلیونی مردم داغدار و سوگمند، از دانشگاه تهران به سوی مرقد حضرت امام خمینی تشییع و پایین پای پدر بزرگوارش به خاک سپرده شد و مجالس بزرگداشت وی تا مدت ها در ایران و سایر کشورهای اسلامی برگزار گردید.

خوانساری اصفهانی 1334 - 1422 ق

آقای حاج شیخ ابوالفضل نجفی خوانساری اصفهانی، یکی از فقهای مشهور حوزه علمیه قم به شمار بود. فقید سعید در 9 ذی الحجه 1334 ق (1295 ش) در محله بیدآباد اصفهان زاده شد. پدرش آیت الله حاج شیخ احمد اصفهانی، یکی از علما و خطبای بنام اصفهان، و از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی و شیخ محمدحسن مامقانی و صاحب کتاب «لسان الصدق» و «دیوان اشعار» بوده است، که در 19 جمادی الاولی 1345 ق بدرود حیات گفت و او فرزند آیت الله شیخ محمدحسین خوانساری (م 1301 ق) صاحب کتاب «جواهرالکلام» در تاریخ و اشعار و فضایل اهل بیت علیهم السلام بوده است.

معظم له، پس از درگذشت پدر بزرگوارش، در 11 سالگی به فراگیری علوم دینی روی آورد و تحت سرپرستی جدّ مادری اش شیخ ابوتراب کلاردشتی مازندرانی قرار گرفت و

در حضور آقایان: شیخ هبه‌الله هرنندی و سیداحمد مقدس اصفهانی و شیخ احمد فیاض و شیخ محمدحسن عالم نجف آبادی، مقدمات و ادبیات و سطوح، و نزد آیت الله میرزا علی آقا شیرازی، نهج البلاغه را به خوبی آموخت. در 18 سالگی (1353 ق) رهسپار نجف اشرف شد و سطوح عالی را نزد آیات عظام: میرزا باقر زنجانی (کفایه)، سیدابوالقاسم خویی (رسائل و مکاسب و کفایه) و شیخ صدرا بادکوبه ای (شرح منظومه و شوارق) فراگرفت و پس از آن، به درس خارج آیات عظام: شیخ محمدحسین غروی اصفهانی (3 سال) و آقا ضیاء عراقی، سیدابوالحسن اصفهانی، و پس از وفات آن سه بزرگوار به درس های اساطین علمی نجف مانند آیات عظام: شیخ موسی خوانساری، سیدمحسن حکیم، سیدابوالقاسم خویی و آقا سیدجمال گلپایگانی حاضر شد و بهره های فراوان برگرفت. وی، پس از 16 سال اقامت در نجف و تدریس و تألیف و تحصیل و کسب اجازات روایی و اجتهادی، در سال 1371 ق (1330 ش) به ایران بازگشت و تا حدود دو سال در تهران به درمان بیماری اش - سل ریوی - پرداخت و پس از آن به قم آمد و علاوه بر تدریس سطوح، در درس آیت الله العظمی بروجردی حاضر شد و در زمره یکی از مدرسین موفق حوزه درآمد، که بارها سطوح عالی و خارج فقه و اصول را تدریس نمود. با شروع انقلاب اسلامی ایران در سال 1341، از اعضای مؤسس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بود و نامش در ذیل تمام اعلامیه های علمای حوزه دیده می شد (از جمله در اعلامیه تاریخی خلع شاه، اولین امضاء مربوط به وی است) پس از پیروزی انقلاب

اسلامی، از سوی امام خمینی به نمایندگی معظم له در استان مرکزی و امامت جمعه اراک برگزیده شد و در آن شهر منشأ خدمات علمی و اجتماعی متعدد (مانند: ساختمان و تعمیر مدرسه سپهدار، بنیاد مدرسه علمیه مهدویه مصلاهی جمعه بیت المقدس، بیمارستان و تشکیل محفل درسی، احداث مسجد قدس) گردید و هم از سوی مردم استان مرکزی، به نمایندگی مجلس خبرگان رهبری (دو دوره) برگزیده شد. در سال 1371 ش، به دنبال درگذشت فرزند فاضل و روحانی اش حاج شیخ محمدحسن خوانساری، به حوزه علمیه قم بازگشت و به تدریس خارج فقه و اصول و تألیف و تصنیف پرداخت.

تالیفات چاپی ایشان، عبارت اند از:

1. توضیح المسائل 2. حاشیه بر عروه الوثقی

کتاب های خطی اش هم عبارت اند از:

3. حاشیه مکاسب 4. حاشیه بر کفایه الاصول 5. دوره اصول 6. الجوهر النضید فی شرح فروع التقلید 7. احادیث فضایل و مناقب اهل بیت علیهم السلام 8. رساله جمع بین حکم ظاهری و واقعی 9. رساله در قاعده فراغ و تجاوز و اصاله الصحه 10. کتاب طهارت و صلاه آن عالم بزرگوار در روز یکشنبه 26 رجب 1422 ق (22 مهر 1380 ش) در 86 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش، در روز دوشنبه 27 رجب پس از تشییعی باشکوه و نماز آیت الله بهجت بر آن، در مسجد بالاسر حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 74 - 75)

خوبی 1317 - 1413 ق

آیت الله سیدابوالقاسم موسوی خوبی یکی از برترین مراجع تقلید شیعه

ص: 241

در قرن چهاردهم هجری و زعیم حوزه علمیه نجف به شمار می رفت.

معظم له در یکی از بهترین شب های سال - نیمه ماه رجب الاصبّ - 1317 ق در خوی زاده شد. پدرش آیت الله حاج سیدعلی اکبر خویی (1285-1371 ق)، یکی از فضلا شاگردان آیات عظام: فاضل شرایبانی و شیخ محمدحسن مامقانی و از عالمان مورد اعتماد آیت الله سیدمحمد کاظم یزدی بود. وی در سال 1346 ق به مشهد مقدس مهاجرت کرد و از علمای مشهد به شمار آمد و در جریان قیام گوهرشاد، دستگیر و زندانی و سپس تبعید گردید و پس از مرگ رضاخان به مشهد بازگشت و به تدریس و اقامه جماعت در جامع گوهرشاد پرداخت. از آثارش تقریرات درس اصول فاضل شرایبانی است.

مرجع فقید، در 13 سالگی (1330 ق) به همراه خانواده اش، به نجف اشرف مهاجرت کرد و پس از فراگیری ادبیات و سطح نزد پدر بزرگوارش، مکاسب را در محضر آیت الله میرزا فرج الله تبریزی و کفایه را نزد حضرات آیات: سیدعلی کازرونی و میرزا محمود شیرازی بیاموخت و در 21 سالگی (1338 ق) به درس خارج روی آورد و از محضر پر فیض آیات عظام: شیخ الشریعه اصفهانی، شیخ مهدی مازندرانی، میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی، غروی اصفهانی، میرزا علی آقا شیرازی، فقه و اصول و از محضر آیات بزرگوار: شیخ محمد جواد بلاغی (تفسیر و کلام)، سیدحسین بادکوبه ای (حکمت و فلسفه)، میرزا علی آقا قاضی و شیخ مرتضی طالقانی و سیدعبدالغفار مازندرانی (اخلاق و سیر سلوک) و سیدابوالقاسم خوانساری (حساب و هندسه و جبر) را فراگرفت و مبانی علمی خویش را استوار ساخت. در این میان وی، بیش

ص: 242

از همه از محقق اصفهانی و میرزای نایینی بهره برد و تا آخر عمرشان از آنان جدا نشد و درس هایشان را برای گروهی دیگر، تقریر می نمود.

معظم له از گروهی از مشایخ اجازه عام روایی دریافت داشته بود که برخی از ایشان عبارت اند از: میرزای نایینی، علامه سیدعبدالحسین شرف الدین و شیخ آقا بزرگ تهرانی و هم از تمام اساتید خویش و آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی اجازه اجتهاد کسب نموده بود.

در سال 1352 ق بود که تدریس خارج فقه و اصول را آغاز کرد و پس از وفات اساتیدش: میرزای نایینی و محقق اصفهانی بود که درسش جلوه بیشتری کرد و در این زمان آوازه تدریس و مرجعیت وی، روز به روز بیشتر می شد و طلاب و فضلاء بیشماری از اقصا نقاط کشورهای اسلامی، برای شرکت در جلسات درس وی راهی نجف می شدند. وی در مدت پنجاه سال تدریس مداوم فقه و اصول، موفق شد بیش از شش دور خارج اصول و یک دوره فقه - بر اساس کتاب «عروه الوثقی» - و بخشی از تفسیر قرآن شریف را بیان نماید و صدها نفر از علما و مراجع تقلید شیعه را پرورش دهد.

او به حق در حقایق و مبانی اصولی - که در طول ادوار مختلف بر آن ها اتفاق شده و خدشه ناپذیر می نمود - انقلاب و دگرگونی پدید آورد و در لابلاهای دروس ایشان، نظرات جدید، ابتکار در مبانی، خروج از آراء پیشینیان و تعمق و تحقیق و دقت و ژرف نگری و پژوهش موج می زد.

برخی از معروف ترین شاگردان ایشان، عبارت اند از آیات عظام:

سید محمد روحانی، سید ابوالقاسم کوکبی، سید تقی طباطبایی قمی، میرزا جواد

تبریزی، وحید خراسانی، سیدصادق روحانی، علی فلسفی تنکابنی، سیدعلی بهشتی، سیدعلی سیستانی، میرزا علی غروی تبریزی، میرزا کاظم تبریزی، سیدمحمد شاهرودی، محمدتقی بهجت، شیخ مسلم ملکوتی، سیدیوسف حکیم، سیدمحمد باقر صدر، محمداسحاق فیاض، سیدمحمد سعید حکیم .

شاگردان آیت الله خوبی، در خلال تحصیل خویش به ضبط افادات استاد، پرداخته و از این رهگذر، شمار بسیاری از تقریرات درس ایشان در دست است.

برخی از تقریرات چاپ شده آن مرجع بزرگ عبارت اند از:

الف - فقه :

1 . التنقیح فی شرح العروه الوثقی (11 ج تا کنون). نوشته: شهید میرزا علی غروی تبریزی 2 . مستند العروه الوثقی (16 جلد تا کنون). نوشته: شهید حاج شیخ مرتضی بروجردی 3 . مبانی العروه الوثقی (4 ج) نوشته: شهید سیدمحمد تقی خوبی 4 . مدارک العروه الوثقی (5 ج). نوشته: سیدمحمد مهدی خلخالی ،

5 . محاضرات فی الفقه الجعفری (3 ج) نوشته: مرحوم سیدعلی حسینی شاهرودی 6 . معتمد العروه الوثقی (2 ج تا کنون) نوشته: شهید سیدرضا خلخالی 7 . مصباح الفقاهه - فی المعاملات - (7 ج). نوشته: شیخ محمدعلی توحیدی تبریزی 8 . تحریر العروه الوثقی نوشته: شیخ قربانعلی محقق کابلی 9 . فقه العتره فی زکاه الفطره نوشته: شهید سیدمحمد تقی حسینی جلالی 10 . احکام الرضاع نوشته: شهید شیخ محمد تقی جواهری 11 . الدرر الغوالی فی فروع العلم الاجمالی نوشته: شیخ رضا لطفی تبریزی 12 . رساله فی حکم اوانی الذهب نوشته: سیدمهدی حجازی شهرضایی 13 . بلغه الطالب فی شرح المکاسب (2 ج). نوشته: سیدعبدالمحسن فضل الله ، 14 . صلاه المسافر نوشته: سیدعباس مدرسی یزدی 15

ص: 244

. رساله فی تحقیق الکرّ

ب - اصول :

1 . المحاضرات فی اصول الفقه (5 ج) از: محمد اسحاق فیاض - دوره کامل مباحث الفاظ

2 . مبانی الاستنباط (4 ج) از : سیدابوالقاسم کوکبی تبریزی - دوره کامل اصول عملیه

3 . هدایه الاصول (5 ج) از: شیخ حسن صافی اصفهانی - دوره کامل اصول.

4 . مصباح الاصول (2 ج) از: شهید سیدمحمد سرور واعظ بهسودی 5 . مصابیح الاصول از: شهید سیدعلاء الدین بحر العلوم - قطع و ظن، تعادل و تراجیح

6 . دراسات فی الاصول العملیه از : سیدعلی حسینی شاهرودی 7 . جواهر الاصول از: شیخ فخر الدین زنجانی 8 . الامر بین الامرین از: شیخ محمد تقی جعفری 9 . الرأی السدید فی الاجتهاد و التقليد از: غلامرضا عرفانیان خراسانی.

آثار ایشان عبارتند از :

الف - تفسیر و علوم قرآنی :

1 . نفحات الاعجاز. در اثبات معجزه و جاودانه بودن قرآن.

2 . البیان فی تفسیر القرآن (2 ج) - تفسیر سوره حمد و مقدمه ای شامل مباحث علوم قرآن. (همه آن به فارسی بنام : بیان ، در مسائل کلی قرآن و بخشی از آن بنام : مرزهای اعجاز توسط آیت الله جعفر سبحانی ترجمه شده است).

ب - فقه :

1 . رساله در لباس مشکوک 2 . توضیح المسائل 3 . مناسک حج 4 . المسائل المنتخبه 5 . حاشیه بر عروه الوثقی 6 . حاشیه بر المسائل الفقهیه 7 . تکمله منهاج الصالحین - آیت الله حکیم.

8 . مبانی تکمله منهاج الصالحین 9 . تهذیب و تتمیم منهاج الصالحین

ص: 245

11 . مستحدثات المسائل 12 . منتخب الرسائل 13 . تلخیص المنتخب 14 . تعلیقه المنهج لاحکام الحج 15 . منیه السائل (مجموعه فتاوا).

و آن چه به چاپ نرسیده است:

16 . حاشیه بر مکاسب 17 . حاشیه بر وسیله النجاه 18 . ازاله المحاده عن ملک المنافع المتضاده 19 . اضائه القلوب بتحقیق المغرب و الغروب 20 . اناره العقول فی انتصاف المهر بموت احد الزوجین قبل الدخول 21 . فقه القرآن علی المذاهب الخمس 22 . قاعده التجاوز 23 . فهرست جامع الشتات 24 . تقریرات درس فقه میرزای نایینی 25 . تقریرات درس فقه محقق اصفهانی (کمپانی)

ج - اصول :

1 . اجود التقریرات (تقریرات درس میرزای نایینی، 2 ج)

2 . تقریرات درس شیخ محمد حسین غروی اصفهانی 3 . تعارض الاستصحابین

د - رجال :

معجم رجال الحدیث (24 ج). این کتاب در برگیرنده شرح احوال 15676 تن از رجال حدیث می باشد.

مرجع فقید، همواره در طول زندگی پر برکت خویش سدّی استوار در برابر نقشه های کینه توزانه رژیم بعث عراق بر علیه حوزه علمیه نجف بود و تا او بود، حوزه نجف، سر زنده و با طراوت به حیات علمی خود ادامه می داد. او با زعامت خردمندانه خود، هزاران نفر را از گوشه و کنار جهان به نجف جذب کرد و آنان را برای سرپرستی ائمت اسلامی تربیت نمود و علاوه بر اتقان و احکام دانش فقه و اصول، علم تفسیر و رجال را هم از غربت بدر آورد و در حوزه های علمیه، احیاء کرد.

ایشان، در جریان قیام

ص: 246

مردم عراق در نیمه شعبان 1412 ق، با تعیین یک هیأت 9 نفره، حرکت مردمی را جهت بخشید و با صدور اعلامیه ای، مجاهدین را به رعایت موازین شرع فرا خواند اما با حملات وحشیانه رژیم بعث به نجف و کربلا و سکوت کشورهای غربی و مجامع جهانی بود که شعله های قیام فروکش کرد و رژیم ددمنش و سفاک بعث آیت الله خوئی را دستگیر و سپس به کوفه تبعید نمود تا با دلی پر غم از دنیا برفت.

فقید سعید در طول انقلاب اسلامی از سال 1342 تا 1357 ش، در تمام جریانات موضعگیری نمود و اقدامات ضد اسلامی رژیم شاه را به باد انتقاد گرفت، که اگر اعلامیه ها و بیانیه های ایشان را در یکجا گرد آوریم خود کتابی مفصل خواهد شد. اعلامیه درباره هجوم به مدرسه فیضیه، قیام پانزده خرداد، تبعید امام خمینی، اوج مبارزات مردم ایران در آبان 1357، رفراندوم نظام جمهوری اسلامی برخی از آن ها است. ایشان با موجودیت اسراییل و سلطه بهائیت بر شریان های سیاسی و اقتصادی ایران، شدیداً به مخالفت برخاست و اعلامیه های شدید اللحن بسیار صادر فرمود.

از ویژگی های مرجع معظم شیعه، دستگیری از فقیران و مستمندان، نظم دقیق در زندگی، سعه صدر و گشاده رویی، حافظه دقیق، خط خوش، عفو و گذشت، ساده زیستی، تواضع و فروتنی و ابتدا به سلام را می توان نام برد. معظم له هر روز پیش از شروع درس، به زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام و در ایام زیارتی مخصوصه، به زیارت امام حسین علیه السلام در کربلا مشرف می شد و بسیاری از اوقات، شب های چهارشنبه به مسجد سهله می رفت و به عبادت می پرداخت.

معظم له،

ص: 247

برای اعلای کلمه توحید در سراسر جهان، مؤسسات فرهنگی و تبلیغی بنیاد نهاد که صدها مسجد، مدرسه، کتابخانه، حسینیه، دار الایتام، بیمارستان و درمانگاه در کشورهای ایران، عراق، لبنان، هند و پاکستان، آمریکا، انگلیس، کانادا، مالزی، تایلند و بنگلادش نمونه هایی از آن هستند.

آن مرجع بزرگ شیعه، پس از 94 سال زندگی در خشان و پر برکت، و با تحمل رنج ها و فشارها و دردها و مصایب فراوان و پس از یک سال دوری از جوار جدش امیرمؤمنان و تبعید به کوفه، عصر روز شنبه، 8 صفر الخیر 1413 ق (17 مرداد 1371 ش) بدرود حیات گفت و به اجداد طاهرینش پیوست و پیکر پاکش نیمه های شب، غریبانه و بدون تشییع و پس از نماز آیت الله سیدعلی سیستانی بر آن، در کنار مسجد الخضراء در صحن حرم مطهر امیرالمؤمنین علی علیه السلام مدفون شد.

این واقعه، در عراق موجب برقراری حکومت نظامی در شهرها و منع مجالس یادبود گردید. اما در ایران، به مجرّد پخش خبر، از سوی دولت سه روز عزای عمومی اعلام و تمام شهرها و خیابان ها سیاهپوش گردید و از سوی مراجع معظم تقلید و مقام معظم رهبری، سران قوای سه گانه، شخصیت ها، نهادها و سازمان ها، پیام های متعدّد صادر و مجالس یادبود فراوان برگزار شد. و در کشورهای مختلف جهان نیز از شخصیت عظیم علمی ایشان، تجلیل به عمل آمد.

(شرح حال مفصل معظم له را در کتاب « یادنامه آیت الله خویی » و مجله نور علم، ش 47، ص 53 - 100 و کتاب « اختران فقاہت » ج 2، ص 349 - 400

ص: 248

خویی 1377 - 1415 ق

آقای حاج سیدمحمد تقی موسوی خویی فرزند مرجع تقلید شیعیان جهان آیت الله العظمی خویی در سال 1377 ق در نجف اشرف دیده به جهان گشود. دوران کودکی و نوجوانی را تحت توجه پدر بزرگوارش سپری کرد و پس از دوره دبیرستان، در سن هفده سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد. دوره سطح را نزد اساتیدی مانند: حجه الاسلام شیخ محمد باقر ایروانی و خارج فقه و اصول را در محضر آیت الله العظمی خویی و آیت الله شهید سیدعبدالصاحب حکیم گذراند. وی در رهبری قیام شیعیان عراق در ماه شعبان 1412 ق نقش به سزایی داشت و در اداره امور حوزه نجف و رسیدگی به خانواده های مستمندان، ایتم و زندانیان نجف بسیار کوشید، و به همین سبب، مورد خشم رژیم بعثی عراق قرار گرفت تا سرانجام او را به شهادت رسانیدند. او دبیر کلی مؤسسه الامام الخویی الخیریه را نیز بر عهده داشت و مقامات علمی اش مورد تأیید علمای نجف چون آیت الله سیدعلی بهشتی بود (و از ایشان اجازه مفصل و جامعی را دریافت داشت بود).

نوشتارهای او عبارت اند:

1. الشروط (3 ج) درباره مفهوم شرط و حدود و ضوابط و مسایل مربوط به آن در فقه شیعه

2. مبانی العروه الوثقی (4 ج) - تقریرات درس فقه پدر عالی مقامش در مباحث: مضاربه، مزارعه، شرکت، ضمان، حواله، غصب و نکاح (که همه به چاپ رسیده اند).

ایشان به سن 37 سالگی در شب جمعه یازدهم صفر 1415 ق (30 تیر 1373) به هنگام بازگشت از زیارت مرقد مطهر سالار شهیدان، حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام در تصادفی مرموز و

مشکوک به همراه حجهالاسلام حاج سیدمحمد امین خلخالی - اخو الزوجه ایشان - جان به جان آفرین تسلیم کرد و به اجداد طاهرینش پیوست. پیکر پاکش بدن هر گونه مراسم تشییع و تدفین - به علت ممانعت رژیم بعثی عراق - پس از نماز میت توسط آیت الله حاج سیدعلی بهشتی در جوار مرقد پاک پدرش در مسجد الخضر - در کنار صحن مطهر امیرالمؤمنین علیه السلام به خاک سپرده شد .

دانش آشتیانی 1329 - 1422 ق

آقای حاج شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی، یکی از فضلاء مشهور حوزه علمیه قم و امام جمعه آشتیان بود. فقیه سعید در سال 1329 ق، در آشتیان زاده شد. پدرش عالم بزرگوار شیخ محمدتقی و جدش حجهالاسلام آخوند ملااحمد آشتیانی بوده است. وی پس از دوران کودکی و یادگیری خاندن و نوشتن به تحصیل علوم دینی روی آورد و پس از اخذ مقدمات، در سال 1344 ق به حوزه علمیه قم آمد و تحت سرپرستی آیت الله حاج میرزا محمد فیض قمی - که با پدرش سابقه دوستی دیرینه داشت - قرار گرفت و با راهنمایی وی، ادبیات را از آیت الله ادیب تهرانی و منطق را از آقا سید مهدی کشفی و سطوح عالی را از حضرات آیات: آخوند ملاعلی همدانی، حجت کوهکمری، حاج سیدمحمدتقی خوانساری (که مکاسب و عمدۀ سطوح را نزد او آموخت)، حاج میرزا محمد فیض و حاج سیداحمد خوانساری (کفایه) فراگرفت. آن گاه به درس خارج فقه و اصول آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری و پس از درگذشت معظم له به درس آیات عظام: فیض حجت و خوانساری حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در سال 1358 ق، به درخواست مردم آشتیان به زادگاهش بازگشت و به

خدمات دینی پرداخت، تا آن که آیت الله بروجردی در 1364 ق به قم آمد و به تجدید کیان علمی حوزه علمیه قم پرداخت و آوازه و شهرتش در جهان علم و دانش طنین افکن شد و جویندگان دانش از هر سو، گرد وی آمدند که از جمله آنان آیت الله دانش آشتیانی بود که یکسره به درس فقه و اصول معظم له حاضر شد و مورد توجه آن مرجع بزرگ قرار گرفت و سرپرستی کتابخانه مسجد اعظم بدو محول شد و او هم با کمال دلسوزی، آن را در ردیف یکی از کتابخانه های نامی کشور در آورد و برای آن، نشریه وزینی بنام «نشریه کتابخانه مسجد اعظم» راه اندازی کرد.

نام وی پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، در ذیل تمام اعلامیه های اعتراض آمیز علما و مدرسین حوزه علمیه قم دیده می شد و پس از پیروزی انقلاب، از سوی امام خمینی به سمت امام جمعه آشتیان برگزیده شد و تا پایان عمرش، منشأ خدماتی به مردم آن سامان بود.

از تألیفات وی است:

1. مجموعه مقالات (در مجلات مختلف)

2. دو سرمایه نفیس (ترجمه کتاب «الثقلان»، شرح حدیث ثقلین)

3. رمز نیکبختی (ترجمه کتاب «سر السعاده» در فضیلت صلوات)

4. سقیفه (ترجمه کتاب «السقیفه» درباره اوضاع پس از رحلت پیامبر اکرم)

5. نشریه کتابخانه مسجد اعظم (2 ج با همکاری نویسندگان)

6. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی (مخطوط)

آن عالم خدمتگزار در حدود 92 سالگی، در روز جمعه 7 ربیع الثانی 1422 ق (7 تیر 1380 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در آشتیان و قم، در صحن حرم مطهر حضرت

ص: 251

دستی 1370 - 1422 ق

آقای حاج شیخ محمد دستی، یکی از نویسندگان بنام حوزه علمیه قم بود. وی در سال 1330 ش (1370 ق) در روستای «آزادمون» از توابع محمودآباد مازندران به دنیا آمد و پس از یادگیری تحصیلات ابتدایی، به فراگیری علوم دینی روی آورد. نخست در آمل و سپس در سال 1343 ش در حوزه علمیه قم (مدرسه رضویه) سطوح عالی را فراگرفت و در سال 1350 ش به درس خارج فقه و اصول حضرات آیات: میرزا هاشم آملی، مکارم شیرازی، جوادی آملی و مشکینی اردبیلی حاضر شد و مبانی حکمت و فلسفه را هم از حضرات آیات: جوادی آملی و محمدی گیلانی (اسفار)، حسن زاده آملی (اشارات) و حقی سرایی (شرح منظومه) و روش نویسندگی را نیز در جلسات درس آیت الله جعفر سبحانی و شهید مفتاح آموخت و پس از آن به تألیف و تدریس و تحقیق روی آورد. او زمانی چند، امام جمعه سمیرم و استاد مدعو دانشگاه ها و مسؤول واحد تحقیقات بنیاد نهج البلاغه بود و در سال 1367 ش، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام را بنیاد نهاد و با کمک گروهی از محققان، کتاب های ذیل را فراهم آورد:

1. ترجمه نهج البلاغه 2. المعجم المفهرس لالفاظ نهج البلاغه (با همکاری: سیدکاظم محمدی)

3. فرهنگ واژه های نهج البلاغه 4. فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه 5. فرهنگ معارف نهج البلاغه (2 ج)

6. شناخت نهج البلاغه 7. اطلاعات مقدماتی نهج البلاغه 8. اسناد و مدارک

نهج البلاغه 9 . کلیدهای شناسایی نهج البلاغه 10 . روش های تحقیق در نهج البلاغه 11 . طرح های آموزشی نهج البلاغه 12 . روات و محدثین نهج البلاغه 13 . فهرست شروح نهج البلاغه 14 . اصول پنجگانه اعتقادی در نهج البلاغه 15 . اخلاق در نهج البلاغه (جزوات آموزشی، ویژه دانش آموزان مقطع راهنمایی و دبیرستان)

16 . اخلاق نظامی در نهج البلاغه 17 . مسؤولیت تربیت 18 . مسأله تربیت 19 . عقاید اسلامی 20 . فلسفه اجتهاد و تقلید 21 . سیری در تفکر مادی 22 . مذهب روشنفکری 23 . ابزار و وسایل تحقیق 24 . جهان بینی توحید 25 . کدام اسلام 26 . طرح عقاید و احکام 27 . روش نوینی در تدریس احکام 28 . روش بررسی مکتب ها 29 . طرح های نوین آموزشی 30 . فرهنگ سخنان معصومین علیهم السلام (15 ج)

31 . تحلیل تاریخ سیاسی معصومین علیهم السلام (14 ج)

32 . سیره امام علی علیه السلام (15 ج)

33 . امام علی علیه السلام الگوی کامل انسانیت آن مرحوم، پس از پیروزی انقلاب اسلامی یکسره به تلاش و کوشش در راه احیای شعائر دینی پرداخت و همواره به تبلیغ دین در شهرهای مختلف کشور و تدریس در نهادهای انقلابی و دانشگاه ها و سخنرانی در صدا و سیما پرداخت و عاقبت در بازگشت از سفر تبلیغی خویش از کاشان، در تاریخ 5 اردیبهشت 1380 دچار سانحه تصادف گردید و پس از گذشت ده روز در روز شنبه 15 اردیبهشت 1380 (11 صفر 1422 ق) در 50 سالگی بدرود حیات گفت و صبح روز یکشنبه، پیکر پاکش تشییع و

ص: 253

پس از نماز آیت الله حسن زاده آملی بر آن، در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

دوانی 1348 - 1427 ق

آقای حاج شیخ علی دوانی یکی از نام آوران عرصه تاریخ تشیع به شمار بود .

فقید سعید ، روز پنجم مهرماه 1308 ش (23 ربیع الثانی 1348 ق) ، در روستای دوان - 8 کیلومتری کازرون - زاده شد . در 8 سالگی از زادگاه خود به آبادان نزد خویشان رفت و به تحصیلات ابتدایی پرداخت و در 15 سالگی ، رهسپار حوزه علمیه نجف اشرف شد و در مدرسه « شرابیانی » ساکن شد و سطوح را نزد حضرات آیات : شیخ کاظم تبریزی ، شیخ علی نجفی کاشانی ، شیخ علی فلسفی تنکابنی ، شیخ محمدرضا طبسی نجفی ، شیخ عبدالحسین خراسانی و آیت الله حاج آقا حسن قمی فراگرفت و در سال 1327 ش به واسطه بیماری عازم ایران شد و پس از اقامتی یکساله در تهران و مشهد ، در حوزه علمیه قم به آموختن سطوح عالیّه نزد حضرات آیات : صدوقی ، لاکانی ، مشکینی و شیخ عبدالجواد اصفهانی (رسائل) ، فاضل قفقازی (مکاسب) ، سلطانی طباطبایی و مرعشی نجفی (کفایه) ، فکور یزدی ، حاج آقارضا صدر و منتظری (شرح منظومه) ، علامه طباطبایی (اسفار و تفسیر قرآن) پرداخت و پس از آن در سال 1336 ش به درس خارج آیات عظام : آقای بروجردی ، امام خمینی ، شریعتمداری حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت . او همزمان با تحصیل ، به تبلیغ دین در اطراف

ص: 254

و اکناف کشور پرداخت و آوازه منبرهایش در همه جا به خصوص آبادان و خرمشهر - طنین افکن شد، او در ایام ملی شدن صنعت نفت در آن شهر شبانه روز منبر می رفت و در تهییج افکار عمومی سهم به سزایی داشت. در جریان انقلاب اسلامی هم در منبرهای خویش در گوشه و کنار کشور، داد سخن می داد و علناً از مفاسد دوران پهلوی انتقاد می کرد و چندین بار ممنوع المنبر و ممنوع الخروج شد. وی در سال 1337 ش همراه با جمعی از فضلاء آن روز حوزه، آیات عظام: مکارم شیرازی، جعفر سبحانی، نوری همدانی، موسوی اردبیلی، آقاموسی صدر و مجدالدین محلاتی، مجله درس هایی از مکتب اسلام را تأسیس و از اعضای اصلی هیئت مدیره و هیئت تحریریه آن بود و در آن مقالات «مفاخر اسلام» و «داستان های ماه» را می نوشت و پس از چند سال، با تأسیس دارالتبلیغ اسلامی، از اعضای اصلی و مدرّسین آن بود و سالیان بسیار در آنجا تدریس می نمود. مرحوم استاد، هر جا که می رفت بذریع ایمان در قلوب مردم می پاشید و با تأسیس مساجد و کتابخانه ها، و نشر معارف دین با کتاب ها و منبرهایش، نسلی متدین را تربیت نمود. در قم، در خانه خود انجمن ضد بهائیت و انجمن تبلیغات دینی برای جوانان تأسیس نمود و با تشکیل کلاس های متعدد - با همکاری مرحوم حاج شیخ غلامحسین عابدی قمی و مرحوم حاج میرزا حسن نوری همدانی - نسلی از جوانان مؤمن و متدین را تربیت نمود.

او با دومین کتابش - شرح حال وحید بهبهانی - مورد تقدیر و تشویق خاص آیت الله العظمی بروجردی قرار گرفت و به دنبال آن، کتاب های ارزنده اش در شرح حال علمای بزرگ شیعه یکی پس از دیگری تألیف و چاپ شد. او سراسر عمر پربارش را به تألیف و تحقیق و تبلیغ دین گذراند و کتاب هایش نیز به عنوان سرمشق تألیف برای فضایی جوان باقی ماند.

وی در سال 1350 ش به تهران منتقل شد و با تلاش فراوان به ادامه کارهای پربارش پرداخت و علاوه بر تألیف و منبر، به شرکت در کنگره های داخلی و خارجی و ایراد سخنرانی و ارائه مقالات و تدریس در دانشگاه ها اشتغال داشت. مرحوم شریف رازی درباره او می نویسد:

« نویسنده ارجمند و خطیب دانشمند، حجه الاسلام آقای دوانی، از مشاهیر گویندگان و معاریف نویسندگان و اساتید اهل منبر، عالمی کامل و فاضلی عامل، و ادیبی اریب و شاعری حسیب و محقق فرزانه است.»

(گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 361)

مرحوم دوانی، طبع شعر عالی، و اشعار فراوان و اخلاقی نکو داشت، خوش سخن و خوش خط و خوش اخلاق بود. از وقتش کمال بهره را می برد، به بسیاری از کشورهای اسلامی و اروپایی، برای منبر و تبلیغ دین سفر کرد و مشاهدات خود را در کتابی نگاشت.

آثار معظم له عبارتند از:

1. امیرالمؤمنین در شعر فقها، حکما و عرفای نامی 2. امیرالمؤمنین، خلیفها لله، صدیق اکبر و فاروق اعظم 3. اصول اعتقادی و فروع

ص: 256

عملی اسلام 4 . امام زمان در گفتار دیگران 5 . بانوی بانوان جهان 6 . بحثی درباره همسران پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم (مجله مکتب اسلام)

7 . پیامبر اسلام از نظر دانشمندان شرق و غرب 8 . پیشوایان بزرگ ما (در مجله مکتب اسلام)

9 . تاریخ اسلام از آغاز تا هجرت 10 . نظری اجمالی به جنگ های صدر اسلام 11 . سیمای جوانان در قرآن و تاریخ اسلام 12 . جهانگردی و جهانگردان نامی 13 . داستان های اسلامی (2 ج) 14 . داستان های ما (3 ج) 15 . دانشمندان عامه و مهدی موعود علیه السلام 16 . زن در قرآن 17 . زندگانی زعیم بزرگ عالم تشیع آیت الله بروجردی 18 . سفرای امام زمان علیه السلام 19 . سیر اجتهاد در اسلام (یادنامه اولین کنگره نهج البلاغه)

20 . سیره ائمه معصومین علیهم السلام 21 . شرح حال و آثار و افکار آیت الله بهبهانی 22 . شرح زندگانی استاد کل وحید بهبهانی 23 . شرح زندگانی جلال الدین دوانی 24 . شعاع وحی بر فراز کوه حرا 25 . شیعه در اندونزی (در مکتب اسلام)

26 . مجموعه مقالات در موضوعات گوناگون 27 . محدث نامی حاج شیخ عباس قمی (2 ج) 28 . مفاخر اسلام (8 ج) 29 . موعودی که جهان در انتظار اوست 30 . نگاهی کوتاه به زندگانی پرافتخار سیدرضی مؤلف نهج البلاغه 31 . هنر نویسندگی 32 . خاطرات من از استاد شهید مطهری 33 . امام خمینی در آئینه خاطره ها 34 .

ص: 257

راز نماز در نهج البلاغه 35. نقد عمر - زندگی و خاطرات 36. افتخارات مردان مرد سیستان (در دفاع از امیرالمؤمنین و اعتراض به فاجعه عاشورا).

37. آغاز وحی و بعثت پیامبر در تاریخ و تفسیر طبری 38. علما و مردان نامی بوسنی و هرزگوین 39. فرقه ضاله و سرقت آیات و احادیث 40. محمد بن جریر طبری (بررسی و نقد تاریخ و تفسیر طبری)

41. مشاهیر فقها و مراجع تقلید شیعه 42. نهضت دو ماهه روحانیون ایران 43. نهضت روحانیون ایران (10 ج) 44. هزاره شیخ طوسی (2 ج) 45. غدیر خم حدیث ولایت 46. حاج شیخ هادی نجم آبادی .

ج . ترجمه ها

47. آثار تمدن اسلامی در اسپانیا و پرتغال 48. اجتهاد در مقابل نص - ترجمه النص والاجتهاد شرف الدین 49. خاندان آیت الله بروجردی - نوشته: آیت الله بروجردی 50. تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا 51. صحنه های تکان دهنده در تاریخ اسلام - نوشته: شکیب ارسلان 52. علی علیه السلام چهره درخشان اسلام - ترجمه مقدمه شرح ابن ابی الحدید 53. فرقه وهابی و پاسخ شبهات آنها - ترجمه البراهین الجلیه - سید محمد حسن قزوینی 54. فروغ هدایت - ترجمه مصباح الهدایه - آیت الله میر سیدعلی بهبهانی 55. مهدی موعود علیه السلام - ترجمه جلد 13 بحار - (با مقدمه و پاورقی های فراوان) ،

56. علما و شعرای بوسنی و هرزگوین .

د - تصحیح و تحقیق و تهذیب

57

ص: 258

. تاریخ قم - تألیف محمدحسین ناصر الشریعه 58 . جامع المسائل - آیت الله میر سیدعلی بهبهانی 59 . در پیرامون نهج البلاغه - تألیف : سیدعباس میرزاده اهری 60 . سیر حدیث در اسلام - تألیف : سیداحمد میرخانی 61 . شاهراه هدایت - تألیف آیت الله بهبهانی - ترجمه : سیدمحمدرضا شفیعی 62 . شوق مهدی علیه السلام - اشعار ملامحسن فیض کاشانی 63 . فروغ ایمان 64 . مباحثی در معارف اسلامی 65 . نگاهی به آثار فقهی شیخ طوسی - تألیف : آیت الله سیدرضا صدر 66 . خاندان علامه مجلسی - میرزا حیدر علی مجلسی 67 . مرآت الاحوال جهان نما - تألیف : آقامحمدعلی بهبهانی 68 . تاریخ و سفرنامه حزین - تألیف : علامه محمدعلی حزین گیلانی 69 . خاطرات و مبارزات حجهالاسلام فلسفی .

سرانجام آن مورخ بزرگ شیعه ، در شامگاه روز دوشنبه 18 ذیحجه الحرام 1427 ق - عید سعید غدیر - 18 دی 1385 ش ، در 77 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع در تهران ، پیکر پاکش در روز پنجشنبه 20 دی ماه در قم ، با شرکت انبوه علما و فضلا ، تشییع و پس از نماز آیت الله جعفر سبحانی بر آن ، در صحن عتیق حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد و در غم فقدان وی ، پیام های تسلیت متعدد از سوی امام معظم رهبری ، مراجع تقلید و شخصیت های عالی نظام صادر شد .

دینوری 1320 - 1416 ق

آقای میرزا کاظم دینوری تبریزی یکی از مفاخر عالمان تبریز به شمار می رفت و خاندان والایش همه تا هفت نسل از علمای بزرگ

دین بوده اند. پدرش آیت الله علامه حاج میرزا احمد مجتهد و عمویش آیت الله العظمی حاج میرزا صادق آقا تبریزی و آیت الله علامه حاج میرزا محسن تبریزی (فرزند آیت الله میرزا محمد مجتهد فرزند آیت الله مولی محمد علی قراچه داغی تبریزی صاحب شرح تبصره علامه حلّی) بوده اند. فقید سعید در حدود سال 1320 ق در تبریز زاده شد. پس از دوران کودکی و طیّ آموزش های ابتدایی، به فراگیری سطوح نزد پدر بزرگوارش و دیگران پرداخته، پس از مدتی رهسپار حوزه علمیه نجف اشرف گردید. در آن جا پس از تکمیل سطح، به درس آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی و شیخ محمد حسین اصفهانی حاضر شده و بهره های فراوان برد. پس از چندی به تبریز بازگشت و تا آخر عمر مبارکش به ترویج دین و بزرگداشت شعائر مذهبی تدریس علوم دینی، افتاء و تربیت شاگردان و راهنمایی مؤمنان و امامت جماعت (در مسجد جمعه) پرداخت. از آثار ایشان به غیر از تقریرات درس فقه و اصول اساتید خویش، رساله «توضیح المسائل» است. آن مرد بزرگ پس از عمری تلاش و کوشش در راه اعلای کلمه توحید در تاریخ سه شنبه 14 محرم الحرام 1416 ق (23 خرداد 1374 ش) در 95 سالگی بدرود حیات گفت. در غم فقدان وی پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای صادر شد.

میرزا کاظم دینوری - قاضی طباطبائی - شیخ عبدالحسین تبریزی - شیخ عبدالحمید شرایبانی

ذهنی 1367 - 1423 ق

آقای سیدمحمد جواد ذهنی تهرانی، یکی از عالمان و مدرّسان حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

فقید سعید در 8 اسفند 1326 ش (ربیع الثانی / 1367 ق) در تهران، زاده شد و پس از به

پایان رسانیدن تحصیلات دبیرستان، تحت تأثیر مجالس و مواعظ آیت الله شیخ مهدی معزالدوله، به تحصیل علوم دینی علاقه مند شد و در مدرسه مروی، به فراگیری سطوح پرداخت. سپس در سال 1351 ش، به حوزه علمیه قم آمد و نزد آیات عظام: گلپایگانی، مرعشی نجفی، شریعتمداری و اراکی و نیز حضرات آقایان: شیخ راضی تبریزی و شیخ محمد تقی مجلسی به تحصیل خارج فقه و اصول و استحکام بنیه علمی خویش پرداخت و هم زمان به تألیف و تدریس مشغول بود. معظم له، یکی از اساتید پرکار و پرتألیف حوزه بود که از لحظات عمر کوتاهش، نهایت استفاده را برد و آثار فراوانی از خود به یادگار نهاد. او علاوه بر فعالیت های علمی اش، در مسجد «حبیب الله بیک» به اقامه جماعت و ارشاد مؤمنان و دستگیری مستمندان اشتغال داشت و سرانجام، پس از عمری پر بار، در 54 سالگی در روز پنجشنبه 20 جمادی الثانی 1423 ق (7 شهریور 1381 ش)، پس از یک بیماری، چشم از جهان فرو بست و در روز جمعه 8 شهریور، پس از نماز آیت الله حاج آقا تقی طباطبایی قمی بر پیکرش، در بقعه علی بن بابویه قمی به خاک سپرده شد.

آثار چاپی اش عبارت اند از :

- 1 . ترجمه کامل الزیارات - ابن قولویه -
- 2 . ترجمه جوامع الجامع - طبرسی -
- 3 . ترجمه کشف المراد - علامه حلّی -
- 4 . ترجمه باب حادی عشر - علامه حلّی -
- 5 . از مدینه تا مدینه (مقتل امام حسین)
- 6 . کفایه الرمل - امهات مسائل علم رمل -
- 7 . مباحث الاصولیه - دوره اصول فارسی -
- 8 . اللباب

ص: 261

- شرح فارسی خلاصه الحساب (شیخ بهایی)

9. تحفه الاحباب - شرح فارسی تشریح الافلاک (شیخ بهایی)
10. تشریح المقاصد - ترجمه و شرح فارسی فرائد الاصول - (6 ج)
11. تشریح المطالب - ترجمه و شرح فارسی مکاسب - (7 ج)
12. تحریر الفصول - ترجمه و شرح فارسی کفایه الاصول - (7 ج)
13. فصول المنطق - ترجمه و شرح لثالی المنتظمه حاجی سبزواری - (2 ج)
14. فصول الحکمه - ترجمه و شرح منظومه حاجی سبزواری - (3 ج)
15. المباحث الفقہیہ - شرح فارسی «شرح لمعه» - (30 ج)
16. منهج الهدایہ - شرح مبحث وقت و قبله لمعه
17. بیان المراد - شرح فارسی اصول فقه مظفر - (3 ج)
18. تفصیل الفصول - شرح فارسی معالم الاصول - (3 ج)
19. توضیح المبانی - شرح فارسی مختصر المعانی (6 ج)
20. الکلام الغنی - شرح فارسی باب اول و رابع مغنی - (3 ج)
21. گنجینه ذهنی - اصطلاحات علوم -
22. الآثار الباقیہ - شرح فارسی حاشیہ ملا عبداللہ -
23. الکلام اللطیف - شرح فارسی تصریف -
24. الافاضہ - شرح فارسی ہدایہ -
25. المباحث النحویہ - شرح فارسی صمدیہ - (4 ج)
26. انیس الطالبین - ترجمه آداب المتعلمین
27. اساس الصرف 28. روش تجزیہ و ترکیب 29. تصحیح شرح نہج البلاغہ ملا فتح اللہ کاشانی
30. تصحیح رسالہ حقوق علامہ مجلسی

و آثار غیر چاپی اش نیز عبارت اند از :

31. حاشیه بر عروه

ص: 262

33 . الفوائد النحویه فی ما یروی عن الائمة الاثنی عشریه 34 . رساله در صلاه جمعه - تقریرات درس آیه الله محمدتقی مجلسی -

35 . الدرہ الثمینہ - شرح عربی صمدیہ -

ربانی میانجی 1341 - 1416 ق

آقای حاج شیخ حسین ربانی میانجی ، در سال 1301 ش (1341 ق) ، در روستای نقاب ، از توابع گرمرود - میانه - به دنیا آمد . پدرش حجهالاسلام میرزا عبدالرحیم ، و جدش آخوند ملامحمد نقابی (متوفی : 8 رجب 1334 ق - مدفون در نقاب) و نیایش آخوند ملایوسف نقابی ، همه از علما و فضلاء منطقه بوده اند .

در کودکی پدر از دست داد و سرپرستی اش را مادر و جدش برعهده گرفتند و او را به خوبی پرورش دادند و قرآن و خواندن و نوشتن را بدو آموختند و روانه میانه اش نمودند . در آن شهر ، نزد حضرات آیات : میرزا ابومحمد حجتی ، میرزا لطفعلی زنوزی ، شیخ هادی نیری ، میرزا مهدی جدیدی ، سید عبدالستار محمدی و شیخ علی کتانی ادبیات و سطوح را آموخت . سپس در سال 1327 ش روانه قم شد و سطوح عالیہ را نزد حضرات آیات : منتظری (شرح منظومہ) ، احمدی میانجی ، مشکینی ، علامه طباطبایی (اسفار) ، ملکی میانجی (تفسیر قرآن و معارف اہلبیت علیہم السلام) آموخت و سپس به درس خارج آیات عظام : بروجردی ، امام خمینی ، محقق داماد و گلپایگانی حاضر شد و بهره های فراوان برد و همزمان به تدریس و تألیف

و تبلیغ دین پرداخت .

او یکی از شاگردان ویژه آیت الله شیخ محمدباقر ملکی میانجی بود و بیست سال از محضر آن مفسر و متکلم عالیقدر بهره برد و دروس او را به رشته تحریر درآورد که برخی از آنها منتشر شده است .

آثار معظم له عبارتند از :

1 - رساله در مباحث معاد به عربی

2 - رساله در مباحث توحید به عربی

3 - انوار بیان در مباحث توحید قرآن (چاپ شده)

4 - معاد از دیدگاه قرآن و حدیث و عقل (چاپ شده)

5 - استنساخ و تنظیم دروس معارف قرآن اثر مرحوم میرزا مهدی اصفهانی

6 - تفسیر سوره های قصار قرآن 7 - تفسیر سوره حمد و اوائل بقره و آل عمران و نساء 8 - رساله دفاع از علم و عالم به فارسی

9 - رساله در اعجاز قرآن به فارسی

10 - رساله در اعجاز قرآن به عربی

11 - رساله در حقیقت روح از دیدگان قرآن و حدیث به فارسی

12 - رساله در اصول فقه 13 - رساله در خمس و زکاه و انفال 14 - رساله نبوت و امامت 15 - دیوان شعر در مرثی آل محمد به آذری

16 - حاشیه بر تحریر الوسيله وی ، در سحرگاه روز 28 صفر الخیر 1416 ق (7 تیر 1374 ش) در 75 سالگی بدرود حیات گفت و پیکرش پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله صافی گلپایگانی ، در مقبره العلماء قبرستان باغ بهشت - قم - در خاک آرمید .

رحمانی مازندرانی 1342 - 1416 ق

آقای حاج شیخ ابوالقاسم رحمانی خلیلی مازندرانی در

ص: 264

بهار سال 1302 (1342 ق) در روستای خلیل محلّه بهشهر زاده شد. پدرش آیت الله شیخ محمد باقر هزار جریبی مازندرانی - از علمای بنام و مشهور بهشهر و نواحی - فرزند علامه آیت الله شیخ محمد حسین هزار جریبی (از شاگردان شیخ اعظم انصاری) فرزند آقا شیخ محمد کاظم بن علامه بزرگوار شیخ محمد علی (م 1245 ق) فرزند علامه سترگ آیت الله شیخ محمد باقر هزار جریبی مازندرانی نجفی (م 1205 ق) استاد سیدبحرالعلوم، شیخ جعفر کاشف الغطا و میرزای قمی بوده است که سابقه سیصد سال روحانیت و ریاست و مرجعیت شیعه را بر عهده داشته اند .

فقید سعید دوازده ساله بود که به عشق فراگیری علوم اهل بیت علیهم السلام به حوزه علمیه آیت الله کوهستانی کوچید و پس از خواندن مقدمات و ادبیات، به مباحثه شرح لمعه با هم مباحثه اش آیت الله محمدی لایینی پرداخت و سپس رسائل و مکاسب را نزد آیت الله کوهستانی فراگرفت. 23 ساله بود (1325 ش) که به نجف اشرف مهاجرت کرد و کفایه الاصول را نزد آیت الله حاج میرزا حسن یزدی و آیت الله شیخ صدرا بادکوبه ای آموخت . پس از آن به درس خارج آیات عظام: سید محسن حکیم، سید محمود شاهرودی، سید ابوالقاسم موسوی خویی و میرزا هاشم آملی حاضر شد و مبانی فقه و اصول و تفسیر خویش را مستحکم نمود و این همه دوازده سال به طول انجامید و با کسب اجازات متعدد اجتهاد و روایت در سال 1338 ش به ایران آمد و در زادگاه خویش اقامت گزید. آن گاه به بنیاد حوزه علمیه و مسجد و حسینیه و تدریس علوم اسلامی و تربیت شاگردان فاضل و فرزانه، امامت جماعت،

راهنمایی مردم، تألیف و تصنیف پرداخت و پس از ده سال در 1347 ش به تهران آمد و در مسجد شفا به امامت جماعت و در مدرسه چهلستون و مدرسه شیخ عبدالحسین به تدریس مکاسب و کفایه اشتغال ورزید. سپس در سال 1364 ش به حوزه علمیه قم کوچید و به تدریس خارج فقه و اصول دست یازید. فقید سعید بسیار متواضع و خوش برخورد و ساده زیست و قانع بود و از شهرت گریزان. دارای خطی خوش و خلقی نکو و ذوقی عرفانی بود و اشعار حافظ را از حفظ داشت و آن را بسیار می خواند و روزانه به اذکار و اوراد بسیار به ویژه زیارت عاشورا و استغفار می پرداخت و برای تهذیب نفس و صفای روح چند بار چله نشست و ترک مأكولات حیوانی نمود. وی عاشق تدریس بود و در تهران هر روز چند درس می داد و موضوع درس برای او تفاوتی نمی کرد، از شرح امثله و جامع المقدمات تا کفایه الاصول رابه جویندگان دانش تدریس می نمود.

برخی از تألیفات ایشان عبارت اند از:

1. تفسیر سوره حمد (فارسی)

2. علم نحو 3. رساله فی المشتق 4. شرح اجتهاد و تقلید عروه الوثقی 5. شرح تبصره المتعلمین علامه حلی .

ایشان، در تاریخ یکشنبه 27/12/1374 (27 شوال المکرم 1416 ق) در 72 سالگی پس از تهجد و نماز صبح، به هنگام خواندن زیارت عاشورا در فضای باز بدرود حیات گفت و در روز دوشنبه، پس از تشییع، به زادگاه خویش انتقال داده شد و در میان اندوه بسیار مردم و با حضور شخصیت های دینی و سیاسی استان

ص: 266

مازندران - به ویژه ائمه جمعه و جماعات - در مدرسه ای که خود بنیاد نهاده بود، به خاک سپرده شد.

رحمانی همدانی 1354 - 1425 ق

آقای حاج شیخ احمد رحمانی همدانی، یکی از خطبای مشهور تهران به شمار می رفت. فقید سعید، در سال 1314 ش (1354 ق) در یکی از روستاهای همدان به دنیا آمد. پس از دوران کودکی، به همدان آمد و در مدرسه آیت الله عالمی دامغانی ساکن شد و ادبیات و سطوح را فراگرفت. سپس سطوح عالی را نزد حضرات آقایان: شیخ اسدالله حجت، سیدمصطفی هاشمی و شیخ علی انصاری بیاموخت و پس از آن به درس خارج فقه و اصول و تفسیر مرحوم آیت الله آخوند ملاعلی همدانی حاضر شد و علاوه بر مراتب علمی، از اخلاق و انقباض ایشان هم فراوان بهره برد. در سال 1344 ش (1385 ق) به تهران مهاجرت کرد و به تبلیغ دین و تألیف پرداخت. حسن خلق، ادب و فروتنی به همراه ساده زیستی از ویژگی های بارز او بود و در دفاع از مکتب اهل بیت علیهم السلام سری پرشور داشت و موفق شد در جنوب تهران مدرسه علمیه «مکتب الحدیث» را بنیاد گذارد و به تربیت طلاب پردازد.

آثارش عبارت اند از:

1. الامام علی علیه السلام، من حبه عنوان صحیفه المؤمن 2. فاطمه الزهرا علیها السلام، بهجه قلب المصطفی (به فارسی ترجمه شده است)

3. الامام المجتبی علیه السلام (زیرچاپ)

4. صد و بیست حدیث (همراه با شرح زندگی ملاعلی همدانی)، وی روز دوشنبه 12 مرداد 1383 ش (2 جمادی الثانی 1425 ق) در 70 سالگی در گذشت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز

ص: 267

آیت الله نوری همدانی بر آن (در تهران) به قم انتقال داده و در بقعه متبرکه ابن بابویه به خاک سپرده شد .

(برگرفته از مقاله آقای غلامرضا گلی زواره)

رضوانی زنجانی 1342 - 1420 ق

آقای شیخ احمد رضوانی زنجانی، یکی از فقهای حوزه علمیه قم به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1302 ش (1342) زاده شد و مقدمات و ادبیات را در زنجان فراگرفت. سپس در سال 1359 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و سطوح را در محضر عالمانی چون: آیت الله شیخ عبدالکریم خوئینی زنجانی و دیگران بیاموخت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: آقای بروجردی و سیدمحمد حجت کوهکمری حاضر شد و این همه 9 سال به طول انجامید. آن گاه در سال 1369 ق رهسپار نجف اشرف شد و از محضر آیات عظام: سیدمحسن حکیم، سید محمود شاهرودی و سید ابوالقاسم خویی و به ویژه از درس های فقه و اصول ابوالزوجه گرامی اش آیت الله میرزا باقر زنجانی بهره های فراوان برد و هم زمان به تدریس سطوح عالی پرداخت. در سال 1394 ق بود که در اثر فشار رژیم بعثی عراق از نجف اخراج شد و اقامت در قم را برگزید و به تألیف و تدریس اشتغال ورزید.

برخی از کتاب ها و آثارش - که همگی مخطوط مانده است - عبارت اند از:

1 . تقریرات درس اصول آیت الله میرزا باقر زنجانی (دوره کامل)

2 - 13 . تقریرات درس فقه آیت الله میرزا باقر زنجانی (طهارت (4 ج)، زکات، خمس، صوم، حج، اجاره، مضاربه، شرکت، مکاسب، نکاح (3 ج)، لباس مصلی)

14 . دوره اصول (3 ج)

15 . رساله در رضاع 16 . رساله

ص: 268

در منتجس 17 . رساله در عصیر عنبی 18 . رساله در حکم فقاء 19 . رسال در طهارت و نجاست اهل کتاب 20 . رساله در تحقق وطن شرعی 21 . کتاب الصلاه 22 . کتاب الحج 23 . کتاب الاجاره 24 . رساله در عموم حجیه البینه 25 . رساله در اعتبار قول عدل واحد 26 . رساله در قول ذی الید 27 . رساله در حدیث لاتعداد 28 . حاشیه بر شرح تجرید 29 . حاشیه بر شرح منظومه (تا بحث جواهر و اعراض)

30 . رساله در علم جفر معظم له، پس از عمری 78 ساله در روز جمعه 9 ربیع الثانی 1420 ق (اؤل مرداد 1378 ش) بدرود حیات گفت و پیکرش در روز شنبه 10 ربیع الثانی، پس از تشیع و

نماز آیت الله صافی گلپایگانی، در قبرستان شیخان قم به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 8 ، ص 168 - 171)

رضوی 1345 - 1423 ق

آقای حاج سیدسعید اختر رضوی، یکی از مبلغین اسلام و تشیع در قاره آفریقا و دانشمندی متعهد و در دانشنا و مسؤول بود.

فقید سعید در اول ماه رجب 1345 ق، در یکی از روستاهای منطقه «بیهار» در شرق هند زاده شد. پدرش عالم طیب حاج سیدابوالحسن رضوی (1309 - 1394 ق) یکی از روحانیان معروف و خوش فکر منطقه بود که چند مدرسه را در شهر عظیم آباد اداره می کرد و به وظایف روحانی خویش هم می پرداخت. سیدسعید اختر، نخست تحصیلات مقدماتی را نزد پدرش آموخت و پس از چندی در سال 1360 ق، به مدرسه جامع العلوم جوادیه در بنارس رفت و تا

ص: 269

سال 1365 ق در آن جا اقامت گزید و سطوح عالی و زبان های اردو، انگلیسی و فارسی را هم آموخت و درجه فخرالافاضل را دریافت کرد. استادانش در این زمان آقایان: پدرش (حاشیه، مختصر، شرایع)، شیخ محمدمصطفی جوهر (باب حادی عشر و مقامات حریری)، سیدظفر حسن رضوی (معالم، شرح لمعه، ریاض، قوانین، رسائل، نهج البلاغه و اصول کافی)، و سیدمحمد رضی زنگی پوری (شرح تجرید، شرح هدایه الحکمه و عماد الاسلام) بودند، او در این مدت اغلب مدارک رسمی دولتی را از دانشگاه علیگره اخذ کرد و زبان های هفتگانه: عربی، فارسی، انگلیسی، اردو، هندی، گجراتی، سواحیلی را به خوبی فراگرفت. آن گاه به تبلیغ دین و مذهب اهل بیت علیهم السلام در بنارس و حسین کنج پرداخت و در شهر حسین کنج ساکن شد و مسجد جامع آن را بنیاد نهاد و در انجمن ترقی اردو به فعالیت پرداخت و در کوپال بور، متولی اوقاف مسجد و حسینیه شهر بود و زمین های موقوفه را که دولت هند به تصرف خود درآورده بود، با تلاش فراوان از چنگ دولت خارج کرد و به وقف برگرداند.

در سال 1381 ق، به تانزانیا رفت و در مدت 7 سال به تبلیغ تشیع - که در آن زمان اسمی و رسمی از آن در آن کشور به چشم نمی خورد - پرداخت و با قدمی استوار، به نشر معارف اهل بیت علیهم السلام اقدام کرد و از همه مخالفت ها و مانع تراشی ها نهراسید و یک تنه و مردانه در منابر و مساجد خویش، نام اهل بیت علیهم السلام را زنده گردانیده و با تشکیل جلسات و نامه نگاری های فراوان با علمای شیعه

در سایر مناطق آفریقا، آنان را به تشکیل یک مؤسسه فراگیر و هیأت تبلیغی، تشویق کرد تا آن که در سال 1384 ق، در کنگره خوجه اثناعشریه آفریقا تشکیل این مؤسسه تصویب شد و در سال 1387 ق، در ادارات دولتی تانزانیا، مؤسسه «بلال مسلم میشن» به تصویب رسید و از آن پس این مؤسسه فخیم و ارزشمند در سایر کشورهای آفریقایی مانند: کنیا، نیجریه، غنا، موزامبیک، ماداگاسکار و جزایر تری نی داد به تصویب رسید و شمار فعالیت هایش افزایش یافت و موفق شد بیش از پنجاه هزار نفر را به مذهب تشیع رهنمون سازد و حدود 200 کتاب (از جمله تفسیر المیزان و الغدیر) را به زبان های گوناگون منتشر نماید و دهها مسجد، مدرسه، کتابخانه، حوزه علمیه، مهد کودک، خانه های مسکونی و درمانگاه بنا نهاد و مجلات انگلیسی و سواحیلی را چاپ و نشر نماید.

آن مرد بزرگ، عمرش را یکسره به تحقیق و تألیف و تبلیغ گذرانید و در هند و آفریقا، فعالیت های نمایانی نمود و یادگارهای ارزشمند از خود به جای نهاد. وی عضو هیأت امنای «رابطه اهل البیت الاسلامیه» در لندن، «بلال مسلم میشن» در آفریقا و «مجمع جهانی اهل بیت» در ایران بود و از تمام مراجع تقلید گذشته و حال قم و نجف اشرف، اجازه حسبیه داشت و در راه تبلیغ دین به اکثر کشورهای آسیا، اروپا، آمریکا و آفریقا سفر کرد و آرام و قرار نداشت. از او بیش از 40 تألیف به زبان های انگلیسی و سواحیلی بر جای مانده و به زبان های دیگر نیز ترجمه شده است که برخی از آن ها عبارت اند از:

1. رسائل (البداء، التقیه، مسأله

ص: 271

2. الحجاب 3. الاسلام 4. معنی التشیع و بدئه 5. كشف فتنه الوهابيه 6. فرق الشيعه 7. مصونيه القرآن عن التحريف 8. محمد صلى الله عليه وآله وسلم هو آخر الانبياء 9. يوم القيامة 10. النظام العائلي في الاسلام 11. منشور الحقوق (شرح رساله حقوق امام سجاد عليه السلام)

12. حرمه لحم الخنزير 13. مبادئ دروس الاسلام 14. ما لا بد منه للمسلم ان يعرف و يعتقد 15. ماهي الحاجه الى الدين 16. ترجمه تفسير الميزان (انگلیسی)

17. اله الاسلام 18. العدل الالهي 19. النبي الاقدس و النبوه 20. الامامه او، پس از 43 سال اقامت در تانزانیا و در 78 سالگی، در روز پنجشنبه 30 خرداد 1381 ش (8 ربیع الثانی 1423 ق) در دارالسلام درگذشت و پیکر پاکش در روز دهم ربیع الثانی، پس از تشییع باشکوه و نماز فرزندش حجهالاسلام و المسلمین سید محمد رضوی، در قبرستان شیعیان به خاک سپرده شد.

رضوی 1344 - 1422 ق

آقای حاج شیخ محمدامین رضوی، یکی از علمای ارومیه به شمار می رفت. فقید سعید در دوم شعبان المعظم 1344 ق در بخش «سُلدوز» - از توابع ارومیه - زاده شد. پدرش شیخ عباسقلی رضوی از دانش آموختگان نجف و جدش حجهالاسلام شیخ رضاقلی از شاگردان آیت الله میرزا احمد تبریزی - محشی شرح لمعه - و آیت الله شیخ محمدحسن مجتهدارموی، و متبحر در ادبیات، هیأت و تقویم و زیج شناسی، و مطلع از فقه و اصول و ریاضیات بوده است.

فقید سعید در پانزده سالگی (1359 ق) به تحصیل ادبیات نزد پدرش

پرداخت و در 1361 ق به حوزه علمیه قم آمد و در درس های سطوح اساتید وقت و پس از آن در درس فقه و اصول آیت الله بروجردی و درس فلسفه (اسفار و شرح منظومه) علامه طباطبایی شرکت کرد و مبنای علمی اش را استوار ساخت. در 1372 ق به ارومیه باز آمد و به خدمات دینی، مانند وعظ و تبلیغ، تألیف، تفسیر قرآن و تدریس پرداخت و تا سال 1390 ق به طول انجامید. در این سال به تهران مهاجرت کرد و به ادامه تألیفات خویش و تبلیغ دین پرداخت.

وی، عالمی با خُلق و خوی خوش، متواضع و ساده زیست و قانع بود که در کتاب هایش در پی حل مشکلات فکری نسل جوان بود.

برخی از کتاب های وی عبارت اند از:

1. آغاز و انجام جهان 2. تجسم عمل یا تبدیل نیرو به ماده 3. ساختمان آینده انسان 4. پیدایش انسان 5. حل شبهه آکل و مأکول آن مرحوم، در 77 سالگی در روز دوشنبه 17 اردیبهشت 1380 ش (13 صفر 1422 ق) بدرود حیات گفت و پیکرش را در روز سه شنبه به قم انتقال داده و پس از تشییع شایسته و به خاک سپرده شد.

رفیعی 1335 - 1422 ق

آقای حاج شیخ محمدباقر رفیعی کهرودی، امام جمعه شهر ری و یکی از فضلاء حوزه علمیه قم بود.

فقید بزرگوار در 20 شعبان المعظم 1335 ق (1295 ش) در کَرهرود اراک به دنیا آمد و پدرش حاج علی اکبر کهرودی از بزرگان و خیرین منطقه بود. وی پس از کودکی، در مدرسه حاج محمدابراهیم اراک ادبیات و سطوح عالی را نزد اساتیدی

ص: 273

چون حضرات آیات : شیخ محمد سلطان العلماء (رسائل و مکاسب) ، آقا سید محسن غروی اراکی (کفایه)، آقا سید کاظم گلپایگانی (شرح منظومه) فراگرفت .

سپس در سال 1355 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و اندکی (9 ماه) در درس آیت الله العظمی حائری و پس از درگذشت استاد، به درس های فقه و اصول آیت الله سید محمد حجت کوهکمری و درس اسفار حضرت امام خمینی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. با ورود آیت الله العظمی بروجردی به قم در سال 1364 (1324 ش) به درس های معظم له حاضر شد و بهره های فراوان برد. سپس به تبلیغ دین و ترویج مذهب پرداخت و در این راستا زمانی چند به دستور آیت الله العظمی گلپایگانی در شهرهای آشتیان، ماهشهر، مسجد سلیمان و شهرری سکونت گزید و زندگی خود را به اقامه جماعت و تفسیر قرآن و بیان احکام شرع و مبارزه با مفاسد رژیم پهلوی سپری ساخت و در این راه متحمل اذیت های گوناگون شد تا آن جا که ساواک وی را از مسجد سلیمان اخراج کرد و به قم فرستاد .

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به حکم حضرت امام به سمت امامت جمعه و مدیریت حوزه علمیه شهرری برگزیده شد و تا زمانی که از نعمت سلامتی و توانایی برخوردار بود، به گره گشایی از کار مردم و تدریس و تربیت شاگردان (در مدرسه برهانیه) اقامه جمعه و جماعت (در مسجد جامع حرم حضرت عبدالعظیم علیه السلام) می پرداخت .

از آثار وی : تقریرات درس فقه و اصول آیت الله حجت را می توان نام برد .

وی ، در روز سه شنبه 13 آذر 1380 ش

(18 رمضان 1422 ق) در 85 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز حجهالاسلام در ری نجف آبادی بر آن، در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 2 ، ص 158)

روحانی 1343 - 1421 ق

آقای حاج سید مهدی حسینی روحانی، یکی از ثمرات گرانقدر حوزه علمیه قم بود .

معظم له در 23 ذی الحجه 1343 ق (1303 ش) ، در شهر مقدس قم زاده شد . پدرش آیت الله حاج سید ابوالحسن روحانی (1309 - 6 ذی القعدة 1382 ق) از شاگردان آیات عظام : سید ابوالحسن اصفهانی و حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی ، و او فرزند آیت الله حاج سید صادق قمی (1255 - 5 ربیع الاول 1338 ق) - مرجع و فقیه متنفذ و رئیس مطاع و حاکم شرع مطلق قم - از شاگردان آیات عظام : شیخ انصاری و میرزای شیرازی و بیش از همه شاگرد میرزا حبیب الله رشتی ، و صاحب «کتاب الزکاه» - بوده است . و از سوی مادر، به آیت الله العظمی میرزای قمی صاحب قوانین نسب می برد . والده ماجده اش ، دختر آیت الله سید فخرالدین قمی (1281 - 1363 ق) - شیخ العلمای قم و نوه میرزای قمی - بوده است .

فقید سعید، پس از دوران کودکی و نوجوانی، در اوج استبداد رضاشاهی - که کیان حوزه های علمیه در خطر بود و کمتر کسی به علوم دینی رغبت می کرد - به فراگیری دانش دینی روی آورد و در محضر پدرش، مقدمات را فرا گرفت . سپس در محضر آیت الله شیخ عبدالرزق قاینی، از سیوطی تا شرح

ص: 275

لمعه را به خوبی آموخت و در این میان، از درس های آیت الله سیدمرتضی علوی فریدنی و آیت الله شیخ جعفر صبوری قمی هم بهره های فراوان برد. در 19 سالگی (سال 1362 ق) به نجف اشرف مهاجرت کرد و بخش عمده سطوح عالیه را از حضرات آیات: میرزا حسن یزدی (رسائل)، سیدیحیی مدرس یزدی (مکاسب) و میرزا باقر زنجانی (کفایه) فراگرفت و در بازگشت به قم (1370 ق)، قسمت های برجای مانده رسائل (برائت و اشتغال) و مکاسب را از حضرت امام خمینی آموخت و مورد علاقه فراوان ایشان قرار گرفت. با ورود آیت الله العظمی بروجردی به قم، در سال 1365 ق (1325 ش) به درس فقه و اصول معظم له حاضر شد و علاوه بر آن، درس های آیات عظام: سیدمحمد حجت کوهکمری، سیدمحمد محقق داماد، سیداحمد خوانساری و علامه سیدمحمدحسین طباطبایی را سالیان فراوان، درک کرد و از فیض آنان بهره بسیار برد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. وی علاوه بر تحصیل، به تدریس سطوح عالیه و خارج فقه و اصول نیز پرداخت و بیش از پنجاه سال، به مباحثه فقه و حدیث و تفسیر با آیات معظم: احمدی میانجی، پایانی اردبیلی، شبیری زنجانی، آذری قمی، و گاه با شهید بهشتی، سیدموسی صدر و موسوی اردبیلی اشتغال داشت.

معظم له، در کنار مطالعات رایج حوزه های علمیه - فقه و اصول - به تحقیق در تفسیر، حدیث، تاریخ، کلام و مذاهب اسلامی پرداخت و یکی از صاحب نظران برجسته علوم اسلامی در حوزه علمیه قم به شمار می رفت. وی با مقارنه و تطبیق کتاب های آسمانی (تورات و انجیل) با قرآن مجید، نقاط اشتراک و افتراق آن ها را

با قرآن روشن ساخت و یادداشت های بسیار در شناخت فرقه های گوناگون اسلامی فراهم آورد. وی و گروهی از دوستانش نخستین کسانی بودند که در حوزه علمیه قم کار گروهی را بنیاد نهادند و جلسات بررسی مارکسیسم و اصول دیالکتیک را تشکیل دادند و بازده اندیشه ها و بحث های خویش را در اختیار دیگران قرار می دادند. آنان نوشتارها و تألیفاتشان را در اختیار یکدیگر قرار می دادند و نظرات اصلاحی هم دیگر را به کار می بردند. آنان با یاری و همفکری یکدیگر، شالوده «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» را پی افکندند که در جریان انجمن های ایالتی و ولایتی و پس از آن و در طول تاریخ مبارزات مردم مسلمان ایران به رهبری امام خمینی، نقش حساس و بنیادین خود را ایفا کرد و در گسترش پیام مرجعیت و روحانیت در گوشه و کنار کشور شرکت مستقیم داشت، که نام آیت الله روحانی، در تمام اعلامیه های ضد رژیم - و از جمله اعلامیه تاریخی خلع شاه از سلطنت - دیده می شود. معظم له، پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در جهت تقویت و حمایت از نظام از هیچ کوششی فروگذار نکرد و سه بار به عنوان نماینده مردم استان های مرکزی و قم، در مجلس خبرگان رهبری برگزیده شد و در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، فرزند برومندش ثقه الاسلام سیدعلی روحانی را تقدیم کاروان شهدای انقلاب اسلامی نمود. او در عین حال، فقیهی دلسوز به حال جامعه و عالمی عامل به دستورات دین بود. از بام تا شام، در خانه اش - که یادگار بیت یکصد ساله فقاقت و مرجعیت و ریاست عامه قم بود - به روی همگان باز بود و با صبر و

حوصله تمام، به مشکلات مردم رسیدگی می کرد و بسیاری از خانواده های نیازمند را تحت سرپرستی و عنایت خود قرار داده بود. وی با اخلاق خوش و زبان ملایمش مرهمی بود بر زخم دل های رنجدیده، او در میان مردم قم - به دلیل سابقه خانوادگی و زهد و تقوا و ویژگی های ممتاز خود - جایگاهی والا داشت و مسجدش - که هر سه وعده صبح و ظهر و شب اقامه جماعت می کرد - محل اجتماع مردم متدین بود. زندگی اش بسیار ساده و نشانه های بی اعتنائی به زخارف دنیوی از آن نمایان بود و به حق می توان گفت: رفتار و کردارش و زندگی اش، یادآور زندگی پیشوایان دین و ائمه طاهرین علیهم السلام بود.

تالیفات معظم له عبارت اند از:

1. بحوث مع اهل السنه و السلفیه 2. فرقه السلفیه و تطوراتها فی التاریخ (در کنفرانس علوم انسانی در ژاپن به عربی و انگلیسی به چاپ رسید)

3. الوتر ثلاث رکعات (همراه با نظرات آیت الله سیدموسی شبیری زنجانی)

4. احادیث اهل البیت علیهم السلام عن طریق اهل السنه (با همکاری آیت الله احمدی میانجی، چند جلد)

5. مجموعه مقالات (در مجلات مکتب اسلام، نور علم)

این مقالات در یادنامه اش بنام «عالم ربانی» به چاپ رسیده است.

و کتاب های غیرچاپی اش هم عبارت اند از:

6. حاشیه بر تفسیر جوامع الجامع 7. تفسیر سوره حمد 8. تفسیر سوره فجر 9. تاریخ فرق و مذاهب اسلامی (2 ج)

10. تقریرات درس فقه آیت الله محقق داماد آن فقیه پارسا، پس از پشت سر نهادن یک دوره بیماری - و پس از زمان کوتاهی از درگذشت

ص: 278

برادرش حجهالاسلام حاج سیدهادی روحانی و یار وفادار و دوست گرانقدرش آیت الله احمدی میانجی - در 77 سالگی، در روز پنجشنبه 3 آذر 1379 (26 شعبان المعظم 1421 ق) چشم از جهان فرو بست و به اجداد طاهرینش پیوست. با اعلام خبر وفاتش، از سوی مراجع تقلید و مقام معظم رهبری پیام های تسلیت صادر شد و پیکر پاکش در صبح جمعه 27 شعبان، با حضور هزاران نفر تشییع و پس از نماز آیت الله بهجت بر آن، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام در کنار دوست دیرین خویش آیت الله احمدی میانجی به خاک سپرده شد.

روحانی 1338 - 1418 ق

آقای حاج سید محمد حسینی روحانی، یکی از بزرگان مراجع تقلید معاصر به شمار می رفت .

معظم له در 22 شعبان المعظم 1338 ق (21 اردیبهشت 1299 ش) در قم زاده شد .

پدرش، آیت الله حاج میرزا محمود روحانی (1307 - 18 شعبان 1381 ق) از علمای مشهور قم و از شاگردان آیات عظام : حائری یزدی، حاج آقا حسین قمی، میرزای نایینی و سیدابوالحسن اصفهانی و او فرزند آیت الله سیدصادق قمی (1255 - 1338 ق) مرجع و فقیه متنفذ قم و صاحب مسجد و مدرسه معروف «حاج سیدصادق» بوده است .

فقید سعید، پس از رشد و فراگیری قرآن و سواد فارسی به تحصیل علوم دینی روی آورد و در محضر اساتید وقت ادبیات و سطوح را آموخت (از جمله شرح لمعه را نزد آیت الله مرعشی نجفی فراگرفت) و پس از آن، در سال 1355 ق به عراق رفت و در کربلا اقامت گزید و سطوح عالیہ را از اساتید فن هم چون آیت الله سیدمحمد هادی میلانی، بیاموخت.

ص: 279

در سال 1357 ق، به نجف اشرف مهاجرت کرد و سالیان فراوان در درس های فقه و اصول آیات عظام: شیخ محمد حسین غروی اصفهانی، شیخ محمد کاظم شیرازی، شیخ محمدعلی کاظمی خراسانی، شیخ محمدرضا آل یاسین، سیدابوالحسن اصفهانی و از همه بیشتر در درس آیت الله سیدابوالقاسم موسوی خویی حاضر شد و بهره های فراوان برد و در شمار یکی از معروف ترین فضلا و مدرسین نجف، در آمد. وی هم زمان با تحصیل، به تدریس سطوح عالی و تقریر درس اساتیدش برای گروهی دیگر پرداخت و حلقه درسی اش، یکی از پرجمعیت ترین درس های رسائل و مکاسب و کفایه حوزه نجف به شمار می رفت . معظم له در کمتر از 40 سالگی به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت و گروهی بسیار به درس های وی حاضر شدند .

برخی از شاگردانش ، در نجف اشرف عباتند از حضرات آیات : شهید سید محمدباقر صدر ، شهید سیدعبدالصاحب حکیم، شیخ محمد مهدی شمس الدین ، سیدمحمدحسین فضل الله، سیدمحمدجواد فضل الله ، سیدمحبی الدین غریفی ، سیدابراهی حجازی، شیخ محمدصادق جعفری ، شیخ محمدرضا جعفری ، سیدمرتضی نجومی کرمانشاهی، شهید حاج شیخ احمد انصاری قمی ، حاج شیخ محمود انصاری قمی، سیدعلی مکی، شیخ عباس بیرجندی ، سیدجمال الدین موسوی، شیخ یحیی فلسفی دارابی، و سیدمحمد یثربی کاشانی .

آیت الله روحانی ، پس از 40 سال اقامت در نجف بر اثر فشار دولت جابر و ستمگر عراق، در سال 1398 ق به زادگاهش بازگشت و به تدریس و تألیف و تربیت شاگردان پرداخت و پس از درگذشت مراجع عظام تقلید ، به عنوان یکی از مراجع تقلید مطرح شد و گروهی از شیعیان جهان، تقلید وی

را پذیرفتند و کتاب های فتوایی اش به چاپ رسید .

برخی از تألیفات معظم له عبارت اند از :

1 . شرح عروه الوثقی : اجتهاد و تقلید ، طهارت ، خلل صلاه و بخشی از صلاه 2 . شرح مکاسب : محرمة ، بیع ، خیارات 3 . قاعده فراغ و تجاوز 4 . قاعده لاتعاد 5 . رساله در استصحاب عدم ازلی 6 . رساله در حدیث من زاد 7 . رساله در تشریح 8 . حاشیه بر اجتهاد و تقلید غروی اصفهانی 9 . حاشیه بر عروه الوثقی 10 . منهاج الصالحین (2 ج)

11 . توضیح المسائل 12 . مناسک حج 13 . المسائل المنتخبه 14 . اوضح المسائل (استفتائات حج) این پنج کتاب اخیر ، به چاپ رسیده و بقیه در دست چاپ است .

و برخی از تقریرات درس ایشان هم ، عبارت است از :

1 . منتقى الاصول (7 ج) ، دوره کامل اصول به قلم : شهید سید عبدالصاحب حکیم - چاپ شده

2 . المرتقى الى الفقه الارقى ، کتاب های فقهی :

* الزکاه (3 ج) به قلم : شیخ محمدصادق جعفری (چاپ شده)

* مکاسب محرمة و بیع به قلم : شیخ محمدصادق جعفری * خیارات (2 ج) به قلم : شهید سید عبدالصاحب حکیم (چاپ شده)

* کتاب الحج (2 ج) به قلم : سید عبدالصاحب حکیم (چاپ شده)

* کتاب الخمس (1 ج) به قلم : سید عبدالصاحب حکیم 3 . رساله فی الجبر و الاختیار ، به قلم : شیخ عباس بیرجندی (چاپ شده)

آن فقیه بزرگ ، در سپیده دم روز جمعه

ص : 281

19 ربیع الاول 1418 ق (3 مرداد 1376 ش) در 77 سالگی چشم از جهان فرو بست و به اجداد طاهرینش پیوست و پیکر پاکش عصر روز شنبه با حضور هزاران نفر باشکوه فراوان تشییع شد و پس از نماز برادر بزرگوارش آیت الله سیدصادق روحانی بر آن، در حسینیه اش به خاک سپرده شد.

روحانی بابلی 1342 - 1420 ق

آقای حاج شیخ هادی روحانی، از علمای مشهور مازندران به شمار می رفت. وی، سال 1342 ق (1302 ش) در روستای کله بست - از توابع بابلسر - در خانواده ای متدین چشم به جهان گشود. در پنج سالگی پدرش را از دست داد و در هفت سالگی، خواندن و نوشتن را بیاموخت و پس از گذراندن دوره ابتدایی، بر اثر فشار زندگی از ادامه تحصیل بازماند و در کار کشاورزی، به کمک مادرش شتافت. در 18 سالگی (1360 ق) هم زمان با سرنگونی رضاخان پهلوی و رونق دوباره حوزه های علمیه، به تحصیل علوم دینی در شهرستان بابل پرداخت. سپس در 1363 ق (1323 ش) به حوزه علمیه قم آمد و مدتی اقامت گزید و در سال 1325 ش به مشهد مقدس رفت و ادبیات و سطوح را نزد حضرات آیات: میرزا محمدتقی ادیب نیشابوری، حاج سیداحمد مدرس یزدی و میرزا جواد آقا تهرانی در مدت چهارسال آموخت. در سال 1369 ق (1329 ش) به حوزه علمیه قم بازگشت و پس از طی سطوح عالی در محضر آیات: سلطانی طباطبایی و منتظری، به فراگیری خارج فقه و اصول و فلسفه در محضر آیات عظام: بروجردی، امام خمینی، مرعشی نجفی و علامه طباطبایی پرداخت. در سال 1383 ق (1343 ش) به زادگاهش بازگشت

ص: 282

و به تألیف و تدریس سطوح عالی و اقامه جماعت اشتغال جست و هم زمان به مبارزه علیه رژیم ستمشاهی و هدایت افکار مردم و پشتیبانی از نهضت امام خمینی پرداخت و همواره آتش قیام را شعله ور نگاه داشت تا این که در سال 1357 ش دستگیر و به تهران منتقل شد که با تحصن و اعتراض علما و مردم بابل، به زودی آزاد گردید.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به نمایندگی امام خمینی و امامت جمعه بابل منصوب و برای سه دوره پیاپی از سوی مردم استان مازندران به نمایندگی مجلس خبرگان رهبری برگزیده شد، که تا پایان عمر مبارکش بر این سمت بود. وی در سال های سخت جنگ تحمیلی، بارها به جبهه رفت و مدت های بسیار در کنار رزمندگان اسلام به سر برد و بازسازی شهر سوسنگرد را برعهده گرفت (که با کمک مردم متدین استان مازندران، این کار را در کوتاه ترین زمان به انجام رسانید) و به همین منظور خانه خود را فروخت و پولش را به حساب جبهه واریز کرد.

وی در مدت اقامت خویش توفیق یافت مدرسه علمیه خاتم الانبیا (صدراعظم) را از نو بنیاد نهد و بخشی از موقوفات آن را از دست غاصبان بدر آورد و کتابخانه معظم و باشکوهی - در کنار آن - و جامعهالزهراء - ویژه بانوان - را تأسیس نمود. او برخوردار از زندگی ساده و بی پیرایه و روحیه زهد و قناعت بود و خانه اش، همان خانه ساده وی در روستای «کله بست» بود؛ بدون آن که حتی قسمتی بر آن بیافزاید. نماز جماعت مغرب و عشا را هم در مسجد همان روستا به جای

می آورد و از انتقال خانه و مسجدش به شهر، پرهیز کرد. در مقابل منکرات و بدعت های دینی، سخت برمی آشفته و از حریم دین حمایت می کرد.

برخی از تألیفات چاپ شده وی - به غیر از تقریرات درس اساتیدش - عبارت اند از:

1. نگاهی به مسأله ولایت

2. قطره در تفسیر سوره حمد

و آثار چاپ نشده اش:

3. معاد در اسلام

4. خانواده و تربیت فرزند در اسلام.

وی پس از عمری خدمت به اسلام و انقلاب اسلامی، در صبح چهارشنبه 21 مهرماه 1378 ش (3 رجب الخیر 1420 ق) سالروز وفات حضرت امام هادی علیه السلام در 76 سالگی بدرود حیات گفت و به موالیان طاهرینش پیوست. با اعلام خبر وفاتش در استان مازندران، 3 روز عزای عمومی اعلام و سراسر شهر بابل سیاه پوش گردید و پیکر پاکش، صبح روز جمعه 23 مهر بر روی دست هزاران نفر از علما و مردم استان تشییع و پس از نماز آیت الله سیدجعفر کریمی در حیاط مدرسه خاتم الانبیا به خاک سپرده شد.

روحانی رانکوهی 1351 - 1423 ق

آقای حاج سیدضیاء الدین روحانی رانکوهی، یکی از علمای بزرگ شهرستان رودسر به شمار بود.

فقید سعید در سال 1311 ش (1351 ق) زاده شد. پرش آیت الله حاج سیدمحمد هادی روحانی، از شاگردان آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری و از علمای رودسر بود و نسب ایشان به سید ابو جعفر الثائر بالله علوی می رسد. او در سال 1325 ش به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را از محضر حضرات آیات: سلطانی طباطبایی، شهید صدوقی و جعفر سبحانی بیاموخت و پس از آن به درس های خارج آیات عظام: بروجردی،

ص: 284

سیداحمد خوانساری، محقق داماد، گلپایگانی، امام خمینی، شریعتمداری، منتظری، آملی و مرعشی نجفی حاضر شد و بهره فراوانی از فقه و اصول برد. پس از وفات آیت الله بروجردی (1340 ش) به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های آیات عظام: خوبی، شاهرودی و سیدعبدالهادی شیرازی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در سال 1342 ش به زادگاهش بازگشت و به دنبال اصرار بسیار مردم شهرش، و مصادف شدن با درگذشت پدرش، در آن جا ماندگار شد و به فعالیت های دینی و علمی و تبلیغی فراوان پرداخت. تبلیغ، تالیف، تدریس، مبارزه با فرقه ضاله و چپی ها و توده ای ها از کارهای وی بود.

او از آیات عظام: سید محمود شاهرودی و میرزا هاشم آملی اجازه اجتهاد و از آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، میلانی، حکیم و خوبی اجازه تصدی امور حسبه داشت. او در قم از بنیانگذاران مجله «کتب تشیع» و همکاران مجله «مکتب اسلام» بود و مقالات فراوان در آن ها نگاشت. در زادگاهش، در تأسیس و تجدید بنای مساجد چند و دارالقرآن ولی عصر علیه السلام شرکت داشت.

تالیفات چاپی اش عبارت اند از:

1. اسلام و مسیحیت (ترجمه، از سیدقطب)
 2. فروید و فرویدیسم (ترجمه، سیدقطب)
 3. فریب خوردگان: مزدوران استعمار در لباس مذهب 4. معجزه جاویدان - درباره اعجاز علمی قرآن - 5. مجموعه مقالات در مجلات: مکتب اسلام و مکتب تشیع
- و کتاب های غیرچاپی اش هم عبارت اند از:
6. ترجمه «علی ولید الکعبه» - از علامه اردوبادی -
 7. چهار بانوی بزرگ 8. دیوان اشعار و مرثی 9. تاریخ ائمه اطهار 10. اصول

اعتقادات 11 . امامت و ولایت 12 . کتاب القضاء 13 . تقریرات درس اساتید قم و نجف 14 . تفسیر بعضی از سوره های قرآن آن عالم بزرگ، در 70 سالگی در روز چهارشنبه 28 فروردین 1381 ش (4 صفر الخیر 1423 ق) در زادگاهش درگذشت و پس از تشییع باشکوه و نماز فرزندش بر او، در آستانه مبارکه جدش: امامزاده سیدابوجعفر ابیض در قریه میانده چابکسر، مدفون شد .

روحانی کرمانی 1344 - 1413 ق

آقای حاج شیخ محمد روحانی کرمانی در سال 1344 ق / 1304 ش در کرمان دیده به جهان گشود .

در محضر علمای کرمان از جمله آیت الله حاج شیخ علی اصغر صالحی کرمانی مقدمات و سطوح را فراگرفت. سپس برای تکمیل سطح به حوزه علمیه قم شتافت و در درس آیت الله بروجردی و امام خمینی شرکت جست. سپس رهسپار حوزه نجف گردید و در آن جا نیز از محضر آیات عظام سیدعبدالهادی شیرازی و سیدمحسن حکیم توشه ها بر گرفت. سپس برای ارشاد و راهنمایی مردم به سرزمین خود بازگشت و به تدریس علوم اسلامی، امامت جماعت (در مسجد «خواجه خضر») پرورش شاگردان، تصنیف و تألیف، راهبری فکری مردم و حل مشکلات مادی و معنوی آنان دست یازید .

ایشان علاوه بر تدریس خارج فقه و اصول، به تألیف و تصنیف پرداخت و آثاری چون حاشیه عروه الوثقی، کتابی در علم اصول و چند کتاب فقهی از او بر جای ماند .

این عالم فرزانه در روز 13 شعبان المعظم 1413 ق (10 بهمن ماه 1371 ش) پس از یک بیماری بدروود حیات گفت و در جوار مهدیه کرمان به خاک سپرده شد .

روحانی نجفی 1350 - 1415 ق

آقای میرزا

ص: 286

علی آقا روحانی در سال 1350 ق / 1310 ش در خانواده ای سختکوش، متدین و پایبند به شعائر دینی در نجف آباد به دنیا آمد. پس از تحصیلات ابتدایی در دوازده سالگی به آموختن علوم دینی روی آورد و پس از یک سال و نیم به حوزه علمیه اصفهان شتافت و در مدرسه جدّه سکونت گزید. سپس در شانزده سالگی رهسپار حوزه نجف اشرف شد و در محضر اساتید فن - از جمله درس کفایه آیت الله حاج سیدمرتضی فیروز آبادی صاحب «عنایه الاصول» - حاضر شد و بهره ها برد. هم چنین به درس خارج فقه و اصول حضرات آیات: حکیم، شاهرودی، سیدعبدالهادی شیرازی و سیدابوالقاسم خویی رفت و توشه ها بر گرفت. این تلاش بیش از سی سال از عمر با برکتش را تشکیل داد. وی در خلال این مدت به تدریس فقه و اصول و تألیف و تصنیف پرداخت و از اساتید خویش اجازه اجتهاد دریافت داشت. در سال 1400 ق (1359 ش) به قم کوچید و یکسره به تکمیل مصنفات خویش پرداخت و در 64 سالگی، در تاریخ شانزده رجب الخیر 1415 ق (29 آذرماه 1373) بدرود حیات گفت .

برخی از تألیفات (چاپ شده) او عبارت اند از:

1 . الفرقان فی تفسیر القرآن (2 ج آن به چاپ رسیده است)

2 . فرهنگ یا علم و دانش 3 . معارف اسلامی 4 . اصول اسلام 5 . ترجمه اجوبه موسی جار الله سیدشرف الدین 6 . الوصول الی مناقب آل الرسول (2 ج آن به چاپ رسیده)

7 . خلفاء راشدین (4 ج)

8 . الامام الحسن و المناوئون

تألیفات چاپ

ص: 287

نشده او نیز عبارت اند از:

9. الفرقان فی تفسیر القرآن (20 ج)

10 - 12. تعلیقه بر شرح لمعه، رسائل و مکاسب (که برخی از آن ها در چاپ کلانتر لحاظ شده است)

13. تنقیح المقال در شرح «وسیله النجاه» - باب طهارت - (3ج)

14. ترجمه و تفسیر مختصر قرآن مجید 15. اعجاز القرآن 16. کشف الاسرار (تطبیق دانش جدید با آیات قرآنی) 16. عبقریه الامام علی علیه السلام 17. المواهب فی ایمان ابی طالب 18. الامام علی فی صفین 19. العقیله الهاشمیه 20. السقیفه 21. السیره الامویه 22. الارهاب فی اتباع محمد بن عبدالوهاب 23. روش خوشبختی 24. عرفان و فلسفه 25. شذرات الذهب (حاوی 2000 حدیث مسند و صحیح به حروف الفبا)

26. عقاید الشیعه الامامیه 27. قبسات فی علم الاصول 28. یک بحث از موادّ صُلبه (ردّ بر مادی گرایان).

روضاتی 1347 - 1422 ق

آقای حاج سیداحمد روضاتی اصفهانی، یکی از علمای تهران به شمار بود.

فقید سعید در 7 رجب 1347 ق، در اصفهان زاده شد. وی، فرزند آیت الله حاج سیدمحمدباقر، فرزند آیت الله آقا میرزا جلال الدین، فرزند آیت الله آقا سیدمحمد مسیح، فرزند علامه فقیه رجالی آیت الله حاج سیدمحمدباقر موسوی خوانساری اصفهانی (م 1313 ق) صاحب روضات الجنات بوده است.

آن مرحوم پس از تحصیلات علوم جدید، به فراگیری علوم دینی روی آورد. نخست مقدمات و سطوح را در زادگاهش فراگرفت و در سال 1367 ق، به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و کفایهاصول را نزد حضرات آیات: مرعشی نجفی و شیخ مرتضی حائری آموخت.

ص: 288

سپس به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: آقای بروجردی، صدر الدین صدر، سیدمحمدتقی خوانساری و حجت کوهکمری حاضر شد و مبانی علماش را استوار ساخت و هم زمان شرح تجرید و شوارق را نزد آیت الله حاج سیداحمد خوانساری آموخت و این همه 10 سال به طول انجامید.

در سال 1377 ق، به زادگاهش بازگشت و به تألیف، تدریس، اقامه جماعت و سایر خدمات دینی پرداخت. او در مدرسه صدر به تدریس سطوح (شرح لمعه و معالم و مکاسب)، اقامه نماز در مساجد اجداد خویش (مسجد بادران و مسجد خیابان) و تحقیقات علمی اشتغال داشت، تا آن که در سال 1387 ق به تهران آمد و در مسجد «الرحمن» - در شمال شهر - به خدمات دینی پرداخت. او دارای اجازات متعدد روایی و حسبه از اساتیدش و حضرات آیات: سیدمحسن امین، شیخ آقا بزرگ تهرانی، شیخ محمدحسین کاشف الغطاء، سیدهبالدین شهرستانی، میرزا محمدعلی شاه آبادی، محمدصالح علامه مازندرانی بود.

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1. گفتگوی شیعه و سنی 2. شیعه و ترقیات شگفت آور آنان (در روزنامه چهلستون اصفهان (ش 142 تا 155) به چاپ رسید)
3. فلسفه روزه یا بهترین تهذیب اخلاق در اسلام 4. تحقیق «مناهج المعارف» نوشته سیدمیرابوالقاسم خوانساری (و مقدمه مفصل بر آن، در شرح حال خاندان روضاتی)
5. تحقیق «زواهرالجواهر فی نوادر الزواجر» 6. تحقیق «میزان الانساب» میرزا محمد هاشم چهارسوقی اصفهانی 7. تحقیق «النهریه» (مجموعه چهار رساله فقهی) 8. تحقیق «فوائد منطقی» نوشته ابواسحاق اسفراینی 9. مقدمه بر کتاب های حاشیه

ص: 289

فاضل جواد بر قوانین، رسائل شیخ انصاری، سفینه البحار محدث قمی 10. ندای شیعه (مجموعه رساله های قیام امام حسین، شخصیت حضرت زهرا علیها السلام، چرا باید مسلمان باشیم؟، چرا باید شیعه باشیم)

11. تحقیق «نفحات الروضات» 12. تحقیق «طبقات الاجازات» سیدحسن صدر 13. تحقیق «مناقب الفضلاء» امیر محمدحسین خاتون آبادی 14. تحقیق «علماء الاسره» سیدمحمدباقر خوانساری 15. تحقیق «وجه تسمیه المفید بالفید» ملا اسماعیل خاجویی

و آثار چاپ نشده اش عبارت اند از:

1. السبیل المسلوک فی اللباس المشکوک (تقریر درس آقای بروجردی)

2. رساله فی العداله 3. سیر علم الاصول فی مختلف العصور 4. موقظ الاعلام فی تراجم الاسره و الاقوام (3 ج)

5. سیره صاحب الروضات و حیاتة العلمی 6. الفوائد الثمینه (2 ج، کشکول)

7. پاسخ پرسش ها (3 ج)

8. المشایخ و الاساتذه 9. محاسن الاجازات فی سلسله الروایات 10. مغانم الفضول فی شرح معالم الاصول 11. صوفی بازی (2 ج)

12. گمراهان باب و بها 13. ترجمه مسکن الفؤاد نوشته شهید ثانی 14. الوجوه الکشره فی ترجمه ابن العشره 15. فرهنگ منظوم یا شرح نصاب 16. ترجمه سوره حمد از تفسیر تبیان 17. ماجرای ریش و سبیل (در حرمت ریش تراشی)

18. فلسفه نماز 19. مستدرک روضات الجنات (که مهم ترین نوشتار وی است)

20. التحفه الاحمدیه فی ترجمه زعیم الساده المرعشیه (زندگی آیت الله مرعشی نجفی)

سرانجام، آن عامل خدمتگزار در روز 11 جمادی الاول 1422 ق (10 مرداد 1380 ش)، در 75 سالگی بدرود حیات گفت و

ص: 290

بیکر پاکش به اصفهان انتقال داده شد و پس از تشییع، در قبرستان باغ رضوان به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 471 - 475)

زاهدی 1335 - 1419 ق

آقای حاج شیخ زین الدین جعفر زاهدی (جورابچی) یکی از اساتید معقول و منقول دانشگاه مشهد بود.

وی در 10 ربیع الاول 1335 ق در مشهد مقدس دیده به جهان گشود. و پس از رشد، به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات و ادبیات را از محضر اساتیدی چون: شیخ محمد تقی شاهرودی، شیخ محمد کاظم دامغانی، شیخ محمد حسن ادیب هروی و شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری آموخت. و دوره سطح را نزد آیات: شیخ مجتبی قزوینی و شیخ هاشم قزوینی سپری کرد.

خارج فقه و اصول را از حضرات آیات: حاج میرزا احمد کفایی خراسانی، سید یونس اردبیلی، میرزا مهدی آشتیانی، شیخ محمدرضا کلباسی و سید محمد هادی میلانی، و دروس حکمت و فلسفه را از حکیمانی چون: شیخ سیف الله ایسی، شیخ مجتبی قزوینی و میرزا مهدی آشتیانی استفاده نمود، و خود به تدریس و تربیت طلاب پرداخت. ایشان از سال 1337 ش در دانشکده الهیات دانشگاه مشهد به تدریس معقول و منقول اشتغال ورزید و دانشجویان بسیاری را تربیت کرد.

معظم له از علمای بسیار موفق به دریافت اجازات علمی و روایی شد که می توان به اجازات حضرات آیات: سید حسین فقیه سبزواری، شیخ هاشم قزوینی، آقابزرگ تهرانی، سید علی بهبهانی، سید علی مدد قاینی، سید محسن طباطبایی حکیم، شیخ محمدرضا کلباسی، سید شهاب الدین مرعشی، میرزا حسن احقاقی، احمد عادل خورشید «پیشوای طریقه شاذلیه»، محمود رنکوسی، شیخ ابوالعباس امرانی حسنی مغربی،

ص: 291

وی از سال 1356 ق در مدرسه نواب و خیرات خان مشهد به تدریس ادبیات و فقه و اصول و تفسیر و حکمت پرداخت. بارها شرح منظومه و شرح اشارات و سایر کتب عقلی را درس گفت.

آثار قلمی ایشان عبارتند از:

1. ایضاح الاشارات، شرح منطق اشارات (4ج)

2. خودآموز منظومه، (3ج)

3. روش گفتار، در فن معانی و بیان و بدیع 4. قواعد صرف و نحو، دستور زبان عربی ص 2 اعد صرف و نحو، دستور زبان عربی، 2

5. اصول فن خطابه، در صناعت و وعظ و تبلیغ 6. تاریخ فن مناظره، در یونان و مصر و ایران 7. مبانی فن مناظره 8. تاریخ ادیان، در چین و هند و ایران 9. مناظرات حضرت رضا علیه السلام با علمای زرتشتی و یهودی و نصرانی 10. روش پیشوایان، در زندگانی چهارده معصوم علیهم السلام 11. حاشیه بر شرح اشارات 12. حاشیه بر مکاسب 13. حاشیه بر اسفار 14. حاشیه بر شرح منظومه 15. حاشیه بر کفایها لاصول 16. حاشیه بر شرح فصوص الحکم. 17. حاشیه بر رسائل 18. حاشیه بر شرح اصول کافی (از ملا خلیل قزوینی)

19. جنگ بین الملل در معرفت غنی اول 20. گلشن دانشوران در ترجمه دانشمندان 21. تفسیر زاهدی، در تفسیر سوره های: یس، صافات و مؤمن 22. اخلاق از نظر اسلام معظم له در جمادی الثانی 1419 ق برابر با مهر / 1377 ش در مشهد مقدس پیکرش در صحن امام رضا علیه السلام

ص: 292

در مجاورت قبر شیخ بهائی به خاک سپرده شد .

(با استفاده از نوشتار استاد عبدالحسین جواهر کلام)

زین الدین 1332 - 1419 ق

آقای شیخ محمد امین زین الدین یکی از علمای بزرگ و فقهای مشهور نجف به شمار می رفت. فقید سعید در 19 شعبان المعظم 1332 ق (1914 م) در «نهر خوز» از توابع بصره، در بیت علم و تقوا و فضیلت زاده شد. پدر بزرگوارش شیخ عبدالعزیز (م 1347 ق) از علمای بصره و نیای او شیخ زین الدین ثانی از علمای بزرگ بحرین و نخستین کسی بود که از خانواده او، از بحرین به بصره مهاجرت کرد. نیز جدّ اعلایش شیخ زین الدین اول از علمای بحرین در زمان خود بوده است. وی ادبیات و مقدمات علوم دینی را در زادگاه خود نزد پدر و دیگران فراگرفت و پس از وفات پدرش بود که آهنگ نجف کرد و در سال 1351 ق (18 سالگی) به حوزه علمیه نجف درآمد و با تمام تلاش، در پی کسب کمالات و آموختن دانش اهل بیت علیه السلام برآمد. وی سالیان بسیار در محضر آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاءالدین عراقی (7 سال)، شیخ محمدحسین غروی اصفهانی، سیدحسین بادکوبه ای، سیدمحسن حکیم - قدس الله اسرارهم - زانوی ادب به زمین زد و از آنان فقه، اصول، حکمت و کلام را بیاموخت و به مرتبه رفیع و باشکوه اجتهاد دست یافت. فقید سعید علاوه بر تحصیل، به تدریس بسیاری از متون فقه، اصول، ادب و اخلاق و علوم لغوی و فلسفی پرداخت و بسیاری از فضلا را پرورش داد، که برخی از آن ها عبارت اند از: حضرات آقایان: سیدمحمد مهدی حکیم، شهید شیخ مهدی

ص: 293

سماوی، دکتر سید محمد بحر العلوم، دکتر سید مصطفی جمال الدین، سید رؤف جمال الدین، شیخ ضیاء الدین زین الدین (فرزندش)، نیز بزرگانی هم چون: سید محمد سعید حکیم، شیخ بشیر پاکستانی و دکتر حسین علی محفوظ از او اجازه نقل حدیث گرفته بودند.

فقید سعید افزون بر تحصیل و تدریس، هر ساله برای تبلیغ دین به بحرین و بصره و قطیف و احساء می رفت و از این رهگذر مؤمنان را ارشاد و راهنمایی می کرد، او به ویژه در بحرین - در قریه «کرزکان» - دارای مقلدین بسیاری بود که در سفرهای خویش - که حداقل سه ماه به طول می انجامید - به اقامه نماز جماعت روزانه، القاء دروس و محاضرات برای جوانان، فصل خصومات و رفع دعاوی قبیله ای و از همه مهم تر به اقامه نماز جمعه می پرداخت، که در آن مردمان بسیاری از گوشه و کنار بحرین حاضر می شدند. وی در آن روز، از چند ساعت پیش از اذان ظهر به مسجد می آمد و به پاسخگویی و سخنرانی برای جوانان می پرداخت و پس از ظهر به ایراد سخن با اسلوب رفیع ادبی می پرداخت. سخن او - که مشتمل بر مواعظ و نصایح برگرفته از قرآن و حدیث بود - در دل شنوندگان شرری می انگیخت و اشک را از دیدگان ایشان جاری می ساخت. فقید سعید مثال مجسم زهد و تقوا بود، از مظاهر تشخیص و خودنمایی دوری می کرد و به رعایت مکارم اخلاق پای می فشرد. با ضعف و پیری اش در جلو پای واردین، تمام قد بر می خاست و در مجلس خود از غیبت افراد جلوگیری می نمود. او به جوانان اهمیت بسیار می داد و برای آنان جلسات هفتگی می گذاشت و به

پرسش‌ها و نامه‌های آنان، پاسخ‌مکتوب می‌داد و کتابش «الی الطلیعه المؤمنه» نمونه‌ای روشن از محبت و علاقه او به جوانان است، وی با کلامی پدرانانه و نثری احساسی - که برخاسته از قلبی رؤف و مهربان است - به پند و اندرز جوانان برخاسته و راه درمان دردهای آنان را نمایانده است .

او در حوزه نجف به نظم و نثر و تألیف و اخلاق و تقوی و خوش رفتاری مشهور بود و مورد احترام تمام علمای نجف . در علوم لغوی و ادبی دستی توانا داشت و شعر را خوب می‌سرود و نثرش بسیار زیبا بود. در میان اساتید نجف، تنها او بود که درسی در ادب برای تربیت نویسندگان و شاعران تشکیل داده بود خطش نیکو بود و در بحث علمی جانب انصاف را رعایت می‌کرد و باتمام خبرویت و مهارت در فقه و اصول، درصدد ظهور و بروز برنیامد. وی در جهت ایجاد تقریب و وحدت بین دو مدرسه اصولی و اخباری بسیار کوشید و از اندیشه «تقریب بین مذاهب اسلامی» سخت حمایت می‌کرد (که نامه اش به شیخ احمد حسن باقوری - وزیر اوقاف مصر - مشهور است) .

او با این که از مطرح شدن و مرجعیت و فتوا دوری می‌کرد، اما اهالی بحرین بر تقلید از وی اصرار ورزیدند و از او درخواست رساله علمیه می‌کردند تا بدان جا که وی این تقاضا را - مبنی بر این که از او هیچ ترویج نشود - پذیرفت، و روز به روز بر تعداد مقلدین معظم له در بحرین و مناطق شرقی جزیره العرب و خوزستان و جنوب عراق افزوده گشت.

برخی از

ص: 295

تألیفات آن فقیه فقید عبارت است از:

- 1 . کلمه التقوی (10 ج) - رساله فتوایی ایشان که دربرگیرنده استقصاء فروع فقهی، تعبد محض به روایات ائمه اطهار، تقارب استنباطات با ذوق عرفی، امتزاج فروع فقهی با مسایل اخلاقی و اشاره اجمالی به دلیل فتوا است
- 2 . حاشیه بر بر عروه الوثقی 3 . مناسک حج (تعلیق بر مناسک حج آیت الله حکیم)
- 4 . تعلیق بر رساله صلاتیه شیخ یوسف بحرانی 5 . تعلیق بر نهاییه الافکار - مخطوط -
- 6 . الاخلاق عند الامام الصادق علیه السلام 7 . الاسلام ینایعه، مناهجه، غایته 8 . الی الطلیعه المؤمنه - مجموعه ای از نامه های جوانان به او و پاسخش بدان ها - ،
- 9 . مع الدكتور احمد امین فی حدیث المهدی و المهدویه 10 . العفاف بین السلب و الايجاب 11 . من اشعه القرآن 12 . امالی الحیاه - دیوان شعر -
- 13 . رسالات السماء 14 . تقریرات اصول، از بحث آقا ضیاء عراقی
- 15 . تقریرات فقه از بحث اساتید خود
- 16 . المسائل المستحدثه آن فقیه بزرگ، پس از عمری 85 ساله، در روز چهارشنبه 9 صفرالخیر 1419 ق (3 تیرماه 1377 ش) در نجف اشرف بدرود زندگی گفت و پس از تشییعی باشکوه و نماز فرزندش - آقا ضیاءالدین - برپیکر پاکش، در خانه خویش به خاک خفت و عالمی از علم و معرفت را با خود مدفون ساخت.

سامت قزوینی 1321 - 1420 ق

آقای حاج شیخ عبدالرحیم سامت، یکی از عالمان مشهور قزوین و رییس حوزه علمیه آن، به شمار می رفت.

فقید سعید در 6 ربیع الثانی 1321 ق (1282 ش)، در قزوین، زاده

ص: 296

شد. پدرش آقامیرزا حسن قزوینی از نوادگان رفیع الدین محمد واعظ قزوینی (م 1089 ق) - صاحب «ابواب الجنان» - بود. معظم له، پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی، به اقتضای شوق فطری و سیره خانوادگی به فراگیری علوم دینی روی آورد و پس از آموختن مقدمات و ادبیات در قزوین، نزد اساتیدی چون آیات: شیخ یحیی مفیدی (ادبیات و معالم)، سید موسی زرآبادی، شیخ علی اکبر الهیان و سید هبه الله تلاتری و میرزا محمود ریسی، در سال 1347 ق به قم مهاجرت کرد و سطوح عالیہ را نزد حضرات آیات: حاج شیخ حسن نویسی، میرزا ابوالفضل زاهدی قمی، میرزا محمد همدانی و آیت الله سید محمد حجت کوهکمری فراگرفت (و این غیر از اقامت چند ماهه ایشان در مدرسه نیم آور اصفهان و تلمذ نزد آیات عظام: سید محمد نجف آبادی، سید مهدی درچه ای و حاج آقا رحیم ارباب بود) و پس از آن؛ در 1352 ق به نجف اشرف کوچید و در درس آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاء الدین عراقی، میرزای نایینی، شیخ محمد کاظم شیرازی، شیخ موسی خوانساری، میرزا ابوالحسن مشکینی و شیخ محمد حسین غروی اصفهانی به مدت 10 سال حاضر شد و بهره های فراوان از دانش سرشار آنان بُرد. در سال 1362 ق با اخذ اجازات متعدد روایت و اجتهاد از استادان خویش، به زادگاهش بازگشت و بیش از نیم قرن به تدریس و تبلیغ دین و اقامت جماعت و احیای مساجد و مدارس علوم دینی و رسیدگی به امور دینی مردم پرداخت. زندگی اش ساده و طبعش بلند و بنیه اش قوی و اخلاقش خوش و زبانش نرم بود. و در تمام راهپیمایی های پیش از انقلاب در صف مقدم، همراه

با دیگر علمای شهر شرکت داشت و نامش همواره در ذیل اعلامیه های علیه رژیم دیده می شد. در تیرماه 1378، همایش بزرگداشت ایشان در دانشگاه علوم پزشکی قزوین برگزار شد و کتابی با نام «رهپوی هدایت» در تجلیل از مقام علمی اش منتشر شد.

برخی از تألیفات وی، عبارت اند از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی (طهارت، حج، بیع) 2. تقریرات درس فقه آیت الله میرزا ابوالحسن مشکینی (صلاه) 3. تقریرات درس فقه میرزای نایینی (خیارات) 4. تقریرات درس فقه آقا ضیاء عراقی (زکات، قضا و غصب) 5. تقریرات درس اصول آقا ضیاء عراقی (دوره کامل) 6. تقریرات درس اصول مشکینی (قطع و ظن و برائت) آن عالم خدمتگزار دین، با عمری قریب یکصد سال، در روز دوشنبه 25 بهمن 1378 ش (8 ذی قعدة الحرام 1420 ق) بدرود حیات گفت و با تشییعی باشکوه - که در قزوین بی سابقه بود - پس از نماز آیت الله سیدعباس ابوترابی در صحن امامزاده حسین علیه السلام به خاک سپرده شد.

سبزواری 1328 - 1414 ق

آقای حاج سید عبدالاعلی موسوی سبزواری یکی از مفاخر مراجع تقلید به شمار می رفت .

ایشان در یکی از بهترین روزهای سال ، 18 ذیحجه الحرام 1328 یا 1329 (ذریعه 18/281) - روز عید سعید غدیر خم - در سبزواری دیده به جهان گشود. پدرش حجه الاسلام آقا سیدعلیرضا سبزواری، یکی از علمای مشهور به زهد و تقوا و عمویش آیت الله سید عبداللّه برهان، صاحب کتاب «اللطمه علی منکری العصمه» (ذریعه 18/325) بود. دوران کودکی و نوجوانی را در دامان پاک پدر بزرگوار و عمویش پشت سر نهاد و مقدمات علوم و مقداری از فقه و

ص: 298

چهارده ساله بود (1343 ق) که به عشق فراگیری علوم دینی رهسپار حوزه مشهد مقدس گردید و در محضر بزرگان زانو به زمین زد و بهره ها برد. ادبیات را نزد ادیب اول علامه میرزا عبدالجواد نیشابوری، سطوح عالی فقه و اصول را نزد آیت الله شیخ محمد حسن بُرسی و حکمت و فلسفه را نزد آیت الله آقا بزرگ حکیم و آیت الله سید محمد عصار و تفسیر را نیز در محضر آیت بزرگ حق علامه حاج شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی بیاموخت. پس از مدتی عشق به تحصیل در حوزه علمی نجف اشرف، چنان شرری در جانش برانگیخت که درنگ را جایز ندید و به نجف مهاجرت نمود و در محضر پر فیض آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی، آقا ضیاءالدین عراقی و شیخ محمد حسین اصفهانی حاضر شد و مبانی فقهی و اصولی خود را تکمیل نمود.

هم زمان از دروس آیت الله علامه شیخ محمد جواد بلاغی، تفسیر و علوم قرآنی و کلام و مناظره و از آیت الله آقا سید حسین حکیم بادکوبه ای حکمت و فلسفه را فراگرفت.

سی و شش ساله بود (1365 ق) که بر کرسی تدریس خارج فقه و اصول تکیه زد و پس از مدتی به عنوان یکی از برترین مدرّسان حوزه نجف و علمای طراز دوم مطرح گردید. جلسات تدریس ایشان در فقه، اصول، تفسیر، حدیث، رجال و درایه دانشورانی را پرورید که هم اکنون از مدرّسان حوزه های قم و نجف به شمار می روند.

از ویژگی های معظم له آن بود که از وقت خویش تمام استفاده را می نمود و از این رهگذر موفق به نگارش تألیفات فراوان گردید. روزهای درسی حوزه را به

تدریس فقه و اصول، و ایام تعطیلی را به تدریس حکمت و فلسفه، رجال و درایه و فقه الحدیث اختصاص داده بود.

ایشان حافظ قرآن بود و هفته ای یک ختم قرآن می کرد. به نمازهای نافله، دعاها، ذکرها و مستحبات اهمیت بسیار می داد. متواضع، بردبار، قلیل الکلام، دائم الذکر بود. از انقلاب اسلامی ایران و رهبری آن حضرت امام خمینی کمال حمایت و پشتیبانی را نمود و چند بار درس خویش را برای حمایت از نهضت و توجه حوزه علمیه نجف به وقایع ایران تعطیل نمود و به هنگام همه پرسی نظام جمهوری اسلامی پیامی مبنی بر حمایت از آن صادر نمود.

به دنبال حرکت پرشور و قهرمانانه مردم عراق در نیمه شعبان 1412 ق، رهبری قیام انتفاضه را بر عهده گرفت و شور انقلابی مردم را جهت و هدایت بخشید و پس از سرکوبی قیام، مدت ها در محنت فشارهای رژیم بعثی گذرانید.

برخی از تألیفات گرانبهای که به بیش از هفتاد جلد سر می زند عبارت اند از:

1. مواهب الرحمن فی تفسیر القرآن (20 ج). این تفسیر شامل بحث های روایی، تاریخی، ادبی، فقهی، اخلاقی، عرفانی و فلسفی و دلالتی می باشد و یازده جلد آن به چاپ رسیده است.

2. مهذب الاحکام فی بیان الحلال و الحرام (30 ج). این کتاب یک دوره فقه کامل استدلالی و شرح کتاب عروه الوثقی (14 ج) و بقیه آن شرح متنی است که خود نوشته بود.

3. جامع الاحکام الشرعیه 4. مناسک حج 5. توضیح المسائل 6. حاشیه بر عروه الوثقی 7. حاشیه بر وسیله النجاه 8. تهذیب

ص: 300

9. لباب المعارف در علم کلام (2 ج)

10. افاضه الباری فی نقد ما ألفه الحکیم السبزواری

11. رساله های فقهی درباره ربا، عدالت، ریا در عبادت، اموال حکومت، مناصب حکومت، قضاوت از سوی حکومت، اموال مجهول المالک و غیره.

تقریرات درس ایشان به وسیله آقای سید جمال الدین استرآبادی بنام المحججه العظمی فی شرح العروه الوثقی به چاپ رسیده و توسط آقای سید جلال الدین یزدی بنام «الحججه العلیا فی شرح العروه الوثقی» نگاشته شده است.

مرجع فقید شیعه هر کتابی را که می خواند، بر آن تعلیقات و حواشی می نگاشت.

که برخی از آنها عبارت اند از:

1. تعلیقه بر تفسیر صافی 2. حاشیه بر بحار الانوار 3. حاشیه بر جواهر الکلام 4. حاشیه بر الحدائق الناضره 5. حاشیه بر مستند الشیعه نراقی 6. حاشیه بر کتاب الوافی 7. حاشیه بر وسائل الشیعه 8. حاشیه بر شرح منظومه 9. حاشیه بر اسفار معظم له در روز 27 صفر 1414 ق (25 مرداد 1372 ش) در 83 سالگی جهان را بدرود گفت.

پس از رحلت ایشان، در شهر نجف وضعیت فوق العاده برقرار و تمام ارتباطات با جهان خارج قطع و پیکر پاکش، تنها با حضور چند تن، غریبانه در کنار مسجد ایشان - مسجد حُویش - به خاک سپرده شد. اما در ایران، با اعلام درگذشت آن عالم بزرگ موجی از غم و اندوه در دل مردم پدید آمد و از سوی مراجع معظم تقلید، رهبر انقلاب، رؤسای قوای سه گانه، علمای اعلام، شخصیت ها و نهادها، سازمان های مذهبی و سیاسی پیام تسلیت صادر و مجالس

سبط الشیخ 1349 - 1416 ق

آقای حاج شیخ احمد سبط الشیخ (فرزند آیت الله حاج شیخ منصور فرزند آیت الله آقا شیخ محمد فرزند آیت الله شیخ محمد حسن فرزند آیت الله شیخ منصور انصاری داماد و برادرزاده خاتم الفقهاء و المجتهدین شیخ انصاری) یکی از بزرگان خاندان جلیل شیخ انصاری به شمار می رفت. وی در سال 1349 ق در دزفول به دنیا آمد. پدرش آیت الله شیخ منصور انصاری (1307 - 1392 ق) از علما و مراجع تقلید خوزستان و صاحب رساله عملیه و شیخ روایت آیت الله مرعشی نجفی بد. وی پس از آموختن دروس ابتدایی به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات و مقدمات را نزد سلیم افندی - مفتی اهل سنت شهر عماره عراق، در زمانی که پدرش در آن شهر به خدمات دینی اشتغال داشت - و آیت الله شیخ محمد علی معزی دزفولی بیاموخت. سپس در سال 1368 ق به حوزه علمیه قم آمده و به تحصیل سطوح پرداخته و پس از چندی به دزفول بازگشت و در محضر پدر بزرگوارش به تکمیل سطح اشتغال جست. آن گاه در سال 1381 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های فقه، اصول و تفسیر آیات عظام: سیدابوالقاسم خوبی، سیدمحسن حکیم، سید محمود شاهرودی و سیدعبدالهادی شیرازی شرکت جست و پس از سالیانی چند به دزفول بازگشت و به تالیف و اقامه جماعت پرداخت و مسجدی در شمس آبادبنیاد نهاد و مدرسه مشایخ را تجدید و کتابخانه آن جا را بنا نمود . در سال 1392 ق به قم بازگشت و

به تدریس و تألیف و تربیت شاگردان و شرکت در درس فقه آیت الله العظمی گلپایگانی پرداخت - به غیر از سالیانی چند که به دلیل درگذشت پدر بزرگوارش به دزفول کوچید - و این تا پایان زندگیش بود. وی از آیات عظام: سید محمود شاهرودی و میر سیدعلی بهبهانی اجازه اجتهاد و از حضرات آیات: علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی و علامه شیخ محمد صالح حائری مازندرانی و سیدعلی بهبهانی اجازه روایت داشت.

آثار چاپی او عبارت اند از:

1. خلاصه القوانین (دو بار به فارسی ترجمه شده است)

2. نمونه در علم صرف 3. الوسیط بین الوجیز و البسیط فی الاصول 4. تراش ریش 5. مبحث الترتب (تقریرات درس اصولش)

6. الدرر النجفیه فی مبحث النیه (تقریرات درس فقه وی)

7. شرح «سیکة الذهب» علامه حائری مازندرانی - «نظم کفایه الاصول»

8. توضیح المسائل

و کتاب های غیر چاپی او نیز عبارت است از:

1. شرح تبصره المتعلمین 2. شرح تحریر الوسیله (جلد اول آن به چاپ رسیده است)

3. اسئله و اجوبه 4. شرح اجرومیه در علم نحو 5. حاشیه حلّ الالغاز ابن هشام 6. هدایه الداعین الی اعراب صحیفه سیدالساجدین علیه السلام.

ایشان در روز جمعه 13 ربیع الاول 1416 ق (20 مرداد ماه 1374 ش)، پس از یک بیماری در 67 سالگی بدروود حیات گفت و در یکی از بقعه های صحن مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

سبط الشیخ 1344 - 1425 ق

آقای حاج شیخ علی سبط الشیخ انصاری، عالم و فقیه بزرگ دزفول به شمار

ص: 303

می رفت. فقید سعید در سال 1344 ق (1304 ش) در دزفول زاده شد. پدرش آیت الله شیخ منصور سبط الشیخ (1307 - 1393 ق)، فرزند آیت الله شیخ محمد، فرزند آیت الله شیخ محمد حسن انصاری - برادر زاده و داماد خاتم الفقها و المجتهدین شیخ مرتضی انصاری - از علمای بزرگ خوزستان بوده است .

معظم له، در 12 سالگی فراگیری ادبیات و سطوح را آغاز کرد و در محضر پدر بزرگوارش بسیاری از کتاب ها را آموخت. در 18 سالگی راهی نجف شد، اما پس از مدتی به قم مهاجرت کرد و دروس فقه و اصول را در محضر آیات عظام: بروجردی، سیدصدرالدین صدر و امام خمینی فراگرفت . او در جریان نهضت اسلامی، به خاطر پیروی و حمایت از امام خمینی و ایراد سخنرانی علیه رژیم، دستگیر شد و مورد ضرب و شتم قرار گرفت. از حضرات آیات: آقا بزرگ تهرانی، شیخ منصور سبط الشیخ، شیخ محمد مهدی بیگدلی دزفولی، شیخ محمد صالح حائری سمنانی اجازه روایت گرفته و به تنی چند نیز اجازه روایت داده است. او در علوم عقلی و نقلی و هم طب سنتی آگاه و صاحب نظر بود و به فارسی و عربی هم شعر می سرود .

آثار معظم له عبارت اند از:

- 1 . توضیح المسائل 2 . مناسک حج 3 . حاشیه عروه الوثقی 4 . حاشیه استدلالی عروه الوثقی 5 . حاشیه رسائل و مکاسب و کفایه 6 . حاشیه بر تصحیح الاعتقاد مفید 7 . الدلائل و المسائل 8 . خلاصه الاصول و شرح آن 9 . آیات الاحکام 10 . اصول و فروع منظوم 11 . تهذیب الفقیه و تهذیب المنطق

ص: 304

12 . احکام وصیت 13 . نجات و شرح نجات 14 . الحججه من فقه آل محمد صلی الله علیه وآله وسلم 15 . اقتباس از فقه آل محمد صلی الله علیه وآله وسلم 16 . ادله المستحدثات 17 . الروضه 18 . النجاح فی طبّ الارواح 19 . خواص الادویه 20 . رساله در علم درایه معظم له در 79 سالگی، در روز پنجشنبه 14 خرداد 1383 ش (14 ربیع الثانی 1425 ق) درگذشت و پیکر پاکش در روز شنبه 16 خرداد با شرکت هزاران نفر از مقابل مسجد جامع دزفول تشییع و در مدرسه علمیه ای که سال ها در آن تدریس می نمود به خاک سپرده شد .

ستوده 1340 - 1420 ق

آقای حاج شیخ محمد تقی ستوده اراکی، از اساتید مشهور سطوح عالیّه حوزه علمیه قم به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1340 ق در اراک زاده شد. پدرش حجهالاسلام آقا شیخ رحمت الله قاضی اراکی (م 1353 ق) صاحب مکارم اخلاق و فضایل انسانی بود. وی پس از فراگیری مقدمات و سطوح در مدرسه حاج محمد ابراهیم (آن جا شرح لمعه و قوانین را نزد مرحوم نصیر الاسلامی و رسائل و مکاسب و کفایه را نزد حضرات آیات: سید محمد باقر شهیدی گلپایگانی و شیخ محمد امامی خوانساری آموخت)، در 26 سالگی (1366 ق) به قم مهاجرت کرد و به درس های فقه و اصول آیت الله بروجردی به مدت 14 سال، حاضر شد و مورد توجه ایشان قرار گرفت و در زمره گروه تدوین «جامع احادیث الشیعیه» درآمد. آن مرحوم، هم زمان نزد آیت الله حاج سیداحمد خوانساری به فراگیری فلسفه و کلام (شرح تجرید و شوارق) پرداخت و در کنار

ص: 305

تحصیل، به تدریس سطوح عالیّه نیز پرداخت و این بیش از 50 سال از عمر شریفش را تشکیل داد. معظم له نیز به درس اصول آیات عظام: محقق داماد و آقای اراکی و درس فقه آیت الله العظمی گلپایگانی (7 سال) و آیت الله حاج آقا مرتضی حائری حاضر شد و مبنای علمی خویش را استوار ساخت. فقید سعید با همّتی والا در بیش از نیم قرن تدریس خویش موفق شد بارها معالم و قوانین (3 دوره)، شرح لمعه (5 دوره)، مکاسب (7 دوره) و کفایه (13 دوره) و شرح تجرید و شرح باب حادی عشر را در ایام تحصیل و تعطیل تدریس نماید و صدها تن از فضلا و علمای حوزه های علمیه را پرورش دهد. او در درس و بحث خویش بسیار جدّی بود و از سرما و گرما نمی هراسید و حتی در روز فوت فرزندش، با اندکی تأخیر - به دلیل دفن او - به درس حاضر شد و از فوت وقت، پوزش خواست. از مظاهر ریاست خود را به کناری کشیده بود و وظیفه خویش را در تربیت و پرورش طلاب می دید و بنابر احساس نیاز، با وجود شایستگی و اصرار اساتید و علمای حوزه برای تدریس خارج فقه، تنها به تدریس سطوح عالیّه پرداخت و می گفت:

باید دید نیاز چیست؟ اگر برای خدا باشد، هر چه باشد خوب است. درس خارج گفتن طالبش زیاد است، درس های پایین را کمتر می گویند.

او با یک عمر زهد و سادگی و وارستگی زیست و از متاع دنیا، جز در حدّ ضروری نیندوخت. در سال 1377 ش از سوی مرکز مدیریت حوزه علمیه قم به عنوان استاد نمونه شناخته

شد و در مراسمی از او تجلیل به عمل آمد. وی علاوه بر سال ها تحصیل و تدریس و تألیف، به امامت جماعت در مسجد رضاییه و مسجد امام حسن مجتبی علیه السلام اشتغال داشت و سراسر روزش را به خدمت به مردم و حوزه علمیه می گذراند. تواضع و فروتنی، وقار و متانت، زهد و سادگی، حسن خلق و دوری از غیبت و جدل و مرء در زندگی اش مشهود همگان بود و زیانش به شکر حق گویا.

برخی از آثار وی عبارت اند از:

1. تقریرات درس آیت الله بروجردی (فقه و اصول) 2. تقریرات درس آیت الله محقق داماد (اصول) 3. شرکت در تدوین «جامع احادیث الشیعه».

وی پس از پشت سر نهادن یک دوره بیماری، در 80 سالگی، در روز یکشنبه 28 صفر الخیر 1420 ق/ 23 خرداد 1378 چشم از جهان فرو بست و در 29 صفر، پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله وحید خراسانی بر پیکرش، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

سعادت پرور 1345 - 1425 ق

آقای حاج شیخ علی سعادت پرور (پهلوانی تهرانی) یکی از علمای اخلاقی و عرفانی حوزه علمیه قم به شمار بود.

فقید سعید در سال 1305 ش در تهران زاده شد. مقدمات علوم دینی را نزد حضرات آیات: شیخ علی اکبر برهان و شیخ محمدحسین زاهد فراگرفت و در 1323 ش به قم آمد و پس از یادگیری سطوح به درس آیات عظام: بروجردی، امام خمینی و علامه طباطبایی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. او از سال 1331 ش در سلک شاگردان خصوصی علامه

ص: 307

طباطبایی درآمد و از درس های عمومی و خصوصی اش بهره گرفت و تحت نظر ایشان ، مراحل عالی اخلاق و عرفان و برنامه های عملی سیر و سلوک را طی کرد و پس از وفات علامه ، تربیت نفوس مستعدّ را برعهده گرفت . زهد و فروتنی از زندگی اش نمایان بود و سراسر عمرش را به تألیف و تدریس گذرانید .

آن مرحوم در سحرگاه پنجشنبه 5 آذر 1383 ش بدرود حیات گفت و پیکر پاکش روز جمعه با حضور صدها نفر از علاقه مندان و شاگردانش تشییع و پس از نماز آیت الله بهجت در حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

آثارش عبارتند از :

- 1 . جمال آفتاب - شرح دیوان حافظ (10 ج)
- 2 . انوار ملکوت - شرح ادعیه معصومین (5 ج)
- 3 . سرالاسراء - شرح حدیث معراج (2 ج)
- 4 . فروغ شهادت - مقتل سیدالشهداء
- 5 . جلوه نور - شرح مقامات معنوی حضرت زهرا 6 . الشموس المضيئه - پیرامون امام زمان علیه السلام
- 7 . پاسداران حریم عشق 8 . کلمات عرفا (10 ج) 9 . شرح گلشن راز « راز دل » 10 . تقریرات درس های علامه طباطبایی .

سعادت مصطفوی 1325 - 1415 ق

آقای حاج سیدمحمد سعادت مصطفوی، نجل آیت الله سیدمصطفی قاینی، به سال 1325 ق در شهر قائن به دنیا آمد . برخی از مقدمات دروس حوزوی را در حوزه علمیه آن دیار فراگرفت و آن گاه - در حالی که هنوز به پانزده سال نرسیده بود به همراه یکی از دوستانش پیاده راه مشهد را پیش گرفت و در مدرسه

ص: 308

«ابدالیّه» سکنی گزید. در مشهد ادبیات را از محضر میرزا عبدالجواد ادیب (ادیب اول) نیشابوری فراگرفت و سطوح و اصول و فقه را از آیت الله حاج شیخ حسن برسی و آیت الله سرابی، بیاموخت و در علوم عقلی از محضر خاتم الحکما آقا بزرگ حکیم بهره مند شد و در جایگاه شاگردان ویژه وی قرار گرفت.

یک دوره خارج اصول را از آیت الله حاج میرزا محمد آقازاده خراسانی، و یک دوره خارج اصول را در حوزه درسی آیت الله میرزا مهدی اصفهانی به پایان برد، و در همان روزگار خود به تدریس سطوح اشتغال ورزید.

وی در 27 سالگی برای تکمیل علوم خویش راهی حوزه نجف اشرف شد و در حوزه درسی آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، میرزا حسین نایینی، آقا ضیاءالدین عراقی حضور یافت و پس از اخذ گواهی اجتهاد از بزرگان یاد شده به قائن برگشت. معظم له آن روزگار را در قائن که هم زمان بود با حاکمیت ستم گسترانه و دین ستیزانه رضاخان - به سختی گذرانید و در اوج خفقان رضاخانی از هیچ تلاشی در هدایت مردم دریغ نورزید. در دوره رضا خان مدرسه علمیه قائن تخریب شده بود و موقوفات آن را خاندان علم و کینه ورزی های فراوان آن ها، سختی ها و دشواری هایی در راه هدایت و تعلیم آن مرد بزرگ الهی به وجود آورد که باعث شد تا وی به سال 1326 ش راهی تهران شود و حوزه ابلاغ حق را در این دیار بگستراند. استاد، مدرسه رضاییه را احیا کرد و در آن مرکز، فقه، اصول و علوم عقلی را سال ها تدریس کرد و برای مردم معارف قرآنی و حقایق

علمی را از قرآن و نهج البلاغه باز گفت و یک دوره فقه استدلالی و معاملات، عقود و ایقاعات و دو رساله تحقیقی در قاعده لاضرر به رشته تحریر در آورد.

آن بزرگوار پس از بیش از نیم قرن تلاش در راه احیای حق، تدریس و تعلیم، در روز یکشنبه 24 مهرماه 1373 زندگی را بدرود گفت.

سعید 1337 - 1416 ق

آقای حاج شیخ حسن سعید تهرانی از مشهورترین عالمان تهران بود. وی در 27 رجب 1337 ق در تهران زاده شد. پدرش مجتهد مشهور، آیت الله حاج میرزا عبدالله چهلستونی تهرانی و نیای والایش آیت الله حاج میرزا مسیح تهرانی استرآبادی (1193-1263 ق) بوده است. او در سنین کودکی به همراه پدرش به قم مهاجرت کرد و پس از دوران کودکی و نوجوانی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات را فراگرفت. سپس به تهران بازگشت و در 25 سالگی به دانشگاه رفت و لیسانس معقول و منقول گرفت. در سال 1370 ق برای تکمیل دروس خود به نجف اشرف رفت و با نهایت جدیت و تلاش در درس آیات عظام: حاج سیدمحسن حکیم، سیدابوالقاسم خویی و شیخ حسین حلّی شرکت جست و تقریرات دروس فقه و اصول آنان را نگاشت. در سال 1385 ق به تهران آمد و ضمن امامت جماعت مسجد جامع چهلستون، تدریس فقه و اصول و تفسیر، وعظ و ارشاد، راهنمایی مردم به خصوص جوانان و دانشجویان، تألیف کتاب های دینی، چاپ و نشر کتاب های مذهبی، بنای مدرسه و کتابخانه و مرکز تبلیغات دینی و گنجینه قرآن کریم (مرکز گردآوری نسخه های خطی و چاپی و مترجم و کتاهای تخصصی قرآن مجید) را بر

ص: 310

عهده گرفت و با مسلمانان دیگر کشورها ارتباط برقرار کرد و به حل مشکلات آنان و پاسخگویی به سؤالات ایشان و ارسال کتاب های دینی برای آنان پرداخت. فقید سعید در مقابل کژی ها و ناراستی ها سخت می ایستاد و در همین راستا به تشکیل کلاس های مختلف عقاید و کلام برای جوانان پرداخت و از آسایش خویش برای رفع مشکلات فکری آنان گذشت و همواره از اساتید حوزه علمیه قم برای ایراد سخنرانی و اداره کلاس های عقیدتی دعوت می کرد.

آن مرحوم با وجود بیماری طولانی اش، از تلاش و کوشش دست برداشت و یکسره به تألیف و تصنیف و هدایت و ارشاد پرداخت و با سعه صدر و اخلاق خوش خود جوانان را به اسلام جذب کرد و بسیاری را از گمراهی نجات داد. در بر آوردن حوائج مردم کوشا بود و دستی بخشنده داشت .

برخی از تألیفات چاپ شده اش عبارت اند از:

1 . پیام فاطمه 2 . غدیر یا پیوند ناگسستگی رسالت و امامت 3 . دلیل العروه الوثقی (2 ج - تقریرات بحث طهارت آیت الله شیخ حسین حلّی)،

4 . موسوعه المکاسب (4 ج - تقریرات درس آیت الله حلّی)

5 . همه در انتظار اویند 6 . افکار پریشان 7 . الرسول یدعوکم 8 . الفقه فی تشریعه و تبیینه و استنباطه 9 . اصول دین 10 . خدا و اولو الامر 11 . خدا و مهدی 12 . حکومت از دیدگاه قرآن و عترت 13 . ولایت فقیه 14 . حسین از دیدگاه وحی 15 . نموداری از حکومت علی علیه السلام 16 . نور الابرار (ترجمه کلمات قصار امیرالمؤمنین علی علیه السلام)

7 . شیعتنا 18 . الرسول و الشیعه 19 . الرسول یحدّثنا 20 . الی علماء الاسلام 21 . نگهبان مکتب توحید (کتابنامه حضرت مهدی علیه السلام)

22 . فاطمه زهرا، دژ شکست ناپذیر 23 . شناخت شیعه 24 . دائره المعارف قرآن (12 ج)

25 . دائره معارف القرآن (3 ج - عربی) .

در تاریخ 21 دی ماه 1374 ش (19 شعبان 1416 ق) بود که قلبش در 80 سالگی از طپش باز ایستاد، و پس از تشییع در تهران، به قم انتقال داده شد و عصر جمعه 20 شعبان پس از تشییع باشکوه در قبرستان شیخان به خاک سپرده شد .

سعیدی کاشمیری 1352 - 1416 ق

آقای حاج شیخ محمد صادق سعیدی یکی از علمای مشهور حوزه علمیه مشهد مقدس به شمار می رفت. وی در 29 اسفند ماه 1312 ش / 4 ذی حجه 1352 ق) در روستای فرشه - در شمال شرقی کاشمر - دیده به جهان شوی. پدرش عالم واعظ کامل آقا شیخ غلامحسن سعیدی (م 1365 ق) از واعظ معروف کاشمر و مورد اعتماد خواص و عوام در حل و فصل امور شرعی بوده است. فقید سعید تا سن 13 سالگی در محضر پدرش به خواندن و نوشتن و قرائت قرآن و دعا و فراگیری نصاب الصبیان و صرف و نحو پرداخت و پس از آن به کاشمر رفته و با جدیت تام همراه با برادر بزرگترش آیت الله شیخ محمد کاظم سعیدی به تحصیل مشغول شد و این همه تا ده سال به طول انجامید .

این دو برادر در کنار تحصیل، به تدریس ادبیات در مدرسه حاج سلطان پرداختند و در درس های سطوح آیت الله

حاج شیخ محمد باقر امامی نوری نیز شرکت جستند. آن مرحوم در کنار تحصیل علوم دینی، به آموختن دروس جدید نیز پرداخت و تا حدود دیپلم متوسطه را فراگرفت. سپس در سال 1335 ش به حوزه علمیه نجف اشرف شتافت و در درس های فقه و اصول و تفسیر آیت الله العظمی خویی و پس از چندی علاوه بر درس های آیت الله خویی، در درس فقه حضرات آیات: میرزا باقر زنجانی (خارج مکاسب) و سیدعلی علامه فانی اصفهانی (بحث حج در روزهای تعطیل) و سید عبدالاعلی سبزواری و در درس فلسفه آیت الله شیخ صدرا بادکوبه ای هم شرکت جست و بر غنای معلومات خویش بیافزود و هم زمان به تدریس رسائل و مکاسب و کفایه در مسجد خویش همت گماشت. ایشان در سال 1343 ش به قصد زیارت مرقد مطهر حضرت امام رضا علیه السلام و صله ارحام به ایران آمد و با اصرار فراوان آیت الله امامی و مردم کاشمر در آن شهر ماندگار شد و به امامت جماعت، تدریس علوم دینی، ارشاد و راهنمایی مردم و خدمات اجتماعی پرداخت. وی در این شهر به تفسیر کامل قرآن کریم و بنیاد نهادن 27 مسجد و حسینیه - با یک نقشه و اسلوب واحد - و در مانگاه جوادالائمه علیه السلام و صندوق قرض الحسنه همت اشتغال ورزید. استاد در سال 1362 ش (1404 ق) به مشهد مقدس هجرت گزید و به تدریس تفسیر قرآن کریم و رسائل و مکاسب و کفایه الاصول پرداخت و با همتی عالی مدرسه علمیه و حسینیه امام حسن مجتبی علیه السلام را بنیاد نهاد و پس از سالیانی چند تدریس خارج فقه (کتاب الصلاه) را

از ویژگی های اخلاقی او تأدبش به آداب دینی و مستحبات و پرهیز از مکروهات و سیمای متبسم و لبان خندان بود. در برخورد اول با شخص به گونه ای برخورد می کرد که گویی سال ها است او را می شناسد و صبر و بردباری و فروتنی اش مشهود همگان بود. به همه کس ابتدابه سلام می نمود و در مقابل همه با ادب و احترام بود. بر فقه و اصول و تفسیر و ادبیات و فلسفه و لغت و اشعار عرب و عجم مسلط بود و مقالاتی در: ارتداد، نسخ و مسئله مرگ از رشحات قلم اوست و این به غیر از تقریرات درس فقه و اصول آیت الله العظمی خوبی است. وی در پی یک بیماری صعب العلاج در دستگاه گوارش، در ظهر چهارشنبه 19 ذیحجه الحرام 1416 ق (19 اردیبهشت 1375 ش) در 62 سالگی بدرود حیات گفت و در روز پنجشنبه پس از یک تشییع شایسته در حرم مطهر امام هشتم علیه السلام به خاک سپرده شد.

سلطان القراء 1319 - 1418 ق

آقای حاج میرزا جواد سلطان القراء تبریزی یکی از مفاخر علمای آذربایجان به شمار می رفت. خاندان وی با پیشینه چهار صد ساله، همه از رجال نامی دین و مشهور به فقه و قرائت و تجوید بوده اند و بدین سبب به «سلطان القراء» معروف شده بودند.

فقید سعید در سیزدهم جمادی الثانی 1319 ق در تبریز زاده شد. پدرش آقا شیخ ابوالقاسم، علاوه بر آگاهی کامل از علوم دینی، در فن قرائت و تجوید یدی طولا داشت و جدش علامه آقا میرزا عبدالرحیم - بانی کیان این خاندان - (متوفای نوزدهم رمضان 1336 ق) از اکابر علما و قاریان زمان خویش

و استاد بسیاری از علمای آذربایجان، و صاحب «الدر المنثور فی علم التجوید» بوده است.

وی ادبیات را در مدرسه طالبیه نزد آقا شیخ حسن نحوی و سطوح فقه و اصول و حکمت و شرح اشارات خواجه طوسی را در محضر آیت الله حاج میرزا جعفر صرّاف زاده - از شاگردان شیخ هادی تهرانی - و متون فلسفی و کلامی را در مجلس درس حاج میرزا محمد سرخابی آموخت و پس از آن مبانی فقهی و اصولی اش را در محضر حضرات آیات: میرزا صادق آقا تبریزی و سیدابوالحسن انگجی استوار ساخت و بخصوص اکثر استفاده اش از میرزا صادق آقا بود. وی به دلیل هوش سرشار و حافظه قوی، گوی سبقت را از همگنان خویش ربود و در سنین جوانی - حدود 25 سالگی - به مقام اجتهاد نائل آمد و اجتهادش مورد تأیید میرزا صادق آقا قرار گرفت.

فقید سعید برای استفاده از درس آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی به نجف اشرف، مهاجرت کرد، اما این ایام به درازا نکشید و به خاطر تعلق خاطر و ارادت بسیاری که به استادش داشت به تبریز بازگشت و تا پایان عمر مصاحب استاد بود.

وی در سفرهای خویش به عتبات عالیات، مکه و مدینه، بیروت و دمشق و استانبول به تحقیق و تتبع و استنساخ کتاب های خطی و چاپی بسیار پرداخت و از این رهگذر با خط بسیار خوش خود (که از محضر کاتب مشهور میر محمد حسین خطاط باشی خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفته بود) مجموعه های فراوانی را نگاشت. آن فقیه فقید دارای حافظه ای قوی و ذوقی سرشار بود و در قالب های غزل و قصیده، اشعار بسیار در مدایح

ص: 315

و مرثی ائمه اطهار علیهم السلام سروده است. وی تدریس خارج فقه و اصول را سالیان فراوان در مسجد جامع صفرعلی و مسجد معجزلر ادامه داد و ده ها تن از فضلا و علما را از علم و دانش خویش بهره مند ساخت. او نماز جمعه را واجب تعیینی می دانست و بر این اساس 55 سال آن را در مسجد حاج صفر علی اقامه کرد.

ایشان علاوه بر آگاهی کامل از علوم فقه، اصول، ادب فارسی و عربی، حدیث و رجال از دانش تاریخ، جغرافیا، هیأت و نجوم و ریاضی اطلاع فراوان داشت و به نادرستی برخی از محراب های مساجد تبریز و تطابق آن ها با قطب جنوب حکم داد.

او هم چنین دارای مجلسی خوش، خطی زیبا، فروتنی بسیار (که کس بر او نتوانست سبقت در سلام بگیرد) و زهد در زندگی بود (که تا پایان عمر در خانه ساده اجدادی به سر کرد). پرهیز از تعینات و تشخصات مادی در حیات طیبه اش نمایان بود و در طول زندگی اش اقدام به تأسیس مدارس اسلامی، و تربیت نسلی متدین از جوانان و نوجوانان کشور کرد.

برخی از آثار مدوّن ایشان عبارت است از :

1. توضیح المسائل - چاپ 1331

2. حاشیه بر عروه الوثقی 3. حاشیه بر الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه 4. کتاب الطهاره 5. وجوب صلاه الجمعه 6. دیوان اشعار 7. آیین خود (در علم کلام و توحید که جلد اول آن به چاپ رسیده است).

8. تقریرات درس فقه آیت الله میرزا صادق آفاتبریزی این آثار غیر از حواشی ایشان بر کتاب های درسی معمول حوزه های

ص: 316

معظم له در پایان ماه رجب 1418 ق (دهم آذر 1376 ش) در تبریز چشم از جهان فرو بست و به موالیان طاهرینش پیوست.

سلطانی طباطبایی 1328 - 1418 ق

آقای حاج سید محمد باقر سلطانی طباطبایی یکی از چهره های مشهور علم و فضیلت و تقوا و از مفاخر اساتید حوزه علمیه قم به شمار می رفت. معظم له به سال 1328 (که به صحّت نزدیک تر است) یا 1332 ق در بروجرد دیده به جهان گشود. پدرش، آیت الله حاج سید علی اصغر سلطان العلماء بروجردی (م 1342 ق) - فرزند حجه الاسلام حاج آقا مهدی طباطبایی - از علما و بزرگان بروجرد بوده است.

فقید سعید علاوه بر فضیلت علم و شرافت تقوا، از خاندانی بزرگ - که از مفاخر شیعه بوده اند - برخوردار بود. وی عمّه زاده آیت الله العظمی بروجردی و داماد آیت الله العظمی سید صدر الدین صدر بود و با آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی و امام خمینی، قرابت سببی داشت.

معظم له، پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی و فراگرفتن مقدمات و سطوح اولیه در شهر بروجرد، به سال 1348 ق به حوزه علمیه قم آمد و دانش معقول و منقول را در مدت هفت سال از محضر پر فیض آیات عظام: حاج سید صدر الدین صدر، آقا سید محمد تقی خوانساری، میرزا محمد فیض قمی، آقا شیخ محمد علی حائری قمی، حاج سید احمد خوانساری و میرزا محمد علی شاه آبادی فراگرفت. سپس در سال 1355 ق رهسپار حوزه علمیه نجف اشرف گردید و حدود دو سال از محضر آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاء عراقی و شیخ محمد حسین اصفهانی بهره برد و در 1357 ق به بروجرد بازگشت.

در 1358 ق به مشهد مقدس مشرف شد و حدود ده ماه از بحث های فقهی، کلامی و تفسیری آیت الله حاج میرزا مهدی اصفهانی استفاده کرد و مبانی علمی خویش را استوار ساخت. سال 1359 ق بود که به قم آمد و به تدریس سطوح عالی (رسائل، مکاسب و کفایه) پرداخت و مجلس درسش آکنده از فضلا و طلاب گردید و در کنار آن در دروس فقه و اصول و جلسات استفتاء آیت الله العظمی بروجردی شرکت جست و سخت مورد توجه آن فقیه بزرگ قرار گرفت.

معظم له دارای متانت رفتار و سلامت کردار بود و بر حفظ نفس خود از محرّمات و مکروهات و انجام مستحبات پای می فشرد. در انجام حوائج طلاب و مؤمنین کوشا بود و از نام و نشان و شهرت گریزان و از هر فرصتی برای خدمت به دیگران بهره می برد. سال های طولانی عمر شریفش را یکسره به تحصیل، تدریس، تألیف، اقامه جماعت (در مسجد ملا جعفر بازار قم) و رهنمایی مؤمنان و حل مشکلات مردم پرداخت. در اولین دوره مجلس خبرگان قانون اساسی و خبرگان رهبری به نمایندگی مردم استان لرستان برگزیده شد و بر مواد قانون اساسی نظارتی دقیق اعمال کرد و همواره از انقلاب اسلامی و رهبری امام راحل پشتیبانی نمود.

برخی از تألیفات آن فقیه بزرگوار عبارت اند از:

1. رساله فی الاستصحاب 2. رساله فی المطلق و المقید 3. رساله فی الخیارات 4. الفوائد الفاطمیه فی الاصول (که این کتاب را بنام حضرت فاطمه معصومه علیها السلام نام نهاده است).
5. رساله در شرح منظومه فقهی علامه میرزا محمد تنکابنی 6. رساله در

ادبیات فارسی ایشان، پس از 85 سال زندگی پر افتخار، در عصر روز شنبه 31 خرداد 1376 (15 صفر الخیر 1418 ق) بدرود حیات گفت. با اعلام خبر وفات او، پیام‌های متعدّد در بزرگداشت مقام علمی و عملی اش از سوی مقام معظم رهبری، مراجع عالیقدر تقلید، شخصیت‌های مختلف کشوری صادر شد و در استان لرستان سه روز عزای عمومی اعلام گردید و پیکر پاکش، پس از یک تشییع باشکوه در قم و نماز آیت‌الله فاضل لنکرانی بر آن، در جوار مرقد حضرت امام خمینی طاب ثراه به خاک سپرده شد و جهانی از علم و عمل را با خود، قرین خاک ساخت.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 174 - 175)

سلیمانی قزوینی 1340 - 1420 ق

آقای حاج شیخ هادی سلیمانی از علمای قزوین به شمار می‌رفت.

وی در سال 1340 ق مطابق با 1300 ش در روستای (خشکچال) واقع در بخش آلموت قزوین دیده به جهان گشود و از نوجوانی به تحصیل علوم دینی همت گماشت، و از محضر اساتیدی چون: شیخ احمد تألهی (مطول)، سید محمد تنکابنی (شرح لمعه) و آیت‌الله سیدابوالحسن رفیعی (کفایها لاصول و شرح منظومه) استفاده شایان نمود.

استاد سلیمانی در حدود سال 1375 ق به منظور تکمیل درس‌های خود به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و دروس عالی فقه و اصول را از محضر حضرات آیات: بروجردی و شیخ عباسعلی شاهرودی و اسفار را از محضر علامه طباطبایی بهره‌مند شد. ایشان ضمن کسب دانش مدت یازده سال در آشتیان و روستای تابع آن - ماستر - و چندین سال در رودبار زیتون به انجام فعالیت‌های دینی و

ص: 319

مذهبی اشتغال داشت.

استاد پس از گذشت دوازده سال تحصیل در حوزه علمیه قم در حدود سال 1387 ق به شهر قزوین بازگشت و فعالیت وسیع و جدی را پیش گرفت، از جمله: تدریس علوم عقلی و نقلی در مدرسه التفاتیه و تربیت جمع زیادی از طلاب، ایراد سخنرانی های دینی و علمی و تنویر افکار عمومی به حدی که از گویندگان و معاریف آن خطبه به شمار آمد، اقامه نماز جماعت و بیان تفسیر قرآن در مسجد مهدیه از دیگر کارهای او بود .

برخی از آثار قلمی او عبارت اند از :

1 . بحث النیه، تقریرات درس آیت الله بروجردی 2 . یادداشت های تفسیری (نگارش مطالب متفرقه زیادی در تفسیر آیات کتاب مجید)

3 . رساله ای در فرق میان اصالت وجود و اصالت ماهیت . وی در پی تحمل چند ماه بیماری در جمعه 20 محرم 1420 ق مطابق با 17 اردیبهشت 1378 ش چشم از جهان فرو بست . پیکرش صبح روز یکشنبه تشییع و پس از ادای نماز میت توسط آیت الله شیخ عبدالرحیم سامت - در قبرستان بهشت حسینی - مجاور آستانه مبارکه شاهزاده حسین علیه السلام - به خاک سپرده شد .

(با استفاده از نوشتار آقای عبدالحسین جواهر کلام)

سویج 1343 - 1423 ق

آقای سیدمهدی سویج بصری، یکی از خطبای معروف و ادیبان و شاعران شیعه ساکن سوریه به شمار می رفت .

فقید سعید در سال 1343 ق در بصره زاده شد و پس از یادگیری ادبیات و مقدمات علوم، به نجف اشرف مهاجرت کرد و پس از تحصیل سطوح عالی، در درس های آیت الله خوبی شرکت کرد و سپس به اقتضای شوق فطری و استعداد

ص: 320

خدادادی پای بر عرصه منبر نهاد و در اکثر شهرهای عراق و سوریه و لبنان و دیگر کشورهای عربی به ترویج مکتب اهل بیت علیهم السلام از طریق وعظ و خطابه پرداخت و کتاب های بسیار به رشته تحریر در آورد.

آن مرحوم، در 80 سالگی بر اثر تصادف در روز چهارشنبه 2 شعبان المعظم 1423 ق در سوریه بدرود حیات گفت و در مقبره زینبیه به خاک سپرده شد .

آثار چاپی او عبارت اند از :

1 . من اعلام البصره 2 . الاحکام و الحقوق النسائیه فی الاسلام 3 . موقف الاسلام من القومیه 4 . مفهوم الاشتراکیه فی الاسلام 5 . جوله فکریه حول طلاسمل ایلیا ابی ماضی 6 . ارجوزه الالفین - فی الفقه - (ج) 7 . اولاد الامام علی علیه السلام 8 . القاسم بن الحسن علیهما السلام 9 . الصحفیه الحسینییه علیه السلام 10 . عقائد الشیخیه 11 . الكلمه المرضیه فی اسباب و حل مشکل الشیخیه 12 ، الفتاوی و التقارير فی جواز التشبیه و العزاء 13 . کفایه الخطیب (3 ج) 14 . کنز الوعظ و العرفان (3 ج) 15 . دیوان شعر 16 . الروضه المهدیه (4 ج) - شعر عامی - 17 . کلیله و دمنه الجدیده 18 . وحی البرده - قصیده -

19 . قصیده المولد النبوی الشریف 20 . نائبا الذئب الوزیر 21 . الشیعه و الخط السلمی و التعاون من الآخیرین 22 . مجمل عن ارصده الشیعه و تزایدهم فی العالم

و آثار غیرچاپی او هم عبارت اند از :

1 . بین الجدران فی تفسیر القرآن من نفس القرآن (15 ج) 2

ص: 321

القانون الاكبر في عهد مالك الاشر 3 . العصا لمن عصى 4 . كفايه الفقيه (4 ج) 5 . شرح لاميه الدكتور قيصر معتوق 6 . المنبر الجديد 7 . ام كلثوم والعقيله زينب صرخه للعدل و صاروخ على الجور (كاظم الفتلاوى ، المنتخب من اعلام الفكر والادب ، ص 671)

شاهرودی طاهری 1350 - 1414 ق

آقای حاج شیخ محمد باقر طاهری محمودی امام جمعه شاهرود، در سال 1350 ق در خانواده علم و تقوا به دنیا آمد. پدرش آیت الله حاج شیخ محمدحسن طاهری (م 1374 ق) از تلامذه آیات عظام آخوند خراسانی و سیدمحمد کاظم یزدی و مرجع مراجعات و محاکمات و تدریس بوده است. فقید سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی و گذراندن تحصیلات ابتدایی وارد حوزه علمیه مشهد شد و با فراگرفتن ادبیات و سطح، برای تکمیل سطوح عالی به حوزه علمیه قم شتافت. پس از مدتی چند به حوزه علمیه نجف کوچ کرد و در محضر آیات عظام: حکیم، شاهرودی، امام خمینی و خوبی و دیگر اساتید آن سامان زانوی ادب به زمین زد و از دانش سرشار آنان بهره ها برگرفت. در سال 1337 ش با کسب اجازه اجتهاد از آیت الله شاهرودی به وطن خویش بازگشت و به هدایت و راهنمایی مردم مسلمان پرداخت. با شروع انقلاب اسلامی وی نیز به مبارزه با رژیم ستمشاهی پرداخت و چند بار بازداشت گردید.

پس از پیروزی انقلاب به سمت امامت جمعه شاهرود برگزیده شد و ترویج مبانی دین و تعظیم شعائر مذهبی را وجهه همت خویش ساخت و به تدریس علوم اسلامی و حلّ و فصل مشکلات مردم مسلمان پرداخت.

ص: 322

فقید سعید دارای اجازات متعدد اجتهادی، امور حسبیه و روایتی از مراجع عالیقدر تقلید بود. آثار مکتوب وی دلیل روشنی بر علم و فضل او بود که عبارت اند از:

1. ردّی بر آیین وهابیت (چاپ شده) 2. صفات مؤمنین (شرح خطبه همام)

3. تفسیر سوره حمد 4. ضامن سعادت (یا امر به معروف و نهی از منکر)

5. تقریرات درس اصول امام خمینی 6. تقریرات درس اصول آیت الله العظمی خویی (مبحث استصحاب) 7. تقریرات درس اصول آیت الله العظمی شاهرودی 8. تقریرات درس اصول آیت الله شیخ حسین حلّی (مباحث الفاظ) 9. تقریرات درس فقه آیت الله میرزا حسن بجنوردی 10. تقریرات فقه آیت الله میرزا هاشم آملی (بحث مکاسب).

وی در 64 سالگی در تاریخ سوم دی ماه 1372 ش برابر با 10 / رجب / 1414 ق چشم از جهان فرو بست و در شاهرود به خاک سپرده شد.

شهر 1346 - 1414 ق

آقای سیدجاسم شبر موسوی مشعشعی نجفی، یکی از خطبا و مورّخین نجف اشرف بود.

وی در سال 1346 ق در نجف در بیت علم و خطابه زاده شد. پدرش مرحوم سیدحسن شبر نیز یکی از خطبای نامی نجف بود. آن فقید پس از دوران نوجوانی، ادبیات و سطوح را نزد اساتیدی مانند: شیخ علی قسام، شیخ عبدالمنعم فرطوسی و شیخ حسین شرع الاسلام فراگرفت و اصول خطابه و منبر را هم نزد پدرش آموخت و به تألیف و خطابه روی آورد و در عراق و کشورهای عربی، منبر می رفت و به علت تبحرش در تاریخ و خطابه، نامش در شمار خطبای معروف عرب

ص: 323

، طنین افکن بود .

آثار چاپی او عبارتند از :

1 . خطب السیده زینب الکبری 2 . تاریخ المشعشعین و تراجم اعلامهم 3 . مؤسس الدوله المشعشعیه واعقابہ فی عربستان و خارجها 4 . البلاغہ العلویہ فی اتمام النهضہ الحسینیہ 5 . ارشاد الخطیب

و آثار مخطوط او نیز عبارت است از :

6 . الدعوه فی سبیل السعاده والحریه 7 . ذکرى الحسين عليه السلام . شرح حال امام عليه السلام از ولادت تا شهادت

8 . المحاضرات الحسینیہ 9 . العقود الذهبیہ فی المواعظ والاخلاق 10 . الواعظ والاصلاح 11 . تاریخ الدول والاسر العلویہ الحاکمه فی الاسلام 12 . لئالی الاخبار - در مواعظ و اخلاق

او در 68 سالگی ، در جمادی الاول 1414 ق در نجف اشرف درگذشت .

(محمدهادی امینی ، معجم رجال الفكر والادب فی النجف ، ج 2 ، ص 715 ؛ کاظم الفتلاوی ، المنتخب ، ص 77)

شبستری 1333 - 1424 ق

آقای حاج شیخ نصرالله شبستری از علمای بزرگ آذربایجان بود. وی در نهم ربیع الثانی 1333 ق در محله لیل آباد تبریز به دنیا آمد. در خدمت پدرش - میرزا عبداللّه شبستری - که از اخیار و نیکان روزگار خود بود به شبستر رفت و به تشویق میرزا کاظم آقا شبستری، مشغول فراگیری علوم دینی شد. در سال 1353 ق به تبریز رفت و در مدرسه طالبیه مقدمات و قسمتی از سطوح را فراگرفت و پس از مدتی به مشهد مقدس سفر کرد و در آن شهر مقیم شد. بعد از آن به قم آمد و حدود شش ماه از محضر آیت الله سیدمحمد حجت کوهکمری بهره

ص: 324

در سال 1360 ق به نجف اشرف سفر کرد و از محضر بزرگان آن حوزه بابرکت خوشه چینی کرد. آنان عبارت اند از آیات عظام: آقاسیدابوالحسن اصفهانی، شیخ محمدحسین اصفهانی، آقا ضیاء عراقی، سیدمحسن حکیم، سیدابوالقاسم خویی، میرزا باقر زنجانی، شیخ صدرا بادکوبه ای .

وی اجازه روایی مفصل از علامه آقا بزرگ تهرانی به تاریخ 1365 ق و نیز ملاعلی خیابانی (صاحب علمای معاصر) داشت. پس از طی مراتب عالمی علمی و اخذ اجازات متعدد اجتهاد از اساتید خود در سال 1368 ق به ایران بازگشت و در وطن خود شهر تبریز رحل اقامت افکند و به تبلیغ و تدریس پرداخت .

نخست در مسجد حکیم 3 جد حکیم، 2 واقع در راسته کوچه و سپس در مسجد انگجی اقامه جماعت می کرد.

از امتیازات و توفیقات ایشان توجه تام به معارف قرآن کریم و رشحات کلام وحی بود. سالیان طولانی جلسه تفسیر آن عالم ربانی برقرار بود و جمع زیادی از شیفتگان زلال علوم و دقایق کلام حق در این محفل گرد می آمدند و از بیانات دقیق و ژرف او استفاده می کردند. بیشتر حاضرین این بحث را فضلا، طلاب و طبقه تحصیل کرده تشکیل می داد. معظم له در سال 1365 ش به تهران رفت و تا آخر عمر در تهران بود .

آثار منتشر شده ایشان عبارت اند از:

1 . اللؤلؤ النضید فی شرح زیاره مولانا ابی عبداللّه الشهید علیه السلام (شرح زیارت عاشورا)

2 . هدایه الاقران الی اخبار لقمان 3 . درّ یتیم یا زندگی لقمان حکیم 4 . وفادار باشید 5 . آداب الصلاه علامه مجلسی، به ضمیمه رساله جبر و اختیار

ص: 325

معظم له در روز چهارشنبه اول بهمن 82 مطابق با 28 ذی قعدة 1424 ق مقارن اذان صبح دارفانی را وداع نمود و روز بعد پیکر پاکش تشییع و پس از نماز آیت الله حاج شیخ رضا توحیدی در گلزار وادی رحمت به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 318)

شراره 1326 - 1419 ق

آقای شیخ موسی شراره عاملی، یکی از فقیهان و ادیبان و دانشمندان مشهور لبنان، به شمار می رفت. وی در 15 محرم الحرام 1326 ق، در نجف اشرف زاده شد. پدرش حجهالاسلام شیخ عبدالکریم شراره (1297-1332 ق)، از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، سیدمحمد کاظم یزدی و شیخ الشریعه اصفهانی و جدش آیت الله علامه شیخ موسی شراره (1267-1304 ق) از شاگردان: حاج ملاعلی کنی، شیخ محمد حسین کاظمی، شیخ محمد طه نجف، آخوند خراسانی و ملا حسینقلی همدانی و صاحب کتاب هایی در فقه، اصول، کلام و شعر و از پیشوایان بزرگ شیعه در جبل عامل بوده است. او در چهارسالگی (1330 ق) به همراه پدرش به «بنت جبیل» - یکی از مناطق جبل عامل - بازگشت و پس از درگذشت پدر بزرگوارش در 1332 ق تحت تربیت مادرش به تحصیل علوم دینی روی آورد و قرائت قرآن، و تجوید و ادبیات عرب را در همان جا فراگرفت. سپس در سال 1345 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و باتلاش و کوشش بسیار همراه با شریک بحثش علامه بزرگوار شیخ محمد جواد مغنیه در درس منطق برادرش: علامه شیخ محسن شراره (1319 - 1365 ق) و درس مطوّل شیخ محمدعلی قبلان

و شیخ محمدعلی صندوق، شرکت جُست و فرائدالاصول و کفایهاالاصول را نیز نزد آیت الله سیدحسین حمّامی و شیخ عبدالکریم مغنیه و سطح فقه (شرح لمعه، شرایع و مکاسب) را نزد حضرات آیات: شیخ عبدالرسول جواهری، شیخ محمد حسین کربلایی و سیدمحمد حسین کشمیری فراگرفت. آن گاه به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: سیدجمال الدین گلپایگانی، سیدابوالقاسم خوبی، سیدحسین حمّامی و شیخ عبدالرسول جواهری حاضر شد و سالیان بسیار از مجلس فیض آنان بهره ور شد و در عالم علم به مقام والایی دست یافت و از اساتیدش موفق به کسب اجازات متعدد اجتهاد گردید. وی به مدت هشت ماه به وکالت از سوی آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی به حمزه شرقی رفت و به تبلیغ دین پرداخت. سپس در سال 1360 ق به تقاضای آیت الله شیخ حبیب آل ابراهیم عاملی به لبنان بازگشت و در منطقه «هرمل» به تعظیم شعائر دینی (اقامه جمعه و جماعت، تدریس، تربیت شاگردان، تألیف کتب و تأسیس مدارس، مساجد و حسینیه ها) پرداخت. وی از کسانی بود که برای ترویج دین رنج سفر را برخویش هموار می کرد و در روستاها و کوهپایه های «هرمل» به ارشاد مردمان می پرداخت. او در این سال ها به اجرای عقود و ایقاعات و فصل خصومات و رفع دعاوی پرداخت و از بام تا شام به کار گره گشایی و حل مشکلات شیعیان اشتغال داشت. بنیاد یازده مسجد، چهار حسینیه و دبیرستان «الامام علی» علیه السلام که به آموزش دروس جدید به جوانان شیعه می پرداخت، از جمله اقدامات اوست. وی به حرکت حزب الله و اعضای آن بسیار احترام می نهاد و جوانان را به شرکت در جهاد ضد صهیونیستی تشویق و ترغیب می نمود.

وی هر روز ورزش می کرد و اوراد و اذکاری داشت که بر انجام روزانه آن ها اصرار داشت. سراسر زندگی اش زهد و قناعت، تواضع و فروتنی و تقوای الهی بود و از سر تواضع، اجازات اجتهادش را به کسی نشان نمی داد.

از جمله تألیفات وی - به غیر از دیوان شعرش - که ویژگی ممتاز «آل شراره» شعر و ادب است - این هاست:

1. شرح منظومه اصول فقه (سروده جدش آیت الله شیخ موسی شراره)

2. شرح منظومه ارث (سروده همو)

3. رساله در قضا و غیبت 4. تقریرات درس فقه آیت الله سیدجمال الدین گلپایگانی آن عالم بزرگوار در روز دوشنبه 25 ربیع الاول 1419 ق (29 تیرماه 1377 ش) پس از 93 سال زندگی بابرکت، در اثر بیماری بدروء حیات گفت. با اعلام خبر وفات وی، منطقه «بقاع» و جنوب لبنان در ماتمی سخت فرورفت و پرچم های سیاه در همه جا برافراشته شد. پیکر پاکش پس از تشییعی باشکوه در «مدرسهالامام علی» - در هرمل - به خاک سپرده شد و مجالس یادبودش تا مدت ها ادامه یافت و مقالات و اشعار بسیار در رثای وی سروده شد.

(سیدعباس علی الموسوی، علماء ثغور الاسلام، ج 2، ص 474 - 476)

شراره 1364 - 1426 ق

آقای دکتر عبدالجبار بن حمد شراره در سال 1364 ق در خانواده ای معروف و لبنانی الاصل در شهر حمزه شرقی در استان قادیسیه (دیوانیه) عراق به دنیا آمد.

وی در 1386 ق حائز لیسانس در رشته لغت عربی از دانشگاه بغداد - دانشکده شریعت - و در سال 1392 ق موفق به اخذ

ص: 328

فوق لیسانس در رشته علوم شریعت و فقه مقارن گردید و سرانجام در سال 1410 ق دکترای خود را در رشته بررسی های اسلامی و دینی اخذ نمود. بعد از تکمیل تحصیلات عهده دار تدریس علوم اسلامی در تعدادی از دانشکده های عراق گردید. بعد از انتفاضه مردم عراق در سال 1369 ش و سرکوب آن به دست حکومت بعث عراق، به قم مهاجرت کرد و نزد اساتیدی چون آیت الله سید محمود هاشمی و آیت الله سید کاظم حائری تلمذ نمود و به تدریس در دانشگاه امام صادق علیه السلام در تهران پرداخت. وی عضو کادر مرکزی حزب الدعوه الاسلامیه، عضو هیأت تحریریه مجله «التوحید» و عضو فعال کنگره وحدت اسلامی و مرکز تحقیقات مجمع تقریب بین المذاهب بود.

سپس به استرالیا مهاجرت کرد و در شهر سیدنی موفق به تأسیس «مرکز اهل البیت الاسلامی» گردید. این مرکز نقش مهمی در رسیدگی به امور فرهنگی مسلمانان استرالیا به ویژه شیعیان و عراقی های مقیم سیدنی ایفا کرده است. ایجاد مدرسه برای کودکان و اقامه نماز جمعه و گفتگوهای فرهنگی و اقامه عزاداری امام حسین علیه السلام از جمله فعالیت های این مرکز می باشد.

آثار او عبارتند از:

1. نظریه نفی الضرر فی الفقه الاسلامی 2. احکام الغصب فی الفقه الاسلامی 3. الحروف المقطعه فی القرآن الکریم 4. بحوث فی القرآن الکریم 5. دعوی التناقض بین نصوص القرآن الکریم تاریخها و معالجتها 6. حواریه الاسلام والمسیحیه (ردّ بر ابراهیم لوقادر کتاب المسيحیه فی الاسلام)

7. حواریه المواجهات (مناظراتی است بین ایشان)

ص: 329

و مفتی اهل سنت در استرالیا (شیخ تاج الدین هلالی) در مسائل اعتقادی و فقهی)

8 . تحقیق « نشأه الشیع و الشیعہ » 9 . تحقیق « فذک فی التاریخ » (شهید آیت الله سید محمدباقر صدر)

10 . تحقیق « بحث حول المهدی » اثر شهید آیت الله سید محمدباقر صدر 11 . تحقیق « الفصول المهمه فی تألیف الأمه » اثر علامه سید عبدالحسین شرف الدین 12 . مناهج البحث و اصوله .

سرانجام ، وی در روز شنبه 22 ربیع الاول 1426 ق ، در 62 سالگی در استرالیا درگذشت و پیکرش پس از انتقال به نجف اشرف در قبرستان وادی السلام ، به خاک سپرده شد .

(برگرفته از مقاله آقای : امرالله شجاعی راد)

شرقی 1343 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمدعلی شرقی ، یکی از علمای خدمتگزار دین در مراغه به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1303 ش در روستای «خوشه مهر» مراغه زاده شد و پس از دوران کودکی، به تبریز رفت و مدتی در مدرسه طالبیه به تحصیل ادبیات عرب اشتغال داشت. سپس به قم آمد و پس از تکمیل سطوح، به درس خارج آیت الله حجت و آیت الله العظمی بروجردی حاضر شد و بهره های فراوان فقهی و اصولی برد. پس از وفات آیت الله بروجردی به ارومیه رفت و به خدمات دینی و علمی - امامت جماعت و تألیف - پرداخت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به امامت جمعه مراغه انتخاب شد و مدت هفده سال بر این سمت بود و علاوه بر آن به تدریس سطوح و تألیف می پرداخت.

سپس در خرداد ماه 1377 به امامت جمعه مامقان برگزیده شد و

ص: 330

این تا زمان وفاتش ادامه داشت.

از آن فقید کتاب های زیر برجای مانده است :

1 . قاموس نهج البلاغه (4 ج) 2 . ترجمه زیرنویس نهج البلاغه - همراه با معجم الفاظ و موضوعات -

3 . قیام حق (7 ج - 2 جلد آن به چاپ رسیده است) - در تاریخ و زندگی چهارده معصوم -

4 . اصول وافی (2 جلد تاکنون)

آن عالم بزرگوار در روز شنبه 7 آذر ماه 1377 در 74 سالگی در تبریز بدرود حیات گفت و پس از تشییعی باشکوه در مراغه در قبرستان «گلشن زهرا» به خاک سپرده شد.

شریف رازی 1340 - 1420 ق

آقای حاج شیخ محمد شریف رازی، از مورخین حوزه علمیه قم به شمار می رفت. فقید سعید در ماه رمضان 1340 ق (1301 ش) در شهر ری، در خانه آخوند ملا علیجان کاشانی - که از عبّاد و وعّاظ شهر ری بود - به دنیا آمد. در 13 سالگی پدرش را از دست داد و پس از آن به کار و کسب و تحصیل علوم جدید و مقدمات علوم دینی پرداخت. در سال 1357 ق با صلاح‌الدین آیت الله حاج شیخ محمد تقی بافقی - که دوران تبعیدش را در شهر ری می گذرانید - به قم آمد و ادبیات را از حاج میرزا محمدعلی ادیب تهرانی و سطوح عالیّه را از محضر آیات عظام: مرعشی نجفی، گلپایگانی و میرزا محمد مجاهدی و حکمت و اخلاق را از امام خمینی فراگرفت. سپس در سال 1362 ق به حوزه علمیه نجف رفت و مدتی از درس آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی و حاج شیخ غلامحسین اردبیلی بهره برد. در سال 1363 ق به ایران آمد

ص: 331

و در مشهد مقدس از دروس آیت الله میرزا مهدی اصفهانی به مدت 8 ماه، استفاده کرد و در 1364 ق به قم بازگشت و یکسره به درس فقه و اصول آیات عظام: حجت کوهکمری و آقای بروجردی حاضر شد و بهره های فراوان برد. در سال 1374 ق به شهری بازگشت و در تأسیس مدرسه علمیه برهانیه با آیت الله حاج شیخ علی اکبر برهان همکاری بسیار نمود و در مدیریت و تدریس آن سهم به سزایی داشت و این همه، پنج سال به طول انجامید. سپس به قم بازگشت و به تألیف و تحقیق و تبلیغ دین در داخل و خارج کشور اشتغال ورزید.

وی از بسیاری بزرگان شیعه اجازات امور حسبیه و روایتی دریافت داشت که از جمله اجازات روایی حضرات آیات: میرزا محمد تهرانی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، شیخ علی اکبر نهاوندی، میرزا آقا اصطهباناتی، سیدفخرالدین امامت و مرعشی نجفی بود. به اراد و اذکار و اقامه مجلس عزای سیدالشهداء و ضبط تاریخ حوزه های علمیه و بزرگان شیعه اهتمامی خاص داشت و با تألیف و نگارش کتاب های: آثار الحجه و گنجینه دانشمندان، در احیا و بزرگداشت نام و یاد علمای شیعه قدمی بلند و گامی ارجمند برداشت. وی در لجنه «تعلیقات احقاق الحق» شرکت مداوم داشت و مسجد امام حسین علیه السلام را در حسن آباد تهران بنیاد نهاد.

آثار چاپی اش عبارت اند از:

1. آثار الحجه یا دائره المعارف حوزه علمیه قم (2 ج)

2. گنجینه دانشمندان (9 ج). شرح زندگی علمای معاصر شیعه در شهرهای مختلف ایران و عراق

3. زندگانی حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام و امامزادگان مجاور

ص: 332

4. اختران فروزان ری و تهران 5. کرامات صالحین 6. بستان الرازی، در علم کلام و فقه و اخلاق (شرح الفیه آیت الله سیدمحمد حسن آل طیب)
7. چرا شیعه شدم؟، در اثبات حقانیت مذهب شیعه از کتاب های اهل سنت به شیوه مناظره
8. تحفه قدسی، ترجمه غیبت شیخ طوسی 9. گوهر وزین، ترجمه «الدّر الثمین» نوشته آیت الله شیخ محمدرضا طبسی 10. مشاهیر دانشمندان اسلام، ترجمه جلد سوم «الکنی و الالقاب» از محدث قمی و مستدرک آن
11. شرح زندگی آیت الله سیدابوالقاسم کاشانی 12. شرح زندگی آیت الله شیخ محمد تقی بافقی بنام «التقوی»
13. شرح زندگی آیت الله شیخ علی اکبر برهان بنام «برهان ما»
14. تعلیقه بر «وسائل الشیعه»، از اول کتاب العتق تا آخر دیات و شرح رجال آن (5 ج)
15. تعلیقه بر «بحار الانوار»، مجلد اجازات، از جلد 101 تا جلد 107 (6 ج)
16. تعلیقه بر «تنزیه القمیین» از شیخ ابوالحسن فتونی عاملی 17. تعلیقه بر «معادن الحکمه فی مکاتیب الائمّه» علم الهدی فیض کاشانی (2 ج)،
18. مقابره قم (مخطوط)
19. تاریخ ری و تهران (مخطوط)
20. دیده ها و شنیده های من (مخطوط)
- معظم له پس از 80 سال زندگی، در هفتم محرم الحرام 1420 ق (25 فروردین 1379 ش) بدرود حیات گفت و پس از تشییع و نماز آیت الله حاج شیخ محمد تقی بهجت، در قبرستان شیخان سر به تیره تراب سپرد و به موالیان طاهرینش پیوست.
- (محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 148 - 152)

شری 1330 - 1415 ق

ص: 333

قای حاج شیخ محمد جواد شری از داعیان اسلام در آمریکا بود. وی در حدود سال 1330 ق در لبنان - روستایی از توابع بنت جبیل بنام خربه سلم - به دنیا آمد پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی به حوزه علمیه نجف شتافت و در محضر بزرگان و اساتیدی چون آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، شیخ محمد حسین اصفهانی، میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی، شیخ ابوالحسن مشکینی، فقه و اصول و نزد آیت الله شیخ محمد تقی آملی، فلسفه را فراگرفت. سپس به لبنان بازگشت و مورد علاقه علامه بزرگ سیدشرف الدین قرار گرفت. پس از چندی برای نشر و گسترش معارف اسلام و ترویج مذهب اهل بیت علیهم السلام به آمریکا رفت و در شهر «دیترویت» - ایالت شیکاگو - به سرپرستی و هدایت شیعیان و تألیف و تصنیف و خدمات مذهبی و سخنرانی پرداخت و این کار بیش از چهل سال از زندگی او را تشکیل داد. او کسی بود که ندای تشیع را در آمریکا به گوش همگان رسانید و مجالس بزرگداشت و عزاداری حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام را در آن کشور، رایج ساخت. وی در حمایت از انقلاب اسلامی ایران در آمریکا نقش بسزایی داشت و سخنان وی در جریان تسخیر لانه جاسوسی خطاب به کارتر - رییس جمهور وقت آمریکا در حمایت از ایران مشهور است (ر.ک: امیر المؤمنین اسوه وحدت 25. 26) وی به اداره 14 ساله برنامه هفتگی اسلامی رادیو آمریکا، گردش های آموزشی اسلامی در مناطق مهاجرنشین آفریقایی در سال های 1958 و 1959 م، ایجاد وحدت و روح همیاری مشترک در میان اعراب، آفریقایی ها

و لبنانی های ساکن در غرب، تأسیس بیمارستان کودکان و ایجاد زمینه در جمال عبدالناصر و شیخ محمود شلتوت پیرامون لغو تعصب مذهبی میان مسلمانان در 1959م و بحث های طلانی با آن دو درباره مذهب تشیع پرداخت.

فقیه سعید مردی خوش فکر، خوش محضر و با سعه صدر بود. سخنرانی هایش و تألیفات او به زبان انگلیسی برای مسیحیان جلب توجه می نمود و همین سبب ترویج دین و گرایش بسیاری به اسلام در آن ناحیه شده بود.

از تألیفات او که به زبان های عربی، فارسی و انگلیسی منتشر شده اند، می توان از این ها نام برد:

1 . امیرالمؤمنین علیه السلام اسوه وحدت 2 . شیعه و تهمت های ناروا 3 . بحث هایی پیرامون اسلام 4 . الخلافه فی الدستور الاسلامی (به انگلیسی) 5 . عمل یک مسلمان 6 . تعلیمات اسلامی 7 . امام حسین سیدالشهداء 8 . برادر پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم

و آن ها که به چاپ نرسیده اند، عبارت اند از:

9 . الرياض فی علم اصول الفقه 10 . کتاب الطهاره 11 . کتاب الصلاه 12 . کتاب الصوم 13 . کتاب الوصایا (این پنج کتاب پیش از سی سالگی او نگاشته شده است).

وی پس از عمری نزدیک به 85 سال در اواخر آبان ماه 1373 سر به تیره تراب سپرد.

شمس الدین 1353 - 1421 ق

آقای شیخ محمد مهدی شمس الدین، یکی از نادره مردانی بود که علم و فقاہت را با جهاد و استقامت در هم آمیخته بود و کلید حل مشکلات سیاسی لبنان و ملجأ و پناه عموم شیعیان آن کشور به شمار می رفت.

فقیه سعید، در نیمه شعبان 1353 ق - سالروز ولادت حضرت بقیه الله الاعظم علیه

السلام - در نجف دیده به جهان گشود و به میمنت این تقارن، نامش را محمد مهدی نهادند. پدرش حجه‌الاسلام شیخ عبدالکریم شمس الدین، یکی از فضیلات تحصیل کرده نجف است، که اینک در لبنان به خدمات دینی اشتغال دارد (وی به تازگی - در 1428 ق - از دنیا رفت). نسب این خاندان به امام الفقهاء شهید اول شیخ ابوعبدالله جمال الدین محمد بن شمس الدین مکی الجزینی العاملی (734 ق) از طریق فرزندش شیخ شمس الدین عاملی می‌رسد، که بدین مناسبت نام خانوادگی ایشان، شمس الدین است.

معظم له، پس از دوران کودکی، مقدمات علوم دینی را نزد پدر بزرگوارش، شیخ محسن غراوی و شیخ عبدالمنعم فرطوسی فراگرفت و پس از آن سطوح عالی را نزد حضرات آیات: سید محمد روحانی، سید یوسف حکیم و سید علی علامه فانی اصفهانی آموخت. سپس به تحصیل خارج فقه و اصول نزد آیات عظام: سید محسن حکیم و سید ابوالقاسم خویی پرداخت و به مقامات والای علم و دانش دست یافت. او علاوه بر تحصیل، به تدریس و تألیف هم پرداخت و با قلم شیوایش، در بسیاری از مجلات علمی و ادبی نجف، مقالاتی نگاشت و در تأسیس جمعیت «منتدی النشر» شرکت داشت و در «کلیه الفقه» نجف نیز استاد بود و شاگردانی را پرورش داد و چند سال هم به نمایندگی از سوی آیت الله العظمی حکیم به شهر «دیوانیه» رفت و به هدایت دینی مردم پرداخت و موفق شد نزاع‌ها و دعواهای قبیلگی و عشایر را با دوراندیشی و تدبیر خویش پایان بخشد و صلح و صفا را در میان آنان برقرار نماید. وی در سال 1389 ق (36 سالگی)

به لبنان آمد و به یاری پیشوای شیعیان لبنان، امام موسی صدر پرداخت و به عنوان نایب رییس مجلس اعلای شیعیان لبنان برگزیده شد و نامش در محافل سیاسی جهان عرب، طنین افکن شد و از این رهگذر، خدمات فراوان به شیعیان و مردم و قبایل و طوایف مختلف لبنان نمود و در فرونشاندن آتش اختلاف بین اقوام و دستجات مختلف شیعی، سعی فراوان داشت. پس از ناپدید شدن امام موسی صدر در سال 1357 ش (1398 ق) تمام بار مجلس اعلای شیعیان به دوش وی افتاد و در کشمکش های سخت اخیر، مواضع هوشیارانه و عاقلانه ای را برگزید و تحسین همگان را برانگیخت و اخیراً هم به سمت ریاست مجلس اعلای برگزیده شد و با همه این احوال، نقش خود را به عنوان یک عالم دینی از یاد نبرد و هم چنان به تألیف و اقامه جماعت و تبلیغ دین و هدایت مردم اشتغال داشت.

وی در کنار کارهای علمی و سیاسی اش، موفق شد تا بنیادها و مؤسسات خیریه و علمی، مانند مسجد امام صادق علیه السلام، هنرستان فنی بیروت، دانشگاه اسلامی لبنان (با دانشکده های مختلف)، جمعیت خیریه حضرت زینب علیها السلام، مدرسه علمیه و مجتمع خدماتی را بنیاد نهد و بسیاری از جوانان شیعه لبنانی را با علوم و فنون روز آشنا نماید.

برخی از تألیفات چاپ شده اش، عبارت اند از:

1. ثوره الحسین علیه السلام: ظروفها الاجتماعیه و آثارها الانسانیه (به فارسی ترجمه شده)

2. انصار الحسین علیه السلام: الرجال و الدلالات (به فارسی ترجمه شده است)

3. ثوره الحسین علیه السلام فی الوجدان الشعبی 4. امام الحسین علیه السلام، قصه

حیات و ثورته 5 . مع الامام الرضا عليه السلام فی ذکر وفاته 6 . رساله الحقوق للامام زين العابدين عليه السلام 7 . حرکه التاريخ عند الامام على عليه السلام 8 . السلم وقضايا الحرب عند الامام على عليه السلام (به فارسی ترجمه شده است)

9 . الامام على عليه السلام و الفلسفه الزمينه 10 . دراسات فی نهج البلاغه 11 . شرح عهد الاشر 12 . نظام الحكم و الاداره فی الاسلام 13 . بين الجاهليه و الاسلام 14 . التحقق الوجودی فی الاسلام 15 . فی الاجتماع السياسی الاسلامی 16 . محاضرات فی التاريخ الاسلامی 17 . مطارحات فی الفكر المادی و الفكر الديني 18 . العلمانيه هل تصلح حلاً لمشاكل لبنان 19 . دراسات و مواقف فی الفكر و السياسه و المجتمع 20 . الغدير 21 . عاشوراء 22 . عقائد الشيعة الاماميه 23 . الاحتكار فی الشريعه الاسلاميه 24 . الاجتهاد و التقليد 25 . تفسير آيات الصوم 26 . الامامه و السياسه و الولايه عند صدرالمتهين آن مرد بزرگ، پس از مدتی ابتلا به سرطان ريه، در چهارشنبه 15 شوال المکرم 1421 (21 دی ماه 1379 ش) در 68 سالگی در بيروت بدرود حیات گفت. با پخش خبر وفاتش، لبنان در اندوهی بزرگ فرو رفت و پرچم های سیاه در همه جا برافراشته شد. صبح پنج شنبه، پیکر پاکش با حضور ده ها هزار نفر از مسلمانان و سران طوایف و مذاهب گوناگون و مقامات کشوری و لشکری و سفیران کشورهای خارجی در لبنان و با شرکت نمایندگان مقام معظم رهبری و مقامات جمهوری اسلامی ایران (که در غم فقدانش، پیام های

تسلیم متعدد صادر نمودند) و کشورهای اسلامی، از مجلس اعلای شیعیان لبنان به سوی مسجد امام صادق علیه السلام - که خود بنا کرده و سال ها در آن اقامه جماعت کرده بود - تشییع و پس از نماز استاد شیخ عبدالامیر قَبْلان - نایب رییس مجلس اعلا - در کنار آن مکان مقدس به خاک سپرده شد.

(سیدعباس علی الموسوی، علماء ثغور الاسلام، ج 2، ص 378 - 385)

شمس گیلانی 1347 - 1424 ق

آقای حاج شیخ حسن اعتماد شمس گیلانی، یکی از خطبای مشهور تهران به شمار می رفت.

فقید سعید، در سال 1347 ق (1307 ش)، در رشت، به دنیا آمد. پدرش حجهالاسلام و المسلمین، حاج شیخ علی رشتی ملقب به اعتماد الواعظین (1313 - 1389 ق)، یکی از مشهورترین خطبا و واعظ گیلان و از شاگردان آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری، میرسیدعلی یثربی کاشانی و میرزا مهدی آشتیانی، و او هم فرزند عالم جلیل و واعظ نامی حاج ملا آقا جان شمس بود.

آن مرحوم، پس از دوران کودکی و فراگیری قرآن و کمی از مقدمات و ادبیات و معالم نزد پدر بزرگوارش و آیت الله شیخ مهدی لاکانی، در شهریور 1320 ش به قم آمد و پس از آموختن معانی بیان و شرح لمعه، در 1321 ش به نجف اشرف مهاجرت کرد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: شیخ عبدالحسین رشتی، سیداحمد اشکوری، شیخ عبدالنبی عراقی به پایان رسانید و سپس به درس خارج آیات عظام: میرزا آقای اصطهباناتی، سیدجمال گلپایگانی، شیخ محمدعلی کاظمینی و سیدابوالقاسم خویی حاضر شد و با جدیت و کوشش فراوان در تکمیل مبانی علمی اش، کوشید تا سرانجام

ص: 339

در اواخر سال 1325 ش به قم بازگشت و به تحصیل در محضر آیت الله حاج سیدمحمد تقی خوانساری و تبلیغ دین در مساجد مختلف پرداخت. در سال 1325 ش به تهران رفت و به عنوان سخنگوی «اتحادیه مسلمین» با حاج سراج انصاری به همکاری و فعالیت سیاسی پرداخت و برای تبلیغات، به شهرهای مختلف ایران سفر کرد. اما پس از کودتای 28 مرداد 1332 ش، یک باره دست از فعالیت های سیاسی برداشت و یکسره به تألیف و تبلیغ دین پرداخت. در سال 1342 ش، همراه با وعاظ تهران دستگیر و چند ماهی در زندان قزل قلعه به سر برد. او، پس از آزادی، به تألیف و تبلیغ در داخل و خارج کشور (انگلیس، فرانسه، آمریکا و کشورهای اسلامی) اشتغال داشت و در این عرصه، دمی نیاسود.

از آن وعاظ نامی، تألیفات فراوانی بر جای مانده است، که عبارت اند از:

1. تاریخ علما و شعرای گیلان 2. کشکول شمس 3. ترجمه مکالمات حضرت رضا علیه السلام 4. شرح و ترجمه 201 حدیث اخلاقی و اجتماعی 5. اوراق سیاه یا گوشه ای از جنایات بنی امیه 6. ترجمه قصیده تائیه دعبل خزاعی 7. باغ وحش: دورنمای دنیای امروز 8. شعله های آتش: سخنان حسین علیه السلام و یارانش

9. نهج البلاغه: نامه های امیرالمؤمنین علیه السلام به دوستان و دشمنان

10. شرح و ترجمه زیارت عاشورا 11. اندیشه مادی و معنوی (ترجمه «مطارات فی الفکر المادی و المعنوی»)، نوشته: همو

ح 12. حکومت منهای دین (ترجمه «العلمانیة») نوشته محمد مهدی شمس الدین

13. خیام ریاضیدان، خیام لابلالی نیست

ص: 340

14 . نامه آدمیت: شرح و تفصیل نامه 31 نهج البلاغه (2 ج)

15 . آفت اجتماع: زندگینامه خودنوشت

آن عالم واعظ دلسوز جامعه، در 75 سالگی، در 27 جمادی الثانی 1424 ق، (4 شهریور 1382 ش) بدرود حیات گفت، و پس از تشییع در تهران، در قبرستان ابوحسین قم به خاک سپرده شد .

شوشتری 1320 - 1415 ق

آقای حاج شیخ محمدتقی شیخ (شوشتری) یکی از مفاخر شیعه در عصر کنونی به شما می رفت. خاندان وی تا سه قرن پیش، همه از عالمان دین بوده اند. پدرش آیت الله شیخ محمد کاظم (1297 - 1371 ق) از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی و طباطبایی یزدی صاحب عروه و مرجع تقلید مردم سامان خویش (و او فرزند آیت الله شیخ محمد علی (م 1322 ق) و جدش آیت الله العظمی شیخ جعفر شوشتری (1220 - 1303 ق) صاحب «خصائص الحسینیه» و «منهج الرشاد» و نیای والایش ملاً علی شوشتری شاگرد خاص علامه سیدنورالدین بن سیدنعمت الله شوشتری (فرزند علی بن حسین شوشتری - جد خاندان آیت الله محلاتی شیرازی و خاندان شیخ جعفر شوشتری) بوده است. معظم له در سال 1320 ق (1281 ش) در نجف اشرف دیده به جهان گشود و تا هفت سالگی قرآن و خواندن و نوشتن را فراگرفت و در سال 1327 به شوشتر باز آمد و به یادگیری علوم دینی روی آورد و پس از فراغ از مقدمات، به حوزه درس حضرات آیات: پدرش، سیدعلی اصغر حکیم، سیدمهدی آل طیب و سیدمحمدتقی شیخ الاسلام روی آورد و به مرتبه والای اجتهاد رسید. در سال 1353 ق (1314 ش) تاب تحمل زشتکاریهای حکومت رضاخان - و به ویژه کشف حجاب - را نیاورد

ص: 341

و به عتبات عالیات کوچید و در آن جا به کسب دانش و نوشتن تألیفات خویش دست یازید .

پس از سقوط رضاخان، در 1360 ق (1321 ش) به شوستر بازگشت و به تدریس، تألیف، امامت جماعت، افتاء، راهنمایی مردم و تکمیل و تنظیم و ترتیب نوشته های خود پرداخت. بیشتر کتاب هایش از حسنات عصر به شمار می رود و آیتی از تحقیق، تتبع، ژرف نگری و دقت نظر است. زندگی او نشانه ای از زندگی علمای سلف و زهد و تقوی و ورع وی یادآور ایمان و تقوای صحابه امامان اطهار بود. از ویژگی های ایشان قناعت بسیار، دل نبستن به زخارف دنیا، عشق به ائمه اطهار علیهم السلام، شوق به مطالعه، استفاده از کم ترین وقت خود (که حتی در هواپیما هم به نوشتن و مطالعه کردن مشغول بود)، تقید به نوافل یومیه و نماز شب، و روزه سه روز هر ماه، علاقه بسیار به ادعیه - خصوصاً دعای ابوحمزه ثمالی - و قرائت قرآن (به گونه ای که در ماه مبارک رمضان هر سه روز یک بار، ختم قرآن می کرد)، دوری از صرف وجوهات شرعیه در مصارف شخصی و گذراندن زندگی از هدایا و نذورات به مقدار اندک، خُلق خوش و زبان نرم، دست باز و روحیه کریم، نظافت شخصی و انجام کارهای خود، شنا و پیاده روی کردن هر روزه را می توان نام برد. وی در کتاب هایش در صدد تصحیح اشتباهات و ضبط دقیق مطالب علمی بود. تألیفات گرانبهایش - که در فنّ رجال، تاریخ، حدیث، فقه و کلامند - عبارت اند از :

1 . قاموس الرجال فی تحقیق رواه الشیعه و محدّثیهم

ص: 342

14 ج). نوشتن و به پایان رسیدن این کتاب حدود چهل سال به طول انجامید و جایزه بهترین کتاب را در سال 1371 ش (1412 ق) به خود اختصاص داده است. (این کتاب در صدد رفع خطاها و اغلاط کتاب ارزشمند «تنقیح المقال فی علم الرجال» است)

2. بهج الصباغه فی شرح نهج البلاغه (14 ج). به گفته خود علامه، نگارش این کتاب حدود پنجاه سال به درازا کشید و شامل شرح موضوعی نهج البلاغه در 60 موضوع بوده و در آن به تصحیح خطاهای شروح ابن ابی الحدید، ابن میثم بحرانی، راوندی و سیدحییب اللّه خویی دست یازیده است

3. النجعه فی شرح اللمعه (11 ج). مؤلف این کتاب را در سی سالگی آغاز کرد (1350 ق) و در سال 1354 به پایان رسانیده است

4. الاربعون حدیثا (در فضایل ائمه اطهار و معجزات آنان و نکوهش دشمنان ایشان)

5. آیات بینات فی حقیقه بعض المنامات 6. قضاء امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام (سه بار به فارسی و منتخبی از آن به انگلیسی ترجمه شده است).

7. البدایع (کشکولی در مطالب گوناگون نظم و نثر است).

8. الاوائل 9. رساله فی تواریخ النبی و الال 10. الدرّ النظیر فی المکتبین بابی بصیر (همراه جلد یازدهم قاموس الرجال).

11. مقدمه توحید مفضل 12. رساله در محاکمه بین شیخ صدوق و شیخ مفید در یک مسأله کلامی. (ظاهراً مسئله «سهو النبی» که در آن جا به یاری یخ صدوق برخاسته است).

13. الاخبار الدخلیه (4 ج) - که عنوان کتاب سال را در 1362

به خود اختصاص داد .

و کتاب های چاپ نشده آن مرد بزرگ عبارت اند از:

14 . الاربعون حديثاً (دو کتاب)

15 . نوادر الاخبار و جواهر الآثار 16 . حاشیه بر توضیح المسائل آیت الله العظمی خویی 17 . حواشی و یادداشت هایی در اطراف قرآن مجید 20 . شرح و جیزه شیخ بهایی معظم له کتابخانه کم نظیر خود و محل نگهداری آن ها را نیز وقف آستان قدس رضوی کرده است. آن مرد بزرگ از آیت الله شیخ آقا بزرگ تهرانی اجازه روایت دریافت داشته و به آیت الله العظمی مرعشی نجفی اجازه روایت بخشوده بود. در اسفند 1373 بود که کنگره بزرگداشت مقام علمی ایشان با شرکت اساتید حوزه و دانشگاه در شوشتر برگزار گردید و دو کتاب آفتاب شوشتر و خورشید درخشان شوشتر در تجلیل از خدمات علمی، دینی و اجتماعی آن مرد بزرگ منتشر شد. صبح جمعه 19 ذیحجه الحرام 1415 (29 اردیبهشت 1374) بود که تندباد اجل آن گوهر یگانه را از کف ما ربود و در 95 سالگی بدرود حیات گفت . پیکر پاک وی را پس از تشییع باشکوه و با حضور هیأت اعزامی مقام معظم رهبری و هیأت دولت و مجلس شورای اسلامی و برخی از شخصیت های سیاسی و مذهبی ، در شوشتر، جوار مرقد «سید محمد گلایی» به خاک سپردند .

شیرازی 1347 - 1422 ق

آقای حاج سید محمد حسینی شیرازی یکی از مراجع بزرگ تقلید معاصر به شمار می رفت. فقید سعید در 15 ربیع الاول 1347 ق در نجف اشرف زاده شد. پدرش آیت الله حاج میرزا مهدی شیرازی (م 1380 ق) از علما و مراجع تقلید کربلا و از شاگردان میرزای نایینی و آقاضیاء

ص: 344

عراقی و شاگرد و خواهرزاده آیت الله العظمی میرزا محمدتقی شیرازی پیشوای انقلاب 1920 عراق بود. فقید سعید 9 ساله بود که همراه پدر بزرگوارش به کربلا مهاجرت کرد. و پس از فراگیری علوم اسلامی از محضر آیات عظام: سیدمحمدهادی میلانی، پدر بزرگوارش، شیخ محمدرضا اصفهانی، سیدزین العابدین حائری و شیخ یوسف بیارجمندی خراسانی و نیل به درجه اجتهاد، به تدریس و تألیف روی آورد و کتاب های فراوان و شاگردان بسیار از خود به یادگار نهاد.

در 33 سالگی، پس از وفات پدرش در 1380 ق، مسؤولیت مرجعیت و ریاست حوزه علمیه کربلا- بر عهده وی قرار گرفت و او با شایستگی به بهترین وجه از میراث علمی و فکری پدر و نیاکانش حفاظت کرد و در بسط حوزه و گسترش فعالیت های دینی و علمی آن کوشید تا بدان جا که رژیم بعثی عراق تاب تحمل فعالیت های وی را نیاورد و او را در 1390 قمری به کویت تبعید کرد و در آن جا دامنه کوشش های خود را گسترانید و به تشیع در کشورهای عربی جانی تازه بخشید.

او در راستای حمایت از آرمان های امام خمینی و انقلاب اسلامی ایران کوشش هایی در خور تقدیر به عمل آورد. به هنگام ورود امام به کربلا استقبال شایانی از ایشان نمود و جای نماز خویش را در صحن حرم امام حسین علیه السلام به معظم له وانهاد و چشم ها را به سوی ایشان متوجه ساخت و با پیروزی انقلاب اسلامی به ایران آمد و با نشر اعلامیه ها و ایراد سخنرانی های فراوان مسؤولیت خطیر خویش را ایفا نمود.

معظم له با ورود به ایران یکسره به تدریس، تألیف، ایجاد مؤسسات و بناهای

خیریه، تربیت شاگردان، سخنرانی و نشر اعلامیه‌ها پرداخت و موفق شد تا ده‌ها مسجد، حسینیه، مدرسه، درمانگاه، مؤسسات (قرض الحسنه، ازدواج، تکفل ایتم، رسیدگی به بیماران و مستمندان)، کتابخانه، مؤسسات فرهنگی و انتشاراتی در اغلب کشورهای اسلامی، آسیایی و اروپایی بنیاد نهد و در نشر اسلام و فرهنگ اهل بیت علیهم السلام کوششی ستودنی و چشمگیر نمود و با کتاب‌ها و سخنرانی‌ها و مبلغان خویش هزاران نفر را به اسلام و تشیع رهنمون ساخت.

او آینه تمام‌نمای اخلاق اسلامی بود. تواضع و فروتنی از رفتارهای مشهود همگان بود. عفو و بخشش، سعه صدر، مدارا با مردم، دستگیری از نیازمندان و مستمندان، زهد و ساده‌زیستی و پرهیز از تشریفات و تجملات، روح بلند و تحمل مشکلات در راه خدا، صبر و بردباری در برابر ناملایمات، استقامت و پایداری در راه انجام وظایف شرعی، حسن مدیریت در امور مرجعیت، استقامت در برابر ظلم و جور رژیم بعثی، توکل بر خدا و توسل به اهل بیت علیهم السلام از ویژگی‌های بارز آن مرجع فقید بود.

آن فقیه بزرگ یکی از ارکان علم و فقه‌داری در زمان معاصر به شمار می‌رفت، که تألیفاتش به صدها مجلد سر می‌زند. برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

1. تقریب القرآن الی الأذهان (10 ج) 2. موسوعه «الفقه» (150 ج، شرح کامل عروه و شرایع)

3. وسائل الشیعه و مستدرکاتها (30 ج) 4. ایصال الطالب الی اسرار المکاسب (16 ج) 5. الوصائل الی الرسائل (16 ج) 6. الوصول فی شرح کفایه الاصول (5 ج) 7. توضیح نهج البلاغه (4 ج) 8. الاصول (8)

ج) 9. قصص الحق (داستان های قرآن) 10. شرح منظومه سبزواری 11. القول السدید فی شرح التجرید 12. توضیح المسائل 13. المسائل الاسلامیه 14. الحاشیه علی العروه الوثقی 15. مناسک حج 16. من فقه الزهراء (5 ج) 17. الدعاء والزیاره 18. الفضیله الاسلامیه (4 ج) 19. الدین والسعاده (6 ج) 20. شرح الصحیفه السجادیه. و صدها کتاب کوچک و بزرگ در علوم تاریخ، تراجم، سیاست، اقتصاد، جامعه شناسی، فلسفه و کلام، حدیث و ...

مناظرات او با مادی گرایان، مسیحیان و مذاهب مختلف اسلامی سبب هدایت خلقی کثیر در جهان گردید و کتاب معروفش «دنیا بازیچه دست یهود» اثری ارزنده در افشای چهره کریه صهیونیسم در جهان بود.

معظم له پس از 75 سال تلاش و کوشش در اعتلای اسلام و تشیع، در روز سوم شوال 1422 ق بدرود حیات گفت و پیکر پاکش، روز بعد، پس از تشییع باشکوه و نماز برادرش آیت الله حاج سیدصادق شیرازی، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام در کنار مزار برادر شهیدش آیت الله سیدحسن شیرازی به خاک سپرده شد.

شیرازی

آقای حاج سید محمدرضا حسینی شیرازی یکی از فضیلتی عالی قدر حوزه علمیه قم بود.

فقید سعید در شوال المکرم 1379 ق در کربلا در بیت علم و تقوا و فضیلت زاده شد. پدرش مرجع عالی قدر مرحوم آیت الله حاج سید محمد شیرازی (1345 - 1422 ق) و نیای والا گهرش آیت الله میرزا مهدی شیرازی (1304 - 1380 ق)

ص: 347

، زعیم و مرجع بزرگ کربلا بود .

معظم له تحصیلات خویش را در مدرسه « حفاظ القرآن الکریم » - که پدرش تأسیس کرده بود و علاوه بر تحصیل علوم جدید از دانش اسلامی و حفظ قرآن کریم هم بهره می بردند - آغاز کرد و در ده سالگی معمم شد و تحصیل علوم دینی را شروع نمود .

در سنین نوجوانی سطوح عالییه را نزد پدر بزرگوار و عمویش آیت الله حاج سید صادق شیرازی به پایان رسانید . در سال 1390 ق - همراه پدر بزرگوارش - به کویت مهاجرت کرد و به تحصیل خارج فقه و اصول نزد پدر و عمویش و تدریس سطوح عالییه و اقامه جماعت پرداخت و در سال 1400 ق ، به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی ایران ، همراه خاندان گرامی اش به قم مهاجرت نمود و تحصیل خویش را نزد آیات عظام : تبریزی ، وحید خراسانی و شیرازی پی گرفت و همزمان به تدریس خارج فقه و تألیف و تبلیغ دین پرداخت . در سال 1414 ق به کویت مهاجرت کرد و به خدمات علمی و دینی فراوان ، از جمله اقامه جماعت در مسجد آیت الله شیرازی در منطقه « بنیدالقار » ، تشکیل کلاس های اخلاق و عقاید در روزهای جمعه ، تدریس خارج فقه و اصول و سطوح عالییه پرداخت و پس از هفت سال اقامت در 1421 ق به قم بازگشت و فعالیت های علمی خویش را پیگیری کرد و کلاس ها و تدریس خود را در فقه ، اصول ، رجال ، تفسیر و عقائد گسترش داد و پس از وفات پدر بزرگوارش در شوال 1422 ق

ص: 348

با جدیت و کوشش فراوان تمام وقت خویش را به تألیف و تدریس و سخنرانی گذرانید . او اخلاقی خوش ، سخنی دلنشین و مجلسی دلپذیر داشت . تواضع و فروتنی از رفتارش نمایان بود و هر کس مجذوب رفتار و کردارش می شد . او از پدر و عموی بزرگوارش اجازه اجتهاد داشت و مراتب علم و فضل او مورد تأیید بسیاری از مراجع تقلید شیعه بود .

آثار چاپی او عبارتند از :

1 - الترتب ، چاپ 1407 ق

2 - التدبر فی القرآن (3 ج ، تفسیر سوره حمد و بقره)

3 - کیف نفهم القرآن ؟ - به نام « از ژرفای قرآن » به فارسی ترجمه شده است

4 - الرسول الاعظم راند الحضاره الاسلامیه 5 - خطب الجمعة 6 - ومضات (مباحث اعتقادی و اخلاقی)

7 - سلسله مهدویه (پنج رساله درباره امام زمان علیه السلام)

8 - التسامح فی ادله السنن - تقریر درس ایشان به قلم شیخ حامد نواب اصفهانی

آثار غیر چاپی اش هم عبارتند از :

1 - مباحث اصولیه (4 ج ، اصول عملیه ، از قطع تا برائت)

2 - مباحث رجالیه 3 - الزهراء الفيصل والقدوه 4 - بیت الزهراء نموزجه 5 - الشعائر الحسينیه 6 - تاریخ المعصومین ، « سلسله الرسول والعترة » ، 16 ج

7 - الاجتهاد والتقليد 8 - تعليقه بر « مبانی منهاج الصالحین » ، نوشته آیت الله حاج آقا تقی طباطبائی قمی ، از طهارت تا زکات .

9 - تعليقه بر « الدلائل فی شرح منتخب الرسائل

ص: 349

« ، نوشته ، آیت الله قمی ، بحث اجتهاد و تقلید .

آن مرحوم در اوج شکوفایی علم و فضلش در 50 سالگی ، در روز یکشنبه 25 جمادی الاولی 1429 ق (5 خرداد 1387 ش) بر اثر سکتہ بدرود زندگی گفت و حوزه علمیه قم را در سوگ خود نشانید . پیکر پاکش در روز دوشنبه پس از تشییع با شکوه و نماز آیت الله حاج سید صادق شیرازی به نجف اشرف انتقال داده شد و پس از تشییع گسترده و شایسته به کربلا منتقل و پس از یک تشییع بی سابقه و میلیونی در صحن حرم مطهر ابا عبدالله الحسین علیه السلام در جوار جدش میرزا مهدی شیرازی و در بقعه جدّ امی اش میرزا محمدتقی شیرازی مدفون شد و عالمی از علم و عمل را با خود به خاک بُرد و مجالس بزرگداشت مقام علمی اش تا مدت ها در ایران و کشورهای اسلامی و اروپایی برگزار گردید .

شیرازی 1326 - 1421 ق

آقای حاج شیخ ابوالحسن شیرازی، یکی از علما و فقهای مشهد مقدس به شمار بود . معظم له ، به سال 1326 ق در یکی از روستاهای «داراب» زاده شد و پس از یادگیری خواندن و نوشتن، در اوان نوجوانی (16 سالگی) به تحصیل علوم دینی روی آورد و در داراب و اصطهبانات، مقدمات و ادبیات و سطوح را فراگرفت. در 19 سالگی (1345 ق) به شیراز آمد و نزد حضرات آیات: سیدعبدالله شیرازی و سیدنورالدین شیرازی به فراگیری سطوح عالیہ پرداخت، و نزد میرزا محمدعلی حکیم شیرازی (شرح تجرید) و شیخ عبدالکریم (شرح منظومه)، علوم حکمی و عقلی را آموخت . در سال 1349 ق، رهسپار مشهد مقدس

ص: 350

شد و در محضر حضرات آیات: میرزا مهدی اصفهانی (خارج فقه و اصول و تفسیر)، آقا بزرگ حکیم (خارج شواهد الربوبیه) و میرزا مهدی شهیدی (اسفار) زانوی ادب به زمین زد و بهره های فراوان برد. سپس در سال 1355 ق، با تحمل مشکلات فراوان به نجف اشرف مهاجرت کرد و سالیان فراوان در درس آیات عظام: شیخ محمدکاظم شیرازی، آقا ضیاء عراقی، شیخ محمدحسین غروی اصفهانی، سیدابوالحسن اصفهانی و سیدعبدالهادی شیرازی حاضر شد و بنیه علمی خویش را استوار ساخت، و هم زمان به تدریس سطوح عالی و خارج فقه پرداخت. در حدود سال 1367 ق به قم آمد و به تدریس مکاسب و کفایه مشغول شد و پس از چندی (1375 ق)، به مشهد مقدس مهاجرت کرد و به تدریس و تألیف و بنیان نهادن مدارس علمیه پرداخت. معظم له، در جریان انقلاب اسلامی، فعالانه شرکت جست و علاوه بر همکاری و تقویت مبارزین و مخالفین رژیم و همفکری با روحانیت بیدار، به فعالیت های فرهنگی پرداخت و چند مدرسه علمیه برای خواهران و برادران تأسیس کرد و نخستین راهپیمایی بانوان علیه رژیم ستمشاهی (در 17 دی 1356) را سازماندهی کرد. وی در سال های اوج مبارزه، در صف مقدم قرار داشت و اخذ امضای علمای مشهد در اعلامیه های ضد رژیم، بر عهده وی بود. پس از پیروزی انقلاب به امامت جمعه مشهد و نمایندگی مجلس خبرگان قانون اساسی و خبرگان رهبری برگزیده شد. فقید معظم از زندگی ساده و بی پیرایه و روحیه زهد و قناعت برخوردار بود و همین روح بلندش، او را از وابستگی به بیوت دور نگاه داشته بود. استاد علامه محمدتقی جعفری درباره وی

گفت: «تبحر ایشان در فقه، به گونه ای است که قابل مقایسه با بسیاری از هم سلکان خود نیست.» (مجله حوزه، ش 17، آبان 1365، ص 20) تألیفات معظم له عبارت اند از:

1. توضیح المسائل 2. کتاب الزکاه 3. کتابی در معاد. وی، پس از عمری 95 ساله، در روز دوشنبه 17 مرداد 1379 (6 جمادی الاول 1421 ق) بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله بهجت بر آن، در دارالزهد حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

شهرستانی 1339 - 1418 ق

آقای حاج سیدعبدالرضا حسینی شهرستانی در سال 1339 ق در کربلا زاده شد.

پدرش حجهالاسلام سید زین العابدین شهرستانی (م 1355 ق)، یکی از ائمه جماعات حرم حسینی علیه السلام و آشنا به فنون بسیار - از جمله فقه و طب - و صاحب کتاب «فقه الطب» بوده است. وی فرزند علامه کبیر آیت الله العظمی میرزا محمد حسین شهرستانی (1255 - 1315 ق) صاحب کتاب های بسیار، مانند: الشوارع فی شرح الشرائع، سبیل الرشاد فی شرح نجاه العباد، غایه المسؤول فی علم الاصول، اللباب فی الاسطرلاب، نان و دوغ، الموائد، عسل مصفی، خوان نعمت و او فرزند آیت الله سیدمحمد علی مرعشی شهرستانی (م 1290 ق) صاحب کتاب های بسیار مانند: کتاب الطهاره، شرح تبصره المتعلمین، حجیه المظنه، الاجماعیات و کشکول و او فرزند علامه بزرگوار آیت الله سیدمحمد حسین مرعشی شهرستانی (م 1246 ق) صاحب «معادن التحقیق» - داماد علامه سیدمحمد مهدی شهرستانی (م 1216 ق) یکی از مهدی اربعه و از برترین شاگردان وحید بهبهانی - بوده است.

فقید سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، به سال 1346

ص: 352

ق وارد مدرسه جعفریه شد و به یادگیری خواندن و نوشتن و علوم ابتدایی پرداخت و پس از آن در سال 1350 ق به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات و سطوح را نزد حضرات آیات: شیخ علی اکبر سیبویه و شیخ جعفر رشتی فراگرفت. سپس به یادگیری رسائل و مکاسب و کفایه و علوم هیأت و ریاضیات نزد حضرات آیات: شیخ یوسف بیارجمندی خراسانی، شیخ محمد رضا جرقویه اصفهانی و سیدمحمد طاهر بحرانی پرداخت و خارج فقه و اصول را نیز در محضر آیات عظام: سیدمحمد هادی میلانی، میرزا مهدی شیرازی، سیدعبدالحسین حجت و شیخ مرتضی آشتینی بیاموخت. معظم له در کنار تحصیل به تدریس سطوح عالیّه پرداخت و پس از سالیان فراوان تدریس سطح، در سال 1392 ق تدریس خارج فقه را آغاز کرد و این تا سال 1397 ق - که به مشهد مقدس هجرت کرد - به طول انجامید .

معظم له علاوه بر تحصیل و تدریس، به اقامه جماعت در صحن مطهر حسینی علیه السلام و پاسخگویی به مسایل دینی پرداخت. وی در برابر نفوذ و تبلیغات فکری و سیاسی و ایجاد شبهات دینی از سوی حزب کمونیست و چپگرایان عراق سخت ایستادگی کرد و به منظور استحکام بنیان های فکری جوانان، اقدام به تأسیس مجله «اجوبه المسائل الدینیّه» کرد و در آن - با همیاری و همکاری حضرات آیات: سیدمحمد باقر صدر، سیدحسن شیرازی، سیدعبدالصاحب حکیم و استاد احمد امین - به صدها پرسش فکری و اعتقادی جامعه پاسخ داد و حوزه خوانندگان خود را به فرا سوی مرزهای عراق گسترانید. دامنه نفوذ این مجله در آن سال های پراختناق و سیاه عراق

باعث شد تا رژیم بعث، پس از آزار و اذیت های فراوان و زندانی ساختن فرزندش جلو انتشار آن را بگیرد و او را هم از عراق بیرون نماید.
آن مرحوم به جز تدریس، تألیف، اقامه جماعت و تبلیغ شعائر دینی، با همیاری و مساعدت گروهی از علمای بزرگ و تجار کربلا دست به بنیاد مؤسسات خیریه و عام المنفعه ای زد که برخی از آن ها عبارت اند از:

1. مدرسه الامام الصادق. این مدرسه برای آموزش دانش آموزان بر مبنای تعالیم اسلامی در سال 1371 ق تأسیس شد و تا سال 1395 ق ادامه یافت

2. مدرسه اسلامیة. در این مدرسه به دانش آموزان دروس فقه، حدیث، تفسیر و عقاید آموزش داده می شد

3. درمانگاه کودکان 4. الجمعیه الخیریه الاسلامیه 5. المکتبه الجعفریه. این کتابخانه با پنج هزار کتاب چاپی و خطی در مدرسه هندی گشایش یافت

6. لجنه الثقافه الدینیه. که پاسخگویی به شبهات و پرسش های دینی را بر عهده داشت و در خلال پانزده سال فعالیت خویش، توانست صدها سؤال را پاسخ دهد.

از تألیفات آن فقید سعید می توان این آثار را نام برد:

1. مقالید الهدی فی شرح العروه الوثقی (7 ج) - 3 جلد آن به چاپ رسیده است -

2. حیاة الامام الحسین بن علی علیه السلام 3. الصلاه معراج المؤمن 4. الامر بالمعروف و النهی عن المنکر 5. السجود علی التربه الحسينیه 6. صلاه الجمعہ فی عصر الغیبه 7. النوروز فی الاسلام 8. نوروز در تاریخ و دین 9. اجوبه المسائل

ص: 354

10 . اجوبہ المسائل فی التفسیر - 2 جلد

11 . اجوبہ المسائل فی العقائد 12 . تقویم ہجری (از سال 1363 - 1463 ق)

و تألیفات مخطوط ایشان عبارت است از :

1 . المہدی الموعود و دفع الشبہات عنہ 2 . الطریق القویم الی جنہ النعیم (پیرامون امامت) 3 . دفع الشبہات و حلّ المشکلات 4 . غایہ التقریب فی شرح منظومہ التہذیب 5 . حاشیہ بر مکاسب 6 . حاشیہ بر رسائل 7 . حاشیہ بر معالم 8 . حاشیہ بر قوانین 9 . حاشیہ بر شرح لمعہ 10 . الطریق المستقیم فی بیان اصول الدین 11 . عقائد المؤمنین فی اصول الدین در سال 1397 ق بود کہ بہ علت فشارهای رژیم بعثی عراق را بہ قصد ایران ترک کرد و در مشهد مقدس اقامت گزید و بہ تدریس سطوح عالیہ و عقائد، امامت جماعت (در مسجد الحمید) و تأسیس مجلہ «الارشاد» - کہ از آن 7 شماره منتشر گردید - پرداخت. اما در سال 1400 ق بود کہ بہ دنبال سکتہ ای ناقص توان کار و کوشش از او سلب شد و تا پایان عمر خانہ نشین شد.

ایشان پس از عمری 77 سالہ، در 27 ربیع الاول 1418 ق (11 مرداد 1376) چشم از جہان فرو بست و بہ موالیان طاہرینش پیوست و پیکر پاکش در روز سہ شنبہ 28 ربیع الاول، پس از یک تشییع باشکوه و نماز آیت اللہ شیخ حسنعلی مروارید بر آن، در صحن آزادی حرم مطہر امام رضا علیہ السلام بہ

صائنی زنجانی 1351 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد اسماعیل صائنی زنجانی، یکی از علمای مشهور زنجان به شمار می رفت. وی در بهار 1311 ش (1351 ق) زاده شد. پدرش آیت الله شیخ اسحاق صائنی، یکی از علما و مدرسین زنجان و جامع معقول و منقول بود.

فقید سعید در هفت سالگی به دبستان توفیق - که به مدیریت استاد رضا روزبه اداره می شد - رفت و پس از اتمام دوره دبستان و پیش از اخذ دیپلم، در محضر پدر بزرگوارش به فراگیری ادبیات عرب و اشارات و گوهر مراد لاهیجی و شرح هدایه میبیدی پرداخت و هیأت قدیم و خلاصه الحساب و هندسه اقلیدس و تقویم رقمی را نیز در نزد همو و حکیم و ریاضیدان نامی آقا سید محمد نظام آموخت.

سپس با پیشنهاد پدر، دبیرستان را ترک کرد و به تحصیل علوم دینی روی آورد. وی سطوح (شرح لمعه و رسائل و مکاسب) را در زنجان نزد پدر و جمعی دیگر از اساتید فن فراگرفت و در اواخر سال 1329 ش به حوزه علمیه قم مهاجرت نمود و در مدرسه حجتیه ساکن شد. معظم له چند ماه پس از تشرّف به قم با استاد علامه آیت الله سید محمد حسین طباطبایی آشنا شد و مورد توجه مخصوص ایشان قرار گرفت و از محضر پرفیض او منظومه سبزواری، الهیات شفا، دوره کامل اسفار و در شب های پنجشنبه و جمعه اصول فلسفه رئالیسم را فراگرفت و هم زمان در درس خارج فقه و اصول آیت الله العظمی بروجردی، آیت الله محقق داماد و امام خمینی شرکت کرد و بهره های بسیار برد و هم زمان به تدریس فلسفه و سطوح عالی پرداخت. در سال 1343

ش، به اصرار اهالی متدین زنجان، به زادگاهش بازگشت و به ترویج دین و تعظیم شعائر مذهبی پرداخت و تا پایان عمر مبارکش به اقامه جماعت در مسجد رسول الله، تألیف، تدریس و پرورش شاگردان و راهنمایی مردم اشتغال داشت. وی در این زمان طولانی موفق شد فقه و اصول و فلسفه و کلام و تفسیر قرآن و شرح نهج البلاغه و توحید صدوق و مباحث اخلاقی را به گروهی بسیار از فضلا و طلاب علوم دینی و نسل جوان آموزش دهد، که هم اکنون اکثر مباحث مطروحه نگاشته شده و در نوارهای کاست، ضبط گردیده است.

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله محقق داماد 2. تقریرات درس اصول آیت الله محقق داماد وی پس از 66 سال خدمت به ساحت دین و ترویج مذهب، در تاریخ 17 تیرماه 1377 ش (15 ربیع الاول 1419 ق) بدرود حیات گفت و پس از تشییع باشکوه و نماز مرحوم آیت الله سیداسماعیل موسوی زنجانی بر پیکرش، به خاک سپرده شد.

صادقی اصفهانی 1346 - 1417 ق

آقای حاج سیدمحمد علی حسینی صادقی از علمای طراز اول حوزه علمیه اصفهان بود. معظم له در یازدهم شوال المکرم 1346 ق، در اصفهان دیده به جهان گشود. پس از فراگیری دروس مقدماتی، در هجده سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح عالی رانزد اساتید بزرگ، مانند حضرات آیات: حاج آقا حسین خادمی، حاج سیدعبدالحسین طیب و حاج شیخ احمد فیاض آموخت.

در سال 1372 ق به سوی نجف اشرف مهاجرت کرد و به تکمیل مبانی علمی خویش پرداخت. نخست در درس فقه آیت الله شاهرودی و درس اصول آیت الله شیخ حسین

ص: 357

حلی شرکت جست و پس از سالی چند، به حلقه درس آیت الله میر سیدعلی علامه فانی اصفهانی پیوست و پیوسته به دنبال استادش روان بود و مدت بیست سال، تحقیقات فقه، اصول، کلام، رجال و تفسیر ایشان را ضبط کرد و به رشته تحریر در آورد.

در شعبان 1390 به علت کسالت به اصفهان مراجعت کرد و در مدرسه صدر به تدریس سطوح عالی (مکاسب و کفایه) و پس از سالیانی چند، به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت. برخی دیگر از فعالیت های ایشان، اقامه جماعت در مسجد شفیعی، تربیت شاگردان و ارشاد مؤمنان و تألیف و تصنیف و خدمات اجتماعی بود.

درس وی یکی از مهم ترین درس های حوزه اصفهان بود و کثرت شاگردان ایشان چشمگیر می نمود. از ویژگی های اخلاقی او، فروتنی، مهربانی و برخورد نیک بود. دستی گشاده و رویی خوش و زندگی ساده و بی آرایش داشت. همواره در اندیشه کارگشایی از درماندگان و نیازمندان بود و در همین راستا «آسایشگاه معلولین صادقیه» را بنیان نهاد.

تقریرات ایشان (از درس آیت الله فانی) که بیشتر آن ها به چاپ رسیده است، عبارت اند از:

1. کتاب الطهاره (5 ج) 2. کتاب الصلاه (7 ج) که پنج جلد آن به چاپ رسیده است
3. کتاب الاجاره (1 ج) 4. آراء الاصول (6 ج) 5. المختار من الجبر و الاختیار 6. کتاب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر 7. ترجمه رساله علم امام

سایر تألیفات ایشان که به چاپ نرسیده است، عبارت اند از:

8. کتاب الزکاه 9. کتاب الخمس 10. کتاب الصوم 11. کتاب الحج 12

ص: 358

. کتاب الوصایا 13 . کتاب المکاسب (تایید فضولی) 14 . رساله فی القرعه 15 . رساله در جوایز سلطان و احکام بانک ها 16 . رساله در عدم تحریف قرآن 17 . رساله در گناهان صغیره و کبیره 18 . کتابی در امامت 19 . کتابی در معاد 20 . تفسیر سوره جمعه

تألیفات دیگر او که به چاپ رسیده است، عبارت اند از:

1 . توحید ذاتی و صفاتی 2 . پرتوی از انوار نهج البلاغه . معظم له پس از تحمل چند سال بیماری در چهاردهم شهریور 1375 (21 ربیع الثانی 1417 ق) در هفتاد سالگی چشم از جهان فرو بست و به موالیان طاهرینش پیوست و در روز جمعه با تشییعی باشکوه و شایسته و پس از نماز آیت الله طاهری اصفهانی در قبرستان تخت فولاد به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 3 ، ص 200)

صافی اصفهانی 1338 - 1416 ق

آقای حاج شیخ محمد حسن صافی اصفهانی در سال 1298 ش (1338 ق) در خانواده ای متدین، در اصفهان زاده شد. پس از پشت سر نهادن تحصیلات جدید، به فرا گرفتن دانش دینی روی آورد و مقدمات را در اصفهان و سطوح را در حوزه علمیه قم پیاموخت. سپس در سال 1362 ق به نجف اشرف کوچید و در محضر اساتید بزرگوار حوزه نجف زانوی ادب به زمین زد و از علوم آنان بهره های فراوان برد. فقیه سعید کفایه الاصول را نزد آیت الله شیخ عبدالحسین رشتی و خارج فقه و اصول را نزد آیات عظام: شیخ محمد علی کاظمینی، شیخ محمد کاظم شیرازی، سیدعبدالهادی شیرازی ، آیت الله حکیم و آیت الله خویی

ص: 359

- قدس الله اسرارهم - فراگرفت . او حکمت و فلسفه را از آیت الله شیخ صدرا بادکوبه ای و مبانی اخلاق را از آیت الله العظمی سیدجمال الدین گلپایگانی اخذ کرد و به غیر از تحصیل، به تدریس سطوح عالیہ نیز پرداخت و این همه 27 سال به طول انجامید. در سال 1389 ق به اصفهان بازگشت و به تدریس، امامت جماعت، پرورش شاگردان و راهنمایی مردمان اشتغال جست. وی سالیان دراز در مدرسه صدر به تدریس خارج فقه و اصول و مبانی اقتصاد اسلامی و در مسجد جامع به اقامه جماعت (ظهر و شب) پرداخت و چند سالی بود که محفل درسی وی و نماز جماعتش نخستین درس و نماز اصفهان به شمار می رفت و ریاست حوزه علمیه بدو محول شده بود. از ویژگی هایش فروتنی، ساده زیستی و قناعت، انس با قرآن و دعا و شب زنده داری و سخاوت بود .

آثار ماندگار او عبارتند از :

1 . هدایه الاصول (4 ج) - تقریرات درس اصول آیت الله العظمی خویی

2 . تقریرات درس فقه آیت الله العظمی خویی (طهارت ، صلاه و مکاسب محرمة)

3 . تطبیق بین اقتصاد اسلامی و اقتصاد سوسیالیسم و کاپیتالیسم 4 . شوق وصال (درس های اخلاق ایشان (2 ج))

او بر فقه، اصول، کلام، تاریخ، تفسیر، فلسفه، اقتصاد چیرگی تام داشت و پس از عمری تلاش و کوشش در راه ترویج دین، در تاریخ جمعه 3 جمادی الاولی 1416 (7 مهر ماه 1374 ش) در 76 سالگی بدرود حیات گفت. با وفات او روز شنبه در اصفهان عزای عمومی اعلام و سراسر اصفهان

ص: 360

یکپارچه تعطیل شد. و پیکر پاکش با شرکت هزاران نفر از اقشار مختلف مردم تشییع و پس از نماز میت توسط آیت الله حاج آقا حسن امامی در کنار مرقد علامه مجلسی در مسجد جامع اصفهان به خاک سپرده شد .

صالحی مازندرانی 1352 - 1423 ق

آقای حاج شیخ اسماعیل صالحی مازندرانی یکی از علمای مشهور حوزه علمیه قم به شمار بود.

معظم له، به سال 1352 ق (1312 ش) در روستای «آلاشت» - از توابع قائمشهر - در خانواده ای روحانی و اهل علم و دانش زاده شد. پدرش ملا-رحمه‌الله، یکی از علمای خوشنام منطقه بوده که علاوه بر ارشاد و راهنمایی مردم، به کار کشاورزی هم مشغول بود. فقید سعید در 5 سالگی، قرآن مجید و خواندن و نوشتن را از پدرش بیاموخت و پس از آن، گلستان و نصاب و جامع المقدمات و برخی کتاب های دیگر را از همو فراگرفت. سپس در حدود سال 1327 ش به بابل رفت و در مدرسه صدر، ادبیات و منطق را به خوبی آموخت و پس از آن، در سال 1330 ش به تهران عزیمت کرد و برخی از کتاب های سطح را فراگرفت. در سال 1332، به قم مهاجرت نمود و حدود هفت ماه در مدرسه فیضیه اقامت داشت و به تکمیل سطوح پرداخت. در آغاز سال 1333 ش، به سوی مشهد مقدس حرکت کرد و سطوح عالی و بخشی از خارج فقه و اصول را نزد حضرات آیات: شیخ مجتبی قزوینی، شیخ هاشم قزوینی، میرزا کام دامغانی و آیت الله میلانی به خوبی آموخت .

او در این زمان، در مدرسه خیرات خان ساکن بود و به عنوان یکی از طلاب جدی

و کوشا و فاضل شناخته شده بود. در سال 1339 ش، به حوزه علمیه قم بازگشت و به درک محضر آیات عظام: آقای بروجردی (که چند ماه از درس وی را درک کرد)، امام خمینی، محقق داماد، گلپایگانی و میرزا هاشم آملی (که بیشترین استفاده را از درس وی برد) و علامه طباطبایی موفق شد و علاوه بر تحصیل، به تدریس سطوح فقه و اصول و کلام و فلسفه و تفسیر هم اشتغال داشت و شاگردان فراوان، پرورش داد. وی، دوره های متعدد شرح تجرید، شرح منظومه، اسفار، نهایه الحکمه، کفایه الاصول، خارج فقه و اصول تدریس نمود و بسیاری از نوارهای درسی اش هم اکنون موجود است.

او در دوران مبارزه روحانیت به رهبری امام خمینی بر علیه رژیم ستمشاهی، از هیچ کوششی فروگذار نکرد و نامش همواره در ذیل اعلامیه های جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دیده می شد و در سال 1353 ش و 1354 دستگیر و در زندان های مختلف (قم و تهران) محبوس شد و در سال 1357 ش، سخنرانی های متعدد در شهرهای استان یزد و کرمان علیه رژیم ایراد نمود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از خدمت به نظام باز نایستاد و دو دوره به نمایندگی مردم استان مازندران در مجلس خبرگان رهبری برگزیده شد و سالیانی چند در دادگاه عالی انقلاب اسلامی نیز به خدمت پرداخت.

برخی از تألیفات چاپ شده آن فقیه فقید عبارت اند از:

1. مفتاح البصیره فی فقه الشریعه (شرح طهارت عروه الوثقی، 3 ج)
2. توضیح المسائل 3. مناسک حج 4. استفتائات (2 ج) 5. احکام جوانان و بانوان 6. شرح کفایه الاصول

ص: 362

(4 ج) 7. مفتاح الاصول (4 ج تاکنون)

و آثار غیرچاپی اش هم عبارت اند از:

8. تقریرات درس فقه آیت الله میرزا هاشم آملی (مباحث: طهارت، بیع و خیارات)

9. حاشیه بر اسفار 10. حاشیه بر شرح منظومه 11. ولایت فقیه 12. رساله در «ولایت جدّ و پدر» 13. رساله در «انفال و منافع عامه»
14. کتاب البیع 15. کتاب الخیارات 16. شرح تحریر الوسیله (ابواب: خمس، قضا، وکالت، کفالت)

آن فقیه بزرگوار، در 68 سالگی، در بامداد روز جمعه 9 شهریور 1380 (11 جمادی الثانی 1423 ق) در زادگاهش حیات را بدرود گفت و پیکر پاکش، پس از تشییع باشکوه و بی سابقه در ساری، به قم انتقال داده شد و در روز دوشنبه پس از تشییع مجدد و نماز آیت الله جوادی آملی بر آن، در مسجد طباطبایی حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

صبوری قمی 1335 - 1424 ق

آقای حاج شیخ جعفر صبوری قمی از علمای طراز اول کاشان بود. معظم له در سال 1335 ق (1295 ش) در قم متولد شد و بعد از ایام کودکی، مشغول فراگیری علوم اسلامی شد. ایشان در قم از محضر اساتید فراوان استفاده کرد که عبارت اند از: حاج شیخ ابوالقاسم نحوی قمی، حاج میرزا محمدعلی ادیب تهرانی و حضرات آیات: حاج شیخ حسن فاضل، حاج میرزا محمود روحانی، آقا میرزا محمد همدانی، حاج سیدحسین کوچه حرمی، حاج میرزا ابوالفضل زاهدی قمی و آیات عظام: حاج آقا حسین بروجردی، سیدصدرالدین صدر و سیدمحمدتقی خوانساری.

در سال 1363 ق که آقای خالصی زاده از عراق به

ص: 363

ایران تبعید شده بود و در کاشان مقیم بود، برای سر و سامان دادن به وضع حوزه این شهر طی نامه ای از آیت الله سیدصدرالدین صدر تقاضا کرد، کسی از فضلا را به کاشان بفرستد. برای این منظور مرحوم صبوری راهی کاشان شد و مشغول درس و بحث و ارشاد گردید.

آیت الله صبوری ابتدا در مسجد بابولی و سپس در مدرسه سلطانی به تدریس سطح و خارج فقه و اصول اهتمام داشت و این مدرسه تاریخی توسط آیت الله صبوری مرمت و بازسازی شد و محل رفت و آمد و استفاده جمع زیادی از طلاب و فضلا قرار گرفت. از دیگر خدمات آن مرد بزرگ، احداث کتابخانه بسیار مجلل و مجهز در مسجد بابولی می باشد. این مرکز علمی و فرهنگی در زیربنای سه هزار متر بنا گردیده است.

آثار ایشان عبارت اند از:

1. اخلاق جعفری 2. دروس فی امثال القرآن من القصص و البرهان 3. الدرر البهیه فی ترجمه الوصیه لعلی علیه السلام الی ابنه الحسن علیه السلام 4. سلک الدرر فی نظم الاثر 5. طرائف الجعفریه...، آن مرد بزرگ و روحانی وارسته تا پایان عمر شریفش در کاشان ماند تا آن که در روز عرفه 1424 ق به دیار باقی شتافت.

پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله حاج شیخ یوسف صانعی در مقبره خانوادگی و در جوار مرقد پاک ملامحسن فیض به خاک سپرده شد.

(با استفاده از مقاله آقای مهدی سلیمانی آشتیانی)

صدر 1339 - 1415 ق

آقای حاج سیدرضا صدر از علمای مشهور قم، از خاندانی برخاست که قرن های متمادی ریاست و مرجعیت علمی شیعه را برعهده داشتند.

ص: 364

فقید سعید فرزند آیت الله العظمی سیدصدر الدین صدر، فرزند آیت الله العظمی سیداسماعیل صدر، فرزند آیت الله العظمی سید صدرالدین عاملی اصفهانی (داماد آیت الله العظمی شیخ جعفر کاشف الغطاء) و برادر امام موسی صدر بود. و مادر مکرمه اش، صبیبه آیت الله العظمی حاج آقا حسین طباطبایی قمی بود.

او در 29 رمضان سال 1339 ق (1300 ش) در مهد علم و تقوا و فضیلت، مشهد مقدس، دیده به جهان گشود. دوران کودکی و نوجوانی را در حجر تربیت پدر بزرگوارش پشت سر نهاد. مقدمات و ادبیات را در مشهد مقدس (به همراه استاد شهید مطهری) فراگرفت. در سال 1354 ق در معیت والد معظمش به حوزه علمیه قم آمد و سطوح را نزد اساتیدی چون حضرات آیات: مرعشی نجفی و محقق داماد بیاموخت. سپس خارج فقه و اصول را در محضر پرفیض آیات عظام: صدر و حجت کوهکمری و بروجردی و فلسفه و عرفان را نزد امام خمینی فراگرفت. ایشان پس از وفات آیت الله العظمی بروجردی به تدریس فقه و اصول و فلسفه و عرفان (کتاب های شرح منظومه، اسفار، شفا و فصوص قیصری) پرداخت و ده ها تن از فضلاء حوزه از جمله آیت الله حاج آقا مصطفی خمینی از درس وی بهره مند شدند.

وی در سال 1346 ش برای تبلیغ و ارشاد به تهران رفت و مسجد امام حسین را کانون تبلیغات دینی خویش قرار داد و در آن جا به تدریس، تبلیغ و ارشاد، امامت جماعت، اداره کلاس های معارف دینی، تألیف و پرورش شاگردان پرداخت. کلاس درس اخلاق، تفسیر و فلسفه او نیز محفل گرم دانش پژوهان بود. وی هم چنین به تدریس فقه و اصول

در سال 1356 ش به حوزه علمیه قم بازگشت و به خدمات دینی و ترویج مذهب پرداخت. او بر علوم معقول و منقول مانند: تفسیر، حدیث، فقه، اصول، کلام، تاریخ، ادبیات عرب و عجم، حکمت و فلسفه، اخلاق و عرفان، مسلط بود و با زبان های فرانسه و انگلیسی نیز آشنایی داشت. قدرت ضبط و حافظه اش شگرف و از ویژگی هایش زهد، تعبد، تهجد، تواضع، صراحت لهجه، قلم زیبا و بیان جذاب و شیوا بود.

تألیفات وی عبارت اند از:

1. الاجتهاد و التقليد 2. العدالة فی الفقه 3. تفسیر سوره حجرات 4. تفسیر سوره یوسف (حسن یوسف) 5. استقامت 6. حسد 7. دروغ 8. فلسفه آزاد 9. الفلسفه العلیا 10. محمد فی القرآن 11. المسيح فی القرآن 12. قرآن شناسی 13. بانوی کربلا 14. راه محمد (2 ج) 15. راه علی علیه السلام 16. پیشوای شهیدان 17. راه قرآن 18. زن و آزادی 19. زیارتنامه حضرت رضا علیه السلام 20. سخنان سران کمونیزم درباره خدا 21. مرد وفا (زیر درختان سدر) 22. نشانه هایی از او (2 ج) 23. نگاهی به آثار فقهی شیخ طوسی 24. مقدمه بر «نهج الحق» و «نامه دانشوران» که همگی به دفعات متعدد به چاپ رسیده اند.

25 - یوم الانسانیه

برخی از آثار چاپ نشده وی نیز عبارت اند از:

1. اربعون و مآتا مسئله فقهیه (به چاپ رسید)
2. تعلیقه بر عروه الوثقی 3. الفقه علی مذهب اهل البیت - کتاب الصلاه

ص: 366

4. القواعد الثلاث: تجاوز، فراغ، حیلوله 5. رساله در مقدمه واجب 6. شبهه العبائیه 7. حکم نجاسه الباطن 8. نفائس الاصول (2 ج) 9. حاشیه بر اسفار 10. برهان الصدیقین 11. حاشیه بر منظومه (3 ج) 12. دیوان شعر 13. درست و نادرست 14. خواجه نصیر الدین طوسی 15. خلیفه رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم 16. اسلام ما 17. سبّد (کشکول) 18. ترجمه رساله الحقوق امام سجاد 19. الجهاد و الثوره 20. الکلیم فی القرآن. معظم له در سنّ 73 سالگی، به تاریخ 26 جمادی الاول 1415 ق (11 آبان 1373 ش) بدرود حیات گفت و پس از تشییعی باشکوه و نماز آیت الله سید موسی شبیری زنجانی، در صحن حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

صدر 1327 - 1415 ق

آقای حاج سید محمد صادق صدر موسوی کاظمی یکی از علمای مشهور کاظمین به شمار می آمد.

وی در کاظمین، در جمادی الاول 1327 ق به دنیا آمد. پدرش حجه الاسلام سید محمد حسین صدر (1288- 1327 ق) از شاگردان پدرش آیت الله حاج سید محمد هادی صدر و برادرش علامه کبیر آیت الله سید حسن صدر (1272- 1354 ق) صاحب تأسیس الشیعه، بود.

آن مرحوم، پس از رشد و یادگیری خواندن و نوشتن، به تحصیل علوم دینی روی آورد و نزد عموی بزرگوارش علامه سید حسن صدر و در شهر «صور» نزد دایی بزرگوارش علامه بزرگ سید عبدالحسین موسوی شرف الدین، ادبیات و سطوح را فراگرفت. در سال 1342 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و به درس های حضرات آیات: شیخ محمد علی جمالی، سید حیدر صدر و سید حسین حتمّامی حاضر شد

و مبنای علمی اش را مُتَقَن و محکم ساخت.

وی به فنون شعر و ادب علاقه فراوان داشت و در آن مهارت کسب کرد و اشعار بسیار سرود. او پس از سالی چند، به زادگاهش بازگشت و به تألیف پرداخت و به نمایندگی مجلس اعیان برگزیده شد و پس از چندی، به ریاست «مجلس تمییز شرعی جعفری» بغداد انتخاب شد و در این منصب، خدمات بسیار به شیعیان ارایه داد.

او از عمویش سیدحسن صدر و دایی اش سیدعبدالحسین شرف الدین اجازه روایت داشت.

برخی از تألیفات چاپ شده اش عبارت اند از:

1. الشیعه - ردّ بر «العروه فی المیزان» نوشته: عبدالرزاق حصان مصری - که یکی از بهترین کتاب ها در معرفی شیعه و عقاید ایشان است -

2. الجهاد الصامت 3. الاجماع فی الشریعه الاسلامیه 4. حیاة امیرالمؤمنین علیه السلام فی عهد النبی 5. قیس من حیاة السید عبدالحسین شرف الدین.

و کتاب های چاپ نشده اش عبارت اند از:

6. الامام و العهود الثلاثه 7. خلافة امیرالمؤمنین علیه السلام 8. وحی العاطفه - دیوان اشعار 9. الشلمغانی و کتابه التکلیف المعروف بفقہ الرضا 10. فهرست نسخه های خطی کتابخانه شخصی آن مرد بزرگ، در روز سه شنبه 15 شعبان المعظم 1415 ق، در 88 سالگی در بغداد درگذشت و پیکر پاکش را به کربلا انتقال دادند و در مقبره شخصی به خاک سپرده شد.

(کاظم عبود الفتلاوی ، المنتخب من اعلام الفکر والادب ، ص 525)

صدر 1333 - 1418 ق

آقای حاج سیدمهدی صدر موسوی کاظمی ، یکی از علمای کاظمین به شمار بود .

فقید سعید

ص: 368

در 16 شعبان المعظم 1333 ق، در کاظمین، در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش مرحوم حجه‌الاسلام حاج سیدعلی صدر (1303 - 1380 ق) فرزند و شاگرد آیت الله العظمی سیدحسن صدر کاظمی (1272 - 1354 ق) صاحب تأسیس الشیعه و نهایه الدرايه، و یکی از ادبا و ائمه جماعات کاظمین بود.

وی، ادبیات و سطوح را نزد استادانی چون: شیخ عبدالرزاق عاملی، شیخ فاضل لنکرانی، سیدجواد صدر و سیدمحمدطاهر حیدری فراگرفت و پس از آن به تدریس و تألیف و امامت جماعت در حرم کاظمین: پرداخت. وی از علامه سیدعبدالحسین شرف الدین و پدر بزرگوارش اجازه روایت داشت.

از آثار چاپ اوست:

1. اصول العقیده فی التوحید والعدل . 2. اصول العقیده فی النبوه . 3. اخلاق اهل البیت علیهم السلام (2 ج)

و آثار مخطوط او عبارتند از:

4. اصول العقیده فی الامامه . 5. اصول العقیده فی المعاد . 6. فلسفه العبادات الاسلامیه . 7. سلسله «انوار السماء» (14 ج)

وی در 26 جمادی الثانی 1418 ق در 85 سالگی در کاظمین بدرود حیات گفت و در حرم مطهر به خاک سپرده شد.

(کاظم الفتلاوی، المنتخب، ص 668)

صدر 1362 - 1419 ق

آقای سیدمحمد صدر یکی از فقها و علمای نجف اشرف به شمار می رفت. فقید سعید در 17 ربیع الاول 1362 ق در نجف زاده شد. خاندان وی، یکی از پرافتخارترین و شریف ترین بیوت علمی شیعه است، که نسب به حضرت امام موسی بن جعفر الکاظم علیه السلام می رساند. در این

ص: 369

نسب شریف، خاندان «صدر»، «شرف الدین»، «نورالدین»، «آل ابی سبحة» و «آل ابی الحارث» مشترکند و اغلب آنان از مفاخر مراجع تقلید و مدافعان حریم تشیع به شمار می روند.

پدر بزرگوارش آیت الله سید محمد صادق صدر، از علمای مشهور و زاهد نجف و از شاگردان آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی و میرزای نایینی و امام جماعت حرم امیرالمؤمنین علیه السلام فرزند آیت الله علامه سید محمد مهدی صدر از شاگردان آخوند خراسانی و حاج آقا رضا همدانی فرزند آیت الله العظمی سید اسماعیل صدر (1258 - 1338 ق) از مراجع تقلید شیعه و از بزرگ ترین شاگردان میرزای شیرازی، فرزند آیت الله العظمی سید صدرالدین محمد موسوی اصفهانی (1193 - 1264 ق) شاگرد وحید بهبهانی و سید بحر العلوم و داماد شیخ جعفر کاشف الغطاء و استاد شیخ انصاری و صاحب روضات، فرزند علامه بزرگوار سید صالح موسوی (1122 - 1197 ق) نوه شیخ حرّ عاملی - می باشد. (بینید: منتهی الآمال 2/258، 260، تکمله امل الأمل / 104 - 106)

معظم له دوران کودکی را در دامان پاک پدر و جدّ مادری اش، آیت الله شیخ محمدرضا آل یاسین (1297 - 1370 ق) - از مراجع تقلید نجف و خواهرزاده آیت الله سید حسن صدر - گذرانید و از آن زمان با علم و تقوا خو گرفت.

در یازده سالگی به لباس روحانیت درآمد و به فراگیری علوم دینی پرداخت. ادبیات را نزد پدرش و علامه شیخ حسن طراد عاملی و سید طالب رفاعی فرا گرفت و در سال 1379 ق وارد «کلیه الفقه» گردید و نزد حضرات آیات: شیخ محمدرضا مظفر، سید محمد تقی حکیم و شیخ محمد تقی ایروانی شاگردی کرد و هم زمان دروس انگلیسی، تاریخ، روان شناسی و جامعه شناسی را در آن دانشکده فرا گرفت و در

سال 1383 ق از آن جا فارغ التحصیل گردید. پس از آن مکاسب و کفایه را نزد حضرات آیات: سیدمحمدتقی حکیم، شیخ صدرا بادکوبه ای و سیدمحمدباقر صدر فراگرفت و سپس در درس های فقه و اصول آیات عظام: سیدابوالقاسم خویی و سیدمحمد باقر صدر و درس فقه آیات عظام: امام خمینی (مکاسب) و آقای حکیم (مضاربه) شرکت جست و مبانی علمی خویش را استوار ساخت، و از حضرات آیات: شیخ آقا بزرگ تهرانی، شیخ مرتضی آل یاسین، سیدعبدالاعلی سبزواری و حاج آقا حسین خادمی اجازه نقل روایت اخذ نمود. اجتهاد معظم له در سال 1396 ق - در 37 سالگی - از سوی آیت الله سیدمحمد باقر صدر مورد تأیید قرار گرفت و از همان زمان به تدریس سطوح عالییه پرداخت و در سال 1410 ق به تدریس خارج فقه و اصول و تفسیر دست یازید و شاگردان بسیاری را تربیت نمود. او هر روز دو درس فقه و اصول، و در روزهای تعطیلی حوزه، درس تفسیر را القا می کرد و در فرصت های غیردرسی، به تألیف و تصنیف و پاسخگویی به استفتائات مؤمنین و امامت جماعت در حرم امیرالمؤمنین علیه السلام می پرداخت، و از یک زندگی ساده و زاهدانه برخوردار بود. تواضع و فروتنی در حیاتش مشهود همگان بود و به مردم عشق می ورزید و همواره ساعاتی پیش و پس از نمازش برای رسیدگی به امور مؤمنین می نشست و با کمال ملاحظت و مهربانی به سخن آنان گوش فرا می داد. وی نخستین کسی بود که در مسجد کوفه نماز جمعه را اقامه کرد و در خطبه هایش، به انتقاد از رژیم بعثی پرداخت و آزادی علمای دینی را طلب

کرد. وی به توصیه دولتیان عراق، مبنی بر دعا و حمایت از صدام و قعی نهاد و عبای سیاه خویش را به عبای سفید - به نشانه کفن پوشیدن - مبدل ساخت و در ماه شعبان فتوا به وجوب پیاده روی به کربلا - که رژیم بعث آن را ممنوع ساخته بود - صادر کرد و مردم را به نافرمانی و سرپیچی از دستورات رژیم ترغیب ساخت. وی از سوی رژیم بعث، نه بار به زندان افکنده شد (که یک بار آن چهار سال به طول انجامید) و از قیام انتفاضه حمایت کرد. وکلایش را به سراسر عراق فرستاد و آنان را به اقامه جمعه و جماعت واداشت و جانی تازه در کالبد مردم عراق دمید و امید به آینده ای روشن را در دل های آنان، نوید می داد .

برخی از تألیفات چاپی آن فقیه شهید، عبارت اند از :

1 . موسوعه الامام المهدي عليه السلام الف) تاریخ الغیبه الصغری؛ (این کتاب بنام «نگرشی به تاریخ غیبت صغری» به فارسی درآمده است)

ب) تاریخ الغیبه الکبری؛

ج) تاریخ مابعد الظهور؛

د) الیوم الموعود بین الفکر المادی والدینی؛

(مؤلف بزرگوار، این کتاب را در 29 سالگی نگاشت، و یکی از بهترین کتاب ها درباره امام مهدی علیه السلام است و آیت الله سیدمحمدباقر صدر بر آن مقدمه ای ارزشمند بنام «بحث حول المهدي» نگاشته و به فارسی ترجمه شده است)

2 . اضواء علی ثورالحسین علیه السلام 3 . اشعه من عقائد الاسلام 4 . نظرات اسلامیه فی اعلان حقوق الانسان - نقد و بررسی اعلامیه حقوق بشر از دیدگاه اسلام

5 . فلسفه الحج و مصالحه فی الاسلام 6 . ماوراء

ص: 372

الفقه (10 ج) - حاوی بحث های نو و ابتکاری در فقه، که در دیگر کتاب ها نیست -

72. فقه الاخلاق (ج 1) 8. فقه الفضاء - در برگیرنده تکالیف شرعی مکلفین در کرات آسمانی

9. فقه الطّب - متضمّن احکام پزشکی مکلفین

10. الصراط القويم - رساله عملیه

11. منهج الصالحين (جلد 5) - فقه فتوایی همراه با تفصیل و ذکر مسایل جدید

12. مناسک الحج 13. کتاب الصلاه - فقه فتوایی مختصر

14. بحث حول الكذب 15. بحث حول الرجعه 16. بحث حول البداء 17. القانون الاسلامی وجوده، صعوباته، منهجه

18. منها المنان فی الدفاع عن القرآن (ج 2)

و آثار خطی آن مرجع فقید عبارت است از: ص

19. اللمعه فی احکام صلاها لجمعه (تقریرات درس آیت الله سیداسماعیل صدر)

20. تقریرات درس اصول آیت الله خویی. (دوره کامل)

21. تقریرات درس اصول آیت الله سید محمد باقر صدر (دوره کامل)

22. تقریرات درس فقه امام خمینی (مکاسب)

23. تقریرات درس فقه آیت الله خویی (طهارت)

24. تقریرات درس فقه آیت الله صدر (طهارت)

25. مقالات متعدد در فقه، تفسیر، ادبیات عرب، مقالات اجتماعی 26. مقالات بسیار در مجلات «الایمان»، «النجف» و «العرفان»

27. جلد پنجم «موسوعه الامام المهدي».

آن فقیه شهید با درسش، تألیفاتش، خدماتش و اقداماتش چهره ای مشهور و مورد توجه شیعیان عراق قرار گرفت و این باعث شد؛ تا خشم رژیم بعثی عراق علیه او برانگیخته شود تا سرانجام در روز جمعه 10 ذی قعدة الحرام 1419 ق (17 اسفند 1377 ش) در 57 سالگی، پس از

بازگشت از نماز مغرب و عشا همراه با دو فرزندش حجج اسلام: سیدمصطفی صدر و سید مؤمل صدر (دامادهای آیت الله شهید سیدمحمد باقر صدر) مورد سوء قصد حرامیان بعثی قرار گرفت و خون پاک هر سه بر «ساحه العشرین» نجف بر زمین ریخت و هر سه به شرف شهادت نائل آمدند.

با انتشار خبر شهادت ایشان، موجی از خشم، مردم مظلوم عراق را فراگرفت و در بسیاری از شهرهای عراق، تظاهرات و قیام های مردمی برپا شد که با خشونت بی سابقه رژیم، سرکوب گردید و بسیاری در این قیام به شهادت رسیدند.

در ایران و سایر کشورهای اسلامی، تا مدت های فراوان مجالس بزرگداشتش برگزار گردید و از مقام علمی و عملی معظم له تقدیر شد.

صدیقین 1342 - 1426 ق

آقای حاج شیخ محمدتقی صدیقین اصفهانی یکی از علمای مشهور حوزه علمیه قم به شمار بود.

فقید سعید در سال 1342 ق در اصفهان زاده شد. در سال 1360 ق مقدمات علوم را در زادگاهش فراگرفت و سال بعد به قم آمد، اما به دلیل بیماری به زادگاهش بازگشت و سطوح را نزد حضرات آیات: خادمی اصفهانی، شیخ محمد حسن عالم نجف آبادی، شیخ هبهالله هرنندی و سیدعلی اصغر برزانی فراگرفت. در 1365 ق برای بار دوم به قم آمد و بخشی از کفایه را در محضر آیت الله مرعشی نجفی و بخش دیگر را نزد آیت الله سیدزین العابدین کاشانی بیاموخت. سپس به درس زعیم اعظم آیت الله العظمی بروجردی حاضر شد و همزمان در دروس حضرات آیات: سیدمحمدتقی خوانساری و سیدمحمد محقق داماد حضور یافت و پس از مرحوم خوانساری، چند ماهی به

درس اصول آیت الله اراکی نیز حاضر شد. پس از وفات آیت الله بروجردی، حدود دو سال به دروس آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی و شریعتمداری رفت و همزمان شرح منظومه را هم از علامه طباطبایی بهره گرفت. در ایام تعطیلات حوزه علمیه قم به اصفهان می رفت و در ابحاث حضرات آیات: شیخ مهدی نجفی، حاج آقا رحیم ارباب و سید عبداللّه ثقه الاسلام حاضر می شد و مبانى علمى اش را استوار ساخت. در سال 1382 ق پس از وفات آیت الله حاج آقا روح الله کمالوند خرم آبادی و به خواست امام خمینی برای اداره حوزه کمالیه به خرم آباد رفت و به تدریس خارج فقه و اصول و تألیف پرداخت و پس از چهار سال به قم بازگشت و به تألیف و تدریس اشتغال ورزید. آن مرحوم در دفاع از حقیقت و مکتب اهل بیت علیهم السلام سری پر شور داشت و در مقابل کثرتی ها و ناراستی ها بر نمی تافت و در همین راستا تألیفاتی به یادگار نهاد. شریف رازی درباره اش می نویسد: «... از علمای بزرگوار و فضیلتی عالیقدر و مبرزین شاگردان آیت الله العظمی بروجردی و دارای مقام علم و کمال و واجد مراتب اجتهاد و فقاها و مورد وثوق مراجع حاضر و گذشته است...» (شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 190)، متواضع و فروتن و صاحب خلق خوش و زهد و تقوای فراوان بود و هر شب پنجشنبه مجلس موعظه برگزار می کرد و خود به منبر می شد و در پایان به یاد اهل بیت علیهم السلام مرثیه می خواند و می گریست.

آثار چاپی وی

ص: 375

عبارتند از :

1 . توضیح المسائل 2 . معیار الفقاهه (شرح استدلالی شرایع الاسلام ، کتاب صلاه و حج (9 جلد)

3 . حسین علیه السلام و پذیرش دعوت (نقد کتاب شهید جاوید)

4 . الاجماع والاخبار 5 . تفسیر آیه جلباب (در حدّ شرعی حجاب زنان و وجوب ستر وجه و کفّین)

6 . غناء ، موضوعاً و حکماً 7 . شطرنج و منع بازی با آن 8 . دین و وزن .

و آثار مخطوط وی هم عبارتند از :

9 . کتاب الطهاره (از دوره معیار الفقاهه)

10 . کتاب الجهاد (از دوره معیار الفقاهه)

11 . تعلیقه بر جلد اول وسیله النجاه 12 . تعلیقه بر جلد دوم منهاج الصالحین .

آن فقیه بزرگوار ، در چهارشنبه بیستم محرم الحرام 1426 ق (12 اسفند 1383 ش) در 83 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع و نماز آیت الله صافی گلپایگانی در قبرستان شیخان مدفون شد .

صفایی حائری 1370 - 1420 ق

آقای حاج شیخ علی صفایی حائری، از اساتید و مفسران حوزه علمیه قم به شمار می رفت. فقیه سعید در دوم مرداد سال 1330 ش (1370 ق) در قم زاده شد. پدرش آیت الله حاج شیخ عباس صفایی (1322-1398 ق)، مؤلف تاریخ مجاهدات پیامبر اکرم، تاریخ امیرالمؤمنین و تاریخ امام حسین علیه السلام و نیای بزرگوارش آیت الله حاج شیخ محمد علی حائری قمی (1299-1358 ق) از بزرگان علمای قم و اساتید مشهور حوزه علمیه و از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، سیدمحمد کاظم یزدی و آیت الله میرزا محمد تقی شیرازی

ص: 376

12 ساله بود که به فراگیری علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح را نزد پدر بزرگوارش و آقای حاج شیخ نصرت الله بناروانی میانجی، و رسائل و مکاسب و کفایه را در محضر آیت الله سیدمهدی روحانی و آیت الله فاضل لنکرانی و پدرش آموخت. پس از آن به یادگیری خارج فقه و اصول نزد پدر دانشمندش و تألیف و تبلیغ دین و تدریس سطوح پرداخت و از آن جا که دارای هوشی سرشار و حافظه ای قوی بود، در زمان اندک گوی سبقت از همگنان ربود و موفق شد با سنّ کم خویش، آثاری ارزشمند و تأثیر گذار و انسان ساز از خود به یادگار گذارد؛ هم چون: مسؤلیت و سازندگی، تطهیر با جاری قرآن و انسان در دو فصل. وی توفیق یافت گروهی از طلاب و فضلالی حوزه را با مکتب تربیتی وحی آشنا سازد و در درس های تفسیر خویش، پیام قرآن را به عمق جان های تشنه آنان برساند و ایشان را از سرچشمه زلال قرآن سیراب سازد. وی بر تفکر به عنوان نقطه شروع دین تأکید می ورزید و به کرامت و قدر انسان، اهمیت می داد.

از ویژگی هایش تواضع و فروتنی فراوان، رسیدگی به حال شاگردان خویش و زهد و عدم دلبستگی به دنیا و تهجد و گریه های نیمه شب بود. در خانه اش از بام تا شام به روی واردین و میهمان هایش بازبود و از آنان با کمال خوشرویی و ملاحظت استقبال می نمود. اول هر ماه و دهه آخر ماه مبارک رمضان به زیارت حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام مشرف می شد و چند روزی اقامت می نمود. روزش را به تألیف و تحقیق

و تدریس می گذرانید و از این رهگذر توانست شاگردان بسیاری را پرورش دهد و آنان را با فنون نویسندگی و تدریس آشنا سازد. او به انقلاب اسلامی عشق می ورزید و نخستین فرزندش (محمد) را برای حمایت از دین و احیای حق، تقدیم انقلاب نمود.

برخی از تألیفات چاپ شده معظم له عبارت اند از:

1. انسان در دو فصل (پیش و پس از بلوغ)
 2. مسئولیت و سازندگی (2 ج) 3. روش برداشت از قرآن (6 ج) (تفسیر و توضیح سوره «ص»)
 4. تطهیر با جاری قرآن (6 ج) تفسیر جزء 30 قرآن 5. دیداری تازه با قرآن (2 ج) 6. بشنو از نی (شرح دعای ابوحمزه ثمالی)
 7. روش نقد (5 ج، نقد مکاتب مارکسیسم، آگزیستانسیالیسم و آزادی)
 8. ذهنیت و زاویه دید (نقد ادبیات داستانی)
 9. بررسی (نقد مارکسیسم)
 10. استاد و درس (2 ج، روش تدریس، ادبیات و هنر و نقد)
 11. عاشورا 12. غدیر 13. ای قامت بلند امامت (خطاب به حضرت ولی عصر علیه السلام)
 14. از زلال ولایت (40 حدیث امام حسین علیه السلام)
 15. فقر 16. انفاق 17. درس هایی از انقلاب (12 دفتر) 18. پاسخ به پیام نهضت آزادی 19. و با او با نگاه فریاد می کردیم (مجموعه شعر) 20. آرامش (مجموعه شعر) 21. تابوت (مجموعه شعر) 22. وداع (مجموعه شعر) 23. پیروز (مجموعه شعر) 24. شعرهای شهادت
- و کتاب های چاپ نشده اش عبارت اند از:
25. تفسیر سوره بقره 26. تفسیر سوره آل عمران (ناتمام) 27.

. تفسیر سوره مدثر 28 . تفسیر سوره علق و قدر 29 . بحث های محرم: اضطرار به حجت، احیای امر اهل بیت علیهم السلام، عظمت مصایب امام حسین، شرح ادعیه حضرت زهرا علیها السلام، معرفت دینی و جامعه دینی و حکومت دینی. (این کتاب به چاپ رسید)

30 . پیام به فرزندان: او به هنگام بلوغ فرزندانش نامه هایی به آنان نگاشته که در آن ها بر بینش ها و گرایش ها (بینات، کتاب و میزان)، سلوک و اخلاق، رضا و رضوان، عمل و تمامیت و سلامت و بحران عمل تکیه کرده و توضیح داده است .

آن مرحوم، در سحرگاه روز سه شنبه 22 تیرماه 1378 ش (29 ربیع الاول 1420 ق) در حالی که به عادت همیشگی اش برای زیارت مرقد مطهر امام هشتم علیه السلام عازم مشهد مقدس بود، همراه سه تن از دوستانش بر اثر سانحه تصادف بدرود حیات گفت و به موالیان طاهرینش پیوست. پیکر پاکش در عصر چهارشنبه پس از یک تشییع باشکوه و نماز آیت الله سیدمهدی روحانی بر آن ، نزدیک قبر فرزند شهیدش، در گلزار شهدای قم، به خاک سپرده شد.

صفایی خوانساری 1321 - 1413 ق

آقای حاج سیدمصطفی صفایی خوانساری یکی از علمای بزرگ حوزه علمیه قم به شمار می رفت. وی در ربیع الاول سال 1321 ق دیده به جهان گشود و در دامان پاک پدر بزرگوارش آیت الله حاج سیداحمد حسینی صفایی صاحب کتاب «کشف الاستار عن وجه الکتب و الاسفار»، تربیت گردید. مقدمات و سطوح و بخشی ز فلسفه و حکمت را نزد دایی و پدرش و دیگر اساتید خوانسار فراگرفت . در سال 1340 ق به شوق فراگیری علوم اسلامی به قم آمد و در درس

ص: 379

آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری زانو به زمین زد و چندین دوره فقه و اصول را در محضر آن بزرگمرد فراگرفت. هم زمان در محضر آیت الله رفیعی قزوینی، کتاب اسفار و در محضر آیت الله شاه آبادی، کتاب مصباح الانس و شرح فصوص قیصری را فراگرفت. از اساتید دیگر ایشان می توان از آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی و میرزا حسین نایینی (که در توقف هشت ماهه آنان در قم از حضورشان بهره برد)، میرزا محمد آقازاده (فرزند آخوند خراسانی)، حاج شیخ مرتضی آشتیانی (فرزند میرزای آشتیانی)، حاج شیخ محمدرضا مسجد شاهی، میرزا محمد صادق احمد آبادی اصفهانی رحمهم الله نام برد.

آیت الله خوانساری از آیت الله حائری اجازه اجتهاد، و از حضرات آیات: حائری، اصفهانی، بروجردی، آقا ضیاء عراقی، آشتیانی، ابوالمجد مسجد شاهی، شیخ محمد حسین کاشف الغطاء، سید محمد حجت، سید محمد تقی خوانساری، میرزا محمد فیض قمی، محدث قمی، میرزا محمد عسکری تهرانی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، مرعشی نجفی، سید عبدالحسین شرف الدین و میرزا رضی تبریزی و برخی دیگر اجازه روایت دریافت کرد. مصاحبه ایشان با مجله حوزه (شماره 32) درباره ابعاد حضرت امام خمینی نشانگر عمق صداقت و رفاقت ایشان با امام راحل می باشد. از خصوصیات بارز آن فقید، تهجد و عبادت، قناعت، زهد، تواضع، حسن خلق، و سخاوت بود. بیش از پنجاه سال، هر روز صبح در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به اقامه نماز جماعت پرداخت و ده ها تن از علما و فضلالی حوزه علمیه قم از وی اجازه روایت کسب نمودند. از آثار وجودی ایشان بنای مسجدی شکوهمند در خوانسار و مسجدی در قم و کتابخانه ای آکنده از نسخ خطی نفیس و کتابهای

چاپی فراوان (که پس از وفاتش مقام معظم رهبری ، آن را از خانواده اش خریداری و به آستان قدس رضوی اهداء فرمود) را می توان نام برد.

تألیفات وی عبارت اند از:

1 . حاشیه بر وسیله النجاه 2 . تقریرات درس فقه و اصول آیت الله حائری 3 - 8 . حاشیه بر: درر الاصول، رسائل، مکاسب، کفایه، قوانین و شرح لمعه 9 . الدیانه الاسلامیه (در اصول عقاید) 10 . الجواهر المودعه 11 . تفسیر آیات مبدأ و معاد و آن مرحوم در صبح روز جمعه هجدهم ربیع الثانی 1413 (24 مهرماه 1371) پس از عمری تلاش و کوشش در راه اعتلای فرهنگ اهل بیت و احیاء تراث شیعه، در 92 سالگی چشم از جهان فرویست و پیکر پاکش پس از تشییع بسیار باشکوه و نماز مرحوم آیت الله العظمی گلپایگانی بر آن ، در مسجد بالاسر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 2 ، ص 138)

طاهر شمس گلپایگانی 1346 - 1416 ق

آقای حاج شیخ جلال طاهر شمس گلپایگانی یکی از چهره های مشهور حوزه علمیه قم به شمار می رفت. فقید سعید در 1306 ش (1346 ق) در «گوگد» گلپایگان در خانواده ای متدین دیده به جهان گشود. پس از دوران کودکی و تحصیلات ابتدایی، شانزده ساله بود (1322 ش) که به آموختن علوم دینی روی آورد و از محضر آیت الله حاج میرزا هدایت الله وحید گلپایگانی بهره جست و پس از چندی به حوزه علمیه اراک که زیر نظر اساتید بزرگواری چون آیت الله حاج شیخ محمد سلطان العلماء و آیت الله حاج شیخ محمد امامی خوانساری اداره می شد،

ص: 381

کوچید و از محضر آنان بهره ها برد. در 1324 ش برای ادامه تحصیل به حوزه علمیه قم آمد و پس از تکمیل دوره سطح (در چهار سال)، در سال 1328 ش به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: سید محمد تقی خوانساری، سید محمد حجت کوهکمری و پس از آن در درس های آیت الله العظمی بروجردی، آیت الله محقق داماد، آیت الله اراکی، حضرت امام خمینی. آیت الله العظمی گلپایگانی، آیت الله حاج سیدرضا بهاء الدینی و علامه طباطبایی شرکت جست و مبانی فقهی، اصولی، فلسفی و تفسیری خویش را استوار ساخت و از غالب آنان اجازه اجتهاد دریافت داشت. وی نیز به مدت دو سال به حوزه علمیه نجف کوچید و در درس های آیت الله خوئی حاضر شد. از آغاز تحصیل در حوزه قم، به تدریس متون فقه و اصول و اقامه جماعت در مسجد امام حسین - حسین آباد - بازار اشتغال جست و بیش از سی سال سطوح عالی را بارها آموزش داد. با شروع انقلاب اسلامی در سال 1342 ش، او نیز همراه با دیگر مدرسین حوزه به تشکیل جامعه مدرسین حوزه علمیه قم پرداخت و امضایش در بحبوحه انقلاب ذیل پیام ها و اعلامیه های جامعه مدرسین همواره دیده می شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به عضویت شورای مدیریت حوزه علمیه قم و مجلس خبرگان رهبری (از استان مرکزی) برگزیده شد.

از تألیفات چاپ نشده اوست:

1. کتاب الخمس 2. حاشیه بر مکاسب 3. حاشیه بر رسائل 4. حاشیه بر کفایه الاصول 5. معارف دینی 6. متفرقات صراحت لهجه، زهد و تقوی، ساده زیستی، آزاد اندیشی و فروتنی و انس با قرآن

ص: 382

و دعا از خصوصیات وی بود و بر فقه و اصول، تفسیر، تاریخ و ادبیات تسلط داشت. فقید سعید از اعضای گروه تألیف «جامع احادیث الشیعه» و عضو هیأت علمی کنگره شیخ انصاری و عضو هیأت امنای مجتمع علوم دینی حضرت ولی عصر علیه السلام به شمار می رفت و مقاله ای با نام «شیخ انصاری محقق و مؤسس» و مقاله ای هم با نام «عدم تحریف قرآن» از او انتشار یافت. درگذشت نابهنگام این عالم عامل، در هشتم شهریور 1374 ش (سوم ربیع الثانی 1416 ق) در 68 سالگی در اثر سانحه تصادف روی داد و پیکر پاکش با شرکت مراجع عالیقدر تقلید، انبوه اساتید، علما و فضلالی حوزه علمیه قم و آیات عظام و نمایندگان مقام معظم رهبری و اصناف و بازاریان قم، تشییع و در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام - بقعه آیت الله داماد - به خاک سپرده شد.

طاهری گرگانی 1349 - 1428 ق

آقای حاج سیدحسین الله طاهری گرگانی، یکی از علمای مشهور گرگان به شمار می رفت.

معظم له، در سال 1309 ش (1349 ق) در گرگان زاده شد. پس از پایان تحصیلات ابتدایی، وارد مدرسه سادات و مدرسه آقامحسن شد و در مدت سه سال، ادبیات را به خوبی آموخت. سپس در سال 1325 ش به حوزه علمیه قم آمد و دوره سطوح را نزد حضرات آیات: مرعشی نجفی، صدوقی، مشکینی، مطهری و سلطانی طباطبایی فراگرفت، آنگاه در سال 1334 ش به نجف اشرف عزیمت کرد و سطوح عالی را نزد آیات: سیدعبدالاعلی سبزواری، شیخ مجتبی لنکرانی و شیخ صدرا بادکوبه ای

(شرح منظومه و اسفار) به پایان رسانید و به دروس فقه و اصول آیات عظام : سید محمود شاهرودی ، میرزا هاشم آملی و میرزا باقر زنجانی حاضر شد و مورد توجه فراوان آنان قرار گرفت ، به گونه ای که از سوی آیت الله شاهرودی به سرپرستی و نظارت بر مدرسه جعفری و عضویت بعثه حج ایشان منصوب شد و در سال 1380 ق از اساتید گرامی اش موفق به دریافت اجازه اجتهاد شد . او پس از 17 سال اقامت در نجف ، و تحصیل و تدریس ، در سال 1350 ش به زادگاهش بازگشت و به تدریس علوم دینی (در مدرسه میرزا تقی خان که به صورت مخروبه درآمده بود و آن مرحوم ، آنجا را از نوبازسازی و احیاء نمود) ، احداث مدرسه علمیه صدیقه طاهره برای خواهران ، اقامه جماعت در مسجد آذربایجانی ها (مسجدالرضا علیه السلام) ، برگزاری کلاسهای تاپستانی قرآن و معارف دینی - از سال 1352 ش - در مدرسه علمیه امام صادق علیه السلام ، و ارشاد مردم و تفسیر مکرر قرآن توفیق یافت .

معظم له حافظ کل قرآن بود و بارها از سر شوق و علاقه به ساحت مقدس اهل بیت عصمت و طهارت پیاده از نجف به کربلا (72 مرتبه) و از گرگان به مشهد مقدس مشرف شد و بذر قرآن و تفسیر آن را در حوزه و دانشگاه و مساجد پاشید و همگام با دیگر علمای شهر ، سعی و کوشش فراوان در روشنگری و هدایت مردم شهر مبذول داشت .

معظم له ، در مبارزه با رژیم طاغوتی و پخش اعلامیه ها و رساله های

امام خمینی تلاش بسیار داشت و در پی سخنرانی های افشاگرانه اش ، در خرداد 1357 دستگیر و به شهرهای یاسوج ، انارک و سقز تبعید شد و پس از بازگشت ، رهبری حرکت ها و راهپیمائی های مردم را برعهده گرفت و در واقعه 5 آذر 1357 گرگان ، از پیشگامان آن حرکت انقلابی بود . پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، در سال 1358 به نمایندگی مردم مازندران در مجلس خبرگان قانون اساسی و سپس نمایندگی مردم استان گلستان در مجلس خبرگان رهبری (دوره های دوم ، سوم و چهارم) برگزیده شد و سرپرستی سایر نهادهای انقلابی (کمیته انقلاب ، سازمان تبلیغات ، بنیاد مسکن و جامعه روحانیت) را برعهده گرفت .

در شهریور 1360 مورد سوء قصد منافقین قرار گرفت و به سختی مجروح گردید و به افتخار جانبازی نائل شد .

آن مرحوم ، در طول جنگ تحمیلی ، بارها در جبهه های نبرد حضور یافت و با سخنرانی های خویش به تقویت و دلگرمی رزمندگان اسلام پرداخت و فرزند برومندش حجهالاسلام سیدمحمدطاهر طاهری (مسؤل عقیدتی سیاسی لشکر 5 نصر خراسان) را هم تقدیم کاروان شهیدان اسلام نمود .

او داماد آیت الله حاج سیدسجاد علوی گرگانی بود ، و اخلاقی خوش ، محضری نکو ، گفتاری شیرین و زندگی ساده داشت و در طول سالیان دراز تصدی مناصب مختلف ، زندگی اش طلبگی و بدون مظاهر مادی بود .

از آثار اوست :

1 . تقریرات درس فقه و اصول 2 . نوارهای تفسیر قرآن

3 . نوارهای تدریس خارج فقه

او در 77 سالگی ، در صبح روز شنبه عید سعید غدیر خم

ص: 385

18 ذی الحجه 1428 ق - 8 دی 1386 ش - پس از یک دوره بیماری کبد، چشم از جهان فروست و پیکر پاکش صبح روز یکشنبه با حضور هزاران نفر از مردم و علمای استان های گلستان و مازندران تشییع و پس از نماز آیت الله سیدمحمدرضا میبدی بر آن، در صحن امامزاده عبدالله به خاک سپرده شد و در سوگ فقدهاش، پیامهای متعدد از سوی مقام معظم رهبری، مراجع تقلید، و سازمانها و نهادها و شخصیتهای کشوری صادر شد و مجالس بزرگداشت او تا مدتها ادامه یافت.

طباطبایی قمی 1329 - 1428 ق

آقای حاج آقا حسن طباطبایی قمی، یکی از فقهای بزرگ شیعه به شمار می رفت.

فقید سعید در سوم صفر الخیر 1329 ق، در نجف اشرف، در بیت فقاہت و مرجعیت زاده شد. پدر بزرگوارش مرجع بزرگ شیعه آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی (1282 - 1366 ق) از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، سیدمحمدکاظم یزدی، میرزا حبیب الله رشتی، ملاعلی نھاوندی و میرزا محمد تقی شیرازی بود که شرح حال آن فقیه شجاع در این مختصر نمی گنجد (نقباء البشر 2/ 653، گنجینه دانشمندان 1/ 264، علماء معاصرین 194/ 1، مفاخر اسلام 11/ 443 و کتاب «عنصر فضیلت و تقوا»). عموهای او نیز همه از بزرگان علمای قم بوده اند (حضرات آیات: مرحوم حاج آقا احمد قمی و مرحوم حاج میرزا ابوالقاسم طباطبایی قمی).

فقید سعید دوران کودکی را در نجف اشرف گذرانید و در دامان پدر بزرگوار

و مادر مکرمه اش (دختر آیت الله سیدزکریا قزوینی از شاگردان شیخ انصاری و سید حسین کوهکمری و از علمای بزرگ قم ، م 1313 ق)) بالید ، تا در 1331 ق همراه پدرش به مشهد مقدس آمد و ادبیات و سطوح را از علما و مدرسین مشهد فراگرفت و در 1347 ق رهسپار مکه مکرمه شد و در بازگشت به مدت 6 ماه در اصفهان اقامت گزید و از دروس اساتید آنجا بهره برد . در سال 1350 ق ، رهسپار نجف شد و چند سال از درس های آیت الله میرزای نائینی بهره مند شد و باز به مشهد مراجعت کرد و از دروس پدر بزرگوارش استفاده نمود . در سال 1354 ق - به دنبال تبعید والد ارجمندش به عراق در اعتراض به کشف حجاب - به کربلا رفت و سال های متمادی از دروس والد گرامیش و اساتید دیگر استفاده کامل نمود و علاوه بر تحصیل ، به تدریس سطوح عالییه پرداخت و شاگردان فراوان پرورش داد . در سال 1368 ق ، به مشهد مقدس بازگشت و به اقامه جماعت (در مسجد گوهرشاد) ، تدریس خارج فقه و اصول ، تألیف کتب فقهی ، پرداخت تا پس از وفات آیت الله بروجردی ، رساله عملیه اش به چاپ رسید و به عنوان یکی از مراجع تقلید مطرح شد . با شروع نهضت اسلامی مردم ایران و قیام روحانیت و مرجعیت ، آن فقیه بزرگ نیز از مشهد به پاخاست و با اعلامیه ها و سخنرانی های توفنده و کوبنده اش رژیم شاه را به باد انتقاد گرفت و خانه اش همواره محل شور و گردهم آیی مبارزان و

مجاهدان و مخالفان رژیم بود تا آنکه در 15 خرداد 1342 ش دستگیر و به تهران انتقال داده شد و پس از چند ماه زندانی بودن، به کرج تبعید شد و تا سال 1357 ش (15 سال) در تبعید بود تا با پیروزی انقلاب اسلامی آزاد شد و به مشهد بازگشت. شریف رازی می نویسد:

« آفای قمی، در عبادت و زهد و ورع از اوتاد عصر خویش و در بسیاری از صفات نسخه اول مرحوم والدش، و دارای تعصب و غیرت دینی و دائم الذکر و مداوم به زیارت عاشورا و جامعه، و غالباً شب زنده دار و مقید به نوافل یومیه و اوراد و اذکار مرتبه می باشد ». (گنجینه دانشمندان، ج 7، ص 142).

برخی از آثار آن مرحوم عبارتند از:

1. توضیح المسائل 2. حاشیه عروه الوثقی 3. مناسک حج 4. کتاب الحج (3 ج) 5. مجموعه اعلامیه ها و پیام ها 6. تقریرات درس اصول میرزای نائینی. آن فقیه بزرگ، پس از عمری نزدیک به یکصد سال، در روز یکشنبه 20 خرداد 1386 ش (24 جمادی الاوّل 1428 ق) چشم از جهان فرویست و پیکر پاکش در روز چهارشنبه پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله العظمی وحید خراسانی بر آن، در دارالزهد حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد. و در سوگ وفاتش پیام های متعدد تسلیت از سوی مقام معظم رهبری و مراجع عظام تقلید، صادر شد

ص: 388

آقای حاج سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی یکی از مفاخر دانشمندان شیعه در عصر کنونی به شمار می رفت. وی یکی از خبرگان سرشناس شیعه در کتابشناسی، نسخه شناسی، تاریخ، تراجم، حدیث و رجال بود. فقید سعید در روز یکشنبه 23 جمادی الاول 1348 ق در نجف اشرف دیده به جهان گشود. پدرش حجهالاسلام آقا سیدجواد طباطبایی (م 1363 ق و مدفون در حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام) نوه دختری آیت الله العظمی سیدمحمد کاظم یزدی صاحب عروه الوثقی و از شاگردان ایشان و مادرش فرزند آقا سیداحمد (پسر صاحب عروه الوثقی) بوده است. معظم له در اوان بلوغ پدرش را از دست داد، اما با کوشش بسیار به تحصیل علم برخاست و نزد اساتید بزرگ نجف به فراگیری علوم دینی پرداخت.

ادبیات را نزد آیت الله سیدهاشم حسینی تهرانی (نویسنده علوم العربیه) و قوانین را در محضر آیت الله فانی اصفهانی و شرح منظومه را نزد آیت الله العظمی سید عبدالاعلی سبزواری، و اسفار را در خدمت علامه حکیم شیخ صدرا بادکوبی فراگرفت. نیز هم زمان سطوح عالیه را در درس های آیت الله شیخ عبدالحسین رشتی (صاحب شرح کفایه) و علامه شیخ مجتبی لنگرانی و خارج فقه و اصول و تفسیر را نزد آیات عظام: آقای خوبی و آقا سیدعبدالهادی شیرازی آموخت. استاد فقید در این سال ها و پس از آن با حضرات آیات: شیخ مجتبی لنگرانی و علامه شیخ محمدعلی غروی اردوبادی و بیش از همه با علامه کبیر شیخ آقابزرگ تهرانی و علامه شیخ عبدالحسین امینی ارتباط نزدیک برقرار کرد و سالیان بسیاری از محضر این دو بزرگمرد بهره برد و این همه 25 سال به طول انجامید. وی در

طول این سال ها با روش تحقیق و زمینه های تحقیق در رجال، تراجم، کتابشناسی، حدیث و تاریخ آشنا شد و بهترین همکاری ها را با علامه تهرانی و علامه امینی به عمل آورد. او در تأسیس کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام (در نجف اشرف) با علامه امینی همکاری گسترده ای به عمل آورد و برای مخطوطات آن فهرست گسترده ای نگاشت که اینک آماده چاپ است. هم چنین پیش از مهاجرت به قم، مدیریت مدرسه سید در نجف را سال ها بر عهده داشت و منشأ خدماتی بود و هم زمان به یاری علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی در تدوین و تألیف الذریعه شتافت. استاد در سال 1396 ق نجف اشرف را به قصد قم ترک کرد و با فراغ بال و آسودگی خیال به تألیف و تحقیق دست یازید و خانه اش محل آمدورفت مؤلفان و محققان شد. سکونت استاد در قم باعث شد تا مراکز تحقیقی و کتابخانه های کشور به سوی او روی آورند و از تجربیات و اطلاعات گرانبهای او استفاده های بسیار برند. از جمله ماه ها در مشهد مقدس سکونت گزید و برای کتابخانه آستان قدس رضوی فهرست های گوناگون تهیه کرد. در قم نیز به یاری مؤسسه آل البیت علیهم السلام شتافت و در پی نهادن مجله وزین تراثنا و تداوم و غنای آن از هیچ کوششی دریغ نورزید. معظم له برای غنای تحقیقات خود سفرهای بسیار به نقاط مختلف ایران، عراق، سوریه، لبنان، اردن، کویت، ترکیه، عربستان، انگلستان و آمریکا کرد و در طول این سفرها از کتابخانه های مختلف بازدید کرد و یادداشت های بسیار برداشت و نتیجه مطالعات خویش را در «نتایج الاسفار» گرد آورد. هم چنین احادیث و

فضایل اهل بیت علیهم السلام را به نقل از کتاب های مخطوط در کتاب «قید الاوابد و جمع الشوارد» جمع آورد. فقید سعید از حضرات آیات: سیدعبد الهادی شیرازی، سیدابوالقاسم خویی و شیخ آقا بزرگ تهرانی اجازه روایت داشت و به گروهی اجازه روایت داد. وی به عنوان کتابشناسی برجسته در خاورمیانه و دیگر کشورهای اسلامی شناخته شده بود و در کنگره هایی مانند: هزاره شیخ طوسی (مشهد)، هزاره شریف رضی (تهران)، امام حسین، غدیر خم (هر دو در لندن)، کنگره شیخ مفید (قم)، کنگره کتاب و کتابخانه در اسلام (مشهد)، شرکت داشت و مقالاتی ارائه داد. فقید سعید متواضع و فروتن، کم توقع، بردبار، قانع و با سخاوت، کم حرف و خوش محضر و خوش اخلاق، بذله گو و مهمان نواز و دارای خطی خوش و حافظه ای شگرف بود. در خانه اش به روی همگان باز بود و گاه کسانی تا چند روز مهمان او بودند. اطلاعات علمی و کتابخانه اش را به رایگان در اختیار همگان می نهاد. (به همین جهت در مقدمه کتاب های بسیاری از ایشان تمجید و تقدیر شده است.) در فهم مطالب علمی دقت و حوصله بسیار داشت و گاه برای درک یک مطلب رنج سفر را بر خویش هموار مینمود. اگر مطلبی را نمی دانست از هر کس ولو شاگردان جوانش می پرسید و از این بابت ابایی نداشت. جوانان اهل تحقیق را بسیار تشویق می کرد و مطلقاً در مقام عیب جوئی بر نمی آمد. در یادداشت برداری ها و مطالعات خود تنها به کتاب های چاپی بسنده نمی کرد و از کتاب های مخطوط نیز نمی گذشت و لذا در آغاز و انجام کتاب هایش موارد مهم کتاب یادداشت شده بود.

بسیار متدین و متعبد بود و از سر غیرت دینی عمری در جهت بزرگداشت تشیع و غدیر و اهل بیت علیهم السلام کوشید. کتابخانه بزرگ و کم مانند خود را در اختیار دیگران نهاده بود و گاه تا چندین جلد کتاب را به یک تن - برای مدت های طولانی - امانت می داد و خم به ابرو نمی آورد (او خود می فرمود: یک دهم کتابخانه ام نزد دیگران به امانت است). تبحر وی در رجال، تراجم، حدیث، تاریخ، کتابشناسی و نسخه شناسی از آثار متعدد او هویداست.

برخی از کتاب ها و مقالات بلند چاپ شده اش عبارت اند از :

1. حياه الشيخ يوسف البحراني (اولين نوشتار استاد در 1377 ق)
 2. الغدير في التراث الاسلامي (کتابنامه غدیر خم)
 3. الشيخ المفيد و عطاؤه الفكري الخالد 4. في رحاب نهج البلاغه (کتابنامه نهج البلاغه)
 5. اساتيد و مشايخ شيخ طوسي 6. ما ينبغي نشره من التراث (معرفی کتاب های ارزنده مخطوط)
 7. اهل البيت عليهم السلام في المكتبة العربية (معرفی و توصیف کتاب های عربی اهل سنت در فضایل اهل بیت)
 8. فهرست کتابخانه علامه طباطبایی دانشگاه شیراز 9. الشيعة و هجمات الخصوم.
- عنوان برخی از تحقیق و تصحیح های چاپ شده او عبارت است از:
10. فهرست شيخ منتجب الدين 11. ترجمه الحسن و الحسين عليهما السلام (از کتاب طبقات ابن سعد)
 12. مقتل امير المؤمنين (ابن ابی الدنيا)
 13. الاربعون المنتقى من مناقب المرتضى (ابو الخير طالقانی قزوینی)
 14. الحسين و السنه (مجموعه سه بخش از آثار اسلامی پیرامون امام حسین علیه السلام از فضایل الصحابه - احمد بن

حنبل، انساب الاشراف بلاذری و معجم الكبير طبرانی)، 15 . مناقب اميرالمؤمنين عليه السلام (احمد بن حنبل)

16 . طرق حديث من كنت مولاه في مولاه (حافظ ذهبي)

17 . ترجمه اميرالمؤمنين (ابن عساكر)

18 . فرائد السمطين في فضائل المرتضى و البتول و السبطين (حموى جوينى)

19 . عقد الدرر في اخبار المهدي المنتظر (سليم شافعى دمشقى)

20 . فهرست شيخ طوسى

و از ديگر تأليفات چاپ نشده او عبارت است از:

21 . على ضفاف الغدير (تكميل، تهذيب، تحقيق و استدراك الغدير)

22 . نتايج الاسفار 23 . قيد الاوابد 24 . مستدرک الذريعه 25 . اضواء على الذريعه (تعليقات و ملاحظات بر الذريعه)

26 . معجم اعلام الشيعه (اين كتاب، به چاپ رسيد)

27 . تعليقات بر «طبقات اعلام الشيعه»

28 . مكتبه علامه الحلي (به چاپ رسيده است)

29 . انباء السماء برزیه كربلاء (تكميل، تعليق و استدراك «سيرتنا و سنتنا» علامه امينى)

30 - 31 . فهرس المخطوطات العربيه فى مكتبه اميرالمؤمنين عليه السلام 32 و 33 . فهرس كتب الحديث و فهرس الكتب الفقيهيه فى

مكتبه الامام الرضا عليه السلام 34 . الفهرس الوصفى للمنتخب من المخطوطات العربيه فى مكتبات تركيا (نسخه خطى آن در كتابخانه

آيت الله مرعشى در دو جلد است)

35 . مخطوطات اللغه العربيه فى مكتبات ايران 36 . فهرس المختارات من مخطوطات تركيا 37 . فهرس المنتقى من مخطوطات الحجاز

38 . فهرس المنتخب من المخطوطات تبريز 39 . فهرس المنتخب من مخطوطات لند 40 . المهدي عليه السلام فى السنه النبويه

(مجموعه احاديث صحاح اهل تسنن پيرامون حضرت مهدي عليه السلام).

آن قلب

ص: 393

پرطپش پس از پشت سر نهادن چند بیماری، در تاریخ هفتم رمضان 1416 ق (8 بهمن 1374 ش) در 68 سالگی بدرود حیات گفت و پس از یک تشییع باشکوه، در صحن مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

(برگرفته از: الغدير في التراث الاسلامي (سيدعبدالعزيز طباطبائي)، ص)

طبسی حائری 1365 - 1424 ق

آقای حاج سیدمحمد علی حائری طبسی، در سال 1365 (1325 ش) در کربلا زاده شد. پدرش آیت الله حاج سیدمحمد رضا طبسی حائری (م 1394 ق) از شاگردان علامه شیخ محمدعلی حائری سنقری، از علما و ائمه جماعات حرم مقدس حسینی علیه السلام بود. وی، در اوان نوجوانی ادبیات را نزد مرحوم حاج شیخ جعفر رشتی و سطوح فقه و اصول را نزد حضرات آیات: پدر بزرگوارش، شیخ محمدحسین مازندرانی و شیخ محمدحسین سیبویه آموخت و هم زمان به تدریس کتب پیشین پرداخت. وی، در اثر مخالفت با حکومت بعث عراق و فعالیت های سیاسی و اجتماعی به زندان رفت و پس از آزادی، از عراق اخراج شد و در سال 1392 ق به قم آمد و به تأسیس حسینیه کربلایی های مقیم قم و اقامه جماعت و برپایی مجالس بزرگداشت ائمه اطهار علیهم السلام و تدریس و تحصیل پرداخت.

وی در دروس آیات عظام: گلپایگانی، مرعشی نجفی، سید علی علامه فانی اصفهانی، شیخ کاظم تبریزی و شیخ راضی تبریزی شرکت مداوم داشت و تقریرات درس آنان را هم نگاشت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به حکم امام، به اقامه نماز جمعه در شهرستان طبس پرداخت و پس از 5 سال، به قم آمد و به خدمات علمی

و اجتماعی پیشین خویش مشغول شد .

وی از گروهی از علما مانند آیات عظام: محمدمهدی موسوی کاظمی (صاحب احسن الودیعہ)، سیدعبدالله شیرازی، سیدعلی طباطبایی تبریزی و مرعشی نجفی اجازه روایت داشت و به جمعی هم اجازه روایت بخشوده بود . کتابخانه پدری اش را، که مشحون از نسخ خطی و چاپی ممتاز بود، به خوبی محافظت و نگهداری نمود و با تمام سختیها و دشواری ها، آنها را از کربلا به قم انتقال داد و سرانجام، همه آنها را بنام «مکتبه الامام الرضا» وقف نمود که اینک، مورد استفاده و مراجعه محققان علوم اسلامی است .

تألیفات وی عبارت اند از :

1 . کتاب الطهاره 2 . کتاب الصلاه 3 . تقریرات درس فقه آیت الله گلپایگانی (بحث قضاء)

4 . تقریرات درس فقه و اصول آیت الله علامه فانی (10 ج)

5 . بیان الاخبار فی الاساتید و الاخبار 6 . تقریرات درس فقه آیت الله مرعشی نجفی معظم له پس از مدتی بیماری، در روز پنجشنبه 15 جمادی الثانی 1424 (23 مرداد 1382) درگذشت و پیکر پاکش صبح روز جمعه پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله سیدصادق روحانی بر آن، در قبرستان شیخان به خاک آرمید . و پس از وفاتش، کتاب «پنهان تر از پنهانی» در شرح زندگی و خدماتش منتشر شد .

طبسی حائری 1342 - 1421 ق

آقای حاج سیدعلی نقی طبسی حائری، یکی از علمای مشهد مقدس به شمار می رفت. معظم له، در سحرگاه شنبه هفتم رمضان در سال 1342 ق در کربلا زاده شد . پدرش حجهالاسلام حاج سیدکاظم طبسی (م 1380 ق) - برادر آیت الله سید محمدرضا طبسی -

ص: 395

یکی از علما و ائمه جماعات کربلا و از شاگردان حضرات آیات: شیخ محمدعلی سیبویه و شیخ علی شاهرودی بود. فقیه سعید، پس از کودکی به مکتبخانه خطاط معروف شیخ علی اکبر نایینی رفت و مقدمات را فراگرفت. سپس در مدرسه هندی سطوح اولیه و عالیه علوم دینی را نزد اساتیدی مانند: آیت الله شیخ یوسف بیارجمندی خراسانی آموخت و پس از آن به تحصیل خارج فقه و اصول نزد آیات عظام: حاج آقا حسین قمی، میرزا هادی خراسانی و سیدمحمدهادی میلانی پرداخت و هم زمان سطوح را تدریس و شاگردانی چند، تربیت نمود، که از جمله آنان: آیت الله حاج شیخ جواد کربلایی است. وی در آن زمان مورد وثوق غالب علمای کربلا و به ویژه آیت الله قمی بود و از اصحاب خاص آن مرجع بزرگ و وکیل مالی ایشان به شمار می رفت. پس از وفات آیت الله قمی (ربیع الاول 1366 ق) همراه فرزند استادش آیت الله حاج آقا حسن قمی به مشهد آمد (تابستان 1326 ش) و سالیان بسیار به تدریس سطوح در مدرسه سلیمانیه و اقامه جماعت در یکی از رواق های مسجد جامع گوهرشاد و تبلیغ دین و تشکیل جلسات هفتگی برای توده مردم و تألیف و تصنیف پرداخت و تا زمانی که سلامتی اش اجازه می داد، در خدمت خاص و عام بود و در پیشبرد اهداف شرع مقدس، کوتاهی نمی کرد و در این راستا حسینیه ای باشکوه، همراه با کتابخانه، نوارخانه و دارالقرآن الکریم و انتشارات فدک را بنیاد نهاد و ده ها کتاب را منتشر ساخت. وی از اکثر علما مانند آیت الله میلانی و آیت الله بروجردی و امام خمینی اجازه داشت و در راه پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی ایران در سال

1357، پیام‌ها و تلگراف‌ها متعدد صادر نمود.

آثار وی، عبارتند از:

1. التحصیل فی ایام التعلیل (2 ج) - چاپ شده -

2. کشکول یا دانستی‌های سودمند (3 ج) - چاپ شده -

3. مطایبات (لطائف و ظرائف)

4. منتخبات اشعار 5. تقریرات درس فقه آیت‌الله قمی 6. تقریرات درس فقه آیت‌الله میرزا هادی خراسانی معظم له، پس از عمری 79 ساله بر اثر بیماری در سحرگاه روز پنجشنبه 22 جمادی الثانی 1421 ق (31 شهریور 1379 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز جمعه، پس از نماز آیت‌الله زاده آقای حاج سید محمدعلی میلانی بر آن، در حسینیه‌ای که خود بنیاد نهاده بود، به خاک سپرده شد.

عابدی قمی 1335 - 1417 ق

آقای حاج شیخ غلامحسین عابدی از مشاهیر ائمه جماعات قم به شمار می‌رفت. وی در سال 1335 ق (1295 ش) در قم دیده به جهان گشود. در اوان کودکی تندباد اجل گرد یتیمی را بر سرش نشانید و او مجبور شد که پی‌کاری رود، اما شوقش به فراگیری علوم دینی وی را به مدرسه فیضیه کشانید و با جدیت تمام مشغول آموختن مقدمات و سطوح شد. سپس در محضر آیات عظام: سید محمد حجت کوه‌کمری، سید صدرالدین صدر، بروجردی، امام خمینی، گلپایگانی و آقا سیداحمد خوانساری حضر شد و مبانی فقهی و اصولی خود را استوار ساخت. فقید سعید در کنار آموختن، به آموزش شرح لمعه و مکاسب پرداخت و افزون بر آن به امامت جماعت مسجد رضوی - یکی از مساجد مهم قم - تألیف، تأسیس کانون‌های اسلامی برای جوانان، بنیاد انجمن‌های خیریه برای دستگیری از در ماندگان و

ص: 397

مستمندان پرداخت. وی علاقه بسیار به سادات داشت و تواضع، سادگی و دوری از دنیا، روی خوش و اخلاق نیکو از ویژگی های دیگر او بود. از غذایی که دیگران به در خانه اش می آوردند نمی خورد و می گفت: شاید چشم محتاجی به آن افتاده باشد. وی نخستین کسی بود که در دوران سیاه طاغوت، پای اعلامیه ائمه جماعات قم را امضا می کرد. با این که از آیات عظام سیدابوالحسن اصفهانی، سیدعبدالهادی شیرازی، سیدمحسن حکیم، سیدمحمد رضا گلپایگانی و دیگران اجازه امور حسبه را داشت، هیچ گاه از سهم امام استفاده نکرد و هدیه ای از کسی قبول ننمود.

برخی از تألیفات آن مرد بزرگوار عبارت اند از:

1. وهابیت چیست؟ 2. معراج پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم 3- دانستی های تاریخ (12 ج) 4. کشکول نمونه وی در روز سه شنبه شانزدهم مرداد 1375 (20 ربیع الاول 1417 ق) در هشتاد سالگی بدرود حیات گفت و در چهارشنبه پس از نماز آیت الله صافی گلپایگانی بر پیکرش و تشییع جنازه شایسته در قبرستان باغ بهشت قم به خاک سپرده شد.

عارفی 1311 - 1422 ق

آقای حاج شیخ جواد عارفی بیرجندی، از علمای مشهور خراسان و بزرگ عالمان بیرجند به شمار بود. فقیه سعید در سال 1311 ق، در بیرجند به دنیا آمد. مقدمات و ادبیات را نزد برادرش حجهالاسلام شیخ محمدعلی عارفی خواند، و پس از آن شرح لمعه را در محضر آیت الله شیخ محمدباقر بیرجندی صاحب «کبریت احمر» (م 1352 ق) و رسائل، مکاسب و کفایه را هم نزد آیت الله حاج شیخ هادی هادوی فراگرفت. سپس در سال 1333 ق راهی مشهد مقدس شد و

ص: 398

دگر باره کفایه را در محضر آیت الله حاج شیخ محمد آقازاده - فرزند آخوند خراسانی - پیاموخت و در ضمن از فاضل بسطامی صاحب فردوس التواریخ و عمویش حاج شیخ اسماعیل ایمانی بهره برد .

در حدود سال 1336 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و خارج فقه و اصول را از آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، شیخ محمدعلی حائری قمی، حاج شیخ مهدی حکمی قمی، حاج شیخ ابوالقاسم قمی و آیت الله سید محمد حجت کوهکمری فراگرفت و در تابستان ها نیز به اصفهان می رفت و از محضر آیات عظام: حاج سیدعلی نجف آبادی و شیخ محمد حسین مسجد شاهی بهره فراوان می برد. او یکی از شاگردان کوشا و سختکوش حاج شیخ عبدالکریم بود که حدود 10 سال از بحث های معظم له استفاده شایان برد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. وی در زمان استبداد رضاخانی در اراک به علت سخنرانی علیه بی حجایی و تأکید بر شعائر اسلامی، تحت تعقیب قرار گرفت و در بیرجند مدت ها به زندگی مخفیانه روی آورد تا سرانجام دستگیر و زندانی شد، و پس از آزادی از زندان در زادگاهش اقامت گزید و بیش از نیم قرن به بزرگداشت و ترویج شعائر دینی و تدریس و پرورش شاگردان، و اقامه جماعت (که حتی تا چند روز پیش از وفاتش، و با وجود کهولت سن، نماز جماعت سه وعده اش ترک نشد) و تبلیغ دین پرداخت و با کوشش بسیار، مدرسه علمیه معصومیه را که مخروبه و تحت تصرف غیراهلش بود از تصرف غاصبان و نااهلان درآورد و حوزه علمیه باشکوهی بنیاد نهاد. زندگی اش ساده و بی آرایش بود و از وجوهات مصرف نمی کرد و اندک

ص: 399

هزینه زندگی اش از ملک شخصی اش تأمین می شد. از هرگونه تشریفات و تجملات به دور بود و چیزی از عبادت ها، ریاضت ها، تکلیف ها، تهجد و روزه و قرائت قرآن و ادعیه را فروگذار نمی کرد. آثار به جا مانده اش تقریرات درس فقه و اصول آیت الله حائری یزدی بود.

آن فقیه بزرگ، در نیمه شب عید قربان 1422 ق در 111 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در مدرسه معصومیه بیرجند به خاک سپرده شد و در غم فقدانش، از سوی مقام معظم رهبری پیام تسلیتی صادر شد .

عالمی 1346 - 1420 ق

آقای حاج شیخ محمدعلی عالمی دامغانی، از علمای مشهور سمنان در سال 1346 ق (1306 ش) در روستای «حجاجی» دامغان دیده به جهان گشود و پس از تحصیلات نخستین، در مکتبخانه، وارد مدرسه علمیه دامغان شده و به فراگیری ادبیات و مقدمات پرداخت. سپس راهی همدان شد و در مدرسه علمیه آخوند سطو عالیه را فراگرفت و سالیانی چند از درس خارج آیت الله آخوند ملاعلی معصومی همدانی بهره برد. در سال 1331 ش رهسپار قم شد و از آیات عظام: بروجردی، امام خمینی، گلپایگانی، محقق داماد و علامه طباطبایی توشه فراوان برگرفت و مبانی علمی خویش را استوار ساخت. معظم له در سال 1342 ش بنا به توصیه آیت الله العظمی گلپایگانی رهسپار سمنان شد و به ترویج دین و تبلیغ احکام الهی پرداخت و آنی از تألیف و تدریس و وظایف اجتماعی خویش نیاسود. وی همگام با قاطبه علما و مراجع تقلید، در مبارزه با رژیم شاه نقش فعال داشت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، خود سرپرستی بسیاری از نهادهای انقلابی را برعهده گرفت. هم زمان

به اقامه نماز جمعه و تدریس در مراکز عالی حوزه و دانشگاه و نیروهای نظامی و انتظامی پرداخت و سهمی بزرگ در حفظ و حراست از باورهای دینی و انقلابی مردم به خود اختصاص داد و تمام وقتش را در تألیف و تدریس و اقامه جماعت (در مسجد جامع سمنان) گذراند و نمایندگی مردم استان را در مجلس خبرگان رهبری برعهده داشت.

برخی از تألیفات وی، عبارت اند از:

1. پیغمبر و یاران (5 ج) 2. شاگردان مکتب ائمه علیهم السلام (3 ج) 3. جامع الفروق 4. جوانان چه می پرسند؟ 5. حسین علیه السلام نفس مطمئنه 6. صحنه هایی از قیامت (ترجمه «مشاهدالقیامه» نوشته سیدقطب) آماده چاپ
7. رساله در رضاع 8. رساله در ارث زوجه 9. شرح عروهاالوثقی 10. تقریرات درس اساتیدش در قم معظم له، در غروب پنجشنبه 28 جمادی الاول 1420 ق (18 شهریور 1378 ش) در 72 سالگی بدرود حیات گفت و با درگذشتش موجی از غم و اندوه بر شهر سایه افکند و پیکر پاکش در صبح روز شنبه، پس از تشییعی در خور و شایسته در قبرستان عمومی شهر به خاک سپرده شد.

عبیری 1381 - 1424 ق

آقای عباس عبیری، به حق از جمله کسانی بود که همه عمر و استعداد و توانایی های ذهنی و قلمی خود را صرف دین و فرهنگ کرد. به سال 1341 در شهرستان گرگان دیده به جهان گشود.

تحصیلات خود را تا دیپلم تجربی در زادگاه خود به پایان برد و در سال 1360 وارد حوزه علمیه گرگان شد. در مدرسه علمیه صالحیه که از مدارس کهن آن شهر و منطقه

است، در محضر تنی چند از بزرگان علم و ادب و اخلاق، دوره سطح را پشت سر گذاشت. برای تکمیل تحصیلات حوزوی، وارد قم شد و نزدیک به هشت سال نزد آیات: طسوجی و حرم پناهی خارج فقه و اصول را فراگرفت. مدتی را نیز در حوزه های علمیه بندرعباس و گرگان به تدریس گذراند و سپس به قم بازگشت.

تحصیلات دانشگاهی او در رشته زبان و فلسفه آغاز و به انجام رسید. از دانشگاه تربیت مدرس قم، کارشناسی ارشد و از دانشکده باقرالعلوم کارشناسی زبان گرفت، تا این که در نهم دی ماه 1382 وفات یافت.

عباس عبیری، آثار بسیاری در رشته های گوناگون علمی و هنری آفرید. افزون بر این همه، ویرایش انبوهی از تألیفات حوزویان، وامدار قلم پاکیزه و نکته سنج او است. نام عبیری را می توان در شناسنامه شمار فراوانی از آثار دینی و علمی یافت و بر تعهد عالمانه او در رونق بخشی به نثر حوزه آفرین گفت. وی، در ویراستن متون مذهبی، از هیچ گونه فداکاری دریغ نکرد و آن چه از وی در آن آثار باقی ماند، تنها نامی در شناسنامه آن ها است که به هیچ روی، تکافوی زحمات و خدمات او را نمی کند. اما او به سان همه مردان و هنرمندانی که هنر خود را سرمایه اجتماع و نیاز فرهنگ می دانند، آن چه در توان جسمی و روحی خود داشت، خالصانه بذل کرد و جز بهینه سازی و خدمت به فرهنگ دینی، مزدی نخواست.

قلم و نثر استاد عباس عبیری، لطف و صفای ویژه ای داشت که نزد کمتر نویسنده ای می توان، چنین مهارت هایی را یافت. اگر بپذیریم که زیبایی

نثر و توانایی نویسنده در آفرینش جملات جاندار و پر از آرایه های درونی و بیرونی، اثری از آثار روح زنده و قلب تپنده نویسنده است، نیز باید پذیرفت که عبیری از لطیف ترین روح های پاکیزه برخوردار بود. همگان می دانیم که از میان صدها مؤلف، تنی چند نویسنده هستند. هر مؤلفی را نمی توان نویسنده دانست؛ زیرا نویسنده، آن نیست که می نویسد. نویسنده، یعنی آن که می آفریند و آفرینش های او همگی زنده و زیبا هستند. عبیری از معدود مؤلفانی بود که آثار آنان، علاوه بر فضیلت های معنایی، کرامت های لفظی و زیباشناختی نیز دارند. بدین رو، ارتحال زود هنگام او را باید ضایعه ای اسفناک برای اهل قلم و هنرمندان کلامی دانست. بر این همه دعوی، تنها نجوای جیحون را شاهد می آوریم که سرشار از جملات زنده و زیبا و هنرمندان است.

تلاش او در احیای نام و یاد ابرار این امت نیز ستودنی است. او به مدد مطالعات و به یاری قلم توانا، شماری از برگزیدگان حوزه و عالمان دینی را، موضوع آثار خود کرد و خواندنی ترین آثار این چنینی را آفرید.

هم چنین در وادی هنرهای تصویری و عرصه فیلمنامه نویسی، دو فیلمنامه از او باقی مانده است؛ بنام های «معرکه»، «و» «سیمای پاییزی»، «این دو فیلمنامه، مراحل ساخت و تدوین نهایی را می گذرانند. آثار قلمی او که همگی آراسته به زیبایی های معنوی و لفظی هستند، بدین قرار است:

1. نجوای جیحون: زندگینامه ناصر خسرو قبادیانی 2. زندگینامه وحید بهبهانی 3. زندگینامه هبه الدین شهرستانی 4. زندگینامه آیت الله سید محسن حکیم 5. زندگینامه آیت الله سید محمود شاهرودی 6. زندگینامه حجه الاسلام سید محمدباقر

شفتی 7. زندگینامه حاج آقا نورالله اصفهانی 8. زندگینامه سیدعلی خان کبیر 9. زندگینامه آیت الله بروجردی 10. زندگینامه سیدنعمت الله جزایری 11. زندگینامه سیدعبدالله شبر 12. آفتاب تقیه، زندگینامه علی بن یقطين 13. گنجینه اسرار، زندگینامه جابر جعفی و ابن علقمی

14. سایه اشراق، زندگینامه میرداماد 15. سوز پرواز، زندگینامه سیدبن طاووس 16. راهنمای مربیان تربیتی

پاره ای از مقالات او نیز بدین شرح است:

1. نئورنالیسم و رسالت اجتماعی دین 2. اکسپرسیونیسم و شهود عرفانی 3. مبانی فقهی در تصویرسازی اما شاید بتوان گفت، مهم ترین تألیف و اثر او در زندگی کوتاهش، اخلاق علمی و فضیلت هایی بود که فقط در نویسندگان مخلص و نامی، جمع آن ها را می توان یافت. در زندگینامه کوتاهی که هم زمان با مجالس ترحیم او در شهرستان گرگان منتشر یافت، دوستان و همدلان آن مرحوم، نوشته اند: «او از نظر تحصیلات حوزوی و دانشگاهی، تخصص و تجربه در زمینه شعر، پژوهش، داستان نویسی، فیلمنامه نویسی، ویراستاری و... از موفق ترین طلاب جوان حوزه بود. اما هیچ گاه از خویش سخن نمی گفت و اهل ریا و تفاخر نبود. جذبه ای روحانی داشت. در نخستین برخورد، همه را مجذوب ادب و وقار خود می کرد. به گفته برخی از نویسندگان و فرزندگان، نثر زیبای عبیری از زیباترین نثرها، و او از بهترین ویراستاران کشور بود. عبیری، بیش از صد کتاب را به قلم و ویرایش خود عبیرآمیز کرد و در زمینه هنر نیز مطالعات فراوانی داشت.»

(با استفاده از مقاله آقای رضا بابایی)

عرفانیان خراسانی 1349 - 1424 ق

آقای حاج شیخ غلامرضا عرفانیان خراسانی، یکی از علمای

ص: 404

حوزه علمیه قم بود.

وی، در سال 1349 ق در مشهد مقدس به دنیا آمد و پس از دوران کودکی و نوجوانی، ادبیات و سطوح را در حوزه مشهد مقدس گذراند. سپس در سال 1375 به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های آیات عظام: آقای خوبی و آقای حکیم و شیخ محمدرضا مظفر شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و تقریرات درس آنان را نگاشت.

او در نجف در تحقیق برخی از مجلدات بحار الانوار و کتب اربعه شرکت جست و جزو اعضای گروه تحقیق «معجم رجال الحدیث» آیت الله العظمی خویی بود. سپس به قم آمد و یکسره به تحقیق و تألیف و تدریس سطوح پرداخت و مدتی هم در مشهد مقدس اقامت گزید و به تحقیق برخی از کتاب های تراشی اشتغال داشت.

برخی از آثار چاپی او عبارت اند از:

1. صلاه اللیل فضلها و وقتها 2. تتمیم اصول الفقه (نوشته: علامه شیخ محمدرضا مظفر)
 3. مشایخ الثقات 4. الرأی السدید فی الاجتهاد و التقليد (تقریرات بحث آیت الله خویی)
 5. فلسفه غیبت حضرت ولی عصر علیه السلام 6. تحقیق «فضائل الا شهر الثلاثه» - شیخ صدوق -
 7. تحقیق «قصص الانبیاء» قطب الدین راوندی 8. تحقیق «کتاب الزهد» حسین بن سعید اهوازی 9. الثقات فی اسانید کامل الزیارات .
- و کتاب های غیر چاپی او هم عبارت اند از:
10. تقریرات درس فقه آیت الله خویی
 11. تقریرات درس اصول آیت الله خویی
 12. مغنم الحسنی فی شرح العروه الوثقی
 13. العین المسکوکة فی حکم الالبسه المشکوکة
 14. وثاقت علی بن ابی حمزه بطائنی و فرزندش

ص: 405

15 . مشایخ النجاشی

16 . مشایخ برقی و علی بن حسن طاطری

17 . تعلیقه بر قاموس الرجال

18 . تعلیقه بر معجم رجال الحدیث

19 . تعلیقه بر جامع الرواه و نقد الرجال

20 . تعلیقه بر شرح لمعه

آن عالم بزرگوار پس از عمری تحقیق و تألیف، در اثر بیماری در روز جمعه 5 رمضان 1424 ق (9 آبان 1382 ش) در 75 سالگی درگذشت. و در قبرستان باغ بهشت قم به خاک سپرده شد.

(کاظم الفتاوی، المنتخب من رجال الفكر والادب، ص 358)

عسکری 1338 - 1428 ق

آقای حاج سید مرتضی عسکری، یکی از متکلمین نامی شیعه و از علمای بزرگ جهان تشیع در عصر حاضر بود که آوازه کتابها و آثارش، مرزهای کشورهای اسلامی را درنور دیده و راهگشای بسیاری از رهپویان طریق حقیقت بود.

فقید سعید در 8 جمادی الثانی 1332 ق (1293 ش) در سامراء در بیت علم و تقوا و فضیلت زاده شد.

خاندان او همه از علما و دانشمندان، و بیت او بیت علم و جلالت و شرف و فضیلت از زمان صفویه تا کنون بوده اند. پدرش آیت الله سیدابو محمد ساوجی (م 1333 ق)، در نهایت بزرگی و ورع و تقوا و از ملازمان فقیه اخلاقی عمه سیدمرتضی کشمیری، و مؤلف کتاب «صلاهاللیل» و مادرش دختر آیت الله میرزامحمد عسکری تهرانی بوده است (نقباءالبشر، ج 1، ص 78) و نیای پدری اش آیت الله سیداسماعیل بن سیدمحمد کوچک حسینی ساوجی (م بعد 1306 ق) شیخ الاسلام ساوه و صاحب کتاب

« سفرنامه حج » و نیای مادری اش آیت الله سید میرزا احمد ساوجی (م 1305 ق) - از شاگردان حاج ملا احمد نراقی و میرزا مسیح
تهرانی - بوده است. (1)

معظم له ، در سال 1305 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و دروس سطح را نزد آیت الله مرعشی نجفی و شیخ محمد حسین شریعتمدار
ساوجی ، و فلسفه و کلام را از امام خمینی ، و تفسیر را از آیت الله میرزا خلیل کمره ای و دروس دیگر را هم از آیت الله حاج شیخ مهدی
حکمی قمی فراگرفت و این درسها را با رفیق صمیمی اش آیت الله حاج سید محمود طالقانی مباحثه می کرد .

او در سال 1354 ق به زادگاهش - سامرا - بازگشت و باقیمانده سطوح را نزد دایی بزرگوارش آیت الله شیخ نجم الدین عسکری تهرانی
آموخت ، سپس در بغداد به نشر مقالات متعدد در مجلات معتبر علمی عراق و کشورهای عربی پرداخت و در سال 1373 ق ریاست
جمعیت صندوق خیریه اسلامی - که مرحوم علامه سید هبهالدین شهرستانی آن را تاسیس نموده بود - را برعهده گرفت و منشا خدمات
بزرگی در عرصه فرهنگی در مبارزه با اهداف شوم استعمار گردید که از آن جمله تأسیس « مدارس الامام الجواد » در شهرهای مختلف
عراق و درمانگاه « الرعایه الاسلامیه » بود . او در بغداد امام جماعت حسینی « الکراده الشریقه » بود و در سال 1384 ق دانشکده « اصول
الدین » را بنیاد نهاد و تحت حمایت مستقیم آیت الله العظمی حکیم به مبارزات و اقدامات اساسی و علمی بسیار روی آورد و نسلی از
جوانان متدین و روشن بین را با همکاری دوستانش همچون استاد احمد امین کاظمی

ص: 407

و سید محمدباقر صدر تربیت نمود . در سال 1389 ق ، رژیم بعث عراق او را از عراق اخراج کرد و او در لبنان تالیفات و اقدامات خود را پی گرفت و پس از مدتی به ایران مهاجرت کرد و در تهران اقامت گزید و در سال 1398 ق ، مجمع علمی اسلامی را تأسیس کرد و سال 1416 ق (1375 ش) دانشکده اصول الدین را در قم و تهران و دزفول بنیاد نهاد .

مرحوم علامه عسکری ، از جمله علمای بزرگ شیعه بود که همواره نسبت به جریانات و وقایع عالم اسلام حساسیت نشان می داد و درباره نهضت الجزایر ، نهضت فلسطین و بیش از همه نهضت اسلامی مردم ایران بر علیه رژیم طاغوت ، سخنرانی کرد و اعلامیه داد و به روشنگری پرداخت و با علمای اسلامی در راه احیای احکام اسلامی به رایزنی و مکاتبه و مشاوره دست زد . او تمام زندگی اش را وقف احیای دین و ترویج مذهب حق و مکتب اهل بیت علیهم السلام نمود و با افسانه ها و خرافه های تاریخی و مذهبی به مبارزه برخاست و بسیاری از مطالبی که در طول قرون گذشته از سوی مکتب خلفا به عنوان حقایق تاریخی مورد پذیرش قرار گرفته بود ، به وسیله بحث و بررسی منصفانه ایشان ، ردّ شد و کذب و جعل و تحریف آنها اثبات شد . آثار ایشان تأثیری بی نظیر در میان پیروان مکتب خلفا بر جای نهاد و هزاران نفر در کشورهای مختلف اسلامی بر اثر مطالعه کتابهایش به حقانیت مکتب اهل بیت علیهم السلام آگاه شده اند ، و تاکنون کسی نتوانسته آثار و کتابهای

ایشان را مورد تردید قرار دهد . او منادی وحدت امت اسلامی بود و در این راه با مصلحان ایران و عراق و مصر و پاکستان همکاری داشت و در مجامع عمومی آنان حاضر می شد و به ایراد سخن می پرداخت و آنان را با نقشه های شوم استعمار برای ایجاد اختلاف بین مسلمانان آشنا می ساخت و در این راستا به مبارزه بی امان با وهابیت - به عنوان منادی اختلاف و تکفیر مسلمانان - برخاست و تمام معتقدات بی پایه و سست آنها را به نقد کشید .

آثار آن مرد بزرگ عبارتند از :

1 . القرآن الکریم فی عصر الرسول وما بعده 2 . القرآن الکریم فی مدرسه الخلفاء 3 . القرآن الکریم فی روایات مدرسه اهل البیت علیهم السلام .

4 . معالم المدرستین (4 ج) . (بنام : ویژگی ها و دیدگاههای دو مکتب در اسلام ترجمه شده است) .

5 . احادیث ام المؤمنین عائشه (2 ج) (بنام : نقش عایشه در تاریخ اسلام ترجمه شده است) .

6 . عبداللّه بن سبا و اساطیر اخری (3 ج) . (بنام : عبداللّه بن سبا و افسانه های دیگر ترجمه شده است) .

7 . خمسون ومأ صحابی مختلق (3 ج) . (بنام : یکصد و پنجاه صحابی ساختگی ترجمه شده است) .

8 . علی مائده الكتاب والسنة (15 ج) . (بنام : برگستره کتاب و سنت ترجمه شده است) .

9 . قیام الائمہ با حیاء الدین (14 ج) . (بنام : نقش ائمه در

10 . تراجم الصحابه (3 ج)

11 . عقائد الاسلام من القرآن الکریم (3 ج)

12 . التعليمات الاسلاميه (5 ج)

سرانجام آن اندیشمند بزرگ جهان تشیع ، در 95 سالگی ، در روز یکشنبه 25 شهریور 1386 بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز سه شنبه در تهران و در چهارشنبه در قم تشییع و پس از نماز آیت الله شبیری زنجانى بر آن در حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد . و در غم فقدانش ، پیامهای تسلیت متعدد از سوی مقام رهبری و مراجع معظم تقلید و نهادها و سازمانهای حوزوی و دانشگاهی کشور صادر شد .

عسکری گیلانی 1348 - 1426 ق

آقای شیخ زین العابدین عسکری گیلانی فرزند شیخ جعفر در سال 1308 ش در روستای نوحدان از توابع لشت نشاء به دنیا آمد . پس از تحصیلات مقدماتی در زادگاهش به مدرسه مهدویّه رشت رفت و در سال 1327 ش به مدرسه جلالیه آستانه اشرفیه عزیمت کرد و از محضر اساتیدی چون شیخ حسین وحید آستانه ای و سیدابوالقاسم عدنانی بلخی فیض برد . سپس در سال 1333 ش به حوزه علمیه قم آمد و در درس های آیت الله بروجردی ، علامه طباطبایی ، امام خمینی رحمه الله ، آیت الله گلپایگانی شرکت کرد . وی در همان سال های ورود به قم به تدریس پرداخت و قریب به چهل سال کتابهای فلسفه و عرفان را تدریس کرد . از جمله آثار ایشان علاوه بر چند کتاب مخطوط در حوزه فلسفه و عرفان ، کتاب انسان مجموعه ای از جهان است .

ایشان در روز پانزدهم ربیع الاول 1426 ق

برابر چهارم اردیبهشت 1384 ش به سبب سکتة قلبی از دنیا رفت . پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در قم و لاهیجان در روستای سیاهگوراب لاهیجان به خاک سپرده شد .

(برگرفته از مقاله آقای : علی اکبر صفری)

عَلَمَه اصفهانی 1330 - 1419 ق

آقای حاج سیدضیاءالدین علامه اصفهانی، از علمای اصفهان به شمار می رفت.

وی در سال 1330 ق در اصفهان دیده به جهان گشود. پدرش واعظ نامدار سیدمحمد حسن فانی (1281 - 1338 ق) بود، که از جمله آثار قلمی اش می توان به:

1. اکسیر الأخبار، 2. فلاح الایمان فی المواعظ، 3. هدایهالسالکین، 4. حبیب العاشقین، 5. عقیه الحق فی شرح الباب الحادی عشر، اشاره کرد.

و برادرش آیت الله علامه میرسیدعلی فانی (1333 - 1409 ق) از مشاهیر علمای حوزه علمیه قم بود .

وی پس از تحصیل مقدمات و ادبیات به کار اشتغال ورزید. پس از چندی بر اثر عشق وافر به تحصیل، کار را رها کرد و به تحصیل پرداخت. و دروس سطح را از محضر اساتیدی چون: شیخ محمود مفید و شیخ محمدرضا کلباسی بیاموخت و علاوه بر تحصیل علوم دینی، به کارهای اجتماعی و سیاسی دست زد که می توان به: انتشار هفته نامه دینی «ندای دین» در شهر اصفهان در سال 1330 ش و مبارزه با بهائیان و کلیمیان و پیوستن به جرگه فداییان اسلام و حمایت از آنان در اصفهان و نیز استقبال و یاری آیت الله سیدنورالدین شیرازی هنگام ورودش به اصفهان، و سخنرانی های مهیج و آتشین علیه دستگاه حاکم و انتقاد از اوضاع آن زمان، اشاره کرد .

وی بر اثر

ص: 411

همین مبارزات و مجاهدات، مورد پیگرد و تعقیب دستگاه شاهی قرار گرفت و در حدود 1368 ق مجبور به مهاجرت به عتبات عالیات گردید و در نجف اشرف اقامت گزید، و دروس خارج را از محضر حضرات آیات: میرزا عبدالهادی شیرازی، سیدمحسن طباطبایی حکیم، سید محمود شاهرودی و سیدابوالقاسم خویی استفاده نمود.

ذوق نگارش و تحقیق ایشان در این دوره شکوفا شد و بر اثر ملازمت آیت الله شیخ آقابزرگ تهرانی موفق به نوشتن و تحقیق آثار ارزشمندی گردید. معظم له بیش از ده سال در آن سامان توقف کرد و پس از نیل به مدارج عالی و کسب اجازاتی از اساتید خود، ابتدا به قم و سپس به اصفهان بازگشت و نزد آیت الله میر سیدعلی بهبهانی به تحصیل فقه و اصول پرداخت. منبر و وعظ ایشان یکی از مدارس سیّار و مراکز تربیتی به شمار می رفت و منزلش برای حلّ مشاغل و عقده های اجتماعی پناهگاهی بود.

خدمات و کمک های مادی و معنوی به مستمندان و نیازمندان از باقیات الصالحات ایشان است، که همواره باقی خواهد ماند.

ایشان از اساتید و بزرگان بسیاری موفق به دریافت اجازه علمی و روایتی گردید که می توان به اجازات حضرات آیات: شیخ محمود مفید اصفهانی، شیخ محمد رضا کلباسی اصفهانی، سیدجمال الدین گلپایگانی، میرزا عبدالهادی شیرازی، سیدمحسن طباطبایی حکیم، شیخ آقا بزرگ تهرانی، سیدعلی بهبهانی رامهرمزی، سیدابوالقاسم خویی و سیدشهاب الدین مرعشی، اشاره نمود.

آثار و تألیفات او عبارت اند از:

1. ضیاء التفاسیر در تفسیر سوره هایی از جزء سی ام قرآن کریم به زبان فارسی
2. ضیاء الدرایه فی علم الدرایه 3. ضیاء القاری فی تجوید کلام الباری 4. ضیاء الایمان؛

ص: 412

5. در کجای قرآن نوشته است؟ 6. کتاب الحسین علیه السلام 7. تحقیق کتاب الوافی؛ ملا محسن فیض کاشانی (16 ج)

8. تحقیق مجمع الرجال؛ مولا عنایه الله قهپایی (6 ج)

معظم له در روز یکشنبه 14 شوال 1419 ق مطابق با 11 بهمن 1377 ش در 89 سالگی بر اثر شدت بیماری و سکت مغزی در اصفهان چشم از جهان فرو بست. پیکر ایشان روز دوشنبه پس از تشییع و ادای نماز میت توسط آیت الله سیدحسن امامی، در جوار مرقد علامه مجلسی در مسجد جامع اصفهان به خاک سپرده شد.

(برگرفته از نوشتار: استاد عبدالحسین جواهر کلام)

علم الهدی سبزواری 1335 - 1420 ق

آقای حاج سیدابراهیم علم الهدی یکی از مفاخر علمای مشهد به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1335 ق (1296 ش) در سبزواری دیده به جهان گشود. پس از دوران کودکی روانه مکتب شد و قرآن و خواندن و نوشتن را بیاموخت و چون ذوق و استعداد سرشاری داشت، به توصیه پدرش به مدرسه «فخریه» رفت و ادبیات و علوم بلاغت و سطوح فقه و اصول را فراگرفت و هم زمان کلام و فلسفه را از شاگردان حاج ملاهادی سبزواری آموخت. در سال 1353 ق رهسپار عتبات عالیات شد و پس از استوار سازی معلومات خویش در نجف اشرف، به سال 1355 ق وارد کربلا شد و یکسره به درس فقه آیت الله حاج آقا حسین قمی و دروس آیت الله حاج سیدمحمدهادی میلانی (فقه، اصول و کلام و تفسیر) حاضر شد. به دنبال مهاجرت آیت الله میلانی به نجف اشرف در سال 1366 ق وی نیز به

نجف رفت و علاوه بر درس استادش، به درس اصول آیت الله العظمی خویی نیز حاضر شد و مدت 6 سال بهره های فراوان برد. در سال 1373 ق، آیت الله میلانی اقامت در مشهد مقدس را برگزید و استاد علم الهدی نیز به تبعیت از ایشان به مشهد آمد و تا آخر عمر در آن تربت پاک ساکن شد.

معظم له به حق، وارث گنجینه علوم آیت الله میلانی بود و سه دوره اصول و تمام بحث های فقهی ایشان را درک و ضبط نمود و این همه 35 سال از عمر مبارکش را فراگرفت. او مرجع احتیاطات و نماینده تام الاختیار و پاسخگوی استفتائات و مسؤول وجوهات و مقرر درس فقه و اصول آیت الله میلانی بود و تنها کسی بود که از آن مرجع بزرگ موفق به دریافت اجازه اجتهاد - با تعابیری بلند و مضامینی ارجمند - گردیده بود (و هم از وی اجازه روایت داشت) و استادش، سه روز پیش از وفات (آخر رجب 1395 ق) مَهر و کلید صندوق شخصی خود را به ایشان سپرد. فقیه سعید، به جز سالیان اقامت در کربلا و نجف به مدت 45 سال در مشهد مقدس سطوح عالی و خار فقه و اصول را درس گفت و شاگردان بسیار از علوم خویش بهره مند ساخت. وی بر مدرسه علمیه امام صادق علیه السلام نظارت تام داشت و از این راه، بهترین خدمات را به تشیع و انقلاب اسلامی نمود و طلاب این مدرسه، همواره در جبهه دفاع از نظام در صحنه های جنگ تحمیلی و خدمت در ارگان ها و نهادها، شرکت داشتند. معظم له، عالمی وارسته بود که فروتنی از زندگی اش مشهود همگان

بود و از ظهور و بروز پرهیز می کرد. هیچ گاه در مقام اسم و رسم نبود و مانند یک فرد معمولی زندگی می کرد. با این که از معروف ترین علمای مشهد و صاحب یکی از درس های بارزش حوزه علمیه بود، هیچ گاه درصدد افتاء برنیامد و در مسایل شرعی به دیگران حواله می داد. علاقه اش به ائمه اطهار علیهم السلام به گونه ای بود که بی اختیار در مصایب آنان اشک می ریخت و حال عجیبی به وی دست می داد.

برخی از تألیفات وی عبارت است از:

1. آیات العقاید (چاپ شده)

2. تقریرات درس اصول آیت الله میلانی (3 دوره کامل)

3. تقریرات درس فقه آیت الله میلانی (صلاه، زکات، خمس، مکاسب، اجاره)

4. تقریرات درس تفسیر آیت الله میلانی 5. دوره اصول 6. حاشیه بر نهاییهالدرايه آیت الله شیخ محمد حسین اصفهانی (که ضمن درس اصول، بدان توجه بسیار داشت و با چیرگی فراوان نظرات محقق اصفهانی را مطرح و از آن دفاع می کرد)

آن عالم بزرگ، پس از پشت سر نهادن یک دوره بیماری، به سن 85 سالگی در پیش از ظهر جمعه 22 شعبان المعظم 1420 ق بدرود حیات گفت و در روز شنبه پس از تشییع باشکوه، در «دارالزهد» حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک خفت و به اجداد طاهرینش پیوست.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 7، ص 147)

علوی بخشایشی 1350 - 1419 ق

آقای حاج سید مهدی علوی بخشایشی در سال 1310 ش (1350 ق) در بخشایش (از روستاهای حومه تبریز) به دنیا آمد و پس از فراگیری قرآن و خواندن و نوشتن، در 13 سالگی به تبریز آمد و در

ص: 415

مدرسه طالبیه به آموختن علوم دینی روی آورد.

وی پس از یادگیری ادبیات، سطوح را از محضر آیت الله حاج میرزا فتاح شهیدی و آیت الله حاج سیدمرتضی خسرو شاهی و دیگران فراگرفت و پس از ده سال اقامت، در 1333 ش آهنگ حوزه علمیه قم را نمود و پس از تکمیل سطوح، در محضر آیات عظام: بروجردی، امام خمینی، شریعتمداری، گلپایگانی، حاج شیخ عباسعلی شاهرودی و میرزا هاشم آملی زانوی ادب به زمین زد و سالیان بسیار از درس آنان بهره ور شد. فقید سعید هم زمان با تحصیل، به تدریس سطوح پرداخت و چند دوره شرح لمعه، رسائل و مکاسب و کفایه و اخیرا خارج فقه (مباحث حج) را به گروهی از طالبان علم آموزش داد و علاوه بر تدریس، به تألیف کتاب های متعدد و تبلیغ دین (در ایام تعطیلی حوزه علمیه قم) پرداخت و از این رهگذر، موجب بهره های فرهنگی و معنوی و اخلاقی مردم می شد.

معظم له از محضری خوش، و اخلاقی شایسته و زندگی ساده و توأم با قناعت برخوردار بود و از دقایق زندگی اش بهره می برد. بسیار پرکار و پر مطالعه بود و بر دقت در نقل و استناد به منابع معتبر و اصیل اصرار می ورزید. به آن چه می گفت عمل می کرد و همواره خدا را حاضر و ناظر خویش می دانست. در بیان حق، ابایی نداشت و پاس کسی را نمی داشت. در عبادت خدا و راز و نیاز با او خالص بود و نام خدا را بر زبانش می داشت.

برخی از تألیفات چاپ شده اش عبارت اند از:

1. گفتار علوی (5 ج) - در موضوعات گوناگون -

2. داستان های علوی (4 ج)

ص: 416

3. پنج گفتار - در رازداری و زیان های افشای سرّ -

4. حقوق والدین بر فرزندان از دیدگاه اسلام 5. آیین دوستی از دیدگاه قرآن و حدیث 6. سیمای اخلاق اسلامی (2 ج) - در وفاداری و میانه روی -

و تألیفات مخطوطش، این هاست:

1. حاشیه بر عروهاالوثقی 2. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی (صلاه جمعه و جماعت و نماز مسافر)،

3. تقریرات اصول آیت الله میرزا هاشم آملی 4. فهرست العناوین و الموضوعات وی در این کتاب، عناوین اخلاقی، فقهی، تاریخی، را در جای جای کتاب های معتبر شیعه و سنّی (اعم از منابع تفسیری، حدیثی، تاریخی) مشخص کرده و علاوه بر عناوین اصلی، عناوین فرعی را هم درج نموده و برای هر کدام از آن ها، منابع متعدد معرفی نموده است. این کتاب به ده جلد می رسد.

معظم له پس از 67 سال زندگی پربرکت و سرشار از خدمات دینی، در روز یکشنبه 7 تیر 1377 ش (سوم ربیع الاول 1419 ق) بدرود حیات گفت و در روز دوشنبه پس از تشییع و نماز آیت الله شیرازی زنجانی بر پیکرش، در قبرستان ابوحسین در خاک خفت.

علوی بروجردی 1344 - 1427 ق

آقای حاج سید محمد حسین علوی طباطبایی بروجردی، یکی از مشاهیر علمای تهران به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1304 ش (1344 ق) در بروجرد، در بیت فضیلت زاده شد. پدرش حجه الاسلام حاج سید ابوالقاسم علوی و نیایش آیت الله حاج سید محمد حسین علوی از شاگردان میرزای شیرازی، و از علمای بزرگ بروجرد، و مادرش هم صبیبه مرحوم آیت الله حاج سیدعلی اصغر سلطان العلماء بروجردی. (پدر آیت الله سید محمدباقر سلطانی

ص: 417

طباطبایی) بود. معظم له در چنین خانواده عمیق و عریق بالید و پس از دوران کودکی و اخذ تحصیلات علوم جدید و گرفتن دیپلم علمی، در سال 1323 ش، رهسپار حوزه علمیه قم شد و سطوح را نزد اساتیدی چون آیات معظم: سلطانی طباطبایی (مکاسب) و فکور یزدی (شرح منظومه) فراگرفت و پس از آن به درسهای خارج آیات عظام: آقای بروجردی (فقه)، امام خمینی (اصول)، علامه طباطبایی (تفسیر و فلسفه)، گلپایگانی و داماد حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و در 1328 ش به شرف مصاهرت آیت الله العظمی بروجردی نائل آمد. پس از درگذشت آیت الله بروجردی، به تهران رفت (1340 ش) و پس از وفات مرحوم آیت الله حاج سیدمحمدباقر بحرالعلوم تهرانی - امام جماعت مسجد فخریه - به درخواست علمای تهران به امامت جماعت آن مسجد برگزیده شد و در نخستین روز اقامه جماعت تمام علمای تهران مانند آیات عظام: شیخ محمدرضا تنکابنی، شیخ محمدتقی آملی، سیداحمد خوانساری، میرسیدمحمد بهبهانی و شیخ بهاءالدین نوری بدو اقتداء نمودند و بدین سان، وی در ردیف یکی از مشاهیر فضلالی تهران به شمار آمد. او در این مسجد با جدیت تمام به تبلیغ دین و بیان احکام و عقاید و تفسیر قرآن پرداخت و بسیاری از جوانان را با روش و منش اسلامی پرورش داد. او به تربیت نسل جوان سعی بسیار داشت و انجمن اسلامی جوانان را تأسیس کرد و برای آنان در منزل خویش

کلاسهای متعدد برگزار نمود. وی از حافظه ای قوی، خطی زیبا و بیانی شیوا برخوردار بود و بر تاریخ و ادبیات و اشعار فارسی و عربی و زبان انگلیسی تسلط فراوان داشت و بدان تکلم می کرد. او در حرکت روحانیت در غائله انجمنهای ایالتی و ولایتی (1341 ش) با مرجعیت و روحانیت همگام شد و در مجالس علما شرکت فعال داشت و سخنگوی آنان در برخورد با مقامات دولتی (مانند پاکروان) بود و بسیاری از اعلامیه های علمای تهران را می نوشت.

از تألیفات اوست:

1. خاطرات زندگی آیت الله العظمی بروجردی (چاپ شده)

2. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 3. تقریرات درس اصول امام خمینی 4. رساله در عدالت 5. تفسیر قرآن (سوره حمد و مقداری از سوره بقره).

وی در تهران حسینیه علوی، و در بروجرد حسینیه و کتابخانه و درمانگاه علوی را با کمک مؤمنین بنیاد نهاد و خدمات بسیار علمی و اجتماعی به مردم تهران نمود.

سرانجام آن عالم خدوم و بزرگوار، در 82 سالگی، در 6 خرداد 1385 ش (اول جمادی الاولی 1427 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در قم، پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله العظمی وحید خراسانی، در مقبره خانوادگی در صحن حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

عندلیب همدانی 1326 - 1420 ق

آقای حاج شیخ حسین عندلیب زاده، یکی از علما و خطبای همدان بود.

فقید سعید در 1326 ق (1287 ش) در اصفهان زاده شد. پدرش

ص: 419

آقا شیخ محمدتقی عندلیب (فرزند مرحوم شیخ محمد) ، از خطبا و واعظان شهر بود که به همدان مهاجرت کرد و فرزندش را در آن شهر به تحصیل علوم دینی گمارد . وی ادبیات عرب و مطول را نزد آقا شیخ موسی فقیهی ، رجال و درایه را نزد آیت الله شیخ علی دامغانی و خارج فقه را هم در محضر آیات : شیخ ابراهیم آیت الله زاده ، شیخ محمد فیاض ، میرزا محمد حجت و آخوند ملاعلی همدانی آموخت و بهره های فراوان برد . او در این زمان دوره دبیرستان را نیز به پایان برد و برای ادامه تحصیلات رهسپار تهران شد و در دانشکده معقول و منقول - رشته وعظ و خطابه - به اخذ درجه لیسانس نائل آمد . سپس به همدان باز آمد و به تحصیل مستمر در محضر آیت الله آخوند ، اقامه جماعت در مسجد حاجی و وعظ و منبر و تألیف روی آورد . او در دوران رژیم پهلوی به دلیل انتقادهای مکرر از رژیم ستمشاهی ، به پاره تبعید شد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، حدود 10 سال امام جمعه موقت همدان بود و از این رهگذر ، مردم را به طریق مستقیم شریعت و دیانت ، هدایت می نمود .

آثارش عبارتند از :

1 - ثار الله (چاپ شده)

2 - امامزادگان همدان 3 - دائره المعارف غرب ایران 4 - تاریخ همدان و دانشمندان (5 ج) 5 - تقریرات درس فقه آخوند همدانی 6 - اربعین (شرح 40 حدیث از هر یک از امامان با اشاره به زندگی آن

ص: 420

آن عالم بزرگوار در 94 سالگی ، در روز پنجشنبه 12 جمادی الثانی 1420 ق (اول مهر 1378 ش) چشم از جهان فرو بست و با اعلام خبر وفاتش ، در شهر عزای عمومی اعلام شد . پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز مرحوم آیت الله موسوی همدانی بر آن ، در امامزاده حسین علیه السلام به خاک سپرده شد .

(برگرفته از نوشتار آقای عبدالحسین جواهر کلام در مجله آینه پژوهش ، ش 59 ، ص 108)

غروی تبریزی 1328 - 1415 ق

آقای حاج شیخ عبدالحسین غروی تبریزی از خاندانی بزرگ و روحانی برخاست. وی در سال 1328 ق ، در شهر نجف دیده به جهان گشود. پدرش آیت الله شیخ مرتضی چهره قانی انزلی از شاگردان آیات عظام : آخوند خراسانی، سیدمحمد کاظم یزدی و شریعت اصفهانی و مورد توجه آنان بوده است. فقید سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، تحصیلات ابتدایی خود را در مدرسه علوی نجف گذرانید و پس از آن به شوق فراگیری دانش دینی، به تحصیل علوم حوزوی پرداخت. مکاسب را در محضر آیت الله شیخ ابوالحسن مشکینی و نخستین جلد کفایه را نزد آیت الله آقا محمدباقر زنجانی آموخت. سپس به تبریز آمد و مدتی در بحث ارث آیت الله سیدابوالحسن انگجی شرکت جست. آن گاه به حوزه علمیه قم آمد و جلد دوم کفایه را در محضر آیت الله میرزا محمد همدانی فراگرفت و پس از اتمام سطوح عالی در درس خارج آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری و سیدمحمد حجت شرکت جست و سال ها از خرمن فیض آنان بهره برد. در سال 1362 ق به تبریز بازگشت و به بزرگداشت شعائر

دینی و خدمات مذهبی از قبیل: امامت جماعت، وعظ و ارشاد، تدریس و تألیف پرداخت. زمانی که کسروی با دین و مذهب به نبرد برخاست، معظم له از جمله کسانی بود که به ردّ گفته های سخیف او پرداخت که بعدها بنام «اسلام و شیعه» به چاپ رسید. ایشان در مبارزات مردم مسلمان تبریز به همراهی علمای دیگر (هم چون حضرات آیات: قاضی طباطبایی، سید محمدعلی انگجی، میرزا عبداللّه مجتهدی) شرکت فعال داشت و نام وی همواره در ذیل اعلامیه های عالمان تبریز مشاهده می شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی به عضویت مجلس خبرگان از سوی مردم آذربایجان شرقی برگزیده شد و تا پایان عمر بر این سمت بود.

معظم له در تاریخ 20 آذر 1373 (7 رجب 1415 ق) جان به جان آفرین تسلیم نمود و پس از تشییع در تبریز و قم، در قبرستان وادی السلام قم به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 319)

غروی تبریزی 1349 - 1419 ق

آقای حاج میرزا علی غروی تبریزی یکی از مفاخر فقهای نجف اشرف به شمار می رفت. آن بزرگوار در سال 1349 ق (1309 ش) در تبریز در خانواده ای مشهور و تجارت پیشه زاده شد. در شش سالگی به فراگیری علم همت گماشت و پس از یادگیری خواندن و نوشتن و تحصیل مقدمات، به آموختن علوم دینی روی آورد. حاشیه، معالم و مقداری از شرح لمعه را در محضر حجهالاسلام آقا شیخ علی اصغر باغمیشه ای فراگرفت و پس از چندی به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و مکاسب را نزد آیت الله مجاهدی و رسائل را در محضر آیت الله سیدحسین قاضی و کفایه را در درس

ص: 422

آیت الله العظمی حاج سیداحمد خوانساری فراگرفت. 16 ساله بود که در درس خارج فقه و اصول آیت الله بروجردی، آیت الله سیدمحمد حجت کوهکمری، آیت الله خوانساری و آیت الله شیخ عباسعلی شاهرودی شرکت جست و پس از آشنایی با مبانی فقهی اساتید خویش، در سال 1370 ق به نجف اشرف کوچید و با جدیت تمام در درس های فقه و اصول آیات عظام: حاج سیدابوالقاسم خویی، میرزا محمد باقر زنجانی و آقا شیخ حسین حلی حاضر شد و علاوه بر فقه و اصول، از بحث های تفسیری آیت الله خویی نیز بهره برد و مورد توجه بسیار اساتید خویش - به ویژه آیت الله خویی - قرار گرفت و از آنان به دریافت اجازات متعدد روایی و اجتهادی مفتخر گردید.

معظم له در خلال تحصیل، به تدریس سطوح عالیہ پرداخت و پس از چندی به تدریس خارج فقه و اصول در مسجد شیخ انصاری و مدرسه دارالحکمه روی آورد و این، بیش از چهل سال از دوران زندگی پربارش را تشکیل داد که حاصل آن تربیت شاگردان بسیار و تألیفات گوناگون فقهی و اصولی است. فقید سعید، پس از درگذشت آیت الله العظمی خویی به عنوان یکی از مراجع تقلید طراز اول نجف اشرف مطرح گشت و حلقه درس او گروه بسیاری از فضلاء حوزه را به سوی خویش جلب نمود و درسش یکی از بزرگ ترین و سودمندترین بحث های فقهی نجف به شمار می رفت، که همه روزه صبح و عصر در مسجد جواهری تشکیل می شد و صدها نفر در آن شرکت می نمودند. آیت الله فقید در نظم و ترتیب زبانزد همگان بود، و اوقاتش مصروف تدریس، تألیف، مطالعه، عبادت، اقامه نماز جماعت در حرم

مطهر امیرالمؤمنین علیه السلام و پاسخ به استفتائات می گردید. رعایت ورع و تقوا و التزام به آداب و مستحبات و رعایت مکروهات و زهد و ساده زیستی و دقت در مصرف وجوهات شرعی در زندگانی اش مشهود همگان بود. همه روزه زیارت عاشورا را پس از اقامه نماز صبح قرائت می کرد و همه هفته، شب های جمعه به زیارت مرقد مقدس ابی عبداللّه الحسین علیه السلام می شتافت و سرانجام در همین راه، به شرف شهادت نائل آمد. تألیفات آن مرجع بزرگوار عبارت است از:

1. التتقیح فی شرح العروه الوثقی (16 ج تاکنون). این کتاب تقریرات بحث فقه آیت الله العظمی خویی است که در حوزه های علمیه مورد توجه فراوان قرار گرفته و استادشان بر آن تقریظ گرانبهایی نگاشته و از قلم شیوای او تمجید نموده است.

از این کتاب بحث های: اجتهاد و تقلید، طهارت (9 ج) و صلاه نگاشته شده است و بقیه آن ادامه دارد.

2. توضیح المسائل 3. الفتاوی المستنبطه 4. مناسک الحج 5. حاشیه عروه الوثقی 6. تقریرات درس اصول آیت الله شیخ حسین حلّی
7. تقریرات درس اصول آیت الله میرزا باقر زنجانی 8. تقریرات درس فقه آیت الله خویی به جز آن چه به چاپ رسیده است (بحث صلاه)

9. شرح استدلالی بر مکاب (2 جلد آن به چاپ رسیده است)

10. حاشیه بر کفایه 11. کتاب المکاسب 12. کتاب البیع 13. کتاب الخیارات 14. دوره کامل علم اصول 15. فروع علم اجمالی
16. صلاه المسافر 17. القواعد الفقهیه: قاعده ید، قاعده طهارت، قاعده تجاوز و رضاع

18. تسنید الفتاوی

ص: 424

المستنبطه. در این کتاب به ادله و مستندات فتاوی خویش پرداخته و چند جلد از آن برآمده است

19. موجز الفتاوی المستنبطه آن فقیه بزرگ در شب جمعه 24 صفرالخير 1419 ق (29 خرداد 1377 ش)، در 70 سالگی در راه بازگشت از زیارت کربلا، مورد بغض و کینه دشمنان اسلام (مزدوران رژیم بعثی عراق) قرار گرفت و به همراه خادم و داماد و راننده اش به شهادت رسید. و پیکر پاکش را مخفیانه و بدون تشییع، در وادی السلام به خاک سپردند. با انتشار خبر شهادت آن مرجع عالیقدر موجی از غم و اندوه در میان شیعیان جهان سایه افکند و پیام های تسلیت متعدد از سوی مقام معظم رهبری، مراجع تقلید، علمای اعلام، نهادها و سازمان های گوناگون صادر شد و مجالس بزرگداشت مقام علمی و عملی اش تا مدت ها در ایران و سایر نقاط ادامه یافت.

غروی علیاری 1319 - 1417 ق

آقای حاج میرزا علی غروی علیاری تبریزی یکی از ستاره های درخشان آسمان فقاهاست به شمار می رفت.

فقید سعید در صبحگاه روز جمعه 12 ماه مبارک رمضان 1319 ق زاده شد و چهار ساله بود که پدرش را از دست داد و تحت تربیت و سرپرستی نیای بزرگوارش قرار گرفت.

پدرش، نابغه فقه و اصول آیت الله میرزا محسن (م 1323 ق) از شاگردان آخوند خراسانی و صاحب رساله های متعدد اصولی و فقهی، فرزند آیت الله علامه شیخ محمد حسن علیاری (1266 - 1358 ق) از شاگردان آیات عظام: فاضل شرایبانی و شیخ محمد حسن مامقانی، ملا محمد کاظم خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و نویسنده کتاب های فراوان در: تفسیر، فقه، اصول، کلام، حدیث، تاریخ، مواعظ (از جمله: بدایع الاسلام فی شرح

ص: 425

شرايع الاسلام، نظم البرهان في تفسير القرآن، صراط النجاه و مشكوه الانوار في اصول الدين)، فرزند علامه فقيه رجالی آیت الله العظمی حاج ملا علی علیاری (1236 - 1327 ق) از شاگردان آیات عظام: شیخ انصاری، میرزای شیرازی، سیدحسین کوهکمری، شیخ راضی نجفی و شیخ مهدی کاشف الغطاء و صاحب تألیفات بسیار در فقه، اصول، رجال، هیأت، فلسفه، درایه، کلام، طب، علوم غریبه، شعر و ادبیات (از جمله: بهجه الآمال فی شرح زبده المقال (7 ج)، دلائل الاحکام فی شرح شرايع الاسلام، مناهج الاحکام فی اصول الفقه، ایضاح الغوامض فی تقسیم الفرائض و شرح باب حادیعشر، چغمینی، انوار الملکوت، معالم الاصول، مطول، مطالع، اشارات، زبده الاصول، مبادی الوصول) بوده است. (ر. ک: رساله «غایه الآمال فی ترجمه صاحب بهجه الآمال» نوشته آیت الله مرعشی نجفی).

معظم له پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و فراگیری خواندن و نوشتن، به اقتضای شوق فطری و پیروی سیره خانوادگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و نزد جدّ بزرگوارش آیت الله شیخ محمد حسن به فراگیری مقدمات و ادبیات و سطوح فقه و اصول و عقاید و کلام پرداخت. فقید سعید پس از تکمیل سطوح عالی، در 22 سالگی (1341 ق) عازم حوزه علمیه نجف اشرف شد و در مدرسه بخارایی سکونت ورزید و سالیان بسیار در محضر آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاءالدین عراقی، میرزای نائینی، شیخ اسدالله زنجانی، آقا سیدابراهیم اصطهباناتی، سیدمحمد حجت، سیدابوتراب خوانساری، حاج میرزا علی ایروانی، شیخ ابوالحسن مشکینی، میرزا احمد آشتیانی و آقا سیدعلی قاضی، زانوی ادب به زمین زد و مبانی علمی خویش را در فنون، اخلاق، فقه،

اصول، کلام، رجال، عرفان، حکمت و فلسفه استوار ساخت و این همه تا سال 1350 ق به طول انجامید. وی در جوانی به دریافت اجازات متعدد روایی و اجتهادی از اساتید معظمش نائل آمد و استقامت رأی و خوش فکری و مبانی اجتهادی اش مورد تحسین آیات عظام: میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی (که سخت به شاگرد فرهیخته اش علاقه مند بود و جدیت او را می ستود) و سید ابوالحسن اصفهانی قرار گرفت. معظم له در سال 1350 ق به درخواست جدّ عالی قدرش آیت الله شیخ محمد حسن علیاری به تبریز بازگشت و به تحقیق، تدریس، تألیف، اقامه جماعت و پرورش شاگردان اشتغال ورزید و این همه 65 سال سیره مستمر او بود.

فقید سعید از فضایل اخلاقی بسیار برخوردار بود: تقوا و تواضع و فروتنی و زهد و سادگی زندگی اش مشهود همگان بود (به گونه ای که اقامت 67 ساله در تبریز را برگزید و از همه مناصب و عناوینی که در حوزه های علمیه بزرگ در انتظارش بود، چشم پوشید).

خوش برخورد و خوش سخن و خوش سیما بود و در همه حال در اندیشه دستگیری در ماندگان و نیازمندان. به کوچک و بزرگ احترام می گذاشت و از تمام وقت خود در جهت مطالعه و نوشتن بهره می برد (و حتی در بستر بیماری و روزهای واپسین زندگی اش هم به تحشیه «غایه القصوی» - ترجمه عروه الوثقی - اشتغال داشت). حافظه اش شگفت آور بود و بر تمام مسایل و دقایق فقه آگاهی داشت. از دنیا پرهیز می کرد و در خانه ای کوچک و به دور از وسایل مادی به سر می برد و به حداقل زندگی اکتفا می کرد.

وی به گروه بسیاری اجازه روایت

داد، که از آنجمله است: آیت الله العظمی مرعشی نجفی .

از آن مرد بزرگ و فقیه سترگ نوشتارهای فراوانی به جای مانده است که عبارت اند از:

الف . فقه :

1 - 14 . تقریرات درس فقه آیت الله العظمی آقا ضیاء الدین عراقی در: منجزات مریض (چاپ شده)، رهن، وصیت، وقف رضاع، نکاح، صلح، خیارات، اجاره، قضاء، شروط، مستقطات خیاری، غصب، زکات

15 - 17 . تقریرات درس فقه آیت الله العظمی میرزای نایینی در: صلوات، بیع، خیارات

18 - 19 . تقریرات درس فقه آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی در: طهارت و صلوات

20 - 21 . تقریرات درس آیت الله سیدمحمد حجت کوهکمری در: صلوات و بیع ،

22 . تقریرات درس فقه آیت الله میرزا علی ایروانی

23 - 24 . تقریرات درس فقه آیت الله شیخ اسدالله زنجانی در: خلل صلاه و منجزات مریض

25 . توضیح المسائل 26 . شرح عروه الوثقی (از طهارت تا وصیت) در 15 ج

27 . شرح استدلالی ملحقات عروه الوثقی 28 - 38 . رساله های فقهی در: صلح، عدم شرطیت رجوع در مسافر، محاذاه الرجل و المرأه فی الصلاه، جواز نقل المیت بعد الدفن، ربا، نماز جمعه، منجسیه المتنجس، لباس مشکوک، حرمان زوجه از عقار، الفروع السنیه، فروع تقلید

39 . شرح وسیله النجاه (3 ج)

40 . کتاب الطهاره 41 . کتاب الصوم 42 . کتاب الحج 43 . مناسک حج (2 کتاب) 44 . شرح تبصره المتعلمین 45 . شرح مبسوط مکاسب 46 . علل الشرایع و الاحکام 47 . شرح فرائد الاصول 48 . شرح کفایه الاصول 49 . رساله در ترتب 50 . رساله در وضع 51

ص: 428

رساله در ملازمه حکم عقل و شرع 52. قاعده من ملک (وقواعد دیگر)

ب. اصول :

53 - 60. تقریرات درس اصول آیات عظام: میرزای نایینی (مباحث الفاظ)، آقا ضیاء الدین عراقی (دوره کامل و قاعده لا ضرر)، سیدابوالحسن اصفهانی، سید محمد حجت کوهکمری (مباحث عقلیه و تعادل و تراجیح)، شیخ اسدالله زنجانی و میرزا علی ایروانی (اجتماع امر و نهی)

ج. کلام :

61. اصول عقاید 62. رساله فی الرجعه

د. علوم قرآن و تفسیر :

63. تفسیر قرآن (12 ج) 64. مفردات قرآن

ه. دعا :

65 - 70. شرح دعاهای: صباح، کمیل، سمات، افتتاح، ابو حمزه ثمالی و زیارت جامعه کبیره

و. حدیث :

71. حل مشکلات الاخبار 72. شرح اربعین حدیث 73. شرح احادیث امیرالمؤمنین در نهج البلاغه

ز. اخلاق :

75. منهاج الرشاد 76. المواعظ

ح. تاریخ :

77. المهجه فی احوال الحجه علیه السلام 78. الکواکب الحسینیه ط. رجال :

79. تقریرات درس آیت الله سیدابوتراب خوانساری 80. حاشیه بر رجال و حید بهبهانی آن فقیه بزرگ در تاریخ دوشنبه 1376/2/1 ش (13 ذیحجه الحرام 1417 ق) در 98 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع در تبریز، به قم انتقال داده شد و پس از تشییع مجدد و نماز آیت الله بهجت بر آن، در صحن مطهر حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام (بقعه آیت الله داماد) به خاک سپرده شد و عالم علم و تقوا در سوگش، عزادار شد.

(سید محمود مرعشی، المسلسلات

غضنفری خوانساری 1336 - 1424 ق

آقای حاج سیدمهدی غضنفری خوانساری یکی از علمای خوانسار به شمار می رفت. وی فرزند آیت الله حاج سید محمدتقی غضنفری خوانساری 1 دمحمدتقی غضنفری خوانساری، 2 بود و در سال 1336 ق (1297 ش) در خوانسار به دنیا آمد.

معظم له تحصیلات ابتدایی را در خوانسار نزد اساتید آن زمان فراگرفت و در ذی حجه 1352 ق به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را نزد اساتیدی چون حضرات: امام خمینی، مرعشی نجفی، میرزا آقازاده دامغانی و شیخ محمدعلی ادیب تهرانی و پس از آن به درس خارج آیات عظام: سیدمحمدتقی خوانساری، حاج آقا حسین بروجردی، سیدصدرالدین صدر، حجت کوه کمری، شیخ محمدعلی اراکی، سیداحمد خوانساری و سیدمحمدرضا گلپایگانی 1 دمحمدرضا گلپایگانی، 2 حاضر شد.

آن مرحوم از دوازده تن از مراجع عظام دارای اجازات امور حسبی بود. از آن جمله: میرزای نایینی، سیدابوالحسن اصفهانی، سیدمحمدتقی خوانساری، بروجردی، سیداحمد خوانساری، گلپایگانی، حکیم، خویی و امام خمینی.

وی از سال 1335 ش تا 1350 عهده دار امامت جماعت مسجد جامع خمین بود و در طول این مدت (15 سال) آثار خیر بسیاری در خمین و اطراف آن از خود به یادگار نهاد. در سال 1350 هم زمان با وفات آیت الله سیدمحمدتقی غضنفری خوانساری - پدر بزرگوارش - به خوانسار عزیمت نموده، علاوه بر اقامه جماعت در حل و فصل دعاوی مردم تلاشی صادقانه داشت.

ایشان از سال 1350 تا سال 1378 در خوانسار عهده دار اقامه نماز جمعه بود و در این اواخر بر اثر بیماری و کهولت سن مدت کوتاهی از

اقامه نماز جمعه باز ایستاد. از سال 1350 تا پایان عمر پربرکت خویش با تلاش بسیار مدرسه علمیه باقرالعلوم - معروف به مدرسه دوراه - را پس از انجام تعمیرات اساسی، رونقی دوباره بخشید و تا پایان عمر خویش مدیریت این مهد علم و دانش را عهده دار بود. در طول مبارزات مردم خوانسار نقشی بسیار حساس ایفا نمود و هدایت اکثر راهپیمایی‌ها و تشکیلات سیاسی بعد از پیروزی انقلاب را با نهایت دقت و توجه بر عهده داشت. در عین حال در طول این مدت هرگز سلامت گفتار و کردار را فدای عمل انقلابی ننمود. سفرهای متعدد ایشان به جبهه‌های نبرد، با وجود کهولت سن هرگز از خاطره‌ها نخواهد رفت.

آثار علمی وی عبارت‌اند از:

1. جواهر الکلام (3 ج) 2. توضیح الکفایه 3. خلاصه المغنی 4. مسایل عصر جدید 5. ترجمه منظومه بی‌الف و بی‌همزه میرابوالقاسم جعفر موسوی خوانساری 6. خودآموز لمعه (2 ج) 7. شرح صحیفه الحسینیه، و آثار خیریه اش تجدید بنا و ساختمان چندین مسجد، مدرسه، حمام، پل و غسالخانه و تأمین مقابر بزرگان بوده است.

معظم له در 85 سالگی در روز جمعه در شب شهادت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام 13 جمادی الثانی 1424 ق (10 مرداد 1382) درگذشت. پیکر پاکش در روز شنبه 11 مرداد ماه پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله حاج سیدمحمدعلی ابن الرضا در مقبره خانوادگی به خاک سپرده شد.

(برگرفته از مقاله: آقای حمیدرضا میرمحمدی)

غفاری 1345 - 1421 ق

آقای حاج میرزا حسن غفاری تبریزی، یکی از فضلا و دانشمندان حوزه علمیه قم به شمار

ص: 431

فقید سعید، در سال 1345 ق (1305 ش) در تبریز به دنیا آمد و پس از تحصیلات جدید به فراگیری علوم دینی روی آورد و ادبیات را از آقا شیخ علی اکبر نحوی و سطوح عالیہ را از آیات عظام: میرزا محمود دوزدوزانی، میرزا رضی زنوزی، میرزا فتاح شهیدی و میرزا مهدی انگجی فراگرفت و با علوم و فنون مختلف آشنا شد. سپس در سال 1365 ق، به حوزه علمیه قم مهاجرت نمود و در درس خارج فقه و اصول آیات عظام: بروجردی، مرعشی نجفی و سید محمد محقق داماد حاضر شد و پس از وفات آیت الله العظمی بروجردی به آیت الله مرعشی نجفی پیوست و علاوه بر شرکت در بحث فقه معظم له، در جلسه لجنه «احقاق الحق» و هیأت استفتای آن مرجع فقید نیز شرکت مداوم داشت و به غیر از آن، به تدریس سطوح عالی نیز می پرداخت. در سال 1400 ق به تهران مهاجرت کرد و امامت جماعت مسجد «الزهرا» علیها السلام در «آریاشهر» و تدریس متون اسلامی در «جامعه امام الصادق علیه السلام» را بر عهده گرفت و از رهگذر تدریس و تألیف و اقامه جماعت، خدماتی را به عالم دین، تقدیم نمود.

برخی از تألیفات وی، عبارت اند از:

1. شرکت در تدوین «ملحقات احقاق الحق»

2. حدیث از نظر شیعه (چاپ شده)

3. کاوش های علمی: بررسی رجال و اسانید و روایات اهل سنت در صحاح سته،

4. تعیین مبانی المختلفه بین العلمین: شیخ انصاری و آخوند خراسانی 5. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 6. تحقیق مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی آن عالم خدمتگزار در 75 سالگی به تاریخ

فاضل بهسودی 1359 - 1419 ق

آقای حاج سیدابوالحسن فاضل بهسودی، یکی از علمای معروف و چهره های مشهور جهادی افغانستان به شمار می رفت. وی در سال 1319 ش (1359 ق)، در کُجاب بهسود - از توابع استان میدان - در یک خانواده روحانی زاده شد و تحصیلات ابتدایی و مقدمات علوم دینی را در همان جا فراگرفت و پس از بازگشت آیت الله شهید سیدمحمد سرور واعظ و تأسیس حوزه علمیه محمدیه در کابل، بدان شهر شتافت و باقیمانده سطوح را نزد آن مرد بزرگ فراگرفت و در ردیف یکی از شاگردان ممتاز وی درآمد. فقید سعید در سال 1349 ش رهسپار نجف اشرف گردید و در درس آیات عظام: سیدابوالقاسم خوبی و سیدمحمد باقر صدر شرکت جست و مبانی فقهی و بئیه علمی اش را استوار ساخت و هم زمان به تدریس رسائل و مکاسب پرداخت و شاگردانی را تربیت کرد. او در نجف با الهام از رهنمودهای حضرت امام و آیت الله صدر، به تلاش برای اصلاح امور امت اسلامی پرداخت و با بسیاری از جریان های مبارز اسلامی در کشورهای مسلمان ارتباط عمیق برقرار نمود و پس از کودتای مارکسیستی و اشغال نظامی افغانستان، به تلاش در جهت حمایت حوزه علمیه و مراجع نجف از جهاد اسلامی افغانستان پرداخت (که در نتیجه آن، آیت الله العظمی خوبی و آیت الله صدر فتوای وجوب جهاد و حمایت مسلمانان از مجاهدین را صادر کردند و این پیام به زبان های دیگر ترجمه گردید و در سطح گسترده ای در ممالک اسلامی منتشر شد).

وی در نجف همواره مورد تعقیب

و تحت پیگرد استخبارات عراق قرار داشت. از این رو در سال 1362 ش، به قصد حج خانه خدا از عراق خارج شد و پس از اعمال حج، در سوریه اقامت گزید و در تأسیس حوزه علمیه امام خمینی، نقش به سزایی ایفا کرد. وی پس از ده ماه به ایران آمد و پیوسته برای انسجام و وحدت گروه های مبارز شیعی افغانستان اهتمام ورزید و در سال 1364 ش برای خاموش کردن آتش اختلاف و جنگ داخلی، مردانه قدم برداشت و در کشورش به فعالیت های بسیار پرداخت و تا دورترین نقاط و پرخطرترین سنگرها با پای پیاده رفت و دسته های متخاصم را به تفاهم و برادری فراخواند که نتیجه آن صلح مناطق مرکزی و شمال (1365 ش) و صلح جاغوری (1373 ش)، تأسیس شورای روحانیت مشترک احزاب برای اداره کل هزاره جات، نصب قضات برای حل مشکلات مردم، دستور آزادی اسیران و زندانیان و قطع جنگ های داخلی بود. وی در راستای وحدت و همبستگی اسلامی، از مؤسسان حزب وحدت اسلامی افغانستان و رییس شورای عالی نظارت و از اعضای شورای عالی قیادی دولت موقت افغانستان، بود و همواره از عزت و عظمت شیعه حمایت کرد و در تلاش برای حضور مقتدرانه شیعیان در صحنه سیاسی افغانستان، به کوشش در جهت اشتراک شیعیان در شورای مشورتی لاهورپندی، جاناندازی اندیشه رسمیت مذهب جعفری در قانون اساسی آینده در شورای عالی قیادت، ایجاد هماهنگی در میان سران احزاب جهادی شیعه و سنی، نمایندگی شیعیان در مذاکرات ایران، پاکستان و عربستان، اقامه نخستین نماز جمعه در کابل، تلاش های صلحجویانه در نبردهای پایتخت، و بسیج شیعیان برای دفاع از

مکتب جعفری پرداخت و در این راستا مصرّانه بر احقاق حقوق شیعیان در شورای عالی قیادی دولت موقت، پافشاری کرد.

وی در کنار این مجاهدات و کوشش های پیگیر سیاسی، لحظه ای از فکر محرومان و یتیمان جامعه نیاسود و برای رسیدگی و سرپرستی خانواده های بی سرپرست و نیازمند، دارالایتام و مؤسسه خیریه خاتم الانبیا را در داخل افغانستان و برخی از شهرهای ایران بنیاد نهاد که به خدمات چشمگیری توفیق یافت و در صدد راه اندازی حوزه علمیه خاتم الانبیا در کابل و شهرک امیرالمؤمنین در دامنه های کوه قورق بود. او برای تحصیل و درس آموزی جوانان افغانی گام های بلندی برداشت و به راه اندازی و اداره مدارس علمیه توحید - در قم - و خاتم الانبیا در مشهد مقدس دست یازید که گروهی بسیار از جوانان و طلاب متدین افغانی پرورش یافته مدارس و مکتب وی اند. او خود روزانه به تدریس سطوح عالی (مکاسب و کفایه) و خارج فقه می پرداخت و گروهی از فضلا را پروانید.

برخی از آثار آن عالم بزرگوار عبارت اند از:

1. حوار حول المهدی الفاطمی 2. آراء الذّریین (حول الذره و الحركه)

3. الشبهات حول المعنقدات (پرسش ها و پاسخ ها)

4. منتهی المطالب فی شرح المكاسب (که همه به چاپ رسیده است)

5. شرح کفایه الاصول 6 و 7. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله العظمی خویی 8 و 9. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله سیدمحمد باقر صدر 10. خاطرات دوران جهاد معظم له در سحرگاه چهارشنبه 22 مهرماه 1377 ش (23 جمادی الثانی 1419 ق) در 59 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در عصر

ص: 435

جمعه 24 مهر ماه پس از تشییعی باشکوه و نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن، در قبرستان شیخان به خاک سپرده شد.

فاضل لنکرانی 1350 - 1428 ق

آقای حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی قدس سره خورشید آسمان فقاہت و بزرگ مدافع حریم تشیع بود.

فقید سعید در ذی قعدہ الحرام سال 1350 (1310 ش)، در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش آیت الله حاج شیخ عبدالله فاضل (1314 - 1392 ق)، از علمای اعلام حوزه علمیه و از شاگردان آیات عظام: حاج آقا حسین قمی، میرزا محمد آقازاده خراسانی، شیخ مرتضی آشتیانی (در مشهد) و به ویژه حاج شیخ عبدالکریم حائری و مقرر درس ایشان بنام «نتایج الافکار» و از خواص اصحاب آیت الله العظمی بروجردی (آثار الحججہ 2 / 59، گنجینه دانشمندان 2 / 213، الذریعہ 24 / 44)، و مادر مکرمه اش دختر آیت الله حاج سیدعباس فقیه رضوی قمی بوده است. او از رهگذر پیوند و قرابت با این بیت شریف، با آیت الله العظمی مرعشی نجفی و آیت الله کرمی اهوازی خویشاوندی داشت و خود به داشتن چنین پدر و مادری افتخار می کرد.

معظم له دوران کودکی را در دامان چنین پدر و مادری گذرانید و بالید و پس از تحصیلات ابتدایی، به تحصیل علوم دینی روی آورد (1363 ق / 1323 ش). او، ادبیات و سطوح را با دقت و سرعت نزد استادانی مانند حضرات آیات: منتظری (شرح لمعه و مطول)، نوراللهی نجف آبادی (شرح لمعه)، فاضل لنکرانی (

پدرش)، سلطانی طباطبایی، شیخ عبدالجواد جبل عاملی و حاج آقا مرتضی حائری (رسائل، مکاسب و کفایه) فراگرفت و این همه شش سال به درازا کشید. در 19 سالگی (1329 ش) به درس های آیت الله العظمی بروجردی و امام خمینی راه یافت و به زودی مورد توجه بسیار آیت الله بروجردی قرار گرفت و پس از مطالعه تقریرات درسی او، بدو جایزه بزرگی عطا فرمود و دستور به چاپ آنها داد، که بنام «نهایهالتقریر» - در 2 جلد و در 25 سالگی اش - چاپ و منتشر شد. این امر، نام او را در حوزه علمیه قم طنین افکن ساخت. او در این زمان علاوه بر تحصیل فقه و اصول در محضر این دو فقیه بزرگ، به فراگیری فنون تفسیر و فلسفه از درس های مرحوم علامه طباطبایی پرداخت و در این دورشته هم، صاحب نظر شد. وی، علاوه بر تحصیل، به تدریس و تألیف پرداخت و نامش به عنوان یکی از مدرسین معروف حوزه علمیه، زبانزد بود. او، پس از سال ها تدریس سطوح عالی - مکاسب و کفایه - و پرورش صدها عالم و فاضل فرزانه، به تدریس خارج فقه و اصول روی آورد و همواره درس های سطح و خارج او در زمره پرشکوه ترین دروس حوزه علمیه قم بود و تقریرات درس اصول ایشان - به زبان های عربی و فارسی - به چاپ رسیده است. بدون شک، معظم له یکی از چهره های درخشان حوزه علمیه قم بود که از همان آغاز جوانی خوش

درخشید و نور پاشید و امید آینده روحانیت و مرجعیت بود. شریف رازی در سال 1350 ش (40 سالگی آیت الله فاضل) درباره او نوشته است: ... از فضلاء معروف و مدرسین موصوف به فضل و کمال حوزه علمیه است که علم خود را قرین عمل و تقوا و ورع نموده است ... او امروز یکی از مدرسین جوان عالی مقام حوزه علمیه است که در مسجد اعظم به منبر تدریس رفته و صدها نفر در حوزه درسش شرکت می کنند ...» (گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 214) با شروع نهضت اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی، آن فقیه بزرگ نیز مردانه به میدان آمد و از مواضع حکیمانه استادش دفاع نمود و رنج حبس و تبعید را به جان خرید و چند سال در بندر لنگه و یزد به حال تبعید به سر برد. او جزو اعضای مؤسس - و سالها دبیر - جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بود و امضایش همواره در پیام ها و اعلامیه های جامعه مدرسین بر علیه رژیم پهلوی دیده می شد. برای احیاء نام امام، آثار فقهی اش را به عنوان شرح بر «تحریر الوسيله» نگاشت. او مقرر درس های امام، شارح آثار فقهی امام، مدافع و مروج مکتب انقلابی امام و از آغاز جوانی، هم مباحثه فرزند امام - آیت الله حاج سیدمصطفی خمینی - بود. و لذا امام به او فرموده بود: «من، تو را به منزله مصطفی می دانم. رفتاری که با مصطفی داشتم، با تو دارم. من

تورا از کوچکی، بزرگ کرده ام». او پس از پیروزی انقلاب اسلامی، سالیان بسیار دبیر جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دبیر شورای مدیریت حوزه علمیه قم و نماینده مردم استان مرکزی در مجلس خبرگان رهبری بود. پس از وفات مراجع معظم آیات عظام: امام خمینی، خویی، گلپایگانی و اراکی بود که نام مبارکش به عنوان نخستین مرجع تقلید از سوی جامعه روحانیت تهران و جامعه مدرسین قم اعلام گردید و آوازه مرجعیت او در سراسر جهان تشیع، طنین افکن شد و پس از آن بود که خدمات بسیار به شیعیان و حوزه های علمیه، بر دستان مبارکش جاری شد. او با تأسیس «مرکز فقهی ائمه اطهار» (در قم و کابل و دمشق). نهادی قوی و مرکزی منسجم را برای تربیت فقیهان شیعی، و احیای آثار فقهی شیعه، و با تألیف دوره فقه «تفصیل الشریعه»، خدمتی بزرگ به فقه مذهب جعفری علیه السلام نمود.

آن مرجع بزرگ در دفاع از حریم اسلام و مکتب تشیع سر از پای نمی شناخت و در تمام دوران زندگی اش تا صدور اعلامیه های فراوان از مبانی عقیدتی تشیع حمایت نمود (که نمونه آن صدور اعلامیه های هر ساله در ایام فاطمیه مبنی بر بزرگداشت شهادت حضرت زهرا و اعلامیه در ثبوت حکم ارتداد سلمان رشدی می باشد).

او دارای خطی خوش، اخلاقی نكو، زندگی ساده و بی پیرایه بود و عشق به مکتب اهل بیت علیهم السلام از سراسر وجودش و زندگی اش نمایان بود (به گونه ای که پس از

انتشار کتاب « شهید جاوید » او از نخستین کسانی بود که بر این کتاب ، ردّیه نگاشت و از ساحت قدس امام حسین علیه السلام دفاع نمود . سالها امام جماعت حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه بود و نماز جماعتش یکی از باشکوه ترین نمازهای جهان اسلام بود .

الف - تألیفات دوران جوانی (تا 40 سالگی) او عبارتند از :

1 . نهاییه التقرير (2 ج . تقریرات درس فقه (صلاه) آیت الله بروجردی)

2 . معتمد الاصول (2 ج . تقریرات درس اصول امام خمینی)

3 . حاشیه بر عروه الوثقی - ناتمام

4 . تقریرات درس فقه امام خمینی (کتاب طهارت)

5 . تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی (خمس و طهارت)

6 . تقریرات درس اصول آیت الله بروجردی 7 . کتاب الاجاره 8 . شرح عروه الوثقی - اجتهاد و تقلید

9 . حاشیه بر طهارت مصباح الفقیه 10 . رساله در لباس مشکوک 11 . رساله در اخذ اجرت بر واجبات 12 . رساله در عصمت انبیاء 13

. مدخل التفسیر (درباره : اعجاز قرآن ، تواتر قرائات ، عدم تحریف قرآن)

14 . پاسداران وحی در قرآن کریم - ردّ و نقد کتاب « شهید جاوید »

15 . اهل بیت یا چهره های درخشان در آیه تطهیر .

(این دو کتاب را با همکاری مرحوم آیت الله حاج آقا شهاب اشراقی نگاشت) .

ب - تألیفات پس از 40 سالگی او عبارتند از :

1 . تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسیله (30 ج

ص : 440

2 (. القواعد الفقيهيه 3 . آئين كشوردارى از ديدگاه امام على عليه السلام - شرح عهدنامه اميرالمؤمنين به مالك اشتر - به قلم : حسين كريمى زنجانى

4 . تقيه مداراتى 5 . تفسير سوره حمد 6 . احكام الحج - حاشيه بر تحرير الوسيله

7 . رساله در خلل حج و عمره 8 . مناسك حج 9 . توضيح المسائل 10 . جامع المسائل (2 ج) 11 . استفتائات الحج 12 . ايضاح الكفايه (6 ج - شرح كفايه الاصول) - به قلم : سيد محمد حسيني قمى

13 . تبيان الاصول (4 ج . تقريرات درس خارج اصول معظم له) به قلم : عبدالله اسلامى حائرى

14 . سيرى كامل در خارج اصول (16 ج) 15 . المسائل المستحدثه 16 . كتاب الصوم 17 . كتاب القضاء 18 . مجمع الفهارس - فهرست بحار الانوار - ، الغدير والميزان 19 . شرح وصيت نامه اميرالمؤمنين عليه السلام به امام حسن عليه السلام 20 . الاحكام الواضحه 21 . مجموعه اعلاميه ها ، پيام ها و سخنرانى ها 22 . اصول فقه شيعه (6 ج . فارسى) به قلم : محمود ملكى و سعيد ملكى اصفهانى

23 . اكمال حاشيه بر عروه الوثقى 24 . ثلاث رسائل (عدّه المرأه ، طلوع الفجر فى الليالى المقمره ، قاعده نفى الحرج) .

سرانجام آن فقيه بزرگ ، پس از يك دوره بيمارى ، در 75 سالگى ، در روز شنبه اول جمادى الثانى 1428 ق (26 خرداد 1386 ش) چشم از جهان فرويست و عالم تشيع را سوگوار

ص: 441

و عزادار ساخت . با اعلام خبر وفاتش ، موجی از غم و اندوه بر دل های شیعیان جهان سایه افکند و در جمهوری اسلامی ایران ، سه روز عزای عمومی اعلام شد و سیل پیام های تسلیت از سوی مراجع معظم تقلید ، مقام رهبری ، نهادها ، سازمان ها ، شخصیت ها صادر شد .

پیکر پاکش صبح روز دوشنبه 3 جمادی الثانی - سالروز شهادت حضرت فاطمه زهرا - با حضور خیل مشتاقان و سیل عزاداران از ایران و سایر کشورهای اسلامی تشییع ، و پس از نماز آیت الله العظمی وحید خراسانی بر آن در مسجد بالا سر حرم حضرت فاطمه معصومه ، به خاک آرمید و جهانی از علم و عمل و اخلاص را با خود به خاک برد .

فاضل هرندی 1353 - 1427 ق

آقای حاج شیخ محیی الدین فاضل هرندی ، یکی از اساتید حوزه علمیه قم به شمار می رفت .

فقید سعید در سال 1313 ش (1353 ق) در « هرنند » - از توابع اصفهان - زاده شد . پدرش آیت الله حاج شیخ یحیی فاضل (م 1369 ش ، مدفون در تخت فولاد اصفهان) از خواص شاگردان آیت الله العظمی شیخ محمدرضا نجفی اصفهانی و آقا سید محمد نجف آبادی و میر محمد دصادق خاتون آبادی بود . از آثارش حاشیه بر وقایع الاذهان است . (سید مصلح الدین مهدوی : تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان 2 / 354) .

آن مرحوم ، در سال 1322 ش به اصفهان رفت و مقدمات را فراگرفت . در سال 1330 ش به قم مهاجرت کرد و سطوح عالی را نزد اساتید زمان آموخت و از سال 1337 ش به

درس خارج آیات عظام: آقای بروجردی و امام خمینی حاضر شد و پس از وفات آیت الله بروجردی و تبعید امام خمینی، به درس فقه و اصول آیت الله سیدمحمد محقق داماد و پس از وفات ایشان، به درس فقه آیت الله گلپایگانی و اصول آیت الله اراکی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. او همزمان، به تدریس و تبلیغ دین در شهرهای مختلف پرداخت و با شروع انقلاب اسلامی، به صف مبارزان راه آزادی پیوست و رنج زندان و شکنجه را بر جان خرید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سمت های مختلف، همچون: قضاوت، نمایندگی مجلس شورای اسلامی (سه دوره)، نمایندگی مجلس خبرگان رهبری (دوره اول و دوم)، عضویت در هیأت مدیره حزب جمهوری اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی، بعثه مقام معظم رهبری به ایفای خدمت پرداخت و سالها در حوزه علمیه قم به تدریس سطوح عالی اشتغال داشت.

تألیفاتش عبارتند از:

1. ترجمه و شرح مکاسب (17 ج) 2. حریم در فقه شیعه 3. انفال. آن عالم بزرگوار، پس از 72 سالگی و تحمل یک بیماری، در روز چهارشنبه 27 اردیبهشت 1385 ش بدرود حیات گفت و پیکرش پس از تشییع و نماز آیت الله وحیدخراسانی بر آن، در صحن مطهر حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

فاطمی ابهری 1346 - 1425 ق

آقای سیدمحمد فاطمی ابهری در تاریخ 1346 ق (1306 ش) در ابهر از توابع زنجان به دنیا آمد. پدر وی حجهالاسلام سیدحسین فاطمی ابهری

ص: 443

از فضلا و مدرسین حوزه علمیه ابهر بود . بعد از تحصیلات ابتدایی و راهنمایی در سال 1321 ش وارد حوزه علمیه ابهر شد و مقدمات را نزد والد ارجمند خود و شیخ حبیب الله مهدوی فراگرفت . سال بعد رهسپار حوزه علمیه قم شد و از محضر این اساتید کسب فیض کرد : شیخ احمد رضوانی زنجانى ، شیخ صادق فراهی خویی ، شیخ اسحاق آستارایی ، میرزا محمد مجاهدی تبریزی در کفایه و علامه طباطبایی در فلسفه و تفسیر . وی در سال 1327 در درس خارج آیت الله بروجردی و خارج اصول شیخ عبدالنبی اراکی و خارج فقه امام خمینی و دروس خارج حضرات آیات : مرعشی نجفی و گلپایگانی شرکت کرد . وی سال ها جزء هیأت استفتای آیت الله مرعشی نجفی بود و از حضرات آیات : شیخ عبدالنبی اراکی ، شیخ عبدالکریم زنجانى ، سیدشهاب الدین مرعشی نجفی و سیدکاظم شریعتمداری اجازه اجتهاد اخذ نمود .

برخی از آثار او عبارتند از :

- 1 . رساله توضیح المسائل 2 . حاشیه علی عروه الوثقی ، معاملات 3 . مختصر الاحکام 4 . مناسک حج 5 . منتخب الاحکام 6 . قاعده لاضرر (مخطوط) 7 . تقریرات درس فقه امام خمینی (مکاسب)
- 8 . رساله الغرایبه (در حرمت غراب)
- 9 . استفتائات قضائی .

وی در نوزدهم آذرماه 1383 ش در ایام شهادت امام جعفر صادق علیه السلام (25 شوال 1425 ق) درگذشت و پیکرش پس از تشییع و نماز آیت الله شبیری زنجانى در صحن مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

(برگرفته از

ص: 444

فالی 1332 - 1428 ق

آقای حاج سیداحمد فالی ، یکی از علمای حوزه علمیه قم به شمار بود .

فقید سعید در 20 جمادی الثانی 1332 ق (4 اردیبهشت 1293 ش) در قریه فال - از توابع لامرد شیراز زاده شد . هشت ساله بود که مادرش را از دست داد و در پی یافتن کار ، به فیروزآباد و آبادان رفت و تا 20 سالگی مشغول کار بود . در سال 1353 ق ، برای تحصیل علوم دینی به نجف اشرف مهاجرت کرد و در مدرسه قزوینی ساکن شد و ادبیات (سیوطی و مغنی) را نزد شیخ محمدعلی مدرس افغانی و شرح لمعه راهم در محضر آیت الله حاج سیدسجاد علوی گرگانی فراگرفت . در سال 1361 ق ، در اثر بیماری از نجف به کربلا رفت و باقیمانده شرح لمعه را از آیت الله شیخ یوسف بیارجمندی خراسانی آموخت و در درسهای سطوح حضرات آیات : حاج آقا مهدی قمی (رسائل) ، میرزا مهدی شیرازی (مکاسب) و حاج آقا حسن طباطبایی قمی (کفایه) شرکت جست و پس از تکمیل آن به دروس خارج آیات عظام : حاج آقا حسین قمی ، سیدمحمدهادی میلانی ، میرزا هادی خراسانی ، شیخ محمدرضا اصفهانی و میرزا مهدی شیرازی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت . وی ، همزمان با تحصیل ، به تدریس سطوح - به ویژه رسائل و مکاسب و تألیف و تبلیغ دین پرداخت و شاگردان و کتابهای فراوان به یادگار نهاد . او در کربلا با همراهی گروهی از علما و فضلا ، مجله «

اجوبه المسائل الدینیہ « را تاسیس نمود و سالها این مجله را - که یکی از بهترین نشریات در مبارزه با جوّ فکری مسموم و افکار الحادی و کمونیستی حزب بعث عراق بود، اداره کرد. او در کربلا به عنوان یکی از چهره های فعال فرهنگی، سیاسی و اجتماعی، مشهور شد و در وفود اهالی شهر به ملاقات رجال حکومت به بغداد می رفت و همیشه سمت نمایندگی مردم را برعهده داشت، و با شروع نهضت اسلامی مردم ایران، در کربلا به ترویج افکار و اندیشه های امام خمینی و بزرگداشت انقلاب اسلامی پرداخت که این سبب شد در آمدن به ایران، خود و فرزندش مرحوم حجه الاسلام حاج سیدعلی فالی گرفتار ساواک شد و مدتی ممنوع الخروج بود. در احداث مساجد و حسینیه ها و مؤسسات عام المنفعه، خود و فرزندانش سعی بسیار داشتند و حسینیه کربلائیها در قم، از یادگارهای اوست. از گتن سخن حق، واهمه نداشت و از کسی نمی هراسید و ملاحظه کسی را نمی کرد و به همین دلیل چندبار در عراق و عاقبت از آنجا، اخراج و به ایران فرستاده شد. او در عراق، به دلیل خدمات اجتماعی فراوان و مبارزه بی امان با بعثی ها و کمونیست ها و دفاع از عقاید شیعه به رنج و حبس دچار شد و در ردّ بر جبهان کویته بود که کتاب قاطع البرهان را نگاشت و در اثر آن، مؤلف را دستگیر و در بغداد، زندانی نمودند او از آیت الله العظمی میرزای نائینی اجازه روایت داشت.

برخی از تالیفاتش عبارتند از:

. قاطع البرهان فی الردّ علی الجبهان 2 . براهین الشیعه الجلیه فی دحض اباطیل الندوی و ابن تیمیه 3 . الاسلام والکتلتان الاشتراکیه والرأسمالیه 4 . البهائیه حزب لامبدأ 5 . تذکره الشباب (ج2) 6 . خلفاء الرسول الاثنی عشر (ج2) 7 . خلفاء الحبیب المصطفی (ص) (ج12) 8 . بین الانسان و سائر الموجودات 9 . بعض الاختلاف بین السنه و الشیعه (مخطوط)

10 . دانستیهای لازم از فقه اسلام راستین (ج2) 11 . برای جوانان (ج4) 12 . اولوا الامر 13 . سخنی با مجتهدان 14 . دیوان اشعار 15 . آئین محمدی 16 . فدک 17 . کینیا دالگورکی 18 . خاطرات : از کودکی تا دوران پیری (مخطوط)

19 . پاسخ به دوست (مخطوط) .

سرانجام آن عالم بزرگوار در 95 سالگی ، در 21 فروردین 1386 ش (21 ربیع الاول 1428 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله العظمی سیدصادق شیرازی بر آن ، به کربلا انتقال داده شد و در مدرسه علمیه خویش - در خیابان شهدا - به خاک سپرده شد .

فتلاوی 1357 - 1418 ق

آقای شیخ طه فتلاوی ، یکی از فضلاوی نجف اشرف بود .

وی در سال 1357 ق در نجف زاده شد و پس از فراگیری سطوح نزد حضرات : سیدعبدالکریم کشمیری ، سیدمسلم حلی ، سیدمحمدحسین حکیم و سیدسعید حکیم ، به درس علامه شیخ محمدطاهر آل راضی و آیت الله خوبی رفت و ملازم معظم له شد و در مدّت 20 سال از

ص: 447

دروس فقه و اصول ایشان بهره مند گردید. سپس به عنوان نماینده ایشان به بغداد رفت و در شهرک « بیاع »، در حسینیه امام حسین به امامت جماعت و ارشاد و تبلیغ دین پرداخت تا آن که در شعبان المعظم 1418 ق بدرود زندگی گفت و در نجف اشرف مدفون شد.

آثار مخطوط او عبارتند از :

1. آیات الامامه 2. اصول العقائد 3. شرح باب حادی عشر 4. تقریرات درس فقه آیت الله خویی 5. تقریرات درس اصول شیخ محمدطاهر آل راضی .

(کاظم الفتلاوی ، المنتخب ، ص 188)

فضایلی 1341 - 1418 ق

آقای حبیب الله فضایلی یکی از اساتید مسلم هنر خط اسلامی به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1301 ش (1341 ق) در شهرستان سمیرم - از توابع اصفهان - زاده شد و در نوجوانی برای ادامه تحصیلات به اصفهان آمد و به فراگیری علوم دینی همت گماشت و تا سطوح عالیہ را نزد اساتید وقت آموخت. سپس به تحصیل ادبیات فارسی در دانشکده ادبیات و علوم انسانی روی آورد و پس از اخذ لیسانس، به آموختن انواع خطوط اسلامی پرداخت تا زمانی که در این فن، در شمار یکی از اساتید معروف در آمد.

فقید سعید به سبب خط ممتازش مورد توجه بسیاری از محافل هنری قرار گرفت و کتابت کتیبه های بسیار بر ضریح و درهای حرم مطهر اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در اعتبار مقدسه ایران، عراق و سوریه بدو واگذار شد و در طول عمر با برکتش موفق شد صدها یادگار از این هنر اصیل اسلامی از خود به جای گذارد. کتابت

ص: 448

قرآن مجید، اطلس خط، بوستان خط و تعلیم خط از آثار ماندگار آن استاد فرزانه در هنر خوشنویسی به شمار می رود.

آثار دیگر وی عبارت اند از:

1. مرد آفرین روزگار (شرح زندگانی حضرت زینب کبری علیها السلام)

2. تفسیر آیه نور 3. اصحاب الرّسّ ایشان از اعضای هیأت تشخیص و شورای عالی انجمن خوشنویسان ایران بود و گروه بسیاری از هنرجویان را در مکتب تربیتی خویش، پرورش داد. در سال 1374 از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان یکی از خادمان قرآن کریم معرفی و در نمایشگاه بزرگ قرآن (رمضان المبارک 1416 ق) از وی تجلیل به عمل آمد.

معظم له پس از یک بیماری، در تاریخ 13 آبان 1376 (2 رجب 1418 ق) در 75 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش با تشییع گروه بسیار از مردم متدین اصفهان، به خاک سپرده شد.

فقیه امامی 1352 - 1414 ق

آقای حاج سیداحمد فقیه امامی یکی از مشهورترین علمای اصفهان به شمار می رفت.

معظم له در سال 1312 ش در اصفهان دیده به جهان گشود. پدرش آیت الله حاج آقا عطاء الله امامی نیز از علمای مشهور اصفهان بود. او پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی به فراگیری علوم اسلامی در نزد پدر بزرگوارش و حضرات آیات: معلم حبیب آبادی، فیاض و فقیه قودجانی پرداخت و پس از تکمیل ادبیات و سطح، جهت استفاده از محضر اساتید حوزه علمیه قم بدان جا آمد و کفایه را از آیت الله مجاهدی و آیت الله سلطانی طباطبایی فراگرفت. سپس خارج فقه و اصول را نزد آیت الله العظمی بروجردی و امام خمینی و فلسفه را هم نزد علامه طباطبایی

ص: 449

تحصیل نمود. از خدمات وی کتابخانه عظیم الزهرا با بیش از شصت هزار جلد کتاب و توسعه و نوسازی مسجد سقا در اصفهان را می توان نام برد.

از تألیفات چاپ شده اش «چرا جمهوری اسلامی؟» و «روش رهبران انقلابی ما» و از کتاب های چاپ نشده اش می توان از این ها نام برد:

1. تقریرات درس فقه آیت الله العظمی بروجردی 2. تقریرت درس اصول امام خمینی 3. تقریرات درس فقه (مکاسب) امام خمینی 4. اجتهاد و تقلید 5. جغرافیای کشورهای اسلامی 6. شرح دعای عرفه 7. جنگ در نظام کامل اسلام 8. قواعد درایه و رجال 9. مبارزه و راه آن در قرآن 10. آیات معجزه آسای قرآن/11. انسان در قرآن 12. ولایت و امامت از دیدگاه قرآن 13. اخلاق در قرآن 14. تمثیلات و تشبیهات قرآن 15. قرآن و تعهدات انسان 16. تفسیر جزء 30 قرآن 17. تفسیر قرآن (از سوره بقره تا انفال) 18. اسرار حج 19. سنت تغییر 20. راه مستقیم 21. بشر و رسالت او 22. قدرت و نیرو 23. جاسوسی در اسلام 24. انقلاب در پرتو وحی 25. جهاد 26. روحانیت و تبلیغ در اسلام 27. انحرافات و مبارزه مکتب تشیع با آن 28. وظایف مردم در زمان غیبت 29. شیطان در خانه ما 30. چگونه باید زیست 31. راهنمایی های حضرت علی علیه السلام (7 ج) 32. قیامت (3 ج) 33. اسلام تنها راه مبارزه با استعمار 34. جامعه اسلامی 35. خدمات اهل بیت پیامبر علیهم السلام 36

فرهنگ واژه های علمی 37. فرازهای عالی صحیفه سجادیه 38. اقتصاد 39. شناخت خط انقلابی حضرت مهدی 40. شرح نامه علی علیه السلام به مالک اشتر آن عالم بزرگ و خدمتگزار در پنجشنبه 4 آذر 1372 (11 جمادی الثانی 1414 ق) در 60 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع باشکوه در امامزاده ابوالعباس خوراسگان به خاک خفت.

فقیه عاملی 1329 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمدتقی فقیه عاملی، یکی از مراجع تقلید و فقهای بزرگ لبنان به شمار می رفت .

فقید سعید در 26 ذی الحجه سال 1329 ق، در روستای «حاریص» - از توابع صور در جنوب لبنان - زاده شد. پدرش آیت الله شیخ یوسف فقیه حاریصی (م 1377 ق)، از شاگردان آیات عظام: سید محمد کاظم یدی و میرزای نایینی، و قاضی القضاة لبنان و مؤسس محاکم شرعی جعفری در آن کشور بود.

معظم له در شانزده سالگی (1345 ق) به نجف اشرف رفت و به تحصیل علوم دینی پرداخت، و پس از یادگیری مقدمات، به فراگیری سطوح نزد حضرات آیات: سیدمحمد بغدادی، سیدحیدر صدر و شیخ عبدالرسول جواهری و پس از آن به تحصیل خارج فقه و اصول در محضر آیات عظام: شیخ محمد حسین اصفهانی، سیدابوالحسن اصفهانی، شیخ محمد علی کاظمی خراسانی، سیدحسین حمّامی، شیخ محمد حسین کاشف الغطاء و سیدمحسن حکیم پرداخت و در شمار یکی از اضلّان نام آور و مدّّرسان سطوح و از بارزترین شاگردان آیت الله حکیم و خواصّش جای گرفت. آن فقید از اوان تحصیل علاوه بر تألیف به تدریس ادبیات، سطوح عالیّه و خارج پرداخت و شاگردان بسیاری را پروراند، که برخی از ایشان عبارت اند از: حضرات آقایان: شیخ محمدتقی

ص: 451

جواهری، سیدمحمد علی حَمّامی، سیدمحمد صادق حکیم، سیدمهدی حکیم، سیدعلی مکی عاملی، شیخ محمد مهدی شمس الدین، شیخ علی کورانی، شیخ حسن عسلی، شیخ مفید فقیه .

فقیه سعید در حدود سال 1380 ق، پس از اخذ اجازات متعدد اجتهاد و روایی از اساتیدش به لبنان بازگشت و در صور و زادگاهش (تابستان ها) مسکن گزید و به تألیف و تدریس، و اقامه جماعت و پاسخگویی به مسایل شرعی مؤمنان پرداخت و پس از درگذشت مراجع عظام تقلید بود که دامنه مرجعیت او گسترده شد و جوامع فتوایی اش به چاپ رسید .

تألیفات چاپی وی عبارت اند از :

- 1 . قواعد الفقیه (در قواعد فقهیه) 2 . مبانی الفقیه (دوره اصول فقه) 3 . مناهج الفقیه (3 ج رساله عملیه) 4 . مکاسب الفقیه (مخطوط) 5 .
- مبانی العروه الوثقی (کتاب الخمس) 6 . عمدہ المتفقہ (رساله عملیه مختصر) 7 . مبانی المناسک (مناسک حج) 8 . من مناهج الفقیه و
- مبانیه 9 . جامعه النجف الاشرف فی عصرها الحاضر 10 . جبل عامل فی التاريخ (2 ج) 11 . مبادئ الاسلام فی مذهب اهل البيت (2 ج)
- 12 . الربا فی مذهب اهل بیت علیهم السلام 13 . حجر و طین (3 ج) 14 . مبانی شرایع الاسلام 15 . الحلقات فی الادب و التاريخ و الاخلاق (3 ج) 16 . السفینه الغوصه - شرح الفیه ابن مالک - 17 . وسیله الوصول الی کفایه الاصول 18 . امالی ابن الفقیه (کشکول)
- 19 . الشموع (دیوان شعر) 20 . الاثر الخالد فی اشعار سیدی الوالد وی پس از عمری 90 ساله، در تاریخ یکشنبه 8 شوال

ص: 452

المکرم 1419 ق در شهر «صور» چشم از جهان فروبست و پیکر پاکش پس از تشییعی باشکوه، به نجف اشرف انتقال داده شد و در وادی السلام به خاک سپرده شد.

(کاظم الفتلاوی، المنتخب من رجال الفكر والادب، ص 424)

فقیهی بروجردی 1342 - 1421 ق

آقای حاج شیخ عبداللّه مجد فقیهی بروجردی، یکی از علمای حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

معظم له در ماه صفر 1342 ق (اردیبهشت 1302 ش) در بروجرد به دنیا آمد. و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح را در بروجرد نزد آیت اللّه شیخ علی جواهری فراگرفت. سپس به قم آمد و سطوح عالیّه را بیشتر نزد آیت اللّه العظمی گلپایگانی تکمیل کرد و پس از آن به درس فقه و اصول آیات عظام: آقای بروجردی، سیدمحمدتقی خوانساری و شیخ عبدالنبی عراقی و دروس حکمت و کلام میرزا مهدی مازندرانی حاضر شد و هم زمان به تدریس رسائل و مکاسب و شرح تجرید و شرح منظومه پرداخت و شاگردانی را پرورش داد. در سال 1325 ش، به نجف اشرف مهاجرت کرد و مدت 5 سال به درس های آیات عظام: سیدعبدالهادی شیرازی، سیدجمال الدین گلپایگانی، میرزا حسن بجنوردی، شیخ علی محمد بروجردی، سیدیحیی مدرس یزدی، میرزا باقرظرنجانی و میرزا هاشم آملی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و تقریرات درس آن ها را نگاشت و پس از کسب اجازات متعدد روایی و اجتهادی از ایشان، به قم مراجعت کرد و به تألیف و تصنیف و تحصیل فلسفه اسلامی (نزد علامه طباطبایی) و تدریس و ارائه خدمات اجتماعی و دینی

ص: 453

مانند: تأسیس درمانگاه قرآن و عترت در عید غدیر 1387 ق (که هم اینک یکی از درمانگاه های مجهز و معروف قم است). داروخانه، کتابخانه قرآن و عترت، چاپ کتاب های مختلف و اهدای آن ها به مراکز دینی، مسجد صاحب الزمان (در سربند شمیران)، حسینیه و کتابخانه صاحب الزمان (در همان محل)، مکتب الزهرا و دارالایتام در اراک، چند فقره حمام و غسلخانه و مسجد و حسینیه در شهر و روستاهای قم پرداخت. (مانند: مسجد حضرت ابوالفضل علیه السلام، مسجد چهارده معصوم علیهم السلام).

او بسیار فروتن و ساده زیست بود و تا آخرین لحظات زندگی اش، به ذکر خدا و دعا و توسل به امام زمان علیه السلام به سر می برد.

برخی از آثار علمی معظم له - که هیچ کدام به چاپ نرسیده است - عبارت اند از:

1. رساله در حرمت ریش تراشی 2. رساله در حد کر و اوزان آن 3. رساله در علوم غریبه 4. رساله در حقیقت عشق و محبت 5. رساله در ولایت و علم ائمه علیهم السلام 6. رساله در لغزها و معماها 7. رساله در تراجم علما و راویان 8. حاشیه بر کفایه الاصول 9. گوشه ای از علوم و فنون 10. شناسایی مرد و زن از نظر روانی و فیزیولوژی 11. کشف مذاهب العالم (2 ج) 12. الفقه علی المذاهب الخمسه (کتاب طهارت) 13. تفسیر استعاذه 14. تفسیر سوره حمد و بقره 15. شرح اسماء الحسنی 16. زهره العلوم فی اصول الدین و الفقه 17. قواعد الرجال 18. علم السند و الحدیث 19. الفوائد المختاره

ص: 454

(در اصول فقه) 20 . اجوبه المسائل الدینیة معظم له در روز پنجشنبه 30 شوال المکرم 1421 ق (6 بهمن 1379 ش)، در 77 سالگی بدوود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله سیدابوالقاسم کوکبی به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 2 ، ص 220)

فلسفی 1326 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد تقی فلسفی از مشهورترین مبلغان دین و مدافعان مذهب بود .

فقید سعید در دهم ربیع الاول 1326 ق (1286 ش) ، در تهران زاده شد .

پدرش فقیه زاهد آیت الله حاج شیخ محمدرضا تنکابنی (1282 - 1385 ق)، فرزند آقا ملا محمد تنکابی - یکی از روحانیون تنکابن - از مشاهیر و مشایخ علمای تهران و از شاگردان آیات عظام: میرزا حبیب الله رشتی، حاج آقا رضا همدانی، حاج میرزا حسین حاج میرزا خلیل، شیخ عبدالله مازندرانی و محقق خراسانی بود. معظم له، در تهران متولّی و مدرّس مدرسه فیلسوف و امام جماعت مسجد فیلسوف الدوله و صاحب محضر شرع بود و منزلش محلّ رفع خصومات و رفع دعاوی و کتابت اسناد و مدارک.

از شاگردان وی آیت الله آخوند ملا علی معصومی همدانی و آیت الله میرزا هاشم آملی بوده اند .

و عمویش - که ابوالزوجه او هم بود - آیت الله شیخ محمد حسین تنکابنی (1280 - 1367 ق)، از شاگردان مراجع فوق و وکیل تامّ الاختیار آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی در تهران بود.

معظم له، پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، همراه برادرش - حجهالاسلام حاج میرزا ابوالقاسم (1324 - 1413 ق)، به دبستان توفیق رفت و حساب و خواندن و نوشتن را بیاموخت و پس از

آن به فراگیری علوم دینی روی آورد .

نخست ادبیات عرب را نزد آقا شیخ محمد رشتی، و پس از آن در مدرسه حاج ابوالفتح، مطّول را نزد میرزا یونس قزوینی فراگرفت. سپس شرح لمعه و قوانین را در محضر پدر بزرگوارش و فلسفه را نزد حضرات: میرزا مهدی آشتیانی، میرزا طاهر تنکابنی، شیخ ابراهیم امامزاده زیدی و سیدمحمد کاظم عصار آموخت و بهره ای فراوان از علوم اسلامی دریافت .

آن گاه به خواسته مادرش، روی به منبر آورد و در پانزده سالگی (1340 ق) نخستین جلسه منبرش را در مسجد فیلسوف و در حضور پدرش و گروه بسیاری از مردم، بر پا کرد و تشویق همگان را بر انگیخت. از آن پس، رفته رفته منبرهای متعدد رفت و نامش در مجالس مذهبی، زبانزد شد .

وی از آغاز بر پر محتوا بودن منبرهایش تکیه داشت و با تأمل بسیار در روایات و ایجاد ابتکار در نوع منبرهایش، مسیر منبرش را از صورت عادی خود به جهات دیگر سوق داد و این، موجب استقبال فراوان از گفتارش گردید .

در نوزده سالگی (1345 ق / 1305 ش) او را به مجلس شورای ملی، برای منبر عاشورا دعوت کردند و در 1316 ش، در اعتراض به کشتار مسجد گوهرشاد (که در سال 1314 رخ داده بود) ممنوع المنبر و خلع لباس شد و به مدّت 3 سال از رفتن منبر، محروم گردید. در 1319 ش، با کوشش آیت الله سیدابوالقاسم کاشانی، منبرش رسماً آزاد شد و پس از آن با تتبع در اخبار و احادیث - خصوصاً کتاب مستدرک الوسائل محدث نوری - و مطالعه پیگیر

ص: 456

کتاب های جامعه شناسی، روانشناسی، تعلیم و تربیت و اخلاق و به کارگیری تجربیات و ابتکارات خویش تحوّل عمیق در شیوه منبر پدید آورد و از آن زمان به بعد، به یکی از مشهورترین خطیبان پایتخت مبدّل شد و در مجالس نامی و بسیار مهم، اداره منبر را بدو سپردند و اخبار سخنرانی هایش از طریق روزنامه های کثیرالانتشار پخش می شد و این خود سبب شهرت و محبوبیت وی در سطح کشور شد.

با ورود آیت الله العظمی بروجردی به قم (1324 ش) و مرجعیت فراگیر ایشان، وی به عنوان نماینده ویژه آن مرجع بزرگ - جهت مذاکره و ابلاغ پیام های معظم له به شاه، نخست وزیران و دولتمردان - برگزیده شد و همواره وظایف محوّل را به خوبی و با هوشیاری و کیاست تمام، انجام می داد .

پس از رحلت آیت الله بروجردی، مراجع بزرگ ایران و عراق نیز همان توجه و اعتماد ایشان را نسبت به فلسفی حفظ کردند و صدای فلسفی در مرکز، نمایانگر نظرات سیاسی مراجع معظم تقلید بود. او از سال 1342 ش، و همگام با مبارزات روحانیت شیعه به رهبری حضرت امام خمینی، به انتقاد از عملکرد ننگین رژیم شاه و دستگاه پرداخت و از هیچ چیز و هیچ کس نهراسید و رنج زندان را به جان خرید. در ماجرای تصویب نامه انجمن های ایالتی و ولایتی و رفراندوم لوایح ششگانه، سخنرانی های حاوی کرد و مردم را به مخالفت و تعطیلی بازار فرا خواند. پس از فاجعه فیضیه (25 شوال 1383 ق / 2 فروردین 1342 ش) انتقادهایش اوج گرفت و به ویژه در شب عاشورای 1342 ش، در مسجد شیخ عبدالحسین - بازار تهران - با

حضور حدود یکصد هزار نفر، دولت علم را استیضاح نمود و در پی آن در 15 خرداد دستگیر و 45 روز زندانی شد و پس از آن، حدود یکسال ممنوع المنبر گردید. با آزادی منبرش، باز در مقاطع مختلف - در یزد و شیراز و اصفهان - منبرش را ممنوع می ساختند تا سرانجام در سال 1350 ش که در مجلس بسیار مهمی - در مراسم بزرگداشت آیت الله میرزا عبداللّه چهلستونی در مسجد جامع تهران - به یأوه گویی های دو نفر از سناتورهای علیه امام خمینی پاسخ داد و آشکارا نام امام را بر فراز منبر تکرار نمود و از مقام شامخ او تجلیل کرد، منبرش برای همیشه ممنوع گردید. اما کماکان منزلش مجمع روحانیون و خطبای مخالف رژیم بود و از نظر مراجع و علما و روحانیت بیش از پیش معزز و محترم بود و عملکرد و سیاست جامعه مبلغین و خطبای کشور را او تعیین می کرد.

به غیر از مبارزات پیگیری با رژیم خود کامه شاه، باید از مبارزاتش با بهائیت و کمونیسم و حزب توده یاد کرد.

وی از سال 1325 ش، به گوشزد نمودن خطرات مرام کمونیسم و خیانت حزب توده به کشور پرداخت و در مجامع عمومی به افشاگری بر علیه آنان دست یازید. در رمضان 1327 ش (1367 ق) بود که دولت به تأثیر سخنان او در تضعیف حزب توده پی برد و سخنانش را به طور مستقیم از رادیو تهران پخش کرد. که این کار در تاریخ ایران بی سابقه بود - و این تا سال 1334 ش به طول انجامید.

فلسفی، با علم به این که

ص: 458

بهائیت ساخته و پرداخته دست استعمار و مورد حمایت دستگاه حاکمه و اربابانش قرار دارد، با موافقت آیت الله بروجردی، با رشادت تمام در طول ماه رمضان 1334 ش - که سخنانش در مسجد سلطانی، مستقیماً از رادیو پخش می شد - به افشاگری پرداخت و گمراهی آنان را آشکار ساخت و این باعث شد که «حظیره القدس» بهائیان از دست آنان خارج شد و به تصرف نیروهای انتظامی در آمد (که هم اینک حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی است). هر چند که این سخنان باعث شد پخش سخنرانی هایش برای همیشه از رادیو قطع گردید و پایگاه منبر مسجد سلطانی را هم از او باز ستانند و شاه هم از بیم سخنان گزنده و توفنده اش، از ملاقات با وی سر باز زد و دیگر او را ندید.

از ویژگی های اخلاقی آن مرد بزرگ حافظه شگرف، قدرت بیان، هوش و ذکاوت سیاسی و اجتماعی، بدیهه گویی و بذله گویی، رسیدگی به نیازمندان و گره گشایی از کار در ماندگان - به گونه ای که وی باعث آزادی بسیاری از زندانیان در زمان شاه می شد و از خانواده های آنان تفقد و دلجویی می کرد - صراحت لهجه، عدم واهمه از مقامات، بهره وری از وقت، نظم در زندگی و پایبندی به مستحبات دینی می توان نام برد.

روح والای آن مروج سترگ دینی، در ظهر جمعه 27 آذر ماه 1377 ش (28 شعبان المعظم 1419 ق) در 94 سالگی از قفس تن آزاد شد و به موالیان طاهرینش پیوست.

با اعلام خبر وفاتش، پیام های تسلیت از سوی مقام معظم رهبری، مراجع عالیقدر تقلید، رؤسای قوای سه گانه، نهادها و سازمان ها صادر شد و مجالس

بزرگداشت فراوان در تجلیل از مقامش برگزار شد.

پیکر پاکش در روز یکشنبه (اول ماه رمضان) با حضور هزاران نفر تشییع شد و پس از نماز برادرش آیت الله حاج میرزا علی فلسفی بر آن، در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام به خاک سپرده شد.

آثار:

کتاب های آن فقید علم و تقوا، همه سرشار از روح غیرت و حمیت و دفاع از مبانی مکتب و در موضوعات: تفسیر، کلام، حدیث، تاریخ، جامعه شناسی، روانشناسی می باشد. آثار بی همانند وی، برخوردار از روح ابتکار و حسن سلیقه و قلم شیوا و ترتیب زیبا می باشد. به راستی کتاب های «کودک»، «جوان»، و «بزرگسال» وی، پس از گذشت سالیان بسیار هنوز از طراوت و شادابی و تازگی مطلب برخوردار است.

کتاب هایش عبارت اند از:

1. آیه الکرسی پیام آسمانی توحید 2. معاد از نظر روح و جسم (3 ج) 3. شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق (3 ج) 4. اخلاق از نظر همزیستی و ارزش های انسانی (2 ج) 5. کودک از نظر وراثت و تربیت (2 ج)، این کتاب به عربی با نام «الطفل بین الوراثة والتربیه» ترجمه شده است

6. جوان از نظر عقل و احساسات (2 ج) 7. بزرگسال و جوان از نظر افکار و تمایلات (2 ج) 8. سخن و سخنوری از نظر بیان و فن خطابه 9. خاطرات و مبارزات فلسفی 10. سخنرانی های فلسفی در مسجد سلطانی 11. حکومت جهانی امام عصر علیه السلام 12. در مکتب اهل بیت 13. مذهب از دیدگاه علم 14. مقایسه ای چند از اسلام و جهان متمدن امروز 15

ص: 460

. اولین استیضاح مَلّی در سال 42 سخنرانی شب عاشورای مسجد شیخ عبدالحسین

آثار غیر چاپی:

1. شرح و تفسیر چند روایت (شرح چهار روایت) 2. تفسیر قرآن (این کتاب بنام «تفسیر بیان» به چاپ رسید)

تلخیص آثار:

1. حدیث اخلاق (مجموعه احادیث کتاب اخلاق) گردآوری: محمد وجدانی

2. حدیث تربیت: جوان (مجموعه احادیث کتاب جوان)

3. حدیث تربیت: بزرگسال (مجموعه احادیث کتاب بزرگسال و جوان)

4. حدیث تربیت: کودک (مجموعه احادیث کتاب کودک)

5. الحدیث (5 ج)، دسته بندی موضوعی روایات کتاب های فلسفی، به اهتمام مرتضی فرید تنکابنی

فلسفی 1340 - 1427 ق

آقای حاج میرزا علی فلسفی، چراغ فروزان فقهت در حوزه علمیه مشهد مقدس به شمار می رفت. آن عالم بزرگ در سال 1340 ق (1300 ش) در تهران، در بیت علم و فضیلت و فقهت به دنیا آمد. پدر عالیقدرش فقیه معظم آیت الله آقای حاج شیخ محمدرضا تنکابنی (1282 - 1385 ق) از علمای بزرگ تهران و از تلامذه آیات عظام: میرزا حبیب الله رشتی، آخوند خراسانی، ملا علی نهابندی و سید کاظم یزدی بود، که حدود 40 سال تولیت و تدریس مدرسه و مسجد فیلسوف الدوله را برعهده داشت و منشأ خدمات فراوان بود. (محمد شریف رازی. گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 406 - 409).

فقید سعید، ادبیات و سطوح را در تهران نزد والد ماجدش و دیگران بیاموخت و در سال 1324 ش رهسپار حوزه علمیه نجف اشرف شد و در آن آستان

ص: 461

مقدس ، از دروس آیات عظام : سیدعبدالهادی شیرازی ، شیخ محمد مدعلی کاظمینی ، و آقای خویی بهره های فراوان برد و این همه 16 سال به طول انجامید . وی در کنار تحصیل ، به تدریس سطوح عالیہ روی آورد و سالیان دراز ، رسائل و کفایہ تدریس نمود و شاگردان فراوان تربیت نمود (که از جمله آنان حضرات آقایان : سیدمرتضی نجومی کرمانشاهی و میرزا محسن محدث زاده قمی است) . معظم له در سال 1340 ش ، پس از اخذ اجازه اجتهاد از آیت اللہ خویی به زادگاهش بازگشت و به تدریس خارج فقه و اصول و اقامه جماعت در مسجد لرزاده پرداخت و تمام طبقات را از دانش خویش بهره مند ساخت . سپس در سال 1350 ش به دعوت آیت اللہ العظمی میلانی به مشهد مقدس مشرف شد و بساط تدریس و تبلیغ دین را در آن سامان گسترد و تا پایان عمر شریفش هزاران نفر از شاگردان مکتب امام صادق علیه السلام را تربیت نمود و با اقامه جماعت در مسجد شهدا و سخنرانی های خویش (در ماه مبارک رمضان و شبهای جمعه) جانهای تشنه را از زلال علوم اہلبیت سیراب ساخت . وی ، فقیہی زاهد و متقی ، خوش محضر و خوش سخن و متواضع بود و در حرم مطہر امام ہشتم ، زیارت جامعہ کبیرہ را در کمال ادب و فروتنی ایستاده و از حفظ می خواند . او جان کلامش احادیث اہلبیت بود و خود بدان عمل می کرد . وی از پیشگامان حرکت و مبارزہ با رژیم شاه بود و نامش ہمارہ ، ذیل اعلامیہ های علمای مشهد دیدہ می شد

و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، برای تدوین قانون اساسی از استان خراسان رهسپار مجلس خبرگان شد.

از آثار اوست:

1. تقریرات درس فقه آیت الله خویی (عبادات و مکاسب)

2. تقریرات درس اصول آیت الله خویی 3. نوشتارهای متعدد فقهی و اصولی. سرانجام آن عالم بزرگوار، در 84 سالگی، در روز چهارشنبه تاسوعای حسینی (9 محرم الحرام 1427 برابر با 19 بهمن 1384 ش) بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش در یازدهم محرم با حضور هزاران نفر تشییع و پس از نماز آیت الله العظمی وحید خراسانی بر آن، در دارالسرور حرم مطهر امام رضا به خاک سپرده شد.

فهری زنجانی 1340 - 1427 ق

آقای حاج سیداحمد فهري زنجانی قدس سره یکی از مؤلفان خدوم و پرتلاش تشیع بود. فقید سعید در سال 1340 ق، در زنجان، در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش مرحوم حجهالاسلام حاج سید سجاد فهري (م 1395 ق) یکی از فحول و عاظم و خطبای شهر بود، که ادبیات و مقدمات علوم را به فرزندش بیاموخت. سپس در سال 1356 ق به قم مهاجرت کرد و به درس سطح (شرح لمعه و مکاسب) آیت الله مرعشی نجفی حاضر شد، و در سال 1360 ق (1320 ش) به نجف اشرف مشرف شد و باقیمانده سطوح را نزد آیت الله میرزا باقر زنجانی فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیت الله خویی و آیت الله آقا سیدجمال گلپایگانی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و این همه 10 سال به طول انجامید.

ص: 463

در سال 1330 ش به ایران بازگشت و در کرمانشاه ساکن شد و در مسجد جمعه به اقامه جماعت و تبلیغ دین و تألیف پرداخت و با فرق منحرف و گمراه به مبارزه برخاست . سپس در سال 1345 ش به تهران آمد و به تألیف و ترجمه آثار فراوان پرداخت . او پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، به سمت نمایندگی امام خمینی و مقام معظم رهبری در سوریه منصوب شد و در مدت 25 سال در آن سامان به خدمات فراوان ، موفق شد . او در آن کشور علاوه بر اقامه جماعت در حرم حضرت زینب علیها السلام ، به بازسازی حرم حضرت رقیه و احداث مرقد عمار یاسر ، اویس قرنی ، حجر بن عدی و شهدای صفین ، و تأسیس و تولید حوزه علمیه امام خمینی و تدریس و پرورش طلاب علوم دینی پرداخت و کتابهای بسیار نیز تألیف نمود .

برخی از آثار او عبارتند از :

1 . ترجمه خصال صدوق 2 . ترجمه غیبت نعمانی 3 . ترجمه لهوف سیدین طاووس (بنام « آهی سوزان بر مزار شهیدان »)

4 . ترجمه عبدالله بن سبا علامه عسکری (بنام « عبدالله بن سبا و افسانه های ساختگی »)

5 . ترجمه شرح دعای سحر امام خمینی (بنام « پرواز در ملکوت »)

6 . ترجمه رساله طلب و اراده امام خمینی 7 . ترجمه رساله « مصباح الهدایه » امام خمینی

8 . تعریب کتاب « معراج السالکین » امام خمینی (بنام « الآداب المعنویه للصلاه »)

9 . ترجمه و شرح

ص: 464

صحیفه سجادیه 10. ترجمه «الاسس المنطقیه للاستقراء» شهید سیدمحمدباقر صدر (بنام «مبانی منطقی استقراء»)

11. دروس فی تفسیر القرآن 12. شمع سحر - در آداب نماز شب - 13. مرآة اهل بیت در شام 14. الریاء والعجب 15. بحث علمی و تحقیقی حول اولی الامر 16. معراج روحانی 17. سالار شهیدان - نقد کتاب «شهید جاوید» و علل قیام امام حسین علیه السلام -

سرانجام آن عالم بزرگوار، در 85 سالگی، در 11 تیرماه 1385 ش (6 جمادی الثانی 1427 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع در مشهد مقدس، در دارالزهد حرم مطهر حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک خفت.

قائمی 1316 - 1414 ق

آقای حاج شیخ عبدالرسول قائمی اصفهانی در سوم رمضان 1316 ق (1277 ش) در دیزبچه (از توابع اصفهان) دیده به جهان گشود. پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی، به عشق تحصیل علوم دینی به حوزه علمیه اصفهان شتافت و پس از تکمیل ادبیات و سطح به حوزه درس خارج حضرات آیات: میر سیدعلی نجف آبادی و میر سیدمحمد نجف آبادی حاضر شد و مبانی فقهی و اصولی خود را استوار ساخت. پس از سالیانی چند برای بهره‌وری از محضر آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی، به حوزه علمیه نجف رفت و مدت‌ها از دانش سیداستفاده کرد. پس از مدتی (سال 1321 ش) به حکم ایشان برای مقابله با تبلیغات ضد دینی کمونیست‌ها، بهایی‌ها و پیروان کسروی، به آبادان شتافت و به نشر و گسترش مبانی دین پرداخت و

ص: 465

در این راه تا پایان زندگی خویش از هیچ کوششی فروگذار ننمود. از جمله اقدامات ایشان عبارت اند از: تأسیس حوزه آبادان، کانون فرهنگی دینی دختران، پرورشگاه ایتم، بنای چند مسجد، از جمله مسجد نو و مسجد مهدی موعود در آبادان و مسجد ولی عصر علیه السلام در جزیره خارک .

فقید سعید پیش از پیروزی انقلاب اسلامی نقه اتکای مبارزان و مجاهدان بود. بسیاری از کسانی که تحت تعقیب رژیم ستمشاهی بودند به وسیله ایشان از کشور خارج می شدند. وی از ناحیه مراجع بزرگ شیعه، هم چون آیات عظام اصفهانی، بروجردی، حکیم، خویی، امام خمینی و گلپایگانی نمایندگی تام الاختیار را بر عهده داشت .

پس از شروع جنگ تحمیلی در سال 1360 ش به اصفهان کوچ کرده و در مسجد باب الرحمه به اقامه جماعت و تفسیر قرآن کریم و اداره امور روحانیون پرداخت. از آثار ایشان کتابی در فقه و رساله ای در حدیث غدیر را می توان نام برد. ایشان در تاریخ 21 شعبان المعظم 1414 ق (14 بهمن 1372 ش) در 97 سالگی چشم از جهان فرو بست. و در صحن مطهر حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 3 ، ص 17)

قاضی زاهدی 1346 - 1417 ق

آقای حاج شیخ علی قاضی زاهدی از مفاخر علمای گلپایگان به شمار می رفت . فقید سعید در سال 1346 ق (1306 ش) زاده شد. خاندانش پیشینه چند صد ساله روحانیت و مرجعیت را بر عهده داشتند و (اینک مسجد و پل و مقبره معروف قاضی زاهد یادگار آنان در گلپایگان است). پدرش آیت الله آقا رضا قاضی

ص: 466

زاهدی (م 1384 ق) و نیای بزرگوارش آیت الله حاج میرزا ابوالقاسم (1347 ق) - داماد آیت الله العظمی آخوند ملا زین العابدین گلپایگانی (1218 - 1289 ق)، همه از علمای بزرگ و خدمتگزاران شرع مقدس بوده اند. آن مرحوم پس از دوران کودکی و نوجوانی و اتمام آموزش متوسطه، به علوم دینی روی آورد و مقدمات و بخشی از ادبیات و سطوح را نزد پدر بزرگوارش و دیگر علمای گلپایگان فراگرفت. سپس به حوزه علمیه قم آمد و باقیمانده سطوح را نزد آیات عظام: گلپایگانی، مرعشی نجفی و سیداحمد خوانساری آموخت و پس از آن به درس خارج آیات ثلاث حوزه علمیه قم آیات عظام: سیدمحمد تقی خوانساری، سیدمحمد حجت کوهکمری و سیدصدر الدین صدر و به جز آنان، در درس آیت الله حاج شیخ عباسعلی شاهرودی هم حاضر شد و بهره های فراوان برد. سپس در درس آیت الله العظمی بروجردی شرکت جست و از محضر آن بزرگمرد فخر آفرین، بحث های متعدد فقهی و اصولی را استفاده کرد. سال 1378 بود که به اصرار گروهی از مردم شهرش، به گلپایگان بازگشت و تا پایان عمرش به تألیف، تدریس، اقامه جماعت و راهنمایی مؤمنان پرداخت. یکی از ویژگی های آن مرحوم، تبلیغ دین از راه وعظ و منبر و تفسیر قرآن پس از نمازهای جماعت خویش بود که از این رهگذر موفق شد سه بار تمام قرآن را تفسیر نماید. فقیه سعید دارای مجلسی خوش، حافظه ای قوی، احاطه ای تام بر قرآن و روایات و تاریخ و ادبیات عرب و عجم بود به دیگران احترام می نهاد و تواضع و ساده زیستی از زندگی اش نمودار و در استخاره و ادعیه و اذکار مورد مراجعه

گروهی بسیار بود.

تألیفات وی عبارت اند از:

1. زبده التفاسیر (ج 1) 2. تفسیر سوره لقمان و سجده 3. قصص قرآن مجید 4. زندگانی چهارده معصوم علیهم السلام (ج 2) 5. چهل حدیث 6. راهنمای متوسلین و مستشفعین 7. ریاض یا مجموعه دلفریب 8. شرح لغات بدیعی 9. دیوان اشعار فارسی بنام «بدر و هلال»، که همه این ها به چاپ رسیده است.

کتاب هایی که به چاپ نرسیده است عبارت اند از:

10. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله العظمی بروجردی 11. جلد دوم زبده التفاسیر 12. تلخیص الکلام فی تفسیر سوره الانعام 13. تفسیر سوره المائده 14. تفسیر سوره الاعراف 15. الهدایه الی تواریخ الهداه الساده (زندگی چهارده معصوم علیهم السلام به نظم عربی)، 16. ار جوزه یا جنگ زاهد 17. هزار مسأله در علوم ریاضی 18. صیغ العقود 19. رساله در علوم غریبه 20 و 21. جلد دوم و سوم «بدر و هلال»

معظم له پس از پشت سر نهادن یک دوره بیماری، در روز پنج شنبه 16 رجب 1417 ق (19 آذر 1375 ش) در 70 سالگی بدرود حیات گفت. با اعلام خبر وفاتش، در گلپایگان سه روز عزای عمومی اعلام شد و شهر در ماتی سخت فرورفت و صدای قرآن از مأذنه های تکایا و مساجد پخش گردید.

و صبح روز جمعه پیکر شریفش بر روی دست هزاران نفر از مردم سوگوار تشییع و به قم انتقال داده شد و پس از تشییع مجدد و نماز میت به امامت

ص: 468

آیت الله صافی گلپایگانی در قبرستان شیخان به خاک آرمید .

قبیسی عاملی 1333 - 1414 ق

آقای حاج شیخ محمد حسن قبیسی عاملی ، یکی از علمای معروف لبنان بود .

وی در سال 1333 ق در قریه انصار از توابع نبطیه دیده به جهان گشود. ادبیات و مقدمات علوم را در زادگاهش فراگرفت. و در سال 1366 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های آیات عظام: حکیم و خویی شرکت کرد و به درجه والای علم و دانش نائل آمد. سپس به نمایندگی مراجع تقلید به شهر «کفل» عراق، رفت و به ارشاد و هدایت دینی مردم پرداخت.

در سال 1387 ق به لبنان بازگشت و در بیروت ساکن شد و تنها به تألیف و تصنیف کتاب های بسیار پرداخت.

برخی از کتاب های چاپ شده اش عبارت اند از:

1 . الحلقات الذهبیه (50 ج) 2 . ماذا فی التاریخ (50 ج) 3 . نظره فی شرح نهج البلاغه (3 ج) 4 . تفسیر القرآن الکریم (4 ج) 5 . الاحادیث الصافیة فی العتره الطاهره (3 ج) 6 . هدایه الطالب الی اسمی الرغائب (2 ج) 7 . اشعه الاشرار (3 ج) 8 . کیف نکتسب العلوم العصریه؟ 9 . کیف تعرفنا خالق الکون؟ 10 . من هم هؤلاء العظماء؟ 11 . مقتطفات من جامع السعادات، ملامهدی نراقی

12 . مقتطفات من مروج الذهب ، ابوالحسن علی بن حسین مسعودی

13 . مقتطفات من کشکول البهایی، بهاء الدین محمد عاملی

14 . کتاب الغدیر 15 . این کمال المرثه ؟ 16 . کیف اهتدیت وایقنت بعد الحیره و الضلال ؟ 17 . کیف نکسب الحکم و العبر ؟ 18 . جهاد الامام الحسن علیه السلام

ص: 469

19. مَنْ هم المتقدمون و من هم الرجعيون؟ وی پس از عمری تلاش و کوشش در نشر علوم دین و خدمت به مسلمین، در 80 سالگی در سال 1414 ق در بیروت درگذشت .

(کاظم الفتلاوی ، المنتخب من اعلام الفكر والادب ، ص 452)

قرنی گلیایگانی 1333 - 1418 ق

آقای حاج شیخ علی قرنی گلیایگانی در سال 1333 ق در «گوگد» - یک فرسخی گلیایگان - دیده به جهان گشود. پدرش عالم جلیل و فاضل نبیل آقا شیخ محمد ابراهیم قرنی - منسوب به تابعی بزرگوار اویس قرنی (شهید جنگ صفین) - بوده است .

فقید سعید پس از فراگرفتن خواندن و نوشتن و بهره وری از دروس مکتبخانه، به تحصیل علوم دینی روی آورد و در محضر پدر بزرگوارش فنون ادب و ادبیات عرب را فراگرفت، سپس در 24 سالگی (1357 ق) به حوزه علمیه قم آمد و باقیمانده سطوح را از محضر آیات عظام: گلیایگانی ص 1 پایگانی، 2 و مرعشی نجفی آموخت. در سال 1363 ق به نجف اشرف رفت و کفایه را هم از محضر آیت الله میرزا باقر زنجانی فراگرفت و آن را با آیت الله حاج سید مهدی روحانی قمی مباحثه کرد و به مدت سه سال نیز از بحث های فقه و اصول آیت الله خویی و آیت الله شیخ محمد علی کاظمینی بهره برد و در سال 1366 ق به قم بازگشت و سالیان فراوان از محضر آیت الله العظمی بروجردی و آیت الله سید محمد تقی خوانساری توشه برگرفت و پس از چند سال اقامت، به دستور آیت الله بروجردی برای ترویج دین به «علیشاه عوض» از توابع شهریار مهاجرت کرد و در مسجد حاج حسن به

ص: 470

اقامه جماعت (صبح و ظهر و شب) و بزرگداشت شعائر مذهبی پرداخت و در خلال آن به تألیف و تصنیف و راهنمایی مردم اشتغال داشت. وی در مدت چهار سال اقامتش در آن جا، با وعظ و ارشاد خویش توانست نسلی از مردم متدین را پرورش دهد و برخی از کتاب هایش را به رشته تحریر درآورد. او بر انجام مستحبات - به ویژه انجام نوافل شبانه - و پرهیز از مکروهات پای می فشرد و از اوقاتش به کمال استفاده می کرد و از زندگی ساده و توأم با قناعت برخوردار بود و در حدیث و تفسیر و تاریخ دستی توانا داشت.

برخی از تألیفات معظم له - که اغلب آن ها به چاپ رسیده است - عبارت است از:

1. منهاج السرور یا یکصد و ده حکایت (4 ج) در مواعظ و حکایات و اشعار اخلاقی

2. منهاج الدموع (در مقتل امام حسین علیه السلام)

3. منهاج الولایه (2 ج) در تاریخ زندگی چهارده معصوم علیهم السلام

4. منهاج البیان علی نهج الاخبار و القرآن 5. منهاج الجنان (در ادعیه) 6. زبدهالمنهاج (اسرار معراج پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم)

7. سوقات سفر «تحفه الرائد» (2 ج)

8. منتهی المقال فی اکتساب الفضائل والکمال (در اخلاق و مواعظ)

9. پیوند دو گل (درباره آداب ازدواج)

10. درّ المنظوم یا آینه عمر (داستان زندگانی اش به نظم)

11. دیوان اشعار (به چاپ نرسیده است)

ایشان پس از عمری 85 ساله، در 25 ذیحجه الحرام 1418 ق (سوم اردیبهشت 1377 ش) بدرود حیات گفت و پس از تشییعی باشکوه و نماز

آیت الله حاج سیدمهدی روحانی بر پیکرش، در امامزاده اسماعیل شهریار به خاک سپرده شد.

(محمد شریف رای، گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 675)

قزوینی 1348 - 1415 ق

آقای سید محمدکاظم حائری قزوینی فرزند حاج سید محمد ابراهیم (از علمای کربلا)، فرزند آیت الله سیدهاشم موسوی قزوینی (از شاگردان صاحب جواهر و صاحب ضوابط) یکی از خطبا و نویسندگان مشهور شیعه بود.

فقید سعید در 12 شوال 1348 ق در کربلا- دیده به جهان گشود. در 10 سالگی مادر و در 12 سالگی پدر را از دست داد. اما با همه سختی ها و دشواری ها با همت عالی به تحصیل علوم دینی روی آورد و پس از فراگیری مقدمات، سطوح را نزد حضرات آیات: سیدهادی خراسانی و شیخ یوسف خراسانی فراگرفت و پس از آن در درس خارج آیات عظام: میرزا مهدی شیرازی، محمدهادی میلانی، سیدمحمدحسن آقامیر و شیخ یوسف خراسانی شرکت کرد و هم زمان به تدریس و آموزش فن خطابه در مدرسه ابن فهد پرداخت.

پس از اتمام تحصیلات به تألیف و منبر روی آورد و از این رهگذر بسیاری را به طریق مستقیم هدایت نمود. نیز با تأسیس مؤسسه «رابطه النشر الاسلامی» در سال 1380 ق، به ارتباط با جهان اسلام و شخصیت های اسلامی و ارسال کتاب های شیعی به کشورهای آفریقایی و آسیایی پرداخت و با سفر به نقاط مختلف، مانند: مراکش، مصر، استرالیا، تایلند، هندوستان، پاکستان و سوریه بذریع اسلام و تشیع را در قلوب مردمان بسیاری پاشید، و گروهی انبوه را به سوی مذهب اهل بیت علیهم السلام کشانید.

وی، موفق شد سنت خبیثه و اموی جشن روز عاشورا در مراکش

ص: 472

را براندازد و پنج کتابخانه شیعی در آن دیار تأسیس نماید. هم چنین در استرالیا (شهر سیدنی) مسجد فاطمه الزهرا علیها السلام و قبرستان و غسلخانه ویژه شیعیان را بنا نهاد. در سال 1394 به کویت هجرت کرد و در آن جا به اقامه جماعت و منبر و تألیف و تفسیر قرآن پرداخت و در سال 1400 قمری به قم آمد و کارهای خویش را ادامه داد.

منبرش از شیرینی خاصی برخوردار بود و مشحون از آیات و روایات بود. بسیار مسلط بر تفسیر، تاریخ و حدیث و فانی در ولای اهل بیت علیهم السلام بود.

تألیفات وی عبارت اند از:

1 - 8 . موسوعه «من المهد الی اللحد»: الامام علی علیه السلام، الامام الحسین علیه السلام، الامام الجواد علیه السلام، الامام الهادی علیه السلام، الامام العسکری علیه السلام، فاطمه الزهرا علیها السلام، زینب الکبری علیها السلام و الامام المهدی (عج) من المهد الی الظهور (این کتابها، به فارسی ترجمه شده است).

9 . سیره الرسول الاعظم صلی الله علیه وآله وسلم 10 . مقتل الحسین علیه السلام 11 . موسوعه الامام الصادق علیه السلام (40 جلد. 20 جلد تاکنون)

12 . شرح نهج البلاغه (3 ج) 13 . شرح شرایع الاسلام: الفقه الواضح 14 . الاسلام و التعالیم التربویه (این کتاب به فارسی ترجمه شده است)

15 . الاسلام الصحیح یتجلی فی مذهب اهل البیت علیهم السلام معظم له پس از پشت سر نهادن دو سال بیماری سرطان حنجره، در روز پنجشنبه 13 جمادی الثانی 1415 ق (26 آبان 1373 ش) در 67 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش

ص: 473

عصر روز جمعه پس از تشییع و نماز فرزندش حجهالاسلام حاج سیدمحمد ابراهیم در سرداب حسینه کربلایی ها در گذرخان به خاک سپرده شد .

کاشی 1344 - 1417 ق

آقای حاج شیخ عبدالوهاب کاشی، یکی از خطبای معروف عراق و لبنان به شمار می آمد.

فقید سعید در سال 1344 ق، در بصره چشم به جهان گشود. پدرش حجهالاسلام شیخ عبدالحسین نیز یکی از خطبای والا مقام شهر بود، که به همراه خانواده اش به نجف اشرف مهاجرت کرد. آن مرحوم، در نجف وارد «منتدی النشر» شد و از آن فارغ الحاصل گردید و پس از آن به درس های فقه و اصول حضرات آیات: سیدمرتضی خلخالی، شیخ جعفر آل راضی، سید محمود حکیم (فقه) و سیدمرتضی فیروزآبادی (اصول) حاضر شد و بهره های فراوان برد. سپس به وعظ و خطابه روی آورد و شهرتی به سزا کسب کرد و در کشورهای عربی معروفیتی تمام یافت. در سال 1391 ق از عراق اخراج شد و به ایران آمد و پس از مدتی، به لبنان رفت و تا پایان عمرش در بیروت سکونت داشت.

وی از خطبایی بود که جز حقیقت نمی گفت و به جز خیر مردم و صلاح و ارشاد آنان، به چیز دیگری نمی اندیشید.

کتاب های چاپ شده اش عبارت اند از:

- 1 . مأساه الحسین بین السائل والمجیب 2 . محاضرات فی المجالس الحسینیة 3 . مصرع الحسین علیه السلام 4 . فی رحاب محمد صلی الله علیه وآله وسلم و اهل بینه علیهم السلام 5 . دیوان شعر (مخطوط)

وی در 73 سالگی، در بیروت، در ماه ذی الحجه 1417 ق درگذشت و در قبرستان شیعیان غبیری همان جا به خاک سپرده شد.

کاظمی قزوینی 1335 - 1414 ق

آقای حاج سیدامیرمحمد کاظمی قزوینی یکی از علمای مشهور و مدافعان حریم تشیع در عراق و کویت به شمار می رفت، به سال 1335 ق در کویت دیده به جهان گشود. پدر وی آیت الله آقا سید محمد مهدی نیز از علمای کویت و اولین استاد وی بود. فقید سعید هشت ساله بود (1343 ق) که همراه پدر به بصره کوچید و به تحصیل علوم ادبی و متون فقهی دست یازید. او هجده ساله بود (1353 ق) که به شوق فراگیری دانش اهل بیت علیهم السلام به شهر نجف روی آورد و پس از تکمیل سطح به فراگیری خارج فقه و اصول پرداخت و در محضر بزرگان و اساطین حوزه نجف هم چون آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی و حضرات آیات: سیدحسین حمّامی و شیخ محمد رضا آل یاسین زانوی ادب به زمین زد و بهره ها برگرفت. پس از گذشت زمانی چند - آن گاه که سی ساله شده بود به دریافت اجازات متعدد از آیات عظام: شیخ محمد حسین اصفهانی، سیدمحسن حکیم، سیدابوالقاسم خویی، سیدعبدالهادی شیرازی، شیخ محم حسن مظفر، شیخ محمدحسین کاشف الغطاء، شیخ مرتضی آل یاسین، سیدمحمدجواد طباطبایی تبریزی و سیدمحمود شاهرودی نائل آمد. پس از وفات پدرش به بصره آمد و به تبلیغ مذهب اهل بیت علیهم السلام از طریق تدریس، منبر، تألیف، امامت جماعت، مناظره با منحرفان پرداخت و در این راه سر از پای نشناخت و از هیچ کس نهراستید، و این همه انگیزه بدخواهی مخالفان و دشمنان و فشارهای بسیار رژیم بعث گردید تا بدان جا که قصد

کشتن او و آتش زدن خانه اش را در سر پروراندند، و او به ناچار در ذی قعدہ 1391 ق بصره رابه سوی کویت ترک نمود و در آن جا به راهنمایی مردم و بزرگداشت کلمه حق و از میان بردن باطل کوشید.

تألیفات وی بیشتر در زمینه های دانش فقه، اصول، کلام، تاریخ بوده همه نشانگر دانش وی و کوشش ارزنده اش در حمایت از دین و دفاع از مذهب و پاسخگویی به مخالفان و حلّ مشکلات فکری مردم است.

برخی از آن ها عبارت اند از :

- 1 . الحجج الباهره فی الامامه 2 . ذخائر القیامه فی النبوه و الامامه 3 . اصول الشیعه و فروعها 4 . الایمان الصحیح 5 . اصول المعارف 6 . الامام المنتظر 7 . التقليد الصحیح 8 . البهائیه فی المیزان 9 . تناقض العهدين 10 . المبدأ و المعاد 11 . موجز الاحکام 12 . البرهان القوی 13 . الغفران مع التوبه 14 . الاقتصاد الاسلامی 15 . الاسلام و واقع المسلم المعاصر 16 . الاسلام و شبهات الاستعمار 17 . الشیعه فی عقائدهم و احکامهم 18 . الاسلام و الأوسی 19 . مع الدكتور علی احمد السالوس فی کتابه فقه الامامیه 20 . مناظرات عقائديه بين الشیعه و اهل السنه 21 . اهل البيت فی الكتاب و السنه 22 . الی ابراهیم الجبهان و ردّ عادیته الی لضانها 23 . المتعه بین الاباحه و الحرمة 24 ، حقوق العامل و الفلاح فی الاسلام 25 . ردّ علی کتاب «الصراع بین الاسلام و الوثنیه» 26 . ردّ علی کتاب «ردّ السقیفه» 27 . ردّ علی کتاب «ازاله الریبه عن حکم صلاه الجمعه» 29 . الشیعه و فتاوی

ص: 476

الخالصی 30 . مشروعیہ الشہادہ الثالثہ (ہمہ این ہا بہ چاپ رسیدہ اند) .

و اما آن ہا کہ بہ چاپ نرسیدہ اند:

1 . الدرہ النضرہ فی شرح التبصرہ (کتاب الطہارہ) 2 . الذکری لمدارک عروہ الوثقی 3 . شرح شرایع الاسلام 4 . نتیجہ الاصول 5 . خلاصہ الاصول 6 . حلّ المسائل بالدلائل 7 . مع ابراہیم الجبہان 8 . علی خلیفہ رسول اللہ بلا- فصل 9 . الناقد الخبیر (ردّ بر مادیین) 10 . الہدایہ لطالب الہدایہ در سنّ 79 سالگی بہ تاریخ 23 ذی القعدہ 1414 ق (15 اردیہشت 1373 ش) رخت از جہان برست و بہ موالیان طاہرینش پیوست و در حرم مطہر حضرت معصومہ علیہا السلام بہ خاک سپردہ شد.

(برگرفته از افادات مرحوم علامہ سیدعبدالعزیز طباطبائی)

کاظمینی بروجردی 1343 - 1423 ق

آقای حاج سیدمحمد علی کاظمینی بروجردی یکی از علمای تہران بہ شمار بود .

فقید سعد در سال 1343 ق (1303 ش) در بروجرد زادہ شد. پدرش آیت اللہ حاج سید محمدطاہر کاظمینی (1308 - 1398 ق) یکی از علمای شہر و از شاگردان آیات عظام: سیدابوالحسن اصفہانی و حاج آقا حسین طباطبائی بروجردی - بہ مدت 20 سال در بروجرد - و صاحب کتاب های: صلاہ المسافر و تذکرہ المتکلمین، و از نوادگان فقیہ بزرگ شیعہ علامہ سیدمحسن اعرجی کاظمینی بود.

معظم لہ تحصیلات خود را در زادگاہش نزد پدر بزرگوارش آغاز کرد و پس از فراگیری مقدمات و سطوح، در سال 1365 ق بہ نجف اشرف مهاجرت کرد؛ اما بہ دلیل بیماری سختی کہ در بدو ورود، دامنگیرش شد ناچار بہ بازگشت بہ شہرش و ادامہ تحصیل در آن جا شد. با مهاجرت آیت اللہ العظمی

ص: 477

بروجردی به قم، در سال 1364 ق (1324 ش)، او هم به قم آمد و به مدت 14 سال نزد آیات عظام: بروجردی، حجت کوهکمری، خوانساری، صدر الدین صدر و شیخ عبدالنبی عراقی به کسب علم و دانش و اخذ کمالات پرداخت تا به درجه اجتهاد نائل آمد و هم زمان به تدریس سطوح و تألیف کتاب های متعدد پرداخت. سپس در سال 1336 ش به امر آیت الله بروجردی به تهران عزیمت کرد و در میدان خراسان، به اداره مسجد نور (با پشتوانه مالی آقای فروتن) همت گماشت و پس از تکمیل، آن جا را پایگاه فعالیت های علمی و دینی خویش قرار داد و نزدیک به نیم قرن، به تدریس و تألیف و تبلیغ دین پرداخت و حل مشکلات فکری و عقیدتی مردم را وجهه همت خود ساخت. او از غالب فقها و مراجع قم و نجف اشرف اجازات متعدد داشت و مورد وثوق آنان بود و در راه احیا و بزرگداشت نام و یاد اهل بیت علیهم السلام و حفظ حریم تشیع، از هیچ کوششی فروگذار نمی کرد. معظم له در سحرگاه یکشنبه 27 مرداد 1381 (9 جمادی الاول 1423ق) در 80 سالگی چشم از جهان فرو بست و در مسجد نور به خاک سپرده شد.

آثار وی عبارت اند از:

1. نهایه الکلام فی حق رسول الاسلام 2. نهایه المقام لابناء الامام 3. اخبارنا فی بطلان الصوفیه 4. جامع الاحادیث المنتخبه 5.
- ناصح الطالبین 6. لسان المسلمین 7. مراحل الآخره 8. منتخب اللئالی (پرسش ها و پاسخ ها) 9. خلاصه المطالب 10. تنبیه الناس
11. قاعده لاضرر

ص: 478

12 . تفسیر سوره حمد 13 . تفسیر سوره واقعه 14 . جواهر الولایه (در امام شناسی) 15 . صوت الولایه 16 . معاجز الولایه (معجزات 14 معصوم) 17 . مجموعه دانش 18 . بازگشت روح 19 . گنجینه معارف 20 . فیوضات ربانی 21 . شیعه و دیگران 22 . شیعه شناسی 23 . اعجاز شناسی 24 . رساله در اعتقادات 25 . رساله در رجال 26 . آسایش آوران: مقدس ترین داوران 27 . پیروزمندان مظلوم جهان (زندگی 14 معصوم علیهم السلام) 28 . مشعل داران جهان (ادامه کتاب فوق) 29 . عدلگستر جهان (زندگی امام زمان علیه السلام) 30 . اسلام و دیگران (محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 530)

کافی 1347 - 1421 ق

آقای حاج شیخ حسن کافی خراسانی، یکی از خطبای مشهور تهران به شمار بود.

فقید سعید در سال 1347 ق (1307 ش) زاده شد و پس از رشد، ادبیات و سطوح عالیہ را در مشهد مقدس از اساتید بنام حوزه هم چون حضرات آیات: شیخ هاشم قزوینی، شیخ مجتبی قزوینی و ادیب نیشابوری دوم بیاموخت و پس از چندی رهسپار حوزه هزار ساله نجف اشرف گشت و دروس عالی فقه و اصول را از اساتید آن دیار فراگرفت. سپس به مشهد بازگشت و به تبلیغ دین پرداخت و در جریان ملی شدن صنعت نفت و مبارزات ضد استعماری مردم ایران، به نمایندگی آیت الله کاشانی به افشای حقایق و روشنگری مردم اشتغال داشت. او در سال های 1340 ش به بعد، در مشهد بر سخنرانی های خود افزود و چون به دلیل فشار ساواک، امکان ادامه حضور در مشهد را نداشت به تهران مهاجرت کرد

ص: 479

و به کار تألیف و تبلیغ و امامت جماعت مسجد حضرت علی علیه السلام - در خیابان آذربایجان - پرداخت . او در تهران، به حمایت همه جانبه از حرکت امام خمینی و مبارزه علیه رژیم ستمشاهی پرداخت و با سخنرانی های مؤثر خویش، نقش ارزشمندی در به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی داشت و در این راستا، چند بار دستگیر شد و به زندان رفت و شکنجه های ساواک را تحمل کرد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به حمایت همه جانبه از نظام پرداخت و توسط منافقین ترور و مجروح شد. او از سال 1370 ش به بعد، به اقامه جماعت در مسجد قائم - خیابان سعدی - تهران و تألیف کتب متعدد پرداخت که برخی از آن ها عبارت اند از:

1. تعالیم امام حسن مجتبی علیه السلام 2. تعالیم امام هفتم در زبان دعا و حدیث 3. امام رضا علیه السلام اسوه صراط مستقیم 4. مجموعه کافی در شناخت جسم و روح انسان 5. تعالیم پیامبر اکرم حضرت محمد صلی الله علیه وآله وسلم (آماده چاپ)

آن عالم خدمتگزار در روز یکشنبه 30 بهمن 1379 ش (24 ذیقعده 1421 ق) در 72 سالگی بر اثر بیماری درگذشت.

کجوری 1331 - 1419 ق

آقای حاج شیخ عبدالنبی کجوری مازندرانی، یکی از فقیهان مشهور مشهد مقدس به شمار می رفت. معظم له در سال 1331 ق (1292 ش) در منطقه کُجور - اطراف نور مازندران - زاده شد. پدران وی همه از عالمان منطقه بودند. پدرش شیخ نورالله و نیایش حاج ملا محمد کاظم و ملاحسین اعلائی کجوری از اجداد وی بودند. او در 12 سالگی به آمل رفت و به تحصیل ادبیات

اشتغال جست و در 1349 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و در مدرسه رضویه به تکمیل آموخته هایش پرداخت و نزد شیخ موسی گیلانی ادبیات و نزد آیت الله شیخ عباس تهرانی، اخلاق و سطوح را فراگرفت و پس از آن در تهران (مدرسه سپهسالار) در محضر علامه بزرگوار میرزا مهدی آشتیانی، شرح منظومه و کفایه را آموخت. در سال 1351 ق، به نجف اشرف رفت و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: میرزا باقر زنجانی، شیخ مرتضی طالقانی (قوانین و شرح منظومه) شیخ عبدالرسول جواهری (شرح لمعه) و سیدابوالقاسم خویی (کفایه) آموخت و پس از آن خارج فقه و اصول را در محضر آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، آقاضیاء عراقی و شیخ محمدحسین غروی اصفهانی فراگرفت و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در سال 1360 ق، به ایران بازگشت و شهر مقدس مشهد را برای سکونت برگزید و به درس های آیت الله میرزا مهدی اصفهانی (م 1365 ق) حاضر شد و بهره های فراوان برگرفت و هم زمان، به تدریس سطوح عالی و متون کلامی و معارف پرداخت و در سال 1395 ق، مدرسه علمیه کجوری را بنا نهاد و یکسره، به تدریس پرداخت و شاگردان بسیاری را پرورش داد.

وی فقیهی متقی و زاهد بود که با موشکافی ها و دقت های ویژه ای، حکمت و فلسفه را نقادی می کرد و در شمار منتقدین جدی فلسفه یونانی و حکمت صدرایی حوزه مشهد بود و به حکمت مشاء بیشتر اعتماد می کرد و التقاط اندیشه های یونانی با افکار اسلامی را، موجب بحران فکری و هویتی توده های مسلمان می دانست. او معتقد بود سرچشمه بسیاری از مباحث فلسفه های اشراق، مشاء و حکمت

متعالیه، یکی است و می گفت: این سرچشمه هم خشک است و آبی از این منبع نمی جوشد.

او علاوه بر فلسفه صدرایی، به نقد فلسفه غرب هم می پرداخت و در این زمینه کتاب هایی نگاشت، که عبارت اند از:

1. قواعد فلسفه 2. قواعد نفس 3. علم النفس فقید سعید در 85 سالگی، در روز 25 رجب الخیر 1419 ق - سالروز شهادت حضرت موسی بن جعفر علیه السلام - (24 آبان 1377 ش) بدرود حیات گفت و پس از تشییع باشکوه در روز بعد، در صحن آزادی حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

گرمی حویزی 1340 - 1423 ق

آقای حاج شیخ محمد گرمی حویزی، یکی از مراجع تقلید خوزستان و از مفاخر روحانیت شیعه و از علمای بزرگ اهواز به شمار می رفت.

فقید سعید، در سال 1340 ق (1300 ش)، در نجف اشرف زاده شد.

پدرش آیت الله شیخ محمد طه حویزی (1317 - 1388 ق) - از علمای بزرگ خوزستان و از شاگردان محقق اصفهانی و نویسنده کتاب های فراوان در فقه و اصول و شعر و ادب - فرزند آیت الله شیخ نصرالله حویزی (1291 - 1346 ق) - از شاگردان آخوند خراسانی، شیخ محمد طه نجف و میرزا حسین خلیلی تهرانی - فرزند علامه جلیل شیخ حسین خفاجی حویزی (م 1306 ق) - از شاگردان فقیه بزرگ شیخ محمد حسین کاظمی - (ماضی النجف و حاضرها، ج 2، ص 188 - 191)، و مادرش صبیبه آیت الله شیخ ابوالقاسم مامقانی - فرزند آیت الله العظمی شیخ محمد حسن مامقانی - بوده است.

معظم له، پس از دوران کودکی در دامان پاک پدر و مادرش بالیده شد و با قرآن و ادبیات عرب

ص: 482

و عجم آشنا شد و سپس به تحصیل علوم دینی روی آورد. نخست ادبیات و مقدمات علوم و سطوح را نزد پدرش، شیخ حسین زایردهام، و سیدمحمد بغدادی آموخت و در سال 1360 ق به قم مهاجرت کرد و در محضر درسی آیات عظام: سیدمحمدتقی خوانساری (اصول)، سیدمحمدحجت (فقه و اصول)، سیدصدرالدین صدر (فقه)، آیت الله العظمی بروجردی و امام خمینی (فلسفه) شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و هم زمان به تدریس سطوح عالی و تألیف و نظم اشعار شیوای عربی پرداخت و نامش در اوساط علمی طنین افکن شد. در سال 1385 ق، در اثر بیماری پدرش، به اهواز مراجعت کرد و به تبلیغ و ترویج دین و فعالیت های علمی و دینی و اجتماعی پرداخت. او بیش از 30 سال، به تألیف و تدریس و اقامه جماعت و پاسخگویی به مؤمنان و مستندان پرداخت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، از سوی مردم خوزستان، برای نگارش قانون اساسی به عضویت مجلس خبرگان برگزیده شد.

تألیفات آن فقیه بزرگ، در رشته های گوناگون: فقه، اصول، تفسیر، تاریخ، کلام، ادبیات، منطق، شعر و اخلاق، عبارت اند از:

1. التفسیر لکتاب الله المنیر (8 ج) 2. القول الجامع فی تحریر فروع الشرایع (7 ج) 3. اتحاف الطالب فی حلّ عقده المکاسب (5 ج) 4. الهدایه الی توضیح الکفایه (5 ج) 5. شرح الدروس الشرعیه، شهید اول (8 ج) 6. الوشاح علی الشرح المختصر لتلخیص المفتاح (3 ج) در علوم معانی و بیان و بدیع، شرح تلخیص المفتاح قزوینی 7. نتایج الفکر فی شرح الباب الحادی عشر (4 ج) 8. الحیاه

الروحیه (4 ج) تاریخ وقایع صدر اسلام و دوران امیرالمؤمنین علیه السلام

9. بحوث و آراء (6 ج) 10. التقریب الی حواشی التهذیب (در علم منطق، شرح تهذیب المنطق تفتازانی)

11. الاعمال الاربعه (در علم حساب و ریاضیات)

12. تخمیس قصیده کوثریه سیدرضا هندی 13. عواطف نائره (ملحمه شعریه)

14. نهج البلاغه معارفه و فنونه (3 ج) شرح نهج البلاغه 15. قصص الانبیاء (مخطوط)

16. دیوان اشعار (مخطوط)

17. دیوان الحقائق و مطلع الفجر الصادق (در اخلاق و اجتماعی).

آن فقیه بزرگ، در روز چهارشنبه 9 بهمن ماه 1381 ش (25 ذی قعدہ 1423 ق)، در 82 سالگی در اهواز چشم از جهان فروست و خبر فوتش، موجی از غم و اندوه در استان خوزستان پدید آورد و پیکر پاکش، روز پنجشنبه با حضور ده ها هزار نفر از مردم استان تشییع و پس از نماز آیت الله سیدمحمدعلی جزایری بر آن، در حرم مطهر جناب علی بن مهزیار اهوازی به خاک سپرده و در غم فقدانش، پیامی از سوی مقام معظم رهبری صادر شد.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 152 - 153. همو، آثارالحجه، ج 2، ص 109؛ کاظم الفتلاوی، المنتخب من اعلام الفكر والادب، ص 597؛ محمدهادی امینی، معجم رجال الفكر فی النجف، ج 3، ص 1075)

کشفی 1351 - 1421 ق

آقای حاج سیدمحمد رضا کشفی در سال 1351 ق (1311 ش) در تهران و در خانواده ای روحانی دیده به جهان گشود. پدرش آیت الله حاج سید مهدی فرزند آیت الله سیدریحان الله

ص: 484

کشفی، فرزند آیت الله علامه سیدجعفر کشفی بوده است.

وی تحصیلات مقدماتی را در تهران و در مدرسه مروی پشت سر نهاد و پس از آن در سال 1327 ش به قم مهاجرت نمود و تحصیلاتش را پیش برد و پس از آن در درس خارج آیت الله شیخ عبدالنبی عراقی شرکت کرد.

وی در سال 1331 به نجف اشرف سفر کرد و از محضر آیات عظام: خویی، سید نصرالله مستنبط، میرزا هاشم آملی، سیدیحیی یزدی و میرزا باقر زنجانی استفاده نمود.

معظم له بعد از اتمام تحصیلات خود در فقه و اصول و رسیدن به مرتبه اجتهاد، به تهران بازگشت و در درس فلسفه آیت الله حاج سیدابوالحسن رفیعی قزوینی و علامه شعرانی و آیت الله میرزا احمد آشتیانی و در درس عرفان حکیم شیرازی و استاد الهی قمشه ای حاضر شد و در فلسفه از آیت الله رفیعی قزوینی اجازه دریافت کرد.

ایشان دارای اجازات متعددی از آیات عظام: سیدیحیی یزدی، سیدابوالحسن رفیعی قزوینی، امام خمینی، خویی و سیداحمد خوانساری بود.

آثار قلمی ایشان حدود بیست جلد کتاب در فلسفه متعالیه و دیگر علوم اسلامی است که برخی از آن ها عبارت اند از:

1. کنکاش عقل نظری 2. چرا آینه ها نشان نمی دهند؟ (4 ج) 3. کتاب ناب در نقد آراء فلسفی و عرفانی گذشتگان از نظر عقلی و تأسیس یک مکتب جدید (2 ج)

معظم له در سن 68 سالگی، در روز دوشنبه 26 اردیبهشت 1379 (دهم صفر 1421ق) زندگی را وداع گفت و پس از تشییع در تهران و قم و نماز آیت الله جوادی آملی، در قبرستان باغ بهشت سر به تیره تراب نهاد.

(برگرفته از

ص: 485

کشمیری 1335 - 1419 ق

آقای سید عبدالکریم کشمیری، یکی از علمای معروف حوزه علمیه نجف به شمار می رفت. وی در حدود سال 1335 ق در نجف اشرف به دنیا آمد. پدرش آیت الله سید محمد علی رضوی کشمیری حائری (م 1369 ق) داماد آیت الله العظمی سید محمد کاظم طباطبایی یزدی صاحب «عروها لوثقی» و فرزند علامه فقیه آیت الله سید محمد حسن کشمیری (م 1328 ق) - از شاگردان فاضل اردکانی و مولا محمد تقی هراتی - و امام جماعت حرم حضرت سیدالشهدا علیه السلام بوده است. (نقباء البشر 1/409).

فقید سعید پس از فراگیری مقدمات و ادبیات نزد پدر بزرگوارش، به یادگیری سطوح عالیّه نزد حضرات آیات: بهجت (رسائل)، شیخ راضی تبریزی (مکاسب)، شیخ محمد حسین تهرانی قاجار (کفایه)، شیخ مجتبی لنکرانی (تمه رسائل) شیخ صدرا بادکوبه ای (شرح منظومه) و شیخ عبدالحسین رشتی (اسفار) پرداخت و پس از آن به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: سید ابوالقاسم خویی، سید عبدالاعلی سبزواری، میرزا حسن بجنوردی، و شیخ علی محمد بروجرودی حاضر شد و مبانی علمی خویش را استوار ساخت. وی پس از آن به تدریس سطوح عالیّه و فلسفه روی آورد و بارها کفایه‌ها اصول و شرح منظومه را به فضلالی نجف آموخت؛ تا بدان جا که متن کفایه و منظومه سبزواری را حفظ شده بود و نامش به عنوان یکی از اساتید مسلم سطح در نجف، مشهور بود. وی علاوه بر تدریس و تألیف، به امامت جماعت در مسجد جمال (و پس از وفات آیت الله مظفر) در مسجد مسابک - و در پنجشنبه و جمعه هر هفته در صحن حضرت سیدالشهدا علیه السلام - پرداخت و افزون بر علوم اسلامی، در استخاره

نیز دستی توانا داشت و مورد مراجعه مکرر مردم از داخل و خارج نجف می بود. نیز از اساتید فن، صنایع ظریفه (هنرهای دستی، نقاشی و خطاطی) و علوم غریبه (جفر و اعداد و حروف) را به خوبی آموخته بود، که هم اکنون نمونه هایی از خط و نقاشی وی در آرامگاه سید (در نجف) و در قم موجود است.

معظم له، مراتب عالی سیر و سلوک و عرفان و اخلاق را از محضر آیت الله شیخ مرتضی طالقانی و آیت الله شیخ عباس قوچانی و آقا سیدهاشم حسنی حداد فراگرفت و بسیاری از ختومات و اذکار را از آن مرد بزرگ (طالقانی) و شیخ علی اکبر اراکی و سیدافضل حسین هندی آموخت و در این طریق، صاحب نفس و هماره در حال مراقبت نفس می بود. فقید سعید در سال 1400 ق (1359 ش) به قم آمد و یکسره به اذکار و ختومات خویش پرداخت و در عین حال بسیاری از استخاره های مردم به وسیله وی انجام می گرفت.

برخی از تألیفات ایشان، عبارت است از:

1. شرح کفایه الاصول 2. رساله در مبحث قطع 3. رساله در طلب و اراده 4. تقریرات درس اصول آیت الله خویی 5. تقریرات مطالب اخلاقی آیت الله شیخ مرتضی طالقانی معظم له پس از پشت سر نهادن دوران بیماری و عمری 74 ساله، در روز چهارشنبه 20 ذیحجه الحرام 1419 ق (18 فروردین 1378 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز پنجشنبه با حضور باشکوه علما و فضلا تشییع، و پس از نماز آیت الله بهجت بر آن، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

کلانتر 1335 - 1420 ق

آقای حاج سید محمد

ص: 487

موسوی کلانتر یکی از مشاهیر علمای نجف اشرف، و از پیشگامان نظم و اصلاح حوزه به شمار می رفت. معظم له در حدود سال 1335 ق در سامرا زاده شد. پدرش حجه‌الاسلام سید سلطان کلانتر، یکی از معاریف سادات «آل گوشه» شوشتر و از فضلاء نجف بود.

فقید سعید پس از یادگیری خواندن و نوشتن، به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات را در زادگاهش فراگرفت. سپس در 16 سالگی (1351 ق) به نجف رفت و سطوح فقه و اصول و فلسفه را نزد حضرات آیات: شیخ عبداللطیف سمّامی تنکابنی (قوانین)، میرزا حسن بجنوردی (شرح لمعه)، شیخ صدرا بادکوبه ای (مکاسب)، شیخ حسین حلی، سیدیحیی مدرس یزدی و میرزا آقا اصطهباناتی آموخت و پس از آن به درس آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، شیخ کاظم شیرازی، سیدحسن بجنوردی و اولین دوره درس اصول آیت الله خویی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و این تا سال 1382 ق به طول انجامید.

وی، پس از آن تمام همت خویش را مصروف بنیاد ساختمان عظیم و باشکوه «جامعه النجف الدینی» (مسجد، مدرسه، کتابخانه) در زمینی با مساحت 5000 مترمربع (و 13000 متر زیربنا) - در چهار طبقه - از مال خالص آقای حاج محمدتقی اتفاق (1325-1420 ق) نمود و به دنبال آن بود که حرکت اصلاحی در حوزه نجف نضج گرفت و آهنگ تألیف و تدریس و نظم و تجدید و بنیان مدارس جدید در آن حوزه مقدسه سیر شتابان به خود گرفت. او از جامعه النجف، ماهنامه «دراسات اسلامی» را منتشر ساخت و به تحقیق و اصلاح کتب درسی - مطابق با روح زمان - پرداخت و

علاوه بر آن به تعویض برخی از درهای حرم امیرالمؤمنین علیه السلام (5 در طلا) و حرم سیدالشهداء علیه السلام (3 در طلا) و نقش اشعار ناب ابن ابی الحدید بر دور ضریح امیرالمؤمنین علیه السلام به جای اشعار سست بهره ها، اقدام نمود.

وی دارای همّتی عالی، سعه صدر، آینده نگری، اخلاقی خوش و خطی زیبا بود و از علوم مختلف اسلامی - فقه، اصول، تاریخ، تراجم، حدیث، ادب، لغت، نجوم و کلام - آگاهی و چیرگی داشت.

او، پس از بنیاد جامعه، تمام وقتش را بدان اختصاص داد و از بام تا شام به تألیف و تدریس و تربیت طلاب اشتغال داشت و نهج البلاغه و تاریخ اسلام و سطوح را خود تدریس می کرد و دروس فوق برنامه (جامعه شناسی، فلسفه، اقتصاد، زبان و ریاضیات) را هم در متن آن گنجانید.

وی از آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی اجازه اجتهاد، و از آیات عظام: میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی و محقق اصفهانی اجازه روایت داشت.

برخی از تألیفات گرانسنگ او عبارت اند از:

1. تحقیق و شرح «مکاسب» و ملحقات آن (25 ج)، 19 جلد تاکنون چاپ شده است
2. تحقیق و شرح «شرح لمعه» (11 ج)، جلد اول آن را اخیراً بازبینی کرد و در دو جلد به چاپ رسید
3. تحقیق و شرح «کفایها لاصول» (6 ج) یک جلد آن به چاپ رسیده است
4. تحریر جدید «کفایه» (تحریر جلد دوم کفایه بنام «دراسات فی اصول الفقه» در 2 جلد به چاپ رسیده است
5. تحقیق کتاب «جامع السعادات» ملا مهدی نراقی، (3 ج)
6. تحقیق کتاب «تذکره الفقهاء» علامه حلی، بخش قضا و شهادت

. البداء عند الشيعة الاماميه 8 . شرح دعاء الصباح 9 . حياه الشيخ الانصاري 10 . وفقه جامعه النجف الدينيه 11 . زكات در دين مقدس اسلام

و كتاب هاي غير چاپي اش عبارت است از:

12 . اعلام المكاسب 13 . تحقيق و تطبيق كتاب «الوسيط» سهنوري (در احوال شخصيه و اثبات آن كه اكثر مطالب آن برگرفته از شرح لمعه و مكاسب بدون اشاره به اين دو است)

آن عالم درد آشنا و دلسوز و مصلح، (در حالي كه فرزندش حجهالاسلام سيد عماد الدين، اسير دست بعثيان بود و از سرنوشت او خبري نداشت) صبح گاه روز پنجشنبه آخر شعبان المعظم 1420 ق (18 آذر 1378) در 85 سالگي در جامعه النجف، بدرود زندگي گفت و پيكر پاكش پس از طواف در كربلا، از حرم مطهر اميرالمؤمنين عليه السلام به سوي جامعه تشيع و پس از نماز آيت الله سيد علي بعاج بر آن، در مدخل جامعه به خاك سپرده شد.

كلباسي 1323 - 1418 ق

آقاي حاج شيخ محمد حسين كلباسي اصفهاني در هفتم شعبان المعظم 1323 زاده شد.

پدرش حجهالاسلام حاج شيخ محمد رضا فرزند حاج شيخ محمد علي فرزند آيت الله حاج شيخ محمد جعفر (1219-1292 ق) صاحب «كتاب الحدود» و «كتاب الديات»، فرزند آيت الله العظمي شيخ محمد ابراهيم كلباسي (1180-1261 ق) صاحب «اشارات الاصول» و «شوارع الهدايه» الي شرح الكفايه (و خاندان جليل وي مانند: حاج ميرزا ابوالهدى و حاج ميرزا ابوالمعالي) همه از علماي بزرگ اصفهان و مروّجين شرع مقدس بوده اند .

معظم له پس از پشت سر نهادن دوران كودكي به آموختن علوم ديني روي آورد و مقدمات فقه و اصول و كلام را بياموخت. سپس

ص: 490

در هفده سالگی (1340 ق) به نجف اشرف مهاجرت کرد و سطوح فقه و اصول را نزد حضرات آیات: سید میرزا آقا اصطهباناتی و شیخ عبدالحسین رشتی، سیدابوتراب خوانساری (رجال)، شیخ محمدجواد بلاغی (کلام)، سیدحسین بادکوبه ای و شیخ مرتضی طالقانی (حکمت و فلسفه) فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاءالدین عراقی، میرزا علی آقا شیرازی و شیخ محمد کاظم شیرازی حاضر شد و بهره های فراوان برد.

فقید سعید پس از سالیان فراوان اقامت در نجف، به اصفهان بازگشت و نزد حضرات آیات: سیدمحمد نجف آبادی و سیدمحمد صادق خاتون آبادی به فراگیری فقه اشتغال جست و پس از مدتی به نجف بازگشت و در محضر حضرات آیات: سیدعبدالهادی شیرازی، شیخ حسین حلی، سیدجمال الدین گلپایگانی و شیخ عبدالرسول جواهری به تکمیل آموخته هایش در فقه و اصول و تألیف کتاب هایی چند پرداخت و سپس در سال 1377 ق به حوزه علمیه قم آمد و تدریس فقه و اصول را آغاز نمود و این تا زمان تندرستی وی ادامه داشت. آن عالم فرزانه دارای کتابخانه ای نفیس و حاوی نسخه های فراوان مخطوط و محضری خوش و اخلاقی نیک بود. هم چنین مقید به آداب و اوراد و ادعیه و دائم الذکر و حافظ بسیاری از اجزاء قرآن و دعا بود.

برخی از تألیفات آن عالم ربانی عبارت اند از:

1. فضائل اهل البیت علیهم السلام 2. شرح باب حادی عشر 3. غرائب و قصار الکلم 4. تقریرات درس اصول آیت الله آقا ضیاء الدین عراقی (دوره کامل)

5. تقریرات اصول آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی (دوره

کامل) - این کتاب به چاپ رسید

6 و 7. تقریرات دس فقه آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی (کتاب الطهاره و کتاب الصلاه)

فقید سعید در روز دوشنبه نهم رجب 1418 ق (19 آبان 1376 ش) در 95 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش با تشییعی باشکوه و پس از نماز آیت الله بهجت بر آن، در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

کمالی دزفولی 1332 - 1426 ق

آقای حاج سیدعلی کمالی دزفولی یکی از قرآن پژوهان سترگ معاصر بود. فقید سعید در سال 1292 ش در دزفول در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش حجهالاسلام سید رضی الدین محمد رضا (1311 - 1337 ق) از آیت الله سیدمحمد فیروز آبادی اجازه داشت و از آثارش ارجوزه حدیث کسا و دو ارجوزه در صرف و نحو عربی و کشکول است و او هم فرزند عارف مشهور سیدحسین ظهیرالاسلام دزفولی (1274 - 1337 ق) است (ر. ک: خاندان سادات گوشه، ص 277 - 280).

مرحوم استاد کمالی تحصیلات دوره دبستان و متوسطه را در دزفول و اهواز گذراند و پس از آن به تهران آمد و از دانشکده معقول و منقول، موفق به اخذ لیسانس شد. با درگذشت عمویش سیدصدرالدین ظهیر الاسلام، کارهای خانواده ای بزرگ برعهده او نهاده شد، اما از کوشش های دینی و اجتماعی دست برنداشت و با ایراد سخنرانی های فراوان در اهواز و دزفول به بیداری مردم پرداخت. او در مهرماه 1329 ش به تهران آمد و به تألیف و تدریس پرداخت و در ماه مبارک رمضان به اهواز می رفت

ص: 492

و در مسجد جامع به ایراد سخن می پرداخت. از سال 1348 ش به بعد با تشویق و ترغیب مرحوم استاد محمّد کاظم معزی دزفولی یکسره به فعالیت های قرآنی پرداخت و آثار سودمندی از خویش به یادگار نهاد. قریحه شعری صاف و روانی داشت و اشعار فراوان سرود، اما بدان دل بستگی نشان نداد و آثار علمی دیگر نگاشت. او در 29 اسفند ماه 1383 ش در 91 سالگی در زادگاهش درگذشت و در همان جا مدفون شد.

کتاب هایش عبارتند از:

1. قانون تفسیر (3 ج) 2. تاریخ تفسیر 3. قرآن، ثقل اکبر 4. قرآن و جامعه شناسی 5. قرآن و مبارزات 6. قرآن و دستورات 7. قرآن و مقام زن 8. شناخت قرآن 9. خاتم النبیین 10. جاء الحق (ردّ کتاب 23 سال)

11. عترت، ثقل کبیر 12. همزیستی و معاشرت در اسلام (تلخیص و ترجمه 4 جلد بحار الانوار)

13. عرفان و سلوک اسلامی 14. خردافزا (حوادث تاریخی) 15. جنایات دو ساله دکتر بقایی در دزفول (وقایع حزب زحمتکشان)

16. ارمغان ربیع (شعر)

17. عزیز و نگار (داستان منظوم)

18. هر که می خواهد بخواند (نقد کتاب ملایان شوستر بخواند).

و تألیفات غیر چاپی اش هم عبارتند از:

19. تفسیر قرآن برای همه (6 ج) 20. سیمای دزفول 21. لغات دزفولی 22. امثال دزفولی 23. منتخب تاریخ تمدن ویل دورانت 24

. واژه های معرّب 25 . چهره مولوی در آئینه مثنوی 26 . حافظ در آئینه سخنش . (ر . ک : خاندان سادات گوشه ، ص 280 - 282) .

کمره ای 1320 - 1416 ق

آقای حاج شیخ محمّد دباقر کمره ای خمینی از علمای مشهور و نویسندگان بنام به شمار می رفت. وی پس از سال 1320 ق در کمره (اطراف خمین) دیده به جهان گشود و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و طیّ تحصیلات مکتبخانه، نزد پدر بزرگوارش - حجهالاسلام حاج شیخ محمد که از علمای تحصیل کرده حوزه علمیه اصفهان بود - مقدمات علوم را تا سطوح بیاموخت، سپس برای ادامه تحصیل به اراک رفت و پس از چند ماه در سال 1341 ق به قم مهاجرت کرد و به تکمیل تحصیلات و فراگیری سطوح عالیّه اشتغال ورزید . آن گاه به درس آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری حاضر شده و از مباحث فقهی و اصولی آن مرد بزرگ بهره ها برد و هم زمان با آن از درس های آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی و میرزای نایینی (که به خاطر اعتراض به سیاست های دولت وابسته به انگلیس ملک فیصل در عراق همراه با آیات عظام: شیخ محمد حسین اصفهانی، سیدعبدالحسین حجت، سیدعلی شهرستانی و شیخ مهدی خالصی به ایران - قم - تبعید شده بودند) فراوان بهره برد. نیز در سال 1346 ق که علمای اصفهان به عنوان مخالف با حکومت رضاخان به قم مهاجرت کرده بودند به درس آیت الله العظمی حاج شیخ محمد رضا مسجد شاهی اصفهانی حاضر شد و از درس های عمومی و خصوصی وی بهره برد و مورد توجه خاص استاد قرار گرفت . وی

ص: 494

این درس ها را با فرزند استاد، آیت الله حاج آقا مجدالدین مباحثه می کرد. در سال 1347 ق به اصفهان رفت و به مدت دو سال مهمان استاد بود و از درس ها و معاشرت های او بهره شایان برد. در سال 1349 ق به نجف رفت و در آن جا از محضر آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی و آقا ضیاء عراقی بهره های فراوانی برد و مبانی فقه و اصول خویش را استوار ساخت. آیت الله فقید در سال 1358 ق (1318 ش) پس از مراجعت به ایران و اندکی اقامت در وطن خویش، به شهر ری کوچید و تا پایان عمر در آن جا اقامت گزید. فقید سعید تا پایان زندگی به تدریس خارج فقه و اصول، تألیف، ترجمه، راهنمایی مردم، اقامه جماعت اشتغال داشت و زهد فراوان و قناعت بسیار از زندگی اش مشهود بود. بر روزه گرفتن سه ماه رجب و شعبان و رمضان و نوافل یومیه، تهجد و شب زنده داری، رعایت مستحبات و پرهیز از مکروهات، بی اعتنایی به زخارف دنیا پای می فشرد و دوبار پیاده به حج خانه خدا مشرف شد. از ذوقی عالی و طبعی سرشار برخوردار بود و شعر عربی و فارسی را روان می سرود. از آثار فراوانش تبصر و مهارت او در فقه، اصول، تفسیر، کلام و عقاید، تاریخ، تراجم، ادبیات عرب و عجم، لغت، حدیث، ملل و مذاهب اسلامی، معانی و بیان، و غیره مشهود است. از جمله کتاب هایش که متجاوز از پنجاه عنوان است، عبارت اند از :

1 . تقریرات فقه و اصول اساتید خود در قم و نجف اشرف (خطی)

2 . اصول الفوائد الغریبه برگرفته از درس اصول

ص: 495

میرزای نائینی (2 ج: مباحث الفاظ و اصول عملیه)

3. حاشیه بر مکاسب (خطی)

4. رساله در مکاسب محرمة (خطی)

5. فصل الخصومه فی الورد و الحکومه (خطی)

6. فروع دین و نصوص احکام یا فقه فارسی (4 ج) 7. راهنمای حج 8. خداشناسی (ج 1)

9. الدین فی طور الاجتماع (5 ج، سه جلد آن به چاپ رسیده)

10. ستون دین 11. روحانیت در اسلام (2 ج) 12. مرامنامه اتحاد روحانیون و علمای اسلام 13. السیف المشتہر فی تحقیق اسم المصدر (این کتاب که بسیار مورد تشویق شیخ محمد رضا اصفهانی قرار گرفت، خطی است)

14. هدیه عید نوروز یا عروس مدینه 15. خودآموز علم بلاغت 16. خودآموز صرف زبان عربی 17. انتخابات اساسی حکومت ملی یا اصلاح مجلس شورای ملی

18. کانون حکمت قرآن (تفسیر سوره لقمان)

19. کانون عفت قرآن (تفسیر سوره یوسف)

20. ترجمه و شرح اصول کافی (4 ج)

21. ترجمه و شرح روضه کافی 22. ترجمه امالی شیخ صدوق 23. ترجمه خصال صدوق 24. ترجمه کمال الدین و تمام النعمه 25. گنجینه معارف شیعه امامیه، ترجمه کنز الفوائد کراچی 26. رموز الشہادہ، ترجمه نفس المهموم محدث قمی 27. مشاہیر دانشمندان اسلام، ترجمه جلد دوم الکنی و الالقاب 28. مفاتیح الجنان، ترجمه (شیوا و متین)

29. آسمان و جهان (10 ج)، ترجمه بحار الانوار، کتاب السماء و العالم 30. ترجمه «تحف العقول» 31. ترجمه «الغارات» ابراهیم ثقفی

ص: 496

32. حمزه سالار شهیدان در جنگ احد 33. همت بلند، پرتوی از زندگانی سیدالشهدا ترجمه «سمو المعنی فی سمو الذات»

34. نیز در مقدمه کتاب هایی که ترجمه کرده است، شرح احوال مؤلف و معرفی کتاب را به تفصیل نگاشته که خود کتابی جداگانه راتشکیل می دهد

35. دیوان اشعار (خطی)

36. حکومت شاهی مایه تباهی (تأیید جمهوری اسلامی)

37. پاسداری از حکومت جمهوری اسلامی 38. مروارید حکمت (نظم کلمات قصار علی علیه السلام در نهج البلاغه)

39. تکمله «منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه» (2 ج)

این مرد بزرگ از تمام اساتید خویش اجازه اجتهاد و روایت داشته و اجازه اجتهادش از آیت الله حائری بسیار قابل توجه است. آن عالم فرزانه پس از عمری سرشار از خدمات دینی، اجتماعی و علمی در 95 سالگی در تاریخ 5 محرم الحرام 1416 ق (14 خرداد 1374 ش) بدرود حیات گفت و در صحن حرم مطهر حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام به خاک سپرده شد.

(سیدمصلح الدین مهدوی، تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان، ج 2، ص 292 - 296)

کوکبی 1344 - 1426 ق

آقای حاج سیدابوالقاسم کوکبی یکی از مراجع تقلید و علمای بزرگ حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1304 ش (1344 ق) در تبریز در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش مرحوم حجهالاسلام حاج سیدعلی اصغر باغمیشه ای یکی از شاگردان آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری و از علمای محل خویش بود. معظم له در کودکی در مکتب خانه میرزا فرج الله تبریزی به فراگیری قرآن و نهج البلاغه و ادبیات

ص: 497

عرب و عجم پرداخت ، سپس در نوجوانی در مدرسه طالیه به فراگیری سطوح و تکمیل ادبیات و معانی و بیان پرداخت و پس از آن در حدود سال 1320 ش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و تحت اشراف آیت الله حجت کوهکمری به تحصیل سطوح عالی مشغول شد .

شرح لمعه را از قاضی میرزا مهدی صادقی تبریزی ، رسائل را از میرزا محمد مجاهدی و مکاسب و کفایه را از آیت الله حاج سید محمد محقق داماد فراگرفت و پس از آن در درس خارج فقه و اصول آیات عظام : آقای بروجردی و آقای حجت و درس حکمت و فلسفه آیت الله علامه طباطبائی حاضر شد و مبانی علمی خویش را استوار ساخت و همزمان به تدریس شرح لمعه و رسائل اشتغال داشت . سپس در حدود سال 1372 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و به درسهای آیات عظام : حکیم ، خویی ، شاهرودی ، سید عبدالهادی شیرازی و میرزا باقر زنجانی حاضر شد و درس های هر یک و مشی و روش آنان را آموذ و سپس منحصراً به فراگرفتن فقه و اصول از آیت الله العظمی خویی و درس فقه از آیت الله العظمی حکیم پرداخت و تا پایان مدت اقامت خویش در نجف لحظه ای از آن درس ها را از کف نگذاشت . او همزمان با تحصیل به تألیف و تدریس پرداخت و شاگردان بسیار پرورش داد . او در آن زمان با نگارش و چاپ کتاب مبانی الاستنباط - تقریرات درس آیت الله خویی - شهرتی به سزا کسب کرد و مورد تجلیل استادش قرار گرفت و نامش به عنوان یکی از فضلا و مدرّسین مشهور

در حوزه علمیه طنین افکن شد. در سال 1392 ق بر اثر فشارهای رژیم بعث عراق به شهر مقدس قم مهاجرت کرد و به تألیف و تدریس و ترویج شعائر دینی اشتغال ورزید و پس از وفات آیت الله خویی بود که رساله عملیه اش به چاپ رسید و گروهی از مؤمنان آذربایجان در تقلید به ایشان رجوع کردند.

آثار علمی چاپ شده معظم له عبارتند از:

1. توضیح المسائل 2. مناسک حج 3. حاشیه بر عروه الوثقی 4. مبانی الاستنباط (2 ج)، تقریرات درس اصول آیت الله خویی، بحث قطع و ظن، استصحاب، تعادل و تراجیح و اجتهاد و تقلید).

و آثار غیرچاپی اش هم عبارتند از:

1. حاشیه بر مکاسب 2. کتاب الطهاره 3. کتاب الحج 4. تقریرات درس اصول آیت الله خویی (دوره کامل)

5. تقریرات درس فقه آیت الله خویی (طهارت، صلاه، بیع و خیارات، مکاسب محرمه، رضاع)

6. قواعد فقهیه.

آن فقیه بزرگ پس از عمری تلاش در راه اعلای کلمه دین در 80 سالگی در روز سه شنبه 29 آذر 1384 ش، پس از یک بیماری بدرد حیات گفت و پیکر پاکش پس از تعطیلی دروس مراجع تقلید در روز چهارشنبه 30 آذر (18 ذی القعدة 1426 ق) با تشییع با شکوه و تجلیل فراوان و نماز آیت الله میرزا جواد تبریزی بر آن در قبرستان ابوحمزه به خاک آرمید.

گلیپایگانی 1316 - 1414 ق

آیت الله حاج سید محمد رضا موسوی گلیپایگانی یکی از برترین عالمان دین و از بزرگ ترین مراجع تقلید جهان تشیع

ص: 499

وی در هشتم ذیقعده الحرام 1316 ق در بخش «گوگد» گلپایگان، پا به عرصه وجود نهاد. به مناسبت تقارن ولادتش با سالروز ولادت امام هشتم حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام نامش را محمّد رضا و کنیه اش را ابوالحسن و لقبش را هبه الله نهادند. پدرش آقا سید محمد باقر امام عالمی معروف به زهد و تقوا و پایبند به آداب و مستحبات دینی و کوشا در امر به معروف و نهی از منکر بوده است. در سه سالگی مادر و در نه سالگی پدر را از دست داد. دوران کودکی را با مشکلات و سختی های فراوان و فقدان پدر سپری کرد و تحصیلات ابتدایی را در مکتبخانه گذراند. نوجوانی بیش نبود که شوق تحصیل علوم اسلامی او را به سوی آیت الله ملا محمد تقی گوگدی (م 1353 ق) کشانید و در نزد ایشان ادبیات عرب را فراگرفت. سپس نزد آیت الله سید محمد حسن خوانساری (م 1337 ق)، برادر مهتر آیت الله العظمی سید احمد خوانساری زانوی ادب به زمین زد و ادبیات و قسمتی از سطوح را از ایشان استفاده کرد. نوزده ساله بود که به سوی اراک شتافت و در مدرسه آقا سید ضیاء الدین به تکمیل دوره سطوح پرداخت. در 1337 ق به مجلس درس آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری حاضر شد و تا سال 1340 ق در اراک از آن مرد بزرگ بهره ها برد. بیست و چهار ساله بود که به دنبال مهاجرت استادش آیت الله حائری، به قم کوچید و در مدرسه فیضیه ساکن شد. استاد با مشاهده استعداد و فهم شاگرد سختکوش بدو بسیار علاقمند شد و او را در شمار اصحاب

خاص و هیأت استفتاء قرار داد و تصحیح کتاب الصلاه خود را به او و آیت الله العظمی اراکی واگذار نمود. معظم له نیز تا پایان عمر استاد (1355 ق) ملازم درس ایشان بود.

آیت الله فقید در سال 1341 ق در قم به مدت هشت ماه از محضر آیات عظام: میرزای نایینی و آقا سید ابوالحسن اصفهانی استفاده برد. از دیگر اساتید آیت الله فقید می توان از آیات عظم: حاج شیخ محمدرضا مسجدشاهی اصفهانی، حاج شیخ ابوالقاسم کبیر، آقای بروجردی، آقا ضیاء عراقی و شیخ محمد حسین غروی اصفهانی نام برد. ایشان از آیت الله العظمی حائری اجازه اجتهاد (در 24 سالگی) و از حاج شیخ عباس محدث قمی و آقا شیخ محمدرضا اصفهانی اجازه روایت داشته است.

مرجع فقید از آغاز ورود به حوزه علمیه قم در سال 1340 ق به تدریس رسائل، مکاسب و کفایه اشتغال ورزید و پس از وفات استادش آیت الله حائری تدریس خارج فقه و اصول را شروع نمود که تا گاهی چند پیش از وفاتشان ادامه داشت. ایشان در طول بیش از هفتاد سال تعلیم دانش اهل بیت، صدها تن از ستارگان درخشان آسمان علم را به جامعه اسلامی تحویل داده است.

تقریرات درس آیت الله فقید را عده بسیاری به رشته تحریر درآورده اند.

آن هایی که به چاپ رسیده است عبارت اند از:

1. کتاب الحج (3 ج) 2. الهدایه الی من له الولایه، درباره ولایت فقیه

3. نخبه الاشارات فی احکام الخیارات، هر سه از: آقای احمد صابری همدانی 4. کتاب القضاء (2 ج) 5. کتاب الشهادات 6. بلغه الطالب فی التعلیق علی بیع المکاسب، هر سه

ص: 501

نوشته: آقای حاج سیدعلی حسینی میلانی 7. الدر المنضود فی احکام الحدود 8. نتایج الافکار فی نجاسه الکفار، هر دو از: آقای علی کریمی جهرمی 9. کتاب الطهاره (2 ج) 10. کتاب القضاء، هر دو از آقای هادی مقدس نجفی.

مرجع فقید در کنار اشتغالات گوناگون از تألیف و تصنیف نیز فروگذاری نکرده است.

آثار قلمی آن مرجع فقید عبارت اند از:

1. حاشیه بر عروه الوثقی 2. حاشیه بر وسیله النجاه 3. رساله صلاه الجمعه 4. رساله فی المحرمات بالنسب 5. مسائل الحج 6. افاضه العوائد، تعلیقه بر دررالاصول حائری 7. رساله در عدم تحریف قرآن 8. کتاب الطهاره 9. کتاب الحج 10. کتاب الحدود 11. صلاه الجمعه 12. حواشی بر ملحقات عروه الوثقی و این ها به جز پیام ها، اعلامیه ها و بیانیه های مختلفی است که از سال 1342 تا سال 1372 به مناسبت های گوناگون صادر فرموده اند که اگر گردآوری شود، سه جلد کتاب قطور را تشکیل خواهد داد.

آیت الله العظمی گلپایگانی در طول سی و دو سال مرجعیت یکی از اقطاب فتوا و ارکان فقاہت بودند و روزانه استفتائات گوناگونی از سراسر جهان به محضر ایشان ارسال می شد و ایشان در تمام ابواب فقه فتوا داده اند و از همین رهگذر اکنون مجموعه فتاوی بسیاری از ایشان در دست است که عبارت اند از:

1. منتخب الاحکام (با ترجمه انگلیسی)

2. مختصر الاحکام (با ترجمه عربی و اردو)

3. توضیح المسائل (به زبان های اردو، چینی، ترکی آذری و ترکی لاتین ترجمه شده است)

. مجمع المسائل

ص: 502

5. مناسک حج (به زبان های عربی، اردو، روسی و انگلیسی ترجمه شده است)

6. احکامی از حج 7. سؤال و جواب درباره مسایل حج 8. آداب و احکام حج 9. دلیل الحاج 10. احکام عمره 11. هدایه العباد (2 ج) - درج حواشی بر وسیله النجاه در متن همراه با مسائل دیگر -

12. رساله امر به معروف و نهی از منکر و مسایل اجتماعی اسلام 13. مسایل نماز خوف و مطارده و احکام جبهه مرجع بزرگ شیعه علاوه بر تدریس و تربیت عالمان دین، تألیف، فتوا، رهبری و روشنگری جامعه شیعه به بنیان نهادن ده ها مؤسسه فرهنگی و دینی در گوشه و کنار جهان و آبادانی صدها مسجد و مدرسه در سراسر کشور دست یازید که برخی از آن ها عبارت اند از:

1. دارالقرآن الکریم. اولین مؤسسه قرآنی کشور است که در سال 1352 پا گرفت و به کار چاپ و نشر قرآن مجید، ترجمه دقیق قرآن، بررسی اغلاط ترجمه های موجود و تصحیح آن ها، تشکیل موزه قرآن، گردآوری نسخه های خطی و چاپ قرآن، تشکیل کتابخانه تخصصی قرآن، چاپ و توزیع کتاب های قرآن، نشر مجله «رساله القرآن» و «پیام قرآن» و تشکیل «کنفرانس علوم و مفاهیم قرآن» و چاپ مجموعه مقالات و سخنرانی های آن پرداخته است (فعالاً، این مؤسسه تعطیل است).

2. بیمارستان. که با داشتن بخش های قلب، جراحی، زایمان، اورژانس، داخلی، اطفال، اعصاب و رادیولوژی یکی از بزرگ ترین بیمارستان های کشور به شمار می رود و تا کنون منشأ خدمات بسیار به روحانیون و مردم و

رزمندگان اسلام در طول جنگ تحمیلی بوده است.

3. کتابخانه، که با داشتن حدود یکصد هزار جلد کتاب چاپی و دوازده هزار جلد کتاب خطی یکی از غنی‌ترین کتابخانه‌های کشور به شمار می‌رود

4. مجمع جهانی اسلامی در لندن 5. مرکز معجم المسائل الفقهیه 6. مسجد عظیم و باشکوهی در قم

7. بعثه حج (که در ایام حج راهنمای دلسوز تمامی حجاج شیعی و مبلغ دلسوز تشیع به شمار می‌رود)

8. مدرسه معظم و شکوهمند (که اینک در کنار مسجد اعظم و مدرسه فیضیه، سه قطب عمده تدریس در حوزه علمیه قم به حساب می‌آید)

9. دارالایتام

10. مؤسسه خیریه حضرت ولی عصر علیه السلام.

آیت الله العظمی گلپایگانی از بدو حرکت شجاعانه روحانیت به رهبری امام راحل، به مبارزات پیگیر و بی‌امان خویش با دیو استبداد پرداخت و اولین اعلامیه اعتراض به لایحه ننگین «انجمن‌های ایالتی و ولایتی» در مهرماه 1341 ش از سوی ایشان صادر شد و بدنبال آن بود که پیام‌ها و بیانیه‌های معظم له تا سقوط رژیم پهلوی هر روز ادامه یافت. از اقدامات ایشان در مقابل رژیم شاه عبارت‌اند از: سرباززدن از ملاقات با شاه مقبور و نخست وزیران و فرستادگان دربار؛ تحریم برنامه اوقاف و اعلامیه علیه معاملات و همکاری با سازمان اوقاف؛ قطع شهریه کسانی که با اوقاف همکاری می‌نمودند و تحریم امامت جماعت و گوش دادن به سخنرانی آنان؛ حرام شمردن خرید و فروش و مصرف و توزیع گوشت‌های وارداتی از خارج و قبول نکردن وجوهات فروشندگان آن‌ها (هرچند می‌شد تحت عنوان مال مخلوط به حرام، خمس آن را پذیرفت)؛

ص: 504

اعتراض شدید و پیام کوبنده علیه تغییر تاریخ هجری به تاریخ منحوس شاهنشاهی؛ مخالفت صریح با حزب رستاخیز و تحریم شرکت مسلمانان در آن؛ مخالفت صریح با طرح امتحان دولت از طلاب و انکار صلاحیت آنان برای این امر که باعث عقب نشینی دولت وقت و مصون ماندن حوزه از این طرح ننگین شد؛ اعتراض شدید علیه گسترش بی بند و باری و فساد و فحشا و رواج منکرات و فرستادن نامه ای سرگشاده به شاه و تذکر عواقب وخیم آن؛ اعتراض و مخالفت بسیار شدید علیه سینما در شهر قم و تعطیل نمودن درس و نماز جماعت خویش به مدت یک هفته؛ مخالفت و اعتراض علیه تاجگذاری شاه و انتخاب ولیعهد و اخراج فرستادگان رژیم از بیت خویش و سرباز زدن از دیدار و پذیرفتن اعوان ظلمه و خوار نمودن آنان؛ پیام در جهت تجلیل از مقام شهید سعیدی و اعلام مجلس ختم برای ایشان در مسجد امام؛ تجلیل از مقام شهید حاج آقا مصطفی خمینی و تشکیل دو مجلس ختم در مسجد اعظم و شکستن سدّ رعب و ممنوعیت برپایی مجالس بزرگداشت و مطرح شدن ام حضرت امام در آن مراسم؛ استفسار از حال تبعید شدگان و سرکشی به خانواده های آنان و رسیدگی به احوال آنان؛ حمایت از مقام امام خمینی، بویژه در برابر اهانت روزنامه اطلاعات به مقام امام راحل و تأکید بر مقاومت روحانیت و پیگیری اعتراض ها و راهپیمایی ها و صدور اعلامیه های روشنگر و کوبنده در لحظات حساس و دلجویی و تأیید علمای مبارز شهرستان ها.

این اقدامات معظم له باعث شد تا مزدوران رژیم برای لطمه زدن به ساحت ایشان از هیچ کاری

فروگذاری نکردند و دوبار (دوم فروردین 1342 در مدرسه فیضیه و 19 اردیبهشت 1357 ش) به سوی معظم له حمله کرده و قصد ضرب و جرح آن مرجع بزرگوار را داشتند که لطف خدا و جانفشانی های اطرافیان باعث حفظ ایشان شد.

پس از پیروزی انقلاب نیز هماره در جهت تأیید کامل مواضع حضرت امام و تقویت موقعیت ایشان به عنوان رهبر نظام و فراخواندن مردم به پیروی کامل از حضرت امام، توصیه به افراد صالح برای شرکت در مناصب نظام، طرح مباحث مورد نیاز حکومت اسلامی در درس خارج فقه (قضا، حدود و شهادت)، شرکت در تمام مراسم انتخابات و صدور پیام های گوناگون مبنی بر شرکت مردم در انتخابات، تقویت دولت اسلامی و حرام شمردن مخالفت با دستورات و مقررات دولت و نهی از فروش اجناس قاچاق، حمایت مادی و معنوی از رزمندگان اسلام در طول جنگ تحمیلی و ارسال هیأت های مختلف به جبهه های نبرد و اجازه مصرف ثلث در مصرف جبهه ها و بر عهده گرفتن ساختمان مراکز درمانی و بهداشتی استان های زلزله زده در جریان زلزله خرداد 1369 و ده ها اقدام دیگر فعال بودند.

آیت الله فقیه با امام راحل از دیر زمان ارتباطی صمیمی و بسیار نزدیک داشته اند که سابقه آن به هفتاد سال پیش و محفل درس استادشان آیت الله العظمی حائری می رسد. این یک دلی و یک رنگی و صمیمیت پس از وفات آیت الله بروجردی به اوج خود رسیده که برای جلوگیری از توطئه های مختلف رژیم برای محو ارزش های اسلامی همکاری تنگاتنگی را با هم آغاز نمودند که تا پایان عمر حضرت امام ادامه داشت.

مرجع بزرگ شیعه جامع فضایل اخلاقی و کمالات نفسانی بود.

ویژگی های بارز ایشان عبارت اند از: زهد و بی اعتنایی به زخارف دنیا، تواضع، بهره وری از فرصت ها، تجلیل از مقام فقها و مراجع معاصر، صبر در مصیبت فقدان فرزند برومندش، تشویق عالمان و نویسندگان، اهتمام بسیار به حفظ و قرائت قرآن (به طوری که در هر شبانه روز با تمام گرفتاری ها دو نوبت قرآن تلاوت می فرمود)، عشق به ساحت مقدس ائمه اطهار (به گونه ای که سال ها - حتی پس از مرجعیت - به منبر تشریف برده و اخبار آل محمد صلی الله علیه و آله وسلم را به گوش مردمان می رسانید و روزهای عاشورا روضه می خواند و در عزای امامان بشدت می گریست و به زیارت مرقد آنان مکرر مشرف می شد، تقید بسیار به مستحبات و ترک مکروهات (به طوری که باید آن جناب را زنده کننده مراسم اعتکاف در سراسر ایران بر شمرد و رواج عزاداری فاطمیه دوم را باید از او دانست)، احترام بسیار به استاد (که همیشه پیش از درس فاتحه ای برای استادش قرائت می فرمود و به استاد زاده خویش آیت الله حاج آقا مرتضی حائری بسیار احترام می نهاد).

آن عبد صالح خدا پس از عمری سرشار از توفیق و پر بار از خدمات دینی و علمی و پس از طی بیماری کوتاه مدت در 96 سالگی در شامگاه روز پنجشنبه 18 آذر 1372 (24 جمادی الثانی 1414 ق) ندای حق را لبیک گفت و فقدانش قلب تمام مسلمین جهان را در هم فشرد. مردم در سوگ آن مرجع بزرگ به سوگواری پرداختند و از سوی دولت هفت روز عزای عمومی و یک روز تعطیل عمومی اعلام گردید. مجالس بزرگداشت مقام علمی ایشان در گوشه و کنار جهان و

کشور اسلامیمان تا مدّت ها ادامه یافت.

پیکر پاک آن مرجع بزرگ روز جمعه ابتدا در تهران با حضور صدها هزار نفر و با شرکت رهبر معظم انقلاب تشییع شد و پس از پنج ساعت راهپیمایی به قم انتقال یافت و سپس در روز شنبه 20 آذر با حضور خیل عظیم و پرشکوه مردم قم تشییع و نماز به امامت آیت الله حاج شیخ لطف الله صافی گلپایگانی - داماد معظم له - بر ایشان خوانده شد و در مسجد بالاسر مرقد مطهر حضرت معصومه علیها السلام در جوار تربت استادش به خاک سپرده شد.

(شرح حال مفصّل ایشان را در کتاب « فروغ فقاہت » و کتاب « اختران فقاہت » ، ج 2 ، ص 427 - 493 نگاشته ام) .

لاکانی 1331 - 1421 ق

آقای شیخ محمد لاکانی رشتی، یکی از علمای بزرگ خطّه گیلان و عالم و فقیه نامی رشت به شمار می رفت. معظم له در 28 صفرالخیر 1331 ق در نجف اشرف به دنیا آمد. پدرش، آیت الله حاج شیخ مهدی لاکانی (1294 - 1370 ق) از علمای نامی شهر و از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، سید محمد کاظم یزدی و شیخ الشریعه اصفهانی به شمار می رفت.

معظم له، در 10 سالگی یعنی سال 1300 ش (1340 ق) به همراه پدر بزرگوارش به رشت آمد و به تحصیلات جدید (تاسیکل) پرداخت و پس از فراغت از آن، به فراگیری علوم دینی روی آورد و ادبیات و سطوح را نزد حضرات آیات: شیخ حسن رشاد، شیخ ابوطالب شفتی و شیخ احمد طاهری و پدر بزرگوارش آموخت. در سال 1350 ق (1310 ش) به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و

ص: 508

از درس های فقه و اصول و فلسفه و کلام آیات عظام سیدمحمدتقی خوانساری، سیدمحمد حجت کوهکمری، سیدصدرالدین صدر و حاج شیخ مهدی مازندرانی بهره فراوان برد. در سال 1363 (1322 ش) به قصد زیارت عتبات مقدسه عراق، وارد نجف اشرف شد و به مدت شش ماه از درس های آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی بهره برد و پس از موفقیت در امتحان، به اخذ درجه اجتهاد از آن دو فقیه بزرگ نائل آمد. سپس به قم بازگشت و به تألیف و تدریس (رسائل و مکاسب و کفایه و شرح منظومه و شرح تجرید) پرداخت و هم زمان در درس های فقه و اصول آیت الله العظمی بروجردی هم شرکت کرد و این 5 سال به طول انجامید. در سال 1329 ش، پس از زیارت بیت الله الحرام و مدینه منوره، به علت بیماری پدر بزرگوارش به رشت بازگشت و به تألیف و تدریس و اقامه جماعت و تبلیغ دین و گشایش امور مردم پرداخت و مدیریت مدرسه علمیه مستوفی و اقامه نماز در مسجد خواهر امام را برعهده گرفت و خدمات بسیار به ساحت علم و دین، ارایه داد. وی با آن مقام شایسته علمی و دینی اش، به رشت مهاجرت کرد و به خدمت به مردم پرداخت و از تمام مناصبی که شایستگی احراز آن را داشت و اگر در حوزه های علمیه بزرگ می ماند، قطعاً بدان دست می یافت، چشم پوشی کرد. او در نیم قرن اقامتش در رشت، شاگردان بسیار پروراند و موفق شد تا بیمارستان 200 تختخوابی دکتر حشمت - از سران و مجاهدان معروف نهضت جنگل - را برای رفاه حال مردم، بنیاد نهاد.

ی از آیات عظام: بروجردی، حجت کوهکمری، اصفهانی و آقا ضیاء عراقی اجازه اجتهاد داشت و از مجلسی مفید و اخلاقی خوش و روی گشاده و بیانی نافذ برخوردار بود.

برخی از تألیفات متعدد آن فقیه بزرگ، عبارتند از:

1. شرح فرائد الاصول (مباحث قطع و ظن و استصحاب و تعادل و تراجیح)

2. شرح کفایه الاصول (مباحث الفاظ و برائت)

3. شرح مکاسب (مباحث محرمة و معاطاه و خيارات)

4. رساله در قطع و ظن 5. رساله در برائت و اشتغال 6. رساله در استصحاب 7. رساله در تعادل و تراجیح 8. رساله در شکوک 9. قاعده لاضرر 10. رساله رضاع 11. قاعده من ملک ص 2 عده من ملک، 2

12. رساله در جمع بین اصاله الوجود و اصاله الماهیه 13. رساله در بحث نفس 14. رساله در اعتقادات 15. رساله در علم اخلاق 16. رساله در علم درایه 17. رساله در علم منطق 18. رساله در علم فلسفه 19. رساله در علم اصول 20. رساله در علم فقه 21. رساله در کزّ و حلّ اختلافات اقوال و جمع بین روایات 22. قواعد فقهی و اصولی 23. رساله در اقتباسات آخوند خراسانی در کفایه 24. حاشیه بر شرح لمعه 25. حاشیه انتقادی بر مکاسب 26. حاشیه انتقادی بر رسائل معظم له در تاریخ 8 شوال 1421 ق (14 دی 1379 ش) در 90 سالگی در رشت بدرود زندگی گفت و به دنبال آن، در استان گیلان عزای عمومی اعلام و پرچم های سیاه در گوشه

ص: 510

و کنار شهر بر افراشته شد و پیکر پاکش با تشییع بی سابقه و احترام بسیار، پس از نماز آیت الله صادق احسانبخش، در جوار مسجد کاسه فروشان به خاک سپرده شد.

(شریف رازی ، آثار الحججه ، ج 2 ، ص 302 - 303)

لطفی 1335 - 1427 ق

آقای حاج آقا رضا لطفی ، یکی از فضلای تهران و معتمد و وکیل مطلق مراجع تقلید به شمار بود .

فقید سعید در 1335 ق ، در تبریز به دنیا آمد ، پس از اخذ مقدمات و سطوح در زادگاهش ، در 1355 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درسهای آیات عظام : آقاضیاء الدین عراقی ، شیخ علی محمد بروجردی و آیت الله خوبی سالیان فراوان شرکت کرد و بیش از همه به آیت الله خوبی دل بست و از بحثهای فقه و اصول معظم له استفاده فراوان برد و تقریرات درس ایشان را به چاپ رسانید . در سال 1367 ق به تهران آمد و به تجارت و بحث و مطالعه پرداخت و نیم قرن در بازار تهران وکیل مطلق آیت الله العظمی خوبی بود . آن مرحوم ، پس از عمری سرشار از توفیق ، در 90 سالگی ، در روز پنج شنبه 24 محرم الحرام 1427 ق بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز جمعه 25 محرم (سالروز شهادت امام سجاد علیه السلام) در قم تشییع و پس از نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن ، در قبرستان ابو حسین به خاک آرمید .

کتابهای چاپی اش عبارتند از :

1 . فصل الخطاب فی طهاره اهل الکتاب 2 . الدرر الغوالی فی فروع العلم الاجمالی (تقریرات درس آیت الله خوبی)

ص: 511

و کتابهای غیرچاپی اش هم عبارت است از :

تقریرات درس فقه و اصول آیت الله خوئی (محمدهادی امینی ، معجم رجال الفكر والادب فی النجف ، ج 3 ، ص 1126) .

مامقانی

آقای حاج شیخ محی الدین مامقانی ، یکی از علمای مشهور حوزه علمیه قم بود .

فقید سعید در ماه صفر 1340 ق ، در نجف اشرف ، در بیت علم و فضیلت زاده شد . پدر بزرگوارش رجالی معروف شیعه آیت الله حاج شیخ عبدالله مامقانی (1290 - 1351 ق) صاحب تنقیح المقال و مقباس الهدایه ، وجدش مرجع بزرگ تشیع آیت الله شیخ محمد حسن مامقانی (1238 - 1323 ق) صاحب « غایه الآمال » و « بشری الوصول » و او هم فرزند آیت الله شیخ عبدالله مامقانی (م 1246 ق) - از شاگردان صاحب ریاض و نویسنده « شرح لمعه » - بوده است .

معظم له ، در 11 سالگی پدر از دست داد و تحت تربیت مادر مکرمه اش قرار گرفت و ادبیات و سطوح عالیه را از اساتید بزرگ وقت مانند : شیخ عبدالحسین رشتی فراگرفت . سپس به تحصیل خارج فقه و اصول نزد آیات عظام : سید عبدالهادی شیرازی ، میرزا باقر زنجانی و سید محسن حکیم پرداخت و به آیت الله حکیم اختصاص تام پیدا کرد و بسیاری از امور دفتر معظم له بد و محوّل شد و همزمان به تدریس سطوح عالیه پرداخت .

در سال 1391 ق (1351 ش) بر اثر فشار رژیم بعثی عراق ، همراه با ایرانیان مقیم عراق از آن کشور اخراج شد

ص: 512

و در تهران سکونت ورزید و به تدریس و امامت جماعت در مسجد ارک پرداخت . سپس راهی قم شد و در حوزه علمیه قم به تحقیق و تألیف پرداخت .

معظم له ، اسوه اخلاق حسنه و نمونه زهد و تقوا و فروتنی بود و با روی خوش و اخلاق نکو با دیگران برخورد می نمود .

آثارش عبارتند از :

1- شرح و تحقیق « تنقیح المقال فی علم الرجال » . (30 جلد تاکنون)

2- تحقیق و حاشیه « مرآه الکمال » (3 ج)

3- تحقیق و حاشیه بر « مرآه الرشاد » . (هر سه کتاب از تالیفات پدر بزرگوارش می باشد)

4- حاشیه بر رسائل و مکاسب 5- حاشیه بر شرح تجرید آن مرحوم از آیات عظام : سید ابوالحسن اصفهانی ، سید شرف الدین ، شیخ آقا بزرگ تهرانی و شیخ محمد حسین کاشف الغطاء اجازه روایت حدیث داشت و بر ریحانه الادب مدرس تبریزی هم تقریظ نگاشته بود (که در جلد ششم آن به چاپ رسیده است) .

وی ، در آستانه 90 سالگی ، در صبح 6 جمادی الثانی 1429 ق (21 خرداد 1387 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع با شکوه و نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن ، به عراق انتقال داده شد و پس از تشییع در کربلا و نجف اشرف ، در حرم مطهر کمیل بن زیاد نخعی - در کوفه - به خاک سپرده شد و مجالس بزرگداشت مقام علمی و عملی اش در ایران و عراق تا مدّت ها ادامه

ص: 513

محسنی ملایری 1322 - 1416 ق

آقای حاج شیخ محمد باقر محسنی ملایری یکی از چهره های بنام حوزه علمیه قم به شمار می رفت. وی در سال 1322 ق / 1283 ش در نجف اشرف، زاده شد. پدرش آیت الله میرزا ابوالقاسم ملایری از شاگردان آخوند خراسانی بود. فقید سعید در سنین کودکی به همراه پدر به ملایر آمد و مقدمات و سطوح را در خدمت پدرش و میرزا هدایت الله آقا نجفی آموخت. سپس به حوزه مشهد مقدس کوچید و در محضر آیات عظام: حاج آقا حسین قمی، حاج میرزا محمد آقازاده، میرزا مهدی اصفهانی و حضرات آیات: آقا شیخ حسن فاضل برسی و آقا بزرگ حکیم شهیدی مبانی فقه، اصول، کلام، تفسیر، حدیث، حکمت و فلسفه را استوار ساخت و در خلال تحصیل به تدریس سطح نیز اشتغال جست. پس از زمانی چند به حوزه علمیه قم آمد و در مجلس درس آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری و آیت الله حاج شیخ ابوالقاسم کبیر حاضر شد و پس از ورود آیت الله العظمی بروجردی نیز در مجالس ایشان شرکت جست و پس از سالیانی چند، برای ترویج دین و بزرگداشت شعائر مذهبی (بنای مسجد، مدرسه، کتابخانه، تدریس، اقامه جماعت، پاسخگویی مشکلات دینی مردم، احیای موقوفات و تألیفات) به ملایر بازگشت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی بود که اقامت در حوزه علمیه قم را برگزید .

فقید سعید عالمی عابد و شب زنده دار، آگاه بر علوم مختلف به ویژه: حدیث، تفسیر، تاریخ، فلسفه، ادبیات و اهل توسلات و زیارات طولانی و اوراد و اذکار بود. روزی چند جزو قرآن مجید و ادعیه مختلف را قرائت می نمود (و این بیش

از پنج ساعت از روز او را تشکیل می داد) و اشعار فارسی بسیار - خصوصاً از مثنوی معنوی - از بر داشت و علم او به تعبیر خواب و استخارات زبانزد عام و خاص در داخل و خارج کشور بود. وی از آیت الله العظمی سیدابوالحسن اصفهانی اجازه اجتهاد داشت و در طول زندگی - حتی در زمان عسرت و تنگدستی - از وجوهات شرعیه استفاده نکرد.

از تألیفات وی کتاب «تطبیق الادیان» - در سه مجلد - و آثار ماندگار او در ملایر عبارت اند از:

1. بنیاد مدرسه باقریه (همراه با مدرس و کتابخانه)

2. بنای مسجد سجاد در کنار مدرسه باقریه

3. تعمیرات مدرسه و مسجد شیخ الملوکی 4. ساختمان مسجد صفی 5. احیاء موقوفات (که در زمان رضاخان به تصاحب دولت در آمده بود) و ایجاد مؤسسات و مساجد در روستاهای ملایر از محل موقوفات .

ایشان در تاریخ یکشنبه 23 مهر ماه 1374 ش (19 جمادی الاولی 1416 ق) در 94 سالگی بدرود حیات گفت و در روز دوشنبه پس از تشییعی باشکوه در مسجد بالا سر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 7 ، ص 214 - 215)

مجتهدی 1343 - 1429 ق

آقای حاج شیخ احمد مجتهدی ، یکی از علمای مشهور تهران بود .

فقید سعید در 2 رجب الخیر 1343 ق (9 مهر ماه 1303 ش) در تهران زاده شد . خاندانش معروف به فضل و دیانت ، و نیاکانش از عالمان و مجتهدان شهر کاشان بودند . معظم له ، در

ص: 515

1363 ق، به حوزه علمیه قم آمد و سطوح را نزد اساتیدی مانند حضرات آیات: سیدمرتضی علوی، سیدصادق شریعتمداری، شید صدوقی و سلطانی طباطبایی به پایان رسانید و پس از آن به دروس فقه و اصول آیات عظام: بروجردی، گلپایگانی، مرعشی نجفی و امام خمینی حاضر شد و بهره های فراوان برد. سپس در سال 1370 ق به تهران بازگشت و در مسجد سیدعزیزالله به تدریس و تحصیل در محضر آیت الله خوانساری پرداخت و شبها در مسجد امین الدوله - پس از نماز مرحوم حاج شیخ محمد حسین زاهد - به تفسیر قرآن و بیان احکام اشتغال داشت. در سال 1375 ق، بر حسب دعوت عده ای از متدینین بازار، حوزه درسی خود را از مسجد حاج سید عزیزالله به مسجد جامع ملاجعفر منتقل کرد و آنجا را محل اقامه جماعت و تدریس و وعظ و تبلیغ خویش قرار داد و رفته رفته حوزه اش، یکی از کانون های پررونق تحصیل علوم اسلامی در تهران گردید و صدها نفر از جوانان شیفته علوم اهلبیت علیهم السلام گرد و جودش جمع شدند و در مدت نیم قرن، بسیاری از علما و فضلاء تهران را تربیت نمود.

مرحوم شریف رازی درباره او می نویسد:

« آفای مجتهدی، از دانشمندان و مریبان با حقیقت و معنویت معاصر است و از سی سال قبل که ایشان را شناخته ام با تقوا و ورع یافته، و مکروهی از وی ندیده ام. او از افرادی است که علم خود را مقرون به عمل و قدس خویش را توأم با اخلاص قرار داده است» (1).

وی

ص: 516

، به دلیل مشاغل دینی و اجتماعی اش ، کمتر به تألیف پرداخت و تمام سعی و تلاش خویش را در تربیت جوانان و تدریس و تبلیغ و اقامه شعائر دین مصروف داشت ، سخنان و مجالس اخلاقی اش در تهران زبانزد بود و نقش مدرسه اش در طول انقلاب اسلامی و دوران جنگ تحمیلی و خدمات شایان آن مکان مقدس ، فراموش ناشدنی است .

آثارش عبارتند از :

1 . رساله در محرم و نامحرم 2 . رساله در احکام غیبت 3 . رساله در گناهان کبیره سرانجام ، در روز یکشنبه 4 محرم الحرام 1429 ق (23 دی 1386 ش) ، پس از عمری 83 ساله ، بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش صبح روز دوشنبه با حضور هزاران نفر از اقشار مختلف مردم و روحانیت تهران ، تشییع ، و پس از نماز آیت الله مهدوی کنی بر آن ، در مدرسه علمیه اش به خاک سپرده شد و در سوگ فقدانش ، از سوی مقام معظم رهبری و مراجع عالیقدر تقلید و نهادها و سازمانها ، پیام ها تسلیت متعدد صادر شد .

محقق 1326 - 1421 ق

آقای حاج شیخ حیدرعلی محقق یکی از علمای نامی اصفهان به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1326 ق در اصفهان به دنیا آمد و پس از یادگیری خواندن و نوشتن به تحصیل علوم دینی روی آورد. در آغاز، مقدمات و ادبیات را نزد آقایان: شیخ محمدباقر قمشه ای و شیخ محمدعلی عالم فراگرفت و پس از آن سطوح عالی را در محضر حضرات آیات: شیخ محمد حکیم خراسانی و شیخ محمدحسن عالم نجف آبادی (قوانین)، شیخ علی یزدی (شرح لمعه)، سیدمرتضی خراسانی (رسائل)،

ص: 517

سید مهدی در چه ای (مکاسب) و آقا سید محمد نجف آبادی (کفایه) آموخت و سپس به درس خارج آیات عظام: ابوالمجدد شیخ محمدرضا اصفهانی، سیدعلی نجف آبادی حاضر شد و بهره های فراوان برد. سپس به حوزه علمیه قم مشرف شد و سالیانی چند از درس آیات عظام: سیدصدرالدین صدر، حجت کوهکمری و سیدمحمدتقی خوانساری و آیت الله بروجردی استفاده کرد و پس از آن به نجف اشرف مهاجرت نمود و مدت های بسیار از درس آیات عظام: میرزا ابراهیم اصطهباناتی، شیخ محمدکاظم شیرازی، سیدجمال الدین گلپایگانی و سید محمود شاهرودی بهره برد و بنیه علمی خویش را استوار ساخت و این همه، چهارده سال به طول انجامید.

سپس به زادگاهش بازگشت و به تدریس، وعظ و ارشاد و اقامه جماعت پرداخت. استاد سید مصلح الدین مهدوی می نویسد: «... از ائمه جماعت و وعاظ محترم اصفهان، که با مواعظ شافیه خود عموم مردم را هدایت و در نشر احکام و مسایل حلال و حرام مؤمنین را راهنمایی می نماید...»⁽¹⁾

وی در مدرسه نیم آور، در حجره ای ساده و بی پیرایه، که به گلیم های رنگ و رو رفته مفروش و به کتابخانه ای آذین بسته شده بود، سالیان فراوان به تدریس سطوح عالیّه اشتغال داشت و جمعی کثیر را پرورش داد و سیمایی جذّاب و آهنگی گیرا و اخلاقی خوش داشت و زهد و سادگی از زندگی اش نمایان بود:

برخی از تألیفات او عبارت اند از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله شیخ محمدرضا اصفهانی 2. تقریرات درس اصول آیت الله سید محمد نجف آبادی (دوره کامل)

سرانجام، پس از عمری 95 ساله، در مرداد ماه 1379 ش (جمادی الاول 1421 ق) بدرود حیات گفت و پس از نماز آیت الله حاج آقا حسن امامی بر پیکر پاکش، در جوار مرقد

ص: 518

1-1. تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان ج 2، ص 310.

محقق بهسودی 1357 - 1417 ق

آقای حاج سید محمد ظاهر محقق بهسودی یکی از چهره های علمی و جهادی مشهور افغانستان به شمار می رفت. آن فقید در سال 1317 ش (1357 ق) دیده به جهان گشود. پدر و نیای او، آیت الله سید محمد حسین اوجی، هر دو از علمای بنام منطقه بودند. او در کودکی پدر و در پنج سالگی جد بزرگوارش را از دست داد. و در تحت کفالت مادرش قرار گرفت. وی دروس مقدماتی و ادبیات و منطق را نزد آقا سید محمد باقر و آقا سید محمد سرور اوجی و سطوح عالیہ را نزد آیت الله سید شاه عبدالعظیم و آیت الله شیخ عزیز الله غزنوی فراگرفت. سپس در سال 1339 ش رهسپار حوزه علمیه نجف شد چند سالی در درس آیت الله العظمی حکیم شرکت جست و سرانجام به توصیه ایشان به افغانستان بازگشت و در بهسود به تدریس علوم دینی، ترویج شعائر مذهبی، راهنمایی مردم و گره گشایی و حلّ و فصل امور مردم و اقامه جماعت در حسینیه اوجی اشتغال ورزید و نامش فراگیر شد. فقید سعید در سال 1345، مدرسه علمیه مهدویہ اوجی را بنیاد نهاد و در آن به تدریس علوم دینی پرداخت. او در زمستان ها در بهسود و در تابستان ها در کابل (در مسجد جامع و حسینیه عرفان) به تدریس دست یازید و ده ها نفر را پرورش داد. در سال 1350 ش برای دومین بار به نجف اشرف مهاجرت کرد و در درس های آیات عظام: امام خمینی و خوبی، حاضر شد و پس از مدتی چند به درخواست اکید مردم و سفارش امام خمینی به وطن مراجعت کرد و به تدریس در مدرسه مهدویہ پرداخت، و از آن جا

که وکالت تام الاختیار امام را بر عهده داشت، به ترویج مبانی فکری ایشان در میان مردم اقدام کرد .

پس از کودتای مارکسیستی در کابل (دی ماه 1357) به ایران آمد و حزب جهادی «سازمان نیروی اسلامی» را برای سازماندهی مهاجرین و جهاد مسلحانه آنان علیه ارتش اشغالگر روس و رژیم خلقی بنیان نهاد و به بسط اندیشه انقلاب اسلامی پرداخت. در سال 1360 ش به سنگرهای جهاد و مبارزه شافت و علاوه بر جهاد، رهبری فکری مردم و مجاهدین را برعهده گرفت و در برابر چهره های ضد دین سخت ایستادگی کرد .

فقید سعید در سال 1362 ش به قم آمد و به تدریس و تألیف و شرکت در دروس آیات عظام پرداخت. او با شرکت و عضویت در شورای ائتلاف اسلامی و بعدها با عضویت در شورای عالی نظارت حزب وحدت اسلامی افغانستان و مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام و شورای نظارت بر مدارس دینی افغانستان نقشی اساسی را در جهت رفع اختلاف ها و ایجاد وحدت و هماهنگی در صفوف مجاهدین ایفا کرد. فقید سعید با حضور خویش در میان مردم افغانستان در بامیان و بهسود، چراغی فروزان فراراه مردم بود و گره گشای مشکلات آنان.

سادگی زندگی، اخلاق خوش، تقوا و تعهد و بهره وری از اوقات عمر و تلاش در جهت رفع دوگانگی و اختلاف، دین باوری و دفاع از حق از ویژگی های او بود و خانه اش مرکز شیعیان مظلوم به شمار می رفت .

برخی از تألیفات چاپ شده او عبارت اند از:

1 . افغانستان در مسیر تکامل انقلاب اسلامی 2 . رمز پیروزی انقلاب اسلامی در جهان

3. چهره شوم و واقعی کمونیزم 4. تقریرات درس فقه و اصول اساتیدش در قم و نجف از نوشتارهای دیگر اوست که هنوز به چاپ نرسیده است.

آن عالم بزرگوار در تاریخ 25 شعبان المعظم 1417 ق (13 دی 1375 ش) در 58 سالگی در شهر «پلخمری» چشم از جهان فرو بست و فقدانش عموم شیعیان افغانستان را در سوگی بزرگ فرو برد.

محقق تهرانی 1332 - 1415 ق

آقای حاج شیخ محمد رضا محقق تهرانی از علمای تهران به شمار می رفت. وی در سال 1332 ق در تهران به دنیا آمد و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، به حوزه علمیه قم آمد و مقدمات و سطح را نزد اساتید فن فراگرفت. سپس به مشهد مقدس رفت و سطوح عالیہ رانزد حضرات آیات: شیخ هاشم قزوینی، شیخ کاظم دامغانی و شیخ حسن فاضل بُرسی تکمیل کرد. پس از آن به درس خارج آیات عظام: میرزا محمد آقازاده (فرزند آخوند خراسانی) و حاج آقا حسین طباطبایی قمی و درس معارف قرآن آیت الله میرزا مهدی اصفهانی حاضر شد و مبانی علمی خویش را استوار ساخت. پس از غایله مسجد گوهرشاد و تعطیلی حوزه علمیه مشهد در سال 1314 به تهران آمد و در درس های اخلاق و عرفان آیت الله حاج شیخ محمدعلی شاه آبادی شرکت جست. پس از چندی به قم آمد و در درس های آیات ثلاث، حضرات آقایان: صدر، خوانساری و حجت کوهکمری حاضر شد و بر اندوخته های علمی خویش بیافزود. با ورود آیت الله العظمی بروجردی به قم (سال 1364 ق) به مدت نه سال در درس فقه و اصول ایشان شرکت کرد. پس از آن به مشهد آمد و سالیانی

ص: 521

چند به تدریس فقه و اصول پرداخت. و سپس به تهران مهاجرت کرد. از آثار ایشان به غیر از رساله «توضیح المسائل»، کتاب «حقائق الفقه فی شرح شرایع الاسلام» شامل یک دوره کامل فقه استدلالی در بیش از 70 جلد است که پنجاه جلد آن به چاپ رسیده است. وی در 83 سالگی، در تاریخ دوم شوال المکرم 1415 ق (12 اسفندماه 1373) بدرود حیات گفت.

محلّاتی 1345 - 1421 ق

آقای حاج شیخ مجدالدین محلّاتی، یکی از علمای مشهور شیراز و از چهره های درخشان روحانیت در استان فارس به شمار می رفت. معظم له در سال 1345 ق (1305 ش) در نجف اشرف زاده شد.

پدرش آیت الله العظمی حاج شیخ بهاءالدین محلّاتی شیرازی (1314 - 1401 ق) از مراجع تقلید و از پیشوایان دینی مردم استان فارس و از شاگردان آیات عظام: شیخ محمد کاظم شیرازی، میرزای نایینی و آقا ضیاء عراقی بود. او فرزند آیت الله شیخ محمد جعفر محلّاتی (1284 - 1358 ق) - از شاگردان آیات عظام: میرزای شیرازی، آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و پیشوای مجاهدان و دلیران تنگستان در نبرد با قوای اشغالگر انگلیس - و او فرزند آیت الله شیخ محمد حسین محلّاتی (1247 - 1300 ق) از شاگردان متقدم میرزای شیرازی و او فرزند آیت الله آخوند ملا محمد علی محلّاتی (1228 - 1284 ق) از شاگردان آیات عظام: سید شفیع جابلقی، سید محمدباقر شفتی، حاجی محمدابراهیم کلباسی و شیخ محمدتقی صاحب حاشیه - بوده است.

فقید سعید، در کودکی همراه پدر بزرگوارش به شیراز آمد و پس از فراگیری ادبیات و سطوح اولیه نزد والدش و هم زمان، تحصیل علوم جدید

و اخذ لیسانس در رشته حقوق، در سال 1365 ق به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: شیخ مرتضی حائری، سید محمدباقر سلطانی طباطبایی، شیخ محمدعلی حائری کرمانی (مکاسب)، سیدزین العابدین کاشانی و میرزا محمد مجاهدی (کفایتین) و فلسفه و تفسیر را هم از محضر علامه طباطبایی فراگرفت و اختصاصی تام بدو پیدا کرد. سپس در درس خارج آیات عظام: آقای بروجردی، امام خمینی، محقق داماد، و اراکی شرکت نمود و مبانی علمی اش را استوار ساخت و در شمار فضلاء مشهور حوزه درآمد.

او در سال 1337 ش، به همراه عده ای از فضلاء حوزه، مجله دینی «مکتب اسلام» را بنیان نهاد و مقالاتی در حقوق اسلامی و تطبیق آن با حقوق ملل، نگاشت. در سال 1380 ق، به شیراز بازگشت و به تدریس فقه و اصول و تفسیر و فلسفه (در مدرسه خان) و اقامه جماعت (در مسجد ولی عصر) و تعلیم و تربیت جوانان و نقد مکاتب مادی و ترویج شعائر دینی پرداخت و با یاری پدر والا مقامش، مؤسسات خیریه و بناهای عام المنفعه گوناگون هم چون: مسجد ولی عصر، مدرسه علمیه و کتابخانه حضرت ولی عصر علیه السلام، بیمارستان ولی عصر و کوی امام علی (برای ایتم و مستمندان) و جمعیت خیریه اسلامی را بنیاد نهاد و خدمات بسیار به مردم و روحانیت ارایه داد. معظم له در انقلاب اسلامی ایران نقش چشمگیر و قابل ملاحظه ای داشت و در پانزده خرداد 1342 در دفاع از مرجعیت امام خمینی به همراه پدرش دستگیر و به تهران انتقال و چند ماه زندانی شد و پس از آزادی، در کنار پدرش رهبری مبارزات مردم و علمای استان فارس را

برعهده داشت و در این راستا، در سال 1351 ش به شهرهای ایرانشهر، زاهدان و یزد به مدت 14 ماه در تبعید به سر برد. (ر. ک: نهضت روحانیون ایران، ج 6، ص 68. 70)

فقیه معظم، بارها به کشورهای اروپایی و آمریکا مسافرت کرد و با بیان شیوا و منطق زیبایش مردم را با مبانی اسلام آشنا ساخت و آثار خیری را از خود به یادگار نهاد. وی اخلاقی خوش، سیمایی جذاب و گفتاری شیرین، دستی گشاده و قلبی مهربان داشت و تمام روزش را در خدمت مردم بود.

برخی از تألیفات وی، عبارت است از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 2. تفسیر برخی از سوره های قرآن 3. مجموعه مقالات (در مجله مکتب اسلام) 4. کتابی در اصول عقاید 5. ترجمه کتاب «ثم اهدیت» نوشته دکتر محمد تیجانی 6. ترجمه کتاب «لاکون مع الصادقین» نوشته تیجانی

آن مرد بزرگ، پس از 75 سال زندگی سراسر خیر و برکت و پس از 50 سال خدمت به دین، در روز شنبه هشتم ربیع الاول 1421 ق (22 خرداد 1378 ش) - سالروز شهادت امام عسکری علیه السلام - بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز چهارشنبه، پس از تشییعی باشکوه فراوان و نماز آیت الله مکارم شیرازی بر آن، در مدرسه ولی عصر علیه السلام که ا یادگارهای ارزنده اش می باشد - به خاک سپرده شد و مراسم بزرگداشت او تا روزهای متوالی در شهرهای مختلف استان ادامه یافت و در غم فقدان وی پیام های تسلیت متعدد از سوی مقام معظم رهبری، مراجع تقلید و سازمان ها و ارگان های مختلف صادر گردید.

)

ص: 524

محمدی اشتهاردی 1363 - 1427 ق

آقای حاج شیخ محمد محمدی اشتهاردی، یکی از نویسندگان پرتلاش حوزه علمیه قم بود.

فقید سعید، در اول بهمن 1323 ش در اشتهارد - 60 کیلومتری کرج - زاده شد. پس از تحصیلات ابتدایی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات عرب را در زادگاهش فراگرفت، در سال 1338 ش به قم مهاجرت کرد و دروس سطح را در محضر حضرات آیات: شب زنده دار، صلواتی، اشتهاردی، مشکینی و مکارم شیرازی آموخت و پس از آن در درس خارج آیات عظام: گلپایگانی، آملی و مکارم شیرازی شرکت کرد و همزمان حکمت و فلسفه را از حضرات آیات: جعفر سبحانی و آقامهدی حائری، و تفسیر قرآن را از آیت الله خزعلی و آیت الله مکارم شیرازی و روش تحقیق و تألیف را هم از استاد گرانقدرش آیت الله العظمی مکارم شیرازی آموخت و در محضر ایشان به تحریر مقالات و ارائه اثر پرداخت تا سرانجام با همکاری تری چند از فضلا، زیر نظر معظم له شالوده تألیف تفسیر نمونه و تفسیر «پیام قرآن» ریخته شد و آن فقید، یکی از اعضای گروه تألیف بود.

وی، همزمان در ده ها مجله و نشریه عضویت داشت و ارائه مقاله می نمود و برخی از کتاب هایش به زبان های دیگر ترجمه شده است.

برخی از آثارش عبارتند از:

1. قصه های قرآن 2. ترجمه صحیفه سجاده 3 - 8. داستان های نهج البلاغه، اصول کافی، مثنوی، جوامع

ص: 525

- 9 - 11. زندگی حضرت زینب، حضرت معصومه، حضرت خدیجه، حضرت عباس 12. پنندهای جاویدان (2 ج) 13. داستان دوستان (5 ج) 14. نگاهی به زندگی امامان (12 ج) 15. سیمای اصحاب پیامبر (10 ج) 16. امام حسین آفتاب ولایت 17. سوگنامه آل محمد 18. سیره چهارده معصوم 19. حضرت مهدی فروغ تابان ولایت 20. بازنویسی ناسخ التواریخ امام حسین 21. پاسخ به 110 پرسش 22. بابی گری و بهایی گری 23. معراج پیامبر 24. پیامبران اولوالعزم 25. قضاوت های حضرت علی 26. کرامات امام حسین 27. چرا شیعه شدم؟ 28. لقمان و حکمت های او در قرآن 29. قصه های روح پرور 30. پوشش زن در اسلام 31. ازدواج و شیوه همسررداری 32. رابطه ایران با اسلام و تشیع 33. سرگذشت های عبرت انگیز 34. 101 مناظره جالب و خواندنی 35. اهمیت اذان و اقامه 36. عالم برزخ در چند قدمی ما 37. ده گردنه قیامت 38. گفتار دلنشین 14 معصوم 39. ولایت فقیه عمود خیمه انقلاب 40. حاج شیخ عبدالکریم حائری 41. پاسخ به سؤالات مذهبی شما 42. اسراف، بلای خانمان سوز 43. رنج ها و فریادهای حضرت فاطمه - ترجمه بیت الاحزان 44. نگاهی بر زندگی چهارده معصوم - ترجمه الانوار البهیة 45. سیمای پرفروغ حضرت محمد - ترجمه کحل البصر 46. زندگی علمای شیعه - تلخیص

فوائد الرضویه 47 . غمنامه کربلا - ترجمه لهوف 48 . مسائل اعتقادی از دیدگاه تشیع - ترجمه عقاید الامامیه 49 . حضرت ابوطالب پدر بزرگوار علی علیه السلام - ترجمه منیه الراغب 50 . امام مهدی جلوه جمال الهی - ترجمه - و ده ها کتاب کوچک و بزرگ دیگر که تعداد آنها به 100 جلد بالغ می شود .

آن مرد پر تلاش و غیرتمند ، پس از پشت سر نهادن دوران بیماری جانکاه ، در 62 سالگی ، در روز سه شنبه 28 آذر 1385 ش (27 ذی قعدہ 1427 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله مکارم شیرازی در قبرستان شیخان به خاک سپرده شد .

محمدی عراقی 1333 - 1422 ق

آقای حاج شیخ مجتبی محمدی عراقی ، یکی از محققین نامی حوزه علمیه قم به شمار می رفت .

معظم له در سال 1333 ق ، در کرهرود اراک زاده شد . پدرش آیت الله حاج آقا محمد عراقی (م 28 صفر 1358 ق) و او فرزند علامه آیت الله آخوند ملا محمد باقر عراقی (م 25 ربیع الثانی 1315 ق) - معروف به آخوند کبیر - و مادرش از نوادگان آخوند ملا محمود میثمی عراقی صاحب لوامع و قوامع و دارالسلام بوده است .

فقید سعید ، پس از تحصیلات ابتدایی به فراگیری علوم دینی روی آورد و بخشی از مقدمات و سطح را نزد پدرش - که به امر علمای نجف برای هدایت دینی مردم به شهر کنگاور کرمانشاه مهاجرت کرده بود - فراگرفت و در 1349 ق به زادگاهش بازگشت و ادامه سطوح را در محضر حضرات آیات: شیخ محمد سلطان العلماء - صاحب حاشیه بر کفایه - و آقا

ص: 527

سیدمحسن هفته ای فراگرفت. در سال 1353 ق به حوزه علمیه قم آمد و در مجلس درس آیت الله حائری شرکت جست و پس از وفات ایشان (1355 ق) به درس آیات عظام: سیدمحمدتقی خوانساری و حجت کوهکمری حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت.

در 1358 ق به دلیل وفات پدرش به کنگاور مهاجرت کرد و به اقامه شعائر دینی و هدایت مردم مسلمان پرداخت و مسجدی بزرگ و آبرومند بنیاد نهاد. سپس در سال 1370 ق به قم بازگشت و مورد توجه آیت الله بروجردی قرار گرفت و علاوه بر شرکت در درس های فقه و اصول معظم له و جلسات استفتای ایشان، به تولیت مدرسه خان و مدیریت کتابخانه مدرسه فیضیه منصوب شد خدمات فراوانی را به حوزه علمیه قم ارایه نمود، که تجدید بنای مدرسه خان به بهترین شکل و احیای کتابخانه فیضیه و بازسازی آن و مرمت و حفاظت کتاب های خطی کتابخانه از آفت های طبیعی و تهیه فهرست کتابخانه و رسیدگی به امور نظام وظیفه روحانیون از آن جمله است. در سال 1377 ق، برای حمل ضریح مطهر حضرت رقیه علیها السلام به سوریه و ترویج تشیع در آن کشور، سفری بدان جا نمود که گزارش دیدارها و سخنرانی هایش در روزنامه های سوریه به چاپ رسید. او پس از وفات آیت الله بروجردی، یکسره به تألیف و تحقیق روی آورد و آثار بسیاری به سامان رسانید که برخی از آن ها عبارت اند از :

1 . همراه با خورشید (خاطراتش از آیت الله بروجردی)

2 . علمای گمنام (شرح احوال اجداد و علمای کره رود اراک)

3 . فهرست کتب کتابخانه مدرسه مبارکه فیضیه (2 ج) 4 .

شرح زندگانی آیت الله حاج سیدمحمدتقی خوانساری - که در ویژه نامه مجله حکمت در قم به چاپ رسیده است

5. علیّ العال (مجموعه احادیث در فضایل امیرالمؤمنین علیه السلام)

6. دومین بشر یا علی بن الحسین الاکبر علیه السلام (و شرح حال رجال بنی ثقیف)، مخطوط

7. ليله القدر (و اثبات آن که شب قدر، شب 23 ماه رمضان است، مخطوط)

8. وقایع الايام (مخطوط)

9. تقریرات درس فقه و اصول اساتیدش نیز وی یکی از پیشگامان تحقیق و چاپ کتاب های پیشینیان بود، که با همت بلندش کتاب هایی به چاپ رسیده که عبارت اند از:

10. عوالی اللئالی ابن ابی جمهور احسائی (4 ج)

11. تفسیر کنزالدقائق محمدبن مشهدی قمی (14 ج)

12. مجمع الفائده و البرهان محقق اردبیلی (14 ج)

13. المهذب البارع ابن فهد حلّی وی از بیشتر اساتیدش و مراجع قم و نجف اجازه روایت، اجتهاد و امور حسبه داشت و در جریان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، فرزند برومندش مهندس محمدتقی محمدی را به کاروان شهیدان انقلاب اسلامی تقدیم نمود. فروتنی و ساده زیستی از رفتارش، و تقوا و متانت از سیمایش نمایان بود.

آن محقق خدمتگزار در حدود 89 سالگی در روز جمعه 24 فروردین 1379 (18 محرم الحرام 1422 ق) بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش، عصر روز شنبه 25 فروردین، پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله حاج شیخ محمدتقی بهجت، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد و در غم فقدانش، پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری صادر گردید.

(محمد شریف رازی ، گنجینه دانشمندان

محمدی لایینی 1341 - 1414 ق

آقای حاج شیخ حسین محمدی لایینی یکی از علمای مازندران به شمار می رفت. وی به سال 1301 ش (1341 ق) در روستای ملامحمد هزار جریب از توابع بهشهر در خانواده ای با تقوا دیده به جهان گشود. هشت ساله بود که پدرش را - که در حوزه نجف تحصیل می کرد - از دست داد و تحت سرپرستی مادرش دروس ابتدایی را فراگرفت. سپس به حوزه علمیه آیت الله کوهستانی رفت و در آن جا به یادگیری علوم اسلامی پرداخته، رسائل و مکاسب را نزد آن مرد بزرگ بیاموخت.

پس از آن برای تکمیل دانش خویش به حوزه علمیه نجف شتافت و در مدت دوازده سال از درس کفایه آیت الله حاج میرزا حسن یزدی و خارج فقه آیت الله العظمی حاج سید محمود شاهرودی و اصول آیت الله میرزا هاشم آملی (دو دوره) بهره ها گرفت و با اخذ اجازات متعدد اجتهاد از مراجع نجف به زادگاه خویش بازگشت و به دعوت آیت الله کوهستانی مدت ها به تدریس در حوزه علمیه ایشان پرداخت و شاگردان بسیاری را پرورش داد.

وی در مبارزات حق طلبانه مردم در انقلاب اسلامی، نقش چشمگیری را ایفا نمود و پس از پیروزی انقلاب، دوبار از سوی مردم به نمایندگی استان مازندران در مجلس خبرگان انتخاب گردید و تا پایان عمر بر این سمت بود. از خصوصیات ایشان تواضع و فروتنی، تهجد و شب زنده داری، عشق به ساحت مقدس اهل بیت و گریه های بسیار در مصایب آنان علیهم السلام بود.

ایشان پس از بیماری، در هفتاد سالگی در عصر جمعه 16 مهر ماه 1372 (21 ربیع الثانی 1414) بدرود حیات گفت

و پس از تشییع باشکوه در نکا و قم، در صحن مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

محمّدی هیدجی 1344 - 1421 ق

آقای حاج شیخ عبدالرحمن هیدجی در سال 1344 ق (1304 ش) در هیدج - 75 کیلومتری زنجان - در خانواده علم و تقوا به دنیا آمد.

پدرش حاج میرزا عبدالعظیم و نیایش حاج ملافتح الله و عموی پدرش آیت الله حاج میرزا عبدالرحیم فقاہتی (صاحب کتاب القضاء) همگی از علمای منطقه بوده و نسب آنان - مطابق شهادت شیخ بهایی - به صحابی جلیل القدر امیرالمؤمنین علیه السلام مالک اشتر نخعی می رسد. معظم له، مقدمات و ادبیات را در زادگاهش نزد ملا محمد حسین فخری فراگرفت و پس از آن در سال 1361 ق به حوزه علمیه قم آمد و سطوح را نزد آیات: سید شمس الدین کاظمی هیدجی و شیخ موسی عباسی زنجان و دیگران فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: آقای بروجردی و حجت کوهکمری حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در سال 1377 ق، بنا به درخواست اهالی محل و دستور آیت الله بروجردی به زادگاهش بازگشت و اداره مدرسه علمیه را بر عهده گرفت و به تدریس علوم دینی و تأسیس کتابخانه، مدرسه و اقامه جماعت (در مسجد حاج محمد و مسجد صاحب الزمان) پرداخت. در سال 1400 ق به قم آمد و به تدریس سطوح و تألیف کتب پرداخت. آن مرحوم از غالب آیات عظام قم و نجف اجازه روایت و امور حسبیه داشت و در فقه و حدیث و تاریخ و شعر و ادب دارای دستی توانا بود.

تألیفات چاپ شده اش عبارت اند از:

1. الحجّه علی فصل الخطاب فی ابطال

ص: 531

2. النسب و فروعه الفقيهه 3. دره التاج في حقيقه المعراج (فارسی) 4. اندیشه های روشن (حکایات تاریخی) 5. ارزنده ترین میراث (وصیتنامه)

و کتاب های غیر چاپی اش نیز عبارت اند از:

6. حسن الثواب في تفسير فاتحه الكتاب 7. هادی السفینه الی البحار (3 ج) (تطبیق سفینه بر بحار قدیم و جدید)

8. غوص البحار و لآلیها (منتخب بحار الانوار)

9. تجرید البحار عن سوی الاحادیث و الاخبار 10. مشایخ الاجازات 11. اساس کامیابی (نامه سرگشاده امام صادق علیه السلام به جماعت شیعه)

12. عوامل صلاح و فساد 13. مکتب درختان 14. تازه خرماي طبق (دیوان شعر فارسی و ترکی) 15. زنده های خاموش و روان های بیدار 16. وقایع الایام 17. شرح حال حکیم هیدجی 18. انتقادات اخلاقی 19. عهد پارسی (شرح وصیتنامه امام علی علیه السلام به فرزندش، نامه 31 نهج البلاغه)

20. حل المسائل فی ترکیب العوامل 21. چهل حدیث مسند در اخبار آخرالزمان 22. چهل حدیث مرسل در اخبار ملاحم آن دانشمند عالی مقام، در شامگاه عید غدیر 1421 ق (24 اسفند 1379 ش) در 75 سالگی زندگی را بدرود گفت و پس از تشییع و نماز آیت الله حاج سیدصادق روحانی بر پیکرش، در قبرستان ابوحنسین به خاک سپرده شد.

محمودی 1341 - 1427 ق

آقای حاج شیخ محمدباقر محمودی یکی از بزرگان و نام آوران عرصه تاریخ و حدیث و سیره اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام بود

فقید سعید ، در ذی القعدة 1341 ق / خرداد 1302 ش ، در علامرودشت - از توابع لامرد شیراز - زاده

شد. پس از دوران کودکی، جامع المقدمات را در زادگاهش آموخت و بر اثر شوق فطری کتابهای فارسی علامه مجلسی و دوره ناسخ التواریخ را مطالعه نمود. سپس در 1364 ق رهسپار نجف اشرف شد و ادبیات و سطوح را نزد اساتیدی چون آیات: مدرس افغانی، شهید مدنی، شیخ مجتبی لنگرانی، شیخ محمد فاضل قائینی، شیخ احمد اهری، سید محمدباقر محلاتی و سیدعلی علامه فانی فراگرفت و پس از آن در درسهای فقه و اصول آیات عظام: حکیم، شاهرودی، میرزا باقر زنجانی، شیخ حسین حلّی، سیدحسین حمّامی، میرزا حسن یزدی و سیدعبدالهادی شیرازی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در سال 1371 ق به کربلا- مهاجرت کرد و به تحقیق و تألیف و پژوهش و تحصیل و تدریس روی آورد و به درس آیات عظام: شیخ یوسف خراسانی صاحب «مدارک العروه» و میرزا مهدی شیرازی هم حاضر شد و بهره های فراوان برد. او در این زمان از تمام وقتش استفاده می کرد و به درس گروهی بسیار حاضر شد و از خرمن فیض آنان، کامیاب شد. در کربلا به نگارش نهج السعاده - مستدرک نهج البلاغه -، روی آورد و از این رهگذر مکرر به کتابخانه های نجف سر می زد و با علمای بزرگ نجف به ویژه شیخ آقا بزرگ تهرانی، و علامه امینی ارتباط مستحکمی یافت و از تجربیات آنان فراوان استفاده برد. زهد و اخلاص، تحمل شدائد و پایداری در راه هدف، صله رحم و عزت نفس، بهره وری از

اوقات و حرص بر احیا و نشر آثار و مناقب اهل بیت به ویژه امیرالمؤمنین علی علیه السلام از زندگی اش نمایان بود. برای چاپ آثار خویش در بیروت « مؤسسه المحمودی للمطبوعات » را تأسیس کرد و آثار فراوانی را در کمال نفاست و زیبایی عرضه کرد. و در قم « مجمع احیای فرهنگ اسلامی » بنیاد نهاد و گروهی از محققان را پرورش داد و بسیاری از کتب پیشینیان توسط وی و شاگردانش تحقیق و به چاپ رسید. در اسفند 1384 ش، همایش نکوداشت او در حوزه علمیه قم برگزار شد و کتاب خواندنی « عشق و ایثار » در تجلیل از خدمات وی به چاپ رسید. او تمام توانائیش را در راه گردآوری سخنان امیرمؤمنان و احیای فضائل آن حضرت در کتب پیشینیان به کار برد و در این راه، آثار فراوان - در زمینه تألیف و تحقیق - از خود به یادگار نهاد.

تالیفات او عبارتند از:

1. نهج السَّعاده فی مستدرک نهج البلاغه (14 ج) - کتاب برگزیده سال (1377 ش) -

2. عبرات المصطفین فی مقتل الحسین (2 ج) 3. زفرات الثقلین فی ماتم الحسین (2 ج) 4. اشعه السهیل فی شرح وصیه امیرالمؤمنین الی کمیل 5. کشف الرمس عن حدیث ردّ الشمس 6. منیه الطالب فی مستدرک دیوان سیدالاباطح ابی طالب 7. سیر الی الله (زندگینامه خود نوشت)

8. الفیض الربانی فی تهذیب الطبرانی 9. مناهج المعصومین فی ارشاد العالمین 10. الآداب المنثوره والحکم المنظومه 11. احسن السلوک

ص: 534

فى تهذيب تاريخ الامم والملوك 12 . انباء الاسلاف فى ترتيب وتهذيب انسا الاشراف .

و تحقيقات معظم له نیز عبارتند از :

- 1 . المناقب فى تهذيب اسنى المطالب (ابن جزرى شافعى)
- 2 . انساب الاشراف - ترجمه اميرالمؤمنين (بلاذرى)
- 3 . انساب الاشراف - ترجمه الحسن والحسين عليهما السلام
- 4 . بحار الانوار - تاريخ اميرالمؤمنين (ج 32 و 33 و 34)
- 5 . تاريخ مدينه دمشق - ترجمه اميرالمؤمنين (3 ج) ، ترجمه الامام الحسن ، ترجمه الامام الحسين
- 6 . ترجمه الامام زين العابدين والامام الباقر من تاريخ ابن عساکر
- 7 . تفسير آيه الموده ، احمد بن محمد خفاجى
- 8 . جواهر المطالب فى مناقب الامام على بن ابى طالب ، محمد بن احمد الباعونى (2 ج)
- 9 . خصائص اميرالمؤمنين على بن أبى طالب ، عبدالرحمن نسائى
- 10 . خصائص الوحي المبين ، ابن بطريق حلى
- 11 . ديوان شيخ الاباطح ، ابوهفان مهزومى
- 12 . الرد على المتعصب العنيد ، ابن جوزى
- 13 . الرياض النضره ، مناقب اميرالمؤمنين ، محب الدين طبرى
- 14 . الروض النضيه ، احاديث ابوطالب ، ابن طولون دمشقى
- 15 . زين الفتى فى شرح سوره هل اتى ، احمد بن محمد عاصمى
- 16 . شواهد التنزيل ، آيات نازله درباره اهل بيت ، حاكم حسانى (3 ج)
- 17 . فرائد السمطين فى فضائل المرتضى والبتول والسبطين ، ابوالمؤيد حموى خراسانى (2 ج)
- 18 . فضائل شهر رجب ، حاكم حسانى
- 19 . كتاب الاربعين عن الاربعين فى فضائل اميرالمؤمنين ، عبدالرحمن خزاعى

20 . محاسن الازهار فی مناقب امام الابرار ، احمد بن محلی

21 . المعیار والموازنه فی مناقب امیرالمؤمنین ، ابوجعفر اسکافی

22 . مقتل الامام امیرالمؤمنین ، ابن ابی الدنیا

23 . مناقب الامام علی بن ابی طالب ، محمد بن سلیمان کوفی

24 . النور المشتعل فی منازل من القرآن فی علی علیه السلام ، ابونعیم اصفهانی

25 . نزهه الابصار ومحاسن الآثار ، مامطیری طبری

26 . البراهین فی مناقب امیرالمؤمنین ، ابوجعفر محمد بن سلیمان

27 . اشراقات اللاهوت فی شرح انوار الملکوت فی شرح یاقوت ، سید عمیدالدین حلّی.

28 . السهم الثاقب فی ردّ مالفقه الناصب ، سیدمحمدباقر حجت طباطبایی

29 . معارج نهج البلاغه ، علی بن زید بیهقی

30 . جواهر العقدين ، علی بن عبدالله سمهودی .

سرانجام آن عالم پرتلاش ، پس از عمری کوشش در راه نشر مناقب و فضائل امیرالمؤمنین در 85 سالگی ، در روز یکشنبه 17 ربیع الاول 1427 ق (27 فروردین 1385 ش) در وقت نماز ظهر بدرود حیات گفت و پیکر پاکش ، روز دوشنبه پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله صافی گلپایگانی بر آن ، در صحن حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

محمودی دشتی 1325 - 1424 ق

آقای حاج شیخ محمد محمودی دشتی یکی از علمای حوزه علمیه قم بود که در سال 1325 ق در روستان کردوان از توابع شهر خورموج در منطقه دشتی استان بوشهر در خانواده ای با سوابق علمی و دینی ریشه دار به دنیا آمد.

پدر ایشان ملا حسن دشتی واعظ و منبری معروف آن منطقه بود . معظم له دروس مقدماتی حوزوی را در

محل خود در نزد شیخ محمد بحرینی گذراند و در سال 1358 ق به همراه برادر خود آیت الله حاج شیخ عباس ممودی دشتی برای ادامه تحصیل راهی نجف اشرف گردید و دروس سطح را نزد حضرات آیات: شیخ احمد اهری و میرزا باقر زنجانی فرا گرفت.

دروس خارج فقه و اصول را از استوانه های حوزه نجف آموخت . که عبارت اند از حضرات آیات: شیخ محمد حسین اصفهانی، آقا ضیاء عراقی، سید جمال الدین گلپایگانی، سید ابوالحسن اصفهانی، شیخ محمدعلی کاظمینی، سید عبدالهادی شیرازی، سید ابوالقاسم خویی و سید محمود شاهرودی که در این بین بیشترین تلمذ ایشان نزد آیت الله سید عبدالهادی شیرازی بوده است او از آیت الله میرزا ابراهیم اصطهباناتی دارای اجازه اجتهاد بود، چنان که دارای اجازه روایی از اساتید خود و از آیت الله شیخ آقا بزرگ تهرانی نیز بود.

از ایشان آثاری به جا مانده است که عبارت اند از:

1 . رساله فی الاحرام 2 . تعلیقات علی العروه الوثقی 3 . حاشیه المکاسب 4 . حاشیه الکفایه 5 . کشکول 6 . تعلیقه های پراکنده بر کتب مختلف ، حضور مستمر ایشان در منطقه دشتی و تنگستان ساحلی و رتق و فتق امور شرعی مردم آن سامان و اصلاح ذات البین و رفع اختلافات مردم از عمده ترین فعالیت های دینی تبلیغی ایشان بوده است.

وی در سال 1351 ش به همراه دیگر ایرانیان مقیم عراق به وسیله رژیم صدام از عراق اخراج شد و در شهر مقدس قم ساکن گردید.

معظم له در روز چهارشنبه 7 آبان 1382 ش (3 رمضان 1424 ق) در 97 سالگی درگذشت و پس از تشییع و نماز آیت الله وحید خراسانی، در قبرستان شیخان به خاک سپرده

ص: 537

(برگرفته از مقاله آقای امرالله شجاعی)

محمودی گلپایگانی 1345 - 1414 ق

آقای حاج سیدابوطالب محمودی گلپایگانی - نماینده ولی فقیه در استان مرکزی و امام جمعه اراک - در سال 1304 ش (حدود 1345 ق) در «گوگد» گلپایگان، در خانواده ای با تقوا و دانش دوست دیده به جهان گشود. فقیه سعید پس از پشت سر نهادن تحصیلات ابتدایی، نزد حجهالاسلام آقا شیخ محمد هادی شریعت زاده مقدمات و سطوح را بیاموخت.

پس از آن به حوزه علمیه قم آمد و نزد امام خمینی رسائل و مکاسب و نزد آیت الله شیخ عبدالحسین فقیهی گیلانی کفایه را فراگرفت، سپس به درس خارج آیت الله العظمی بروجردی و آیت الله العظمی گلپایگانی حاضر شد و مبانی فقه و اصول خویش را استوار ساخت.

پس از پایان تحصیلات، برای ترویج مکتب اهل بیت علیهم السلام، از سوی آیت الله گلپایگانی به آباده سفر کرد و در آن خطه، علاوه بر بنای چندین مسجد و رهبری فکری مردم، به مبارزه با رژیم ستمشاهی و فرقه ضالّه بهائیت پرداخت و ترفندهای شوم آنان را نقش بر آب ساخت. این ها باعث شد تا ساواک بارها او را به شیراز خواست و تحت بازجویی و سخت گیری قرار داد، تا سرانجام بهاییان با یاری مقامات بهایی دربار و ساواک، او را از آباده اخراج نمودند و به تهران آمد و امامت جماعت مسجد زعیم را برعهده گرفت و به وعظ و ارشاد مردمان متدین پرداخت.

با پیروزی انقلاب اسلامی، طی سه دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (از سال 1358 تا 1370) به نمایندگی مردم گلپایگان و خوانسار برگزیده شد و به خوبی از عهده برآمد و در خلال آن

به طور موقت و دائم امامت جمعه گلپایگان را نیز بر عهده داشت. اوایل سال 1371 بود که از سوی رهبر انقلاب اسلامی به سمت امامت جمعه اراک منصوب گردید و به هدایت دینی و انقلابی مردم آن دیار پرداخت و بر این سمت تا پایان زندگانی بود.

او دارای زبانی گویا و بیانی شیوا بود و منابرش آگاهی بخش و سرشار از نکته های بدیع تاریخی، تفسیری و روایی، همواره در راه اعلای کلمه حق و ترویج دین آسایش نداشت و با لیاقت و صلاحیت خویش، در پی تبلیغ مبانی مذهب بود.

از ویژگی های وی ادب، تواضع، حسن خلق و زیبایی سخن، خلوص، صفا و صمیمیت بود. وی در صبح فرخنده روز هفدهم ربیع الاول 1414 ق (15 شهریور 1372) به سن 68 سالگی در اثر سانحه تصادف اتومبیل جان به جان آفرین تسلیم نمود. پیکر پاکش پس از تشییع در اراک و قم، در مسجد بالاسر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

مدّرس گیلانی 1335 - 1420 ق

آقای شیخ مرتضی مدّرس گیلانی، از نویسندگان و پژوهشگران نامی و پُرکار، بود.

وی در عصر روز سه شنبه 7 ربیع الاول 1335 ق در نجف اشرف دیده به جهان گشود. پدرش آیت الله شیخ شعبان دیوشلی گیلانی (1275- 1348 ق) از فقها و مراجع مشهور نجف اشرف بود. که علوم اسلامی را از محضر آیات عظام: میرزا حبیب الله رشتی، فاضل ایروانی و شیخ عبدالله مازندرانی استفاده نمود.

آن مرحوم معالم و شرح لمعه را نزد شیخ محمدفاضل قاینی، کفایهاصول را نزد شیخ صدرا بادکوبه ای تلمذ کرد و دروس خارج را از محضر حضرات آیات: شیخ محمد حسین کاشف

الغطاء (فقه)، شیخ موسی دعیبیل (فقه)، سیدابوالحسن اصفهانی، شیخ محمد کاظم شیرازی، شیخ علی مرندی، میرزا حسن بجنوردی و سیداحمد مستنبط تبریزی (فقه و اصول به مدت 12 سال) استفاده نمود.

استاد مدرّس در سال 1365 ق به ایران سفر کرد و مدتی چند در تهران و قم توقف داشت و از محضر اساتیدی چون: شیخ محمدعلی شاه آبادی (بخشی از اسفار) و شیخ حبیب الله ذوالفنون عراقی (در هیأت و نجوم) و در قم از محضر میرزا علی ناسوتی یزدی (کتاب الهدایه الاثیریة) بهره بُرد.

نامبرده از اساتید بنام حوزه علمیه نجف اشرف بود که علاوه بر تدریس متون کتب درسی، در تدریس علوم ادبی و عروض و قافیه و هیأت و نجوم و حکمت نظری مهارت کامل داشت و گروه زیادی از اساتید و فضلاء معاصر محضرش را در آن دیار درک کرده و به کسب دانش پرداختند.

وی در سال 1375 ق نجف را ترک گفت در تهران سکونت اختیار نمود، و به تألیف و پژوهش و نشر آثار قلمی خود و نیز تدریس در مدرسه مروی پرداخت.

از کارهای برجسته ایشان استخراج و نشر تقویم نجومی بود که سال ها تقویم ایشان در شهرهای ایران پخش می شد.

آثار قلمی:

1. دلایل الأحکام فی الفقه الجعفری 2. تحریر الرسائل 3. تحریر المکاسب 4. شرح المدخل فی النجوم 5. الاسطرلاب عند الشرییین
6. قبله الآفاق فی الهیئه 7. الحواشی علی مصادرات اقلیدس (فی الهندسه) 8. اصول الهیئه 9. ترجمه کتاب الجبر، اثر خوارزمی 10.
- شرح جبر الخلاصه 11. ترجمه اللمعه 12. مفهوم المشتق 13. رساله فی

ص: 540

- عدم مسؤولیه الصغیر 14 . أجوبه المنشود فی الفقه 15 . رساله فی اثبات وجوب المقدمه 16 . قاعده لاضرر و لاضرار (ترجمه) 17 .
أجوبه الطباطبائی (ترجمه) 18 . منطق و فلسفه 19 . مدخل الزیج فی الهیئه 20 . تاریخ نجف اشرف (2 ج) 21 . وقایع و مقالات،
فارسی 22 . فلسفه الملاصدرا الشیرازی 23 . دستور زبان فارسی، چاپ شده 24 . لغات کلیده و گلستان 25 . لغات متشابه و مشتقه 26 .
النحو و الصرف 27 . شرح لامیه العجم بانام (السیل المفصم) 28 . شرح عینیہ ابن سینا 29 . شرح لامیه العرب 30 . فلسفه قدیم، ترجمه
هدایه الحکمه 31 . شرح میمیه الفرزدق 32 . شرح رباعی افضل الدین کاشانی. 33 . الشرعیات 34 . اخلاق الگیلانی 35 . معجم
الحکماء (فی تراجم الحکماء و الفلاسفه) 36 . حکمه الأسرار (منظومه ای است در اخلاق و عرفان) 37 . ترجمه الفهرست، اثر ابن
الندیم، ناقص است 38 . عروض و قافیه و بدیع 39 . حواشی مختصره علی کتاب الأسفار 40 . خودآموز فارسی 41 . مبادئ الهندسه 42
. فرهنگ گیلانی 43 . منهج البلاغه فی المعانی والبیان و البدیع 44 . ترجمه الفقه الأكبر، اثر ابوحنیفه شافعی 45 . لغتنامه هفت اورنگ
- 46 . أنباء البلاد (أو الرحله الايرانیه)، سفرنامه اش در سال 1365 ق به ایران 47 . تعلیمات مدنی 48 . تقویم خمسين عاماً 49 . دیوان
الگیلانی (اشعار عربی) 50 . کلید قرآن 60 . لغات دبستان 61 . ترجمه مبادئ الفلسفه 62 . مختصری در علم قافیه 63 . دیوان گیلانی
(اشعار فارسی)

64 . لغات القرآن 65 . المختصر فى الفقه الشافعى 66 . شرح كتاب الجبر، خواجه نصير طوسى 67 . شرح كتاب الهندسه، خواجه نصير طوسى 68 . معجم الشعرا (2 ج) 69 . معجم شعرا، به فارسى 70 . حدّ الغرب على المذهب الجعفرى 71 . الحكومه و الورود فى اصول الفقه 72 . القضاء و القدر (فى كلام) 73 . صرف آسان 74 . الأشاعره والمعتزله فى الاسلام 75 . پاسخ هاى مدرس گيلانى 76 . شعرشناسى 77 . خودآموز صرف 78 . تجويد القرآن 79 . شأن نزول القرآن 80 . معارف القرآن 81 . الحساب و الهندسه 82 . ده مقاله در طب يونانى 83 . رساله فى الحق و الملك 84 . ترجمه قرآن كريم، به زبان فارسى 85 . شرح واجب الاعتقاد (در كلام) 86 . ترجمه شرح باب حادى عشر، اثر علامه حلى 87 . اصول فقه 88 . معانى و بيان 89 . شرح آيات الهادى 90 . منطق و ارسطو 91 . فلسفه مابعدالطبيعه يا فلسفه قديم، ترجمه هدايهالحكمه 92 . تاريخ محكومان زمان مشروطيت 93 . توضيح المسائل فى شرح بعض المسائل من قواعد الأحكام 94 . غزالى با شما سخن مى گويد (منتخب كيميائى سعادت) 95 . تاريخ نگارستان، اثر احمدغفارى كاشانى (قرن 10)، تصحيح و پاورقى 96 . ترجمه الخصال، شيخ صدوق (2 ج) 97 . اختلاف المذاهب فى الفقه (در فقه مذاهب پنجگانه) 98 . التلخيص فى الفقه 99 . ثلاث مقالات فى الهندسه 100 . مطالع الأنوار فى المنطق، اثر قاضى محمود ارموى، تصحيح 101 . هدايه الحكمه، اثر ابهرى، تصحيح 102 . الاشارات، اثر ابن

- سینا، تصحیح 103 . آلات المرصد، اثر دمشقی، تصحیح 104 . اللمعها لدمشقیه، اثر شهید اول، تصحیح 105 . الشمسیه فی المنطق، اثر کاتبی قزوینی، تصحیح 106 . مثنوی هفت اورنگ، جامی 107 . دیوان ناصر صفا کرمانی، تصحیح 108 . هزلیات فوقی (فوق الدین محمد یزدی) 109 . پندنامه غزالی، تصحیح، چاپ شده 110 . تسلیه الاخوان، اثر جوینی، تصحیح 111 . حجه القطع، اثر شیخ شعبان گیلانی، تصحیح 112 . کتاب القضاء، اثر شیخ شعبان گیلانی، تصحیح 113 . دیوان السعدی العربی، جمع و تصحیح 114 . کلیات السعدی الشیرازی، تصحیح 115 . أحكام الخلل فی الصلاه، اثر شیخ شعبان گیلانی، تصحیح 116 . المقالات العلمیه، اثر شیخ شعبان گیلانی، تصحیح 117 . اخلاق غزالی یا کلید معرفت 118 . پیش گوئی و طالع گیری 119 . سه مقاله در مساحت 120 . ضعفای صحاح (در رجال) 121 . تقویم سیارات (30 ج) 122 . دایره المعارف، (4 ج) 123 . سخنرانی های خلفا 124 . دلائل الفقه، فقه استدلالی 125 . شرح زبده الاصول (اثر شیخ بهایی) 126 . دلائل الکلام (فی علم الکلام) 127 . دلائل الاعتقاد (فی العقائد) 128 . شرح الفیه ابن مالک (فی النحو) 129 . شرح بدایه النهایه فی الفقه 130 . تاریخ اخباری و اصولی 131 . علوم یونان 132 . حکمه المشاء 133 . شرح تشریح الأفلاک 134 . جذر أعداد 135 . پنج مقاله در طب یونانی 136 . آهنگ مدرس (اشعار) 137 . خودآموز عربی 138 . فلسفه یونانی (7 ج) شامل: منطق، اخلاق، ریاضی، طبیعی، معرفه النفس و فلسفه الهی
- 139 . سه مقاله در اسطرلاب 140 .

شرح فارسی منظومه سبزواری 141 . القضاء و الشهادات (علی المذهب الجعفری و الشافعی)

142 . بزم عشاق 143 . فقه جعفری 144 . ترجمه مقامات حریری 145 . زندگی نامه اثیرالدین ابهری 146 . شرح و ترجمه خلاصه الحساب، اثر شیخ بهایی 147 . هفت مقاله یا زندگینامه همدانی 148 . خودآموز فارسی اصول 149 . ترجمه آلات مرصد، اثر دمشقی 150 . چهار مقاله در علوم دینی 151 . ده مقاله در دستور فارسی 152 . مسایل نجومی 153 . اصول عقاید امامیه 154 . هفتاد و پنج گفتار نجومی 155 . ترجمه 90 غزل از حافظ (به عربی) استاد مدرس گیلانی سال های آخر عمر خود را در انزوا و عزلت گذرانید و از بیماری کلیه و ضعف بینایی رنج می برد با این همه از تألیف و نگارش بازنماند و هرگز لذت مطالعه و پژوهش در او کاسته نشد.

مرگش در 85 سالگی روز یکشنبه 25 ربیع الثانی 1420 ق مطابق با 17 مرداد 1378 ش اتفاق افتاد .

(برگرفته از مقاله آقای عبدالحسین جواهر کلام)

مدرّس هاشمی 1329 - 1419 ق

آقای حاج سیدحسن مدرّس هاشمی از علمای محترم اصفهان به شمار می رفت. وی در 25 رمضان المبارک سال 1329 ق (1290 ش) زاده شد. پدرش آیت الله میر سیدمحمد مدرّس (از شاگردان آیات عظام: سیدمحمد باقر درچه ای، میرزا محمد هاشم چهارسوقی، حاج میرزا بدیع درب امامی و میرزا ابوالمعالی کلباسی) و نیای او آیت الله میر سید علی (م 1319 ق) (از شاگردان شیخ انصاری) و جدّ اعلایش آیت الله العظمی میر سیدحسن مدرّس کبیر (1210 - 1273 ق) از شاگردان شریف العلماء مازندرانی، صاحب جواهر، شیخ محمد تقی صاحب

ص: 544

«هدایه المسترشدين» و صاحب فصول - نویسنده «جوامع الاصول» و شرح مختصر النافع بوده است و نسبش با 34 واسطه به امام سجاد علیه السلام می رسید.

فقید سعید ادبیات را نزد آیت الله آخوند زفره ای، و قوانین و اسفار را نزد آیت الله شیخ محمود مفید و شرح لمعه را در محضر آیت الله میرزا احمد اصفهانی و حاج شیخ علی یزدی فراگرفت. رسائل و مکاسب و کفایه را نیز در خدمت آیت الله حاج سید مرتضی خراسانی و آیت الله سید محمد نجف آبادی، و خارج فقه و اصول را هم در مجلس درس آیات عظام: شیخ محمد رضا اصفهانی، سید مهدی درچه ای و سید محمد نجف آبادی فراگرفت و هم زمان با آن ها علوم معقول (شوارق، شرح منظومه، اسفار، شرح اشارات و الهیات شفا و هیأت و نجوم) را در درس های حضرات آیات: سید علی نجف آبادی، حکیم شیخ محمد خراسانی، حاج سید محمد باقر امامی و حاج آقا رحیم ارباب به خوبی آموخت و در فنّ معقول و منقول، گوی سبقت از همگنان ربود.

در سال 1353 ق هم به قم آمد و در درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری و آیت الله حجت شرکت نمود و مبانی علمی اش را استوار ساخت.

وی از همان اوان طلبگی به تدریس اهمیت می داد، هر درسی را که می خواند، کتاب پیشین آن را تدریس می کرد و از این رهگذر سالیان فراوان به تدریس رسائل، مکاسب، کفایه، اسفار، تفسیر قرآن پرداخت و در منبرهای بسیارش به اصول کافی (و شروح آن از ملا صدرا و علامه مجلسی) عنایت ویژه داشت، از این روی بر فقه و اصول، تفسیر و حدیث، کلام و فلسفه، تاریخ و ادبیات تسلط فراوان

ص: 545

داشت. او آن چنان گرم و صمیمی بود که گویی از دیرباز با مراجعین خود آشناست. اخلاقی خوش، و مجلسی جذاب و صمیمی داشت و همواره جویندگان دانش به محضرش می شتافتند و از انبوه محفوظاتش بهره می بردند، وی با تمام بیماری که سالیان فراوان - از اوان جوانی - گریبانش را گرفته بود، از کوشش بازنایستاد و تدریس کرد و شاگرد پرورش داد و بر عرشه منبر، مردمان را هدایت کرد. به هنگام گفتار، با فصاحت سخن می گفت و آیات، روایات، اشعار الفیه، نصاب و منظومه و قواعد فقهی و اصولی را با زبردستی از حفظ داشت. او ژرف بین و نکته سنج و فروتن و برخوردار از اخلاص بود و نوشتارهایی در فقه و اصول و تفسیر و فلسفه از خویش به یادگار نهاد. (همانند: حاشیه بر بخشی از: اسفار، اشارات، منظومه و شرح بخشی از: آیات الاحکام فاضل مقداد، مفاتیح الغیب ملاصدرا، شرح اسماء الحسنی سبزواری، شرح منازل السائرین کاشانی و شرح رساله سیر و سلوک بیدآبادی (چاپ شده). آن مرحوم در تاریخ هفتم تیرماه 1377 (سوم ربیع الاول 1419 ق) در 88 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع باشکوه، در جوار مرقد علامه مجلسی - اعلی اللہ مقامه - در مسجد جامع اصفهان سر به تیره تراب سپرد.

مدرس یزدی 1326 - 1413 ق

آقای حاج شیخ مهدی مدرس یزدی در سال 1287 ش، در یزد در یک خانواده روحانی زاده شد. تحصیلات مقدماتی را در یزد سپری کرد و در سیزده سالگی (1300 ش) وارد حوزه علمیه قم شد. پس از تکمیل تحصیلات حوزوی راهی نجف اشرف گردید و چندین سال در عتبات عالیات به تعلیم و تربیت پرداخت.

ص: 546

سپس مجدداً به قم مراجعت فرمود و در این شهر به تدریس خارج فقه و اصول و اقامه نماز جماعت مشغول شد. پس از چند سالی بنا به اصرار جمعی از مؤمنین تهران به آن جا عزیمت کرد و در محله امامزاده یحیی رحل اقامت گزید. اقامتشان در این محله متجاوز از نیم قرن طول کشید که در این مدت علاوه بر اقامه جماعت در تعدادی از مساجد محل به تدریس خارج فقه و اصول در مدارس علمیه: سپهسالار، (مروی قدیم)، حاج ابوالحسن و ... پرداخت. آن مرحوم از مراجع عظام، مانند آقا سید ابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاءالدین عراقی، حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، آقا حسین طباطبایی بروجردی، آقا سید محمد تقی خوانساری گواهی اجتهاد و روایت و امور حسبیه داشت.

از ایشان رسائل و تقریرات زیادی به جای مانده است، که به استثنای دیوان شعر شامل مباحث ارزشمند علمی پیرامون فقه و اصول می باشد. حواشی بر کتب شریف عروه الوثقی، رسائل و مکاسب نیز از دستاوردهای زندگانی معظم له می باشد.

وی پس از 83 سال زندگی، در 18 شهریور 1371 ش بدرود حیات گفت.

مدرسی یزدی 1358 - 1422 ق

آقای حاج سید محمدعلی مدرسی طباطبایی یزدی، یکی از علما و فقهای حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

فقید سعید در شب جمعه اول جمادی الاول 1358 ق (1318 ش) در نجف اشرف زاده شد. پدرش آیت الله حاج سیدیحیی یزدی (1322 - 1383 ق) از شاگردان آیات عظام: حائری یزدی، میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی و سید ابوالحسن اصفهانی و نویسنده کتاب هایی هم چون: آیات الاحکام، قاعده لاضرر، منجزات مریض و توضیح المسائل بود و از اساتید معروف حوزه علمیه نجف به شمار می رفت.

ص: 547

ن مرحوم، در دامان پدر بزرگوارش بالید و پس از کودکی، به مکتبخانه رفت و در مدّت چهار سال قرآن و گلستان و نصاب و دیگر کتاب ها را فراگرفت. در یازده سالگی به تحصیل علوم دینی پرداخت و در خدمت والد معظّم خویش و دامادشان آقای حاج سیدمحمدباقر مدرسی ادبیات را آموخت. سپس سطوح متوسط و عالی را در محضر حضرات آقایان: شیخ علی اصغر اراکی، سیدمرتضی خلخالی، شیخ غلامرضا باقری نجف آبادی (خيارات مکاسب) و پدر عالی قدرش (کفایه الاصول) فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: سید محمود شاهرودی (اصول) و سیدیحیی مدرسی یزدی (فقه و اصول) و پس از درگذشت پدرش در 16 صفر 1383 ق، به درس حضرات آیات: میرزا حسن بجنوردی (اصول)، میرزا باقر زنجانی و سیدمحسن حکیم (فقه) حاضر شد و بهره های فراوان برد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و هم زمان به تدریس سطوح عالی و خارج فقه پرداخت. در سال 1401 ق (1361 ش) از نجف اشرف، به حوزه علمیه قم آمد و به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت. فقید سعید، خلقی خوش و دستی گشاده داشت و تواضع و فروتنی در رفتارش نمایان بود. وی در دوران جنگ تحمیلی، بارها به جبهه های حق و یاری رزمندگان اسلام شتافت.

آثار چاپ شده معظم له عبارت اند از:

1. توضیح المسائل 2. مناسک حج (مفصل و مختصر) 3. حاشیه بر عروه الوثقی 4. المضاربه فی الاسلام 5. الشركه فی الاسلام

و آثار مخطوط او هم عبارت است از:

6. الزکاه فی الاسلام 7. المساقات فی الاسلام 8. المزارعه فی الاسلام

ص: 548

9. الضمان فی الاسلام 10 . الاجاره فی الاسلام آن عالم بزرگوار در اثر سکنه مغزی، در 62 سالگی، در روز سه شنبه 20 شعبان المعظم 1422 ق (15 آبان 1380 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش روز پنجشنبه پس از تشییع و نماز برادرش آیت الله سیدعباس مدرسی بر آن، در مسجد طباطبایی حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

مدرسی یزدی 1350 - 1425 ق

آقای سید علی مدرسی از علمای بزرگ شهرستان کرج به شمار می رفت . فقید سعید در آبان 1310 ش (1350 ق) در روستای سریزد از توابع مهریز زاده شد . پس از تحصیلات ابتدایی ، علوم ادبی را نزد پدرش - حاج میرزا محسن میرزایی - و دایی اش شیخ عبدالحسین محمد طاهری فراگرفت و در 1328 ش به یزد آمد و در مدرسه مصلّی به تحصیل سطوح عالیّه نزد حضرات آیات : صدوقی ، سیدمحمد مدرسی و سیدعلیرضا مدرسی پرداخت . در سال 1336 ش به قم آمد و از محضر آیات عظام : بروجردی ، امام خمینی ، گلپایگانی ، محقق داماد و شیخ مرتضی حائری فراوان بهره برد و تقریرات درس آنان را به خوبی نگاشت :

سپس در سال 1360 ش به دنبال درگذشت پدر همسرش - مرحوم حاج سیدحسن مدرسی - به کرج مهاجرت کرد و مناصب او را - امامت جماعت و سرپرستی حوزه علمیه کرج - به خوبی سرپرستی نمود .

او در این مدت به اقامه جماعت در مسجد جامع کرج ، تأسیس صندوق قرض الحسنه الغدیر ، مؤسسه ایتم و امور خیریه ، حوزه علمیه امام صادق علیه السلام ، تدریس علوم

دینی و ارشاد و تبلیغ دین پرداخت و مردانی صالح و متدین را تربیت نمود .

از آثار اوست :

1 . کتاب الصلاه 2 . کتاب الصوم 3 . تقریرات درس فقه آیت الله گلپایگانی 4 . تقریرات درس اصول آیت الله داماد . او در شب نیمه ماه رجب 1425 ق (10 شهریور 1383 ش) در 73 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در کرج و تشییع مجدد در قم و نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن در قبرستان شیخان به خاک آرمید .

مدنی کاشانی 1321 - 1412 ق

آقای حاج رضا مدنی کاشانی یکی از بزرگان علمای کاشان و از مراجع تقلید آن سامان به شمار می رفت.

فقیه فقید، در شب چهارشنبه 23 محرم الحرام 1321 ق ، در کاشان دیده به جهان گشود. پدرش، آیت الله ملا عبدالرسول مدنی (م 8 صفر 1366 ق) داماد و برترین شاگرد آیت الله ملا حبیب الله شریف کاشانی (1262 - 1340 ق) - صاحب «منتقد المنافع فی شرح المختصر النافع» - و آیت الله سید محمد کاظم یزدی و میرزا فخرالدین نراقی و صاحب کتاب های: فوائد المتکلمین (5 ج)، مجمع النصایح، آب حیات در شرح دعای سمات، شرح دعای صباح، شرح صحیفه سجادیه (5 ج)، رساله انصافیه در مشروطیت، اخلاق مدنی و کتاب های دیگر بوده است و اغلب محاکمات و فصل خصومات و رفع دعاوی در محضر وی پایان می پذیرفت و غالب اوقاتش به اقامه جماعت، تدریس و تألیف، وعظ و ارشاد و فصل دعاوی مصروف می شد.

معظم له، پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و در محضر پدرش و حضرات

ص: 550

آیات: سید محمد علوی کاشانی، ملا حبیب الله شریف، حاج شیخ محمود نجفی، ادبیات و سطوح را فراگرفت و با تأسیس حوزه عملیه قم، در سال 1340 ق، به قم مهاجرت کرد و با جدیت بسیار به درس های فقه و اصول آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی و شیخ محمد رضا مسجد شاهی اصفهانی حاضر شد و بهره های فراوان برد و پس از اخذ اجازه اجتهاد از اساتیدش و تصدیق علمای نجف مانند آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی، به زادگاهش بازگشت و به تدریس و تألیف و تربیت شاگردان و هدایت مردم همت گماشت. پس از وفات آیت الله بروجردی بود که رساله عملیه معظم له به چاپ رسید و مردم کاشان، به تقلید از ایشان روی آوردند و او توفیق یافت که بناهای خیریه و عام المنفعه مانند: چند مسجد، مدرسه علمیه، کتابخانه و در روستاهای اطراف علاوه بر مساجد و حسینیه ها، چند حمام و غسلخانه بنیاد گذارد و سالیان دراز در مسجد و مدرسه آقا بزرگ، به اقامه جماعت و تدریس خارج فقه و تربیت دانشوران پرداخت.

ایشان از آغاز انقلاب اسلامی ایران، با همدلی و همراهی با مراجع عظام تقلید به مقابله با دسیسه های ضد اسلامی رژیم شاه پرداخت و از سوی دیگر به اشاعه فرهنگ اسلامی در میان جوانان و مردم همت گمارد (که برنامه های غیر درسی مدرسه علمیه و کتابخانه معظم له - مانند: اجرای سرودها و نمایشنامه ها، برپایی مجالس سرور و ماتم در مناسبت های مختلف مذهبی، تشکیل کلاس های عقیدتی و هنری برای جوانان و بانوان و جلسات هفتگی قرآنی و مسابقات مختلف - در همین راستا بود).

زهد و ساده

ص: 551

زیستی از زندگی اش و اخلاق خوش و فروتنی از رفتارش نمایان بود. تمام وقت خویش را به مطالعه و تألیف و تدریس و پاسخ به مراجعات مردمی و دستگیری از مستمندان و اقامه جماعت و احیای امر اهل بیت علیهم السلام مصرف می داشت و لذا موفق شد کتاب های بسیار به رشته تحریر در آورد.

آن ها عبارت اند از:

1. فرائض المقلّدين - رساله عملیه ایشان -
2. مناسک حج 3. حاشیه بر عروه الوثقی 4. حاشیه بر غایه القصوی (ترجمه عروه)
5. حاشیه بر مکاسب - خیارات، این نخستین تألیف وی در سال 1346 ق است
6. براهین الحج للفقهاء و الحجج (4 ج) - معظم له قائل به عدم وجوب فوری حج 70 در سال استطاعت است -
7. کتاب القصاص للفقهاء و الخواص - ایشان قائل به وجوب جهاد ابتدایی در عصر غیبت با وجود شرایط است
8. کتاب الديات - آخرین تألیف معظم له
9. کتاب الحدود 10. کفایه رؤیه الهلال فی البلاد البعیده 11. کشف الاستار عن حکم المغرب و الاستتار - که وقت نماز مغرب، همان غروب آفتاب و استتار شمس است -
12. رساله فی حکم التیمم لضیق الوقت (و این که با وجود آب، تیمم مکفی نیست)
13. رساله فی آنیه الذهب و الفضه 14. رساله فی الربا 15. من ولیّ السفهاء؟ 16. رساله در ولایت فقیه 17. رساله حجاییه 18. آل محمد صلی الله علیه وآله وسلم کیست؟ 19. اصول مذهب تشیع 20. کشف الحقائق فی الردّ علی الزندیق و المنافق (فارسی،

ص: 552

21. کتاب الخلاقه 22. اشعار متعدّد فارسی و عربی. معظم له، در روز جمعه 24 ذی حجه الحرام 1412 ق (5 تیرماه 1371 ش) به هنگام ظهر در 92 سالگی بدرود حیات گفت. با اعلام خبر وفاتش در کاشان، سه روز عزای عمومی اعلام و تمام کوچه ها و خیابان ها سیاهپوش گردید و اعلامیه ها و بیانیه های تسلیت از سوی مقام معظم رهبری، مراجع عظام تقلید، علمای بلاد و سازمان ها و نهادها به بیت شریفش ارسال شد. پیکر پاکش روز یکشنبه با حضور انبوه مردم کاشان و شهرهای اطراف تشییع و پس از نماز فرزندش حجهالاسلام حاج شیخ محمد تقی مدنی بر آن، در کنار والدش در بقعه پنجه شاه مدفون شد و عالمی از علم و فضیلت به خاک رفت. درباره معظم له، کتاب «فروغ فقاہت» منتشر شده است.

مدیر شانه چی 1346 - 1423 ق

آقای حاج شیخ کاظم مدیر شانه چی، یکی از عالمان بنام عرصه حدیث و روایت به شمار می رفت.

فقید سعید در حدود سال 1306 ش (1346 ق) در مشهد مقدس زاده شد و پس از فراگیری دوره دبستان و دبیرستان، به تحصیل علوم دینی روی آورد. نخست در محضر ادیب نیشابوری و حاج میرزا احمد مدرس یزدی (ابوالزوجه محترمشان)، شرح لمعه و قوانین الاصول را فراگرفت. سپس بانقضا از آیت الله شیخ هاشم قزوینی، ایشان در مشهد ماندگار شد و برای نخستین بار تدریس رسائل و مکاسب و کفایه را در حوزه مشهد آغاز کرد که استاد به هر سه درس معظم له حاضر شد و سطوح عالیہ را تکمیل نمود. آن گاه سالیان فراوان، در درس خارج فقه و اصول

حضرات آیات: شیخ هاشم قزوینی، شیخ مجتبی قزوینی، حاج سیدیونس اردبیلی، حاج میرزا احمد کفایی خراسانی و آیت الله میلانی شرکت جست و مبانی علمی اش را استوار ساخت. هم چنین علوم معقول را نزد حضرات آیات: حاج شیخ مجتبی قزوینی (شرح اشارات خواجه، شرح هدایه و اسفار) شیخ سیف الله ایسی و الهی قمشه ای - که تابستان ها به مشهد می آمد - فراگرفت و از تحصیل فراغت جست.

او هم زمان با تحصیل به تدریس سطوح به ویژه شرح لمعه و مکاسب، و تقریر درس آیت الله میلانی برای دیگران، و شرکت در جلسات استفتای آیت الله میلانی - در شب های ماه رمضان پرداخت و جزو فضیله معروف و شناخته شده حوزه به شمار آمد. در سال 1337 ش - که دانشکده الهیات مشهد افتتاح شد - معظم له به امر و فتوای صریح استادش حاج شیخ هاشم قزوینی عهده دار تدریس در دانشکده گردید و این تا واپسین سال های عمرش ادامه داشت. ایشان، دروس علم حدیث، تاریخ اسلام، تاریخ ادیان، آیات الاحکام و ادوار فقه را تدریس نمود و مقالات فراوان در این زمینه ها نگاشت. یکی دیگر از رشته های کاری معظم له، کتابشناسی، نسخه شناسی و نگارش فهرست مخطوطات کتابخانه های مشهد بود که چند فهرست از او منتشر گردید. بدون شک وی یکی از معدود عالمان و فرزانهانی بود که علوم عقلی و نقلی را در وجود خویش گرد آورده بود و علاوه بر آن، به حلیه وقار و اخلاق خوش و تواضع، تقوا و سیمای صالحان آراسته بود و همین ها باعث گردید تا در سال 1380 به عنوان یکی از نام آوران عرصه علم و فرهنگ و یکی از «چهره های ماندگار» برگزیده

معظم له، به غیر از تدریس در دانشکده الهیات، در دانشگاه علوم اسلامی رضوی و بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، سمت تدریس و ریاست گروه حدیث را بر عهده داشت و در حوزه و دانشگاه های کشور از نامی عالی و مقامی والا برخوردار بود. وی در راستای شناسایی کتب خطی و نسخه شناسی، سفرهای متعدد به کشورهای روسیه، آذربایجان، ازبکستان، تاجیکستان، مصر، ترکیه، سوریه، اردن، حجاز، لبنان، مراکش، واتیکان، اسپانیا پاکستان نمود و از نسخه های نفیسی عکسبرداری و فیش برداری نمود و خود نیز کتابخانه ای نفیس با حدود 700 جلد کتاب خطی ارزشمند و گرانسنگ تهیه نمود که سرانجام آن ها را به کتابخانه دانشگاه مشهد اهدا کرد. وی از حضرات آیات: شیخ آقابزرگ تهرانی، شیخ هاشم قزوینی، شیخ مهدی الهی قمشه ای و ابوالعباس عمرانی - استاد دارالحدیث حسنی رباط مغرب - اجازه روایت حدیث و از آیت الله حاج میرزا حسین فقیه سبزواری هم اجازه اجتهاد داشت.

برخی از آثار وی عبارت اند از:

الف) چاپ شده ها :

- 1 . تاریخ حدیث 2 . درایه الحدیث 3 . علم الحدیث 4 . ترجمه و شرح تبصره المتعلمین 5 . روش استنباط 6 . کتب قدیمی چاپی 7 . آیات الاحکام (2 ج) 8 . تاریخ فقه مذاهب اسلامی 9 . مزارات خراسان 10 . تاریخچه ادوار منطق 11 . پژوهشی در فقه و حدیث (مجموعه مقالات و مصاحبه ها) 12 . فهرست کتاب های خطی مدرسه نواب 13 . فهرست کتاب های خطی چهار کتابخانه مشهد (با همکاری استاد عبدالله نورانی)

- 14 . فهرست کتاب های خطی کتابخانه مسجد گوهرشاد (با همکاری استاد نورانی)

ب) چاپ نشده ها :

15 . مختصر

ص: 555

وفیات الاعیان ابن خلکان 16 . رساله در استصحاب 17 . رساله در مبانی فقه 18 . حاشیه بر کفایه 19 . حاشیه بر مکاسب 20 . تاریخ اسلام 21 . تاریخ ادیان 22 . کتب اربعه شیعه نیز کتاب های بسیاری را با مقدمه، تحقیق و اشراف خویش به چاپ رسانید که برخی از آن ها عبارت اند از:

1 . چهل حدیث نبوی - جامی - با مقدمه ای در اربعین نویسی مثنوی و منظوم در اسلام

2 . چهل حدیث امیرالمؤمنین، با مقدمه ای در تدوین و نظم احادیث علی علیه السلام

3 . چهل حدیث امام رضا علیه السلام، همراه با شرح حال و گزارش سیاسی و فرهنگی دوران حضرت

4 . المجموع من حکم امیرالمؤمنین علیه السلام (2 ج) 5 . سنن النبی صلی الله علیه وآله وسلم - 9 ج - (احادیث مسند فقهی نبوی)

6 . صحیفه سجاده 7 . هدایه الامه - شیخ حرّ عاملی 8 . تاریخ فرق اسلامی دکتر مشکور 9 . الانوار البهیة - محدث قمی 10 . المسائل الجارودیه - شیخ مفید 11 . المؤتلف من المختلف 12 . شرح جمل العلم و العمل - ابن بزّاج طرابلسی آن عالم بزرگوار، در 75 سالگی، روز سه شنبه 24 اردیبهشت 1381 ش (اول ربیع الاول 1423 ق) بدرود حیات گفت و با تشیعی شایسته، در حرم مطهر حضرت امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد .

مرتضوی لنگرودی 1350 - 1426 ق

آقای حاج سیدمحمد حسن مرتضوی لنگرودی، یکی از فقها و علمای مشهور حوزه علمیه قم به شمار می رفت .

فقید سعید در 23 صفر 1350 ق (1310 ش)، در نجف

ص: 556

اشرف ، در بیت علم و فضیلت زاده شد و پدرش او را به « عبدالامیر » ملقب ساخت . پدرش مرحوم آیت الله آقای حاج سیدمرتضی حسینی لنگرودی (1306 - 1381 ق) یکی از بزرگان حوزه نجف و از فقها و علمای مشهور حوزه علمیه قم ، و از اکابر شاگردان آیات عظام : نائینی ، عراقی ، سیدابوالحسن اصفهانی و شیخ جواد بلاغی بوده است (گنجینه دانشمندان ، ج 2 ، ص 248 - 250 ؛ آثار الحجّه ، ج 2 ، ص 74) . معظم له ، در سال 1361 ق همراه با پدر بزرگوارش از نجف به تهران آمد و در مدرسه حاج ابوالفتح - که به دست پدرش احیاء و آباد شده بود - به فراگیری ادبیات و سطوح پرداخت ، و سطوح عالیّه را هم نزد پدرش و علمای تهران مانند حضرات آیات : سیدنورالدین شهرستانی و شیخ اسماعیل جاپلقی و شرح منظومه را از حکیم الهی قمشه ای و شرح اشارات و شرح چغمینی را هم از آیت الله میرزا ابوالحسن شعرانی فراگرفت ، سپس در 1373 ق همراه با پدر ، از تهران به قم عزیمت کرد و با جدّیت و تلاش فراوان به درسهای فقه و اصول آیات عظام : آقای بروجردی ، پدر بزرگوارش و امام خمینی ، و درس اسفار و تمهید القواعد و شفا و تفسیر علامه طباطبایی شرکت جست و بهره های فراوان برد و پس از وفات والد معظمش به درسهای فقه و اصول آیات عظام : گلپایگانی ، محقق داماد ، میرزا هاشم آملی و اراکی حاضر شد و مبانی علمی اش

ص: 557

را استوار ساخت . معظم له در کنار تحصیل ، به تألیف و تدریس و اقامه جماعت (در مسجد سلماسی ، از سال 1389 ق) پرداخت و آثاری همچون مدرسه علمیه لنگرودی از خود به یادگار نهاد . آن عالم بزرگوار از علمای بسیار اجازه اجتهاد و روایت داشت و از سال 1395 ق به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت و شاگردانی را پرورش داد .

آثار چاپی اش عبارتند از :

1 . جواهر الاصول (4 ج تاکنون ، تقریرات درس اصول (مباحث الفاظ) امام خمینی)

2 . الدرّ النضید فی شرح الاجتهاد و التقليد (2 ج) 3 . لبّ اللباب فی طهاره اهل الكتاب 4 . طلوع الفجر فی الیالی المقمره 5 . توضیح المسائل (2 ج)

و کتابهای غیرچاپی اش هم عبارتند از :

6 . مناسک حج 7 . کتاب الطهاره 8 . کتاب الصلاه 9 . حاشیه بر رسائل و مکاسب و کفایه 10 . تقریرات درس آیت الله بروجردی (بحثهای ، صلاه ، طهارت ، خمس و قضا)

11 . کتاب الاستصحاب 12 . تقریرات درس اصول امام خمینی (تعادل و تراجیح ، اجتهاد و تقلید ، قواعد فقهیه (لاضرر ، قرعه ، ید ، اصاله الصحه ، فراغ و تجاوز ، لاتعاد و قاعده احراز)

13 . تقریرات درس فقه آیت الله داماد (صلاه) 14 . تقریرات درس فقه آیت الله گلپایگانی (طهارت) 15 . تقریرات درس فقه آیت الله آملی (معاملات) 16 . تعلیقه بر عروه الوثقی 17 . الفوائد الرجالیه

ص: 558

18. مصباح الناسکین (در ادعیه و اعمال سال) 19 . نوادر الاثر فی ما یتعلق بالامام الثانی عشر 20 . علائم البلوغ 21 . الحجّه العلیا فی ولایه الفقها 22 . وفيات الاعلام 23 . اللئالی المنثوره (کشکول عربی) 24 . اوراق یونان 25 . گیلان و دانش 26 . الاربعینات 27 . نوادر انباء الاعلام . سرانجام آن فقیه بزرگوار پس از 75 سال زندگی ، در تاریخ جمعه 5 ذی حجه الحرام 1426 ق (دی 1384 ق) بر اثر سکتہ درگذشت و پیکر پاکش در روز یکشنبه 7 ذی حجه - سالروز شهادت امام باقر علیه السلام - با تشییع باشکوه و نماز آیت الله بهجت ، در حرم مطهر حضرت معصومه به خاک سپرده شد .

مرتضوی لنگرودی 1352 - 1426 ق

آقای حاج سید محمد مهدی مرتضوی لنگرودی ، یکی از مؤلفین و علمای حوزه علمیه قم به شمار بود .

فقید سعید در دهم ذی الحجه 1352 ق ، در نجف اشرف ، در بیت علم و تقوا به دنیا آمد . و ملقب به « عبدالصاحب » شد . پدر بزرگوارش آیت الله حاج سید مرتضی لنگرودی بود ، که در سال 1361 ق از نجف اشرف به همراه خانواده اش به تهران آمد و اداره و تدریس مدرسه حاج ابوالفتح را بر عهده گرفت و فرزندانش - از جمله آن فقید - را به فراگیری علوم دینی تشویق نمود و آن مرحوم نیز در تهران سطوح عالی را فراگرفت . سپس در 1373 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و در درسهای آیات عظام : بروجردی ، امام خمینی ، گلپایگانی ، شریعتمداری ، میرزا هاشم آملی و

ص: 559

درس حکمت و تفسیر علامه طباطبایی شرکت جست و مبانی علمی اش را استوار ساخت. وی، همزمان به تألیف و تدریس و اقامه جماعت (در مسجد جوادیه) و تبلیغ دین پرداخت و سفرهای متعدد تبلیغی به کشور هند و پاکستان نمود و در آنجا مجالس بسیار در شهرهای مختلف (مانند: دهلی، بنارس، حیدرآباد، بمبئی، اکبرآبادخ و لکهنو) برپا ساخت و از حقانیت اسلام و تشیع دفاع کرد. دارای طبعی روان و قلمی

شیوا و بیانی زیبا بود و آثار متعدد از خود به یادگار نهاد، که عبارتند از:

1. بازار دانش
2. داستان پشیمان شدگان
3. امشی به حشرات بهایی
4. پاسخ به کتاب شهید جاوید
5. گفتگوی عالم و صوفی
6. اعجاز اسلام
7. ارمغان هند و پاک
8. گوهرهای گران در علم معانی و بیان
9. توحید مرتضوی
10. مناجات مرتضوی
11. دیوان مرتضوی
12. صدوده معمای اسلامی
13. رساله در حجاب
14. دستورات ارزنده
15. پاسخ ما به گفته ها
16. احسن الصراط
17. شرح عبدالصاحب علی المکاسب (3 ج).

و کتابهای غیرچاپی اش هم عبارتند از:

1. قواعد العلم (صرف و نحو و منطق)

2. لغات الوسائل
3. ارمغان رمضان
4. معالجات روحی
5. سلاسل مرتضوی
6. واعظان تکوینی
7. ردّ یهود و نصارا
8. قدمهایی به آن سرا
9. صندوق حسنات
10. محشر شعرا
- 11

ص: 560

. تقریرات درس اساتید . سرانجام آن عالم بزرگوار در 73 سالگی ، در 16 شعبان المعظم 1426 ق بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در 19 شعبان ، تشییع و پس از نماز برادر بزرگوارش آیت الله سید محمد حسین لنگرودی ، به وادی السلام نجف منتقل شد و در آن خاک پاک ، آرامید .

مرتضوی میانجی 1332 - 1412 ق

آقای حاج سیدابراهیم حسینی مرتضوی میانجی، یکی از ائمه جماعات تهران به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1332 ق در روستای «ترک» - از توابع میانه - زاده شد. پس از رشد، مقدمات و ادبیات را در میانه نزد والدش حجهالاسلام سید رسول مرتضوی و حجهالاسلام سیدواسع کاظمی فراگرفت. سپس به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و سطوح رابه خوبی آموخت. در سال 1355 ق به نجف اشرف رفت و در درس فقه و اصول آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، سیدمحسن حکیم و سیدابوالقاسم خویی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. پس از 14 سال تحصیل در نجف، در 1369 ق به ایران آمد و در تهران سکونت ورزید و به تألیف، تحقیق، وعظ و خطابه و اقامه جماعت اشتغال ورزید و آثاری را به سامان رسانید. همّت او باعث شد تا کتاب های حدیثی بسیار به صورت زیبا تحقیق شده و به چاپ رسد.

برخی از آثار وی عبارت اند از:

1 . العیون العبری فی مقتل سیدالشهداء علیه السلام 2 . سخنان برگزیده از برگزیدگان جهان (احادیث ائمه اطهار)

3 . اطائب الکلام من مهابط الوحی و الإلهام 4 . راهنمای امت (اصول عقاید)

5 . ترجمه رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام 6 . المستطرفات (کشکول) 7 . پاورقی

ص: 561

بر «بحار الانوار» 8 . پاورقی بر «وسائل الشیعه» 9 . پاورقی بر «منهاج البراعه» - شرح نهج البلاغه خویی

10 . پاورقی بر «احقاق الحق» - قاضی نور الله شوشتری 11 . پاورقی بر «حقائق» فیض کاشانی 12 . پاورقی بر «ناسخ التواریخ» سپهر کاشانی 13 . پاورقی بر «منتهی الآمال» محدث قمی آن فاضل خدمتگزار در 80 سالگی در 1412 ق بدرود زندگی گفت و در قبرستان بهشت زهرا مدفون شد.

مرعشی 1340 - 1425 ق

آقای حاج سید اسماعیل مرعشی، یکی از علمای تهران به شمار می رفت. فقید سعید در 16 ربیع الثانی 1340 ق، در سامرا زاده شد. پدرش آیت الله حاج سید احمد مرعشی - از علما و مدرسین سامرا - بوده است. وی در 7 سالگی قرآن و توید را آموخت. سپس در کاظمین، دروس ابتدایی و متوسطه را فراگرفت. آن گاه به سامرا بازگشت و ادبیات و سطوح را از حضرات آیات: میرزا حبیب الله اشتیاردی، سید محمد رضا شوشتری، شیخ موسی سودانی، شیخ حسن علی شیرازی و سید نصرالله گلستانه اصفهانی بیاموخت و کلام و حکمت را هم از آیت الله میرزا محمود شیرازی فراگرفت. سپس به نجف اشرف رفت و به درس آیات عظام: حکیم، خویی و کاشف الغطا حاضر شد و پس از سالیانی چند، به اهواز آمد و ده سال در درس آیت الله میر سیدعلی بهبهانی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و هم زمان به اقامه نماز جمعه جماعت (در مسجد آیت الله مرعشی) و تدریس علوم دینی پرداخت، و در سال 1381 ق، مدرسه علمیه مرعشی را بنیاد نهاد و سرپرستی گروهی از طلاب را برعهده گرفت، که در ایام تبلیغ،

ص: 562

آنان را به روستاها و نقاط دیگر اعزام می داشت. او از آیات عظام: بروجردی، میلانی، کاشف الغطا و میرزا محمود شیرازی اجازه روایت امور حسبیه و اجتهاد داشت .

معظم له، پس از وقوع جنگ تحمیلی در سال 1359 ش به تهران آمد و به تدریس و تألیف پرداخت.

آثار چاپی وی عبارت اند از:

1 . اجماعیات فقه الشیعیه و احوط الاقوال من احکام الشریعه (4 ج) 2 . عنوان الطاعه فی اقامه الجمعة و الجماعه 3 . از مبدأ تا معاد (3 ج) 4 . توضیح المسائل: خلاصه اجماعیات فقه شیعیه

5 . درس هایی از سوره حمد

و آثار غیرچاپی اش عبارت اند از:

6 . اربعین حدیث 7 . حاشیه بر شرح لمعه 8 . ترجمه استدراک فصل الخطاب 9 . اجوبه المسائل التستریه 10 . الاصول الوجیزه 11 . مسند اسماعیل بن احمد معظم له، در روز جمعه 30 مرداد 1383 ش (3 رجب 1425 ق) سالروز شهادت امام هادی علیه السلام چشم از جهان فرو بست و در شهر قم به خاک سپرده شد .

مرعشی 1337 - 1426 ق

آقای حاج سید مهدی مرعشی قدس سره یکی از مراجع و علمای مشهور حوزه علمیه قم به شمار می رفت و نسب شریفش با 27 واسطه به ابومحمدالحسن المحدث، فرزند حسین الاصغر، فرزند امام زین العابدین علیه السلام می رسید .

فقید سعید در سحرگاه جمعه نیمه شعبان 1337 ق (1297 ش) همراه و توأم با برادرش آیت الله حاج سیدکاظم مرعشی در نجف اشرف و در بیت علم و فضیلت زاده شد . پدرش آیت الله حاج سیدمحمدرضا مرعشی رفسنجانی (1298 - 1342 ق) یکی از فضلا و

ص: 563

مدّرسین حوزه نجف و از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، سیدمحمد کاظم یزدی و شیخ الشریعه اصفهانی بود (شیخ آقابزرگ
تهرانی، نقباء البشر، ج 2، ص 742) و نیایش علامه حاج سیدمحمدباقر مرعشی هم یکی از شاگردان شیخ انصاری به شمار می رفت.
که پس از نیل به درجه اجتهاد به رفسنجان بازگشت و اکنون مزارش در روستای علی آباد مورد زیارت مردم است.

معظم له در شش سالگی (1343 ق) و پس از وفات پدر بزرگوارش، همراه با مادر مکرمه اش (دختر عالم جلیل سیداسدالله طیب
شیرازی - برادر میرزای بزرگ شیرازی) به علی آباد رفسنجان آمد و به تحصیل علوم جدید پرداخت تا آن که در 1353 ق به همراه
برادرش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و مقدمات و ادبیات را نزد آیت الله شیخ جعفر صبوری قمی و مطول و شرح لمعه را نزد آیت الله
بهاء الدینی و آیت الله مرعشی نجفی فراگرفت. سپس سطوح عالی را نزد آیات عظام: گلپایگانی (کفایه)، محقق داماد (مکاسب)، و
شیخ محمدعلی حائری کرمانی (رسائل و مکاسب)، حاج شیخ مهدی امامی مازندرانی (حکمت و فلسفه)، حاج سیدمحمدباقر
قزوینی (تفسیر قرآن) به خوبی فراگرفت و آماده حضور در دروس خارج فقه و اصول شد. وی این دروس را از سال 1364 ق به همراه
برادر گرامی اش از محضر آیات عظام: آقای بروجردی، سیدمحمدتقی خوانساری، سیدصدرالدین صدر، سیدمحمد حجت کوهکمری
، میرسیدعلی یتربی کاشانی - که استفاده فراوانی از

ص: 564

درس و بحث این عالم بزرگوار چه در قم و چه در کاشان نمود - فراگرفت . معظم له همراه با برادر بزرگوارش در سال 1370 ق رهسپار حوزه علمیه نجف اشرف شد و هر دو به مصاهرت آیت الله العظمی سیدعبدالهادی شیرازی نائل آمدند و به مدت ده سال به درس ایشان (و چند صباحی به درس فقه آیت الله شیخ حسین حلّی) حاضر شد و همزمان به تدریس سطوح عالیّه و شرح منظومه پرداخت . و پس از چند سال تدریس خارج فقه و اصول را آغاز کرد و شاگردانی را پرورش داد . در سال 1400 ق (1359 ش) به قم آمد و به تألیف و تدریس علوم اهل بیت علیهم السلام اشتغال ورزید . او در این مدت دو دوره کامل اصول و دو دوره مکاسب (محرّمه ، بیع و خیارات) و قواعد فقهیه را تدریس نمود . از آیت الله حاج سیدمحمدتقی خوانساری اجازه اجتهاد و از آیات عظام میرزا عبدالهادی شیرازی ، شیخ آقابزرگ تهرانی و رعشی نجفی هم اجازه روایت حدیث داشت . در نجف اشرف هر روز به زیارت امیرالمومنین علیه السلام و در قم هر روز به زیارت حرم حضرت معصومه مشرف می شد و مقید به حضور در نماز جماعت اکابر و مشایخ از جمله آیت الله خویی در مسجد خضراء نجف و نماز امام خمینی در مسجد شیخ انصاری و نماز آیت الله اراکی در قم بود ، هر روز زیارت عاشورا می خواند و چندین جزء قرآن را قرائت می کرد .

آثار علمی اش عبارتند از :

1 . توضیح المسائل 2 . مناسک حج 3 . منهاج المتقین

ص: 565

4. حاشیه عروه الوثقی 5. شرح کفایه الاصول 6. تقریرت درس آیت الله حجت (بیع) 7. تقریرات درس آیت الله بروجردی. (با استفاده از کتاب اعلام الامامیه نوشته: سیدمحمد مجتهدی نجفی).

سرانجام آن فقیه بزرگ پس از عمری تلاش در راه اعتلای دین در 89 سالگی در روز جمعه 18 شعبان المعظم 1426 ق بدرود حیات گفت و پیکر پاکش روز یکشنبه (20 شعبان) با حضور هزاران نفر از علما و فضلالی حوزه علمیه تشییع و پس از نماز آیت الله صافی گلپایگانی در مسجد طباطبایی حرم مطهر حضرت معصومه به خاک سپرده شد.

مرعشی 1337 - 1423 ق

آقای حاج سید کاظم اخوان مرعشی، یکی از علمای مشهور مشهد مقدس به شمار می رفت.

معظم له در نیمه شعبان المعظم 1337 ق - توأم با برادرش آیت الله حاج سیدمهدی مرعشی - در نجف اشرف زاده شد.

پدرش آیت الله حاج سیدمحمدرضا مرعشی رفسنجانی (1286 - 1342 ق) از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، سیدمحمد کاظم یزدی و شریعت اصفهانی و از علما و اساتید حوزه نجف و مادرش صبیبه محترمه حکیم و طبیب مشهور سیداسدالله شیرازی (برادر میرزای شیرازی) بود.

وی پنج ساله بود که پدرش را از دست داد و پس از آن در سال 1347 ق، به رفسنجان آمد و دروس مقدماتی را آموخت و سپس در سال 1353 ق به قم آمد و ادبیات و سطوح را نزد اساتیدی چون: آیت الله مرعشی نجفی و ادیب تهرانی فراگرفت و پس از آن به درس های آیات عظام: حجت کوهکمری، سیدمحمدتقی خوانساری، امام خمینی و بیش از همه به درس های آیت الله

ص: 566

العظمی بروجردی و چندی هم در کاشان به درس آیت الله میر سیدعلی یشربی کاشانی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و مورد توجه اساتیدش قرار گرفت .

در سال 1370 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و به تدریس سطوح عالی و تحصیل در محضر فقهی آیت الله سیدعبد الهادی شیرازی (ابوالزوجه محترمشان) اشتغال داشت و در آن جا، در شمار یکی از اساتید مشهور در آمد. در سال 1392 ق، به قم آمد و به تدریس فقه و اصول پرداخت و در سال 1394 ق، به عزم مجاورت مرقد حضرت ثامن الائمه علیه السلام به مشهد مقدس مهاجرت کرد و به تألیف و تدریس و افتاء و اقامه جماعت پرداخت.

معظم له، در اوجگیری نهضت اسلامی مردم مشهد بر علیه رژیم پهلوی نقش اساسی داشت و خانه اش کانون رایزنی ها و تصمیم گیری ها بود و در شکستن محاصره بیمارستان امام رضا علیه السلام، مردانه اقدام نمود و پس از پیروزی انقلاب هم چند بار به جبهه های نبرد حق علیه باطل شتافت و در تقویت روحیه رزمندگان اسلام تلاش فراوان نمود.

برخی از آثارش عبارت اند از:

1 . توضیح المسائل 2 . مناسک حج 3 . حاشیه بر عروه الوثقی 4 . حاشیه بر وسیله النجاه 5 . شرح عروه الوثقی 6 . تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی آن فقیه بزرگوار، در 85 سالگی در روز دوشنبه 27 ربیع الثانی 1423 ق بدرود حیات گفت و پیکر پاکش با حضور هزاران نفر از علما و مردم مشهد تشییع و پس از نماز برادرش آیت الله سیدمهدی مرعشی در دارالزهد حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد

ص: 567

آقای سید ابوالمجد ضیاء الدین مرتضی حسینی مرعشی نجفی (برادر آیت الله العظمی سیدشهاب الدین مرعشی نجفی) یکی از علمای بنام و فقهای عظام تبریز به شمار می رفت. فقید سعید در سوّم جمادی الاولی 1325 ق در نجف اشرف دیده به جهان گشود. پدرش آیت الله علامه سید شمس الدین محمود (1279 - 1338 ق) از شاگردان: آخوند خراسانی، شریعت اصفهانی، سید محمد کاظم یزدی و حاج آقا رضا همدانی و جدّش آیت الله علامه سیدالحکما شرف الدین علی بن سیدنجم الدین محمد مرعشی (1202 - 1316 ق) از شاگردان صاحب جواهر، صاحب فصول، صاحب ضوابط و شیخ انصاری و نیای او سیدنجم الدین محمد (م 1264 ق) از شاگردان صاحب قوانین و شیخ جعفر کاشف الغطا بوده است. خاندان او یکی از پرافتخارترین و مشهورترین بیوتات علمی شیعه در جهان بوده اند که مقام علم و عمل و تقوا و سیاست و امارت و ریاست و مرجعیت شیعه را در طول چهارده قرن بر عهده داشته اند و نسب ایشان به ابو عبدالله حسین الاصغر (م 157 ق) فرزند حضرت امام زین العابدین علیه السلام می رسد. وی در نه سالگی مادر و در چهارده سالگی، پدرش را از دست داد و دایی او آیت الله حاج سیدحسن خویی، وی و خواهرانش را از نجف به تبریز برد. و در آن جا به تحصیل علوم دینی پرداخت و سطوح عالیہ را فراگرفت. 21 ساله بود (1346 ق) که به قم آمد و مدّت چهار سال از محضر پر فیض آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری و آیت الله سیدمحمد تقی خوانساری و علامه شیخ اسد الله قمی بهره برد و خود نیز به تدریس شرح

لمعه و مطول پرداخت. سپس عشق تحصیل و زیارت نجف اشرف شرری در جانش بر انگیخت که درنگ را جایز نشمرد و به سوی نجف حرکت کرد (1350 ق) و بلافاصله در درس های آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی، میرزا ابوالحسن مشکینی، میرزاعی ایروانی شرکت کرد و هم زمان با آن رجال و درایه و فلسفه را از اساتید وقت مانند: آیت الله سیدحسین بادکوبه ای آموخت. و به تدریس رسائل و مکاسب نیز پرداخت. وی در این مدت با آیات عظام: سیدابوالقاسم خویی و سیدمحمد هادی میلانی و شیخ احمد اهری مأنوس بود و مباحثات علمی داشت و از اساتید خویش اجازات اجتهادی و از حضرات آیات: حاج شیخ عباس قمی و شیخ مرتضی طالقانی و شیخ شمس الدین بادکوبه ای اجازه روایت گرفت. فقید سعید در 1360 ق برای زیارت امام هشتم علی بن موسی الرضا علیه السلام و صله ارحام به ایران مسافرت کرد و با اصرار خویشاوندانش در تبریز ماندگار شد و به تدریس خارج فقه، تألیف و تصنیف، امامت جماع و راهنمایی مردمان اشتغال ورزید. فقید سعید از خطی زیبا، زندگی ساده و به دور از شهرت برخوردار بود.

تألیفات و تقریرات ایشان عبارت است از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله نایینی (خيارات)
 2. تقریرات درس اصول میرزای نایینی (یک دوره کامل)
 3. رجال الحدیث 4. القواعد الفقہیہ 5. حاشیہ عروه الوثقی 6. حاشیہ مکاسب 7. حاشیہ کفایہ الاصول 8. روضه الاحباب (کشکول)
 9. روضه العارفین (کتابی در تهذیب نفس)
 10. شمس الضحی فی مناقب النبی و الائمه الهدی (این کتاب به چاپ رسیده است)
 - 11.
- ص: 569

حاشیه بر حاشیه میرزا علی ایروانی بر کفایه الاصول. فقید سعید در 91 سالگی در تاریخ دوشنبه 20 فروردین 1375 ش (19 ذی‌قعدة الحرام 1416 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع در تبریز، به قم انتقال داده شد و در صحن حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام مدفون شد.

مرقاتی 1348 - 1426 ق

آقای حاج سیدجعفر مرقاتی خویی یکی از علمای مشهور تهران به شمار می‌رفت. فقید سعید در سال 1348 ق (1308 ش) در شهر خوی در بیت علم و فضیلت به دنیا آمد.

پدرش آیت الله حاج سیدهاشم موسوی خویی (م 1358 ق) از شاگردان شیخ الشریعه اصفهانی و نویسنده مفتاح الکلام فی شرح شرایع الاسلام و اربعین حدیث بود (معارف الرجال، ج 3، ص 265). آن مرحوم پس از دوران کودکی و آموختن قرآن در 1360 ق (1321 ش) به مدرسه علمیه نمازی وارد شد و تحصیل علوم دینی را آغاز کرد و تا شرح لمعه را فراگرفت. در 1324 ش به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: مجاهدی تبریزی، کمالوند خرم آبادی، مرعشی نجفی، سلطانی طباطبایی و علامه طباطبایی بیاموخت و پس از آن به دروس آیات عظام: بروجردی، حجت کوهکمری، امام خمینی و محقق داماد حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و بیشترین بهره‌ها را از آیت الله حاج سیدمحمد حجت کوهکمری برد، پس از وفات ایشان (1372 ق) راهی نجف اشرف شد و در درس های آیات عظام: حکیم،

ص: 570

خوبی و سیدعبدالهادی شیرازی حاضر شد و به درجه اجتهاد نائل آمد. سپس به امر آیت الله خوبی به زادگاهش بازگشت و به تبلیغ دین، تألیف و تدریس و اقامه جماعت پرداخت و در سال 1360 ش به تهران آمد و کار خویش را ادامه داد.

از آثار اوست:

1. شرح الاسماء الحسنی (15 ج) 2. خصائص النبی و اوهام حولها 3. اباحت حول الاحادیث و سننها الی امیرالمؤمنین فی حیج البخاری 4. شرح حال سیدهاشم مرقاتی خوبی و علمای معاصر ایشان در خوی و تبریز
5. شرح حال علمای خوی 6. کتاب البیع - تقریر درس آیت الله حجت
7. تقریرات درس اصول آیت الله خوبی 8. تقریرات درس اصول آیت الله داماد (اصول عملیه)
9. الامر بین الامرین - تقریر درس اصول امام خمینی
10. دیوان شعر.

او در اوایل سال 1384 ش، در 75 سالگی درگذشت و در قبرستان ابوحمزین - قم - مدفون شد.

مرورید

آقای حاج شیخ حسنعلی مرورید، یکی از علمای بزرگ مشهد مقدس به شمار بود.

فقید سعید در هشتم شوال سال 1329ق، در مشهد مقدس در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش حجهالاسلام والمسلمین شیخ محمدرضا مرورید (1299 - 1338ق) و مادرش دختر آیت الله شیخ حسنعلی تهرانی (م 1325ق) از بزرگان شاگردان میرزای شیرازی و نیای بزرگش خواجه شهاب الدین عبدالله مرورید کرمانی (865 - 955ق) از اساتید ادب و هنر عصر تیموری بوده است.

فقید سعید در 9سالگی پدر را از دست داد، و تحت تربیت

ص: 571

و سرپرستی آیت الله شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی قرار گرفت و در 13 سالگی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و سطوح را نزد حضرات آیات: نخودکی اصفهانی و شیخ هاشم قزوینی فراگرفت و پس از آن سالیان فراوان به دروس فقه و اصول و معارف استاد عظیم الشان آیت الله میرزا مهدی اصفهانی (1303 - 1365 ق) حاضر شد و از انقباس قدسی آن مرد بزرگ، بهره های بسیار برد و این دروس را با آیت الله میرزا جواد آقا تهرانی مباحثه می نمود. او پس از وفات استادش، یکسره به تألیف و تدریس و ترویج دین و اقامه جماعت در مسجد ملاهاشم و مسجد ملاحیدر (هر سه وعده) پرداخت و حدود 40 سال، دروس فقه و اصول و معارف اهل بیت (ع) را تدریس نمود و شاگردان فراوان، پرورش داد. او در مبارزات مردم مشهد علیه رژیم ستم شاهی نقش مؤثر داشت و نامش ذیل اعلامیه های علمای مشهد، همواره دیده می شد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، عضو گروه هفت نفره اداره استان خراسان بود. قدس و ورع و تقوا، فروتنی و ساده زیستی از زندگی اش مشهود بود. دائم الذکر و دائم المراقبه بود و تهجد و نماز شبش حتی برای یک شب، ترک نشد. همواره پس از اقامه جماعت صبح، به زیارت حضرت رضا (ع) مشرف می شد و مراتب ادب خویش را به نمایش می گذاشت اغلب ادعیه و آیات قرآن را از بر بود و حال مناجات خوشش با خداوند متعال، در پیش و پس از نمازهایش، همه را از عطر دل انگیز تسبیح و مناجات، سرخوش می کرد. سیمای ملکوتی اش یادآور سلف صالح و محفلش،

مصدق کامل (من یدکرکم الله) بود.

برخی از آثار وی عبارتند از :

1. تقریرات درس فقه آیت الله میرزا مهدی اصفهانی 2. تقریرات درس اصول آیت الله میرزا مهدی اصفهانی 3. تنبیهات حول المبدأ والمعاد (به فارسی ترجمه شده است)

آن فقیه بزرگ در 95 سالگی، در 19 شعبان المعظم 1425 ق (14 مهر ماه 1383 ش) بدرود حیات گفت و شهر مشهد در سوگی بزرگ فرو رفت. پیکر پاک وی، روز بعد با حضور دهها هزار نفر از عالمان و مردمان خراسان تشییع و پس از نماز آیت الله فلسفی بر آن، در دار السرور حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد و در غم فقدانش پیامهای تسلیت متعدد از سوی مراجع معظم تقلید و مقام رهبری صادر شد.

مروّج اردبیلی 1349 - 1422 ق

آقای حاج شیخ بیوک خلیل زاده مروّج، یکی از علمای اردبیل و نماینده ولی فقیه در استان و امام جمعه آن شهر بود.

فقید سعید در 16 صفرالخیر 1349 ق (27 شهریور 1309 ش)، در اردبیل، در خانواده ای مؤمن و متدین زاده شد. پدرش حاج محمدرضا از کسبه بازار و علاقه مند به اهل علم بود که فرزندش را به تحصیل علوم دینی تشویق کرد. وی پس از تحصیلات ابتدایی، به مدرسه ملاابراهیم رفت و مقدمات را نزد آقا شیخ غفور عاملی اصل، منطق را نزد ملایعقوب مدرس و شرح لمعه و شرح تجرید و شمسیه را در محضر ملامحسن و میرزا مهدی عالم فراگرفت. در 17 سالگی (1326 ش)، به توصیه استادش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و سطوح عالیّه (رسائل و مکاسب) را نزد حضرات آیات: سلطانی طباطبایی

ص: 573

و مجاهدی تبریزی (رسائل)، میرزا احمد کافی تبریزی و شیخ عبدالجواد جبل عاملی اصفهانی (مکاسب)، شیخ محمد لاکانی و علامه طباطبایی (شرح منظومه) را آموخت. در سال 1330 ش به مشهد مقدس رفت و کفایه الاصول را از حضرات آیات: سید یونس اردبیلی، شیخ هاشم قزوینی و شیخ غلامحسین تبریزی آموخت و پس از آن به درس خارج فقه و اصول آیت الله العظمی سید یونس اردبیلی حاضر شد و مورد توجه ایشان قرار گرفت، تا آن جا که از او برای ماندن همیشگی در مشهد دعوت کرد؛ اما ایشان در سال 1333 ش به حوزه علمیه قم بازگشت و به شرکت در درس های آیات عظام: بروجردی، محقق داماد و اندکی هم درس امام خمینی حاضر شد و مبنای علمی اش را استوار کرد. سپس معظم له به زادگاهش بازگشت و به خدمات علمی و دینی از قبیل اقامه جماعت (در مسجد میرزا علی اکبر و نواب صفوی)، وعظ و ارشاد، تدریس، رسیدگی به امور مردم و رفع دعاوی، تأسیس کلاس های آموزشی و عقیدتی، راه اندازی کتابخانه مهدیه، صندوق قرض الحسنه امام سجاد علیه السلام، درمانگاه حسینیه و صندوق پستی 58 برای پاسخگویی به سؤالات مردم پرداخت و در این راه توفیق فراوانی به دست آورد. آن مرحوم، به همراه علمای شهر به ویژه آیت الله مسایلی و آیت الله سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، به فعالیت های فراوان علیه رژیم پهلوی پرداخت و در این راه از هیچ کوششی فروگذار نکرد. او و دوستان گرامی اش، محور فعالیت های انقلابی بودند و با پخش اعلامیه های امام و سخنرانی های آتشین، عرصه را بر رژیم استبدادی تنگ کرده بودند و به همین دلیل، ایشان در سال های دهه

1350 ش، ممنوع المنبر شده بود. به رغم همه مشکلات، دست از اقدامات آگاهی بخش خویش برنمی داشت. در آستانه پیروزی انقلاب، نقش ایشان در نظارت و حفاظت و امنیت شهر و صیانت جوانان از فروافتادن در گرداب گروهک های منحرف، چشمگیر بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از سوی امام خمینی به عنوان امام جمعه اردبیل برگزیده شد و با جدیت تمام در پاسداری از دستاوردهای انقلاب کوشید و از سوی مردم اردبیل، به نمایندگی مجلس خبرگان رهبری در چند دوره نیز انتخاب شد. او موفق شد چند مدرسه علوم دینی، کتابخانه و مجتمع فرهنگی - مذهبی مصلی بنیاد نهد و گروه بسیاری از طلاب علوم دینی را پرورش داد. در جریان جنگ تحمیلی، بارها و بارها به جبهه های نبرد شتافت و با کمک ها و سخنانی های خود شور فراوانی را در رزمندگان اسلام ایجاد کرد. فقیه سعید در سال 1375، به تشکیل کنگره محقق اردبیلی اقدام کرد و تمام تألیفات آن فقیه محقق را با پیگیری خود، منتشر ساخت.

آن عالم خدمتگزار در 71 سالگی، در سحر روز دوشنبه 27 فروردین 1380 (21 محرم الحرام 1422 ق) چشم از جهان فرو بست و به موالیان طاهرینش پیوست. با اعلام خبر وفاتش، در استان اردبیل عزای عمومی اعلام و پیام های تسلیت متعدد از سوی مراجع تقلید و مقام معظم رهبری صادر شد و پیکر پاکش با حضور صدها هزار نفر از مردم متدین استان و روحانیت معظم و نمایندگان مراجع تقلید، با تشیعی شایسته و باشکوه - که در شهر بی نظیر و کم سابقه بود - و پس از نماز آیت الله مشکینی بر آن، در گلزار شهدای شهر به خاک

مسجد جامعی 1339 - 1425 ق

آقای حاج شیخ محمدحسین مسجدجامعی، یکی از علمای قم، و از حافظان قرآن کریم به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1299ش (1339ق) در تهران به دنیا آمد. پدرش آیت الله میرزا محمود مسجد جامعی، فرزند آیت الله حاج شیخ محمدحسین، فرزند آیت الله حاج میرزا ابوالحسن و او فرزند آیت الله العظمی میرزا مسیح تهرانی (م 1263ق) بوده است.

معظم له در دوران نوجوانی به همراه پدر بزرگوارش به نجف اشرف رفت و در آنجا معمم شد و در بازگشت به تهران، به فراگیری علوم دینی روی آورد و در درس استادانی چون: سیدکاظم عصار و میرزا محمود شهابی حاضر شد. سپس به حوزه علمیه قم آمد و به مدت دو سال، از دروس سطح اساتید بهره مند شد. در 25سالگی به تهران بازگشت و به اقامه جماعت در شبستان چهل ستون مسجد جامع تهران پرداخت، که پس از چندی به علت فوت یکی از فرزندانش، به نجف اشرف مهاجرت کرد و چند سال در درس آیات عظام: حکیم و خوبی شرکت نمود. در سال 1378ق به حوزه علمیه قم باز آمد و در درس های آیت الله العظمی بروجردی و آیت الله اراکی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. او در آن هنگام به حفظ کلام الله مجید، اشعار الفیه و منظومه سبزواری و متون دیگر پرداخت و به خوبی از عهده برآمد، فقید سعید یکی از ارکان درس آیت الله اراکی بود که این درس را برای برخی دیگر، تقریر می نمود. در سال 1363ش، دچار بیماری شد و از تدریس باز ماند، اما این بیماری که 20سال به طول انجامید باعث

رکود فعالیت های علمی اش نشد و همواره اساتید و مدرسین و طلاب به محضرش می آمدند و از بیانات جذاب و شیرین او بهره مند می شدند و در اوقات دیگر به مطالعه و تألیف می پرداخت.

از آثار اوست :

1 . تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 2 . تقریرات درس فقه آیت الله اراکی (نکاح، طلاق، بیع و خیارات)

3 . تقریرات درس اصول آیت الله اراکی (3 دوره کامل)

4 . دفاتر گردآوری احادیث 5 . دفاتر گردآوری اشعار 6 . تفسیر برخی از سوره های قرآن او پس از کسالتی دراز و طولانی، در سن 84 سالگی، در روز شنبه 7 شهریور 1383 ش (11 رجب 1425 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش، عصر یکشنبه پس از تشییع و نماز آیت الله صافی گلپایگانی، در قبرستان شیخان در خاک آرمید و هفته بعد هم برادر بزرگوارش حجهالاسلام والمسلمین حاج میرزا مسیح مسجد جامعی از ائمه جماعات تهران در 64 سالگی بر اثر تصادف، به رحمت ایزدی پیوست و در جوار برادرش مدفون شد.

مصطفوی 1334 - 1426 ق

آقای حاج میرزا حسن مصطفوی، یکی از مفسران و قرآن پژوهان معاصر به شمار می رفت . معظم له در چهارم شعبان 1334 ق در تبریز در بیت فضیلت زاده شد . پدرش مرحوم آقا شیخ محمدرحیم اهری تبریزی هم یکی از فضلای شهر بود . فقید سعید پس از تحصیلات مقدماتی به تحصیل علوم دینی روی آورد و نخست ادبیات عرب را فراگرفت، سپس در سال 1353 ق (1313 ش) به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و سطوح عالی را از اساتید وقت فراگرفت و پس از تکمیل سطوح به درس فقه و اصول آیت الله حجت

ص: 577

حاضر شد و بهره های فراوان برد . در سال 1360 ق / 1320 ش به نجف اشرف رفت و به درس آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی و آیت الله شیخ محمد حسین اصفهانی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و همزمان در جلسات اخلاقی عارف بزرگ آیت الله قاضی شرکت جست . در سال 1322 ش به قم باز آمد و به تحقیق و تحصیل پرداخت ، در سال بعد به تهران رفت و به تحقیق و تألیف و تأسیس « مرکز نشر کتاب » پرداخت و ده ها جلد کتاب - به خصوص در آثار قرآنی - را منتشر ساخت و همزمان از دانشکده معقول و منقول لیسانس الهیات را اخذ کرد . او دارای خطی بسیار زیبا بود و در استخاره ، ید طولائی داشت . مرحوم رازی درباره او می نویسد : « ... چهل سال است او را می شناسم ما رأیت منه مکروهاً و ما رأیت منه الا جمیلاً . فاضل کامل و عالم عامل و دارای قدس و ورع و بسیار مؤدب و متواضع است ... » (شریف رازی ، گنجینه دانشمندان ، ج 4 ، ص 568) . در آبان 1381 ش - دهمین دوره نمایشگاه بزرگ قرآن کریم - از وی به عنوان خادم قرآن کریم تجلیل و تکریم شد و از مقام علمی اش تقدیر به عمل آمد .

سرانجام آن عالم بزرگوار در 86 سالگی در روز یکشنبه پنجم تیر ماه 1384 ش (20 جمادی الثانی 1426 ق) بدرود حیات گفت و در غم فقدانش پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری صادر شد .

آثار چاپی اش عبارتند از

ص: 578

1 . تفسیر روشن (16 ج) 2 . التحقیق فی کلمات القرآن العظیم (14 ج) 3 . رساله معرفه‌الله 4 . رساله لقاءالله 5 . راهنمای گمشدگان
6 . الحقایق فی تاریخ الاسلام والفتن والاحداث 7 . الامام المجتبی ، حیاته وتاریخه 8 . شرح مصباح الشریعه 9 . مقدمه و تصحیح و
فهرست رجال کشی 10 . محاکمه و بررسی در عقاید و تاریخ باب و بهاء 11 . اشعه نور ، ترجمه و شرح تفسیر آیه نور (نوشته شیخ هادی
تهرانی)

12 . تفسیر سوره حشر (2 ج) 13 . تصحیح مفردات قرآن (نوشته : راغب اصفهانی)

14 . تصحیح متشابهات القرآن ومختلفه (نوشته : ابن شهر آشوب)

15 . تصحیح و تحقیق جامع الاخبار (نوشته : سبزواری)

16 . ترجمه و پاورقی احتجاج طبرسی 17 . قصه های شیرین 18 . خودآموز قرآن مجید 19 - تعلیمات دینی 20 . پیرامون خاتمیت و
بشارات مسیح 21 . سرگذشت یک دوشیزه شرقی 22 . احادیث صعب امام کاظم علیه السلام 23 . احادیث صعب امام رضا علیه السلام
24 . شرح خطبه توحیدیه امام رضا علیه السلام 25 . حکایات و سخنان بهلول 26 . مناظره مأمون با علمای عصر 27 . توضیح و تکمیل
صرف میر و عوامل .

مصلحی 1353 - 1426 ق

آقای حاج شیخ ابوالحسن مصلحی عراقی ، یکی از علمای خردوم حوزه علمیه قم به شمار بود . فقید سعید روز شنبه اول ماه مبارک
رمضان 1353 ق (شهریور 1314 ش) در شهر قم در بیت

علم و فضیلت زاده شد . پدرش مرجع عالیقدر شیعه آیت الله العظمی حاج شیخ محمدعلی اراکی (1312 - 1415 ق) بود که بی نیاز از توصیف است .

وی پس از تکمیل دوران دبستان و دبیرستان ، وارد دانشکده حقوق دانشگاه تهران شد که بر اثر اصرار مرحوم پدرش آن را ناتمام گذاشت و به تحصیل علوم دینی پرداخت . دروس سطح را نزد حضرات آیات : صلواتی ، مشکینی ، ستوده ، شاه آبادی فراگرفت و دروس حکمت و فلسفه را هم از حضرات آیات : علامه طباطبایی (اسفار و تفسیر قرآن) و منتظری (شرح منظومه) اخذ کرد و پس از آن در درس های فقه و اصول آیات عظام : امام خمینی ، محقق داماد و پدر بزرگوارش (که حدود سی سال در درس ایشان شرکت جست) و مدتی هم در نجف اشرف از درس های آیات عظام : خویی و شیخ حسین حلّی بهره برد و مبانی علمی خویش را استوار ساخت و همزمان از درس های اخلاق حضرات آیات : حاج شیخ عباس تهرانی و حاج آقا حسین فاطمی قمی بهره برد . سپس به تدریس سطوح عالی روی آورد و سال های فراوان مکاسب و کفایه و نیز تفسیر قرآن را برای گروهی از فضلا تدریس کرد و در کنار آن با حضرات آیات : خرازی و استادی به مباحثه فقه و تألیف کتاب هایی چند اشتغال داشت .

با آغاز مرجعیت پدر بزرگوارش (1409 ق) تمام کارهای معظم له بر دوش وی قرار گرفت و پاسخ به استفتائات و تهیه و تنظیم توضیح المسائل و مناسک حج و

ص: 580

رسیدگی به امور حوزه علمیه قم از جمله کارهای او بود .

فقید سعید عالمی بود عامل و خوش خلق و متواضع ، که بیت رفیع مرجعیت را با کرامت و نزاهت اداره نمود و تمام زندگی خویش را مصروف خدمت به پدر بزرگوارش کرد و پس از وفات ایشان ، آثار فقهی و اصولی معظم له را احیا نمود و تدریس جدی سطوح عالی را آغاز کرد .

از آن فقید سعید آثاری برجای مانده که عبارتند از :

1 . الحکومه الاسلامیه (با همکاری آیت الله خرازی و دیگران)

2 . التوازن الاسلامی (با همکاری آیت الله خرازی و دیگران)

3 . تقریرات درس فقه آیت الله اراکی 4 . تقریرات درس اصول آیت الله اراکی .

آن مرحوم در یک سال اخیر زندگی اش به بیماری سختی مبتلا شد و سرانجام در 70 سالگی در روز سه شنبه 17 خرداد 1384 ش (29 ربیع الثانی 1426 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز پنج شنبه 19 خرداد با شرکت انبوه علما و فضلاء حوزه علمیه قم تشییع و پس از نماز آیت الله بهجت بر آن ، در مسجد بالاسر حرم حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد .

مظفر 1320 - 1413 ق

آقای شیخ عباس مظفر ، یکی از علما و استادان مشهور حوزه علمیه نجف به شمار می رفت .

فقید سعید در سال 1320 ق در نجف به دنیا آمد . از کودکی آثار هوش و ذکاوت در او نمایان بود و پس از فراگیری سطوح عالی ، نزد استادانی مانند آیات عظام : میرزای نائینی ، شیخ محمدعلی کاظمی خراسانی ، شیخ محمدرضا آل

ص: 581

یاسین ، سیدمحمد بغدادی و شیخ موسی خوانساری به فراگیری فقه و اصول پرداخت تا آنجا که به درجه اجتهاد نائل آمد و به تدریس سطوح عالیّه پرداخت و از مجلس درس او ، شاگردان بسیار برخاستند ، که برخی از آنان عبارتند از :

شیخ نورالدین جزایری ، شیخ عبدالحسین مظفر ، شیخ مهدی خضری ، شیخ محمدتقی ابروانی ، شیخ سالم سمیسم ، شیخ عبدالهادی جواهری ، سیدعلی غریفی ، علی خاقانی و دکتر مهدی مخزومی

برخی از آثار مخطوط او عبارتند از :

1 . حاشیه بر کفایهاصول 2 . کتاب الطهاره 3 . کتاب الصلاه وی در روز شنبه اول صفرالخیر 1413 ق در 93 سالگی در نجف اشرف درگذشت و در وادی السلام مدفون شد .

(کاظم الفتلاوی ، المنتخب ، ص 193)

مظفّری 1344 - 1423 ق

آقای حاج شیخ محمد مظفّری قزوینی، یکی از چهره های مشهور علم و فقاہت در قزوین بود.

فقید سعید در سال 1344 ق (1304 ش) در قزوین زاده شد و پس از دوران کودکی و نوجوانی، در 20 سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و سطوح متوسطه را نزد آقا شیخ مهدی قاضی، و سطوح عالیّه را نزد آیت الله سیدابوالحسن رفیعی قزوینی فراگرفت. سپس در سال 1330 ش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و در درس های آیت الله العظمی بروجردی و آیت الله مرعشی نجفی حاضر شد و بهره های فراوان برد. در سال 1332 ش، به نجف اشرف کوچید و سالیان فراوان در مجلس درس آیات عظام: خویی (20 سال از درس های فقه و اصول و رجال و تفسیر معظم له بهره برد)، حکیم، شاهرودی و امام خمینی شرکت جست

ص: 582

و در زمره یکی از فضیله‌های محصلین نجف درآمد و در تألیف «معجم رجال الحدیث» آیت الله خویی، از آغاز تا انجام آن، یار و یاور استادش بود. وی در سال 1352 ش، پس از کسب اجازات متعدد از اساتیدش و علمای دیگر، به زادگاهش بازگشت و به تألیف، تدریس، اقامه جماعت و بیان مسایل و ترویج شرع مبین اشتغال ورزید. معظم له یکی از علمای بزرگ قزوین بود که تدریس منظم فقه و اصول و تألیف کتاب‌های فراوان را وجهه همت خویش ساخته بود و از این رهگذر، شاگردان و کتاب‌های پرفایده علمی از خود به یادگار نهاد.

کتاب‌های چاپی ایشان عبارت‌اند از:

1. ایضاح الحججه فی شرح العروه - کتاب طهارت - (8 ج)

2. پرسش‌ها و پاسخ‌ها (2 ج) 3. طیبیات - کشکول - (2 ج) 4. خاتمیت آخرین پیامبر 5. اسلام و فلسفه احکام 6. رساله در خلقت بهشت و جهنم 7. اسلام و قانون بردگی 8. شهادت ثالثه در اذان و اقامه 9. اصطلاحات منطقی 10. دانستنی‌هایی از قرآن 11. اثبات صانع 12. قربانی در منی 13. حرمت بازی با شطرنج 14. البلغه فی بلوغ المرأة 15. الشیعه و السنه 16. الفوائد الرجالیه 17. القطره فی فضائل علی علیه السلام 18. خلاصه البیان فی احوال شاه زنان

و کتاب‌های غیرچاپی معظم له نیز عبارت‌اند از:

19. تقریرات درس اصول آیت الله خویی (4 ج) 20. تقریرات درس فقه آیت الله خویی (12 ج) - طهارت و صلاه -

21. طبقات رجال (16 ج)

ص: 583

22. علوم مختلف آن فقیه بزرگ در روز دوشنبه 3 محرم الحرام 1423 ق (27 اسفند 1380 ش) در 76 سالگی چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش، پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله شیخ هادی باریک بین بر آن، در حیاط حرم مطهر حضرت شاهزاده حسین علیه السلام به خاک سپرده شد.

مقدس نجفی 1344 - 1424 ق

آقای حاج شیخ محمد هادی حسین زاده مقدس، یکی از عالمان حوزه علمیه قم بود.

فقید سعید، در ربیع الثانی 1344 ق در نجف اشرف زاده شد. پدرش حجهالاسلام و المسلمین حاج شیخ علی رشتی نجفی بود. وی پس از دوران کودکی و نوجوانی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و سطوح را در نجف فراگرفت. سپس به قم آمد و سالیانی در درس آیت الله العظمی بروجردی شرکت کرد و پس از وفات معظم له، یکسره به درس آیت الله گلپایگانی رفت و تقریرات درس ایشان را - منظم و مرتب - نگاشت و به جز آن، کتاب های متعدد از خود به یادگار نهاد که عبارت اند از:

1. منیه الاحباب 2. مرقاه الکمال (2 ج) 3. احسن الحکایات 4. کتاب الطهاره (تقریر درس آیت الله گلپایگانی) 5. خودسازی انسان (5 ج)، ترجمه مرقاه الکمال 6. بهترین داستان ها، ترجمه احسن الحکایات

کتاب های غیر چاپی اش عبارت اند از:

7. تقریر درس فقه آیه الله بروجردی 8 تا 12. تقریرات درس فقه آیت الله گلپایگانی (حج، بیع، قضا، شهادت و حدود). او در روز شنبه 15 شهریور 1382 ش (9 رجب 1424 ق) در 80 سالگی در شهر قم بدرود حیات گفت.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 9،

ملبویی 1348 - 1415 ق

آقای حاج شیخ محمد باقر ملبویی در تیرماه سال 1308 ش (1348 ق) در شهر عالم پرور اراک زاده شد. پدرش مردی عابد و زاهد و معلم قرآن و حدیث بود، که در دوران کودکی او را از دست داد. پس از پشت سر نهادن دوران نوجوانی، در مدرسه «آقا ضیاء الدین» اراک، به تحصیل علوم دینی اشتغال ورزید و پس از سه سال در سال 1326 ش به حوزه علمیه قم آمد. دروس سطح را نزد حضرات آیات: سلطانی طباطبایی و مجاهدی و خارج فقه و اصول را در محضر آیات عظام: بروجردی، گلپایگانی و امام خمینی و دیگران فراگرفت و هم زمان به تبلیغ دین و تألیف و تصنیف پرداخت. فقید سعید متخلّق به اخلاق الهی و در عمل به مستحبات و پرهیز از مکروهات و جدیّت در امر به معروف و نهی از منکر کوشا بود.

از جمله تألیفات ایشان است:

1. الوقایع و الحوادث (8 ج) 2. حقیقت جاویدان - شرح خطبه حضرت زهرا علیها السلام - (2 ج) 3. شرح دعای کمیل 4. تقریرات درس های فقه آیت الله العظمی بروجردی (صلاه، قضا، فروع علم اجمالی)

5. زندگی آیت الله العظمی بروجردی. فقید سعید پس از چند سال بیماری، در 65 سالگی به تاریخ هفتم ربیع الاول 1415 ق (25 مرداد 1373) چشم از جهان فرو بست.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 270 - 271)

ملکی میانجی 1324 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد باقر ملکی میانجی یکی از مفسران مشهور حوزه علمیه قم به شمار می رفت. معظم له در سال

ص: 585

1324 ق (1285 ش) در روستای «تَرک» از توابع شهرستان میانه به دنیا آمد و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و فراگیری خواندن و نوشتن دروس مکتبی، به تحصیل علوم دینی روی آورد و در محضر آیت الله سیدواسع کاظمی ترکی (م 1353 ق) - از فضلاء شاگردان آخوند خراسانی - به تحصیل فنون ادب و ادبیات عرب، منطق، فقه و اصول (ریاض و قوانین) پرداخت و در 25 سالگی (اواخر 1349 ق) به مشهد مقدس هجرت گزید و سطوح عالی فقه و اصول (رسائل، مکاسب و کفایه) را نزد آیت الله شیخ هاشم قزوینی و فلسفه و کلام را نیز در محضر آیت الله شیخ مجتبی قزوینی و هیأت را هم در جلسات درس آیت الله شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی فراگرفت و پس از آن سالیان بسیار در درس خارج فقه و اصول حضرات آیات: حاج میرزا محمد آقازاده - فرزند آخوند خراسانی و زعیم حوزه علمیه مشهد - و آیت الله میرزا مهدی غروی اصفهانی شرکت کرد و علاوه بر آن ها، درس معارف قرآنی را نیز از استاد اخیرش فراگرفت و در شمار یکی از تلامذه برجسته آن جناب به شمار آمد .

فقید سعید در سال 1362 ق پس از اخذ اجازه اجتهاد و روایت از استادش غروی اصفهانی (که مورد تایید آیت الله حجت کوهکمری هم قرار گرفت) به زادگاهش بازگشت و به ارشاد و راهنمایی مردم پرداخت و هم زمان به مبارزه بر علیه کمونیست ها و ایادی پیشه وری برخاست و پس از ختم آن غایب شوم، رهبری مذهبی منطقه را برعهده گرفت و به جلوگیری از منکرات و ترویج فضایل اخلاقی و رسیدگی به نیازمندان و محرومان

همت گمارد. این اقدامات برای گروهی از خوانین و مالکین منطقه گران آمد و به مبارزه عملی و اذیت و آزار وی پرداختند و فضای رعب و وحشت بر علیه او و هوادارانش ایجاد کردند، تا بدان جا که وی پس از شانزده سال اقامت در زادگاهش، در 1378 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و مورد تکریم آیت الله العظمی بروجردی قرار گرفت و در آن حوزه مقدسه به تدریس فقه و تفسیر و کلام و اصول و معارف اهل بیت علیهم السلام پرداخت و این، بیش از چهل سال از عمر پربارش را تشکیل داد.

وی در ایام تبلیغی و تابستان ها به وطنش می رفت و با تمام توان به ترویج شعائر دینی، فصل دعاوی و رفع خصومات، رسیدگی به مستمندان و عمران بناهای خیریه (بنیاد کتابخانه عمومی، تعمیر مسجد «ترک»، احیاء قنوات و چشمه ها، کمک به احداث مساجد و شرکت در تأسیس دانشسرای دولتی) می پرداخت. معظم له دارای خطی خوش و محضری نیکو و حافظه ای قوی بود، بسیاری از قرآن مجید و نهج البلاغه و صحیفه سجادیه و اشعار بسیار را در حفظ داشت و در تفسیر قرآن، فراوان از صحیفه بهره می برد. به ادای نوافل و تهجد شبانه و قرائت مستمر قرآن و ادعیه و رعایت آداب شرع مقید بود و مراسم عزاداری امام حسین علیه السلام را باشکوه خاصی برگزار می کرد. از تظاهر و خودنمایی سخت به دور بود و عزت نفس توأم با زهد و تقوی در زندگی اش مشهود بود. علم را دوست می داشت و آن را حتی در کهولت سن و بیماری - دنبال می کرد. وی از بازماندگان و مروّجان

مکتب معارفی خراسان بود و مبانی استادش آیت الله میرزا مهدی اصفهانی را با بیان و بنان خود ترویج می کرد، اما در مسلک تفسیری خویش، بر اجتهاد و استنباط خود تکیه می کرد و فکرش برگرفته از انوار مقدس قرآن و حدیث و عقل بود.

معظم له به جز تدریس و تربیت شاگردانی چند، به تألیف کتاب هایی دست زد، که برخی از آن ها عبارت اند از:

1. بدایع الکلام فی تفسیر آیات الاحکام - موضوع طهارت و صلاه -

2. تفسیر فاتحها لکتاب 3. مناهج البیان فی تفسیر القرآن (6 ج، تفسیر اجزاء چهارگانه نخست و دو جزء 29 و 30)

4. توحید الامامیه 5. رساله «روح در قرآن» و «شفاعت» - همراه با تفسیر جزء سی ام قرآن و بدایع الکلام به چاپ رسیده است - ، (نیز کتاب «نگاهی به علوم قرآنی» از آثار آیت الله ملکی میانجی توسط علینقی خدایاری نگاشته شده و به چاپ رسیده است).

و آثار مخطوط ایشان عبارت است از:

6. الرشد فی المعاد 7. رساله در «حبط و تکفیر» 8. رساله در «خمس» 9. رساله در «نکاح و طلاق» 11. رساله در «احکام میت»
12. تقریرات درس اصول آیت الله میرزا مهدی اصفهانی 13. رساله هایی در معارف اهل بیت علیهم السلام و تفسیر قرآن 14. احکام الصلاه ایشان پس از عمری تلاش و کوشش در اعتلای کلمه حق، در شب جمعه 10 صفر 1419 ق (15 خرداد 1377 ش) در 95 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در روز شنبه پس از تشییع گسترده و نماز آیت الله وحید خراسانی بر آن، در

ص: 588

مجدد لنگرودی 1333 - 1418 ق

آقای حاج شیخ علیرضا ممجد یکی از علمای نامی شهرستان لنگرود - 60 کیلومتری رشت - بود، که در سال 1333 ق (1293 ش) در لنگرود زاده شد. پدرش، آیت الله حاج شیخ عبدالله لنگرودی از شاگردان آیات عظام: آخوند خراسانی، شیخ عبدالله مازندرانی و شیخ شعبان گیلانی بود.

معظم له، در سال 1305 ش به حوزه علمیه قم آمد و مطول و معالم و قوانین را نزد آیت الله شیخ محمد علی اراکی بیاموخت. سپس در سال 1319 ش به مشهد مقدس مهاجرت کرد و مکاسب را نزد آیت الله شیخ مجتبی قزوینی و شیخ هاشم قزوینی و کفایه را هم نزد آیت الله شیخ علی اکبر نوغانی فراگرفت و خود به تدریس سطوح پایین تر پرداخت. در سال 1325 ش، مجدداً به قم بازگشت و پس از تحصیل جلد دوم کفایه نزد آیت الله شیخ عبدالحسین فقیهی گیلانی، به درس خارج آیات عظام: بروجردی، سیدمرتضی لنگرودی، امام خمینی، گلپایگانی و شیخ عبدالحسین فقیهی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. آن گاه، در سال 1345 ش به زادگاهش بازگشت و به تدریس، تألیف، اقامه جماعت و ارشاد و راهنمایی مؤمنان و تفسیر قرآن اشتغال ورزید و این، 30 سال از زندگی اش را تشکیل داد. وی، فقیهی ساده زیست، خوش اخلاق و خوش برخورد و مردمی بود و در عزای اهل بیت علیهم السلام می گریست.

از آثار وی می توان از این ها نام برد:

1. حاشیه بر رسائل 2. حاشیه بر مکاسب 3. شرح کفایه الاصول 4. شرح قوانین الاصول

5. حاشیه بر شرح لمعه 6. تقریرات درس اساتید او پس از یک بیماری، در تاریخ 13 آبان ماه سال 1376 ش در 83 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش، پس از تشییع، به قم انتقال داده شد و پس از نماز آیت الله بهجت بر آن، در قبرستان نو، در جوار پدر بزرگوارش به خاک سپرده شد.

موحد ابطحی 1349 - 1423 ق

آقای حاج سید محمد علی موحد ابطحی یکی از مفاخر عالم علم و از فقهای قم و اصفهان به شمار می رفت.

فقید سعید در 28 صفرالخير 1349 ق، در اصفهان زاده شد. پدرش طیب زبردست آیت الله حاج سید مرتضی موسوی موحد ابطحی (1320 - 1413 ق) و مادرش عالمه فاضله عابده صبیبه آیت الله حاج سید محمد تقی احمد آبادی اصفهانی صاحب کتاب «مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم» بود. معظم له، در 8 سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و همراه برادرش آیت الله سید محمد باقر موحد ابطحی تا شرح لمعه را نزد پدر بزرگوارش بیاموخت. سپس رسائل و مکاسب را نزد حاج آقا رحیم ارباب و کفایه و بخشی از مکاسب را نیز در درس شیخ محمود مفید وقانون ابن سینا را نزد میرزا علی آقا شیرازی فراگرفت. در سال 1364 ق، به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و در درس های خارج آیات عظام: آقای بروجردی، حجت کوهکمری، محقق داماد، سیداحمد خوانساری و گلپایگانی و درس تفسیر و حکمت علامه طباطبایی و شیخ مهدی مازندرانی شرکت جست و بهره فراوانی از علوم عقلی و نقلی کسب کرد. در ماه ربیع الاول 1373 ق به نجف اشرف کوچید و در درس های آیات عظام: حکیم، شاهرودی، خویی، سیدعبدالهادی شیرازی

ص: 590

و سیدجمال الدین گلپایگانی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و هم زمان با تحصیل - چه در قم و چه در نجف - به تدریس و تألیف اشتغال داشت. او از وقت خویش نهایت استفاده را می کرد و در همه وقت یا می خواند و یا می نوشت. او، چه در حضر و چه در سفر، در حال بیماری و سلامتی می نوشت و لذا تألیفات فراوان از او به یادگار مانده است. جلسات منظم تدریس فقه و اصول و تفسیر در قم و نجف و اصفهان داشت و شاگردان بسیار تربیت کرد. وی از غالب اساتیدش اجازات اجتهادی و روایی داشت و به آیت الله سیدشهاب الدین مرعشی نجفی اجازه روایت بخشوده بود (که این اجازه مدبّح است، یعنی او هم از آیت الله مرعشی اجازه روایت داشت). در سال 1394 ق - پس از 20 سال تحصیل و تدریس در نجف اشرف - با بهره فراوان از علم و دانش اهل بیت علیهم السلام به قم بازگشت و بساط تحقیق و تألیف و تدریس را در حوزه مبارکه علمیه قم گسترانید و در ایام تعطیل حوزه، به زادگاهش می رفت و در آن جا به تدریس می پرداخت. از او بیش از 100 عنوان کتاب در علوم: تفسیر، فقه، اصول، رجال، حدیث، تاریخ، کلام، فلسفه، ادعیه، اجتماع و سایر مسایل اسلامی بر جای مانده است، که عبارت اند از:

الف) آثار چاپی

1. توضیح المسائل 2. مناسک حج 3. تاریخ آل زراره 4. تهذیب المقال فی شرح الرجال - شرح رجال نجاشی - (5 جلد تاکنون)

5. رساله در رؤیت هلال (تقریر درس فقه)

ص: 591

1. تفسير القرآن الكريم (ناتمام)

2. تفسير القرآن و المفسرون 3. تاويل الآيات (ناتمام)

4. احكام الآيات 5. ادب القرآن و بدائعه 6. اصول التفسير 7. انزال القرآن و تنزيهه 8. الاوزان و الهيئات و الحروف في القرآن 9. تنزيه القرآن من التحريف 10. جمع القرآن و جمّاعه 11. خصائص الرسول في القرآن 12. الدعاء في القرآن 13. الرجعه في القرآن 14. نجوم العرفان في علوم القرآن 15. معجم علوم القرآن (ناتمام) 16. الوحده الرابطه بين آيات القرآن 17. النقض على زاعمى قصور الشيعة في علوم القرآن 18. التكملة و التبيين لفهرست النديم في علوم القرآن 19. القرآن و القراءات و القراء 20. القرآن و العتره الطاهره 21. القرآن و خلق الملائكه 22. القرآن و خلق الجنّ و ابليس 23. القرآن و خلق الانسان 24. القرآن و الخلافه و النبوه و الامامه (3 ج) 25. القرآن و التمثيل و التقصيص 26. الشيعة و قرآنااتهم .

حديث و دعاء

27. الاحاديث المحرفه و الموضوعه 28. اسس الحديث و قواعده 29. الجامع الصحيح لخبار الشيعة في احكام الشريعه 30. السفينه الناجيه في شرح الصحيحه السجديه 31. شرح دعای ابى حمزه ثمالی 32. شرح دعای افتتاح 33. شرح دعای سحر 34. شرح دعای کمیل 35. شرح دعای ندبه 36. شرح زیارت جامعه کبیره 37. شرح زیارت عاشورا 38. شرح زیارت امام رضا علیه السلام

ص: 592

39 . شرح كافي - ثقة الاسلام كليني - 40 . شرح تهذيب - شيخ طوسي - 41 . شرح وافي - فيض كاشاني - 42 . شرح وسائل الشيعه - شيخ حرّ عاملي - 43 . المسانيد الاربعه عشر 44 . مصباح المتجهدين و انيس المتعبدين 45 . اليوم و الليله - ادعيه - 46 . معرفه الحديث و درايته 47 . وقائع الشهور و آدابها 48 . جمال الاسبوع في وقائع ايام الاسبوع 49 . حقيقه الدعاء و شروط اجابته 50 . الزيارات و الآداب

فقه :

51 . احياء الموات 52 . التقليد و تقليد الميت 53 . التقيه 54 . حاشيه دروس شهيد اول 55 . حاشيه عروه الوثقى 56 . حاشيه مصباح الفقيه 57 . حاشيه مقنعه شيخ مفيد 58 . حاشيه مكاسب شيخ انصاري 59 . المكاسب المحرمه 60 . حرمه الغناء و الموسيقى 61 . الرضاع 62 . شرح العروه الوثقى 63 . شرح هدايه الناسكين 64 . صلاه الجمعه 65 . الصلاه المعاده 66 . طهاره عرق الجنب من الحرام 67 . فروع العلم الاجمالي 68 . كتاب القضاء (شرح دروس) 69 . كتاب اللقطه (شرح وسيله) 70 . مشروعيه عبادات الصبي 71 . مناسك مكه و المدينه و مناسك الحج 72 . منجزات المريض 73 . النيايه 74 . القواعد الفقهييه 75 . الذباحه

اصول :

76 . هدايه العقول (شرح كفايه) 77 . قاعده لاضرر و قاعده لاتعاد و قاعده «الحرام لا يحلل الحرام» 78 . حاشيه معالم الاصول 79 . حاشيه فرائد الاصول 80 . حاشيه كفايه الاصول 81 . اصول الفقه (4 ج) 82

ص: 593

رجال :

83 . اخبار الرواه (10 ج) 84 . اصحاب الاجماع و مشائخهم 85 . شرح فهرست شيخ طوسي 86 . شرح رجال نجاشي (5 جلد مخطوط) 87 . شرح رجال كشي 88 . الصحابه المنكرون على ابي بكر 89 . الطبقات الكبرى 90 . القواعد الرجاليه 91 . مشايخ ابن ابي عمير 92 . مصادر ترجمه رواه الشيعه 93 . الممدوحون و المذمومون من الصحابه 94 . من روى عن الثقات 95 . نخبه الاثر في رجال كتاب المعبر .

كلام و عقايد و اسلام

96 . البرزخ و المعاد 97 . التوحيد 98 . الشفاعة 99 . المعراج (2 ج) 100 . النبوه الخاصه 101 . النبوه العامه 102 . الاسلام و الرقيه 103 . الاسلام و المرأه 104 . الاسلام و الوالدين والولد 105 . الاقتصاد في الاسلام 106 . الامر بالمعروف و النهي عن المنكر 107 . الجهاد في الاسلام 108 . الحكومه في الاسلام 109 . القانون في الاسلام 110 . القضاء في الاسلام 111 . المالكيه في الاسلام 112 . الاخلاق في الاسلام .

تاريخ و فلسفه

113 . حياه الرسول صلى الله عليه وآله وسلم 114 . سنن الرسول و سيرته صلى الله عليه وآله وسلم 115 . نقد فلسفه ژرژ پوستر آن فقيه بزرگ و پرکار، پس از 73 سال زندگي، شمع وجودش به خاموشي گراييد و در شب 13 رجب الخير 1423 ق (1381 ش) چشم از جهان فرويست و پيکر پاکش در شب نيمه رجب در حسينييه خویش به خاک سپرده شد.

(سيد محمود مرعشي ،

ص: 594

موحد ابطحي 1320 - 1413 ق

آقای حاج سیدمرتضی موسوی موحد ابطحي، یکی از مفاخر علمای اصفهان به شمار می رفت. معظم له در سال 1320 ق در اصفهان زاده شد نوجوانی بیش نبود که در محضر اساتید و علمای بزرگ چون حضرات: جلال الدین همایی (مطول)، شیخ علی یزدی (مغنی)، میرزا احمد شهیدی (شرح لمعه و مکاسب)، ابوالزوجه اش سیدمحمد تقی موسوی احمد آبادی (قوانین)، آقا سیدمهدی درچه ای (مکاسب)، شیخ محمد حسن نجف آبادی (رسائل)، و سیدمحمد نجف آبادی (کفایه) زانوی ادب به زمین زد و دروس سطح را فراگرفت. سپس به درس خارج حضرات آیات: سیدمحمد و سیدعلی نجف آبادی، و شیخ محمد رضا مسجد شاهی اصفهانی رفت و مبانی علمی اش را استوار ساخت. وی اکثر استفاده اش از آیت الله سیدعلی نجف آبادی بود و از او در مدت 11 سال، فقه و اصول و تفسیر و رجال را به خوبی آموخت و هم زمان از محضر آقا شیخ محمود مفید و شیخ محمد حکیم خراسانی (اسفار و شرح لمعه)، شیخ محمد باقر قزوینی (علم هیأت) میرزا علی آقا شیرازی و میرزا ابوالقاسم طبیب (علم طب) را فراگرفت و در علم طب و تشریح خبرویت کسب کرد و گاه بیماران را - مانند رعشه دست علامه طباطبایی - مداوا می کرد و از او معالجات دقیق بیماری های دشوار، بسیار دیده شد. آن مرحوم، پس از تحصیلات، رو به تدریس آورد و در مدرسه صدر به تدریس متمادی دوره سطح عالی و طب علمی پرداخت و گروهی بسیار را پرورش داد. وی پُر مطالعه و علاقمند به قرائت قرآن و کتب تفسیری بود

و همواره در طول مسیر خود به مسجد و مدرسه، قرآن می خواند و کتاب ها را مطالعه می کرد. از حضرات آیات: محدث قمی، شیخ محمد رضا اصفهانی، سیدمحمد تقی احمدآبادی، شیخ محمد حسین فشارکی و مرعشی نجفی (که این اجازه مدبج است) اجازه روایت و از آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی و بروجردی اجازه حسبه را دارا بود. از آثار ایشان، علاوه بر فرزندان عالم و دانشمندی - که اکثر آن ها صاحب تألیفات متعدد هستند - می توان از دیوان اشعار و رساله های گوناگون در حدیث، تاریخ، کلام، ادعیه و احراز، طب و زیارات را نام برد. وی در 93 سالگی در 9 جمادی الثانی 1413 ق (13 آذر ماه 1371 ش) دار فانی را وداع گفت و به اجداد طاهرینش پیوست. پیکر پاکش، پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله حاج شیخ حسن صافی اصفهانی، در داخل حرم امامزاده جعفر به خاک سپرده شد.

موسوی اصفهانی 1352 - 1428 ق

آقای حاج سیدحسن موسوی اصفهانی یکی از فضلاء حوزه علمیه قم بود. فقیه سعید در 1352 ق (1312 ش)، در آدریان - از توابع اصفهان - در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش مرحوم حجهالاسلام حاج سیداسماعیل، از خطباء و محدثین اصفهان بود، که مقدمات و ادبیات عرب را به فرزندش آموخت. معظم له، در 1366 ق به فراگیری سطوح نزد مرحوم آیت الله حاج سیدمصطفی مهدوی و آیت الله حاج شیخ جمال الدین خوانساری پرداخت و در 1369 ق به قم آمد و به تکمیل سطوح عالی پرداخت.

سپس در سال 1372 ق به کربلا مهاجرت کرد و باقیمانده سطوح عالی را نزد

حضرات آیات: حاج سیدمحمد شیرازی، شیخ محمدحسین مازندرانی، شیخ محمد شاهرودی و سیداسدالله بنی هاشمی اصفهانی به پایان برد و در سال 1375 ق رهسپار نجف اشرف شد و مبانی علمی خویش را نزد آیات معظم: شیخ کاظم تبریزی، سیدمرتضی خلخالی، سیداحمد اشکوری، میرزا علی فلسفی، شیخ صدرا بادکوبه ای، سیدعلی سیستانی، سیدهاشم حسینی تهرانی و میرزا مسلم ملکوتی استوار ساخت و پس از آن به درس های خارج امام خمینی و آیت الله العظمی خویی حاضر شد و بهره های فراوان برد. در سال 1391 ق، به دنبال اخراج ایرانیان از عراق، به ایران آمد و در زادگاهش ساکن شد و مدرسه علمیه باقرالعلوم را تأسیس کرد و در آنجا به تدریس پرداخت، سپس به قم آمد و به تألیف و تحقیق اشتغال ورزید. (شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 9، ص 355 - 356).

از آثار اوست:

1. ثقه الرواه (3 ج) که آیت الله خویی و علامه شیخ آقابزرگ تهرانی بر آن تقریظ نگاشته اند

2. الامامه والولایه 3. تقریرات درس فقه و اصول آیت الله خویی.

معظم له، در 7 محرم الحرام 1428 ق (7 بهمن 1385 ش)، در 73 سالگی درگذشت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله حاج سیدمحمد دباقر موحد ابطحی بر آن، به زادگاهش انتقال داده شد و صبح تاسوعا در مدرسه باقرالعلوم - که خود بنیاد نهاده بود - به خاک سپرده شد.

موسوی تبریزی 1354 - 1424 ق

آقای حاج سیدابوالفضل موسوی تبریزی، یکی از علما و مدرسین

ص: 597

حوزه علمیه قم به شمار بود.

فقید سعید در سال 1314 ش (1354 ق) در تبریز به دنیا آمد و پس از تحصیلات دبستان، در 1327 ش به مدرسه حسن پاشا رفت و دروس طلبگی را آغاز کرد و ادبیات و مقدمات را در آن جا فراگرفت. در سال 1331 ش به حوزه علمیه قم آمد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: منتظری (کفایه)، مشکینی (رسائل و مکاسب و اخلاق) فراگرفت و پس از آن به درس خارج اصول امام خمینی و خارج فقه آیت الله شریعتمداری حاضر شد و تقریرات بحث آن دو را انگاشت. سپس تدریس شرح لمعه و مکاسب را آغاز کرد و شاگردان بسیار پرورش داد. وی، در پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، از اعضای مؤسس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بود و نامش ذیل اعلامیه های ضد رژیم، همواره دیده می شد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از سوی مردم آذربایجان شرقی به عضویت مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری (سه دوره)، ریست دیوان عالی کشور و مشاور عالی رییس قوه قضاییه برگزیده شد.

آثار وی عبارت اند از:

1. رساله فی ولایه الفقیه 2. تقریرات درس اصول امام خمینی 3. تقریرات درس فقه آیت الله شریعتمداری (بحث صلاه) معظم له در روز دوشنبه 25 فروردین 1382 ش (11 صفر 1424 ق)، در 68 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع و نماز آیت الله میرزا جواد تبریزی بر آن، در حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

موسوی زنجانی 1343 - 1420 ق

آقای حاج سیدابراهیم احمدی موسوی زنجانی از علمای نجف اشرف به شمار بود. وی در سال 1343

ص: 598

ق (1303 ش) در روستای صابین قلعه ابهر به دنیا آمد و پس از دوران کودکی و نوجوانی به تحصیل علوم دینی روی آورد. در 18 سالگی (1360 ق) به قم مهاجرت کرد و ادبیات و معالم و شرح لمعه را نزد آیات: شیخ فرج الله واعظی هیدجی و حاج شیخ موسی زنجانی فراگرفت و پس از آن در ماه صفر 1365 ق به نجف اشرف کوچید و سطوح عالیه و فلسفه و کلام را نزد حضرات آیات: شیخ مجتبی لنگرانی (رسائل و کفایه)، سیدمحمد باقر محلاتی (جلد دوم کفایه)، سیدعبدالاعلی سبزواری (شرح منظومه و اسفار) در مدت ده سال بیاموخت. پس از اتمام سطوح، به درس خارج آیات عظام: میرزا باقر زنجانی، سیدعبدالهادی شیرازی، آقای حکیم، سیدحسین حمامی تبریزی، شیخ حسین حلّی، سیدعبدالاعلی سبزواری و به ویژه آیت الله العظمی خوبی (به مدت 16 سال) حاضر شد و بهره های فراوان در علوم فقه و اصول و رجال و تفسیر از ایشان برد. وی، هم زمان با تحصیل، به تدریس سطوح عالیه (رسائل و مکاسب و کفایه) و شرح لمعه و شرح تجرید همت گماشت و مورد عنایت مخصوص آیت الله شیخ عبدالکریم زنجانی واقع شد و پس از وفات معظم له، سال های بسیار در رواق حرم امیرالمؤمنین علیه السلام اقامه جماعت نمود.

معظم له، دارای اجازات متعدد روایی، اجتهادی و حسیبه از آیات عظام: شیخ آقابزرگ تهرانی، شیخ محمد حسین کاشف الغطاء، شیخ عبدالکریم زنجانی، سیدمحمد بغدادی، سیدمحمد شاهرودی، شیخ کاظم شیرازی، میرزا آقا اصطهباناتی، شیخ عبدالحسین رشتی و اساتیدش بود و سفرهای متعدد برای تبلیغ دین به کویت و اردن و سوریه و لبنان و عراق و ترکیه

نمود و در سال 1334 توانست در روستای صابین قلعه ابهر در مانگاه خیریه بنیاد نهد.

وی سراسر عمر شریفش را به تحصیل، تدریس، تألیف و تبلیغ دین گذراند و موفق شد تا شاگردان و کتاب های بسیار از خویش به یادگار گذارد.

برخی از آن ها عبارت اند از:

الف . کتاب های چاپی :

1 . تاریخ زنجان (علما و دانشمندان) 2 . تذکره جامع الانساب (تاریخ امامزادگان) 3 . عقائد الامامیه الاثنی عشریه 4 . اثباه الحججه و علائم الظهور 5 . کشکول 6 . تعلیقه بر شرح تجرید 7 . وسیله الدارین فی انصار الحسین علیه السلام 8 . بدایه الفلسفه الاسلامیه 9 . فقه الشیعه الامامیه 10 . فضائل اهل البیت علیهم السلام . ب . کتاب های غیر چاپی :

11 . تقریرات درس اصول آیت الله خویی (دوره کامل) 12 . تقریرات درس فقه آیت الله خویی (طهارت، مکاسب محرمه، اجتهاد تقلید) 13 . تقریرات درس فقه میرزا باقر زنجانی (عدالت) 14 . جغرافیای شهرهای ایران 15 . اساطین الشیعه (با 300 عکس) 16 . فوائد الرضویه 17 . آثار المعاصی 18 . شرح منظومه سبزواری 19 . ذکری (در مواعظ و اخلاق) 20 . خلاصه المعارف الالهیه 21 . رد بر کمونیسیم 22 . شرح حال آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی و شاگردان او 23 . شرح حال آیت الله خویی و شاگردانش 24 . شرح حال آیت الله شیخ عبدالکریم زنجانی و شاگردان وی 25 . مناسک حج (همراه با تاریخ مکه و مدینه) 26 . رساله عملیه 27 . حاشیه بر مکاسب 28 . حاشیه بر فرائد الاصول 29 . حاشیه بر کفایها لاصول آن عالم بزرگوار، در 75 سالگی، در یکشنبه

ص: 600

23 آبان 1378 (پنجم شعبان المعظم، 1420 ق) زندگی را بدرود گفت و پس از تشییع و نماز آیت الله سیدحسن موسوی شالی، در روستای «ورسه» - از دهات تاکستان - در جوار پدرش به خاک سپرده شد .

موسوی زنجانی 1347 - 1423 ق

آقای حاج سیداسماعیل موسوی زنجانی، یکی از علمای بزرگ زنجان و امام جمعه و نماینده ولی فقیه در آن شهر بود .

فقید سعید ، در حدود سال 1307 ش (1347 ق) ، در روستای «پری» از توابع زنجان به دنیا آمد . پس از کودکی و تحصیلات مکتبی در سال 1357 ق به زنجان آمد و ادبیات را آموخت. سپس در 1359 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و سطوح عالی را از محضر حضرات آیات: شیخ موسی زنجانی و سیدجمال الدین مجد (شرح لمعه)، شیخ عبدالحسین لنگرانی (قوانین)، حاج آقا مرتضی حائری و میرزا محمد مجاهدی (کفایه الاصول)، حاج سیدمحمد محقق داماد (رسائل و کفایه) بیاموخت و پس از آن به درس های آیت الله العظمی بروجردی و آیت الله سیدمحمد حجت شرکت کرد و پس از چندی به نجف اشرف کوچید و از درس های آیات عظام: حاج میرزا حسن بجنوردی و حاج میرزا هاشم آملی بهره مند شد. سپس به قم بیامد و یکسره در درس های آیت الله سیدمحمد داماد شرکت نمود و علاوه بر تحصیل، به تدریس سطوح عالی (شرح لمعه و مکاسب) و بحث های تفسیر - با دوستان و هم بحث های خویش، که سابقه ای پنجاه ساله دارد - پرداخت. اودر جریان انقلاب اسلامی، به مبارزه با رژیم پهلوی در تشکیلات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم پرداخت و نامش، در پای اعلامیه های ضد رژیم، همواره دیده می شد

ص: 601

و در همین راستا، فرزندش سیدمهدی به شهادت رسید و فرزند دیگرش سید محمود به زندان افکنده شد، تا انقلاب اسلامی به پیروزی رسید و او قضاوت در دادگاه انقلاب و مدنی خاص را پذیرفت و با شروع جنگ تحمیلی، فرزند دیگرش سیدصادق موسوی در حمله بیت المقدس به شهادت رسید و در تیر 1361 ش، به حکم امام خمینی به امامت جمعه زنجان برگزیده شد و در آن سامان به خدماتی چون: احداث مدرسه علمیه (خواهران و برادران)، مؤسسه قرص الحسنه جوادالائمه، تأسیس ستاد جهیزیه (با همکاری جمعی از متدینین)، احداث دارالقرآن و سرپرستی و تدریس حوزه علمیه زنجان موفق شد. وی، از سوی مردم به عضویت مجلس خبرگان قانون اساسی و خبرگان رهبری (سه دوره) برگزیده شد و تا پایان عمرش به خدمات دینی و اجتماعی اشتغال داشت. تألیفات وی، تقریرات درس فقه و اصول آیت الله داماد بوده است.

سرانجام، او در تاریخ شنبه 1 دی ماه 1381 ش (1423 ق) در 74 سالگی درگذشت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه در زنجان، به قم انتقال داده شد و پس از نماز آیت الله سید موسی شبیری زنجان بر آن، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

موسوی شالی 1333 - 1427 ق

آقای حاج سیدحسن موسوی شالی، یکی از علمای بزرگ منطقه قزوین و امام جمعه تاکستان بود. وی در سال 1333 ق / 1295 ش، در شال به دنیا آمد. پدرش میرزا محمد یکی از واعظان و منبری های منطقه بود که فرزندش را به تحصیل علوم دینی واداشت. نخست مقدمات را نزد مرحوم شیخ محمد باقر عاملی فراگرفت و در سال 1353 ق،

همراه پدرش به حوزه علمیه نجف رفت و از مقدمات تا پایان سطوح را نزد اساتید بنام مانند حضرات آیات: میرزا باقر زنجانی و سید محمود مرعشی شوشتری فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، سید عبدالهادی شیرازی، سید محمود شاهرودی و سید ابوالقاسم خویی حاضر شد و سال‌ها از فیض آنان بهره برد. او بیش از همه در درس‌های فقه و اصول آیت الله خویی حضور یافت و مورد توجه مخصوص ایشان بود و درس معظم له را برای گروهی تقریر می‌نمود و سطوح عالی را هم تدریس می‌کرد.

وی پس از گذشت 23 سال از اقامت در نجف و با اخذ اجازات متعدد از استادانش، در سال 1376 ق برای صله رحم به زادگاهش بازگشت و با مشاهده مشکلات و نیازهای مردم منطقه و احساس تکلیف، در شال ماندگار شد و به خدمات علمی و دینی و اجتماعی بسیار مانند: احداث ده‌ها مسجد، مدرسه، درمانگاه، حمام، جاده و غسلخانه، تبلیغ و تدریس، مبارزه با مظاهر فساد، رفع خصومات و فصل دعاوی و حل اختلافات و نزاع‌های گروهی و ایجاد صلح و وحدت بین مردم موفق شد.

او سپس در قزوین ماندگار شد و به احیای مدارس و موقوفات و تربیت و تدریس طلاب پرداخت و در جریان انقلاب اسلامی ایران فعالانه شرکت داشت و با سخنرانی‌های خود در شهرهای مختلف و به راه انداختن راهپیمایی‌ها و اجتماعات گوناگون، به مبارزه با رژیم پهلوی برخاست. در سال 1358 ش، از سوی امام خمینی به امامت جمعه

تاکستان و از سوی مردم استان قزوین به نمایندگی سومین دوره مجلس خبرگان برگزیده شد .

از آثار اوست :

1 . تقریرات درس فقه آیت الله خوئی 2 . تقریرات درس اصول آیت الله خوئی 3 - نوشتارهای بسیار در تفسیر قرآن 4 . نوشتارهای گوناگون در مسائل کلامی . سرانجام آن عالم عالی مقام ، در 91 سالگی ، در سحرگاه شنبه 19 رجب 1427 ق برابر با 3 مرداد 1385 ش بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه با حضور ده ها هزار نفر ، و نماز آیت الله نوری همدانی بر آن ، در زادگاهش در قبرستان عمومی « شال » به خاک آرمید .

موسوی شبستری 1334 - 1420 ق

آقای حاج سیدعبدالله موسوی شبستری از دانشمندان و فقیهان قم به شمار می رفت.

وی در سال 1334 ق در شهرستان شبستر - هشت فرسخی تبریز - در خانواده ای دانا و مؤمن دیده به جهان گشود. پدرش ثقهالاسلام سیداسدالله فرزند میربابا شبستری از روحانیان معروف خطه شبستر به شمار می رفت.

وی پس از طی تحصیلات دوره ابتدایی در سال 1350 ق به تحصیل علوم دینی روی آورد و مقدمات و علوم ادبی را نزد پدر خود و علامه میرزا رسول هریسی، و کتاب های مطول، شرح شمسیه و شرح منظومه را نزد آیت الله سیدمرتضی شبستری فراگرفت.

در سال 1356 ق به حوزه علمیه تبریز پیوست و در مدرسه طالبیه مشغول تحصیل دروس سطح گردید. وی شرح لمعه را نزد علامه شیخ ابراهیم بادکوبه ای و علامه سیدعلی مولانا تبریزی خواند و کتاب قوانین الاصول و متون کتب درسی دیگر را نزد حضرات آیات: میرزا محمود دوزدوزانی، سیدمرتضی خسروشاهی، شیخ حسین شنب غازی و

ص: 604

میرزا محمد توتونچی به پایان برد.

آیت الله شبستری در اواخر سال 1360 ق به حوزه علمیه قم رهسپار شد و باقی مانده شرح لمعه را نزد آیت الله سیدشهاب الدین مرعشی به پایان رساند و دروس خارج فقه و اصول را در محضر فقهای چون: سیدمحمد حجت کوهکمری، سیدمحمدتقی خوانساری، میرزا محمد فیض قمی، سیدصدرالدین صدر، شیخ محمد کبیر قمی، شیخ عباسعلی شاهرودی و شیخ عبدالنبی اراکی و دروس کلام و حکمت را از محضر علامه طباطبایی به نحو احسن استفاده نمود.

در سال 1366 ق جهت معالجه به تهران رفت و در پی درخواست عده ای از مؤمنین در مسجد حاج میرزا احمد واقع در خیابان مولوی به وظایف دینی اشتغال ورزید. وی در تهران از تحصیل بازماند و در دروس حضرات آیات: شیخ علی مدرس تهرانی (خارج کفایه)، شیخ محمدتقی آملی، سیداحمد خوانساری و سیدابوالحسن رفیعی قزوینی (علاوه بر فقه و اصول، در دروس حکمت نیز) استفاده کرد.

نامبرده علاوه بر اشتغال به وعظ و ارشاد در مرکز، در شهرهای قزوین و شبستر و حومه آن ها به انجام فعالیت های مذهبی می پرداخت، و در تهران همراه با آیت الله سیدمرتضی وحیدی شبستری و افراد خیر اقدام به تجدید بنای (مسجد سپهسالار) واقع در خیابان چراغ برق نمود.

وی در سال 1394 ق و پس از گذشت 28 سال خدمت و ارشاد در تهران به مشهد مقدس رهسپار شد. ایشان پس از ورود اقدام به تدریس فقه و اصول و گفتن تفسیر قرآن مجید نمود. مدتی هم در حرم مطهر (دارالسلام) به اقامه جماعت و هدایت اشتغال داشت.

معظم له در اوایل سال 1416 ق به حوزه علمیه قم آمد

ص: 605

و به گفتن تفسیر و اقامه مراسم مذهبی اشتغال داشت و غالباً بر اثر کسالت و شدت بیماری در منزل بستری بود.

آثار ایشان عبارت اند از:

1. مصباح الهدایه یا مفتاح السعاده، جلد اول این اثر پیرامون نبوت و جلد دوم آن پیرامون امامت می باشد

2. زبده الأحكام (رساله عملیه)

3. کتاب الأربعین (شرح چهل حدیث عرفانی و اخلاقی)

4. الألفاظ الالهیه فی الخطابات القرآنیه 5. درایه الحدیث 6. صیغ العقود 7. نماز شب 8. النکاح و الطلاق 9. سوانح حیات (شرح حال خود و بخشی از خاطرات)

وی صبح روز چهارشنبه 17 صفر 1420 ق (12 خرداد 1378 ش) درگذشت و پیکرش عصر پنجشنبه تشییع و پس از نماز آیت الله سیدمحمد وحیدی در ابتدای قبرستان ابوحمسین به خاک سپرده شد.

(با استفاده از نوشتار آقای عبدالحمسین جواهر کلام)

موسوی همدانی 1344 - 1421 ق

آقای حاج سیدمحمدباقر موسوی همدانی، یکی از عالمان و فقیهان حوزه علمیه قم به شمار بود. فقید سعید در چهارم محرم الحرام 1344 ق (1304 ش)، در همدان زاده شد. پدرش آیت الله سیدهادی بیجاری گروسی (1292 - 1372 ق) یکی از علما و مدرسین سطوح حوزه علمیه همدان و صاحب کتاب اخلاقی «لسان الغیب» بوده است، که در صفای باطن و روشنی ضمیر و معرفت و فضایل اخلاقی زبانزد همگان بود. معظم له، تحصیلات ابتدایی را در شهر بیجار آموخت. سپس، در سال 1320 ش پس از زیارت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام و استعانت از آن امام همام به قصد تحصیل علوم دینی رهسپار حوزه علمیه قم شد و در مدرسه دارالشفی

ص: 606

سکونت گزید و در کمال فقر و فاقه و با زحمت و مشقت فراوان به آموختن ادبیات و منطق اشتغال جست. او، برای معالجه برادرش - که در اثر رطوبت حجره و غذای ناکافی به بیماری سردرد شدید مبتلا شده بود - به تهران رفت و در مدرسه مروی، نزد حضرات آیات: شیخ عبدالرزاق قاینی و شیخ محمدتقی آملی کتاب ریاض و کفایه الاصول را فراگرفت. در سال 1325 ش - که آیت الله العظمی بروجردی به قم آمد و با ورودش، حوزه علمیه قم جان دوباره به خود گرفت - همراه با استادش آیت الله قاینی، به قم آمد و نزد حضرات آیات: استاد شهید مطهری (مطول) و حاج آقا روح الله کمالوند خرم آبادی (مکاسب) را فراگرفت و پس از آن در درس فقه و اصول آیت الله بروجردی و درس اصول امام خمینی و درس تفسیر علامه طباطبایی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و در همان زمان مورد توجه بسیار علامه طباطبایی قرار گرفت.

معظم له فقیهی مهذب و خودساخته، متواضع، خوش اخلاق، خوش برخورد، سلیم النفس و ساده زیست و مصداق یک روحانی با کمال بود و آثار تربیت علامه طباطبایی در رفتار و کردارش نمایان بود. وی سالیان بسیار در انجمن خیریه حمایت از ایتم و مؤسسه خیریه الزهراء علیها السلام (قم) منشأ خدمات فراوان به یتیمان و مستمندان بود.

برخی از تألیفات آن مرد بزرگ عبارت اند از:

1. ترجمه تفسیر المیزان (40 ج) معظم له این ترجمه را به درخواست و تشویق علامه طباطبایی انجام داد و بیش تر مطالب آن را با مؤلف در میان نهاده و ترجمه دقیق و امین آن

را ارایه داد و همه آن (40 ج) مکرر به چاپ رسیده است

2. ترجمه تحریرالوسیله (3 ج) 3. ترجمه قصص قرآن و داستان انبیاء (با همکاری استاد علی اکبر غفاری)،

4. درس هایی از اصول عقاید 5. تفسیر سوره حمد 6. محرم از دیدگاه عارفان 7. پاسخ به پرسش ها (2 ج) 8. علی علیه السلام در کتب اهل سنت 9. جواب به شبهات وهایی ها در مورد عزاداری امام حسین علیه السلام 10. الدر الباهر من فقه الجواهر (10 ج) وی، در تاریخ چهارشنبه عید فطر 1421 ق (7 دی ماه 1379 ش) در 75 سالگی چشم از جهان فرو بست و به موالیان و اجداد طاهرینش پیوست. پیکر پاکش صبح روز پنجشنبه پس از تشییع و نماز آیت الله نوری همدانی بر آن، در حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد و در غم فقدانش پیام تسلیتی از سوی مقام معظم رهبری صادر شد.

موسوی هندی 1352 - 1419 ق

آقای سیدفاضل موسوی یکی از محققان علم نسب و طب اسلامی بود.

پدرش ثقهالاسلام سیدنجف شاه، نماینده تام الاختیار آیت الله سیدابوالحسن اصفهانی در شبه قاره هند و یکی از افراد نیکوکار و سرشناس آن خطه بود. نسب وی به علامه سیدمحمد شمس الدین عراقی معروف به «مکسرالأصنام» می رسد که دارای مزار متبرکی در کشمیر است.

فقید سعید در شهر شمالا واقع در هندوستان به سال 1352 ق در خانواده ای مؤمن و دانا دیده به جهان گشود و پس از طی دوران کودکی نحو و صرف را نزد شیخ محمدرضا توحیدی دشتی آموخت و آن گاه وارد مدارس دولتی شد. در

پی تقسیم هند و پاکستان در سال 1366 ق، همراه با سایر افراد خانواده اش به پاکستان منتقل شد و دوره دبیرستان را به انجام رسانید و در پی درگذشت پدر خود در سال 1369 ق جهت انجام مراسم خاکسپاری در عتبات عالیات، در نجف اشرف اقامت گزید .

او در سال 1400 ق در پی فشارهای دولت عراق، به کراچی پاکستان مهاجرت کرد و مدتی چند در آن سامان اقدام به تأسیس در مانگاه کوثر و داروخانه حضرت زهرا علیها السلام نمود. آن گاه به حوزه علیمه قم رهسپار شد و دروس دینی را از نو آغاز کرد. ادبیات و قسمتی از شرح لمعه را نزد سیدعلی مؤمن اصفهانی و شیخ غلامرضا عرفانیان خراسانی آموخت و دوره سطح را نزد استاد مصطفی نورانی اردبیلی به انجام رسانید و مدتی هم در دروس خارج حضرات آیات: میرزا جواد تبریزی و وحید خراسانی شرکت جست. ایشان در سال 1412 ق به کراچی بازگشت، و به خدمات دینی مانند: اقامه نماز جمعه و امامت جماعت مسجد خوجه شیعه اثنا عشریه، و نیز ریاست دانشکده امامیه کراچی و سایر وظایف دینی پرداخت.

استاد موسوی از سن جوانی به انساب علویین علاقه خاصی داشت، به همین خاطر در سال های آخر عمر خود و پس از گردآوری کتاب های زیادی در این فن، اقدام به پیاده کردن مطالب به صورت مشجرات نمود که موفقیت و شهرت خوبی از این راه به دست آورد، و توانست بسیاری از مشجرات خطی و کم یاب را در مجموعه بزرگ خود « الشجره الطیبه » به چاپ برساند، و از مفقود یا تلف شدن آن ها جلوگیری کند .

1. الشجره الطیبه، در چند جلد. شامل مشجرات سادات حسنی و حسینی و موسوی و رضوی و نیز اطلاعات متفرقه

2. الطب الاسلامی المقارن، در معرفی گیاهان دارویی به زبان علمی و تطبیق آن با آیات و روایات اسلامی

3. تاریخ کشمیر و اسرته الموسویه 4. فضائل اهل البیت علیهم السلام من طرق العامه 5. رمضان مبارک 6. خطبه های نماز جمعه کراچی. او در دو سه سال اخیر زندگانی خود از بیماری سختی رنج می برد، ولی با همان حال بیماری از کارهای و تحقیقی خود دست نکشید و همواره در خدمت مردم بود. در روز دوشنبه چهارم ربیع الاول 1419 ق (هشتم تیر 1377 ش) در شهر کراچی در سن 67 سالگی بدرود زندگی گفت و پیکرش پس از تشییع در قبرستان (علی باغ) آن شهر به خاک سپرده شد.

(برگرفته از مقاله: آقای عبدالحسین جواهر کلام)

مولانا 1343 - 1425 ق

آقای حاج سیدابوالحسن مولانا یکی از علمای مشهور تبریز بود. معظم له، در روز چهارشنبه 27 جمادی الاول 1343 ق (سوم دی 1303 ش)، در نجف اشرف زاده شد. پدرش آیت الله حاج سیدعلی مولانا (1320 - 1392 ق) از اعظام علمای تبریز و از شاگردان آیات عظام: آقا ضیاء عراقی، شیخ محمد حسین اصفهانی، شیخ احمد و شیخ محمد حسین کاشف الغطا و نویسنده ده ها کتاب، مانند: مرآه الحج، درّ منظوم، نصابیح المعصومین، تعدیل المیزان و آثار المعاصی، و او فرزند آیت الله العظمی سید محمد مولانا (1294 - 1363 ق) - از شاگردان آیات عظام: فاضل شرایبانی، شریعت اصفهانی، شیخ هادی طهرانی و آقا رضا تبریزی - و

مؤلف ده ها کتاب علمی مانند: مفتاح المطالب (شرح مکاسب)، مصباح الوسائل (شرح رسائل)، تفسیر الوجیز و مصباح السالکین و او فرزند عالم ربانی آقا سید عبدالکریم بوده است .

فقید سعید در کودکی (1346 ق) همراه پدر بزرگوارش به تبریز مهاجرت کرد و پس از دوران کودکی، مقدمات و ادبیات را از والدش و میرزا علی اکبر نحوی اهری فراگرفت (1360 ق) و پس از آن در سال 1362 ق، به حوزه علمیه قم آمد و دروس سطح را نزد حضرات آیات: شیخ موسی زنجانی (شرح لمعه و رسائل)، سید محمدباقر سلطانی (مکاسب)، سیداحمد خوانساری، گلپایگانی و مرعشی نجفی (جلدین کفایه الاصول) را بیاموخت و هم زمان اسفار و شرح منظومه را هم از علامه طباطبایی فراگرفت، و پس از آن به درس های خارج فقه و اصول آیات عظام: بروجردی، حجت کوهکمری، امام خمینی و محقق داماد حاضر شد و بهره های فراوان برد. او از حضرات آیات: خوبی، مرعشی نجفی، محمدصالح حائری سمنانی و شیخ آقا بزرگ تهرانی اجازه روایت حدیث گرفته بود. معظم له، در سال 1376 ق، به موطن پدری اش بازگشت و به خدمت علمی و دینی همانند: تألیف، تدریس، امامت جماعت در مسجد استاد و شاگرد و افتاء پرداخت و حدود نیم قرن به جهاد علمی و خدمت به مردم اشتغال داشت.

از آن فقیه والا مقام آثاری بر جای مانده، که برخی از آن ها عبارت اند از:

- 1 . توضیح المسائل 2 . حاشیه بر منهاج الصالحین 3 . حاشیه رسائل 4 . حاشیه مکاسب: درر المطالب 5 . داستان های راستین (2 ج)
- 6 . مهدی نجات دهنده بشر 7 . راهنمای دین در اصول

دین 8 . پیامبر اسلام و کثرت همسران 9 . الحلیه فی حرمه حلق اللحیه 10 . النجم الزاهر فی صلاه المسافر: تقریر بحث آیت اللہ حجت
11 . چهل حدیث 12 . انیس الابرار در وظایف اخیار 13 . درس هایی از اخلاق اسلامی 14 . درّ تابناک در کلمات 14 معصوم 15 .
مسأله ولایت فقیه 16 . پاسخ به سؤالات 17 . تحقیق و تعلیق بر احسن الدلالات علامه حائری سمنانی معظم له در 80 سلگی، در روز
پنجشنبه 7 خرداد 1383 ش (7 ربیع الثانی 1425 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش روز جمعه با حضور هزاران نفر، تشییع و پس از
نماز برادرش مرحوم حجهالاسلام و المسلمین حاج سیدابوالقاسم مولانا بر آن، در وادی رحمت به خاک سپرده شد.

مولوی قندهاری 1319 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد حسن مولوی در هفدهم ربیع الاول سال 1319 (1276 ش) در خانواده ای مذهبی در قندهار دیده به جهان گشود.
پدرش میرزا محمد اکبر و پدر بزرگش آقایوسفعلی اصالتاً اهل شیراز بودند و سال ها بعد به افغانستان مهاجرت کردند.

آغاز جوانی وی به فراگیری مقدمات علوم دینی سپری شد و از همان اوان به وعظ و ارشاد و هدایت مردم اشتغال ورزید و همواره در
خدمت دین مبین بود. در آن دیار نمایندگی آیت اللہ سیدابوالحسن اصفهانی داشت. وی در سال 1349 ق به شهر علم و دانش نجف
اشرف مهاجرت کرد و به تکمیل و تهذیب نفس و پرورش روح و دستگیری و ارشاد طالبین پرداخت. ایشان هم چنین به تألیف و تصنیف
و سرودن اشعار علاقه داشت و توانست آثار ارزشمندی نیز از خود به یادگار بگذارد. اقامت او در جوار

مولای متقیان امیر مؤمنان علیه السلام چند سالی طول کشید و در این مدت توانست از محضر آیات عظام: میرزا محمد حسین نائینی، آقا ضیاء عراقی، سیدعلی قاضی، شیخ محمدحسین کاشف الغطا و سیدابوالحسن اصفهانی بهره های علمی جوید. وی پس از مدتی تحصیل از سوی مراجع عظام به عنوان وکیل تام الاختیار روانه کشورهای هند، پاکستان و افغانستان شد و طی چهل سال اقامت در این کشورها، خدمات شایان توجهی ارائه کرد.

مولوی پس از چهل سال، مجدداً راهی عتبات شد و این بار از محضر آیات: حاج سیدابراهیم اصطهباناتی، سیدحسین حمامی، سیدعبدالهادی شیرازی، سید محمود شاهرودی و سیدعبدالله شیرازی کسب فیض کرد.

در سال 1391 ق بر اثر فشارهای دولت عراق، به ایران مهاجرت کرد و در جوار امام هشتم علیه السلام در ارض مقدس خراسان اقامت گزید و به وظایف دینی و علمی خود ادامه داد.

وی مجلس درس اخلاق و معارف الهی را هر روز در منزل خود واقع در جوار گنبد خشتی برگزار می نمود و مردم از انقباس و برکات ایشان بهره مند می گردیدند.

وی به ادبیات و اشعار عرب علاقه وافر داشت. اشعار بسیاری از بزرگان ادب را به خاطر سپرده بود و از آن ها به عنوان شاهد نصیحت و پند می خواند. خود او نیز در مناسبات مختلف اشعاری به زبان فارسی می سرود و «حَسَن» تخلص می کرد.

آثار قلمی وی عبارت اند از:

1. بیست و ششم رجب (قصیده ای است در اثبات ایمان ابوطالب علیه السلام)

2. جوان مرد پرنده، در شرح حال حضرت جعفر طیار علیه السلام

3. فهرست مراقب مقدسه شام و حلب و شرق

ص: 613

اردن 4. شکایات منظوم 5. غبار نجف (درباره حقیقت معاد جسمانی به صورت مفصل و استدلالی)

6. کوه یاقوت (درباره تاریخ و عظمت کعبه شریفه نوشته شده و در پایان رساله نیز منظومه ای در مناسک و اعمال حج سروده است)

7. گلزار قندهار (درباره مزارات متبرکه موجود در قندهار و مناطق مجاور آن در دو جلد به چاپ رسیده است)

8. طاووس أهل الجنة فی الآيات النازله بالامام الحجه (عج) 9. روضات الفردوس فی مزارات العراق 10. آب سناباد در مدایح أهل بیت علیهم السلام 11. شانزده مقاله در حل مسأله مشکل 12. رساله السبع المثانی، در تفسیر سوره حمد 13. نظم زیاره الجامعه 14. ایمان ابوطالب (رض) 15. تربت کربلاء وی پس از یک قرن زندگی در ربیع الثانی 1419 ق مطابق با مرداد 1377 ش در مشهد مقدس چشم از جهان فرو بست. پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و اقامه نماز توسط آیت الله بهجت در صحن مطهر حضرت امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

(برگرفته از مقاله: آقای عبدالحسین جواهر کلام)

مهدوی دامغانی 1352 - 1424 ق

آقای حاج شیخ محمدرضا مهدوی دامغانی، یکی از علمای مشهور مشهد مقدس به شمار بود.

فقید سعید در آخر ماه صفر 1352 ق (7 تیرماه 1312 ش)، در مشهد مقدس زاده شد. پدرش آیت الله حاج شیخ محمد کاظم دامغانی (1316 - 1402)، از اعظم شاگردان آیات عظام: میرزا مهدی اصفهانی، میرزا محمد آقازاده خراسانی و حاج آقا حسین طباطبایی قمی و از بزرگان علمای مشهد مقدس بوده است.

آن مرحوم، پس از رشد و دوران

ص: 614

نوجوانی، ادبیات عرب را از ادیب نیشابوری ثانی آموخته و در سال 1370 ق به فراگیری سطوح (معالم و قوانین و شرح لمعه) در محضر آیات: شیخ عبدالنبی کجوری و حاج میرزا احمد مدرس یزدی پرداخت و در سال 1373 ق، سطوح عالیہ را از پدر بزرگوارش و حاج شیخ هاشم قزوینی فراگرفت و هم زمان به تدریس ادبیات و دروس سطح پرداخت. با ورود آیت اللہ العظمی میلانی به مشهد مقدس در سال 1373 ق، یکسره به بحث فقه و اصول آن فقیه بزرگ حاضر شد و تا پایان عمرش (رجب 1395 ق)، به مدت 22 سال از معظم له بهره برد و زندگی خود را یکسره وقف تدریس و تحصیل نمود. او از سال 1390 ق به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت و گروه فراوانی از فضلائی حوزه مشهد را تربیت کرد و هم زمان به اقامه جماعت در «مسجد الحجہ» و بیان تفسیر قرآن - تا آخرین روزهای عمر شریفش - اشتغال داشت. وی از آیت اللہ العظمی سید محمود شاهرودی، اجازه اجتهاد داشت و پس از وفات آیت اللہ خوبی، گروهی از مؤمنین از او درخواست رساله عملیہ نمودند که او با مناعت طبع، از آن صرف نظر کرد و آنان را به علمای دیگر ارجاع می داد. فقید سعید، نزدیک به 40 سال، در شب های شنبه به تفسیر قرآن کریم اشتغال داشت، که دوره اول آن 34 سال به طول انجامید و در ابتدای دوره دوم تفسیر بود که بر فراز منبر جان به جان آفرین تسلیم کرد. او در 10 سال آخر عمر مبارکش، ماه های رجب و شعبان را روزه می گرفت و به ماه

مبارک رمضان متصل می کرد و حالات دعا و گریه او زبانزد همگان بود. مکرر به زیارت حج بیت الله الحرام به نیابت از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، مشرف شد و جلسات متعدد در اسرار و مناسک حج، سخنرانی نمود که همه آن ها در قالب سی دی و کاست منتشر شده است.

برخی از تألیفات او عبارت اند از:

1. تفسیر سوره انسان 2. تفسیر سوره احزاب 3. تفسیر سوره اعلی 4. تقریرات درس اصول آیت الله میلانی 5. صدها نوار سخنرانی در تفسیر قرآن 6. نوارهای درس خارج فقه (مباحث: حج، وصیت، نکاح).

آن عالم بزرگوار در 70 سالگی، در شب شهادت رییس مذهب، امام جعفر صادق علیه السلام، در شب 25 شوال 1424 ق (28 آذر 1382 ش) بر فراز منبر و در حال گفتن تفسیر قرآن، بدرود حیات گفت و بنابر وصیت خویش، در کتابخانه شخصی خویش مدفون شد.

مهدوی لاهیجی 1313 - 1413 ق

آقای حاج شیخ مهدی مهدوی لاهیجی، در شب نیمه ماه شعبان المعظم 1313 ق در نجف اشرف زاده شد. پدرش حجهالاسلام آقا شیخ حسین لاهیجی، از دانش آموختگان نجف بود که در 1315 ق همراه خانواده اش به لاهیجان بازگشت و فرزندان خود - آیت الله حاج شیخ محمد و آیت الله حاج شیخ مهدی مهدوی - را به تحصیل علوم دینی گمارد. فقیه سعید، ادبیات و مقدمات علوم را نزد شیخ بهاءالدین لاهیجی و شیخ عبدالرحیم درگاهی و شیخ عبدالحسین کوشالی فراگرفت. در 1337 ق به حوزه علمیه نجف رفت و علوم بلاغت و اخلاق و عرفان از آیت الله شیخ مرتضی طالقانی و شمس کرمانشاهی و سطوح فقه و

ص: 616

اصول را از شیخ حبیب الله اردبیلی و شیخ علی اکبر خوانساری، و سطوح عالیہ را از حضرات آیات: شیخ ابوالحسن مشکینی، میرزا آقا اصطهباناتی و شیخ محمد حسین تهرانی، و علم کلام و فلسفه را از حضرات آیات: میرزا احمد آشتیانی، شیخ محمد جواد بلاغی و شیخ محمد حسین کاشف الغطاء فراگرفت. آن گاه به درس های خارج فقه و اصول آیات عظام: میرزای نایینی، آقا ضیاء عراقی، سید ابوالحسن اصفهانی، شیخ شعبان گیلانی و میرزا آقا اصطهباناتی شرکت کرد و مبانی علمی اش استوار ساخت.

در 1356 ق به زادگاهش بازگشت و به خدمات دینی و اجتماعی مانند: اقامه جماعت، وعظ و ارشاد، احیای مدرسه دینی جامع لاهیجان، ساختمان ده ها مسجد و مدرسه و جاده و پل و انجمن ها و هیئات مذهبی، تربیت ده ها شاگرد و تأسیس حوزه علمیه همت گمارد. صبر و بردباری، زهد و تقوا و ساده زیستی، حافظه شگفت و دقیق، پیاده روی و کار در مزرعه خودش و علاقه بسیار به ساحت مقدس امام زمان علیه السلام از ویژگی هایش بود و با تأسیس انجمن مذهبی صاحب الزمانی علاقه خود به امام زمان را نشان داد. معظم له به هنگام دستگیری و زندانی شدن حضرت امام در سال 1342 ش در اعتراض به رژیم و حمایت از مرجعیت امام به همراهی آیت الله ضیابری و آیت الله بحر العلوم (از علمای رشت) به تهران مهاجرت کرد و با شروع حرکت توفنده مردم در جهت محور رژیم ستمشاهی از هر گونه پشتیبانی و همیاری ملت دریغ نورزید و با کھولت سن در تظاهرات شرکت می کرد.

او از تمام اساتیدش و آیات عظام: بروجردی، حکیم، شاهرودی، سید جمال گلپایگانی و سید عبدالهادی شیرازی

برخی از کتاب هایش عبارت اند از:

1 . حقیقه البیع و المعامله 2 . قاعده التجاوز و الفراغ 3 . قاعده تجاوز ، (این سه کتاب ، به چاپ رسیده است)

4 . حاشیه عروه 5 . حاشیه مکاسب 6 . حاشیه رسائل 7 . رساله های گوناگون در: صرف، نحو، منطق، فقه، اصول و ریاضیات

8 . تقریرات درس اساتید آن مرحوم در روز جمعه 30 مرداد 1371 ش (21 صفر 1413 ق) در یکصد سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و بی نظیر و نماز آیت الله امینیان بر آن، در حسینیه مدرسه جامع لاهیجان به خاک سپرده شد.

میرجهانی 1319 - 1413 ق

آقای حاج سیدمحمد حسن میرجهانی طباطبایی اصفهانی در ذی القعدة 1319 ق در روستای محمّدآباد اصفهان دیده به جهان گشود. پنج ساله بود که به مکتب رفت و تا هفت سالگی، قرآن، خواندن و نوشتن و برخی از کتاب های فارسی را فراگرفت و پس از آن به آموختن ادبیات عرب پرداخت و سپس برای ادامه تحصیل به اصفهان آمد و در مدرسه صدر نزد معلم حبیب آبادی (صاحب مکارم الآثار) و اساتید دیگر چون: آیت الله سیدابوالقاسم دهکردی و آیت الله حاج شیخ محمد علی فتحی دزفولی، به تکمیل معلومات خود پرداخت و با اتمام سطوح عالی به محضر آیات عظام: شیخ محمدرضا مسجد شاهی (صاحب نقد فلسفه داروین) و آخوند ملا محمد حسین فشارکی شتافت و مبانی فقهی و اصولی خود را در درس آن دو بزرگ استوار ساخت.

ایشان در سال 1346 ق به نجف رفت و به استفاده از محضر پر فیض آیات عظام: آقا ضیاء

عراقی، سید ابوالحسن اصفهانی و شیخ عبداللہ مامقانی پرداخت در سلک خواص اصحاب آیت اللہ اصفهانی درآمد. پس از سالی چند، برای ترویج دین به اصفهان و پس از فوت پدر بزرگوارش (علامه میر سیدعلی محمد آبادی اصفهانی) به مشهد مقدس رفت و چندی پس از آن به تهران آمده و به رهبری فکری تشنگان علم و دانش، اقامه جماعت، تألیف و تصنیف و وعظ و ارشاد اشتغال ورزید.

آن مرحوم پس از 94 سال زندگی و ارایه ده ها خدمت دینی و مذهبی، در روز چهارشنبه 25 آذر 1371 (21 جمادی الثانی 1413) بدرود حیات گفت و در مسجد جامع اصفهان، در جوار مقبره علامه مجلسی، به خاک خفت.

از ویژگی های آن فرزانه مرد، عشق ب آستان اهل بیت علیهم السلام، زهد و قناعت، تقوا و تهجد، مداومت بر اذکار و اوراد، همت بلند و فنای در حضرت بقیه اللہ علیہ السلام را می توان نام برد. برخی از آثارش - که شاهد اطلاعات وسیع و معلومات گسترده اش در علوم گوناگون است - عبارت اند از:

1. مصباح البلاغه - مستدرک نهج البلاغه - (2 ج)
2. کنوز الحکم و فنون الکلم - خطبه ها و سخنان امام مجتبی علیہ السلام
3. روایح النسمات - شرح دعای سمات -
4. نوائب الدهور - در علایم ظهور - (4 ج)
5. ولایت کلیه (2 ج) 6. لوامع النور فی علائم الظهور (عربی) 7. دیوان اشعار (گنجینه سرور)
9. گنج رایگان (در علوم غریبه)
10. سعادت ابدی 11. الدرّ المکنون (در تاریخ ائمه اطهار، به عربی)
12. احکام رضاع 13. رساله در نجوم

و فلکیات 14 . شهاب ثاقب 15 . الجنه العاصمه (زندگانی حضرت فاطمه علیها السلام)

16 . مقامات اکبریه (زندگانی حضرت علی اکبر علیه السلام)

17 . مقالاد الجنان (ادعیه و زیارات)

18 . ذخیرہالمعاد (ادعیه و آداب ساعات)

19 . انساب سادات 20 . تفسیر بعضی از سوره های قرآن 21 . البکاء علی الحسین علیه السلام 22 . سبیکه الذهب فی اثبات النسب

میرخای 1330 - 1414 ق

آقای حاج سیداحمد میرخانی، یکی از مفاخر علمای تهران به شمار می رفت. وی در حدود سال 1330 ق (1290 ش) در خانواده علم و تقوا در تهران زاده شد. پدرش حجهالاسلام حاج سید مصطفی میرخانی از عالمان مشروطه خواه و نماینده صنف سمسار تهران در نخستین دوره مجلس شورای ملی بود. پس از کودکی و یادگیری خواندن و نوشتن، به تحصیل علوم دینی روی آورد، در 1308 ش برای دیدار پدر به نجف رفت، و آن گاه مقدمات را در کربلا نزد شیخ محمود کلباسی فراگرفت. در 1309 ش به زادگاه خود بازگشت و چند سال ماندگار شد و به کار پرداخت. در 1315 ش به حوزه علمیه مشهد رفت و ادبیات را نزد ادیب نیشابوری، و شرح لمعه و معالم و قوانین را نزد آیت الله آقا سیداحمد مدرس یزدی، و مکاسب و رسائل را در تهران در محضر حضرات آیات: شیخ محمد تقی آملی و میرزا مهدی آشتیانی فراگرفت. سپس به قم آمد و به درس آیات عظام: بروجردی، سیدصدر الدین صدر و سیدمحمد حجت رفت و مبانی علمی اش را استوار ساخت. در 1333 ش به تهران بازگشت و به خدمات بسیار، از جمله: اقامه جماعت (در مسجد ولی عصر علیه

ص: 620

السلام)، تکمیل ساختمان مسجد و بنیاد کتابخانه ولی عصر علیه السلام، مکتب بانوان، بنیاد خیریه ولی عصر، مؤسسه صدوق (برای پرورش ایتم و کودکان بی سرپرست در شهر ری)، احداث مساجد و حمام ها و غسلخانه در روستاهای اطراف تهران، کرج، شهریار، اعزام مبلغ به اطراف تهران، تألیف و نشر کتاب های دینی، اقامه مجالس مذهبی در عصرهای جمعه، تشکیل مجالس دعای ندبه در صحن حضرت عبدالعظیم علیه السلام توفیق یافت .

برخی از آثار چاپ شده اش عبارت اند از:

1 . شرح زیارت عاشورا - که بسیار مفصل و آکنده از فواید گوناگون علمی است -

2 . سیر حدیث در اسلام 3 . آیات الاحکام (5 ج) - با مقدمه و اهتمام: استاد آقای علی دوانی 4 . تاریخ اجتهاد و تقلید 5 . تفسیر سوره مرسلات و هل اتی .

و آثار مخطوط و آماده چاپ وی عبارت اند از:

6 . شرح اصول کافی (2 ج) 7 . تفسیر سوره حمد (2 ج) 8 . تفسیر سوره نساء (2 ج) 9 . تفسیر سوره یوسف (2 ج) 10 . تفسیر سوره های: اعراف، یاسین، واقعه، مدثر، مزمل، قیامت 11 . نماز شب 12 . کشکول 13 . ترجمه لثالی الاخبار (2 ج) 14 . ترجمه جلد 9 بحار الانوار 15 . مجموعه منبرها 16 . مباحثی در دفاع از ولایت 17 . رساله های چاپ نشده 18 . مقدمه قرآن آن عالم ربانی پس از 82 سل زندگی سراسر تلاش و کوشش، در مهر ماه 1372 (5 جمادی الاولی 1414 ق) چشم از جهان فرو بست و به اجداد طاهرینش پیوست.

میلانی 1336 - 1425 ق

آقای حاج سیدنورالدین حسینی میلانی، یکی از علمای

ص: 621

مشهور شهر ری و امام جماعت حرم حضرت عبدالعظیم علیه السلام بود. فقید سعید در 14 شوال 1336 ق (1296 ش) در نجف اشرف زاده شد.

پدرش مرجع بزرگ شیعه آیت الله العظمی سید محمدهادی میلانی (1313 - 1395 ق)، مشهورتر از آن است که در این مختصر بگنجد. معظم له، در 1355 ق، همراه والد بزرگوارش به کربلا رفت، و پس از فراگیری ادبیات و سطوح از اساتید زمان، سطوح عالی را نزد حضرات آیات: سیدزین العابدین کاشانی (رسائل)، حاج آقا حسن قمی و شیخ محمدعلی اردبیلی (مکاسب)، آیت الله میلانی و آیت الله شیخ علی محمد بروجردی (کفایه) فراگرفت و هم زمان حکمت و فلسفه را از آقا میرزا غلامحسین تبریزی و شیخ علی محمد بروجردی آموخت. سپس به درس خارج فقه پدر بزرگوارش و خارج اصول آیت الله خوئی - که آن زمان در کربلا به سر می برد - حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. پس از مهاجرت والد گرامیش به مشهد مقدس (1374 ق)، او جانشین پدر در اقامه جماعت در حرم مطهر امام حسین علیه السلام گردید و منزلش مرکز مراجعات و محل بحث و تجمع علما و فضلا و قاطبه مردم ش و او از این موقعیت برای پیشبرد اهداف اسلامی و اجتماعی مردم نهایت استفاده را کرد و بارها در جهت حمایت از حقوق مردم فلسطین و کشمیر سخنرانی (به زبان های مختلف) کرد و اعلامیه صادر نمود. او بارها در جهت احقاق حقوق شیعیان، در کشورهای مختلف به راه افتاد و با مقامات آن ها دیدار کرد و باعث آزادی بسیاری از زندانیان شیعه در پاکستان و عراق شد. سخنرانی ها و اعلامیه های

گونگون وی، خود کتاب مفصلی را تشکیل می دهد که به زودی به چاپ خواهد رسید. وی در کربلا، به غیر از اقامه جماعت و سخنرانی، به تربیت نسل جوان همت گماشت و «مکتبه الامام الحسین علیه السلام» را در جهت نشر و گسترش فرهنگ اسلامی بنیاد گذاشت و در آن جا به تعلیم دانش آموزان و دانشجویان پرداخت. تا آن که رژیم بعثی عراق تاب فعالیت های او را نیاورد و در سال 1393 ق، او را به ایران اخراج کرد، و او شهر ری و حرم عبدالعظیم حسنی علیه السلام را کانون فعالیت های خویش قرار داد و در آن شهر، به اقامه جماعت، تدریس و تألیف و رسیدگی به مشکلات مردم مؤمن پرداخت.

تألیفات او عبارت اند از:

1. شرح زیارت جامعه کبیره (نا تمام)

2. لحظه ای با امام عصر علیه السلام (کتابی است مفصل و در 25 باب تنظیم شده و در باب تشرفات بی نظیر است)

3. مجموعه اشعار 4. مجموعه اعلامیه ها و سخنرانی ها 5. تقریرات درس اساتید او، در فروردین 1383 ش (صفر 1425 ق) در 86 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله وحید خراسانی، در قبرستان شیخان قم آرام گرفت.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 647 - 649)

نایینی 1340 - 1423 ق

آقای حاج شیخ محمد حسن نایینی، یکی از خطبای مشهور عرب به شمار می رفت. فقید سعید در سال 1340 ق (1300 ش) در کربلا زاده شد. پدرش معلم قرآن و دارای مکتبخانه بود که فرزندش را پس از نوجوانی به تحصیل علوم دینی تشویق نمود و او هم

ص: 623

در حوزه علمیه کربلا- به فراگیری علوم حوزوی نزد حضرات آقایان: شیخ علی معرفت، شیخ محمد طهرانی، سیدمصطفی شیرازی و سیدعبدالله خویی و دیگران پرداخت و خارج فقه و اصول را هم نزد آیت الله شیخ محمدرضا جرقویه اصفهانی تلمذ کرد. سپس رشته وعظ و خطابه را برگزید و سالیان فراوان در ایران و عراق و کویت و کشورهای عربی به ارشاد مؤمنان و دفاع از مکتب اهل بیت علیهم السلام پرداخت و در کنار آن به تألیف کتب متعدد و بنیاد مدارس حسنیه (در کربلا) و حسینیه (در قم) و کمک به ساختمان مساجد و مدارس و کتابخانه ها پرداخت. از دیگر فعالیت های اجتماعی اش کمک به نیازمندان و یاری جوانان در امر ازدواج (از طریق کانون های خیریه) و احیای مجالس اهل بیت علیهم السلام در منزل خود و خویشان و دوستانش بود. وی در حمایت از انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی از هیچ کوششی در کویت فروگذار نکرد و بارها در این راستا سخنرانی کرد، در سفارت ایران حضور دائم و مستمر داشت و از راهنمایی مسئولان و مراجعه کنندگان دریغ نداشت و در جریان جنگ تحمیلی کمک های نقدی و غیرنقدی فراوان گردآورد و همراه خویش به جبهه های نبرد انتقال داد تا سرانجام منجر به دستگیری وی و تبعیدش به ایران گردید.

آثار وی عبارت اند از:

- 1 . العتره فی القرآن و السنّه 2 . علی علیه السلام و فضائله من الصحاح السنّه 3 . علی علیه السلام و فضائله من کتاب العقد الفرید 4 .
- فاطمه الزهراء امّ الائمه و سیده النساء 5 . هل تعرف الامام الحسن؟ 6 . مولد السبط الامام الحسن 7

ص: 624

. الامام الحسين ملتقى المكرمات 8 . حسين عليه السلام شهيد حق و عدالت 9 . الكلمات الدرر للمعصومين الاربعه عشر 10 . الاسلام و حقوق الوالدين 11 . السؤال في الاسلام 12 . زناشویی از دیدگاه اسلام 13 . تعالیم الاسلام فی الزواج 14 . الارشاد لمن طلب الرشاد 15 . مختصر حقائق الصوم 16 . اقض حوائج الناس 17 . الصلاه عمود الدين 18 . المتعه من متطلباب العصر 19 . اغتنم الفرصه 20 . يوم عيد الفطر، يوم توزيع الجوائز 21 . اقرأ وصايا لقمان 22 . الدعاء سلاح المؤمن 23 . هديه الزائرين 24 . ادعيه الحج 25 . روائع مختاره من الحج 26 . برگزیده ای از ویژگی های حج 27 . علی ضفاف القلوب 28 . المأثور فی زیاره اهل القبور 29 . سنابل الحکمه (کشکول) 30 . قصص الحلم و الغضب 31 . الانسان فی ظلّ الاخلاق 32 . اعراف کیف تعیش؟ 33 . حکم و مواعظ 34 . شمه ای از جرائم حزب بعث عراق 35 . الفرائض الیومیه 36 . اعمال شهر رمضان سرانجام آن روحانی خدمتگزار در 81 سالگی، در سی ام صفر 1423 ق (1381 ش) در پایان مجلس عزای اهل بیت علیهم السلام (که در خانه اش برگزار بود) بدرود حیات گفت و پس از تشییع و نماز آیت الله محمد هادی معرفت در قبرستان بقیع (قم) به خاک سپرده شد.

نجفی اصفهانی 1356 - 1422 ق

آقای حاج شیخ مهدی مجدالاسلام نجفی اصفهانی، یکی از عالمان اصفهان به شمار بود. فقید سعید در 22 اردیبهشت 1315 ش (1356 ق) در اصفهان زاده شد.

پدرش آیت الله حاج شیخ مجدالدین (م 1403 ق) صاحب «الیواقیت الحسان فی

تفسیر سوره الرحمن»، فرزند علامه بزرگ آیت الله شیخ ابوالمجد محمدرضا اصفهانی (م 1362 ق) صاحب «وقایه الاذهان»، فرزند آیت الله شیخ محمدحسین نجفی (م 1308 ق) صاحب «مجدالبیان فی تفسیر القرآن»، فرزند آیت الله شیخ محمدباقر نجفی (م 1301 ق) صاحب «لبّ الفقه» و «لبّ الاصول» و او فرزند آیت الله شیخ محمدتقی رازی اصفهانی (م 1248 ق) صاحب «هدایه المسترشدین» بود.

معظم له دوران کودکی را در دامان پاک پدر و مادر باکمالش گذرانید و پس از آن به تحصیل علوم دینی روی آورد. شرایع و شرح لمعه و مطول رانزد شیخ امان الله قودجانی و شرح منظومه را از ملا فرج الله درّی آموخت. در سال 1334 ش برای تحصیل علوم دانشگاهی به تهران مهاجرت کرد و در کنار آن، رسائل و مکاسب را در مدرسه سپهسالار از مرحوم محسنی دماوندی فراگرفت و هم زمان از دانشکده معقول و منقول، موفق به اخذ درجه لیسانس و استفاده از مجلس درس اساتید بزرگوار: الهی قمشه ای، مشکاه بیرجندی، راشد، محدث ارموی، میرزا خلیل کمره ای، مهدی حائری یزدی، سیدمحمدباقر سبزواری و دیگران گردید. در سال 1338 ش به زادگاهش بازگشت و به تدریس در دبیرستان ها و مراکز تربیت معلم و هم زمان شرکت در درس های فقه و اصول حضرات آیات: میرسیدعلی بهبهانی و پدرش شیخ مجدالدین نجفی اصفهانی پرداخت و بهره های بسیار برد. پس از درگذشت پدر بزرگوارش در مهرماه 1362 ش، به جای ایشان در دو مسجد مهم اصفهان - مسجد نو بازار و مسجد جامع عباسی - به اقامه جماعت و بیان احکام الهی و تفسیر قرآن پرداخت و علاوه بر آن به تجدید ساختمان مسجد نو -

که از یادگارهای ارزنده جدش آیت الله شیخ محمدباقر اصفهانی است - و بنیاد کتابخانه ای آبرومند در کنار آن همت گماشت. از اقدامات ارزنده اش، تجدید چاپ و تحقیق کتاب های نیاکانش بود که بدان اشاره خواهد شد.

برخی از تألیفات معظم له عبارت اند از:

1 . ادبیات عرب در صدر اسلام 2 . درس هایی از جهان بینی اسلامی 3 . دستور زبان فارسی 4 . حقوق اسلامی 5 . حاشیه بر تلخیص المفتاح خطیب قزوینی (در علوم بلاغت)

6 . فیض الباری الی قره عینی الهادی (اجازه روایتی مفصلی است که به فرزندش عطا نموده است)

7 . مجموعه مقالات 8 . مقدمه بر رساله امجدیه، وقایه الاذهان، دیوان ابی المجد هر سه از تألیفات جدش آیت الله شیخ ابوالمجد اصفهانی ، الیواقیت الحسان از تألیفات پدرش شیخ مجدالدین نجفی اصفهانی، هدایه المسترشدین از تألیفات جدّ اعلایش شیخ محمدتقی رازی اصفهانی، الف حدیث فی المؤمن از تألیفات فرزندش شیخ هادی نجفی ، تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان از تألیفات استاد سیدمصالح الدین مهدوی آن مرحوم در ظهر روز پنجشنبه 23 ماه صفر 1422 ق (27 اردیبهشت 1380 ش) در 65 سالگی، به هنگام رفتن به مسجد بدرود زندگی گفت و پیکر پاکش صبح روز جمعه پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله حاج شیخ محمدتقی مجلسی بر آن، در کتابخانه مسجد نو بازار به خاک سپرده شد .

نجفی کمره ای 1342 - 1419 ق

آقای حاج شیخ محمد جواد نجفی کمره ای در سال 1342 در روستای «فرنق» از توابع خمین متولد شد. وی در هجده سالگی تحصیل علوم دینی را آغاز کرد و در سال 1362 ق جهت ادامه تحصیل به حوزه علمیه اراک رفت و

ص: 627

در مدرسه حاج محمد ابراهیم با سرپرستی آیت الله سیدکاظم گلپایگانی نزد اساتید ادبیات و مقدمات علوم دینی را آموخت.

اَتحصیلات عالی خود را در زمینه فقه، اصول، تفسیر و معقول در تهران به پایان رسانید و در ضمن به وعظ و ارشاد و هدایت و تألیف پرداخت. ایشان از حضرات آیات: سیدمحسن طباطبایی حکیم، سید محمود شاهرودی، سید ابوالقاسم خویی و سید محمد هادی میلانی سمت نمایندگی و نیابت امور شرعیه داشت.

آثار قلمی استاد عبارت است از:

1. لطائف الصلوه 2. مصباح الشیعه 3. بهداشت اسلام از نظر علوم امروزی 4. فلسفه احکام اسلام از نظر علم امروز 5. خواص خوراکی ها و گیاهان از نظر اسلام و علوم جدید 6. ترجمه کتاب ملاحم و فتن (از ابن طاووس)
7. ترجمه دیوان حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام 8. ترجمه اثبات الوصیه (از مسعودی)
9. ترجمه کتاب المهدی علیه السلام (از آیت الله صدر)
10. زندگانی حضرت زینب کبری علیها السلام 11. زندگانی محمد بن حنفیه 12. زندگانی حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام 13. زندگانی سفیر جلیل حضرت مسلم بن عقیل علیه السلام 14. زندگانی سید میر محمد بن موسی بن جعفر علیه السلام 15. سرگذشت حضرت قمر بنی هاشم علیه السلام 16. مصلح جهان حضرت مهدی صاحب الزمان علیه السلام 17. اختران جالب درباره شرح حال امامزادگان و علمای آل ابی طالب (تلخیص و تنظیمی است از نگاشته حاج شیخ ذبیح الله محلاتی)
18. ترجمه جلد دهم بحار الانوار به فارسی (در احوالات حضرت زهرا علیها السلام)
19. ستارگان درخشان، (14 ج) شرح حال چهارده معصوم علیهم السلام

20. تفسیر آسان (16 ج) 21. مشاهیر دانشمندان اسلام (ترجمه جلد اول «الکنی واللقاب»).

وی پس از 77 سال عمر بابرکت، روز سه شنبه سوم شهریور، 1377 ش، مطابق با دوم جمادی الاول، 1419 ق درگذشت.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 581)

نصراللهی 1344 - 1421 ق

آقای حاج شیخ محمد نصراللهی خراسانی، یکی از بزرگان خطبا و مدرّسین مشهد مقدس به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1304 ش (1344 ق) در مشهد مقدس به دنیا آمد و پس از خواندن دروس جدید، به تحصیل علوم دینی روی آورد و در اوان نوجوانی اش، در مدرسه علمیه نواب به همراه هم درس و هم بحث خویش - آیت الله ابوالقاسم خزعلی - به فراگیری ادبیات عرب نزد مرحوم عابدزاده پرداخت. سپس به قم آمد و سطوح عالی را نزد آیت الله محقق داماد و امام خمینی فراگرفت و پس از آن به درس خارج فقه و اصول آیات عظام: آقای بروجردی (12 سال)، آیت الله حجت، حاج سید محمد تقی خوانساری و در آخر به درس فقه و اصول امام خمینی و فلسفه و تفسیر علامه طباطبایی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. آن گاه به مشهد بازگشت و به تدریس علوم عقلی و نقلی و تبلیغ دین پرداخت و در این راستا علاوه بر زادگاهش، هر ساله در ماه مبارک رمضان به شهرهای دیگر و کویت مهاجرت می کرد و مبانی دین را به همگان می آموخت. معظم له، بسیار فروتن و بخشنده بود و دستی گشاده، بیانی شیرین، طبعی روان و ذوق سرشار داشت و تا حد امکان به

فکر گره‌گشایی از کار مردم و به ویژه طلاب بود.

آثار قلمی اش عبارت است از:

1. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 2. تقریرات درس اصول امام خمینی 3. ترجمه «اثباهالهداه» شیخ حرّ عاملی، 7 جلد (همراه با اصل و با همکاری آیت الله احمد جنتی)

4. مجموعه شعر فقید سعید، پس از عمری 75 ساله، در تاریخ چهارشنبه 5 مرداد 1379 ش (24 ربیع الثانی 1421 ق) در مشهد مقدس چشم از جهان فرو بست و پس از تشییع، در صحن حرم خواجه ربیع در خاک آرمید.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 2، ص 418)

نصیری متکازینی 1329 - 1414 ق

آقای حاج سید تقی حسینی نصیری در سال 1289 ش در روستای متکازین از توابع بهشهر پا به عرصه وجود نهاد. در خانواه ای اهل علم نشو و نما کرد و پس از تحصیل دوره مقدماتی نزد والد بزرگوارش، باتفاق آیت الله محمدی لایینی رهسپار حوزه علمیه کوهستان شد و زیر نظر آیت الله حاج شیخ محمد کوهستانی به رشد علمی و اخلاقی نائل آمد.

وی سطوح عالی را در حوزه علمیه مشهد فراگرفت و سپس برای تکمیل دروس فقه و اصول عازم نجف اشرف شد و در حلقه درسی آیات عظام: میرزا حسن یزدی، سید محمود شاهرودی و میرزا هاشم آملی شرکت کرد و در تحصیل علم و عمل کوشید، آن گاه پس از هشت سال اقامت و تحصیل مداوم، مراتب علمی وی مورد تأیید و تصدیق آیات عظام و مراجع زمان قرار گرفت و با اخذ درجه اجتهاد به میهن مراجعت کرد. وی بنا به درخواست آیت الله کوهستانی سالیانی در حوزه علمیه کوهستان به کار

ص: 630

تدریس و تربیت طلاب علوم دینی اشتغال ورزید. سپس بنا به دعوت عده ای از علما و اهالی متدین نوکنده برای رتق و فتق امور دینی و معنوی مردم در آن بخش اقامت گزید و با تشکیل حوزه علمیه، شاگردان زیادی را تربیت کرد. او مدت چهل سال دروس ادبیات و سطوح عالیه را تدریس کرد. در دوران قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، حوزه علمیه نوکنده چون چراغی تابان در خطه مازندران می درخشید و امروز که ده ها تن از فضلا، اساتید، نویسندگان و ائمه جمعه و جماعات منشأ آثار فراوانی هستند، همه از ثمرات شیرین آن حوزه پر برکت به شمار می آیند و محصول تلاش و مجاهدت های بی دریغ آن سیدبزرگوار است.

آیت الله نصیری در تواضع، اخلاص، متانت، گشاده رویی، تصلب در دین، احترام به مردم، کارسازی و گره گشایی و رسیدگی به درد محرومان، ساده زیستی، قناعت و تعهد در ادای وظایف، زباند خاص و عام بود. وی همواره با رأفتی پدرا نه در حل مشکلات مردم پیشقدم بود و با حضور در مناطق محروم و روستاهای دور افتاده بخش هزار جریب به حل و فصل مشکلات روز مره مردم و امور عمرانی روستاییان می پرداخت. خانه محقرش به روی همه مردم باز بود و انصافاً کار یک دادگستری را بدون هیچ تکلفی انجام می داد. آیت الله نصیری عمیقاً تحت تأثیر امام خمینی بود؛ به ایشان عشق می ورزید و فرامین آن بزرگوار را به مثابه ادای واجبات شرعی تلقی می کرد. همواره خدمت به انقلاب را واجبی عینی فرض می کرد و به همین دلیل به رغم کهولت سن، دعوت شورای عالی قضایی را اجابت کرد و سال ها با خدمت

در منصب قضا، به طور منظم و با حوصله ای خاص پرونده ها را به دقت می رسید و بی پیرایه به کار دعاوی رسیدگی می کرد .

ایشان در صبح گاه هشتم ذی القعدة 1414 ق در 84 سالگی، دعوت حق را لیبیک گفت.

نورانی 1345 - 1424 ق

آقای شیخ مصطفی نورانی اردبیلی، یکی از علمای حوزه علمیه قم بود.

فقید سعید در سال 1345 ق در خانه حجهالاسلام میرزا شکرالله نورانی زاده شد و در کودکی، پدر از دست داد و سرپرستی اش را برادر دانشمندش میرزا عیسی نورانی برعهده گرفت و بدو مقدمات را آموخت. سپس ادبیات عرب را از میرزا عبدالحسین واعظ فراگرفت، و در 1361 ق به اردبیل آمد و از علمای شهر (حاج میرزا ابراهیم کلانتر و آیت الله شیخ غلامحسین مجتهد غروی اردبیلی) سطوح عالی را آموخت.

در 1367 ق، به قم مهاجرت کرد و در درس های آیات عظام: آقای بروجردی، آقای حجت و شیخ عباسعلی شاهرودی شرکت جست و در سال 1374 ق به نجف اشرف مهاجرت کرد و از درس های مراجع بزرگوار آیات عظام: شاهرودی، حکیم، خوبی و سیدعبدالهادی شیرازی بهره های فراوان برد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و در سال 1386 ق به قم باز آمد و به تدریس و تألیف پرداخت. امضای وی، در طول انقلاب اسلامی، همواره در ذیل اعلامیه های علما و مدرسین حوزه دیده می شد و در سومین انتخابات خبرگان رهبری، به نمایندگی مردم استان اردبیل در مجلس خبرگان برگزیده شد.

برخی از تألیفات او عبارت اند از:

1. قواعد الصرف
2. قواعد النحو
3. قواعد منطق
4. قواعد البلاغه
5. قواعد الفقه (2 ج)
6. قواعد الاصول

ص: 632

(ج3) 7. محرمات و کيفر آن ها (ج5) 8. طبقات الفقها (ج2) 9. چهره های فراموش شده (ج5) 10. طبقات الرجال (ج2) 11. الفقه الجامع (ج12) 12. ايضاح المطالب في شرح المكاسب (ج4) 13. بررسی عقاید و ادیان 14. بهداشت اسلامی 15. جهان بینی توحیدی 16. اصول اولیه فلسفه 17. اصول نخستین علوم 18. سیاست در اسلام 19. طبیعیات در اسلام 20. قوانین اسلام 21. پرتویی از قوانین اسلام 22. مقدمه ای بر قوانین اسلام 23. طب اسلامی 24. اخلاق پزشکی 25. زیست شناسی 26. روان شناسی 27. جامعه شناسی 28. جهان شناسی 29. مقدمه بر اقتصاد 30. قواعد علم الحدیث 31. قواعد الدرایه 32. العقد و الحل (یا صیغ العقود) 33. وهابیت 34. خداگرایی 35. انقلاب علمی 36. تربیت اخلاقی اسلامی 37. خمس و زکات 38. راهنمای حج و اسرار آن 39. اصول دین 40. فروع دین (به روسی ترجمه شده است)

41. قصه های آموزنده (به انگلیسی ترجمه شده است)

42. مقام علی علیه السلام (به عربی و اردو ترجمه شده است)

43. مکتب اهل بیت علیهم السلام (به اردو و انگلیسی ترجمه شده است)

44. سیره اهل بیت علیهم السلام 45. منابع الفقه 46. ولایه الفقیه 47. القواعد العلیه (شرح اعتقادات مفید)

48. ادبیات 49. ریاضیات 50. فلکیات 51. قوانین زراعت 52. علم الانساب 53. شیمی تطبیقی 54. حقوق بشر 55.

ص: 633

علم جرّ الاثقال 56. تفسیر موضوعی (3 ج) 57. معارف اسلامی 58. صرف فارسی 59. طبیعیات در اسلام 60. ندای شرق 61. المقایسات 62. چهل حدیث 63. پاسخ و پرسش 64. تفسیر قرآن 65. تقریرات دروس اساتید 66. شرح رسائل ابن سینا 67. آیات الاحکام آن عالم بزرگ و پرتلاش، در روز جمعه پنجم رمضان 1424 ق (9 آذرماه 1382 ش) در 77 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نماز آیت الله مشکینی اردبیلی بر آن، در قبرستان شیخان به خاک آرمید.

نوری 1351 - 1429 ق

آقای حاج شیخ یحیی نوری، یکی از علمای مشهور تهران و از اندیشمندان جهان تشیع بود.

معظم له در سال 1311 ش (1351 ق) در بلده نور، در خاندان علم و فضیلت زاده شد. پدرش حاج شیخ اسماعیل و عموی پدرش آیت الله حاج میرزا یحیی نوری و جدّ مادری اش حجهالاسلام شیخ محسن سلطان احمدی نوری بوده است. آن فقید سعید، از کودکی، خواندن رآن را فراگرفت و تحت نظارت نیای مادری اش حاج شیخ محسن نوری مقدمات، ادبیات و منطق را آموخت. سپس در سال 1323 ش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و سطوح عالیّه را نزد اساتید بنام آموخت و پس از آن در دروس خارج آیات عظام: بروجردی و حجت کوهکمری شرکت نمود. پس از وفات آیت الله حجت در سال 1372 ق، رهسپار نجف اشرف شد و چند سال در دروس آیات عظام: خوبی و سیدعبدالهادی شیرازی حاضر شد و مبانی علمی اش

را استوار نمود. سپس به تهران آمد و در درسهای آیت الله شیخ محمدتقی آملی و آیت الله سیدابوالحسن رفیعی قزوینی شرکت نمود و به غیر از آن به تألیف و تدریس و تحقیق و ارشاد مؤمنان پرداخت.

وی در تهران، مؤسسه علمی سیدالشهدا را بنیان نهاد و سالیان فراوان به ارائه خدمات بزرگ دینی، به ویژه راهنمایی غیرمسلمانان و هدایت آنان به اسلام نمود و موفق شد هزاران نفر را با گفتار مستدل و منطقی و شیرین خویش مسلمان نماید، که یادگار نوشته های ایشان در دفاتر مخصوص موجود است.

او در اوان تحصیل در حوزه علمیه قم، به دانشکده الهیات دانشگاه تهران رفت و دوره لیسانس و دکتری آن را با رتبه ممتاز گذراند و سالیان چند به تدریس تفسیر، مناہج تفسیری، آیات الاحکام، فقه الحدیث، تاریخ ادیان، و تمدن اسلامی پرداخت.

او در طول اقامت خویش در تهران، با مجامع فرهنگی کشورهای غربی ارتباط برقرار نمود و به تبادل فرهنگی و ارسال کتابهای اسلامی به زبانهای گوناگون به آن دیار پرداخت. در طول انقلاب اسلامی، حضور فعال داشت و پس از سخنرانی پرشور او بود که واقعه عظیم جمعه سیاه - 17 شهریور 1357 میدان ژاله (شهدا) اتفاق افتاد.

برخی از آثار آن مرحوم عبارتند از:

1. اسلام و عقاید و آراء بشری (یا: جاهلیت و اسلام)

2. حکومت اسلامی و تحلیلی از نهضت حاضر 3. ریشه های انقلاب اسلامی ایران و شرحی از 17 شهریور 4. حقوق زن

ص: 635

در اسلام و جهان 5. تحقیق در تشیع ، امامت و مهدویت 6. اسلام ، دین برتر 7. مارکسیسم و کمونیسم از دیدگاه علم و اسلام 8. آئین یهودیت و مسیحیت 9. پژوهش در مکتب شیخیه 10. امتیازات و ویژگی های اسلام 11. ضرورت مذهب و بیان عوامل الحاد 12. سیستم حکومت اسلامی 13. خاتمیت پیامبر اسلام و ابطال تحلیلی بابتی گری و قادیانی گری 14. نقش علمای اسلامی در تطور علوم جهانی 15. تحقیقی کوتاه درباره شیعه 16. خداشناسی و افکار روز 17. ستارگان فروزان (تذکره علمای اسلام)

18. تفسیر قرآن (22 جلد ، تفسیر 32 سوره قرآن)

19. فلسفه ثوره الحسین

20. توضیح المسائل

21. مناسک حج و عمره

22. وصول به کرامت انسانی

23. نه 72 تن بلکه 228 تن از شهدای کربلا

24. فلسفه دعا و ضوابط و شرایط آن

25. معرفه الله ، معرفت نفس

26. شناخت تحلیلی اسلام

27. مطارحات مع قاده الفكر الاسلامیه

28. تحقیق در آئین یهود ، مسیحیت و زردشتی

29. کلیاتی از حکومت و صابئین اسلامی

30. خدا و دلایل ایمان و اقرار

31. خاطرات (شرح زندگی علمی و اجتماعی)

32. هزار پاسخ

سرانجام آن عالم بزرگ و مدافع غیرتمند دین ، در 75 سالگی در روز یکشنبه 30 دی ماه 1386 ش (ظهر عاشورای 1429 ق) بدورد حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع در تهران ، به زادگاهش انتقال یافت

و در کنار اجداد و نیاکانش به خاک سپرده شد .

نوری موسوی 1348 - 1425 ق

آقای حاج سیدمحمد نوری موسوی یکی از علمای مشهور تهران بود . فقید سعید در سال 1348 ق (9 شهریور 1308 ش) در نجف اشرف در بیت علم و فضیلت زاده شد . پدرش آیت الله حاج سیدعلی نوری (1300 - 1368 ق) یکی از علمای بزرگ نجف و از شاگردان آیات عظام : آخوند خراسانی ، شریعت اصفهانی و آقارضا تبریزی و او هم فرزند آیت الله سیدمحمد نوری (م 1325 ق) از علمای بزرگ شهر نور مازندران و از شاگردان آیات عظام : میرزا حبیب الله رشتی و حاج میرزا حسین خلیلی بوده است (معجم رجال الفکر و الادب فی النجف ، ج 3 ، ص 1303 - 1305) .

وی پس از کودکی و نوجوانی ، دروس سطح را نزد حضرات آیات : پدر بزرگوارش ، میرزا حسن یزدی و شیخ مجتبی لنگرانی آموخت و سپس خارج فقه و اصول را در محضر آیات عظام : خویی و میرزا باقر زنجانی به خوبی فراگرفت و در زمره شاگردان خاص آیت الله میرزا باقر زنجانی درآمد و این دروس را با آیت الله سیدمرتضی نجومی کرمانشاهی و آیت الله راستی کاشانی مباحثه می نمود . در سال 1390 ق در پی اخراج ایرانیان از عراق و فشارهای حکومت بعثی از نجف رانده شد و در تهران سکونت ورزید و به فعالیت های علمی و دینی پرداخت . تألیف و تدریس و تربیت شاگردان از فعالیت های وی بود ، که در کنار کارهای هنری اش (خطاطی و سرودن شعر) انجام می شد . خُلقی

ص: 637

کریمانه داشت و از سر غیرت دینی به پاسداشت باورها و اعتقادات اسلامی برخاست و کتاب های متعدد اعتقادی به رشته تحریر درآورد . با آن که در چند سال آخر زندگی اش از نعمت بینایی محروم شد ، اما دست از کوشش برنداشت و ماده های علمی ذهن خود را بر روی کاغذ منتقل ساخت .

از تألیفات چاپ شده اوست :

1 . الشیوعیه تناقض الدین - ردّ بر مارکسیسم -

2 . مع نظریه التطور - ردّ تئوری داروین -

3 . الجبر والتفویض 4 . اندیشه هایی استوار در شناخت باورهای اعتقادی (4 ج) .

سرانجام آن عالم بزرگوار ، پس از یک بیماری سخت ، در 75 سالگی ، در صبح بیستم شهریور 1383 ش (24 رجب 1425 ق) چشم از جهان فروست و در روز 25 رجب - سالروز شهادت جدّ مظلومش حضرت موسی بن جعفر علیه السلام - در قم تشییع و در قبرستان باغ بهشت به خاک آرمید .

نوغانی 1345 - 1413 ق

آقای حاج میرزا مهدی نوغانی سال 1345 ق در مشهد مقدس به دنیا آمد. پدرش آیت الله حاج میرزا علی اکبر نوغانی (1300 - 1370 ق) مؤلف «سه مقاله» و «دو مقاله» یکی از برترین عالمان خراسان به شمار می رفت.

فقید سعید پس از پشت سر نهادن دوران کودکی، به فراگیری علوم دینی روی آورد. ادبیات را در محضر ادیب نیشابوری به اتمام رسانید و سپس به مجلس درس پدرش و آیت الله العظمی میلانی حاضر شد و از خرمن دانش آن بزرگان بهره ها برد. پس از اتمام تحصیلات به تدریس روی آورد و سال های بسیار به تعلیم فقه، اصول

ص: 638

و تفسیر پرداخت و از این رهگذر شاگردان بسیاری را پرورش داد. آن مرحوم علاوه بر تدریس، به اقامه جماعت، ارشاد و راهنمایی مردم، تبلیغ مبانی مذهب، و سرپرستی مؤسسات خیریه نیز پرداخت.

«مؤسسه خیریه حضرت ولی عصر علیه السلام» نهادی است که با پایمردی آن بزرگمرد کار رسیدگی به امور مستمندان، ایتم و بیماران را بر عهده گرفته و چراغ زندگی را در خانه بسیاری از محرومان روشن نموده بود. وی با شروع حرکت مردم مسلمان و آغاز انقلاب اسلامی در مشهد، پیشاپیش مردم با دستگاه استبداد به مبارزه برخاست و همواره نامش در ذیل اعلامیه های روحانیت مبارز مشهد دیده می شد.

روز جمعه 15 آبان 1371 (10 جمادی الاول 1413) در 68 سالگی، ندای قدسیان را به گوش جان شنود و رخ در نقاب کشید.

(محمد شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج 7، ص 188)

وائلی 1342 - 1424 ق

آقای دکتر شیخ احمد وائلی، یکی از شاعران و خطیبان مشهور جهان عرب به شمار بود. فقیه سعید در 17 ربیع الاول 1342 ق در نجف اشرف، در خانه شیخ حسن لیشی وائلی - از خطبای نجف - به دنیا آمد و پس از فراگیری ادبیات، برای آموختن سطوح به «منتدی النشر» رفت و نزد اساتیدی چون حضرات آیات: سید محمد تقی حکیم، شیخ محمدرضا مظفر، شیخ محمد تقی ایروانی، شیخ هادی قرشی، شیخ علی سماکه، شیخ علی ثامر و شیخ حسین زایردهام سطوح عالی را آموخت و در حکمت و فلسفه بر شیخ علی کاشف الغطاء و در فنّ منبر خطابه هم بر سیدباقر سلیمون تلمذ کرد. سپس به «کلیه الفقه» رفت و پس از فراغت

ص: 639

از تحصیل، به بغداد رفت و در سال 1389 ق از دانشگاه بغداد، فوق لیسانس دریافت کرد و پس از آن، به قاهره رفت و از دانشگاه قاهره در سال 1392 ق، به اخذ دکترا نائل آمد. سپس به عراق بازگشت و تبلیغ دینی خود را از طریق وعظ و خطابه آغاز کرد. او در این زمان یکی از خطبای مشهور عراق و نامش در میادین شعر و ادب و مواقف نظم و انشاء و خطابه در جهان عرب، طنین افکن بود و علاوه بر آن، مجالس متعدد در مباحث عقاید و تاریخ و حدیث و فقه و تفسیر داشت و اشعارش در مجلات عربی به چاپ می رسید.

از تألیفات اوست:

1. نحو تفسیر علمی للقرآن 2. من فقه الجنس فی قنواته المذهبیه 3. دیوان شعر (2 ج) 4. احکام السجون فی الشریعه و القانون - به فارسی ترجمه شده است -

5. استغلال الاجیر و موقف الاسلام منه 6. هویه التشیع 7. الاولیات فی حیاة الامام علی علیه السلام 8. حمایه الحیوان فی الشریعه الاسلامیه 9. الخلفیه الحضاریه لموقع النجف قبل الاسلام 10. منتج الغیث فی الصحابه من بنی لیث وی، پس از عمری خدمت به دین، در 82 سالگی در روز چهارشنبه 17 جمادی الاول 1424 ق بدرود حیات گفت. و پیکر پاکش در مرقد کمیل بن زیاد نخعی در کوفه به خاک سپرده شد.

(کاظم الفتلاوی، المنتخب من اعلام الفكر والادب، ص 26)

وجدانی فخر 1351 - 1417 ق

آقای حاج شیخ قدرت الله وجدانی فخر از چهره های مشهور به علم و

ص: 640

فضل و تقوا در حوزه علمیه قم به شمار می رفت. فقید سعید به سال 1351 ق (1311 ش) در یکی از روستاهای شهر سراب زاده شد و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی، در چهارده سالگی (1325 ش) به عشق تحصیل علوم دینی روی به سراب نهاد و ادبیات عرب را فراگرفت و پس از اندکی به تبریز کوچید و ادامه تحصیل داد. سپس در سال 1327 ش به حوزه علمیه قم آمد و با شور و علاقه بسیار به فراگیری سطوح عالی در نزد حضرات آیات: مرعشی نجفی، مجاهدی تبریزی و آقایان: سلطانی و مشکینی و شهید صدوقی پرداخت و اسفار و شرح منظومه را هم از محضر پرفیض علامه طباطبایی فراگرفت. آن گاه به تحصیل خارج فقه و اصول همت برگماشت و در نزد آیات عظام: آقا شیخ عبد النبی عراقی (ابوالزوجه محترم خویش)، حجت کوهکمری، بروجردی، امام خمینی، محقق داماد و آقای اراکی به شاگردی پرداخت. معظم له در کنار آموختن، به آموزش معلومات خود به دیگران بر آمد و در این راستا سالیان دراز بر مسند تدریس تکیه زد و هزاران نفر از فرهیختگان و فضیلابی حوزه را از آبشخور زلال دانش خویش سیراب کرد. وی در نزدیک به چهل سال تدریس، کتاب های شرح منظومه (5 بار)، شرح لمعه (23 بار)، رسائل و مکاسب (10 دوره)، کفایه الاصول (5 دوره)، شرح تجرید و خارج فقه را درس داد و جلسات آموزشی ایشان یکی از با سابقه ترین و پر رونق ترین جلسات درسی حوزه علمیه قم به شمار می رفت و صدها نوار درسی او هم اکنون در سراسر کشور

موجود است. او روزهای تعطیل حوزه به تبلیغ دین در داخل و خارج کشور (ترکیه، آلمان، هلند و بلژیک) می پرداخت و از این رهگذر موفق به ارایه خدمات فکری و فرهنگی و اجتماعی بسیار شد. او دارای اجازات متعدد اجتهادی، روایی و امور حسبیه از اکثر مراجع تقلید، هم چون آقا شیخ عبد النبی عراقی، امام خمینی، گلپایگانی، حکیم، خویی، مرعشی نجفی، اراکی و سیدابوالقاسم کاشانی و صاحب تألیفات گوناگون است؛ مانند:

1. کار و کوشش در اسلام 2. آداب معاشرت در اسلام 3. اجتهاد در اسلام 4. الايضاح فی صیغ الطلاق و النکاح - که همگی به چاپ رسیده اند

5. توضیح المسائل 6. الجواهر الفخریه (16 ج)، در شرح و توضیح شرح لمعه (چاپ شده)

7. رساله در قاعده لا ضرر 8. انوار منطقیه 9. وظائف المکلفین 10. تقریرات درس فقه و اصول از ویژگی های ایشان پایبندی به مستحبات، خصوصاً نماز شب که حتی برای یک شب آن را ترک نکردند، و دوری از مکروهات، خلوص، زهد و ورع، تواضع و فروتنی، و علاقه فراوان به ساحت مقدس ائمه اطهار بود. در هر مناسبت ویژه و خصوصاً عصرهای چهارشنبه در درس خویش به ذکر مصیبت امام حسین علیه السلام می پرداخت و با صدای بلند گریه می کرد و هر سال در منزلش مجلس بر پا می ساخت. شب های جمعه در بالاسر حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام حال خوشی داشت و سیلاب اشک از دیدگانش روان بود. بر سیمای ملیحش همواره تبسمی شیرین نقش بسته بود و با رویی خوش و کلامی دلنشین با دیگران

ص: 642

برخورد می کرد. به شاگردان خود بسیار بها می داد و اشکالات و پرسش های آنان را با دقت گوش فرا می داد و پاسخ می گفت. درس را به روانی و سادگی بیان می کرد و از دشوار گویی پرهیز. به انقلاب اسلامی و رهبری آن عشق می ورزید و از آغاز مبارزات مردم مسلمان و روحانیت به رهبری حضرت امام، نقشی فعال بر عهده گرفت و نامش همواره در ذیل اعلامیه های مدرسین حوزه علمیه قم دیده می شد. پس از پیروزی انقلاب هم، در مقام تأیید نظام و رهبری کوشا بود و چند بار درس را تعطیل کرد و به جبهه های نبرد شتافت و در کنار رزمندگان کفر ستیز گذراند و در راهپیمایی ها همیشه شرکت داشت.

قلب حق باور او در سحرگاه روز شنبه اول ربیع الثانی 1417 ق (27 مرداد 1375 ش) در 64 سالگی، از تپیدن باز ایستاد و حوزه علمیه قم را در سوگ خود نشانید. در عصر یکشنبه پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله مشکینی بر او، در حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد و جهانی از علم و فضل و تقوا را با خود به خاک برد.

وحید گلپایگانی 1345 - 1426 ق

آقای حاج میرزا محمد وحید گلپایگانی یکی از مفاخر علمای گلپایگان بود.

ایشان در سال 1305 ش (1345 ق) در بیت علم و فضیلت در «گوگرد» - از توابع گلپایگان - به دنیا آمد. پدرش آیت الله حاج میرزا هدایت الله وحید گلپایگانی (م 1352 ش) یکی از علمای بزرگ و بنام منطقه و از شاگردان میرزا آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری بود.

فقید سعید در

ص: 643

دوازده سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد. نخست ادبیات و مقدمات و قسمتی از فقه و اصول را نزد پدرش در زادگاهش فراگرفت. سپس در سال 1320 ش به قم آمد و شرح لمعه را نزد آیت الله مرعشی نجفی و رسائل و مکاسب را نزد آیت الله حاج آقا مرتضی حائری فراگرفت، آنگاه در درس آیات عظام: سیدصدرالدین صدر، حجت کوهکمری، حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار ساخت.

وی در سال 1326 ش عازم تهران شد و اوقات خود را در آن جا به مطالعه و تحقیق خصوصاً در زمینه تاریخ و ادبیات سپری نمود،

برخی از تألیفات ایشان عبارتند از:

1. «تاریخ فخری» ترجمه الفخری ابن طقطقی 2. «بازرگان حدیث» ترجمه کتاب شیخ المصنیره ابوهریره تألیف شیخ محمود ابوریه 3. معاویه سردسته تبهکاران 4. فرمان مبارک امیرالمؤمنین علی علیه السلام به مالک اشتر نخعی 5. ترجمه کتاب ادب الکبیر و ادب الصغیر عبدالله بن مقفع 6. گوشه از تاریخ و آشفگی های آن.

سرانجام ایشان در 78 سالگی بر اثر بیماری، در 24 بهمن ماه 1383 ش مطابق با دوم محرم الحرام 1426 ق زندگی را بدرود گفت و پیکر پاکش به گلپایگان منتقل شد و در آن جا دفن گردید.

(برگرفته از مقاله آقای: سعید نخعی)

وحیدی 1335 - 1421 ق

آقای حاج سید محمد وحیدی شبستری، یکی از علمای مشهور و مراجع حوزه علمیه قم به شمار می رفت. معظم له در ماه رجب 1335 ق (1295 ش) زاده شد. پدرش آیت الله

ص: 644

حاج سید رضی الدین (فرزند حاج سید محمد فرزند آیت الله علامه حاج سید اسماعیل شبستری) از علمای شبستر بوده و جدش آیت الله حاج سید اسماعیل، از شاگردان آیات عظام: صاحب جواهر و شیخ حسن کاشف الغطاء و دارای اجازه از آن دو بوده و قبرش هم اینک در شبستر، مزار خاص و عام است.

معظم له، پس از فراگیری خواندن و نوشتن در 12 سالگی به یادگیری ادبیات پرداخت و در 15 سالگی، به تبریز رفت و در مدرسه طالبیه ساکن شد. در سال 1353 ق، به قم آمد و به فراگیری سطوح عالیّه نزد آیات عظام: شیخ محمد علی حائری قمی، سید محمد تقی خوانساری و میر سید علی یتربی کاشانی پرداخت و هم زمان فلسفه، کلام و عرفان را از حضرات آیات: شیخ مهدی مازندرانی، میرزا آقا دامغانی و میرزا محمد علی شاه آبادی فراگرفت. پس از فراغت از سطوح، یکسره به درس خارج فقه و اصول آیت الله حاج سید محمد حجت کوهکمری حاضر شد و به مدت 8 سال بهره های فراوان برد. در سال 1363 ق، بنا بر دعوت مکرر مردم زادگاهش و دستور آیت الله حجت، به شبستر بازگشت و قریب ده سال در آن سامان به خدمات بزرگ علمی و دینی پرداخت و پس از بازگشت به حوزه علمیه قم نیز، مردم شهرش را از یاد نبرد و نزدیک چهل سال، در ایام تعطیل حوزه به آذربایجان مسافرت می نمود و در شهرهای شبستر و میاندوآب و مناطق اطراف، به تأسیس مدارس و مساجد و حسینیه های بسیار اقدام می فرمود. معظم له، در سال 1372 ق به حوزه علمیه قم بازگشت و به تدریس خارج فقه و اصول و نیز شرکت در درس آیت الله العظمی

بروجردی پرداخت. پس از وفات آیت الله بروجردی (13 شوال 1380 ق) رساله عملیه اش به چاپ رسید و بخشی از شهریه حوزه را برعهده گرفت و مدرسه و حیدیه (همراه با کتابخانه ای بزرگ) را بنیاد نهاد. معظم له از استادش آیت الله حجت و آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی اجازه اجتهاد داشت و در نشر مذهب اهل بیت علیهم السلام در استان های آذربایجان غربی و کردستان کوشش بسیار می نمود و همواره مبلغین بسیار به آن سامان می فرستاد و بنابر دستورشان، مساجد و حسینیه های فراوان در شهرها و روستاهای آن دو استان بنیاد نهاد شد. با آغاز نهضت اسلامی، فقیه فقید نیز همگام با دیگر مراجع تقلید به سخنرانی و صدور اعلامیه ها و پیام های متعدد پرداخت، که مجموعه آن ها در کتابی گرد آمده است. به زیارت جامعه کبیره و عاشورا علاقه فراوان و تقید به قرائت داشت و بر زیارت جامعه شرحی نگاشت.

برخی از تألیفات معظم له، عبارت اند از:

1 . توضیح المسائل 2 . مناسک حج 3 . حاشیه عروه الوثقی 4 . حاشیه منهاج الصالحین 5 . مجمع المسائل (استفتائات) 6 . اللثالی المنتظمه فی المسائل المستحدثه 7 . الهدایه الی مسائل الاجاره 8 . الوجیزه النافعه فی احکام القضا و الشهاده 9 . تحفه الولاه فی احکام القصاص و الدیات 10 . النقد و التفریعات فی الحدود و التعزیرات 11 . الفلاح فی مسائل النکاح 12 . مستمسکات الاحکام (در استثنائات احکام در ابواب مختلف فقه)

13 . الولایه الساطعه فی شرح زیاره الجامعه 14 . کشف الستره عن وجه الغیبه 15 . احقاق عقائد الشیعه 16 . شرح زیارت جامعه کبیره 17 . ردود عقائده 18 . الموجز (در

ص: 646

19 . حاکمیت پیرامون خاتمیت و رفع شبهات 20 . پیام انقلاب (مجموعه اعلامیه ها، سخنرانی ها و مصاحبه ها پیرامون انقلاب اسلامی از سال 1340 تا 1360)

و کتاب های مخطوط ایشان، عبارت است از:

1 . تفسیر قرآن کریم (تا جزء پنجم)

2 . ترجمه و شرح خصال صدوق 3 . پنجاه مجلس 4 . اجوبه المسائل الارومیه 5 . شرح وسیله النجاه (اجتهاد و تقلید، و طهارت) نیز از آثار ماندگارش در قم بنای مدرسه علمیه وحیدیه و حسینیه قائم علیه السلام است .

آن فقیه بزرگوار پس از 85 سال زندگی، در روز چهارشنبه 10 ربیع الثانی 1421 (22 تیر ماه 1379 ش) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش با حضور هزاران نفر، صبح پنجشنبه تشییع و پس از نماز آیت الله سید موسی شبیری زنجانی بر آن، در مسجد بالاسر حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

وشنوی قمی 1325 - 1418 ق

آقای حاج شیخ قوام الدین محمد وشنوی قمی، یکی از اکابر محدثین حوزه علمیه قم به شمار می رفت.

فقید سعید در سال 1325 ق در روستای «وشنوه» - هفت فرسخی قم - دیده به جهان گشود . و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی و فراگیری مقدمات و ادبیات فارسی، در سال 1345 ق رهسپار حوزه علمیه قم شد و به تحصیل علوم دینی پرداخت . سپس در سال 1347 ق به نجف اشرف رفت و به تکمیل ادبیات و فراگیری مطول نزد آیت الله شیخ مرتضی طالقانی و شرح لمعه نزد آیت الله حاج سیدابوالقاسم روحانی قمی اشتغال جست و در سال 1348 ق به قم بازگشت و سطوح فقه و اصول (رسائل،

مکاسب و کفایه) را نزد آیت الله العظمی مرعشی نجفی فراگرفت و در سال 1353 ق به درس آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری یدی و هم زمان با آن در درس خارج اصول آیت الله حاج شیخ محمد علی حائری قمی حاضر شد و پس از وفات آیت الله حائری در درس های حضرات آیات: سیدمحمد حجت کوهکمری و سیدمحمد تقی خوانساری شرکت کرد و مبانی علمی خویش را استوار ساخت.

با ورود آیت الله العظمی بروجردی به قم در سال 1364 ق (1324 ش)، یکسره به درس فقه و اصول آن فقیه بزرگ حاضر شد و مورد توجه ایشان قرار گرفت و پاسخگویی به برخی از سؤالات را بر عهده وی نهاد و این همه بیش از 15 سال به طول انجامید. پس از درگذشت آیت الله العظمی بروجردی، به حلقه درس آیت الله العظمی مرعشی نجفی پیوست و بیش از سی سال از خرمین فیض وی توشه ها برگرفت و هر صبح و شام در گروه تدوین «ملحقات احقاق الحق» - زیر نظر استاد - شرکت جست و در مواقع بیماری و مسافرت ایشان نیز، به جایش اقامه جماعت می نمود.

فقید سعید در کنار سالیان فراوان تحصیل، به تألیف کتاب های بسیار روی آورد و در علوم مختلف چون: حدیث، تاریخ، تراجم و رجال اهل سنت و فقه مهارت بسیار کسب نمود. اکثر آیات قرآن و نهج البلاغه و احادیث اهل بیت علیهم السلام عصمت و طهارت را از حفظ داشت و منابع و تألیفاتش همه، در جهت نشر فضایل آنان و آکنده از حدیث بود. بیش از سی سال به اقامه جماعت در یکی از مساجد بزرگ قم و بیش از شصت

سال به وعظ و ارشاد و اقامه مجالس حسینی پرداخت و در طول زندگی اش هیچ گاه از وجوهات شرعی استفاده نکرد. زهد و ساده زیستی از زندگی اش نمایان بود و تقوا در گفتار و کردارش آشکار و کار خویش را به دوش دیگران نمی نهاد. از فقرا و مستمندان دستگیری می کرد و به طور مرتب - و ماهانه - بسیاری از آنان راتحت تکفل خود گرفته بود. به زیارت حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام و مسجد جمکران مقید بود. او این سیره حسنه خود را حتی در ایام بیماری اش رها نکرد. رعایت مستحبات و پرهیز از مکروهات را بر خویش واجب می دانست و در امر به معروف و نهی از منکر کوشش بسیار داشت. او علاوه بر حضور مستمر شصت ساله اش در زادگاه خود (در محرم و صفر و ماه رمضان) موفق به ایجاد چندین مسجد، حسینیه، درمانگاه و لوله کشی آب بهداشتی و حمام در آن جا گردید .

برخی از تألیفات آن عالم بزرگوار - که به چاپ رسیده اند - عبارت اند از:

1 . حیاة النبی و سیرته (3 ج)، این کتاب از مصادر معتبره اهل سنت استخراج گردیده و به امر آیت الله العظمی بروجردی تألیف شده است

2 . حدیث الثقلین (این کتاب بارها به عربی، فارسی و اردو به چاپ رسیده و تمام طرق و اسانید این حدیث شریف را استخراج کرده و نقش بارزی را در روشن نمودن افکار علمای عامه داشته است) ، این رساله با تقریظ دارالتقرب بین المذاهب الاسلامیه، چندین نوبت در مصر به چاپ رسید و در کشورهای اسلامی در تیراژی وسیع، منتشر گردید

3 . اهل

ص: 649

4. النور الساطع فی احوال مولانا الامام الصادق عليه السلام - بنام نور درخشان به فارسی ترجمه شده است

5. الحديث المتواتر فی غزوه خيبر 6. اصحاب رسول الثقلين فی حرب الصفين 7. فضائل امير المؤمنين على عليه السلام من كتاب المسند (احمد بن حنبل)

8. الحجاب فی الاسلام - به فارسی ترجمه شده است

نیز با نظارت و راهنمایی ایشان کتاب هایی نوشته شده، که عبارت اند از:

9. تحلیلی از زندگی امام جواد عليه السلام 10. تحلیلی از زندگی امام علی النقی عليه السلام 11. تحلیلی از زندگی امام حسن عسکری عليه السلام 12. وظیفه مردم در عصر غیبت امام زمان عليه السلام 13. شناخت هلاک کننده ها و نجات دهنده ها از قرآن

و کتاب های دیگرش - که هنوز به چاپ نرسیده است - عبارت اند از:

14. رساله فی لباس المصلی 15. رساله پیرامون حجاب 16. کلمات امیر المؤمنین علی عليه السلام - هزار کلمه همراه با ترجمه فارسی

17. مصباح المسند لمسند احمد بن حنبل 18. مصباح الغابه لکتاب اسد الغابه (عز الدین ابوالحسن علی بن محمد جزری)،

19. مصباح الاستیعاب و الاصابه 20. نخبه المقال فی تهذیب کتاب الاموال (ابی عبید)

21. تلخیص ریاض النضره (محب الدین طبری)

22. تلخیص کنوز الحقایق 23. تهذیب کتاب الخراج (ابو یوسف قاضی)

24. الفضائل المستخرجه من المعجم الصغیر (حافظ طبرانی)

25. مکارم الاخلاق - به املاء ایشان و نگارش عباس اخلاقی - در

26. الاربعين حديثاً من الائمه الاطهار عليهم السلام 27. مقتل الحسين عليه السلام - نا تمام

28. تفسير القرآن الكريم - نا تمام

29. رساله في زكريا بن آدم الاشعري 30. رساله في حديث: طلب العلم فريضه على كل مسلم 31. ازاحه الشبهه (در جواب اعتراض کسانی که می گویند: زینت کردن مشاهد مشرفه مصداق اسراف است)

32. رساله في اثبات استحباب القنوت في الصلاه عند العامه 33. يازده فهرست برای کتاب های مخطوط 34. حاشیه بر احقاق الحق

35. الاحاديث النبويه صلى الله عليه وآله وسلم صلى الله عليه وآله وسلم عليها السلام. كتب النبي صلى الله عليه وآله وسلم الى الملوک معظم له در تاريخ اول صفر الخیر 1418 ق (17 خرداد 1376) در 92 سالگی بدرود حیات گفت و پس از تشییع شایسته و نماز آیت الله خزازی بر پیکر پاکش، در صحن عتیق حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به خاک سپرده شد.

هاجری 1344 - 1425 ق

آقای حاج شیخ محمد هاجری احسائی، یکی از فقهای منطقه قطیف و احساء (عربستان) به شمار بود.

فقید سعید در سوم شوال المکرم 1344 ق در هفوف - از شهرهای منطقه احساء - زاده شد. مقدمات علوم را نزد شیخ احمد البوعلی احسائی و شیخ علی اسکویی فراگرفت و در 1365 ق به کربلا مهاجرت کرد و به تحصیل سطوح نزد آیات: شیخ علی آل عیثان، شیخ محمدعلی تبریزی و شیخ محمد خطیب پرداخت و پس از آن، دروس فقه و اصول را در محضر آیات

عظام: سیدمحمدهادی میلانی، و سیدمهدی شیرازی و شیخ یوسف خراسانی و فن حکمت و فلسفه را نزد شیخ علی اسکویی آموخت و همزمان به تدریس سطوح عالیہ پرداخت و بسیاری از فضلاء حوزه علمیه کربلا - مانند حضرات آیات: سیدصادق شیرازی، سیدحسن شیرازی، سیدمحمدتقی مدرس، سیدهادی مدرس و سیدمصطفی آل اعتماد - را پرورش داد. در سال 1389 ق به زادگاهش بازگشت و به تألیف، تدریس، اقامه جماعت و وعظ و ارشاد پرداخت و در سال 1415 ق قضاوت شرعی محاکم جعفری را - پس از وفات شیخ محمدباقر آل ابی خمسین - برعهده گرفت.

برخی از آثار او عبارت است از:

1. کتاب البیع 2. رساله فی حقوق الوالدین 3. رساله فی عدم التقدیم علی قبر المعصوم فی الصلاه 4. تعلیقه عروه الوثقی 5. تقریرات دروس اساتیدش. او در 80 سالگی در اواخر ماه رجب 1425 ق در زادگاهش درگذشت.
- (کاظم الفتلاوی، المنتخب من اعلام الفکر والادب، ص 517).

هاشمی اصفهانی 1321 - 1420 ق

آقای حاج سیداسماعیل هاشمی، یکی از علمای مشهور اصفهان به شمار بود. وی در سال 1321 ق در طالخونچه - از توابع مبارکه اصفهان - دیده به جهان گشود. پدرش علامه سیدمحمد حسن فرزند سید ابراهیم موسوی (متوفای 1346 ق) از فضلا و ائمه جماعت معروف طالخونچه بود که تحصیلات خود را در اصفهان و نزد اساتیدی چون حضرات آیات: میرزا ابوالمعالی کلباسی، میرزا جهانگیر خان قشقایی، آخوند ملا محمد کاشی و سیدمحمدباقر درچه ای ص 1 دمحمدباقر درچه ای، 2 به پایان برده بود.

آن مرحوم پس

ص: 652

از رشد و نمو، مقدمات را نزد پدر بزرگوارش و برادر ارشد خود حجه‌الاسلام سیدعلی اکبر هاشمی (1318 - 1388 ق) به پایان برد. سپس در حدود 1339 ق به اصفهان رهسپار شد و در مدرسه ناصریه و بعداً در مدرسه ثقه‌الاسلام سکونت اختیار نمود، و دروس ادبی را نزد علامه شیخ محمد جواد فریدنی فراگرفت. شرح لمعه را نزد علامه میرزا احمد مدرس خراسانی و دروس ریاضی و هیأت را از علامه شیخ مجدالدین نجفی (مسجدشاهی) و شرح نهج البلاغه را از آیت الله شیخ محمدرضا کلباسی و دروس اخلاقی را از علامه سیدزین العابدین طباطبایی ابرقویی و آقا محمد جواد بیدآبادی و برخی از دروس را از محضر آیات: شیخ محمدرضا نجفی مسجدشاهی و شیخ مهدی نجفی مسجدشاهی بهره مند شد.

در حدود سال 1342 ق به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و دروس سطح را از اساتیدی چون حضرات آیات: شیخ ابوالقاسم قمی (کبیر)، شیخ محمد علی حائری قمی، شیخ حسن نویسی و سیدمحمدرضا گلپایگانی بیاموخت. آن گاه در دروس عالی خارج حاضر گردید و از فقهای بزرگی چون آیات عظام: حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی (به مدت 3 سال)، سیدمحمد حجت کوهکمری (مدت کوتاهی)، سیدمحمد تقی خوانساری، سیدصدرالدین صدر و شیخ حسن نویسی ص 1 خ حسن نویسی، 2 (خارج مکاسب) و دروس عقلی را از علامه حکیم شیخ مهدی مازندرانی و میرزا آقا ترابی دامغانی و دروس تفسیر را از آیت الله سیدمحمد باقر قزوینی بهره مند گردید.

وی در سال 1360 ق به زادگاهش بازگشت و به بیان احکام و ایراد سخنرانی و اقامه جماعت اشتغال ورزید. سپس مدتی چند در روستای قمیوان

- چند کیلومتری طالخونچه - و چندی نیز در شهرضا به وظایف دینی و اجتماعی اهتمام کامل داشت. وی در آن خطه، مساجدی که در شرف خرابی بود، تعمیر و اقدام به تشکیل جلسات مذهبی و نیز تأسیس کتابخانه عمومی نمود. او در این مدت به مطالعه و اندوختن معلومات و نگارش آثار قلمی به طور جدی روی آورد.

معظم له در سال 1384 ق به شهر اصفهان منتقل شد و در مسجد حضرت سجاد علیه السلام به اقامه جماعت و ارشاد و سایر وظایف دینی همت گمارد.

او به جز این ها، به تدریس و تألیف و نیز شرکت در جلسه استفتای آیت الله سیدعلی بهبهانی پرداخت.

برخی از تألیفات وی عبارت اند از:

1. الأربعون حدیثاً، بنام الملتقطات فی فضل الصلوات، عربی

2. رهبر زوار یا ذریعه الزائر در زیارات معصومین علیهم السلام و تاریخچه کربلا 3. شهادهالشهداء در شرح و ترجمه لوح حضرت زهرا علیها السلام (یا لوح جابر)

4. لؤلؤ درخشان، در صفت بهترین زنان یا الدرہ البیضاء فی مناقب سیده النساء علیها السلام 5. هدیه الاخوان (درباره صفت برادران و دوستان)

6. ضیاءالبشر در ردّ شیخیه 7. رساله ای در ردّ صوفیه 8. دیوان اشعار، به زبان های عربی و فارسی.

وی دو دوره عضو مجلس خبرگان بود و هنگام شرکت در یکی از جلسات این مجلس در مشهد مقدس به تاریخ پنجشنبه 28 جمادی الاول 1420 ق (18 شهریور 1378 ش) دارفانی را وداع گفت و پیکرش به اصفهان انتقال داده شد و در صبح روز یکشنبه تشییع و پس

ص: 654

از نماز آیت الله مظاهری در جوار مرقد علامه مجلسی به خاک سپرده شد .

هبه اللهی مراغی 1325 - 1418 ق

آقای میرزا حسین هبه اللهی مراغی حکیمی الهی و دانشوری پر مایه بود. معظم له در سال 1325 ق در میان خانواده ای اصیل دیده به دنیا گشود. جد اعلایش میرزا عبدالرحیم مراغی (زنده در 1259 ق) شیخ الاسلام مراغه و از اعظم و اکابر فقها بوده است. جدش مولی هبه الله از فضلا و علمای شهر و عموی پدرش حکیم مولی حسن بن عبدالرحیم مراغی (وفات 1300 ق) از حکمای متأله و عرفای صاحب اندیشه در سده سیزدهم هجری است. والدش آیت الله آقا میرزا محمد مجتهد مراغی (وفات 1358 ق) از علماء متنفذ و نام آور آن سامان بود و از دانش دینی بهره وافری داشت.

آیت الله هبه اللهی پس از سپری ساختن طفولیت در محضر والد معظمش به تحصیل مقدمات علوم دینی پرداخت. مهم ترین استادش در مراغه، که بیشتر سطوح متوسط و عالی و نیز برخی کتب دیگر را در محضر وی اخذ کرده، آیت الله میرزا حسین آقا مجتهد مراغی (وفات 1354 ق) بود. که در علم و عمل، تقوی و ورع و تخلق به اخلاق حسنه شهره بود.

آقای هبه اللهی علاوه بر متون سطح متوسطه و عالی، برخی کتاب های ریاضیات و نجوم را از وی فراگرفت و چون علاقه شدیدی نسبت به تحصیل معارف در خود احساس می نمود، تمام متون سطح را با دقت بسیار به پایان برد و در سال 1350 برای تکمیل تحصیلات عالیّه فقه و اصول عازم حوزه علمیه قم گشت و در دروس خارج فقه و اصول آیات عظام: شیخ عبدالکریم حائری یزدی و سید محمد حجت کوه کمری

ص: 655

حاضر شد و با جدیت و پشتکار بسیار و همت عالی به مرتبه والای اجتهاد دست یافت، در آن ایام نیز به تشویق آیت الله شهید سید محمد علی قاضی طباطبایی در بحث فلسفه و حکمت امام خمینی نیز حاضر شد و مباحث مهمی از حکمت الهی را از آن حکیم ربانی فراگرفت، در این مدت با بزرگانی چون شهیدان صدوقی یزدی، سیداسدالله مدنی و قاضی طباطبایی مباحثه کرد.

در سال 1358 ق به جهت ارتحال والد معظمش به زادگاهش مراغه بازگشت و با این که قصد بازگشت به حوزه قم را داشت، ولی به خاطر مشکلاتی در همان جا ماندگار شد و بیش از چهل سال از عمر پر برکت خویش را به امر تبلیغ و ارشاد مردم، احیای شعائر الهی، تدریس و تربیت طلاب علوم اسلامی و تألیف همت گمارد. وی مدرسه قدیمی امامزاده محمد را برای تدریس انتخاب و پس از تعمیر و بازسازی مسجد و مدرسه و بقعه امامزاده تا حدود سال 1358 ش که بر اثر پیری و بیماری خانه نشین گردید، به اداره امور مدرسه و تدریس پرداخت.

فقید سعید در تدریس و اداره امور علمی مدرسه جدیت و نشاط خاصی داشت و در این مدت مدرسه را به یک مرکز فعال و دایر درسی بدل ساخته بود، چنانکه خود در طول روز شش درس در مقاطع مقدمات، متوسطه و عالی ایراد کرد. تعداد طلاب در آن ایام (روزگار تاریک حکومت خاندان پهلوی) به شصت تن و گاهی بیشتر بالغ می گردید. وی علاوه بر علوم رسمی در شعر و ادب نیز ذوق و قریحه خاصی داشت و اشعار دلنشینی از

وی بر جای مانده که در آن ها «هبتی» تخلص کرده است. هبه الهی به دقت نظر، حافظه سرشار، همت والا، عفت نفس و مناعت طبع شهره بود.

یادداشت های نامنظم بسیاری در طول عمر شریفش نگاشت که بالغ بر سی دفتر می شود که برخی از آن ها به قرار زیرند:

1. تفسیر سوره الحمد (تفسیر فلسفی و حکمی سوره حمد به زبان عربی)

2. کتاب الاستصحاب (تقریرات فقه آیت الله حجت)

3. امثال و حکم ترکی 4. تلخیص مثنوی معنوی 5. حاشیه بر معالم و برخی کتب درسی 6. دفترچه اشعار وی پس از شانزده سال خانه نشینی، در چهاردهم رجب 1418 (24 آبان 1376) روی در نقاب خاک کشید.

(برگرفته از مقاله: آقای محمود طیار مراغی)

هنرور خویی 1345 - 1418 ق

آقای حاج شیخ جلیل هنرور خویی یکی از مفاخر علمای خوی به شمار می رفت .

فقید سعید در سال 1305 ش در خوی به دنیا آمد و پس از پشت سر نهادن دوران کودکی و نوجوانی، در سال 1323 ش به مدرسه علمیه نمازی خوی رفت و به فراگیری علوم دینی اشتغال ورزید. وی در مدت چهارده سال، ادبیات و سطوح عالی فقه و اصول را فراگرفت. مقدمات را از شیخ علی مجتهدی و حاج میرعلی محدث و شیخ جابر فاضلی خویی و سطوح فقه و اصول و کلام و هیأت را از آقایان: شیخ عبدالحسین اعلمی، سیدابراهیم علوی و شیخ صادق فراهی آموخت و در سال 1337 ش، مدیریت مدرسه مزبور را بر عهده گرفت و این وظیفه تا سال 1358 ش به طول انجامید. وی در این مدت - و

ص: 657

تا پایان عمر مبارکش - به تدریس علوم دینی (رسائل و مکاسب، معالم و قوانین و شرح لمعه) پرداخت و ده ها نفر از فضلا و طلاب را تربیت نمود و هم زمان در سه مسجد، اقامه نماز جماعت در سه وقت می نمود و خانه اش ملجأ و مأوی مستمندان و محل رفع دعاوی و اصلاح بین الناس بود. وی از بام تا شام را یکسره به تدریس معارف اهل بیت، گره گشایی از کار مردمان، پاسخگویی به مشکلات دینی مردم و اداره مساجد و مدارس می گذارند و اوقات بیکاری اش - حتی تا پاسی از شب - را مصروف مطالعه کتاب های مختلف می نمود و از این رهگذر بر تفسیر و تاریخ و حدیث و ادبیات عرب و عجم تسلطی فراوان داشت و همه مطالب را به حافظه خود سپرده بود. خطش بسیار زیبا و مجلسش شیرین بود و از برخی علمای قم و نجف اجازات متعدد داشت. وی به تجدید بنای مساجدی چند (از جمله مسجد سیدیعقوب) و مقبره آخوند نوایی موفق شد و در صدد احداث بیمارستان خیریه 500 تختخوابی آیت الله خوئی بر آمد که تا کنون به موفقیت چشمگیری نائل شده است. از آثارش کتاب «توضیح الاسماء» در بیان وجه تسمیه پیامبران و امامان و علمای شیعه و سنی، و شرح حال آخوند ملا زین العابدین نوایی بوده است.

وفاتش در 71 سالگی، در 7 شوال المکرم 1418 ق (بهمن 1376 ش) روی داد و پیکرش پس از تشییع بسیار باشکوه در مقبره آخوند نوایی مدفون گردید.

یثربی کاشانی 1344 - 1427 ق

آقای حاج سیدمهدی یثربی کاشانی، امام جمعه کاشان و نماینده ولی فقیه در آن شهر و نماینده خبرگان

ص: 658

فقید سعید در ذی حجه الحرام 1344 ق / 1304 ش در بیت علم و فضیلت زاده شد . پدر بزرگوارش آیت الله سیدمحمد رضا پشت مشهدی کاشانی (م 1347 ق) مرجع بزرگ کاشان و از شاگردان آیات عظام : میرزای شیرازی ، میرزا محمدتقی شیرازی و سیدمحمد فشارکی ، وجد عالی مقامش آیت الله حاج سیداسماعیل کاشانی - بن سیدعبدالرزاق بن عبدالحی حسینی پشت مشهدی - از شاگردان شیخ انصاری و نویسنده تقریرات درس فقه و اصول او بود . (نقباء البشر ، ص 160) معظم له در حدود 4 سالگی پدر را از دست داد و تحت تربیت و سرپرستی برادر بزرگش آیت الله میر سیدعلی یثربی کاشانی (م 1379 ق) قرار گرفت و پس از کودکی و در ایام نوجوانی سطوح متوسط را نزد آیت الله شیخ محمد نجفی ، و بخشی از سطوح عالی را هم نزد برادر بزرگوارش آموخت . سپس در سال 1368 ق به قم رفت و به تکمیل سطوح عالی نزد حضرات آیات : مرعشی نجفی و سلطانی طباطبایی پرداخت و پس از آن به دروس خارج آیات عظام : آقای بروجردی ، امام خمینی ، محقق داماد ، گلپایگانی و اراکی رفت و به علاوه ، به درس تفسیر و فلسفه علامه طباطبائی نیز حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و تقریرات دروس آنان را نگاشت . در سال 1379 ق ، پس از درگذشت برادر عالیقدر خویش ، به امر آیت الله بروجردی به زادگاهش بازگشت و مردانه دامن همت به کمر زد و به خدمات فراوان دینی و اجتماعی

فقید سعید در طول حدود 50 سال فعالیت خویش به تدریس علوم دینی (سطوح عالی و خارج فقه) ، اقامه جماعت ، منبر و تبلیغ ، اعزام مبلغ به اطراف و اکناف ، ساخت خانه های بسیار برای خانواده های نیازمند ، درمان بیماران ، ازدواج و اشتغال جوانان ، رسیدگی به مسائل و مشکلات مردم ، رفع دعاوی و فصل خصومات پرداخت .

وی با تأسیس حوزه علمیه کاشان ، چراغ دانش را در این شهر برافروخت و بسیاری از جوانان - دختر و پسر - را با معارف اصیل تشیع آشنا ساخت . خدمات آن مرد بزرگ به اینها منحصر نمی شود ؛ تأسیس حوزه علمیه ولی عصر (در قمصر) ، زائر سرا و هتل رضوی (در مشهد مقدس) ، خوابگاه دانشجویی (در تهران) ، مدرسه علمیه مکتب کوثر (در کاشان) ، درمانگاه ، گورستان ، صندوق قرض الحسنه و ده ها مسجد و حسینیه و مدرسه و حمام در شهر و روستاهای اطراف از خدمات آن مرد بزرگوار است .

او در دوران انقلاب اسلامی به مبارزه پیگیر و مستمر با رژیم شاه پرداخت و در تمام اعتراض ها و راهپیمایی ها در صف مقدم قرار داشت و انبوه اعلامیه ها و پیام های او در طول 40 سال ، نشانگر این مدعاست . در طول جنگ تحمیلی ، بارها به جبهه های جنگ رفت و به تقویت مادی و معنوی رزمندگان اسلام پرداخت و با سخنرانی های شورآفرین خویش ، خاطره نیکویی به یادگار نهاد . او در مرداد سال 1358 ش به دستور امام خمینی به امامت

جمعه کاشان و در 1362 ش، به نمایندگی معظم له در منطقه منصوب شد و سه دوره متوالی هم از سوی مردم استان اصفهان، به نمایندگی مجلس خبرگان برگزیده شد.

از آثار اوست:

1. تقریرات درس فقه آیت الله بروجردی 2. تقریرات درس اصول امام خمینی 3. مجموعه اعلامیه ها و پیام های او در طول انقلاب اسلامی 4. مجموعه نوارهای سخنرانی ها، خطبه های جمعه و درس های فقه ایشان.

معظم له، به دنبال بیماری ریوی - ناشی از مصدومیت شیمیائی در ایام دفاع مقدس - در شامگاه ششم رمضان المبارک 1427 ق / 8 مهر 1385 ش، در 82 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش در عصر دوشنبه هشتم رمضان، با شرکت هزاران نفر از مردم و علمای قم و کاشان تشییع و پس از نماز فرزندش آقای حاج سید میر محمد یثربی، در کنار گلزار شهدای شهر به خاک سپرده شد و پیام های تسلیت متعدد مقام معظم رهبری و مراجع عالیقدر تقلید صادر، و مجالس یادبود فراوان در تجلیل از مقام علمی و عملی وی برگزار گردید.

یزدانی 1379 - 1423 ق

آقای حاج شیخ عباس یزدانی، یکی از فضلاء نامی حوزه علمیه قم بود. معظم له، در شهریور ماه 1338 ش در تهران به دنیا آمد و پس از اخذ دیپلم ریاضی در سال 1356 ش، به تحصیل علوم دینی در مدرسه آیت الله مجتهدی روی آورد. پس از یادگیری مقدمات و ادبیات عرب، در سال 1361 ش به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و به فراگیری سطوح عالی پرداخت. سپس به تحصیل خارج فقه و اصول در محضر آیات عظام:

ص: 661

وحید خراسانی، میرزا جواد تبریزی و سیدموسی شبیری زنجان‌ی اشتغال ورزید و در کنار آن، به تألیف و تحقیق و تبلیغ دین نیز مشغول بود. وی، علاوه بر دروس حوزوی، به تحصیل علوم دانشگاهی همت گماشت و موفق به دریافت مدرک کارشناسی ارشد دین شناسی از مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (بهمن 1376) گردید و پس از آن، تحصیلات خود را در مقطع دکتری، رشته کلام (گرایش فلسفه دین) در مرکز تربیت مدرس دانشگاه قم ادامه داد.

فقید سعید، بر زبان انگلیسی تسلط داشت و از همین رو، به تبلیغ دین در کشور انگلستان و ترجمه کتب انگلیسی پرداخت و چند بار به عنوان مترجم، به حج بیت الله الحرام تشریف یافت. او در استفاده از امکانات کامپیوتر و اینترنت، متخصص بود و در نمایه سازی کتاب «بحارالانوار»، تهیه نرم افزار قرآنی «هدی» و نرم افزار «حکمت» (نهج البلاغه)، نقش فراوانی داشت و خود از بنیان گذاران مؤسسه تحقیقاتی امام رضا علیه السلام (1370 ش) بود. او، تمام وقتش را یکسره به تحصیل و تحقیق و تألیف می گذراند. انس فراوان با قرآن کریم داشت و در رفتارش، فروتنی و اخلاص و تقوای الهی نمایان بود.

آثارش عبارت اند از:

1. آزادی: تحلیلی از آزادی و اخلاق جنسی 2. الگوی زندگی: گزارشی از سیره عملی رسول اکرم صلی الله علیه وآله وسلم
3. احکام: موافق با فتاوی عموم فقهای شیعه
4. گفتمان حکومت دینی 5. تجربه دینی 6. ترجمه کتاب «تجربه دینی» نوشته وین پرادفوت از انگلیسی (همراه با تعلیقات فراوان)
7. مجموعه مقالات (در کیهان اندیشه، بینات، صحیفه مبین و فقه)
- 8.

ص: 662

تحول در حوزه 9. نمایه سازی متون اسلامی 10. صله رحم (چاپ نشده)

11. عقل فقهی (چاپ نشده)

12. حقوق زن (چاپ نشده)

13. گفتمان آزادی (چاپ نشده)

آن فاضل فرزانه، با مرگی نابهنگام و زودرس، در روز چهارشنبه 27 شهریور 1381 ش (10 رجب 1423 ق)، در 43 سالگی بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از تشییع، در قبرستان باغ بهشت - قم - به خاک سپرده شد.

یوسفی غروی 1343 - 1427 ق

آقای حاج شیخ محمود یوسفی غروی، یکی از علمای حوزه علمیه قم بود. فقید سعید در سال 1303 ش (1343 ق) در نجف آباد به دنیا آمد و پس از تحصیلات نخستین، ادبیات عرب را در زادگاهش نزد آقا شیخ احمد حججی و شیخ احمد حکیم نجف آبادی آموخت. سپس به اصفهان رفت و حاشیه و شرح شمسیه را نزد آیت الله شهید شمس آبادی فراگرفت. سپس به حوزه علمیه قم آمد و اندکی از سطوح را نزد امام خمینی فراگرفت و پس از آن در 1323 ش به نجف اشرف مهاجرت کرد و سطوح عالی را نزد اساتیدی چون آیت الله شیخ مجتبی لنکرانی آموخت. سپس به درس خارج آیات عظام: شاهرودی، حکیم، سیدعبدالهادی شیرازی و آقای خویی (یک سال) حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. پس از ورود امام خمینی به نجف، به درس ایشان نیز حاضر شد و مورد توجه فراوان ایشان قرار گرفت و از سوی معظم له، همراه با مرحوم آیت الله شیخ غلامرضا عرفانیان مأمور تطبیق تعلیقه امام بر عروه با سایر فتاوا ایشان شد.

ص: 663

او درسها را با مرحوم آیت الله حاج آقامصطفی خمینی پیش مباحثه و مذاکره می نمود و در جلسه ستفتای امام و آیت الله شاهرودی نیز شرکت داشت. وی درسهای آیت الله شاهرودی را برای گروهی تقریر می نمود و به عده ای شرح لمعه را تدریس می نمود. وی با نظام بعث، مخالفت آشکار و فراوان داشت و خانواده و فرزندان را با افکار انقلابی شهید صدر پرورش داد و دو فرزندش شیخ محمدسجاد و شیخ محمد مهدی هم در این راه به شهادت رسیدند. او در نجف، به جز تحصیل و تدریس، به کار تألیف و تحقیق نیز اشتغال داشت، تا اینکه در سال 1369 ش، از ظلم رژیم بعثی به قم آمد و دوران نقاهت و بیماری خود را در این شهر به سر برد.

برخی از آثار او عبارتند از:

1. آیات الانوار فی فضائل النبی وآله الاطهار (مستدرک تأویل الآیات شرف الدین استرآبادی) - چاپ شده

2. تأویل الآیات الظاهره فی فضائل انبی و عترته الطاهره (تحقیق . 2 ج) چاپ بیروت

3. بحار الانوار (جلد 29 - 30 - 31 (ملاحم و فتن) ، تحقیق . چاپ بیروت)

4. صحیفه الابرار (در منابع اخبار بحار) .

آن عالم بزرگوار، در 82 سالگی، در روز پنجشنبه 25 خرداد 1385 (18 جمادی الاولی 1427 ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش روز جمعه پس از تشییع و نماز آیت الله سیدکاظم حائری در بقعه العلمای قبرستان باغ بهشت به خاک خفت.

واصف 1345 - 1416 ق

آقای شیخ

ص: 664

محمد واصف گیلانی، یکی از فضلا و نویسندگان پر کار حوزه علمیه قم بود.

فقید سعید در 1305 ش (1345 ق) در یکی از روستاهای آستانه اشرفیه به دنیا آمد و پس از اخذ دیپلم متوسطه، به تحصیل علوم دینی روی آورد. او در قم، سطوح عالی را نزد اساتیدی چون آیات: شیخ جعفر سبحانی و شیخ علی رضا ممجد لنگرودی فراگرفت و پس از آن به درس خارج آیات عظام: بروجردی، امام خمینی، گلپایگانی، مرعشی نجفی، آملی، لنگرودی و بهجت حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت و از برخی از آنان به دریافت اجازه نائل آمد.

او در کنار تحصیل، به تألیف و تبلیغ دین روی آورد و در مناطق گوناگون - از جمله در شهرهای فرانکفورت و اشتوتگارت در سالهای 1350 تا 1352 که به عنوان نماینده آیت الله گلپایگانی به سر می برد - منشأ آثار مفید و متعدد شد و در برخی مناطق موفق به تأسیس درمانگاه و مسجد گردید. در سال 1337 ش دارالنشر اسلام، را تأسیس کرد و بسیاری از کتابهای اسلامی را به چاپ رسانید. او در راستای دفاع از مرزهای عقیدتی دین و مذهب، کتب بسیار به سامان رسانید و در افشای ماهیت پلید حزب توده، کتاب «احراق لانه های فساد» و در نقد و رد کتاب شهید جاوید، «فی هامش علم الامام» را نگاشت. اخلاص در تبلیغ، تواضع و فروتنی، عشق به خاندان عصمت و طهارت، کوشش در راه

ص: 665

انجام وظیفه و تعظیم شعائر دینی از ویژگی های او بود .

او در روز چهارشنبه 2 آبان 1375 ش ، در 70 سالگی چشم از جهان فرو بست و در روز پنج شنبه ، پس از تشییع و نماز آیت الله بهجت ، در قبرستان ابوحسین به خاک خفت .

برخی از آثارش عبارتند از :

1 - درایه الحدیث 2 - زبده الاصول 3 - شواهد الولاية 4 - رساله الحب 5 - اسرار الشهاده 6 - دروس العقائد 7 - انقلاب مقدس حسین علیه السلام 8 - فاطمه زهرا از نظر روایات اهل سنت 9 - فاطمه زهرا از نظر قرآن 10 - از دل تا کربلا - و از کربلا تا دل 11 - سیمای اخلاق اسلامی 12 - احکام حقوق و اراضی 13 - دیوان اشعار (فارسی و عربی) 14 - راهنمای میراث 15 - بضعه النبی و دختران پیغمبر 16 - بشر و آزادی 17 - عفت در خانواده 18 - احراق لانه های فساد 19 - فی هامش علم الامام 20 - شجره طوبی 21 - شیعه در انتظار عدالت جهانی 22 - تاریخ کشفیات و اختراعات 23 - شمع الجمع در لغت ائمه اطهار 24 - ترس و احکام تقیه 25 - حقایق گفتنی 26 - رموز علم انساب 27 - الفلک المستبدع 28 - زکات در اسلام 29 - اسرار دخترکشی عرب در جاهلیت 30 - خورشید ولایت 5 گ

فهرست ها

فهرست نام ها

آ - 1

آخوند خراسانی، 26، 52، 57، 80، 170، 238، 268، 287، 318، 344، 348، 457، 463، 483، 521، 529، 542، 556،
585، 591، 601، 638، 667، 698، 705، 714، 716، 777، 780،

ص: 666

882 ، 808

آخوند زفره ای، 747

آذر بیگدلی، 210

آشتیانی، 534

آقا بزرگ تهرانی، 35، 39، 85، 106، 162، 242، 274، 296، 352، 412، 416، 429، 431، 461، 471، 486، 522، 534،
546، 547، 572، 704، 732، 736، 762، 777، 778، 825، 829، 845

آقا بزرگ حکیم، 322، 439، 495، 705

آقا بزرگ شاهرودی، 332

آقا جان شمس، 480

آقا حسین قمی، 289

آقا رضا همدانی، 632

آل ابی الحارث، 521

آل ابی سبجہ، 521

آلفرد وایتهد، 249

ابراہیم آیت اللہ زادہ، 583

ابراہیم احمدی موسوی زنجانی، 828

ابراہیم امامزادہ زیدی، 633

ابراہیم بادکوبہ ای، 835

ابراہیم بحر العلوم، 174

ابراہیم بہادری، 199

ابراہیم ثقفی، 686

ابراهيم حجازى، 398

ابراهيم حسيني تهرانى، 298

ابراهيم حسيني مرتضوى ميانجى، 773

ابراهيم سليمان بياضى عاملى، 208

ابراهيم علم الهدى، 574

ابراهيم علوى، 909

ابراهيم كفعمى، 294

ابراهيم كلانتر، 875

ابراهيم لوقا، 467

ابراهيم مرندى، 304

ابن ابى الحديد، 485، 676

ابن ابى الدنيا، 548

ابن ابى جمهور احسايى، 725

ابن الحجام، 294

ابن براج طرابلسى، 200، 764

ابن بطريق حلى، 200

ابن تركه، 25

ابن زهره، 200

ابن سيده، 47

ابن شهر آشوب، 796

ابن طاووس، 870

ابن طقطقي، 892

ابن عساكر، 548

ابن فارض، 135

ابن فهد حلّي، 725

ابن قدامه، 180

ابن قطان حلّي، 200

ابن ميثم بحراني، 110، 485

ابواسحاق اسفراييني، 412

ابوالاسود دؤلي، 47

ابوالحسن اصفهاني، 35، 39، 40، 49، 54، 78، 80، 84، 85، 96، 174، 184، 223، 235، 239، 242، 256، 257، 268،
269، 270، 283، 297، 324، 326، 333، 349، 352، 371، 393، 397، 398، 418، 423، 425، 439، 447، 450

ص: 667

،676 ،675 ،665 ،660 ،656 ،644 ،643 ،633 ،626 ،597 ،592 ،555 ،534 ،533 ،521 ،496 ،473 ،470 ،464 ،461
،847 ،841 ،833 ،823 ،794 ،783 ،773 ،767 ،758 ،752 ،750 ،739 ،735 ،706 ،704 ،699 ،691 ،684 ،683 ،679
894 ،855 ،853

ابوالحسن انگجی، 447، 585

ابوالحسن ایازی، 168

ابوالحسن حدائق، 222، 331

ابوالحسن رضوی، 385

ابوالحسن رفیعی قزوینی، 24، 452، 533، 670، 671، 801، 836، 879

ابوالحسن روحانی، 393

ابوالحسن شعرانی، 670، 768

ابوالحسن شیرازی، 495

ابوالحسن فاضل بھسودی، 602

ابوالحسن فتونی عاملی، 472

ابوالحسن مجتهد اراکی، 57

ابوالحسن مشکینی، 203، 256، 423، 473، 585، 592، 783، 852

ابوالحسن مصلحی عراقی، 797

ابوالحسن مولانا، 844

ابوالخیر طالقانی قزوینی، 548

ابوالصلاح حلبی، 294

ابوالعباس امرانی حسنی مغربی، 416

ابوالعباس عمرانی، 762

ابوالفتح بستى، 135

ابوالفتح كراچكى، 685

ابوالفضل تهرانى، 346

ابوالفضل زاهدى قمى، 511، 422

ابوالفضل صلواتى، 797، 719

ابوالفضل موسوى تبريزى، 826، 49

ابوالفضل نجفى خوانسارى اصفهانى، 348

ابوالفيض احمد غمارى مغربى، 111

ابوالقاسم خزعلى، 871

ابوالقاسم خوانسارى، 352

ابوالقاسم خويى، 27، 31، 35، 40، 44، 53، 64، 67، 85، 94، 104، 115، 150، 151، 161، 162، 168، 170، 172، 175،
176، 181، 184، 187، 204، 205، 210، 221، 223، 227، 235، 242، 245، 253، 258، 261، 269، 274، 282، 283،
287، 299، 300، 303، 309، 310، 312، 315، 318، 325، 329، 330، 344، 349، 351، 358، 379، 383، 398، 404،
405، 408، 429، 441، 445، 454، 457، 461، 464، 477، 480، 506، 522، 537، 546، 546، 564، 572، 574، 587،
588، 597

ص: 668

775 ، 773 ، 735 ، 712 ، 701 ، 688 ، 675 ، 672 ، 671 ، 670 ، 665 ، 656 ، 650 ، 648 ، 644 ، 640 ، 639 ، 638 ، 619 ، 602
، 889 ، 882 ، 879 ، 875 ، 869 ، 861 ، 851 ، 845 ، 833 ، 833 ، 828 ، 825 ، 815 ، 801 ، 797 ، 792 ، 786 ، 783 ، 778
916 ، 910

ابوالقاسم خویی (شیخ) ، 282

ابوالقاسم دانش آشتیانی ، 361 ، 360

ابوالقاسم دهکردی ، 855

ابوالقاسم رحمانی ، 378

ابوالقاسم روحانی قمی ، 897

ابوالقاسم طباطبایی قمی ، 542

ابوالقاسم طیب ، 822

ابوالقاسم عدنانی بلخی ، 570

ابوالقاسم علوی ، 580

ابوالقاسم کبیر قمی ، 112 ، 149 ، 160 ، 289 ، 556 ، 691 ، 705 ، 904

ابوالقاسم کاشانی ، 472 ، 633 ، 663 ، 889

ابوالقاسم کلانتری تهرانی ، 346

ابوالقاسم کویکی تبریزی ، 295 ، 354 ، 353 ، 631 ، 687

ابوالقاسم مامقانی ، 667

ابوالقاسم ملایری ، 705

ابوالقاسم مولانا ، 846

ابوالقاسم نجف آبادی ، 172

ابوالقاسم نحوی ، 57 ، 279

ابوالمجد اصفهانی، 78، 534، 709، 866، 868

ابوالمعالی کلباسی، 678، 747، 903

ابوالهدی، 678

ابوبکر احمد جوهری، 110

ابوتراب خوانساری، 344، 592، 678

ابوتراب قزوینی، 54

ابوتراب کلاردشتی مازندرانی، 348

ابوجعفر ایض، 406

ابوجعفر الثائر بالله علوی، 404

ابوذر، 135

ابوطالب، 848

ابوطالب تجلیل تبریزی، 230

ابوطالب شفتی، 698

ابوطالب شیرازی، 100

ابوطالب محمودی گلپایگانی، 737

ابوطالب مدرس، 59

ابوعبدالرحمن نسائی، 111

ابومحمد حجتی، 69، 376

ابومحمد ساوجی، 566

ابو یوسف قاضی، 900

ابوعبیدالله مرزبانی، 110

احمد آذرى قمى، 210

احمد آشتياني، 257، 360، 592، 670، 852

احمد آل بوعلی احسايی، 901

احمد آل سلمان، 31

احمد آل عصفور، 31

احمد آملی، 48

احمد اشكوری، 175، 480، 824

احمد اصفهانی، 348، 747

احمد امين، 335، 498، 567

احمد انصاری قمی،

ص: 669

398، 160، 149

احمد اهری، 731، 735، 783، 235

احمد بن حنبل، 548، 899

احمد پایانی، 98، 213، 394

احمد پیشوا، 221

احمد تالهی، 452

احمد تبریزی، 389

احمد جنتی، 872

احمد حججی، 916

احمد حسن باقوری، 420

احمد حسنی عطار، 326

احمد حسینی صفایی، 533

احمد حکیم نجف آبادی، 916

احمد خمینی، 346

احمد خوانساری، 39، 74، 75، 87، 162، 279، 360، 394، 404، 411، 434، 450، 526، 554، 581، 587، 597، 645،

660، 671، 690، 707، 714، 814، 836، 845

احمد دو اسبی، 52

احمد رحمانی همدانی، 381

احمد رضوانی زنجانی، 383، 614

احمد روضاتی اصفهانی، 411

احمد زنجانی، 57، 87

احمد زیارتی، 82

احمد ساوجی، 566

احمد سبط الشیخ، 428

احمد سنان، 344

احمد شهیدی، 822

احمد صابری ہمدانی، 692

احمد طاہری، 698

احمد عادل خورشید، 416

احمد علوی، 201

احمد علی احمدی شاہرودی، 66

احمد فالی، 616

احمد فراہانی، 73

احمد فقیہ امامی، 623

احمد فہری زنجانی، 640

احمد فیاض، 348، 503، 623

احمد قمی، 542

احمد کافی الملکی، 70

احمد کافی تبریزی، 226، 789

احمد کربلایی، 24، 26

احمد کسروی، 759

احمد کفایی خراسانی، 322، 333، 415، 761

احمد مجتهدی، 707، 708

احمد مددی، 292

احمد مدرس یزدی، 66، 401، 761، 850، 858، 903

احمد مرعشی، 775

احمد مستنبط تبریزی، 739

احمد مقدس اصفهانی، 348

احمد میرخانی، 370، 858

احمد نراقی، 566

احمد وائلی، 171، 193، 315، 886

اسحاق آستارایی، 52، 70، 614

اسحاق زُهانی قاینی، 332

اسحاق صائنی، 501

اسدالله بروجردی، 178، 181

اسد الله بنی صدر، 71

اسدالله بنی هاشمی اصفهانی، 824

اسدالله تبریزی، 108

اسدالله حجت، 381

ص: 670

اسدالله زنجانی، 592

اسدالله طیب شیرازی، 778، 780

اسدالله قمی، 783

اسدالله مدنی، 907

اسدالله مدنی، 103، 261، 731

اسدالله نوراللهی نجف آبادی، 606

اسدالله یزدی، 322

اسد حیدر، 302

اسماعیل ایمانی، 556

اسماعیل جاپلقی، 767

اسماعیل خاجوی، 413

اسماعیل سجادی، 235

اسماعیل شبستری، 893

اسماعیل شنب غازانی، 90

اسماعیل صالحی مازندرانی، 49، 508

اسماعیل صدر، 43، 273، 513، 521

اسماعیل کاشانی، 911

اسماعیل مرعشی، 775

اسماعیل موسوی زنجانی، 502، 831

اسماعیل هاشمی، 903

اشرف پهلوی، 120

اشعری قمی، 160

اصغر فقاہتی، 52

افضل حسین ہندی، 673

ابوالحسن شمس آبادی، 916

امام حسن عسکری، 112

امام حسن مجتبیٰ، 340

امام حسین، 300

امام زمان، 109

امام زین العابدین، 93، 777

امام موسیٰ بن جعفر الکاظم، 521

امان اللہ قودجانی، 866

امیر المؤمنین علی علیہ السلام، 108، 300، 724، 732

امیر محمد حسین خاتون آبادی، 413

امیر محمد کاظمی قزوینی، 656

امین الشرع، 108

ب

باقر آشتیانی، 274

باقر جزایری، 38

باقر زنجانی، 35، 64، 168، 175، 210، 221، 227، 309، 324، 349، 383، 394، 445، 461، 539، 629، 640، 650، 665،

670، 688، 703، 731، 735، 753، 828، 833، 882

باقر سلیمون، 886

باقر شخص، 287

باقر شریف قرشی، 31

باقر مرندی، 192، 194

بالزاک، 247

بحرالعلوم، 282، 378، 522

بديع درب امامی، 747

برتراند راسل، 245

بشیر پاکستانی، 419

بلاذری، 548

بهاءالدين لاهیجی، 852

بهاءالدين محلاتی، 100، 330

بهاءالدين محلاتی شیرازی، 716

بهاءالدين نوری، 581

بهمنیار، 50

بیوک خلیل زاده مروج، 789

پ

پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله، 27

ت

تاج الدين هلالی، 467

تقی حسینی نصیری، 873

تقی طباطبایی قمی، 353، 374، 494

توفيق الحكيم، 286

تولستوى، 247

ج

جابر جُعفى، 562

ص: 671

ابر فاضلی خوبی، 192، 909

جابر کاظمی، 46

جاسم شبر موسوی، 459

جبران خلیل جبران، 250

جعفر آل راضی، 654

جعفر اشراقی تبریزی، 90

جعفر پیشه وری، 809

جعفر حائری، 296

جعفر رشتی، 498، 550

جعفر سبحانی، 89، 98، 100، 162، 192، 199، 284، 354، 362، 366، 370، 404، 719، 918

جعفر سلطان القراء، 446

جعفر سیدان، 183

جعفر شهرستانی، 322

جعفر شیخی، 73

جعفر شیرازی، 282

جعفر صبوری قمی، 394، 511، 778

جعفر صراف زاده، 446

جعفر طیار، 848

جعفر فومنی، 282

جعفر کاشف الغطا، 174، 378، 513، 522، 782

جعفر کریمی، 49، 403

جعفر کشفی، 670

جعفر مرعشی، 186

جعفر مرقاتی خوبی، 785

جعفر موسوی مروج، 40

جعفر نقدی، 294

جلال آیت اللہی تقی، 328

جلال الدین آشتیانی، 23

جلال الدین طاہری اصفہانی، 505

جلال الدین محدث ارموی، 867

جلال الدین ہمایی، 822

جلال الدین یزدی، 426

جلال طاہر شمس گلپایگانی، 536

جلال علمی، 328

جلیل واعظ، 308

جلیل ہنرور خوبی، 192، 909

جمال الدین استرآبادی، 426

جمال الدین اسدآبادی، 100

جمال الدین خوانساری، 824

جمال الدین گلپایگانی، 245، 274، 333، 349، 464، 480، 506، 572، 629، 640، 679، 710، 735، 815، 853

جمال الدین مجدد، 831

جمال الدین موسوی، 398

جمال عبدالناصر، 474

جمال مزلقانی، 52

جمیل حیدر، 259

جواد آقا تهرانی، 401، 787

جواد آقا ملکی تبریزی، 26، 74

جواد بلاغی، 35، 767

جواد تبریزی، 182، 225، 226، 237، 292، 295، 353، 689، 827، 842، 914

جواد حسنی خرمشاهی، 340

جواد حسینی آل علی، 40

جواد خطیبی، 98

جواد سلطان القراء، 194، 446

جواد صدر، 519

جواد طباطبایی، 94، 239، 545

جواد کربلایی، 552

جواد کیشوان، 287

جواد نجومی، 270

ص: 672

چارلز آدامز، 245

حافظ طبرانی، 900

حبيب آل ابراهيم عاملی، 36، 464

حبيب الله اردبیلی، 852

حبيب الله اشتهاړدی، 775

حبيب الله خوی، 485

حبيب الله ذوالفنون عراقی، 740

حبيب الله رشتی، 26، 393، 542، 632، 638، 739، 882

حبيب الله شريف كاشانی، 757

حبيب الله طاهري گرگانی، 539

حبيب الله فضایلی، 621

حبيب الله مهدوی، 614

حبيب فیاضی، 192

حسام الدين امام، 104

حسن احقافی، 416

حسن الهی، 230

حسن امامی، 507، 573، 710

حسن امین الشریعه، 106

حسن بجنوردی، 23، 36، 175، 629، 672، 675، 739، 753، 831

حسن بحرالعلوم، 59، 174

حسن برسی، 439

حسن بن ابی الحسن، 338

حسن تیلی، 226

حسن جواهری، 170

حسن چهارسوقی اصفهانی، 36

حسن حاج آخوند، 270

حسن حجت هاشمی، 292

حسن حرمی قمی، 289

حسن حسن زاده آملی، 362، 364

حسن خوبی، 783

حسن دشتی، 735

حسن رشاد، 698

حسن سعید تهرانی، 441

حسن سیادت، 106

حسن شبر، 459

حسن شرایبانی، 244

حسن شمس گیلانی، 480

حسن شیرازی، 490، 498، 901

حسن صافی اصفهانی، 354، 823

حسن صدر، 43، 273، 413، 517، 519، 522

حسن طباطبایی قمی، 542، 616

حسن طراد عاملی، 522

حسن عسلی، 627

حسن علامی، 270، 340

حسنعلی تهرانی، 787

حسنعلی شیرازی، 775

حسنعلی مروارید، 28، 500، 787

حسنعلی نخودکی اصفهانی، 425، 787، 808

حسن غفاری تبریزی، 600

حسن فاضل، 80، 511

حسن فاضل بُرسی، 705، 714

حسن قمی، 365، 552، 553، 861

حسن کاشف الغطاء، 893

حسن کافی خراسانی، 663

حسن کرمانشاهی، 23

حسن کهنوی، 295

حسن مثلث، 340

حسن مثنی، 340

حسن محدث سراپی، 194

حسن مدرّس، 197

سن مدرّس هاشمی، 747

حسن مدرسی، 755

حسن مدرسی یزدی، 328

حسن مصطفوی، 794

حسن موسوی اصفهانی، 824

حسن موسوی شالی، 830، 833

حسن نحوی، 446

حسن نوری همدانی، 366

حسن نویسی یزدی، 150، 160، 175، 187، 210، 221، 245، 329، 379، 394، 422، 726، 731، 873، 882، 904

حسن لیتی وائلی، 886

حسین آقا ابو، 178

حسین آقا مجتهد مراغی، 906

حسین آل خلیفه احسائی مبرزی، 30

حسین آل علی، 40

حسین اعتمادی، 95

حسین اعلائی کجوری، 665

حسین امام، 332

حسین امامی کاشانی، 104

حسین بادکوبه ای، 27، 256، 352، 418، 678، 783

حسین بحر العلوم، 171، 174

حسین بروجردی، 52، 54، 57، 60، 66، 70، 88، 93، 96، 102، 104، 168، 178، 179، 181، 187، 188، 194، 197، 201

.343 ,342 ,330 ,309 ,306 ,304 ,298 ,289 ,283 ,279 ,270 ,274 ,269 ,234 ,230 ,226 ,215 ,214 ,211 ,210
.468 ,452 ,450 ,449 ,437 ,434 ,431 ,411 ,407 ,404 ,402 ,394 ,391 ,389 ,383 ,376 ,369 ,366 ,361 ,349
.606 ,605 ,600 ,597 ,587 ,580 ,577 ,570 ,558 ,554 ,553 ,543 ,536 ,534 ,526 ,514 ,511 ,509 ,502 ,470
.717 ,714 ,709 ,707 ,705 ,699 ,696 ,691 ,687 ,668 ,660 ,650 ,646 ,644 ,635 ,634 ,629 ,623 ,614 ,612
.814 ,812 ,809 ,806 ,804 ,801 ,792 ,790 ,785 ,780 ,778 ,776 ,770 ,768 ,758 ,755 ,750 ,737 ,728 ,724
.898 ,894 ,891 ,888 ,879 ,875 ,871 ,858 ,853 ,845 ,839 ,831 ,823

ص: 674

899، 912، 918

حسین بن سعید اهوازی، 565

حسین پیشنمازی، 106

حسین تقوی اشتهاردی، 233

حسین حکیم بادکوبه ای، 425

حسین حلّی، 94، 184، 187، 235، 299، 315، 441، 503، 587، 675، 679، 731، 778، 797، 828

حسین حمامی، 208، 235، 324، 344، 464، 517، 626، 656، 731، 828، 848

حسین خادمی، 503، 522، 526

حسین خفاجی حویزی، 667

حسین خلیلی، 26، 287، 632، 667، 882

حسین راستی کاشانی، 882

حسین راستی کاشانی، 261

حسین راشد، 867

حسین ربانی میانجی، 376

حسین زایردهام، 668، 886

حسین شب زنده دار، 719

حسین شرع الاسلام، 459

حسین شنب غازانی، 226، 836

حسین صدر، 171

حسین طباطبایی بحرالعلوم، 174

حسین ظهیرالاسلام دزفولی، 680

حسینعلی حسینی دشتکی، 335

حسینعلی محفوظ، 419

حسینعلی منتظری، 59، 192، 201، 365، 376، 401، 404، 606، 797، 826

حسین عندلیب زاده، 583

حسین فاطمی ابهری، 614

حسین فاطمی قمی، 798

حسین فرج آل عمران، 31

حسین فقیه سبزواری، 332، 416، 763

حسین قاضی تبریزی، 52، 70، 309، 587

حسینقلی همدانی، 26، 318، 463

حسین قمی، 397، 542، 605

حسین قمی، 114، 322، 449، 513، 552، 574، 616، 705، 714، 850

حسین کوچه حرمی، 511

حسین کوهکمری، 542، 591

حسین لاهیجی، 852

حسین محمدی لایینی، 378، 726، 873

حسین مظاهری، 905

حسین نایینی، 439، 533

حسین نوری همدانی، 382

حسین وحید آستانه ای، 570

حسین وحید خراسانی، 51، 162، 182، 183، 229، 241، 255، 294، 292، 295، 353، 436، 493، 544، 582، 604، 610

914 ، 862 ، 842 ، 811 ، 756 ، 736 ، 704 ، 701 ، 639 ، 613

حسين هبه اللهی مراغی، 906

حسينی ساوجی، 566

حضرت خديجه، 720

ص: 675

حضرت عباس، 720

حضرت معصومه علیها السلام، 109، 451، 720

حفص بن شاهین بغدادی، 111

حفناوی، 136

حکیم بهایی لاهیجی، 25

حکیم شیرازی، 670

حموی جوینی، 548

حیدر ایازی، 168

حیدر صدر، 43، 517، 626

حیدر علی شیروانی، 111

حیدر علی مجلسی، 370

حیدر علی محقق، 709

خ

خاندان آیت الله محلاتی شیرازی، 483

خاندان پهلوی، 907

خاندان حسینی روحانی، 289

خاندان شیخ جعفر شوشتری، 483

خاندان صدر، 521

خاندان علم، 440

خلیل قزوینی، 417

خلیل کمره ای، 179

خلیل کمره ای، 567، 867

خوارزمی، 601

د

داود الهامی، 98

ذ

دیلمی، 338

ذبیح اللہ محلاتی، 870

ذهبی، 548

ذیشان حیدر جوادی، 261

ر

راضی آل یاسین، 44

راضی تبریزی، 373، 550، 672

راضی نجفی، 591

راغب اصفهانی، 796

رحمت اللہ قاضی اراکی، 434

رحیم آل آقا، 340

رحیم ارباب، 218، 423، 527، 748، 814

رسول مرتضوی، 773

رسول هریسی، 835

رضا استادی، 307، 798

رضا بهاء الدینی، 196، 536، 778

رضا تبریزی، 844 ، 882

رضا توحیدی، 235، 462

رضاخان، 115، 219، 351، 401، 440، 484، 706

رضا خلخالی، 353

رضا روزبه، 501

رضا صدر، 59، 91، 199، 370، 513

رضا قاضی زاهدی، 645

رضا قلی، 389

رضا لطفی تبریزی، 353، 701

رضا مدنی کاشانی، 104، 757

رضا موسوی اردستانی، 117

رضا همدانی، 521

رضی تبریزی، 70، 90، 534

رضی زنوزی، 600

رفیع الدین محمد واعظ قزوینی، 422

روح الله خاتمی، 97، 201

روح الله خمینی، 24، 27، 55، 60، 66، 70، 71، 87، 90، 96، 97، 116، 151، 161، 162، 168، 179، 194، 195، 201،

206، 211، 218، 219، 220، 234، 270، 274، 279، 284، 306، 309، 329، 340، 342، 346، 349، 356.

ص: 676

.526 ،522 ،514 ،509 ،502 ،470 ،457 ،449 ،437 ،431 ،425 ،407 ،405 ،404 ،402 ،394 ،391 ،376 ،366 ،361
،644 ،641 ،634 ،623 ،617 ،614 ،612 ،606 ،603 ،597 ،580 ،577 ،570 ،567 ،558 ،554 ،553 ،540 ،536 ،534
، 826 ، 825 ، 812 ، 806 ، 801 ، 797 ، 790 ، 785 ، 780 ، 779 ، 770 ، 768 ، 755 ، 737 ، 717 ، 712 ، 707 ، 696 ، 671 ، 668
918 ، 916 ، 912 ، 907 ، 889 ، 888 ، 874 ، 871 ، 845 ، 839 ، 832

روح اللّٰه كمالوند خرم آبادی، 52، 179، 277، 527، 785، 839

روزنتال، 245

روژه گارودی، 245

رؤف جمال الدین، 419

ریحان اللّٰه کشفی، 670

ز

زکریا بن آدم اشعری، 121

زکریا قزوینی، 542

زین الدین ثانی، 418

زین الدین جعفر زاهدی، 415

زین العابدین، 297

زین العابدین حائری، 487

زین العابدین شهرستانی، 497

زین العابدین طباطبایی ابرقویی، 904

زین العابدین عسکری گیلانی، 570

زین العابدین قربانی، 286

زین العابدین کاشانی، 526، 717، 861

زین العابدین گلپایگانی، 645

ژان پل سارتر، 245

ژان ژاک روسو، 281

سالم سمیسم، 799

سپهر کاشانی، 774

سجاد علوی گرگانی، 184، 541، 616

سجاد فہری، 640

سراج انصاری، 481

سرہنگ مولوی، 118

سعد بن عبداللہ، 112، 134، 149، 160

سعدون البعاج، 302

سعید اختر رضوی، 385

سعیدالدین فرغانی، 25

سعید حکیم، 619

سلطان کلانتر، 675

سلمان خاقانی، 258

سلیم افندی، 428

سلیم شافعی دمشقی، 548

سہنوری، 677

سید بن طاووس، 294، 562، 641

سید تاج، 48

سید رضی، 302

سید مرتضی، 46

سیف اللہ ایسی، 415، 761

سیفعلی، 194

ش

شاه عبدالعظیم، 711

شرف الدین استرآبادی، 917

شریعت اصفہانی، 23، 170، 174، 344، 352، 463، 585، 698، 777، 780، 785، 844، 882

شریف

ص: 677

العلماء مازندرانی، 174، 747

شریف رضی، 110، 294

شعبان دیوشلی گیلانی، 739، 853

شفیع جاپلقی، 716

شکرالله نورانی زاده، 875

شکسپیر، 247

شکیب ارسلان، 369

شمس الدین بادکوبه ای، 783

شمس الدین عاملی، 476

شمس الدین کاظمی هیدجی، 728

شمس کرمانشاهی، 852

شهاب الدین اشراقی، 608

شهاب الدین تبریزی، 23

شهاب الدین عبدالله مروارید، 787

شهاب الدین مرعشی نجفی، 59، 63، 71، 85، 87، 93، 96، 121، 136، 162، 178، 214، 226، 230، 271، 274، 292،
304، 330، 340، 365، 373، 397، 402، 404، 411، 414، 416، 428، 470، 471، 486، 513، 526، 534، 539، 550،
551، 567، 572، 592، 593، 597، 600، 605، 614، 640، 645، 650، 707، 778، 780، 782، 785، 801، 815، 823،
836، 845، 888، 889، 891، 897، 911، 918

شهرستانی، 683

شهید اول، 110، 476

شهید ثانی، 65، 190، 286

شیخ انصاری، 54، 112، 160، 170، 289، 294، 393، 428، 431، 522، 542، 591، 601، 747، 777، 782، 911

شیخ بهایی، 728

شیخ حرّ عاملی، 872، 764، 522

شیخ صدوق، 565

شیخ طوسی، 200، 110

شیخ مفید، 764، 294، 46

ص

صاحب بن عباد، 46

صاحب جواهر، 893، 782، 747، 652، 289، 268، 174، 170، 43

صاحب روضات، 522

صاحب ضوابط، 782، 652

صاحب فصول، 782، 747

صاحب قوانین، 782

صادق آقا تبریزی، 447، 371

صادق آل خلیفه، 30

صادق احسانبخش، 700، 59

صادق حسینی مرندی، 304

صادق روحانی، 730، 551، 400، 353

صادق شریعتمداری، 707، 87

صادق شیرازی، 901، 618، 494، 492، 490

صادق طاهباز، 309

صادق فراهی خوبی، 909، 614

صاڊق قمي، 289، 393، 397

صاڊق

ص: 678

موسوی، 832

صالح ظالمی، 259

صالح موسوی، 522

صدر ابادکوبه ای، 172، 184، 245، 253، 349، 379، 445، 461، 506، 522، 539، 545، 672، 675، 739، 824

صدر الاشراف محلاتی، 119

صدرالدین جزایری، 27، 274

صدرالدین شیرازی، 25

صدرالدین صدر، 35، 66، 90، 196، 346، 411، 431، 449، 511، 554، 597، 645، 660، 668، 698، 709، 778، 836،

858، 891، 904

صدرالدین ظهیر الاسلام، 680

صدرالدین عاملی اصفهانی، 513

صدرالدین قونوی، 25

صدرالدین محمد موسوی اصفهانی، 335، 521

صفی الدین، 196

ض

ضامن بن شدقم، 36

ضیابری، 60، 853

ضیاءالدین استرآبادی، 80

ضیاءالدین خاقانی، 259

ضیاءالدین روحانی، 404

ضیاءالدین زین الدین، 419

ضیاءالدین عراقی، 35، 39، 40، 49، 54، 78، 84، 174، 184، 203، 239، 242، 256، 257، 268، 273، 312، 333، 349،
352، 371، 418، 423، 425، 440، 450، 461، 473، 487، 495، 534، 592، 666، 676، 679، 684، 691، 699، 701،
716، 735، 750، 752، 758، 844، 847، 852، 855

ضیاءالدین نجفی، 49

ط

طالب آل حیدر منتفکی، 302

طالب خرسان، 335

طالب رفاعی، 522

طاهر آل سلمان، 31

طاهر بدر، 344

طاهر تنکابنی، 48، 633

طبرانی، 548

طه فتلاوی، 619

طیب خان رضایی، 115

ظ

ظفر حسن رضوی، 385

ع

عابدزاده، 871

عباس ابوترابی، 54، 423

عباس اخلاقی، 900

عباس ادريس آبادی، 73

عباس اعتمادی، 93

عباس کاشانی، 337

عباس بیرجندی، 398

عباس تهرانی، 201، 665، 798

عباس حائری، 273

عباس خاتم یزدی، 328

عباس خالصی خراسانی، 332

عباس دارابی، 24

عباس رمیثی، 35، 44

عباس صفایی، 529

عباس عبیری، 560

عباسعلی شاهرودی، 194، 329، 452، 577، 587، 646، 836، 875

عباسعلی

ص: 679

عمید زنجانی، 286

عباس فقیه رضوی قمی، 605

عباسقلی رضوی، 389

عباس قمی، 823، 783، 774، 764، 691، 685، 534، 335

عباس قوچانی، 673

عباس محمودی دشتی، 735

عباس مدرسی، 754، 354

عباس مظفر، 799، 170

عباس مهری، 187

عباس میرزاده اهری، 370

عباس یزدانی، 914

عبدالاعلی سبزواری، 828، 672، 545، 539، 522، 445، 424، 106، 36

عبدالامیر زاهد، 316

عبدالامیر قَبَلان، 479

عبدالجبار بن حمد شراره، 466

عبدالجواد ادیب نیشابوری، 439، 424، 322

عبدالجواد اصفهانی، 789، 606، 365، 328، 233، 201، 23

عبدالحسین آل یاسین، 43

عبدالحسین اعلمی، 909

عبدالحسین امینی، 732، 549، 546، 294، 266، 108

عبدالحسین جواهر کلام، 53

عبدالحسين حجت، 282، 498، 683

عبدالحسين حجتى كرمانى، 284

عبدالحسين حسيني مهري، 187

عبدالحسين حلي، 268

عبدالحسين خراسانى، 365

عبدالحسين رشتى، 64، 172، 175، 253، 480، 506، 545، 672، 678، 829

عبدالحسين شرف الدين، 35، 266، 294، 352، 467، 473، 517، 519، 521، 534، 704

عبدالحسين طيب، 503

عبدالحسين غروى تبريزى، 585

عبدالحسين فقيهى گيلانى، 59، 737، 812

عبدالحسين كوشالى، 852

عبدالحسين لنكرانى، 831

عبدالحسين محمد طاهرى، 755

عبدالحسين محمد على بقال، 189

عبدالحسين مظفر، 799

عبدالحسين واعظ، 875

عبدالحميد شراييانى، 194

عبدالحميد قيسى خنيزى خطى، 344

عبد الحى حسيني پشت مشهدى، 911

عبدالرحمن جامى، 25

عبدالرحمن هيدجى، 728

عبدالرحيم درگاهى، 852

عبدالرحيم سامت، 422، 453

عبدالرحيم عقيقى بخشايشى، 101

عبدالرحيم فقاھتى، 728

عبدالرحيم مراغى، 906

عبدالرزاق حصان مصرى، 518

عبدالرزاق عاملى، 519

عبدالرزاق قائينى، 63، 87، 394، 838

عبدالرزاق موسوى مكرم، 344

عبدالرسول جواهرى، 464، 626، 665، 679

عبدالرسول حسينى طالقانى نجفى، 35

عبدالرسول قائمى اصفهانى، 643

عبدالرسول مدنى كاشانى، 104، 757

عبدالرضا حسينى

ص: 680

شهرستانی، 497

عبدالرضا صافی، 295

عبد الزهرا حسینی خطیب، 302

عبدالستار اسلامی، 84

عبدالستار محمّدی، 376

عبدالصاحب حکیم، 498، 399، 398، 358

عبدالعزیز طباطبائی، 545، 294، 292، 114

عبدالعظیم حسنی، 545

عبدالغفار مازندرانی، 352، 27

عبدالکریم حائری، 27، 39، 40، 48، 73، 74، 80، 82، 96، 179، 196، 203، 279، 284، 289، 295، 360، 391، 393،
397، 404، 480، 533، 534، 556، 585، 605، 683، 686، 687، 691، 696، 705، 723، 748، 750، 752، 758، 783،
891، 897، 904، 907

عبدالکریم حق شناس، 306

عبدالکریم خوئینی زنجانی، 52، 344، 383، 614، 829

عبدالکریم سروش، 300

عبدالکریم شراره، 463

عبدالکریم شمس الدین، 258، 476

عبدالکریم کشمیری، 619، 672

عبدالکریم مغنیه، 464

عبدالکریم موسوی اردبیلی، 92، 366، 394، 790

عبداللطیف سماوی تنکابنی، 675

عبدالله الياسى، 102

عبدالله باهر، 93

عبدالله بروجردى، 178، 181

عبدالله برهان، 424

عبدالله بن مقفع، 892

عبدالله ثقهالاسلام، 527

عبدالله جوادى آملى، 49، 252، 281، 362، 510،

عبدالله چهلستونى، 634، 441

عبدالله خويى، 863

عبدالله زنوزى، 24، 25

عبدالله سرايى، 308

عبدالله شىسترى، 461

عبدالله شيرازى، 35، 495، 551، 848

عبدالله فاضل، 605

عبدالله كمالى، 235

عبدالله مازندراني، 174، 632، 739

عبدالله مامقانى، 326، 348، 703، 855

عبدالله مجتهدى، 91

عبدالله مجتهدى، 91، 586

عبدالله مجد فقيهى بروجردى، 629

عبدالله موسوى اشتهااردى، 134

عبدالله موسوی شبستری، 835

عبدالله نورانی، 763

عبدالمحسن فضل الله،، 353

عبدالمنعم فرطوسی، 476، 459

عبدالنبی اراکی، 93، 614، 836

عبدالنبی عراقی، 480، 629، 660، 888، 889

عبدالنبی کجوری مازندرانی، 665، 850

عبد الوهاب کاشی، 654

عبدالهادی جواهری، 799

عبدالهادی حکیم، 171، 315، 319

عبدالهادی

ص: 681

شیرازی، 23، 64، 67، 94، 96، 150، 161، 162، 172، 179، 203، 204، 221، 227، 245، 269، 274، 324، 404، 407،
408، 429، 496، 506، 546، 555، 572، 629، 638، 656، 679، 688، 703، 731، 735، 778، 781، 786، 815، 828،
833، 848، 853، 875، 879، 916

عبدالهادی فضلی، 315

عدنان بکاء، 171، 315

عدنان غریفی، 269

عزالدین حسینی زنجانی، 24، 91

عزیزالله خسروی، 342

عزیزالله غزنوی، 711

عطار نیشابوری، 299

عطاء الله امامی، 623

علامه حلّی، 190، 200، 293، 371، 380، 677

علاءالدین بحر العلوم، 354

علاءالدین علی حلبی، 200

علم الهدی فیض کاشانی، 71، 472

علی آقا روحانی، 408

علی آقا شیرازی، 349، 352، 679، 814، 822

علی آل عیثان، 901

علی آیتی، 332

علی احمدی میانجی، 376، 394، 396

علی احمدی میانجی، 69

علی اسکویی، 901

علی اصغر اراکی، 752

علی اصغر باغمیشه ای، 687، 587، 308

علی اصغر برزانی، 526

علی اصغر جزایری، 238

علی اصغر حکیم، 483

علی اصغر سلطان العلماء بروجردی، 580، 449

علی اصغر صالحی کرمانی، 407، 178

علی اکبر ابوترابی، 56

علی اکبر اراکی، 673

علی اکبر الهیان، 422

علی اکبر اهری، 304، 244

علی اکبر برقععی قمی، 134

علی اکبر برهان، 471، 437

علی اکبر تجلیل، 230

علی اکبر خوانساری، 852

علی اکبر خویی، 351

علی اکبر سیبویه، 498، 282

علی اکبر علوی، 328

علی اکبر مهدی پور، 236، 99

علی اکبر نایینی، 552

علی اکبر نحوی، 600، 844

علی اکبر نوغانی، 812، 884

علی اکبر نهاوندی، 85، 471

علی اکبر هاشمی، 903

علی ایروانی، 592، 783

علی بحرانی، 303

علی بعاج، 677

علی بن حسین شوشتری، 483

علی بن عیسیٰ رمانی، 46

علی بن محمد جزری، 900

علی بن ناصر حسینی

ص: 682

سرخسی، 303

علی بن یقطين، 562

علی بهبهانی، 369، 370، 416، 429، 572، 775، 867، 904

علی بهشتی، 203، 37، 353، 358، 359

علی بهشتی ورسی افغانی، 205

علی پناه اشتهااردی، 87، 233، 234، 719

علی ثامر، 175، 886

علیجان کاشانی، 470

علی جواهری، 268

علی حایری، 306

علی حبشی، 344

علی حجتی کرمانی، 284

علی حرزالدین، 287

علی حسینی، 335

علی حسینی شاهرودی، 353، 354

علی خاقانی، 799

علی خامنه ای، 28، 51، 56، 62، 72، 89، 186، 202، 262، 291، 307، 347، 372، 396، 479، 541، 557، 590، 613،

636، 641، 669، 718، 725، 760، 788، 791، 795، 840

علی خنیزی، 344

علی دامغانی، 583

علی دوانی، 367، 365، 859

علی رشتی، 480

علی رشتی نجفی، 804

علیرضا اردکانی، 78

علیرضا سبزواری، 424

علیرضا مدرسی، 755

علیرضا ممجد، 812، 918

علی روحانی، 395

علی زاهد، 112

علی زنوزی، 226

علی سبط الشیخ انصاری، 431

علی سعادت پرور، 437

علی سمّاکه، 287، 324، 886

علی سیستانی، 353، 357، 824

علی شاهرودی، 552

علی شریعتی، 135

علی شوشتری، 483

علی صدر، 519

علی صفایی حائری، 529

علی طباطبایی تبریزی، 551

علی طباطبایی صاحب ریاض، 282

علی عابد رضوی، 263

علی عرب، 26

علی علامه فانی اصفهانی، 187، 242، 253، 445، 477، 503، 545 و 550 و 731، 571

علی علم الهدی، 59

علی علیاری، 591

علی غروی تبریزی، 353، 587، 591

علی غریفی، 303، 799

علی فالی، 617

علی فرحی قمی، 49

علی فلسفی، 175، 253، 353، 365، 636، 788، 824

علی قاضی، 27، 299، 184، 352، 592، 794، 847

علی قاضی زاهدی، 645

علی قرنی گلپایگانی،

ص: 683

علی قسّام، 459

علی قطیفی، 31

علی کازرونی، 351

علی کاشف الغطاء، 886

علی کتانی، 376

علی کریمی جهرمی، 692

علی کمالی دزفولی، 680

علی کنی، 463

علی کورانی، 627

علی مجتهدی، 192، 909

علی محدث، 909

علی محقق داماد، 49

علی محمدآبادی اصفهانی، 856

علی محمد بروجردی، 184، 245، 269، 629، 672، 701، 861

علی محمد کازرونی، 201، 328

علی محمد وزیری، 328

علی مدد قاینی، 35، 416

علی مدرسی، 755

علی مرندی، 739

علی مرهون قطیفی، 302

علی مشکینی، 192، 194، 201، 365، 362، 376، 539، 719، 791، 797، 826، 878، 888، 890

علی معرفت، 863

علی معصومی همدانی، 558، 632

علی مکی، 398، 627

علی مولانا، 304، 835، 844

علی میلانی، 692

علی مؤمن اصفهانی، 842

علی ناسوتی یزدی، 740

علی نجف آبادی، 78، 218، 557، 643، 709، 748، 822

علی نجفی کاشانی، 365

علینقی امین سبزواری، 106

علینقی حیدری، 326

علینقی خدایاری، 810

علینقی طبسی حائری، 552

علی نوری، 24، 238، 882

علی نهاوندی، 542، 638

علی همدانی، 196، 256، 360، 381، 583

علی یشی کاشانی، 480، 778، 781، 893، 911

علی یزدی، 218، 709، 747، 822

عماد رشتی، 26، 27

عمران علیزاده، 237

عمرو بن عاص، 135

عیسی نورانی، 875

غ

غفور عاملی، 789

غلامحسن سعیدی، 444

غلامحسین اردبیلی، 470

غلامحسین تبریزی، 790، 861

غلامحسین جعفری همدانی، 256

غلامحسین عابدی، 366، 554

غلامحسین مجتهد غروی اردبیلی، 875

غلامرضا باقری اصفهانی، 172، 752

غلامرضا طبسی، 256

غلامرضا عرفانیان خراسانی، 354، 842، 916

غلام عسکری، 262

غلامعلی قمی، 208

غیاث الدین دشتکی شیرازی، 335

ف

فارس الحسنون، 292

فاضل

ص: 684

اردکانی، 672

فاضل ایروانی، 739

فاضل بسطامی، 556

فاضل خراسانی، 25، 322

فاضل دانباران، 235

فاضل شرایبانی، 351، 591، 844

فاضل قفقازی، 365، 519

فاضل موسوی، 841

فاضل هاشمی، 106

فتاح شهیدی، 226، 244، 577، 600، 638

فتح الله کاشانی، 65

فخرالدین امامت، 471

فخرالدین زنجانی، 354

فخرالدین قمی، 393

فخرالدین نراقی، 757

فرج آل عمران قطیفی، 296، 344

فرج الله تبریزی، 351، 687

فرج الله درّی، 866

فرج الله واعظی هیدجی، 828

فرزدق، 135

فقیه قودجانی، 623

فیاض زنجانی، 53، 342

فیض کاشانی، 182، 774

فیض گنابادی، 94

ق

قاسم نحوی قمی، 511

قاضی بهلول بهجت افندی، 341

قاضی نور الله شوشتری، 774

قدرت الله وجدانی فخر، 888

قربانعلی دزّی نجف آبادی، 392

قربانعلی محقق کابلی، 353

قطب، 405، 559

قطب الدین راوندی، 565

قطب الدین کیدری، 200

قوام الدین محمد و شنوی قمی، 897

قیصر معتوق، 456

ک

کارتز، 474

کاشف الغطاء، 775، 776

کاظم آقا شبستری، 461

کاظم اخوان مرعشی، 780

کاظم الفتلاوی، 34، 37، 171

کاظم تبریزی، 223، 253، 295، 353، 365، 550، 824

کاظم حائری، 466، 917

کاظم دامغانی، 509، 714

کاظم دینوری تبریزی، 371

کاظم شریعتمداری، 98، 102، 199، 214، 271، 284، 295، 309، 366، 373، 404، 526، 577، 614، 770، 826

کاظم شمشاد، 189

کاظم شیرازی، 172، 245، 675، 829

کاظم صادقی، 59

کاظم طبسی، 552

کاظم عصار، 792

کاظم گلپایگانی، 391، 869

کاظم محقق دامغانی، 66

کاظم محمدی، 363

کاظم مدیر شانه چی، 761

کاظم مرعشی، 777

کاظم یزدی، 638

ل

لطف الله صافی گلپایگانی، 79، 86، 101، 114، 377، 384، 528، 555، 647، 697، 734، 779، 793

لطفعلی زنوزی، 69، 376

م

مالک اشتر نخعی،

892، 728، 135

مالک بن نبی، 286

مالک محمودی، 200

مجتبیٰ حاج آخوند، 270

مجتبیٰ قزوینی، 66، 181، 415، 508، 663، 761، 808، 812

مجتبیٰ لنکرانی، 35، 84، 150، 175، 187، 242، 253، 539، 546، 672، 731، 828، 882، 916

مجتبیٰ محمدی عراقی، 723

مجدالدین محلاتی، 366، 716

مجدالدین نجفی اصفهانی، 867، 868، 903

محب الدین طبری، 900

محدث نوری، 633

محسن آل سلمان، 31

محسن اعرجی کاظمینی، 660

محسن الهی لاهیجی، 172

محسن امین، 412

محسن تبریزی، 371

محسن جلالی، 295

محسن حرم پناهی، 289، 560

محسن حسینی کاظمی، 26

محسن حکیم، 23، 31، 53، 64، 67، 80، 85، 96، 97، 104، 106، 150، 151، 161، 162، 168، 172، 175، 184، 187،
205، 208، 221، 223، 235، 239، 242، 245، 261، 269، 303، 309، 310، 315، 317، 318، 329، 340، 342، 344

572، 567، 564، 555، 522، 506، 477، 461، 457، 441، 429، 418، 416، 408، 407، 405، 383، 379، 355، 349
، 875، 869، 853، 828، 815، 801، 792، 786، 775، 773، 753، 731، 711، 703، 688، 656، 648، 644، 626، 597
916، 889

محسن خرازی، 232، 306، 798، 900

محسن خزعلی، 719

محسن سلطان احمدی نوری، 879

محسن شراره، 464

محسن غراوی، 476

محسن غروی اراکی، 391

محسن فیض کاشانی، 24، 370، 573

محسن محدث زاده قمی، 639

محسن میرزایی، 755

محسن نوری، 879

محسن هفته ای، 723

محقق اردبیلی، 725

محقق اصفهانی، 184، 667، 676

محقق حلی، 190

محلاتی شیرازی، 100

محمد آقازاده، 322، 439، 533، 556، 605، 705، 714

ص: 686

محمد آل خليفه، 30

محمد آل طه، 117

محمد آيت اللهى زنجانى، 52

محمد ابراهيم اعرافى، 96

محمد ابراهيم قرنى، 650

محمد ابراهيم كلباسى، 716، 678، 208

محمد اديب حسون، 416

محمد اربيلى، 161، 150

محمد استرآبادى، 80

محمد اسحاق فياض، 37، 353، 354

محمد اسماعيل صائنى زنجانى، 501

محمد امامى خوانسارى، 536، 434

محمد امامى كاشانى، 105

محمد امين خلخالى، 359

محمد امين رضوى، 389

محمد امين زين الدين، 418، 258، 175

محمد بادكوبه اى، 304

محمد باقر آل ابى خمسين، 902

محمد باقر اصفهانى، 178

محمد باقر امام، 690

محمد باقر امامی، 748

محمد باقر امامی نوری، 444

محمد باقر ایروانی، 358، 292

محمد باقر بحرالعلوم تهرانی، 581

محمد باقر بیرجندی، 556

محمد باقر حجت طباطبایی حائری، 282

محمد باقر خالصی، 334

محمد باقر خوانساری، 413

محمد باقر درچه ای، 903، 747

محمد باقر رفیعی کهرودی، 391

محمد باقر زنجانی، 587، 585

محمد باقر سبزواری، 867

محمد باقر سلطانی طباطبایی، 98، 194، 201، 214، 233، 274، 309، 346، 365، 401، 404، 449، 539، 580، 580، 606

912، 888، 845، 806، 789، 785، 717، 707، 623

محمد باقر شخص، 31

محمد باقر شفتی، 716

محمد باقر شهیدی گلپایگانی، 434

محمد باقر صدر، 43، 150، 261، 265، 318، 353، 398، 467، 498، 522، 523، 525، 567، 602، 641، 917

محمد باقر طاهری محمودی، 731، 457

محمد باقر طباطبایی حکیم، 318

محمد باقر عاملی، 833

محمد باقر عراقی، 723

محمد باقر قزوینی، 54، 63، 778، 822، 904

محمد باقر قمشه ای، 709

محمد باقر کمره ای خمینی، 683

محمد باقر مجلسی، 238، 731

محمد باقر

ص: 687

محسنی ملایری، 705

محمد باقر محلاتی، 187، 731، 828

محمد باقر مدرس رضوی، 322

محمد باقر مدرسی، 752

محمد باقر مرعشی، 777

محمد باقر ملبوبی، 806

محمد باقر ملکی میانجی، 98، 309، 376، 377، 808

محمد باقر موحد ابطحی، 814، 825

محمد باقر موسوی خوانساری، 411

محمد باقر موسوی همدانی، 584، 838

محمد باقر نجفی مسجد شاهی، 181، 866

محمد باقر هزار جریبی، 378

محمد بحر العلوم، 259، 319، 419

محمد بحرینی، 735

محمد بروجردی، 178

محمد برهانی، 187

محمد بغدادی، 626، 668، 799، 829

محمد بن حسن الصفار قمی، 294

محمد بن رستم خان حارثی بدخشانی، 111

محمد بن مشهدی قمی، 725

محمد بن یوسف کنجی شافعی، 111

محمد بهاری، 26

محمد بهبهانی، 121، 581

محمد بهشتی، 34، 202، 394

محمد تقی آل راضی، 261

محمد تقی آملی، 473، 581، 836، 838، 858، 879

محمد تقی اتفاق، 676

محمد تقی احمد آبادی اصفهانی، 814

محمد تقی ادیب نیشابوری، 66، 401، 415، 663، 761، 850، 858، 884

محمد تقی ایروانی، 170، 175، 189، 522، 799، 886

محمد تقی بافقی، 470

محمد تقی بحرالعلوم، 170، 174، 175، 176، 324

محمد تقی بهجت، 220، 272، 291، 301، 329، 350، 353، 396، 438، 472، 496، 596، 672، 674، 679، 725، 769

798، 813، 849، 918

محمد تقی جعفری، 221، 244، 354، 496

محمد تقی جواهری، 151، 353

محمد تقی حسینی جلالی، 353

محمد تقی حکیم، 522، 886

محمد تقی خوانساری، 23، 66، 74، 80، 82، 90، 179، 187، 197، 279، 290، 306، 360، 411، 450، 481، 511، 526

534، 536

ص: 688

904 ، 897 ، 893 ، 871 ، 836 ، 783 ، 780 ، 778 ، 750 ، 723 ، 709 ، 698 ، 668 ، 650 ، 645 ، 629 ، 597 ، 597

محمد تقی خوبی، 353، 358

محمد تقی رازی اصفهانی، 866 ، 868

محمد تقی ستوده، 797

محمد تقی ستوده اراکی، 434

محمد تقی شاهرودی، 415

محمد تقی شیخ، 483

محمد تقی شیخ الاسلام، 483

محمد تقی شیرازی، 273، 487، 494، 529، 542

محمد تقی صاحب «هدایه المسترشدین»، 747

محمد تقی صدیقین اصفهانی، 526

محمد تقی طباطبایی حکیم، 189، 315

محمد تقی عندلیب، 583

محمد تقی غضنفری خوانساری، 597، 598

محمد تقی فقیه عاملی، 35، 324، 626

محمد تقی فلسفی، 632، 634

محمد تقی گوگدی، 690

محمد تقی مجلسی، 49، 373، 375، 868

محمد تقی محمدی، 725

محمد تقی مدرسی، 901

محمد تقی مدنی، 760

محمد تقی مصباح یزدی، 201

محمد تقی ملاکتاب، 174

محمد تقی موسوی احمد آبادی، 822

محمد تقی نخجوانی، 27

محمد تنکابنی، 33، 48، 452، 632

محمد توتونچی، 836

محمد تهرانی، 35، 471

محمد تیجانی، 718

محمد ثابتی همدانی، 256

محمد ثقفی تهرانی، 346

محمد جعفر محلاتی، 716

محمد جعفر موسوی جزایری مروّج، 238، 242

محمد جواد ایروانی، 170

محمد جواد بلاغی، 352، 678، 425، 852

محمد جواد بیدآبادی، 904

محمد جواد خندق آبادی، 233

محمد جواد ذهنی تهرانی، 373

محمد جواد شری، 473

محمد جواد طباطبایی تبریزی، 657

محمد جواد عارفی بیرجندی، 556

محمد جواد علوی بروجردی، 339

محمّد جواد فریدنی، 903

محمّد جواد فضل اللّٰه، 398

محمّد جواد مغنیه، 99، 463

محمّد جواد نجفی کمره ای، 869

محمّد حجت کوهکمری، 39، 48، 52، 54، 66، 90، 102، 197، 214، 215، 226،

ص: 689

.583 ،556 ،554 ،536 ،534 ،514 ،470 ،468 ،461 ،422 ،411 ،394 ،391 ،383 ،360 ،310 ،306 ،289 ،234 ،230
.794 ،785 ،785 ،780 ،778 ،748 ،728 ،724 ،714 ،709 ،699 ،698 ،687 ،668 ،660 ،645 ،597 ،592 ،587 ،585
907 ،904 ،897 ،894 ،891 ،888 ،879 ،875 ،871 ،858 ،845 ،836 ،831 ،814 ،809

محمد حرزالدین، 287

محمد حسن آقامیر، 652، 283

محمد حسن آل طالقانی، 35

محمد حسن آل طیب جزایری، 471، 38

محمد حسن آل یاسین کاظمی، 43

محمد حسن احمدی، 66

محمد حسن ادیب هروی، 415

محمد حسن انصاری، 431

محمد حسن بُرسی، 424

محمد حسن بروجردی، 181

محمد حسن بکایی، 192

محمد حسن خوانساری، 690، 349

محمد حسن صافی اصفهانی، 506

محمد حسن طاهری، 457

محمد حسن عالم نجف آبادی، 822، 709، 526، 348

محمد حسن علیاری، 592، 591

محمد حسن فانی، 571

محمد حسن قیسی عاملی، 648

محمد حسن قزوینی، 369

محمد حسن کشمیری، 672

محمد حسن مامقانی، 351، 591، 667، 703

محمد حسن مجتهدار موی، 389

محمد حسن مرتضوی لنگرودی، 49، 767

محمد حسن مظفر، 35، 656

محمد حسن مولوی، 847

محمد حسن میرجهانی طباطبایی اصفهانی، 855

محمد حسن نایینی، 863

محمد حسنی حیدری، 326

محمد حسین اوجی، 711

محمد حسین بروجردی، 181

محمد حسین بهجتی، 201

محمد حسین تنکابنی، 632

محمد حسین تهرانی، 672، 852

محمد حسین جزایری، 38

محمد حسین حائری، 239

محمد حسین حرزالدین مسلمی نجفی، 287

محمد حسین حسینی تهرانی، 298

محمد حسین حکیم، 619

محمد حسین خالصی زاده، 511

محمد حسين خطاط باشي، 447

ص: 690

حمّد حسين خوانساری، 348

محمد حسين دزفولی، 312

محمد حسين زاهد، 112، 149، 160، 274، 306، 437، 707

محمد حسين سيويه، 550

محمد حسين شریعتمدار ساوجی، 567

محمد حسين شهرستانی، 497

محمد حسين صدر، 517

محمد حسين طباطبایی، 24، 27، 52، 55، 59، 69، 70، 72، 87، 102، 168، 201، 230، 271، 274، 284، 290، 298، 299،
376، 389، 394، 402، 437، 452، 502، 509، 526، 536، 558، 580، 623، 630، 688، 717، 770، 785، 789، 797،
814، 823، 836، 839، 871، 888، 912

محمد حسين علوی طباطبایی بروجردی، 580

محمد حسين غروی اصفهانی، 24، 27، 203، 256، 299، 333، 349، 352، 371، 398، 418، 423، 425، 450، 461، 473،
495، 576، 626، 656، 666، 683، 735، 794، 844

محمد حسين فخیمی، 728

محمد حسين فشارکی، 78، 823، 855

محمد حسين فضل الله، 259، 398

محمد حسين كاشف الغطاء، 90، 302، 344، 412، 534، 626، 656، 704، 739، 829، 844، 847، 852

محمد حسين كاظمی، 318، 463، 667

محمد حسين كریلابی، 464

محمد حسين کشمیری، 464

محمد حسين کلباسی اصفهانی، 678

محمد حسين لنگرودی، 772

محمّد حسين مازندراني، 295، 550، 824

محمّد حسين محلاتي، 716

محمّد حسين مرعشي شهرستاني، 497

محمّد حسين مسجد جامعي، 49، 792

محمّد حسين مسجد شاهي، 557

محمّد حسين ناصر الشريعه، 370

محمّد حسين نجفي، 866

محمّد حسين هزار جريبي، 378

محمّد حسيني همداني، 26

محمّد حقي سرايي، 362

محمّد حكيم خراساني، 78، 709، 822

محمّد خادمي، 330

محمّد خراساني، 748

محمّد خطيب، 901

محمّد داماد، 580

محمّد داماد، 113، 188،

ص: 691

محمد دشتی، 362

محمد رجایی اصفهانی، 173

محمد رحیم اهری تبریزی، 794

محمد رشتی، 633

محمد رضا آل یاسین، 35، 43، 223، 398، 522، 656، 799

محمد رضا اصفهانی، 487، 617، 685، 691، 748

محمد رضا اعرجی، 295

محمد رضا بحر العلوم، 174

محمد رضا پشت مشهدی کاشانی، 911

محمد رضا تنکابنی، 48، 244، 306، 581، 632، 638

محمد رضا توحیدی، 841

محمد رضا جرقویه اصفهانی، 498، 863

محمد رضا جعفری، 150، 398

محمد رضا حسینی شیرازی، 492

محمد رضا خراسان، 171

محمد رضا سعیدی، 695

محمد رضا شالچی، 110

محمد رضا شریعتمدار، 221

محمد رضا شریف تنکابنی، 33

محمد رضا شفیعی، 370

محمد رضا شوشتری، 775

محمد رضا طبسی، 113، 296، 365، 472

محمد رضا طبسی حائری، 550، 552

محمد رضا عامری، 44، 258

محمد رضا کاشف الغطا، 208

محمد رضا کشفی، 670

محمد رضا کلباسی، 94، 415، 416، 571، 572، 904

محمد رضا گلپایگانی، 51، 57، 63، 70، 71، 74، 87، 88، 90، 93، 102، 117، 118، 162، 178، 194، 199، 203، 226،
234، 274، 279، 284، 290، 292، 295، 329، 340، 373، 376، 392، 404، 405، 435، 470، 509، 526، 535، 536،
550، 554، 555، 558، 570، 577، 580، 597، 612، 614، 629، 644، 645، 650، 690، 693، 694، 707، 719، 737،
755، 768، 770، 778، 804، 806، 812، 814، 845، 889، 904، 912، 918

محمد رضا محقق تهرانی، 714

محمد رضا مرعشی رفسنجانی، 777، 780

محمد رضا مروارید، 787

محمد رضا مسجد شاهی، 78، 534، 534، 612، 684، 691، 709، 758، 822،

ص: 692

868 ، 866 ، 855

محمد رضا مظفر، 175، 522، 565، 564، 673، 886، 904

محمد رضا معزی دزفولی، 38، 242

محمد رضا مهدوی دامغانی، 850

محمد رضا مهدوی کنی، 193، 307، 708

محمد رضا میبیدی، 541

محمد رضوی، 388

محمد رضی زنکی پوری، 385

محمد روحانی، 115، 150، 161، 175، 253، 295، 353، 477

محمد روحانی کرمانی، 407

محمد سرخابی، 446

محمد سرور، 602

محمد سرور اوجی، 711

محمد سرور واعظ بهسودی، 354، 602

محمد سعادت مصطفوی، 439

محمد سعید حکیم، 315، 317، 353، 419

محمد سلطان العلماء، 73، 391، 536، 723

محمد شاهرودی (سید)، 42، 111، 353

محمد شاهرودی (شیخ)، 824

محمد شریعت، 175

محمد شریف رازی، 39، 79، 86، 237، 307، 367، 470، 527، 606، 708

محمد شمس الدين عراقى، 841

محمد شيرازى، 824، 492، 487

محمد صادق احمد آبادى اصفهانى، 534

محمد صادق بحر العلوم، 176، 175

محمد صادق تويسركانى، 218

محمد صادق تهرانى، 298

محمد صادق جعفرى، 399، 398، 253، 150

محمد صادق حجت، 282

محمد صادق حكيم، 627

محمد صادق خاتون آبادى، 679، 612، 78

محمد صادق سعيدى، 444

محمد صادق صدر، 521، 517

محمد صالح حائرى سمنانى، 846، 845، 431، 429، 412

محمد صدر، 521

محمد صدوقى، 907، 888، 755، 707، 539، 404، 365، 233، 97، 93، 59، 57، 23

محمد ضياء آبادى، 34

محمد طاهر آل راضى، 619، 175، 44

محمد طاهر بحراني، 498

محمد طاهر حيدرى، 519

محمد طاهر خاقانى، 344

محمد طاهر طاهرى، 540

محمد طاهر قمي، 100

محمد طاهر كاظميني، 660

محمد طباطبائي فشاركي، 298

محمد طه حويزي،

ص: 693

محمد طهرانی، 863

محمد طه نجف، 667، 463، 318

محمد ظاهر محقق بهسودی، 711

محمد عبده، 286

محمد عراقی، 723

محمد عسکری تهرانی، 566، 534

محمد عصّار، 424

محمد علوی کاشانی، 757

محمد علی، 378

محمد علی ابن الرضا، 599

محمد علی اجتهادی اراکی، 57

محمد علی احمدیان، 63

محمد علی ادیب تهرانی، 780، 597، 511، 470، 360، 196، 178، 134، 90، 63

محمد علی اراکی، 797، 792، 779، 768، 717، 691، 612، 597، 536، 526، 434، 373، 329، 290، 179، 88، 74، 51

812، 888، 889، 912

محمد علی اردبیلی، 861

محمد علی اردوبادی، 405

محمد علی اسماعیل پور قمشه ای، 49

محمد علی انصاری، 160، 149، 134، 115

محمد علی انگجی، 586

محمد علی بهبهانی، 370

محمد علی تبریزی، 901

محمد علی تسخیری، 315

محمد علی توحیدی تبریزی، 353

محمد علی جزایری، 669، 238

محمد علی جمالی، 517

محمد علی حائری خرم آبادی، 277

محمد علی حائری سنقری، 550

محمد علی حائری طبسی، 550، 336

محمد علی حائری قمی، 48، 450، 529، 556، 893، 897، 904

محمد علی حائری کرمانی، 87، 717، 778

محمد علی حبشی، 344

محمد علی حزین گیلانی، 370

محمد علی حسینی صادقی، 503

محمد علی حقی سرابی، 308

محمد علی حکیم، 315

محمد علی حمامی، 627

محمد علی رجایی، 202

محمد علی رضوی کشمیری حائری، 672

محمد علی سرابی، 35، 309

محمد علی سیبویه، 552

محمد علي شاه آبادي، 48، 179، 306، 412، 450، 533، 714، 739، 797، 893

محمد علي شرقي، 468

محمد علي صدوقي، 202

محمد علي صندوق، 258، 464

محمد علي

ص: 694

عارفی، 556

محمد علی عالم، 709

محمد علی عالمی دامغانی، 558

محمد علی غروی اردویادی، 35، 546

محمد علی فتحی دزفولی، 855

محمد علی قاضی طباطبایی، 70، 586، 907

محمد علی قبلان، 464

محمد علی کاظمی خراسانی، 172، 223، 398، 480، 506، 626، 650، 638، 735، 799

محمد علی کاظمینی بروجردی، 660

محمد علی محسنی، 332

محمد علی محلاتی، 716

محمد علی مدرس افغانی، 242، 261، 292، 616، 731

محمد علی مدرس تبریزی، 704

محمد علی مدرس طباطبایی یزدی، 752

محمد علی مرعشی شهرستانی، 497

محمد علی معزی دزفولی، 428

محمد علی موحد ابطحی، 814

محمد علی موسوی جزایری، 243

محمد علی موسوی حمّامی، 324

محمد علی میلانی، 553

محمد غروی، 189

محمد غروی بهبهانی، 84

محمد فاضل ایروانی، 170

محمد فاضل قائینی، 35، 731، 739

محمد فاضل لنکرانی، 198، 336، 451، 529، 605، 606

محمد فاطمی ابهری، 614

محمد فشارکی، 911

محمد فکور یزدی، 59، 201، 328، 365، 580

محمد فیاض، 583

محمد فیروزآبادی، 273، 680

محمد فیض قمی، 134، 342، 360، 450، 534، 836

محمد کاشی، 903

محمد کاظم ابن الشیخ، 38

محمد کاظم حائری قزوینی، 652

محمد کاظم خراسانی، 591

محمد کاظم دامغانی، 415، 850

محمد کاظم سعیدی، 444

محمد کاظم شیرازی، 27، 39، 172، 223، 245، 398، 423، 495، 506، 675، 679، 709، 716، 739، 829

محمد کاظم عصار، 25، 633

محمد کاظم معزی دزفولی، 681

محمد کاظم مکی، 316

محمد کاظم یزدی، 23، 52، 57، 80، 84، 170، 174، 238، 268، 351، 457، 463، 483، 529، 542، 545، 585، 591

780 ،777 ،757 ،716 ،698 ،672 ،626

محمد كبير

ص: 695

قمی، 136، 836

محمد کرمی حویزی، 605، 667

محمد کوهستانی، 378، 726، 873

محمد لاکانی، 59، 93، 365، 698، 789

محمد مجاهدی، 52، 57، 59، 93، 192، 194، 213، 233، 309، 470، 587، 614، 623، 687، 717، 785، 789، 806،

831، 888

محمد مجتهد، 78، 906

محمد مجتهدی نجفی، 779

محمد محقق داماد، 55، 57، 70، 93، 194، 201، 214، 216، 226، 290، 298، 329، 376، 394، 404، 434، 502، 509،

513، 526، 536، 558، 600، 612، 687، 717، 755، 768، 778، 785، 790، 797، 814، 831، 845، 871، 888، 912

محمد محمدی اشتهاردی، 719

محمد محمدی گیلانی، 49، 62، 362

محمد محمودی دشتی، 735

محمد مدرّس، 78، 643، 747، 755

محمد مشکاه بیرجندی، 867

محمد مصطفی جوهر، 385

محمد مظفری قزوینی، 801

محمد مفتح، 362

محمد مفتی الشیعه اردبیلی، 336

محمد موسوی کلاتر، 675

محمد مولانا، 844

محمد مهدي بحر العلوم، 174

محمد مهدي بيگدلي دزفولي، 431

محمد مهدي حكيم، 419

محمد مهدي خلخالی، 353

محمد مهدي شمس الدين، 260، 398، 476، 627

محمد مهدي شهرستاني، 497

محمد مهدي صدر، 521

محمد مهدي مرتضوي لنگرودي، 770

محمد مهدي موسوي خراسان، 204

محمد مهدي موسوي كاظمي، 551

محمد ميدي، 270، 340

محمد مؤمن قمي، 281

محمد نجف آبادي، 78، 422، 612، 679، 709، 748، 822

محمد نجفي، 911

محمد نصراللهي خراساني، 871

محمد نظام، 501

محمد نقابي، 376

محمد نوري موسوي، 882

محمد نهاوندي، 322

محمد واصف گيلاني، 918

محمد وحيد گلپايگاني، 891

محمّد وحيدى، 837

محمّد وحيدى شبستري، 893

محمّد هاجرى احسايى، 901

محمّد هادى امينى، 44، 170

محمّد هادى

ص: 696

محمد هادی حسین زاده مقدس، 804

محمد هادی روحانی، 404

محمد هادی معرفت، 865

محمد هادی میلانی، 26، 27، 39، 71، 181، 235، 247، 282، 397، 405، 415، 487، 498، 509، 552، 553، 574، 574،

616، 639، 652، 761، 776، 783، 850، 861، 861، 869، 884، 901

محمد هاشم چهارسوقی، 412، 747

محمد همدانی، 179، 196، 422، 511، 585

محمد یثربی کاشانی، 398، 913

محمد یزدی، 49

محمود ابوریه، 892

محمود استعلامی، 82

محمود انصاری، 304

محمود انصاری قمی، 149، 150، 160، 398

محمود حکیم، 654

محمود حلبی، 322

محمود دوزدوزانی، 194، 600، 835

محمود رنکوسی، 416

محمود روحانی، 397، 511

محمود ریسی، 54، 422

محمود شاهرودی، 31، 35، 40، 41، 94، 106، 150، 151، 162، 168، 172، 205، 223، 235، 238، 239، 245، 299،

731، 726، 710، 688، 657، 572، 539، 503، 457، 429، 408، 405، 404، 383، 379، 333، 329، 326، 310، 309
917، 916، 875، 873، 869، 853، 851، 848، 833، 829، 815، 801، 753، 735

محمود شلتوت، 474

محمود شهابی، 792

محمود شیرازی، 776، 775، 352

محمود طالقانی، 567، 91

محمود کلباسی، 858

محمود مرعشی شوشتری، 833

محمود مسجد جامعی، 792

محمود مفید، 822، 814، 747، 572، 571

محمود میثمی عراقی، 723

محمود نجفی، 758، 93

محمود هاشمی، 466

محمود یوسفی غروی، 916

محمی الدین مامقانی، 703

محمیی الدین غریفی، 398

محمیی الدین فاضل هرنندی، 612

مختار امینیان، 854

مدرس تهرانی، 836

مرتضی آشتیانی، 605، 533، 498، 282

مرتضی آل یاسین، 656، 522، 318

مرتضی انزلی، 585

مرتضی انصاری، 149

مرتضی بروجردی، 353

مرتضی بنی فضل، 194

مرتضی پسندیده، 219، 220

مرتضی حائری، 87، 179، 201، 274، 279، 284، 295، 309، 346، 411، 435، 606، 697، 717، 755، 831، 891

مرتضی حسینی لنگرودی، 767

مرتضی حسینی مرعشی نجفی، 782

مرتضی خراسانی، 709، 748

مرتضی خسرو شاهی، 577، 835

مرتضی خلخالی، 654، 752، 824

مرتضی شبستری، 98، 226، 835

مرتضی طالقانی، 149، 160، 245، 257، 352، 665، 673، 678، 783، 852، 897

مرتضی عسکری، 319، 566، 567، 641

مرتضی علوی فریدنی، 63، 172، 394، 707

مرتضی فرید تنکابنی، 637

مرتضی فیروز آبادی، 408، 654

مرتضی کشمیری، 566

مرتضی لنگرودی، 60، 770، 812

مرتضی مدرّس گیلانی، 739

مرتضی مطهری، 98، 210، 233، 513، 539، 839

مرتضی موحد ابطحی، 814، 822

مرتضی موسوی پسندیده، 218

مرتضی موسوی حکمی دزفولی، 312

مرتضی نجفی بروجردی، 184

مرتضی نجومی، 203، 270، 272، 341، 398، 639، 882

مرتضی وحیدی شبستری، 836

مردوخ کردستانی، 136

مسلم حلی، 619

مسلم ملکوتی، 353، 824

مسیح تهرانی، 567، 792

مسیح تهرانی استرآبادی، 441

مشکور نجفی، 764

مصطفی آل اعتماد، 901

مصطفی اعتمادی، 292

مصطفی تفرشی، 64

مصطفی جمال الدین، 258، 419

مصطفی خمینی، 218، 347، 514، 695، 916

مصطفی شیرازی، 863

مصطفی صدر، 525

مصطفی صفایی خوانساری، 533

مصطفی قاینی، 439

مصطفی مہدوی، 824

مصطفی میرخانی، 858

مصطفی نورانی اردبیلی، 336، 842، 875

مصطفی ہاشمی، 381

مصلح الدین مہدوی، 612، 710، 868

معلم حبیب آبادی، 623، 855

مفتی الشیعہ، 338

مفید فقیہ، 627

ملک فیصل، 683

منصور انصاری، 428، 431

موسوی مہری، 187

موسی خوانساری، 223، 239، 333

ص: 698

799، 423، 349

موسی دعییل، 739

موسی زرآبادی، 422

موسی زنجانی، 845، 831، 828، 309

موسی سودانی، 775

موسی شبیری زنجانی، 579، 569، 516، 396، 394، 346، 311، 297، 286، 281، 216، 212، 210، 201، 199، 99، 72

914، 896، 832، 615

موسی شراره، 465، 463، 463

موسی صدر، 513، 477، 394، 366، 286، 201

موسی عباسی زنجانی، 728، 70، 52

موسی فقیهی، 583

موسی کلانی، 205

موسی گیلانی، 665

مولا عنایه الله قهپایی، 573

مولا محمد تقی هراتی، 672

مولی محمد علی قراچه داغی تبریزی، 371

مهدی آشتیانی، 858، 665، 633، 480، 415، 279، 274، 244، 230، 39

مهدی آل طیب، 483

مهدی اصفهانی، 850، 810، 787، 714، 705، 666، 495، 470، 450، 439، 333، 309، 181

مهدی الهی قمشه ای، 867، 767، 762، 761، 670

مهدی امامی مازندرانی، 778

مهدی انگجی، 600

مهدی بحرالعلوم، 221

مهدی جدیدی، 376، 69

مهدی حائری، 719

مهدی حائری تهرانی، 273

مهدی حائری یزدی، 867، 279

مهدی حجازی شهرضایی، 353

مهدی حکمی قمی، 567، 556، 160، 149، 112

مهدی حکیم، 627، 319

مهدی خالصی، 683

مهدی خضری، 799

مهدی درچه ای، 822، 748، 709، 422

مهدی روحانی، 651، 650، 532، 529، 393، 210

مهدی سماوی، 419

مهدی سویج بصری، 454

مهدی شهیدی، 495

مهدی شیرازی، 901، 732، 652، 617، 616، 498، 494، 492، 487

مهدی صادقی تبریزی، 687

مهدی صدر موسوی کاظمی، 519

مهدی طباطبایی، 449

مهدی طباطبایی بحرالعلوم، 221

مهدی عالم، 789

مهدی علوی بخشایشی، 577

مهدی غروی اصفهانی، 808، 322

مهدی غضنفری خوانساری، 597

مهدی فقاہتی، 106

مهدی قاضی، 801

مهدی قمی، 616

ص: 699

هدی کابلی، 295

مهدی کاشانی، 93

مهدی کاشف الغطاء، 592

مهدی کشفی، 360

مهدی کوچه حرمی قمی، 289

مهدی لاکانی، 698، 480

مهدی مازندرانی، 23، 59، 342، 352، 629، 698، 814، 893، 904

مهدی مجدالاسلام نجفی اصفهانی، 866

مهدی مخزومی، 799

مهدی مدرس یزدی، 750

مهدی مرعشی، 777، 780، 781

مهدی معزالدوله، 373

مهدی مهدوی لاهیجی، 852

مهدی نجفی مسجدشاهی، 527، 904

مهدی نراقی، 677

مهدی نوغانی، 884

مهدی یثربی کاشانی، 911

مهر علی خویی، 135

میرابوالقاسم خوانساری، 412

میر بابا شبستری، 835

میر داماد، 562

میرزا آقا اصطهباناتی، 223، 235، 471، 480، 592، 675، 678، 709، 736، 829، 848، 852، 853

میرزا آقا ترابی دامغانی، 597، 839، 904

میرزای شیرازی، 43، 393، 521، 580، 591، 716، 778، 780، 911

میرزای قمی، 378، 393

میرزای نائینی، 27، 35، 40، 49، 54، 84، 174، 184، 203، 208، 253، 256، 257، 268، 269، 270، 312، 326، 352،

371، 397، 423، 425، 473، 487، 521، 543، 592، 597، 617، 626، 676، 683، 684، 691، 716، 752، 767، 783،

799، 847، 852

مؤمل صدر، 525

مؤیدالدین جندی، 25

ن

ناصر آل سلمان، 31

ناصر حسین موسوی هندی، 110

ناصر خسرو قبادیانی، 562

ناصر مکارم شیرازی، 98، 199، 200، 276، 284، 286، 362، 366، 718، 719، 722

نجم الدین عسکری تهرانی، 567

نجم الدین محمد مرعشی، 782

نصرالله اشکوری، 253

نصرالله حویزی، 667

نصرالله شبستری، 91، 92، 461

نصرالله گلستانه اصفهانی، 775

نصرالله مستنبط، 344، 670

نصرت اللہ بناروانی میانجی، 194، 529

نصیر الاسلامی، 434

نظام العلماء، 106

نظر علی گیلانی، 24

نعمت اللہ جزایری،

ص: 700

238، 242، 38

نعیما گیلانی، 25

نورالدین بن سید نعمت الله شوشتری، 483، 521

نورالدین جزایری، 799

نورالدین حسینی میلانی، 861

نورالدین شهرستانی، 767

نورالدین شیرازی، 495، 572

نورالدین عراقی، 73

نوری همدانی، 366، 834، 840

و

واسع کاظمی، 773، 808

وحید بهبهانی، 497، 522

ویکتور هوگو، 247

ه

هادی باریک بین، 803

هادی بیجاری گروسی، 838

هادی تهرانی، 446، 795

هادی خراسانی، 552، 616، 652

هادی روحانی، 396، 401

هادی سبزواری، 24، 574

هادی سلیمانی، 452

هادی شریعت زاده، 737

هادی صدر، 43، 517

هادی طهرانی، 844

هادی قرشی، 31، 886

هادی مدرسی، 901

هادی نجفی، 868

هادی نیری، 376

هادی هادوی، 556

هاشم آملی، 48، 168، 172، 210، 295، 362، 379، 404، 405، 509، 539، 577، 629، 632، 670، 719، 726، 768،

770، 831، 873، 918

هاشم بحرانی، 187

هاشم حسینی تهرانی، 545، 824

هاشم قزوینی، 66، 181، 415، 416، 508، 663، 714، 761، 762، 787، 790، 808، 812

هاشم موسوی آل سلمان، 30

هاشم موسوی حدّاد، 299، 673

هاشم موسوی خوبی، 785

هاشم موسوی قزوینی، 652

هاشم هاشمی، 316

هبه‌الدین شهرستانی، 412، 567

هبه الله تلاتری، 422

هبه‌الله هرنندی، 348، 526

هدایت اللہ آقا نجفی، 705

هدایت اللہ وحید گلپایگانی، 536، 891

ی

یحیی احمدآبادی، 328

یحیی انصاری شیرازی، 199

یحیی تقوی اشتهاردی، 87، 233

یحیی جواهری، 189

یحیی جواهری، 268

یحیی فاضل، 612

یحیی فلسفی دارابی، 398

یحیی مدرس، 52

یحیی مدرسی یزدی، 150، 160، 172، 187، 210، 329، 394، 629، 670، 671، 675، 752

یحیی مفیدی، 54، 422

یحیی نوری، 879

یداللہ سبحانی، 300

یداللہ نظر پاک، 48

یعقوب مدرس، 789

یوسف بیارجمندی

ص: 701

خراسانی، 487، 498، 552، 616

یوسف حکیم، 315، 318، 353، 477

یوسف خراسانی، 652، 732، 901

یوسف صانعی، 512

یوسف فقیه حاریصی، 626

یوسف نقابی، 376

یونس اردبیلی، 415، 761، 790

یونس قزوینی، 633

فهرست کتاب ها

آ- ۱

آئین کشورداری از دیدگاه امام علی علیه السلام، 609

آئین محمدی، 618

آئین یهودیت و مسیحیت، 880

آب حیات در شرح دعای سمات، 757

آب سناباد در مداخل أهل بیت علیهم السلام، 849

آتشکده آذر، 210

آثار الحجّه، 471، 605

آثار الصادقین، 61

آثار المعاصی، 830، 844

آثار تمدن اسلامی در اسپانیا و پرتغال، 369

آخری انقلاب، 265

- آخرین امید، 99
- آخرین انقلاب، 264
- آداب الحرمین، 41
- آداب الصلاه، 462
- آداب بندگی، 267
- آداب معاشرت از دیدگاه وحی، 234
- آداب معاشرت در اسلام، 889
- آداب و احکام حج، 693
- آرامش، 531
- آراء الاصول، 504
- آراء الذرّیین، 604
- آزادی: تحلیلی از آزادی و اخلاق جنسی، 915
- آسان ترین حج، 264
- آسایش آوران: مقدس ترین داوران، 662
- آسمان و جهان، 686
- آغاز و انجام جهان، 390
- آغاز وحی و بعثت پیامبر در تاریخ و تفسیر طبری، 369
- آفاق فلسفه و تفکر، 281
- آفتاب تقیه، 562
- آفتاب شوشتر، 486
- آفت اجتماع، 482

آفریدگار جهان، 286

آفرینش انسان، 248

آگاهی و گواهی، 281

آلات المرصد، 744

آل محمد علیهم السلام کیست؟، 759

آموزش قرآن، 267

آنچه حجاج باید بدانند، 231

آهنگ مدرس، 745

آهی سوزان بر مزار شهیدان، 641

آیات الاحکام، 432، 748، 752، 763، 859، 878

آیات الامامه، 619

آیات الانوار فی فضائل النبی وآله الاطهار، 917

آیات العقاید، 575

آیات بینات فی حقیقه بعض المنامات، 485

آیات معجزه آسای قرآن، 624

آیا جنگ

ص: 702

در طبیعت انسان است؟، 249

آیا جهان بازیچه ای بیش نیست؟، 251

آیا شریعت و طریقت و حقیقت با یکدیگر متفاوتند؟، 251

آینه عمر، 651

آیه الکرسی پیام آسمانی توحید، 636

آیین جهان داری، 135

آیین خود، 448

آیین دوستی از دیدگاه قرآن و حدیث، 578

آینه آفتاب، 347

آینه دل، 135

ابحاث حول الاحادیث و سندها الی امیرالمؤمنین فی صحیح البخاری، 786

ابزار و وسایل تحقیق، 363

ابواب الجنان، 422

ابوطالب مؤمن قریش، 266

اتحاف الطالب فی حلّ عقده المکاسب، 668

الاثار الباقیه، 375

اثبات صنّاع، 802

اثباه الحجّه و علائم الظهور، 829

الاثار الحمید فی ذریه زید الشهید، 337

الاثار الخالد فی اشعار سیدی الوالد، 628

اثر الطواعین فی القضاء علی التراث العلمی و الادبی فی العراق، 36

الاجاره فى الاسلام، 753

اجتهاد در اسلام، 889

اجتهاد در مقابل نص، 369

الاجتهاد و التقليد، 79، 211، 301، 338، 479، 494، 514

اجتهاد و تقليد، 263، 398، 624

الاجماع فى الشريعة الاسلاميه، 518

الاجماع والاختبار، 527

الاجماعيات، 497

اجماعيات فقه الشيعه و احوط الاقوال من احكام الشريعة، 776

أجوبه الطباطبائى، 741

اجوبه المسائل الاروميه، 895

اجوبه المسائل التستريه، 776

اجوبه المسائل الدينيه، 449، 617، 631

اجوبه المسائل فى التفسير، 499

اجوبه المسائل فى العقائد، 499

أجوبه المنشود فى الفقه، 741

اجود التقريرات، 356

الاحاديث الصافيه فى العترهاطاهره، 649

احاديث العتره عن طرق اهل السنه، 72

الاحاديث المحرفه و الموضوعه، 817

الاحاديث النبويه 6، 900

احاديث امّ المؤمنين عائشه، 569

احاديث اهل البيت عليهم السلام عن طريق اهل السنه، 396

احاديث صعب امام رضا عليه السلام، 796

احاديث صعب امام كاظم عليه السلام، 796

احاديث فضائل

ص: 703

و مناقب اهل بيت عليهم السلام، 350

احاديث قدسيه، 267

الاحتجاج، 200

الاحتكار في الشريعه الاسلاميه، 478

احتكار و گرانفروشى، 212

احراق لانه هاى فساد، 920

احسن الاثر فى تراجم مجتهدى القرن الرابع عشر، 297

احسن الجزاء فى اقامه العزاء على سيد الشهداء عليه السلام، 296

احسن الحكايات، 804 ، 805

احسن السلوك فى تهذيب تاريخ الامم والملوك، 733

احسن الصراط، 771

احسن الوديعه، 551

احقاق عقائد الشيعه، 895

احكام، 915

احكام افعال صبي در فقه شيعه، 240

احكام الآيات، 816

احكام الحج، 609

أحكام الخلل فى الصلاه، 744

احكام الرضاع، 353

احكام السجن، 193

احكام السجنون فى الشريعه و القانون، 887

- احكام الصلاه، 811
- احكام الغصب فى الفقه الاسلامى، 467
- احكام المساجد، 300
- الاحكام الواضحه، 609
- احكام جوانان و بانوان، 509
- احكام حقوق و اراضى، 919
- احكام رضاع، 856
- احكام زمين و متعلقات آن، 212
- احكام زندان در اسلام، 193
- احكام عمره، 693
- الاحكام و الحقوق النسائيه فى الاسلام، 455
- احكام وصيت، 432
- احكامى از حج، 693
- احياء الموات، 818
- الاخبار الدخليه، 485
- اخبار الرواه، 819
- اخبار السيد الحميرى، 110
- اخبار شعراء الشيعه، 110
- اخبارنا فى بطلان الصوفيه، 661
- اختران ادب، 135
- اختران جالب در باره شرح حال امامزادگان و علمای آل ابى طالب، 870

اختران فروزان ری و تهران، 471

اختران فقاہت، 51، 357، 697

اختلاف المذاهب فی الفقه، 744

اختیار مصباح السالکین، 110

اخلاق از نظر اسلام، 417

اخلاق از نظر قرآن و دستورات اجتماعی اسلام، 276

اخلاق از نظر همزیستی و ارزش های انسانی، 636

اخلاق الکیلانی، 741

اخلاق اهل البیت، 520

اخلاق پزشکی، 877

اخلاق جاویدان، 180

اخلاق جعفری، 512

اخلاق در قرآن، 624

ص: 704

- خلاق در نهج البلاغه، 363
- الاخلاق عند الامام الصادق عليه السلام، 421
- اخلاق غزالی یا کلید معرفت، 744
- الاخلاق فی الاسلام، 821
- اخلاق مدنی، 757
- اخلاق نظامی در نهج البلاغه، 363
- اخلاق و تربیت خانواده، 207
- اخلاق و کلید خوشبختی، 276
- اخلاق و مذهب، 249
- أخلاقیات المجتمع الاسلامی، 338
- الاخوه الاسلامیه من منظور الثقلمین، 320
- الاداب المعنویة للصلاه، 641
- الاداب المنشوره والحکم المنظومه، 733
- اداء المفروض فی شرح ارجوزه العروض، 269
- ادب الطف، 176
- ادب القرآن و بدائعہ، 816
- الادب النجفی المعاصر، 313
- ادبیات، 878
- ادبیات پارسی، 334
- ادبیات عرب در صدر اسلام، 867
- ادعیہ امام عصر علیہ السلام، 267

ادعیه قرآنی، 107

ادعیه الحج، 865

ادله المستحدثات، 432

اراضی مفتوح العنوه از دیدگاه امام، 200

الاربعون المنتقى من مناقب المرتضى، 548

الاربعون حديثاً، 64، 485، 904

اربعون و مأتا مسئله فقهیه، 515

اربعین، 584

الاربعینات، 769

اربعین حدیث، 85، 776، 785

الاربعین حدیثاً من الائمه الاطهار علیهم السلام، 900

اربعینات، 236

ارتباط انسان و جهان، 248

ارتداد، 445

ارث الزوجه، 307

الارث فی جداول، 41

ارجوزه حدیث کسا، 680

ارجوزه در صرف و نحو عربی، 680

ارجوزه الالفین، 455

ارجوزه فی اصول الفقه، 207

ارزش ها و ضد ارزش ها در قرآن، 231

ارزنده ترين ميراث، 729

ارشاد الاذهان، 293

ارشاد الخطيب، 460

ارشاد الطالب، 228

ارشاد الطالب الى حقايق المكاسب، 216

ارشاد العباد الى استحباب لبس السواد، 296

ارشاد العقول في وجوب اكرام ذريته الرسول، 297

الارشاد لمن طلب الرشاد، 864

ارمغان ربيع، 681

ارمغان رمضان، 771

ارمغان هند وپاک، 771

الارهاب في اتباع محمد بن عبدالوهاب، 410

ازاحه الشبهه، 900

ص: 705

زاله المحاده عن ملك المنافع المتضاده، 355

از بردگی روم قدیم تا مارکسیسم، 285

از دل تا کربلا و از کربلا تا دل، 919

ازدواج و شیوه همسر داری، 721

از زلال ولایت، 531

از مبدأ تا معاد، 776

از مدینه تا مدینه، 374

اسئله و اجوبه، 429

اسئله القرآن المجید و اجوبتها، 136

اساتید و مشایخ شیخ طوسی، 548

اساس الصرف، 375

اساس کامیابی، 729

اساطین الشیعه، 830

استاد و درس، 531

الاستصحاب والاجتهاد والتقلید، 232

استغلال الاجیر و موقف الاسلام منه، 887

استفتائات، 76، 229، 509

استفتائات الحج، 609

استفتائات فی مسائل الحج، 228

استفتائات قضائی، 615

استقامت، 514

اسرار الشهاده، 919

اسرار الصلاه، 273

اسرار العقائد، 100

اسرار الفقاهه، 43

اسرار حج، 624

اسرار دخترکشی عرب در جاهليت، 920

اسراف، بلاى خانمان سوز، 721

اسس الحدود و التعزيرات، 228

اسس الحديث و قواعده، 817

اسس القضاء والشهاده، 228

الاسطربلاب عند الشرقيين، 740

الاسلام، 387

اسلام آيين زندگى، 285، 286

الاسلام السعودى الممسوخ، 336

الاسلام الصحيح يتجلّى فى مذهب اهل البيت عليهم السلام، 653

الاسلام بين الرجعيه والتقدميه، 45

اسلام تنها راه مبارزه با استعمار، 625

اسلام، دين برتر، 880

اسلام دين جهانى و جاودانى، 99

اسلام، دين عقيده و عمل، 264

اسلام شناسی، 231

اسلام كا مالياتي نظام، 265

اسلام كا نظام اخلاق، 263

اسلام كا نظام اقتصاد، 263

اسلام كا نظام تعزيرات، 263

اسلام كا نظام سياست، 263

اسلام كا نظام عبادت، 263

اسلام ما، 516

الاسلام و الآلوسی، 658

الاسلام و التعاليم التربويه، 653

الاسلام والرق، 45

الاسلام والرقيه، 820

الاسلام والسياسه، 45

الاسلام والكتلتان الاشتراكيه

ص: 706

والرأسماليه، 617

الاسلام والمرأه، 820

الاسلام والوالدين والولد، 820

اسلام وانديشه هاي فلسفي، 182

اسلام وايران، 99

الاسلام وتأثيره على الأخلاق، 337

اسلام و تبعيضات نژادی، 285

اسلام و تحولات، اسلام و روابط اجتماعي، 250

اسلام و تحول زمان، 99

اسلام و تشيع، 266

الاسلام و حقوق الوالدين، 864

اسلام و حقوق طبيعي انسان، 100

اسلام و ديگران، 662

الاسلام و شبهات الاستعمار، 658

اسلام و شفاعت، 100

اسلام و شيعه، 586

اسلام و عقايد و آراء بشري، 880

اسلام و فرهنگ قرن بيستم، 285

اسلام و فلسفه احكام، 802

اسلام و قانون بردگی، 802

اسلام و مسيحيه، 405

- الاسلام ونظام الطبقات، 44
- الاسلام و واقع المسلم المعاصر، 658
- اسلامى حكومت، 265
- الاسلام يبايعه، مناهجه، غايته، 421
- الاسلوب الأمثل فى خدمه المذهب، 190
- اسناد انقلاب اسلامى، 214
- اسناد و مدارك نهج البلاغه، 363
- الاسير فى الاسلام، 72
- اشارات، 592
- الاشارات، 744
- اشارات الاصول، 678
- اشاره السبق، 200
- الاشاعره والمعتزله فى الاسلام، 743
- الاشتراك و الترادف، 317
- اشراقات اللاهوت فى شرح انوار الملكوت فى شرح ياقوت، 734
- اشعار متعدّد فارسى و عربى، 759
- اشعه نور، 795
- اشعه الاشراق، 649
- اشعه السهيل فى شرح وصيه امير المؤمنين الى كميل، 732
- اشعه من عقائد الاسلام، 524
- اصباح الشيعه، 200

اصحاب الاجماع و مشائخهم، 819

اصحاب الرّسّ، 622

اصحاب اميرالمؤمنين عليه السلام، 109

اصحاب رسول الثقلين فى حرب الصفين، 899

اصحاب كهف، 286

اصطلاحات منطقي، 802

الاصول، 489

اصول اسلام، 409

اصول اسلام شناسى، 250

اصول اعتقادات، 405

اصول اعتقادى و فروع عملى اسلام، 367

اصول الاستنباط، 326

اصول الاماميه، 105

اصول التفسير، 816

الاصول الجديده،

ص: 707

- اصول الشيعه و فروعها، 657
- الاصول العامه للفقه المقارن، 316
- اصول العقائد، 619
- اصول العقيدته فى الامامه، 520
- اصول العقيدته فى التوحيد والعدل، 519
- اصول العقيدته فى المعاد، 520
- اصول العقيدته فى النبوه، 520
- اصول الفقه، 819
- اصول الفوائد الغرويه، 684
- اصول المذهب، 234
- اصول المعارف، 657
- الاصول الوجيزه، 776
- اصول الهيئته، 740
- اصول اوليه فلسفه، 876
- اصول پنجگانه اعتقادى در نهج البلاغه، 363
- اصول دين، 442، 877
- اصول عقايد، 207، 595
- اصول عقايد اماميه، 746
- اصول فقه، 180، 377، 743
- اصول فقه شيعه، 609

اصول فن خطابه، در صناعت و وعظ و تبليغ، 416

اصول کافی، 720، 748

اصول مذهب تشيع، 759

اصول نخستين علوم، 876

اصول وافي، 469

اصول و فروع، 263

اصول و فروع منظوم، 432

اضائه القلوب بتحقيق المغرب و الغروب، 355

اضواء على الذريعه، 549

اضواء على ثورها الحسين عليه السلام، 524

اطائب الكلام من مهابط الوحي و الإلهام، 774

اطلاعات مقدماتي نهج البلاغه، 363

اطلاعات و تحقيقات در اسلام، 72

اطلس خط، 621

اظهار نظر درباره نوشته ابن عربي مناقب چهارده معصوم، 107

اعتقاداتنا، 229

اعجاز اسلام، 771

اعجاز القرآن، 409

اعجاز شناسي، 662

اعجاز قرآن، 280، 377

اعراف كيف تعيش؟، 865

اعلام الاماميه، 779

اعلام المكاسب، 677

اعلام نهج البلاغه، 109، 303

اعلام هجر، 32

اعلاميه جهاني حقوق بشر از دیدگاه (فقه) اسلامي و غرب و تطبيق آن دو بر يکديگر، 247

الاعمال الاربعه، 669

اعمال شهر رمضان، 865

اعمال عاشورا، 264

ايعان الشيعه في الهند، 36

أيعان المالكيه، 338

اغتنم الفرصه، 865

الافاضه، 375

افاضه الباري، 426

افاضه العوائد، تعليقه بر دررالاصول حائري، 692

افتخارات مردان مرد سيستان، 369

افحام

ص: 708

افضل الأعمال الصلاة على النبي و آل عليهم السلام، 296

افغانستان در مسیر تکامل انقلاب اسلامی، 712

افکار پریشان، 442

اقتباس از فقه آل محمد 6، 432

اقتصاد، 625

الاقتصاد الاسلامی، 658

اقتصاد در مکتب اسلام، 285

الاقتصاد فی الاسلام، 820

اقتصادنا، 266

اقراء وصايا لقمان، 865

اقض حوائج الناس، 864

الاقناع، 46

اکسپرسیونیسم و شهود عرفانی، 562

اکسیر الأخبار، 571

الالطاف الالهيه فی الخطابات القرآنيه، 837

اللّه بين الفطره والدليل، 44

اللّه شناسی، 299

اللّه کی راه مین دو سفر، سفر حج، سفر آخرت، 264

الفیه ابن مالک، 39، 169

الی ابراهیم الجبهان و ردّ عادیتہ الی لصابها، 658

الى ابى، 109

الى الطليعه المؤمنه، 421

الى علماء الاسلام، 443

امالى ابن الفقيه، 628

امالى الحياه، 421

الامام الحسن و المناوئون، 409

امام الحسين عليه السلام، قصه حياته و ثورته، 478

الامام الحسين ملتقى المكرمات، 864

الامام الصادق و المذاهب الأربعة، 267

الامام الكاظم عليه السلام عند اهل السنه، 293

الامام الكاظم فى قبال فقهاء، 232

الامام المجتبى عليه السلام، 382

الامام المجتبى، حياته و تاريخه، 795

الامام المنتظر، 657

الامام المهدي و ظهوره، 41

امامان اهل بيت عليهم السلام در گفتار اهل سنت، 99

امامت اور شريعت، 264

امامت و ولايت، 405

امام حسن عليه السلام، 182، 265

امام حسين عليه السلام، 182، 265

امام حسين آفتاب ولايت، 720

امام حسین سید الشهداء، 474

امام خمینی در آئینه خاطره ها، 368

امام رضا علیه السلام اسوه صراط مستقیم، 664

امامزادگان همدان، 584

امام زمان در گفتار دیگران، 367

امام زمان (عج)، 265

امام صادق علیه السلام، 265

امام علی

ص: 709

عليه السلام، 265

امام على عليه السلام الكوى كامل انسانيت، 364

الامام على فى صفين، 409

الامام على عليه السلام، مَن حَبَّه عنوان صحيفه المؤمن، 382

الامام على عليه السلام و الفلسفه الزمينه، 478

امام مهدي جلوه جمال الهى، 721

الامام و العهود الثلاثه، 518

امام و امامت، 286

الامامه، 44، 388

الامامه حتى ولايه الفقيه، 190

الامامه فى التشريع الاسلامى، 267

الامامه و السياسه و الولايه عند صدر المتالهيين، 479

الامامه والولايه، 825

امتيازات و ويژگى هاى اسلام، 880

الامثال القرآنيه، 326

امثال دزفولى، 682

امثال و حكم تركى، 908

الامر بالمعروف و النهى عن المنكر، 499، 820

الامر بين الامرين، 247، 354، 786

امشى به حشرات بهايى، 771

ام كلثوم و العقيله زينب صرخه للعدل و صاروخ على الجور، 456

اموال حکومت، 426

اموال مجهول المالك، 426

اميرالمؤمنين عليه السلام اسوه وحدت، 474

اميرالمؤمنين ، خليفهالله ، صديق اكبر و فاروق اعظم، 367

اميرالمؤمنين در شعر فقها ، حكما و عرفای نامی، 367

اناره العقول في انتصاف المهر بموت احد الزوجين قبل الدخول، 355

انا من حسين عليه السلام، 265

انباء الاسلاف في ترتيب وتهذيب انساب الاشراف، 733

أنباء البلاد، 742

انباء السماء برزیه كربلاء، 549

انتخابات اساسی حکومت ملی، 685

انتقادات اخلاقی، 730

انتقادات تاریخی، 136

الانتقاد على مقالات الاصول، 819

انجيل، 394

انحرافات و مبارزه مكتب تشيع با آن، 625

اندیشه مادی و معنوی، 481

اندیشه و خواستن، 251

اندیشه های روشن، 729

اندیشه هایی استوار در شناخت باورهای اعتقادی، 883

انزال القرآن و تنزیله، 816

انساب الاشراف، 733

انساب سادات، 857

انسان از دیدگاه قرآن، 248

الانسان المعاصر، 266

الانسان بین الخلق والتطور،

ص: 710

انسان در دو فصل، 530

انسان در قرآن، 624

انسان شناسی از دیدگاه قرآن مجید، 250

الانسان فی ظلّ الاخلاق، 865

الانسان فی مراحل السّت، 41

انسان مجموعه ای از جهان، 570

الانسان والدين، 95

انسان و جامعه شناسی، 251

انصار الحسين عليه السلام، 478

انفاس الشباب، 34

انفاق، 531

انفال، 613

انفع العوائد فی شرح الفرائد، 296

انقلاب در پرتو وحی، 624

انقلاب علمی، 877

انقلاب مقدس حسین علیه السلام، 919

انگیزش مدیریت در اسلام، 248

انگیزه حق، 67

الانوار الالهيه فی المسائل العقائديه، 229

الانوار البهيه، 721، 764

الانوار الجلیه فی تراجم السادات الاعرجیه، 297

انوار السماء، 520

انوار الملكوت، 300، 592

انوار الهدایه، 173

انوار بیان در مباحث توحید قرآن، 377

انوار درخشان در تفسیر قرآن، 27

انوار عصمت، 267

انوار القرآن، 263

انوار ملکوت، 438

انوار منطقیه، 889

انواع شناخت های علمی، 251

انیس الابرار در وظایف اخیار، 846

انیس الشعراء، 283

انیس الطالبین، 375

انیس المقلدین، 184

الاولئ، 485

او خواهد آمد، 99

اوراق سیاه یا گوشه ای از جنایات بنی امیّه، 481

اوراق نقدیه، 34

اوراق یونان، 769

الاوزان و المقادیر، 209

الاوزان و الهيئات و الحروف فى القرآن، 816

اوضح المسائل، 399

اولاد الامام على عليه السلام، 455

اولوا الامر، 618

الاوليات فى حياه الامام على عليه السلام، 887

اولين استيضاح ملى در سال 42، 637

اهل البيت فى الكتاب و السنه، 267، 658

اهل البيت عليهم السلام فى المكتبه العربيه، 548

اهل البيت و آيه المباهله، 899

اهل البيت و دورهم فى الدفاع عن الاسلام، 320

اهل بيت يا چهره هاى درخشان در آيه تطهير، 608

اهميت اذان و اقامه، 721

الايجاز فى

ص: 711

ايدہ آل زندگی و زندگی ايدہ آل، 248

ايران الثوره في عيد ميلاد مسيح عليه السلام، 190

ايفال الطالب الى اسرار المكاسب، 489

ايفاح الاشارات، شرح منطق اشارات، 416

ايفاح الاشتباه، 190

ايفاح الحججه في شرح العروه، 802

ايفاح الغوامض في تقسيم الفرائض، 592

ايفاح الفوائد، 88 ، 89

ايفاح الكفايه، 609

ايفاح المطالب في شرح الفرائد، 103

ايفاح المطالب في شرح المكاسب، 876

الايفاح في صيغ الطلاق و النكاح، 889

ايفاظ الانام عن خرافات العوام، 85

الايفاع في الشعر العربي، 259

اي قامت بلند امامت، 531

الايمان، 317، 525

ايمان ابوطالب، 273، 849

ايمان ابي طالب، 46، 229

الايمان الصحيح، 657

اين كمال المرثه؟، 649

بابی گری و بهایی گری، 720

باده های ازلی، 202

بارش نور، 202

بازار دانش، 771

بازرگان حدیث، 892

بازگشت، 182

بازگشت خورشید، 136

بازگشت روح، 662

بازنویسی ناسخ التواریخ امام حسین، 720

باغ وحش: دورنمای دنیای امروز، 481

بانوی بانوان جهان، 367

بانوی کربلا، 515

بحار الانوار، 686، 733، 915، 917

بحث الاجتهاد فی الشیعه، 254

البحث النحوی عند الاصولیین، 259

بحث النیه، 453

بحث امامت، 254

بحث حول البداء، 524

بحث حول الرجعه، 524

بحث حول الكذب، 524

بحث حول النشوء والارتقاء، 188

بحث حول الولاية، 266

بحث عقاید شیعه، 254

بحث علمی و تحقیقی حول اولی الامر، 641

بحث های محترم، 532

بحث های پیرامون اسلام، 474

بحثی درباره عقل، 250

بحثی درباره همسران پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم، 367

بحثی در قانون تعادل در روش تجزیه ای و ترکیبی، 251

بحوث فی الفقه و الاصول، 36

بحوث فی القرآن الکریم، 467

بحوث مع اهل السنه و السلفیه،

ص: 712

بحوث و آراء، 668

بخشی از صلاه، 398

البدايع، 485

بدايع الاسلام فى شرح شرايع الاسلام، 591

بدايع الافكار، 50

بدايع الكلام، 810

بدايع الكلام فى تفسير آيات الاحكام، 810

بدايه الفلسفه الاسلاميه، 829

البداء عند الشيعة الاماميه، 677

بدر و هلال، 646، 647

البذره، 317

بذل الحبا فى فضل آل العبا عليه السلام، 338

برادر پیامبر 6، 474

البراهين الباهره فى ذم الدنيا و مدح الآخره، 337

البراهين الجليه، 369

براهين الحج للفقهاء و الحجج، 759

البراهين الساطعه على اعتقادات الاماميه، 232

براهين الشيعة الجليه فى دحض اباطيل الندوى و ابن تيميه، 617

براهين المعارف الالهيه، 232

البراهين فى مناقب امير المؤمنين، 734

برای جوانان، 618

برداشتی از سوره مبارکه لقمان، 222

بررسی، 531

بررسی عقاید و ادیان، 876

بررسی قصه ازدواج های امام حسن علیه السلام، 182

بررسی مکاتب و ادیان، 255

بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی، 214

بررسی و نقد سرگذشت اندیشه ها، 249

بررسی و نقد سکولاریسم، 248

البرزخ و المعاد، 820

بر کرانه غدیر، 276

برگزیده ای از ویژگی های حج، 865

بر گستره کتاب و سنت، 569

برهان الصدیقین، 516

البرهان الفائز فی حکم نقل الجنائز، 297

البرهان القوی، 657

برهان ما، 472

بزرگسال، 636

بزرگسال و جوان از نظر افکار و تمایلات، 637

بزم عشاق، 746

بستان الرازی، 471

بشر و آزادی، 919

بشر و رسالت او، 624

بشنوازی، 530

بصائر الدرجات، 294

بضعه الرسول، 264

بضعه النبی و دختران پیغمبر، 919

بطل فح، 110

بعثت، 285

بعض الاختلاف بین السنه و الشیعه، 618

بغیه الطالب فی احوال الامام علی بن ابیطالب علیه السلام، 297

بغیه النبلاء فی

ص: 713

من استبصر من العلماء، 337

بقايا الاطياب فى تتمه الكنى و الالقاب، 297

البكاء على الحسين عليه السلام، 857

البلاغ، 44

البلاغه العلويه فى اتمام النهضه الحسينيه، 460

بلاهاى اجتماعى قرن ما، 286

البلد، 317

بلغه الطالب فى التعليق على بيع المكاسب، 692

بلغه الطالب فى شرح المكاسب، 353

البلغه فى بلوغ المرأه، 802

البنك اللاربوى، 266

بنو مسلم العقيليون، 288

بوستان خط، 621

البهائيه حزب لامبدأ، 618

البهائيه فى الميزان، 657

بهار آزادى، 202

بهترين داستان ها، 805

بهج الصباغه فى شرح نهج البلاغه، 484

بهجه الآمال فى شرح زبده المقال، 592

بهداشت اسلام از نظر علوم امروزی، 870

بهداشت اسلامى، 876

به سوی خدا بروید، 67

بیاض کلیم، 264

البيان، 317

بيان الاخبار في الاساتيد و الاخبار، 551

بيان المراد، 374

بيان المطالب في شرح المكاسب، 102

بيان ، در مسائل کلی قرآن، 354

البيان في تفسير القرآن، 354

بيت الاحزان، 721

بيت الزهراء نموذج، 494

بیداری در میان خفته ها، 100

بیست و ششم رجب، 848

بیع، 399

بینات، 915

بين الانسان و سائر الموجودات، 618

بين الجاهليه و الاسلام، 478

بين الجدران في تفسير القرآن من نفس القرآن، 455

بين يدى المختصر النافع، 45

پ

پاسخ به بدانديشان، 136

پاسخ به 110 پرسش، 720

پاسخ به پرسش ها، 839

پاسخ به پیام نهضت آزادی، 531

پاسخ به دوست، 618

پاسخ به سؤالات، 846

پاسخ به سؤالات مذهبی شما، 721

پاسخ به کتاب شهید جاوید، 771

پاسخ به مشکلات اقتصادی اسلام، 211

پاسخ بیانیه کنفرانس وانک آور، 249

پاسخ پرسش ها، 413

پاسخ ما به گفته ها، 771

پاسخ و پرسش، 878

پاسخ های مدرس گیلانی، 743

پاسخ هایی

ص: 714

به اشکالات دینی، 231

پاسداران حریم عشق، 438

پاسداران وحی در قرآن کریم، 608

پاسداری از حکومت جمهوری اسلامی، 686

پاورقی بر «احقاق الحق»، 774

پاورقی بر «بحار الانوار»، 774

پاورقی بر «حقائق»، 774

پاورقی بر: رهبران بزرگ و مسؤولیت های بزرگ تر، 286

پاورقی بر کتاب «مسالک الافهام»، 65

پاورقی بر «منتهی الآمال»، 774

پاورقی بر «منهاج البراعه»، 774

پاورقی بر «ناسخ التواریخ»، 774

پاورقی بر «وسائل الشیعه»، 774

پاورقی و حاشیه بر مجلد هبوط «ناسخ التواریخ»، 212

پایه های علمی ارزش ها در قرآن، 231

پدیده ای بنام قرآن، 286

پرتو حقیقت، 107

پرتوی از انوار نهج البلاغه، 505

پرتوی از زندگانی سید الشهداء، 686

پرتوی از غدیر، 276

پرتویی از قوانین اسلام، 876

پرسش و پاسخ به سؤالات مذهبی و اجتماعی، 212

پرسش ها و پاسخ ها، 802

پرواز در ملکوت، 641

پژوهش در مکتب شیخیه، 880

پژوهشی در فقه و حدیث، 763

پنجاه مجلس، 895

پنج گفتار، 578

پنج مقاله در طب یونانی، 745

پندنامه غزالی، 744

پندهای جاویدان، 720

پندهای معصومین علیهم السلام، 276

پنهان تر از پنهانی، 551

پوشش زن در اسلام، 721

پیام انقلاب، 895

پیامبر، 136

پیامبر اسلام از نظر دانشمندان شرق و غرب، 367

پیامبر اسلام و کثرت همسران، 845

پیامبران اولوالعزم، 720

پیام به فرزندان، 532

پیام فاطمه، 442

پیام قرآن، 694

پیام کلیم، 264

پیدایش انسان، 390

پیدایش تصوف، 100

پیدایش تصوف در میان شیعیان، 100

پیرامون خاتمیت و بشارات مسیح، 796

پیروز، 531

پیروزمندان مظلوم جهان، 662

پیش گویی و طالع گیری، 745

پیشوایان بزرگ ما، 367

پیشوای شهیدان، 515

پیغمبر و یاران، 559

پیوند دو گل، 651

ت

تابوت، 531

تاج الأشعار

ص: 715

فى رثاء أبى الأحرار عليه السلام، 336

تارىخ آل زرارہ، 815

تارىخ ائمه اطهار، 405

تارىخ اجتهاد و تقليد، 859

تارىخ اخبارى و اصولى، 745

تارىخ ادبيات ايران، 334

تارىخ اديان، 764

تارىخ اديان، در چين و هند و ايران، 416

تارىخ اسلام، 53، 764

تارىخ اسلام از آغاز تا هجرت، 367

تارىخ التشريع الاسلامى، 317

تارىخ الحكم البويهى فى العراق، 46

تارىخ الخلفه الاسلاميه، 325

تارىخ الدول والاسر العلويه الحاكمه فى الاسلام، 460

تارىخ الصحافه فى الكاظميه، 45

تارىخ الغيبه الصغرى، 523

تارىخ الغيبه الكبرى، 523

تارىخ المشعشين و تراجم اعلامهم، 459

تارىخ المشهد الكاظمى فى العصر العباسى، 45

تارىخ المعصومين، 494

تارىخ النجف الاشرف خلال اربعه عشر قرنا، 288

تاریخ انقلاب اسلامی ایران، 101

تاریخ ایران، 334

تاریخ تشیع در زمان آل بویه، 100

تاریخ تفسیر، 681

تاریخچه ادوار منطق، 763

تاریخ حدیث، 763

تاریخ خلفا، 136

تاریخ ری و تهران، 472

تاریخ زنجان، 829

تاریخ علما و شعرای گیلان، 481

تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان، 612، 868

تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا، 369

تاریخ فخری، 892

تاریخ فرق اسلامی، 764

تاریخ فرق و مذاهب اسلامی، 396

تاریخ فقه مذاهب اسلامی، 763

تاریخ فن مناظره، در یونان و مصر و ایران، 416

تاریخ قم، 370

تاریخ کشفیات و اختراعات، 920

تاریخ کشمیر و اسرته الموسویه، 842

تاریخ ما بعد الظهور، 523

تاریخ محکومان زمان مشروطیت، 743

تاریخ مدینه دمشق، 733

تاریخ معجم، 342

تاریخ نجف اشرف، 741

تاریخ نگارستان، 744

تاریخ و تفسیر طبری، 369

تاریخ و سفرنامه حزین، 370

تاریخ و صّاف، 342

تاریخ و علوم قرآن، 285

تاریخ همدان و دانشمندان، 584

ص: 716

ازه خرمای طبق، 729

تاویل الآیات، 816

تأسیس الشیعہ، 43، 519

تأمین اجتماعی در اسلام، 200

تأویل الآیات الظاهره فی فضائل النبی و عترته الطاهره، 917

تأویل ما نزل من القرآن فی النبی وآله، 294

التبرک بآثار النبی و الصحابه، 72

تبلیغات ایمانی، 264

تبیان الاصول، 609

تتمیم اصول الفقه، 565

تجربه دینی، 915

تجربه و مبارزه، 207

تجريد البحار عن سوى الاحاديث و الاخبار، 729

تجسم عمل یا تبدل نیرو به ماده، 390

تجوید القرآن، 743

تحریر الاحکام، 200

تحریر الاصول، 49، 232

تحریر الرسائل، 740

تحریر العروه الوثقی، 39، 353

تحریر الفصول، 374

تحریر المكاسب، 740

تحرير الوسيله، 607

تحرير جديد «كفايه»، 677

تحريف شناسى عاشورا در پرتو امام شناسى، 99

التحصيل فى ايام التعطيل، 553

تحفه قدسى، 472

تحفه رضويه، 264

تحفه الاحباب، 374

تحفها لاجاب فى حكم اهل الكتاب، 297

التحفه الاحمديه فى ترجمه زعيم الساده المرعشيه، 414

تحفه الاخيار، 100

تحفها لامجاد فى مسند الامام السجاد عليه السلام، 336

تحفه الرائد، 651

التحفه الطالبية فى مناظرات علماء الشافعية، 337

تحفه الكملاء فى تراجم علماء كربلاء، 339

تحفه الولاه فى احكام القصاص والديات، 895

التحقيق الوجودى فى الاسلام، 478

تحقيق اجمالى در نظريات دانشمندان، 251

تحقيق الشافى سيد مرتضى، 303

تحقيق الغارت، 303

تحقيق «الفصول المهمه فى تأليف الأمه»، 467

تحقيق «النهرية»، 412

تحقيق « بحث حول المهدي »، 467

تحقيق در تشيع ، امامت و مهدويت، 880

تحقيق «زواهرالجواهر فى نوادر الزواجر»، 412

تحقيق «طبقات الاجازات»، 413

تحقيق «علماء الاسره»، 413

تحقيق « فذك فى التاريخ »، 467

تحقيق «فضائل الاشهر الثلاثه»، 565

تحقيق «فوايد منطقى»، 412

تحقيق «قصص الانبياء»، 565

تحقيق

ص: 717

«کتاب الزهد»، 565

تحقیق کتاب الوافی، 573

تحقیق مجمع الرجال، 573

تحقیق مقتل الحسین علیه السلام، 601

تحقیق «مناقب الفضلاء»، 413

تحقیق «مناهج المعارف»، 412

تحقیق «نشأه الشیع و الشیعہ»، 467

تحقیق «نفحات الروضات»، 413

تحقیق و تعلیق بر احسن الدلالات، 846

تحقیق و تعلیق بر حدائق الناضره، 171

تحقیق «وجه تسمیه المفید بالفید»، 413

تحقیق و حاشیه بر «مرآه الرشاد»، 704

تحقیق و حاشیه «مرآه الکیمال»، 704

تحقیق و شرح «شرح لمعه»، 676

تحقیق و شرح «کفایها الاصول»، 676

تحقیق و شرح «مکاسب»، 676

التحقیق فی الاصول، 211

التحقیق فی کلمات القرآن العظیم، 795

تحقیقی درباره صابنان، 100

تحقیقی در طرز تفکرات و فعالیت های ذوق ادبی حافظ شیرازی، 252

تحقیقی در واقعیت (برای خود) و واقعیت (برای ما)، 251

تحقیقی کوتاه درباره شیعه، 881

تحلیل تاریخ سیاسی معصومین علیهم السلام، 364

تحلیل شخصیت خیام، 249

تحلیلی از زندگی امام جواد علیه السلام، 899

تحلیلی از زندگی امام حسن عسکری علیه السلام، 899

تحلیلی از زندگی امام علی النقی علیه السلام، 899

تحول در حوزه، 915

تحول «من» از دیدگاه عرفان جلال الدین مولوی و اقبال لاهوری، 251

التخطيط القرآنی للحیاه، 45

تخمیس قصیده کوثریه، 669

التدبر فی القرآن، 493

التدخین و السرطان، 109

تذکره جامع الانساب، 829

تذکره شعرای غدیر، 110

تذکره الشباب، 618

تذکره الفقهاء، 677

التذکره فی الفوائد النحویه النادره، 337

تراجم الصحابه، 569

تراش ریش، 429

تربت کربلاء، 849

تربیت اخلاقی اسلامی، 877

الترييه، 190

الترتب، 493

ترتيب «اصلاح المنطق»، 193

ترتيب «العين»، 193

ترجمه «اثباهاالهداه»، 872

ترجمه استدراك فصل الخطاب، 776

ترجمه اسرار

ص: 718

ترجمه «الانس المنطقيه للاستقراء»، 641

ترجمه الخصال، شيخ صدوق، 744

ترجمه «الغارات»، 686

ترجمه باب حادى عشر، 374

ترجمه تبصره الولى، 188

ترجمه تفسير الميزان، 387، 839

ترجمه تفسير جزء سى ام قرآن، 286

ترجمه جلد 9 بحار الانوار، 859

ترجمه جوامع الجامع، 374

ترجمه خصال صدوق، 641

ترجمه رساله طلب و اراده، 641

ترجمه رساله «مصباح الهدايه»، 641

ترجمه رساله الحقوق امام سجاد، 516

ترجمه رساله الحقوق امام سجاد عليه السلام، 774

ترجمه سوره حمد از تفسير تبيان، 413

ترجمه شرح دعای سحر امام خمينى، 641

ترجمه صحيفه سجاديه، 720

ترجمه طرائف، 101

ترجمه عبدالله بن سبا، 641

ترجمه عروه الوثقى، 105، 593

ترجمه «علی ولید الکعبه»، 405

ترجمه غایه المرام، 188

ترجمه غیبت شیخ طوسی، 472

ترجمه غیبت نعمانی، 641

ترجمه کامل الزیارات، 374

ترجمه کتاب «تجربه دینی»، 915

ترجمه کشف المراد، 374

ترجمه لثالی الاخبار، 859

ترجمه لهوف، 641

ترجمه متن و ادعیه مفاتیح الجنان، 267

ترجمه مرقاه الکمال، 804

ترجمه مسکن الفؤاد، 413

ترجمه مکالمات حضرت رضا علیه السلام، 481

ترجمه منتخب الاثر، 85

ترجمه نهج البلاغه، 247، 363، 469

ترجمه و بررسی «النبی»، 250

ترجمه و پاورقی احتجاج طبرسی، 796

ترجمه و تفسیر قرآن مجید (انوار القرآن)، 263

ترجمه و تفسیر مختصر قرآن مجید، 409

ترجمه و شرح اصول کافی، 267، 685

ترجمه و شرح تبصره المتعلمین، 763

ترجمه و شرح خصال صدوق، 895

ترجمه و شرح روضه کافی، 685

ترجمه و شرح صحیفه سجادیه، 641

ترجمه و شرح صحیفه کامله سجادیه، 267

ترجمه و شرح غررالحکم و دررالکلم، 135

ترجمه و شرح مکاسب، 613

ص: 719

ترجمه و شرح نهج البلاغه، 135، 267

ترجمه آلات مرصد، 746

ترجمه اثبات الوصيه، 870

ترجمه اجوبه موسى جار الله، 409

ترجمه الفقه الأكبر، 742

ترجمه الفهرست، 742

ترجمه اللمعه، 740

ترجمه امالي شيخ صدوق، 685

ترجمه اميرالمؤمنين، 548

ترجمه تحريرالوسيله، 839

ترجمه «تحف العقول»، 686

ترجمه جلد دهم بحار الانوار به فارسي، 870

ترجمه خصال صدوق، 685

ترجمه ديوان حضرت علي بن ابى طالب عليه السلام، 870

ترجمه رساله علم امام، 504

ترجمه روحانيت در عصر انقلاب، 68

ترجمه شرح باب حادى عشر، 743

ترجمه عروه، 759

ترجمه 90 غزل از حافظ، 746

ترجمه قرآن كريم، 743

ترجمه قصص قرآن و داستان انبياء، 839

ترجمه قصيده تائيه دعبل خزاعى، 481

ترجمه كتاب ادب الكبير و ادب الصغير، 892

ترجمه كتاب الجبر، 740

ترجمه كتاب المهدي عليه السلام، 870

ترجمه كتاب ملاحم و فتن، 870

ترجمه كمال الدين و تمام النعمه، 685

ترجمه مبادئ الفلسفه، 742

ترجمه مقامات حريرى، 746

ترجمه منظومه بى الف و بى همزه، 598

ترجمه الحسن و الحسين عليهما السلام، 548

ترجمه الامام زين العابدين و الامام الباقر، 733

ترس و احكام تقيه، 920

التسامح فى ادله السنن، 493

تسليه الاخوان، 744

تسنيده الفتاوى المستنبطه، 589

تسهيل الكفايه، 95

تشریح المطالب، 374

تشریح المقاصد، 374

تشيع مولود طبعى اسلام، 285

تصحیح شرح نهج البلاغه، 375

تصحیح متشابهات القرآن و مختلفه، 796

تصحیح مفردات قرآن، 796

تصحیح و تحقیق جامع الاخبار، 796

تصحیح وسائل الشیعه، 290

تصوف از دیدگاه ائمه اطهار علیهم السلام، 100

تطبیقات الوسائل، 224

تطبیق الادیان، 706

تطبیق بین اقتصاد اسلامی و اقتصاد سوسیالیسم و کاپیتالیسم، 507

تطهیر با جاری قرآن، 530

تعارض الاستصحابین، 356

تعالیم

ص: 720

الاسلام فى الزواج، 864

تعاليم امام حسن مجتبى عليه السلام، 664

تعاليم امام هفتم در زبان دعا و حديث، 664

تعاليم پيامبر اكرم حضرت محمد صلى الله عليه وآله وسلم، 664

تعاون الدين و العلم، 248

تعديل الميزان، 844

تعريب كتاب « معراج السالكين »، 641

التعريف و الاعلام بما فى الاماميه من الاعلام، 337

التعليقات الاستدلاليه على العروه الوثقى، 232

تعليقات على العروه الوثقى، 736

تعليقه بر « الدلائل فى شرح منتخب الرسائل »، 494

تعليقه بر « بحار الانوار »، 472

تعليقه بر تفسير صافى، 426

تعليقه بر « تنزيه القميين »، 472

تعليقه بر جلد اول وسيله النجاه، 528

تعليقه بر جلد دوم منهاج الصالحين، 528

تعليقه بر رساله صلاتيه شيخ يوسف بحراني، 420

تعليقه بر شرح تجريد، 829

تعليقه بر شرح لمعه، 409

تعليقه بر عروه الوثقى، 902، 769، 515

تعليقه بر « مباني منهاج الصالحين »، 494

تعليقه بر «معادن الحكمة في مكاتيب الاثمه»، 472

تعليقه بر نهايه الافكار، 420

تعليقه بر «وسائل الشيعه»، 472

تعليقه و حاشيه بر : اصول المعارف، 24

تعليقه و حاشيه بر : الشواهد الربوبيه، 25

تعليقه و حاشيه بر : انوار جليه، 24

تعليقه و حاشيه بر : تحفه المراد، 24

تعليقه و حاشيه بر : رسائل فلسفي، 24

تعليقه و حاشيه بر : رسائل فلسفي و كلامي، 25

تعليقه و حاشيه بر : رسائل محقق قيصرى، 25

تعليقه و حاشيه بر : شرح فصوص الحكم، 25

تعليقه و حاشيه بر : لمعات الهيه، 25

تعليقه و حاشيه بر : مبدأ و معاد، 25

تعليقه و حاشيه بر : مصباح الهدايه، 24

تعليقه و حاشيه بر : مكاتبات عرفاني،

ص: 721

تعليقه و حاشيه بر : هدايه الطالبين، 24

تعليقه استدلاليه على تحرير الوسيله، 232

تعليقه المنهج لاحكام الحج، 355

تعليمات اخلاقيه در حكومت انبياء و ائمه عليهم السلام، 89

تعليمات اسلامي، 474

التعليمات الاسلاميه، 569

تعليمات ديني، 796

تعليمات مدني، 742

تعليم خط، 621

تعميم مواد زكات، 247

تعهد و تخصص، 251

تعيين مباني المختلفه بين العلمين، 601

تفسير آسان، 870

تفسير آيات الاحكام، 290

تفسير آيات الصوم، 479

تفسير آيات مبدأ و معاد، 534

تفسير آيه جلاب، 527

تفسير آيه مؤدّت، 300

تفسير آيه نور، 622

تفسير آيه الموده، 733

تفسیر استعاذه، 631

تفسیر الرسول صلی الله علیه وآله وسلم، 188

تفسیر القرآن، 298

تفسیر القرآن الکریم، 649، 816، 900

تفسیر القرآن و المفسرون، 816

تفسیر المیزان، 386

تفسیر الوجیز، 844

تفسیر برخی از سوره های قرآن، 169، 406، 718، 793، 857

تفسیر جزء 30 قرآن، 530، 624

تفسیر روشن، 795

تفسیر زاهدی، در تفسیر سوره های: یس، صافات و مؤمن، 417

تفسیر سوره آل عمران، 531

تفسیر سوره اسراء، 61

تفسیر سوره بقره، 531

تفسیر سوره جمعه، 505

تفسیر سوره حجرات، 514

تفسیر سوره حشر، 795

تفسیر سوره حمد، 24، 265، 319، 377، 379، 396، 458، 609، 839، 859، 908

تفسیر سوره حمد و بقره، 631

تفسیر سوره شعراء، 61

تفسیر سوره عبس، 300

تفسیر سوره علق و قدر، 531

تفسیر سوره عنكبوت، 61

تفسیر سوره فرقان، 61

تفسیر سوره قصص، 61

تفسیر سوره قیامت، 61

تفسیر سوره كهف، 61

تفسیر سوره لقمان و سجده، 646

تفسیر سوره مدثر، 531

تفسیر سوره مرسلات، 62

تفسیر سوره مرسلات و هل اتی، 859

ص: 722

تفسیر سوره مریم، 61

تفسیر سوره نحل، 61

تفسیر سوره نساء، 859

تفسیر سوره نمل، 61

تفسیر سوره واقعه، 662

تفسیر سوره العصر، 121

تفسیر سوره های: اعراف، یاسین، واقعه، مدثر، مزمل، قیامت، 859

تفسیر سوره های: صف، جمعه، منافقون، حشر و تغابن، 320

تفسیر سوره یاسین، 300

تفسیر سوره یس، 61

تفسیر سوره یوسف، 514، 859

تفسیر سوره احزاب، 851

تفسیر سوره اعلیٰ، 851

تفسیر سوره انسان، 851

تفسیر سوره بقره، 265

تفسیر سوره فجر، 396

تفسیر سوره الاسراء، 337

تفسیر سوره الاعراف، 647

تفسیر سوره المائده، 647

التفسیر عند الشیعہ، 188

تفسیر فاتحها الكتاب، 810

تفسیر قرآن، 254، 581، 595، 624، 637، 878، 881، 895

تفسیر قرآن برای همه، 682

تفسیر کنزالدقائق، 725

التفسیر لكتاب الله المنیر، 668

تفسیر موضوعی، 67، 878

تفسیرنامه، 193

تفسیر نمونه، 99، 101، 719

تفسیر و توضیح سوره «ص»، 530

تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی، 247

تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسیله، 608

تفصیل الفصول، 374

تقریب القرآن الی الأذهان، 488

تقریب المعارف، 294

التقریب الی حواشی التهذیب، 668

تقریرات اصول، 421

تقریرات اصول آیت الله میرزا هاشم آملی، 458، 510، 578، 769

تقریرات بحث آیت الله سلطان العلماء، 75

تقریرات درس آیت الله آخوند همدانی، 584

تقریرات درس آیت الله آقازاده خراسانی، 323

تقریرات درس آیت الله آقاضیاء عراقی، 50، 257، 423، 593، 679

تقریرات درس آیت الله ابوالحسن مشکینی، 257، 423

تقریرات درس آیت اللہ اراکی، 793، 798

تقریرات درس آیت اللہ بروجردی، 55، 67، 216، 232، 234، 269، 271، 275، 280، 290، 307، 361، 435، 578، 581.

601، 608، 624، 646، 718، 768، 779، 781، 793، 805، 807، 872، 895

ص: 723

تقریرات درس آیت اللہ حائری، 50، 76، 81، 534، 557

تقریرات درس آیت اللہ حاج آقا حسین قمی، 323، 553

تقریرات درس آیت اللہ حجت کوهکمری، 92، 215، 280، 307، 392، 550، 593، 779

تقریرات درس آیت اللہ حکیم، 31، 152، 162، 207، 240

تقریرات درس آیت اللہ حلی، 237، 301، 458، 589

تقریرات درس آیت اللہ خویی، 31، 41، 94، 152، 162، 171، 173، 186، 207، 212، 224، 237، 247، 255، 301، 329،

445، 458، 507، 524، 525، 589، 604، 620، 639، 673، 689، 702، 786، 803، 825، 830، 834

تقریرات درس آیت اللہ روحانی، 255

تقریرات درس آیت اللہ سید ابوالحسن اصفهانی، 50، 257، 423، 593، 679

تقریرات درس آیت اللہ سید ابوتراب خوانساری، 596

تقریرات درس آیت اللہ سید جمال الدین گلپایگانی، 240، 465

تقریرات درس آیت اللہ سید حسین حمامی، 325

تقریرات درس آیت اللہ سید عبدالهادی شیرازی، 64، 247

تقریرات درس آیت اللہ سید محمد باقر صدر، 524، 525، 604

تقریرات درس آیت اللہ سید محمد جواد طباطبایی تبریزی، 94

تقریرات درس آیت اللہ سید محمد نجف آبادی، 79، 710

تقریرات درس آیت اللہ شاهرودی، 31، 41، 207، 237، 240، 301، 334، 458

تقریرات درس آیت اللہ شریعتمداری، 827

تقریرات درس آیت اللہ شیخ اسدالله زنجانی، 594

تقریرات درس آیت اللہ شیخ مجتبیٰ لنکرانی، 243

تقریرات درس آیت اللہ شیخ محمد حسین اصفہانی، 28، 257، 355، 356

تقریرات درس آیت اللہ شیخ محمد رضا اصفہانی، 710

تقریرات درس آیت اللہ شیخ محمد طاهر آل راضی، 620

تقریرات درس آیت اللہ شیخ مرتضی طالقانی، 673

تقریرات درس آیت اللہ علامہ طباطبائی، 275، 438

تقریرات درس آیت اللہ فاضل شرایانی، 351

تقریرات درس آیت اللہ فانی اصفہانی، 551

تقریرات درس آیت اللہ گلپایگانی، 58،

ص: 724

تقریرات درس آیت الله محقق داماد، 212، 396، 435، 502، 756، 769، 786، 832

تقریرات درس آیت الله محمد تقی خوانساری، 76، 307

تقریرات درس آیت الله مرعشی نجفی، 305، 551

تقریرات درس آیت الله میرزا باقر زنجانی، 383، 384، 589، 830

تقریرات درس آیت الله میرزا حسن بجنوردی، 458

تقریرات درس آیت الله میرزا صادق آقا تبریزی، 448

تقریرات درس آیت الله میرزا مهدی اصفهانی، 323، 788، 810

تقریرات درس آیت الله میرزا هادی خراسانی، 553

تقریرات درس آیت الله میلانی، 283، 575، 851

تقریرات درس امام خمینی، 234، 271، 329، 458، 525، 581، 608، 615، 624، 769، 827، 872، 913

تقریرات درس میرزای نائینی، 28، 355، 356، 423، 544، 593، 783

تقریر الاصول، 49

تقلید، 265

تقلید الاعلم، 67

التقلید الصحیح، 657

التقلید و تقلید المیت، 818

التقوی، 472

تقویم خمسين عاماً، 742

تقویم سیارات، 745

تقویم هجری، 499

تقيه مداراتي، 609

التقيه، 818

تكاپوی انديشه ها، 250

التكامل في الاسلام، 337

تكامل و كمال، 250

تكملة احاديث « اثباه الهداه»، 232

تكملة «منهاج البراعة في شرح نهج البلاغه»، 686

تكملة منهاج الصالحين، 355

تكملة امل الأمل، 522

التكملة و التبيين لفهرست النديم في علوم القرآن، 816

تلاقي حكمت و ادب در شعر سعدي، 249

تلخيص الشافى، 176

تلخيص الكلام في تفسير سوره الانعام، 647

تلخيص المفتاح قزوينى، 668

تلخيص المنتخب، 355

تلخيص رياض النضره، 900

التلخيص في الفقه، 744

تلخيص كنوز الحقايق، 900

تلخيص مثنوى معنوى، 908

تمثيلات و تشبيهات قرآن، 624

تناقض العهدين، 657

تنبيهات حول المبدأ والمعاد، 788

تنبيه الناس، 661

التنبيه على حدوث التصحيف، 46

تنزيه القرآن من التحريف، 816

ص: 725

نزیه الانبیاء، 229

التنظیر المنهجي عند السيد محمد تقی الحکیم، 316

تنقیح الادله فی حکم الامام و الحاکم بعلمه، 296

تنقیح الاصول، 234

تنقیح المقال در شرح «وسيله النجاه»، 409

التنقیح فی شرح العروه الوثقی، 588، 353

تنقیح مبانی الاحکام، 228

التواریخ المنظومه، 36

التوازن الاسلامی، 798

التوجیه الدینی، 327

التوحید، 820

توحید الامامیه، 810

توحید ذاتی و صفاتی، 505

توحید علمی و عینی، 299

التوحید کافی، 27

توحید مرتضوی، 771

تورات، 394

توضیحاتی درباره اصطلاحات فقهی و اصولی تنبیه المله، 250

توضیح احکام، 180

توضیح الاسماء، 910

توضیح الکفایه، 598

توضيح المباني، 374

توضيح المسائل، 50، 76، 81، 89، 184، 228، 231، 350، 354، 372، 399، 426، 429، 432، 448، 489، 496، 509،
527، 543، 589، 594، 609، 615، 688، 693، 715، 752، 753، 768، 776، 779، 798، 815، 845، 889، 894

توضيح المسائل فى شرح بعض المسائل من قواعد الأحكام، 743

توضيح نهج البلاغه، 489

توضيح وبررسى مصاحبه برتراند راسل - وايت، 249

توضيح و تكميل صرف مير و عوامل، 796

تهذيب الاصول، 426

تهذيب الفقيه و تهذيب المنطق، 432

تهذيب المقال فى شرح الرجال، 815

تهذيب المنطق، 668

التهذيب فى مسائل الحج و العمره، 228

تهذيب كتاب الخراج، 900

تهذيب و تتميم منهاج الصالحين، 355

التيار الاسلامى فى الادب العراقى المعاصر، 34

ث

ثار الله، 584

ثروت ارزش است يا ضد ارزش ؟، 200

الثقات فى اسانيد كامل الزيارات، 565

تقاء الرواه، 825

الثقلان، 361

ثلاث رسائل، 609

ثلاث مقالات في الهندسه، 744

ثم اهتديت، 267، 718

ثواب الاعمال، 264

ثوره الامام الحسين: النظرية، الموقف، النتائج، 320

ص: 726

وره الحسين عليه السلام: ظروفها الاجتماعيه و آثارها الانسانيه، 478

ثورہ الحسين عليه السلام في الوجدان الشعبي، 478

ثورہ الطّف، 336

ج

جاسوسی در اسلام، 624

جامع احاديث الشيعة، 89، 290، 435

جامع الاحاديث المنتخبه، 661

جامع الاحكام الشرعيه، 426

جامع الروايات، 53

جامع السعادات، 677

الجامع الصحيح ل اخبار الشيعة في احكام الشريعة، 817

جامع الفروق، 559

جامع المسائل، 370

جامع المسائل، 609

الجامع في زيارة الامام الرضا، 293

جامعه شناسی، 877

جامعه كبيره، 273

جامعه اسلامي، 625

جامعه النجف الاشرف في عصرها الحاضر، 627

جاهليت و اسلام، 880

جايگاه تحقيقات علوم انسانی در گذشته، حال و آینده، 249

جاء الحق، 681

جبر و اختیار از نظر اخلاقی، روانی، فلسفی و دینی، 249

الجبر والتفویض، 883

جبل عامل، 209

جبل عامل فی التاریخ، 627

جذر أعداد، 745

جعفر الطیار، 177

جعفر بن ابی طالب پرچمدار موته، 182

جغرافیای شهرهای ایران، 830

جغرافیای کشورهای اسلامی، 624

جلوه حق، 107

جلوه نور، 438

جمال آفتاب، 438

جمال الاسبوع فی وقائع ایام الاسبوع، 818

جمع القرآن و جماعه، 816

جنايات دو ساله دکتر بقایی در دزفول، 681

جنگ بین الملل در معرفت غنی اول، 417

جنگ خیبر، 67

جنگ در نظام کامل اسلام، 624

جنگ زاهد، 647

الجنه العاصمه، 856

جواب به شبهات وهابی ها در مورد عزاداری امام حسین علیه السلام، 839

جوامع الاصول، 747

جوامع الجامع، 75

جوان، 636

جوان از نظر عقل و احساسات، 636

جوانان چه می پرسند؟، 559

جوان مرد پرنده، 848

جوان مسیحی در خدمت حضرت بقیه‌الله، 331

جواهر الاصول، 354، 768

جواهر العقدين، 734

جواهر العلوم فی الفقه المنظوم، 269

الجواهر الفخریه، 889

جواهر الفقه، 200

ص: 727

واهر الكلام، 348، 598

جواهر المطالب في مناقب الامام على بن ابي طالب، 733

الجواهر المودعه، 534

جواهر الولاية، 662

جوله فكريه حول طلاس ايليا ابي ماضي، 455

جوله في آلمانيا، 36

الجوهر الفريد من مناقب السبط الشهيد، 336

الجوهر النضيد في شرح فروع التقليد، 350

جهاد، 625

الجهاد الابتدائي، 293

جهاد الامام الحسن عليه السلام، 649

الجهاد الصامت، 518

الجهاد في الاسلام، 176، 820

جهاد نفس، 55

الجهاد و الثوره، 516

جهان بيني توحيد، 364، 876

جهان شناسي، 877

جهانگردی و جهانگردان نامی، 368

چرا آيينه ها نشان نمي دهند؟، 671

چرا جمهوری اسلامی؟، 623

چرا شیعه شدم؟، 471، 721

چراغ فروزان، 247

چغمینی، 592

چگونه باید زیست، 625

چهار بانوی بزرگ، 405

چهارده داستان، 285

چهار فرقه انحرافی، 101

چهار مقاله در علوم دینی، 746

چهره جهاد در اسلام، 100

چهره زردشت در تاریخ، 100

چهره شوم و واقعی کمونیزم، 713

چهره مولوی در آینه مثنوی، 682

چهره های فراموش شده، 876

چهل حدیث، 97، 646، 845، 878

چهل حدیث امام رضا علیه السلام، 764

چهل حدیث امیرالمؤمنین، 764

چهل حدیث مرسل در اخبار ملاحم، 730

چهل حدیث مسند در اخبار آخرالزمان، 730

چهل حدیث نبوی، 764

ح

حاج شیخ عبدالکریم حائری، 721

حاج شيخ هادي نجم آبادي، 369

حاشيه استدلالى عروه الوثقى، 432

حاشيه انتقادى بر اسفار و فصوص الحكم، 310

حاشيه انتقادى بر رسائل، 700

حاشيه انتقادى بر مكاسب، 700

حاشيه بر اجتهاد و تقليد، 399

حاشيه بر احقاق الحق، 900

حاشيه بر اسفار، 417، 427، 510، 516

حاشيه بر التحصيل، 50

حاشيه بر الحدائق الناصره، 427

حاشيه بر الروضه البهيه فى شرح اللمعه الدمشقيه، 448

حاشيه بر

ص: 728

المسائل الفقهيہ، 355

حاشیہ بر بحار الانوار، 427

حاشیہ بر تحریر الوسیلہ، 377

حاشیہ بر تصحیح الاعتقاد مفید، 432

حاشیہ بر تفسیر جوامع الجامع، 396

حاشیہ بر تلخیص المفتاح، 867

حاشیہ بر توضیح المسائل، 240، 485

حاشیہ بر جواهر الکلام، 427

حاشیہ بر چغمینی، 50

حاشیہ بر حاشیہ میرزا علی ایروانی بر کفایہ الاصول، 784

حاشیہ بر درر الاصول، 76، 534

حاشیہ بر رجال وحید بہبہانی، 596

حاشیہ بر رسائل، 242، 417، 500، 534، 537، 704، 732، 768، 819، 813، 845، 853

حاشیہ بر زبده التفاسیر، 65

حاشیہ بر شرح اصول کافی، 417

حاشیہ بر شرح تجرید، 384، 704

حاشیہ بر شرح فصوص الحکم، 417

حاشیہ بر شرح لمعہ، 500، 534، 700، 776، 813

حاشیہ بر شرح منظومہ، 384، 417، 427، 510

حاشیہ بر غایہ القصوی، 759

حاشیہ بر قوانین، 500

حاشیه بر کتاب الوافی، 427

حاشیه بر کتاب مجمع البحرین، 64

حاشیه بر کشف المراد، 243

حاشیه بر کفایه، 216، 290، 317، 350، 417، 537، 589، 630، 736، 764، 784، 799، 819، 830

حاشیه بر مستمسک العروه الوثقی، 317

حاشیه بر مستند الشیعه، 427

حاشیه بر معالم، 500، 819، 908

حاشیه بر مکاسب، 50، 76، 79، 81، 89، 105، 108، 184، 186، 216، 228، 231، 350، 355، 375، 399، 407، 416،
420، 426، 432، 448، 489، 500، 537، 544، 578، 589، 608، 609، 615، 684، 688، 692، 704، 736، 753، 759،
764، 768، 779، 781، 784، 784، 813، 818، 830، 845، 853، 894

حاشیه بر منظومه، 516

حاشیه بر منهاج الصالحین، 845،

ص: 729

حاشیه بر نهاییهالدرايه، 576

حاشیه بر وسائل الشيعه، 427

حاشیه بر وسیله النجاه، 89 ، 228، 355، 426، 534، 692، 781

حاشیه بر وقایه الاذهان، 612

حاشیه دروس، 818

حاشیه مصباح الفقيه، 818

حاشیه مقنعه، 818

حاشیه حلّ الالغاز ابن هشام، 430

حاشیه بر شرح اشارات، 416

حافظ در آینه سخنش، 682

حاکمیت پیرامون خاتمیت و رفع شبهات، 895

حاکمیت خداوندی، 248

حاله المرأه الاجتماعیه فی عهد الفاطمیین، 109

حبرالامه عبداللّه بن عباس، 317

حبيب العاشقين، 571

الحجاب، 387

الحجاب فی الاسلام، 899

حجت منتظر و دعا، 331

الحجج الباهره فی الامامه، 657

حج را چگونه انجام داده ای، 286

حجر و طين، 628

الحججه العليا فى شرح العروه الوثقى، 426

الحججه العليا فى ولايه الفقها، 769

الحججه على فصل الخطاب، 729

الحججه فى الفقه، 280

الحججه من فقه آل محمّد 6، 432

حجيه الشهره، 231

حجيه القطع، 744

حجيه المظنه، 497

حجيه ظواهر الكتاب، 173

حدّ الغروب على المذهب الجعفرى، 743

الحديث، 637

حديث اخلاق، 637

حديث از نظر شيعه، 601

حديث الثقلين، 899

الحديث المتواتر فى غزوه خيبر، 899

حديث تربيت: بزرگسال، 637

حديث تربيت : جوان، 637

حديث تربيت: كودك، 637

حرکت و تحول، 248

حرکه التاريخ عند الامام على عليه السلام، 478

الحركة الجوهريه عند صدر المتألهين، 313

حرمت بازي با شطرنج، 802

حرمت سقط جنين، 250

حرمة الغناء و الموسيقى، 818

حرمة حلق اللحية، 209

حرمة لحم الخنزير، 387

الحروف المقطعه فى القرآن الكريم، 467

حریم در فقه شيعه، 613

الحساب و الهندسه، 743

حسد، 514

حسن الثواب فى تفسير فاتحه الكتاب، 729

حسن يوسف، 514

الحسين عليه السلام،

ص: 730

حسین از دیدگاه وحی، 443

الحسین الخالد، 327

حسین علیه السلام شهید حق و عدالت، 864

حسین منّی، 265

حسین علیه السلام نفس مطمئنّه، 559

الحسین و السنه، 548

حسین علیه السلام و پذیرش دعوت، 527

حضرت ابوطالب پدر بزرگوار علی 7، 721

حضرت فاطمه علیها السلام، 265

حضرت مهدی فروغ تابان ولایت، 720

حقایق الفقه، 715

الحقایق فی تاریخ الاسلام والفتن والاحداث، 795

حقایق گفتنی، 920

حقوق اسلامی، 867

حقوق الانسان من وجهه نظر اسلامیه، 320

حقوق العامل و الفلاح فی الاسلام، 658

حقوق بشر، 878

حقوق زن، 915

حقوق زن در اسلام و جهان، 880

حقوق عامه، 188

حقوق والدین بر فرزندان از دیدگاه اسلام، 578

حقیقت جاویدان، 807

حقیقت در سیمای حق، 55

حقیقت روح از دیدگان قرآن و حدیث، 377

حقیقت مرام در اجتماع، 95

حقیقه البیع و المعامله، 853

حقیقه الدعاء و شروط اجابته، 818

حکایات و سخنان بهلول، 796

حکم الاسلام فی القومیه، 338

الحکم الاسلامی بین النظریه والتطبیق، 320

حکمت، 212

حکمت اصول سیاسی اسلام، 248

حکمت بوعلی سینا، 247

حکمت و اخلاق و عرفان، 249

حکمت و حکومت، 281

حکم سهم الامام علیه السلام فی زمان الغیبه، 232

حکم نجاسه الباطن، 516

حکم و مواعظ، 865

حکمه الأسرار، 741

حکمه المشاء، 745

حکومت از دیدگاه قرآن و عترت، 443

حکومت اسلامی، 266، 281

حکومت اسلامی و تحلیلی از نهضت حاضر، 880

حکومت جهانی امام عصر علیه السلام، 637

حکومت در اسلام، 285

حکومت شاهی مایه تباهی، 686

حکومت منهای دین، 482

الحکومه الاسلامیه، 798

الحکومه فی الاسلام، 820

الحکومه و الورود فی اصول الفقه، 743

حلّ

ص: 731

المسائل بالدلائل، 659

حل المسائل فى تركيب العوامل، 730

حل شبهه آكل و مأكول، 390

الحلقات الذهبية، 648

الحلقات فى الادب و التاريخ و الاخلاق، 628

حل مشكلات الاخبار، 595

الحليه فى حرمه حلق اللحيه، 845

حماسه بى نظير در كنار بستر حضرت زهرا عليها السلام، 182

حمايه الحيوان فى الشريعه الاسلاميه، 887

حمزه سالار شهيدان در جنگ احد، 686

الحمزه بن عبدالمطلب، 45

الحوادث و التواريخ، 288

حوار حول المهدي الفاطمي، 604

حوار فى المرجعيه الدينيه، 320

حواريه الاسلام والمسيحيه، 467

حواريه المواجهات، 467

حواشى بر ملحقات عروه الوثقى، 692

حواشى على المختصر النافع، 232

الحواشى على مصادر اقليدس (فى الهندسه)، 740

حواشى مختصره على كتاب الأسفار، 742

حول موسوعه الفقه الاسلامى، 327

حیات محمد ، 136

الحیاء، 317

حیاء الامام الحسین بن علی علیه السلام، 499

حیاء الرسول 6، 821

الحیاء الروحیه، 668

حیاء الشیخ الانصاری، 677

حیاء الشیخ یوسف البحرانی، 547

حیاء النبی و سیرته، 898

حیاء امیرالمؤمنین علیه السلام فی عهد النبی، 518

حیاء اهل البیتعلیهم السلام، 320

حیاء عقیل بن ابی طالب، 72

خ

خاتم النبیین، 681

خاتمیت آخرین پیامبر، 802

خاتمیت پیامبر اسلام و ابطال تحلیلی بابی گری و قادیانی گری، 881

خاطرات، 220، 281، 341

خاطرات : از کودکی تا دوران پیری، 618

خاطرات الخطی، 345

خاطرات دوران جهاد، 604

خاطرات زندگی آیت الله العظمی بروجردی، 581

خاطرات من، 62

خاطرات من از استاد شهید مطهری، 368

خاطرات و مبارزات حجه‌الاسلام فلسفی، 370، 637

خاک و خاک شفا، 267

خالی بر گونه انسان، 222

خاندان آیت الله بروجردی، 369

خاندان اور انسان، 264

خاندان سادات گوشه، 682

خاندان علامه مجلسی، 370

خانواده و تربیت فرزند

ص: 732

در اسلام، 403

خدا را چگونه بشناسیم، 286

خداشناسی، 685

خداشناسی و افکار روز، 881

خداگرایی، 877

خدا و اولوالامر، 442

خدا و مهدی، 442

خدمات اهل بیت پیامبر علیهم السلام، 625

خرد افزا، 681

خزائن المراثی، 136

خصائص الائمة علیهم السلام، 110

خصائص الرسول فی القرآن، 816

خصائص النبی و اوهام حولها، 786

خصائص الوحی المبین، 733

خصائص امیرالمؤمنین علیه السلام، 110، 111، 733

الخصوم وشبهاتهم ضدّ مذهب اهل البيت علیهم السلام، 293

خط امام، 212

خطبات ثانی زهرا علیها السلام، 263

خطب الجمعة، 493

خطب السیده زینب الکبری، 459

خطبه های نماز جمعه شهرک خاوه، 212

خطبه های نماز جمعه کراچی، 842

الخطوط التفصیلیه، 266

خلاصه الاصول، 658

خلاصه الاصول و شرح آن، 432

خلاصه الاقتصاد، 266

خلاصه البيان فی احوال شاه زنان، 802

خلاصه التواريخ، 107

خلاصه الحساب، 225

خلاصه القوانين، 429

خلاصه المطالب، 661

خلاصه المعارف الالهيه، 830

خلاصه المغنی، 598

خلاف، 269

خلافه امیر المؤمنین علیه السلام، 518

الخلافه بین النبی و الصحابه، 314

الخلافه فی الدستور الاسلامی، 474

خلفاء الحبيب المصطفى (ص)، 618

خلفاء الرسول الاثنی عشر، 618

خلفاء راشدين، 409

الخلفیه الحضاریه لموقع النجف قبل الاسلام، 887

خلق عظیم، 265

خلل صلاه، 398

خليفه رسول الله 6، 516

الخمر في حكم الاسلام، 297

خمس ايک ايمانى فريضه، 264

خمس ايک حق آل محمد 6، 264

خمس در اسلام،، 72

خمس و زکات، 377، 877

خمسون و ماہ صحابى مختلف، 569

خواجه نصيرالدين طوسى، 516

خوارج و علل پيدائش آن، 61

خواص الادويه، 432

خواص خوراکی ها و گیاهان از نظر اسلام و علوم جدید، 870

خوان نعمت، 497

خودآموز صرف، 743

خودآموز

ص: 733

صرف زبان عربی، 685

خودآموز عربی، 745

خودآموز علم بلاغت، 685

خودآموز فارسی، 742

خودآموز فارسی اصول، 746

خودآموز قرآن مجید، 796

خودآموز لمعه، 598

خودآموز منظومه، 416

خودتالی و خودسازی، 251

خودسازی انسان، 804

خورشید در خشان شوشتر، 486

خورشید روشن، 135

خورشید ولایت، 920

خورشید هشتم امامت، 331

خورشیدی که از مکه طلوع می کند، 331

خیارات، 399

خیام ریاضیدان، خیام لابالی نیست، 482

خیرالدارین فی برّ الوالدین، 296

دائرة المعارف غرب ایران، 584

دائرة المعارف قرآن، 443

دائرة معارف القرآن، 443

دارالسلام، 723

داستان پشیمان شدگان، 771

داستان دوستان، 720

داستان کاروان کربلا، 173

داستان های اسلامی 368

داستان های راستین، 845

داستان های علوی، 578

داستان های ما، 368

داستان های نهج البلاغه، 720

دانستی های تاریخ، 555

دانستیهای لازم از فقه اسلام راستین، 618

دانستی هایی از قرآن، 802

دانش در اسلام، 188

دانشمندان عامه و مهدی موعود علیه السلام، 368

دانش ها و ارزش ها در مجرای قوانین علمی، 249

داور داوری یا کسر کسروی، 79

داوری های متضاد درباره محیی الدین عربی، 101

دایرهالمعارف، 745

دراسات اسلامیه، 676

دراسات الاصول، 105، 232

الدراسات الدينيه، 237

دراسات فى اصول الفقه، 677

دراسات فى الاصول العمليه، 354

دراسات فى نهج البلاغه، 478

دراسات قرآنيه، 34

دراسات و مواقف فى الفكر و السياسه و المجتمع، 478

الدّر الباهر من فقه الجواهر، 840

الدّر الثمين، 472

الدّر الثمين فى المنتخب من البيان والتبيين، 85

الدّر المكنون، 856

الدر المنثور فى علم التجويد، 446

الدّر المنضود فى احكام الحدود، 692

دّر المنظوم، 651

الدّر النصيد فى شرح الاجتهاد و التقليد، 768

الدّر النظر فى المكنّين بابى بصير، 485

درايه الحديث، 240، 266، 763، 837، 919

درباره جمهورى

ص: 734

اسلامی، 286

در پیرامون نهج البلاغه، 370

در تابناک، 846

در جست و جوی عرفان اسلامی، 100

درج گهر، 135

درخشان پرتوی از اصول کافی، 27

دررا اصول، 279

الدرر الباهره من الاصداف الطاهره، 110

الدرر البهیه فی ترجمه الوصیه لعلی علیه السلام الی ابنه الحسن علیه السلام، 512

الدرر الغوالی فی فروع العلم الاجمالی، 353، 702

الدرر النجفیه فی مبحث النیه، 429

درست و نادرست، 516

درس هایی از اخلاق اسلامی، 846

درس هایی از اصول عقاید، 839

درس هایی از انقلاب، 531

درس هایی از جهان بینی اسلامی، 867

درس هایی از زندگی پیامبر نور و رحمت، 276

درس هایی از سوره حمد، 776

درس هایی از مکتب ولایت، 110

در کجای قرآن نوشته است؟، 573

در کلاس درس مکاسب، 216

در محضر شیخ انصاری، 216

در مکتب اسلام، 368

در مکتب اهل بیت، 637

در منظوم، 844

دروس اخلاقیه، 34

دروس العقائد، 919

دروس فی امثال القرآن من القصص و البرهان، 512

دروس فی تفسیر القرآن، 641

دروس فی مسائل علم الاصول، 228

دروغ، 514

درّه نادری، 342

الدره البیضاء فی مناقب سیده النساء علیها السلام، 905

دره التاج فی حقیقه المعراج، 729

الدره النجفیه، 111

الدره النضره فی شرح التبصره، 658

دریای نور، 135

درّ یتیم یا زندگی لقمان حکیم، 462

دستورات ارزنده، 771

دستور زبان فارسی، 741، 867

الدعاء سلاح المؤمن، 865

الدعاء فی القرآن، 816

الدعاء والزياره، 489

دعبل الخزاعى، 320

الدعوه الاسلاميه، 344

الدعوه فى سبيل السعاده والحريه، 460

دعوى التناقض بين نصوص القرآن الكريم تاريخها و معالجتها، 467

دفاتر گردآورى احاديث، 793

دفاتر گردآورى اشعار، 793، 908

دفاع از اسلام و روحانيت، 135

دفاع از

ص: 735

حسين عليه السلام شهيد، 135

دفاع از علم و عالم، 377

دفع الشبهات و حلّ المشكلات، 500

دلائل الاحكام، 344

دلائل الأحكام فى الفقه الجعفرى، 740

دلائل الاحكام فى شرح شرايع الاسلام، 296، 592

دلائل الاعتقاد، 745

دلائل الفقه، 745

دلائل الكلام، 745

الدلائل و المسائل، 432

الدليل، 317

دليل آفتاب، 347

دليل الحاج، 693

دليل العروه الوثقى، 442

الدليل الى الفروق فى اللغة العربيه، 193

دليل و معجم « فقه اللغة »، 193

دنياى نهج البلاغه، 101

دوازده مقاله، 285

دو جنبه ثابت و متغير شخصيت على بن ابيطالب عليه السلام، 250

دور الصادق عليه السلام فى امامه الاسلام و المسلمين، 190

دور الفرد فى النظرية الاقتصادية الاسلاميه، 320

دور اهل البيت في بناء الجماعه الصالحه، 320

دوره اصول، 350، 384، 576، 589

دو سرمايه نفيس، 361

دو محور عقايد وهاييان، 100

دو مقاله، 884

دومين بشر، 724

ده گردنه قيامت، 721

ده مقاله در دستور فارسي، 746

ده مقاله در طب يوناني، 743

الديانه الاسلاميه، 534

ديدار و سخنراني در زادگاه فلسفه، 249

ديداري تازه باقرآن، 530

ديدگاه ها و مجموعه آثار، 347

ديده ها و شنیده های من، 472

الدين الاسلامي، اصوله، نظمه، 46

الدين في طور الاجتماع، 685

الدين والسعاده، 489

دين وزن، 527

ديوان ابي المجد، 867

ديوان اشعار، 37، 46، 47، 92، 94، 107، 135، 169، 259، 269، 314، 325، 327، 341، 346، 348، 377، 405، 448،

455، 516، 655، 618، 651، 669، 686، 751، 786، 823، 856، 887، 905، 919

ديوان الحقائق و مطلع الفجر الصادق، 669

ديوان السعدى العربى، 744

ديوان السيد باقر الطالقانى،

ص: 736

ديوان السيد طالب الخрсان، 337

ديوان السيد موسى الطالقاني، 36

ديوان السيد مهدي الطالقاني، 37

ديوان الشيخ هاشم الكعبي، 36

ديوان شيخ الاباطح، 733

ديوان طلايع بن رزيك، 110

ديوان گيلاني، 742

ديوان مرتضوى، 771

ديوان ناصر صفا كرمانى، 744

ديه و شطرنج از ديدگاه احكام فقهى، 212

ذ

الذباحه، 819

ذبايح اهل كتاب، 247

ذخائر القيامه فى النبوه و الامامه، 657

ذخيره الابرار، 107

ذخيرهاالمعاد، 857

الذريعه، 243، 424، 605

ذريعه الزائر در زيارت معصومين عليهم السلام و تاريخچه كربلا، 905

ذكر و فكر، 263

ذكرى الحسين، 460

ذکری الشیخ آقا بزرگ الطهرانی، 36

الذکری لمدارک عروه الوثقی، 658

ذهنیت و زاویه دید، 531

رابطه ایران با اسلام و تشیع، 721

رابطه علم و حقیقت، 249

راز شیعه بودن ایرانیان، 100

راز طول عمر امام زمان علیه السلام، 99

راز نماز در نهج البلاغه، 368

راه علی علیه السلام، 515

راه قرآن، 515

راه محمد، 515

راه مستقیم، 624

راهنمای امت، 774

راهنمای حج، 685

راهنمای حج و اسرار آن، 877

راهنمای دین در اصول دین، 845

راهنمای گمشدگان، 795

راهنمای متوسلین و مستشفعین، 646

راهنمای مربیان تربیتی، 562

راهنمای میراث، 919

راهنمایی های حضرت علی علیه السلام، 625

راه و چاه در تفسیر معوذتین، 310

راه های خدانشناسی در طبیعت، 231

الرأى السدید فی الاجتهاد و التقليد، 354، 565

ربا، 426

ربا از نظر تاریخی و علمی و از دیدگاه فقه اسلامی، 250

الربا فی مذهب اهل بیت علیهم السلام، 627

رجال الحدیث، 783

رجال السید بحر العلوم، 175

رجعت یا دولت کریمه اهل بیت، 331

الرجعه فی القرآن، 816

ردّ الاشکالات علی الشیعه، 231

ص: 737

دّ بر حافظ و مولوی و ابن عربی، 182

رد بر کمونیسم، 830

الردّ علی المتعصب العنید، 733

الردّ علی الملحدين، 327

ردّ علی کتاب «ازاله الریبه عن حکم صلاه الجمعه»، 658

ردّ علی کتاب «الصراع بین الاسلام و الوثنیه»، 658

ردّ علی کتاب «ردّ السقیفه»، 658

ردّ کتاب 23 سال، 681

ردود عقائديه، 895

ردّی بر آیین و هابیت، 458

ردّ یهود و نصارا، 772

الرسائل الاعتقادیه، 200

رسائل فقهیه، 301

رسائل متفرقه در بعضی از ابواب، 325

رسالات السماء، 421

رسالت الهیه، 263

رسالتان فی ارث و نفقه الزوجه، 76

رساله انصافیه در مشروطیت، 757

رساله ای در حدیث غدیر، 644

رساله ای در ردّ صوفیه، 905

رساله ای در علم امام علیه السلام، 250

رساله ای در فرق میان اصالت وجود و اصالت ماهیت، 453

رساله پیرامون حجاب، 899

رساله تقیه، 294

رساله جمع بین حکم ظاهری و واقعی، 350

رساله حجاییه، 759

رساله در احکام صلح، 58

رساله در احکام غیبت، 708

رساله در «احکام میت»، 810

رساله در اخذ اجرت بر واجبات، 608

رساله در ادبیات فارسی، 451

رساله در ارث زوجه، 559

رساله در استصحاب، 699، 763

رساله در استصحاب عدم ازلی، 399

رساله در اعتبار قول عدل واحد، 384

رساله در اعتقادات، 662، 700

رساله در اقتباسات آخوند خراسانی در کفایه، 700

رساله در امامت، 290

رساله در «انفال و منافع عامه»، 510

رساله در بحث نفس، 700

رساله در برائت و اشتغال، 699

رساله در تجرد و بقاء روح، 81

رساله در تحقق وطن شرعی، 384

رساله در تراجم علما و راویان، 630

رساله در ترتب، 594

رساله در تشریح،

ص: 738

رساله در تعادل و تراجیح، 699

رساله در تقیه، 290

رساله در جمع بین اصاله الوجود و اصاله الماهیه، 700

رساله در جوایز سلطان و احکام بانک ها، 505

رساله در « حبط و تکفیر»، 810

رساله در حجاب، 771

رساله در حد کر و اوزان آن، 630

رساله در حدیث «لاتعاد»، 39، 384

رساله در حدیث من زاد، 399

رساله در حرمت ریش تراشی، 630

رساله در حقیقت عشق و محبت، 630

رساله در «حکم حاکم در ثبوت هلال»، 240

رساله در حکم فقاع، 384

رساله در حکومت اسلامی، 314

رساله در «حلق اللحیه»، 240

رساله در خلقت بهشت و جهنم، 802

رساله در خلل حج و عمره، 609

رساله در خمس، 81، 810

رساله در درایه الحدیث، 240

رساله در دعا، 301، 314

- رساله در رجال، 662
- رساله در رضاع، 384، 559
- رساله در رؤیت هلال، 815
- رساله در زکات، 81
- رساله در شرح حال ایت الله سید محمد تقی خوانساری، 76
- رساله در شرح منظومه فقهی علامه میرزا محمد تنکابنی، 451
- رساله در شکوک، 700
- رساله در شناخت اعلم، 105
- رساله در صلاه اللیل، 81
- رساله در صلح امام حسن، 314
- رساله در طلب و اراده، 673
- رساله در طهارت و نجاست اهل کتاب، 384
- رساله در عدالت، 254، 581
- رساله در عدم تحریف قرآن، 314، 505، 692
- رساله در عصمت انبیاء، 608
- رساله در عصیر عنبی، 384
- رساله در علم اخلاق، 700
- رساله در علم اصول، 700
- رساله در علم جفر، 384
- رساله در علم درایه، 700
- رساله در علم فقه، 700

رساله در علم فلسفه، 700

رساله در علم

ص: 739

رساله در علم منطق، 700

رساله در علوم غریبه، 630، 647

رساله در عموم حجیه البینه، 384

رساله در فلسفه اسلامی، 314

رساله در «قاعده جبّ»، 240

رساله در قاعده «حرمت اعانت بر اثم»، 240

رساله در قاعده فراغ و تجاوز و اصاله الصحه، 350

رساله در قضا و غیبت، 465

رساله در قطع و ظن، 699

رساله در قول ذی الید، 384

رساله در کّر و حلّ اختلافات اقوال و جمع بین روایات، 700

رساله در گناهان کبیره، 505، 708

رساله در لباس مشکوک، 254، 354، 608

رساله در لغزها و معماها، 630

رساله در «مالکیت عبد در فاضل ضریبه»، 240

رساله در مبانی فقه، 763

رساله در مبحث قطع، 673

رساله در متنجّس، 384

رساله در محرم و نامحرم، 708

رساله در مسئله بداء، 67

رساله در مقدمه واجب، 516

رساله در مکاسب محرمه، 684

رساله در ملازمه حکم عقل و شرع، 594

رساله در «مواریث»، 810

رساله در نجوم و فلکیات، 856

رساله در نفی الوطن الشرعی، 240

رساله در «نکاح و طلاق»، 810

رساله در نماز، 301

رساله در نماز جمعه، 254

رساله در نیت، 50

رساله در وضع، 594

رساله در «ولایت جدّ و پدر»، 510

رساله در ولایت فقیه، 759

رساله در ولایت و علم ائمه علیهم السلام، 630

رساله رضاع، 700

رساله سیر و سلوک، 299

رساله علمیه، 212، 266، 428، 830

رساله معرفه‌اللّه، 795

رساله های فقهی، 594

رساله های گوناگون، 853

رساله هایی در معارف اهل بیت علیهم السلام و تفسیر قرآن، 811

رساله امر به معروف و نهی از منکر و مسایل اجتماعی اسلام، 693

رساله جبر و

ص: 740

اختيار، 462

رساله صلاه الجمعه، 692

الرساله الاعتماديه فى الاصول الاعتقاديه، 95

رساله الحب، 919

رساله الحقوق للامام زين العابدين عليه السلام، 478

رساله السبع المثاني، در تفسير سوره حمد، 849

الرساله السعديه، 190

رساله الغرابه، 615

رساله القرآن، 694

رساله حول مسأله رؤيه الهلال، 299

رساله در صلاه جمعه، 375

رساله در علم درايه، 432

رساله فى آنيه الذهب و الفضة، 759

رساله فى اثبات استحباب القنوت فى الصلاه عند العامه، 900

رساله فى اثبات وجوب المقدمه، 741

رساله فى اثباه انّ الامامه من اصول الدين، 297

رساله فى اجزاء الاغسال عن الوضوء، 296

رساله فى احكام الاراضى و اقسامها، 216

رساله فى احكام البسمله و اسماء الله تعالى، 310

رساله فى ارث الزوجه، 173

رساله فى اعجاز القرآن، 310

رساله فى الاجتهاد والتقليد، 76، 310

رساله فى الاحرام، 736

رساله فى الاستصحاب، 64، 450

رساله فى الاعتقادات، 173

رساله فى الامامه، 238

رساله فى التقيه، 297

رساله فى الجبر و الاختيار، 400

رساله فى الجماعه، 79

رساله فى الحق و الملك، 743

رساله فى الخمس، 64

رساله فى الخيارات، 450

رساله فى الديات، 64

رساله فى الربا، 759

رساله فى الرجعه، 595

رساله فى الرشوه، 310

رساله فى الصوم، 301

رساله فى العداله، 173، 310، 413

رساله فى القرآن، 300

رساله فى القرعه، 505

رساله فى القضاء، 64

رساله فى الكفر، 79

رساله فى المحرمات بالنسب، 692

رساله فى المشتق، 379

رساله فى المطلق و المقيد، 450

رساله فى المكاسب المحرمه، 64

رساله فى الوجود و الماهيه و نقد نظريه وحده الوجود، 310

رساله فى الولايه، 76

رساله فى اهميه علم الاخلاق، 310

رساله

ص: 741

فى بىع الفضولى؁ 216

رساله فى تعين الجلوس فى ركعه الوتيره؁ 296

رساله فى تفسير آيات الصوم؁ 310

رساله فى تواريخ النبى و الآل؁ 485

رساله فى حبّ الله؁ 232

رساله فى حديث : طلب العلم فريضة على كل مسلم؁ 900

رساله فى حرمة الزوجه مؤبداً على الزوج؁ 300

رساله فى حقوق الوالدين؁ 902

رساله فى حكم التيمم لضيق الوقت؁ 759

رساله فى حكم اوانى الذهب؁ 353

رساله فى زكريا بن آدم الاشعري؁ 900

رساله فى عدم التقدم على قبر المعصوم فى الصلاة؁ 902

رساله فى عدم مسؤوليه الصغير؁ 741

رساله فى لباس المصلّى؁ 310؁ 899

رساله فى لزوم اولويه الصلاة الظهر من يوم الجمعة؁ 296

رساله فى مباينه صفات الله تعالى لصفات مخلوقاته؁ 310

رساله فى معنى التفسير و التأويل؁ 310

رساله فى مفطريه الدخان للصوم؁ 296

رساله فى ولايه الفقيه؁ 827

رساله لقاء الله؁ 795

الرسول الاعظم رائد الحضاره الاسلاميه؁ 493

- الرسول و الشيعه، 443
- الرسول يحدّثنا، 443
- الرسول يدعوكم، 442
- الرشاد في المعاد، 810
- رشحات الفيوض في علم العروض، 269
- الرضاع، 247، 818
- الرعايه في علم الدرايه، 190
- رمز بيروزي انقلاب اسلامي در جهان، 713
- رمز نيکبختي، 361
- رمضان فضائل و اعمال، 267
- رمضان مبارك، 842
- رموز الشهاده، 685
- رموز علم انساب، 920
- رنج ها و فريادهاى حضرت فاطمه، 721
- روائع مختاره من الحج، 865
- روايت و محدثين نهج البلاغه، 363
- روان جاويد، 346
- روان در روانشناسي اسلام، 250
- روان شناسي، 169، 877
- روايح النسمات، 856
- روايه الطف، 110

روحانیت در اسلام، 685

روحانیت و تبلیغ در اسلام، 625

روح در قرآن، 810

روح مجرد، 299

روزنامه چهلستون، 412

روزنامه اطلاعات، 695

روزنامه رسالت، 212

روش

ص: 742

روش برداشت از قرآن، 530

روش بررسی مکتب‌ها، 364

روش پیشوایان، در زندگانی چهارده معصوم علیهم السلام، 416

روش تبلیغات اسلامی، 276

روش تجزیه و ترکیب، 375

روش خوشبختی، 410

روش خوشبختی در اسلام، 103

روش رهبران انقلابی ما، 623

روش گفتار، در فن معانی و بیان و بدیع، 416

روش نقد، 531

روش نوینی در تدریس احکام، 364

روش‌های تحقیق در نهج البلاغه، 363

روضات الجنات، 411

روضات الفردوس فی مزارات العراق، 849

الروض الأریض فی الجبر و التفویض، 337

الروض النصیه، 733

الروضه، 432

روضه الاحباب، 784

الروضه البهیة، 294

روضه العارفین، 784

روضه‌المتقين، 88، 89

روضه المسائل، 344

الروضه المهدیه، 455

رهبر زوار، 905

رهبری، پرچمدار مبارزه با کفر و استکبار، 212

رهپوی هدایت، 423

رهنمای حق، 100

ره یافتگان، 101

ریا در عبادت، 426

الریاض المرضیه، 39

الریاض المستطابه فی الصحبه والصحابه، 338

الریاض النضره، 733

الریاض فی علم اصول الفقه، 474

ریاض و جمیله، 176

ریاضیات، 878

ریاض یا مجموعه دلفریب، 646

الریاء والعجب، 641

ریحان المجالس و تحفه المؤانس، 337

ریشه های انقلاب اسلامی ایران و شرحی از 17 شهریور، 880

ز

زیده الأحكام، 837

زبدہ الاصول، 592، 919

زبدہ التفاسیر، 646

زبدہ المقال فی خمس النبی والآل، 55

زبدہ المنہاج، 651

زراره بن اعین، 317

زفرات الثقلین فی ماتم الحسین، 732

زکات در اسلام، 920

زکات در دین مقدس اسلام، 677

الزکاه، 399

الزکاه فی الاسلام، 753

زناشویی از دیدگاه اسلام، 864

زن در قرآن، 368

زندگانی چهارده معصوم علیهم السلام، 646

زندگانی حضرت زینب کبری علیها السلام، 870

زندگانی حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام،

ص: 743

زندگانی زعیم بزرگ عالم تشیع آیت الله بروجردی، 368

زندگانی سفیر جلیل حضرت مسلم بن عقیل علیه السلام، 870

زندگانی سید میر محمد بن موسی بن جعفر علیه السلام، 870

زندگانی علامه سید عبدالله بن سید نورالدین جزایری، 243

زندگانی محمد بن حنفیه، 870

زندگی آیت الله العظمی بروجردی، 807

زندگی امام جواد علیه السلام، 275

زندگی امام عسکری علیه السلام، 275

زندگی حضرت زینب، 720

زندگی علمای شیعه، 721

زندگی ملا فتح الله وفائی شوشتری، 243

زندگینامه آیت الله بروجردی، 562

زندگینامه آیت الله سید محسن حکیم، 562

زندگینامه آیت الله سید محمود شاهرودی، 562

زندگی نامه اثیرالدین ابهری، 746

زندگینامه حاج آقا نورالله اصفهانی، 562

زندگینامه حجه الاسلام سید محمد باقر شفتی، 562

زندگینامه سید عبدالله شبر، 562

زندگینامه سید علی خان کبیر، 562

زندگینامه سید نعمت الله جزایری، 562

زندگینامه علامه بحرینی، 188

زندگینامه وحید بهبهانی، 562

زندگینامه هبهالدین شهرستانی، 562

زندگی و بندگی، 263

زنده های خاموش و روان های بیدار، 729

زن و آزادی، 515

زن و انتخابات، 286

الزواج الموقت و دوره فی حلّ مشکلات الجنس، 316

زورق الخيال، 176

الزورق و الرياح، 34

الزهراء الفيصل والقده، 494

زهرة العقول، 36

زهرة العلوم فی اصول الدين و الفقه، 631

الزيارات و الآداب، 818

زيارتنامه حضرت رضا عليه السلام، 515

زياره عاشوراء فوق الشبهات، 229

زيد الشهيد 2، 338

زيست شناسی، 877

زيف التوحيد الوهابی، 338

زين الشباب، 317

زين الفتی فی شرح سوره هل اتی، 733

سؤال و جواب درباره مسایل حج، 693

ساختمان آینده انسان، 390

سالار شهیدان، 642

سایه اشراق، 562

سبد، 243، 516

سیکۀ الذهب فی اثبات النسب، 857

سیل الرشاد فی

ص: 744

شرح نجاه العباد، 497

السييل المسلوك في اللباس المشكوك، 413

ستارگان درخشان، 870

ستارگان فروزان، 881

ستون دین، 685

السجود علی الارض، 72

السجود علی التریه الحسینیه، 499

سحر الادیب فی شرح شواهد مغنی البیت، 37

سخنان برگزیده از برگزیدگان جهان، 774

سخنان سران کمونیزم درباره خدا، 515

سخنرانی ها در حرم حضرت معصومه علیها السلام، 212

سخنرانی های خلفا، 745

سخنرانی های فلسفی در مسجد سلطانی، 637

سخن و سخنوری از نظر بیان و فن خطابه، 637

سخنی با مجتهدان، 618

سرّ الاسراء، 438

سرّ السعاده، 361

سرّ تشابه القرآن، 338

سرچشمه خورشید، 202

سرگذشت حضرت قمر بنی هاشم علیه السلام، 870

سرگذشت های عبرت انگیز، 721

سرگذشت یک دوشیزه شرقی، 796

سرود سحر، 202

سعادت ابدی، 856

سعه المتأنق فی توضیح حاشیه المنطق، 37

سعد السعود، 294

سعد بن الربیع، 46

سفرای امام زمان علیه السلام، 368

سفرنامه حج، 566

سفره درویش، 53

سفیرالحسین علیه السلام مسلم بن عقیل علیه السلام، 338

السفینه الغواصه، 628

السفینه الناجیه فی شرح الصحیفه السجادیه، 817

سفینه الهداه فی شرح وسیله النجاه، 290

السقیفه، 361، 409

السقیفه و الفدک، 110

سلاسل مرتضوی، 772

سلام کلیم، 264

سلسله مهدویه، 493

سلک الدرر فی نظم الاثر، 512

سلمان، نخستین مسلمان ایرانی، 100

السلم و قضایا الحرب عند الامام علی علیه السلام، 478

السماء و العالم، 686

سمو المعنى فى سمو الذات، 686

سنابل الحكمة، 865

سنت تغيير، 624

سنن الرسول و سيرته 6، 821

سنن النبى 6، 764

سنه اهل البيت عليهم السلام، 317

سوانح حيات، 837

سوز پرواز، 562

سوگنامه آل محمد ، 720

السهم الثاقب فى رد مالّقه الناصب، 734

سه مقاله، 884

سه مقاله در

ص: 745

اسطربلاب، 745

سه مقاله در مساحت، 745

سياست در اسلام، 876

السيد هاشم البحراني، حياته، كتبه، مكتبته، 293

سير اجتهاد در اسلام، 368

سير العلم، 37

سير إلى الله، 733

سيرتنا و سنتنا، 266، 549

سير حديث در اسلام، 370، 859

سير عقايد و مذاهب، 276

سير علم الاصول في مختلف العصور، 413

سير قرآن و تفسير، 276

سير قضاوت در ادوار مختلف تاريخ، 286

سير كتابخانه در اسلام، 276

سيره ائمه معصومين عليهم السلام، 368

سيره امام على عليه السلام، 364

سيره اهل بيت عليهم السلام، 877

سيره معصومان، 285

سيره چهارده معصوم عليهم السلام، 83، 720

السيره الامويه، 409

سيره الرسول الاعظم صلى الله عليه وآله وسلم، 653

- السیره العلمیه للشهید الصدر، 320
- سیره صاحب الروضات و حیاتہ العلمی، 413
- سیری در تاریخ تشیع، 100
- سیری در تفکر مادی، 363
- سیری در عقاید، 67
- سیری کامل در خارج اصول، 609
- سیستم حکومت اسلامی، 881
- السیف المشتہر فی المصدر و اسم المصدر، 224
- السیف المشتہر فی تحقیق اسم المصدر، 685
- سی گفتار در ماه رمضان، 61
- سیمای اخلاق اسلامی، 578، 919
- سیمای اصحاب پیامبر، 720
- سیمای انقلاب اسلامی در کاشان، 95
- سیمای پرفروغ حضرت محمّد، 721
- سیمای جوانان در قرآن و تاریخ اسلام، 367
- سیمای دزفول، 682
- سیمای زن در نظام اسلامی، 212
- السؤال فی الاسلام، 864
- سؤالنامه قرآن و عترت، 265
- سؤال و جواب، 265

شئون و شرایط رهبری و مرجعیت، 212

شاعر العقیده السید الحمیری، 316

الشافی، 46

شاگردان شیخ انصاری در گیلان، 61

شاگردان مکتب ائمه علیهم السلام، 559

شانزده مقاله در حل مسأله مشکل، 849

شاهراه

ص: 746

هدايت، 370

شأن نزول القرآن، 743

الشباب والدين، 46

شب مردان خدا، 34

شبهات حول الشيعة، 231

الشبهات حول المعتقدات، 604

شبهه العباثيه، 516

شجره طويي، 920

شجره مباركه، 243

الشجره الاقحوانيه في نسب الساده الطالقانيه، 37

الشجره الطيبه، 842

شخصيات عايشتها، 338

شخصيت انسان از نظر قرآن و عترت، 276

شخصيه المسلم، 41

شذرات الذهب، 410

شذرات من حياتهم، 34

شرائع الاسلام، 190، 527

شرح ابن ابي الحديد، 369

شرح اجتهاد وتقليد عروها الوثقي، 240، 379

شرح اجروميه در علم نحو، 430

شرح احاديث اخلاقي، 28

شرح احاديث اميرالمؤمنين در نهج البلاغه، 595

شرح ادعيه معصومين، 438

شرح اربعين حديث، 595

شرح استدلالی بر عروه الوثقی، 325

شرح استدلالی بر مکاسب، 589

شرح استدلالی ملحقات عروه الوثقی، 594

شرح اسفار، 59، 224

شرح اسماء الحسنی، 631

شرح اسماء الحسنی سبزوارى، 748

شرح اصول کافی، 273، 859

شرح الاسماء الحسنی، 786

شرح البدايه فى علم الدرايه، 190

شرح الدروس الشرعيه، 668

شرح الصحيفه السجديه، 489

شرح العروه الوثقی، 228، 818

شرح الفيه ابن مالک، 745

شرح المدخل فى النجوم، 740

شرح أبيات الهادى، 743

شرح باب حادى عشر، 592، 620، 679

شرح بدايه النهايه فى الفقه، 745

شرح تبصره المتعلمين، 176، 371، 380، 429، 497، 594

شرح تجريد الاعتقاد، 59، 310

شرح تحرير الوسيله، 429، 510

شرح تشریح الأفلاک، 745

شرح تهذيب، 817

شرح جبر الخلاصه، 740

شرح جمل العلم و العمل، 764

شرح حاشیه ملاعبداللہ، 207

شرح حال آخوند ملا زين العابدين نوابی، 910

شرح حال آیت اللہ خویی و شاگردانش، 830

شرح حال آیت اللہ سيد ابوالحسن اصفهانی و شاگردان او، 830

شرح حال آیت اللہ شيخ عبدالکريم زنجانی و

ص: 747

شاگردان وی، 830

شرح حال حکیم هیدجی، 729

شرح حال خاندان روضاتی، 412

شرح حال سید هاشم مرقاتی خوئی، 786

شرح حال علمای خوی، 786

شرح حال و آثار و افکار آیت الله بهبهانی، 368

شرح حال و آرای فلسفی ملاصدرا، 24

شرح حال وحید بهبهانی، 366

شرح حدیث اهللبجه، 237

شرح حدیث معراج، 438

شرح حکمت منظومه، 207

شرح خطبه امام رضا علیه السلام در توحید، 182، 796

شرح خطبه همام، 290

شرح خلاصه الفصول، 79

شرح دعای ابی حمزه ثمالی، 817

شرح دعای افتتاح، 310، 817

شرح دعای سحر، 817

شرح دعای صباح، 757

شرح دعای عرفه، 624

شرح دعای کمیل، 807، 817

شرح دعای مکارم الاخلاق، 310

شرح دعای ندبه، 817

شرح دعاء الصباح، 677

شرح دیوان الامام زین العابدین علیه السلام، 336

شرح دیوان حافظ، 438

شرح دیوان سید ابراهیم بحرالعلوم، 176

شرح دیوان سید بحرالعلوم، 176

شرح دیوان سید حسین بحرالعلوم، 176

شرح رباعی افضل الدین کاشانی، 741

شرح رجال کشی، 820

شرح رجال نجاشی، 815، 819

شرح رسائل ابن سینا، 878

شرح رساله سیر و سلوک بیدآبادی، 749

شرح زادالمسافر ملاصدرا، 24

شرح زبده الاصول، 745

شرح زندگانی آیت الله حاج سید محمد تقی خوانساری، 724

شرح زندگانی استاد کل وحید بهبهانی، 368

شرح زندگانی جلال الدین دوانی، 368

شرح زندگی آیت الله سید ابوالقاسم کاشانی، 472

شرح زندگی آیت الله کوهستانی، 169

شرح زندگی علی اکبر علیه السلام، 136

شرح زیارت امام رضا علیه السلام، 817

شرح زيارت جامعہ كبيره، 817، 862، 895

شرح زيارت عاشورا، 273، 817، 859

شرح «سبيكه الذهب»، 429

شرح شرايع الاسلام، 303، 653، 658

شرح صحيفه

ص: 748

شرح صحیفه الحسینیہ، 598

شرح عبدالصاحب علی المکاسب، 771

شرح عروه الوثقی، 173، 224، 254، 398، 559، 594، 608، 781

شرح عهدنامه امیرالمؤمنین علیه السلام به مالک اشتر، 248، 478

شرح عینیہ ابن سینا، 741

شرح فارسی تشریح الافلاک، 374

شرح فارسی خلاصه الحساب، 374

شرح فارسی شرایع الاسلام، 375

شرح فارسی منظومه سبزواری، 745

شرح فرائد الاصول، 594، 699

شرح فصوص الحکم، 24

شرح فهرست شیخ طوسی، 819

شرح قصیده صاحب بن عباد، 46

شرح قوانین الاصول، 813

شرح کافی، 817

شرح کتاب الجبر، 742

شرح کتاب القضاء شرایع، 195

شرح کتاب الهندسه، 742

شرح کتاب «نقد الرجال»، 64

شرح کفایه الاصول، 224، 510، 594، 604، 673، 699، 779، 813

- شرح گلشن راز، 438
- شرح لامیه، 456
- شرح لامیه العجم، 741
- شرح لامیه العرب، 741
- شرح لغات بدیعی، 646
- شرح لمعه، 59
- شرح مبسوط مکاسب، 594
- شرح مختصر النافع، 747
- شرح مشکل ابیات متنبی، 47
- شرح مصباح الشریعه، 795
- شرح مفصل عروه الوثقی، 76
- شرح مقدمه قیصری بر فصوص، 24
- شرح مکاسب، 195، 399، 699
- شرح منازل السائرین کاشانی، 749
- شرح مناسک حج، 240
- شرح منظومه، 59
- شرح منظومه ارث، 465
- شرح منظومه اصول فقه، 465
- شرح منظومه سبزواری، 195، 489، 830
- شرح منظومه فقهی بحر العلوم، 176
- شرح میمیه الفرزدق، 741

شرح نامه على عليه السلام به مالک اشتر، 625

شرح نهج البلاغه، 247، 653، 669

شرح واجب الاعتقاد، 743

شرح وافى، 817

شرح و تحقيق « تنقيح المقال فى علم الرجال »، 704

شرح و ترجمه 201 حديث اخلاقى و اجتماعى، 481

شرح و ترجمه زيارت عاشورا، 481

شرح و ترجمه خلاصه الحساب، 746

ص: 749

رح و تفسیر چند روایت، 637

شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق، 636

شرح و جیزه شیخ بهایی، 485

شرح وسائل الشیعه، 817

شرح وسیله النجاه، 594، 895

شرح وصیت نامه امیرالمؤمنین علیه السلام به امام حسن علیه السلام، 609

شرح وصیتنامه امام خمینی، 212

شرح هدایه الناسکین، 818

شرح هیأت چغمینی، 224

شرحی ناتمام بر رسائل و قوانین الاصول، 207

الشرعیات، 741

الشركه فی الاسلام، 753

الشروط، 359

شریعه خرد، 247

الشریف الرضی، 109

الشطرنج، 293

شطرنج و منع بازی با آن، 527

الشعائر الحسینیة، 229، 494

شعاع وحی بر فراز کوه حرا، 368

الشعر الحر تاریخه، تطوره، 259

شعراء رثوا امهاتهم، 37

شعراء کاظمیون، 45

شعرشناسی، 743

شعرهای شهادت، 531

شعله های آتش، 481

شفاعت، 810

الشفاعه، 820

شفاء الصدور فی شرح زیاره العاشور، 346

شکوفه های معطر، 136

شکایات منظوم، 848

الשלماغانی و کتابه التکلیف المعروف بفقہ الرضا، 518

شمس الضحی فی مناقب النبی و الائمه الهدی، 784

الشمسیه فی المنطق، 744

شمع الجمع در لغت ائمه اطهار، 920

شمع سحر، 641

الشموس المضییئه، 438

الشموع، 628

شمه ای از جرائم حزب بعث عراق، 865

شناخت خط انقلابی حضرت مهدی، 625

شناخت شیعه، 443

شناخت قرآن، 681

شناخت نهج البلاغه، 363

شناخت هلاک کننده ها و نجات دهنده ها از قرآن، 899

شناسایی مرد وزن از نظر روانی و فیزیولوژی، 630

شوارع الهدایه، 678

الشوارع فی شرح الشرائع، 497

شواهد التنزیل، 734

شواهد الولاية، 919

شوق مهدی علیه السلام، 370

شوق وصال، 507

الشهاب المنیر فی تواتر حدیث الغدیر، 336

شهاب ثاقب، 856

شهادت ثالثه در اذان و اقامه، 802

شهادت‌الشهداء در شرح و ترجمه لوح حضرت زهرا علیها السلام،

ص: 750

شهداء الفضيله، 108، 266

الشهيد الصدر، الفيلسوف الفقيه، 190

الشهيد الصدر: المواقف والتوجهات، 320

شهيد جاويد، 135، 250، 527، 608، 642

شهيد خامس، 264

شيخ الامويين، 136

الشيخ البهائي عميد الفقهاء و فقيه الادباء، 190

شيخ المضيره، 892

الشيخ المفيد و عطاؤه الفكرى الخالد، 548

شيخ انصارى محقق و مؤسس، 537

الشيخيه، نشأتها و تطورها، 36

شيطان در خانه ما، 625

شيعتنا، 443

شيعه در اسلام، 72

شيعه در انتظار عدالت جهاني، 920

شيعه در اندونزى، 368

شيعه شناسى، 662

شيعه و ترقيات شگفت آور آنان، 412

شيعه و تهمت هاى ناروا، 474

شيعه و ديگران، 662

الشيعة، 34، 518

الشيعة في عقائدهم واحكامهم، 658

الشيعة و الخط السلمى و التعاون من الآخرين، 455

الشيعة و السنه، 802

الشيعة و فتاوى الخالصى، 658

الشيعة و قراناتهم .، 817

الشيعة و هجمات الخصوم.، 548

شيمى تطبيقى، 878

شيو و متين، 686

الشيوعيه تناقض الدين، 883

الشيوعيه ثوره و تأمر، 109

الشيوعيه عدوه الانسانيه، 109

ص

الصاحب بن عباد، 46

الصحابه الكرام، 64

الصحابه المنكرون على ابى بكر، 820

الصحفيه الحسينيه عليه السلام، 455

صحنه هاى تكان دهندة در تاريخ اسلام، 369

صحنه هاى خوش منظر در تفسير سوره كوث، 310

صحنه هاى از قيامت، 559

الصحه فى الاسلام، 327

صحيفه سجاديه، 764

صحيفه ميين، 915

صحيفه زهرا عليها السلام، 267

صحيفه الابرار، 917

صحيفه المتهجذ، 41

صدق الخبر فى خوارج القرن الخامس عشر، 337

صد و بيست حديث، 382

صدوده معماى اسلامى، 771

صد و يك مناظره جالب و خواندنى، 721

الصراط القويم، 524

صراط النجاه، 228، 591

صرف آسان، 743

صرف فارسى، 878

صفات مؤمنين، 458

صكّ الآمان فى اعمال

ص: 751

شهر رمضان، 269

صلاه الجمعه، 818، 692

صلاه الجمعه فى عصر الغيبه، 499

صلاهاالليل، 566

صلاه الليل فضلها ووقتها، 564

صلاه المسافر، 589، 354، 232

الصلاه المعاده، 818

الصلاه عمود الدين، 864

صلاه مسافر، 204

الصلاه معراج المؤمن، 499

صلاه و حج، 55

صله رحم، 915

الصله بين التصوف و التسنن، 337

صندوق حسنات، 772

صوت الولايه، 662

الصوت و الأصداء، 34

صوفى بازى، 413

الصوم، 326

الصهيونيه، 278

صيغ العقود، 837، 647

ضامن سعادت، 458

ضرورت مذهب و بيان عوامل الحاد، 880

ضعفای صحاح، 745

الضمان في الاسلام، 753

ضوابط بررسى و تدوين تاريخ اسلام، 254

ضيء الايمان، 573

ضيء البشر در ردّ شيخيه، 905

ضيء التفاسير، 572

ضيء الدرايه في علم الدرايه، 573

ضيء القارى في تجويد كلام البارى، 573

ط

طاووس أهل الجنة في الآيات النازله بالامام الحجه (عج)، 849

طب اسلامى، 877

الطب الاسلامى المقارن، 842

طبقات اعلام الشيعة، 549

طبقات الرجال، 188، 228، 803، 876

طبقات الفقهاء، 876

الطبقات الكبرى، 820

طبقات مفسرين شيعة، 64

طبيعت و ماوراى طبيعت، 249

طبيعات در اسلام، 876، 878

طرائف الجعفریه...، 512

طرح عقاید و احکام، 364

طرح های آموزشی نهج البلاغه، 363

طرح های نوین آموزشی، 364

طرحی برای انقلاب فرهنگی، 250

طرق حدیث من کنت مولاه فی مولاه، 548

الطریق القویم الی جنه النعیم، 500

الطریق المستقیم فی بیان اصول الدین، 500

الطفل بین الوراثة والتربیه، 636

طلب و اراده، 316

طلوع الفجر فی الیالی المقمره، 768

طهارت، 398

طهارت اهل کتاب، 247

طهاره عرق الجنب من الحرام، 819

طیبات، 802

ظ

الظاهره الطاغوتیه فی القرآن، 320

الظاهره القرآنیه، 286

ظلمات فاطمه الزهرا علیها السلام، 229

ع

ص: 752

اشورا، 478، 531

عالم برزخ در چند قدمی ما، 721

عالم ربانی، 396

عامل اساسی اخلاق، 251

عایشه بعد از پیامبر، 136

عبدالله بن رواحه، 46

عبدالله بن سبا و اساطیر اخری، 569

عبدالله بن سبا و افسانه های دیگر، 569

عبدالله بن سبا و افسانه های ساختگی، 641

عبرات المصطفین فی مقتل الحسین، 732

عقبیه الامام علی علیه السلام، 409

عترت، ثقل کبیر، 681

عترت در قرآن، 110

العتره فی القرآن و السنّه، 864

عدالت، 426

عدالت الهی از دیدگاه انسان ها، 251

العداله فی الفقه، 514

العدل الالهی، 44، 387

عدلگستر جهان، 662

عدم تحریف قرآن، 537

العرفان، 525

- عرفان اسلامى، 248
- عرفان اسلامى و عرفان التقاطى، 101
- عرفان رسالت، 264
- عرفان و تصوف، 100
- عرفان و سلوك اسلامى، 681
- عرفان و فلسفه، 410
- العروبہ فى الميزان، 518
- عروس مدينه، 685
- عروض و قافيه و بديع، 742
- عروه الحج، 81
- عروه الوثقى، 352، 426
- عزيز و نگار، 682
- عسل مصفى، 497
- عشق و ايثار، 732
- العصا لمن عصى، 456
- عصر امتياز ماشين، 285
- العفاف بين السلب و الايجاب، 421
- عفت در خانواده، 920
- عقائد الاسلام من القرآن الكريم، 569
- العقائد الاماميه، 81
- عقائد الاماميه الاثنى عشرية، 829

عقائد الشيخيه، 455

عقائد الشيعة الاماميه، 410، 478، 721

عقائد المؤمنين فى اصول الدين، 500

عقايد اسلامي، 363

العقد الباهر فى وصيتى لقره العين ولدى ياسر، 337

العقد الثمين فى احوال العلامه أحمد أمين، 337

عقد الدرر فى اخبار المهدي المنتظر، 548

العقد والحل، 877

عقل فقهي، 915

عقل واحساس، 285

العقود الذهبية فى المواعظ والاخلاق، 460

عقود و ايقاعات، 440

عقيدته و جهاد، 263

عقيدته

ص: 753

الحق فى شرح الباب الحادى عشر، 571

العقيله الهاشميه، 409

عقيله بنى هاشم عليها السلام، 338

علائم البلوغ، 769

العلاقه بين القياده الاسلاميه والامه من خلال رؤيه نهج البلاغه، 321

علل الشرايع و الاحكام، 594

علل ظهور و سقوط كمنونيسم، 62

علم از ديدگاه اسلام، 248

علم الاجتماع، 91

علم الانساب، 878

علم الحديث، 265، 763

علم السند و الحديث، 631

العلم المنيف فى شرح التصريف، 297

علم النفس، 666

العلمانيه هل تصلح حلاً لمشاكل لبنان، 478

علما و مردان نامى بوسنى و هرزگوين، 369

علمای گمنام، 724

علماء معاصرين، 542

علم جرّ الاثقال، 878

علم حضورى، 281

علم در خدمت انسان، 249

علم رجال، 265

علم کلی یا فلسفه مابعدالطبیعه، 281

علم نحو، 379

علم و دین در حیات معقول، 248

علوم القرآن، 319

علوم قرآن، 280

علوم مختلف، 803

علوم یونان، 745

علی علیه السلام از دیدگاه دگران، 222

علی علیه السلام اسوه زندگی، 182

علیّ العالی، 724

علی بن ابیطالب علیه السلام و آزادی، 250

علی بن ابیطالب و محبت، 250

علی بن الحسین الاکبر علیه السلام، 724

علی علیه السلام چهره درخشان اسلام، 369

علی خلیفه رسول الله بلا فصل، 659

علی علیه السلام در کتب اهل سنت، 839

علی ضفاف الغدیر، 548

علی ضفاف القلوب، 865

علی مائده العقیده، 293

علی مائده الكتاب والسنه، 293، 569

على عليه السلام وفضائله من الصحاح الستة، 864

على عليه السلام وفضائله من كتاب العقد الفريد، 864

على هامش كتاب العروه الوثقى، 45

عمده، 200

عمده المتفقه، 627

عمل تجريد ذهن، 251

عمل يك مسلمان، 474

عنايه الاصول، 408

عنصر فضيلت و تقوا،

ص: 754

عنوان الطاعه فى اقامه الجمععه و الجماعه، 776

عواطف ثائره، 669

عوالى اللئالى، 725

عوامل جاذبيت سخنان مولوى، 249

عوامل صلاح و فساد، 729

عهد الامام اميرالمؤمنين عليه السلام الى حذيفه بن اليمان، 338

عهد پارسى، 730

عيد الغدير فى الاسلام، 294

عيد الغدير فى عهد الفاطميين، 109

عيناك... و اللحن القديم، 259

العيون العبرى فى مقتل سيد الشهداء عليه السلام، 773

غ

غايه الآمال فى ترجمه صاحب بهجه الآمال، 592

غايه الامانى فى احوال آل الطالقانى، 37

غايه التقريب فى شرح منظومه التهذيب، 500

غايه القصوى، 593

غايه المسؤول فى علم الاصول، 497

غبار نجف، 848

الغدير، 108، 386، 478، 548

غدير، 531

غدیر خم حدیث ولایت، 369

الغدیر فی التراث الاسلامی، 547

الغدیر والمیزان، 609

غدیر یا پیوند ناگسستنی رسالت و امامت، 442

غرائب وقصار الکلم، 679

الغری، 317

غزالی با شما سخن می گوید، 744

الغفران مع التوبه، 658

غمنامه کربلا، 721

غناء، موضوعاً و حکماً، 527

غنیه الطالب، 79

غنیه النزوع، 200

غوص البحار و لآلیها، 729

غیبت امام عصر اورهم، 264

غیبت امام عصر علیه السلام یا پنهانی خورشید عدالت، 331

الغیبه، 288

ف

فاجعه تمدن و رسالت اسلام، 285

فاطمه زهرا از نظر روایات اهل سنت، 919

فاطمه زهرا از نظر قرآن، 919

فاطمه زهرا، دژ شکست ناپذیر، 443

فاطمه الزهراء عليها السلام، بهجه قلب المصطفى، 382

فاطمه الزهراء امّ الائمه و سيد ه النساء، 864

فاطمه بنت اسد، 109

فاطمه بنت الامام الحسين عليه السلام، 110

فاطمه بنت الامام موسى الكاظم عليه السلام، 110

الفتاوى المستنبطه، 589

الفتاوى الواضحه، 266

الفتاوى و التقارير فى جواز التشبيه و العزاء، 455

فتح الملك

ص: 755

العلی، 110

فتنه یهود، 61

الف حدیث فی المؤمن، 868

الفخری، 892

فدک، 229، 618

فدک فی التاریخ، 265

فرائد السمطین فی فضائل المرتضی و البتول و السبطین، 548، 734

فرائض المقلدین، 758

الفرائض الیومیة، 865

فرازه‌ای عالی صحیفه سجادیه، 625

فرزانگان گیلان، 62

فرق الشیعه، 387

الفرقان، 317

الفرقان فی تفسیر القرآن، 409

فرق و مذاهب اسلامی، 278

فرقه ضاله و سرقت آیات و احادیث، 369

فرقه وهابی و پاسخ شبهات آنها، 369

فرقه السلفیه و تطوراتها فی التاریخ، 396

فرمان مبارک امیرالمؤمنین علی علیه السلام به مالک اشتر، 892

فروع العلم الاجمالی، 819

فروع المذهب، 234

فروع دین، 877

فروع دین و نصوص احکام یا فقه فارسی، 685

فروع علم اجمالی، 589

فروع ایمان، 370

فروع بی نهایت، 331

فروع شهادت، 438

فروع فقاہت، 697

فروع ہدایت، 369

فروید و فرویدیسم، 405

فرہنگ پیرو، فرہنگ پیشرو، 249

فرہنگ سخنان معصومین علیہم السلام، 364

فرہنگ گیلانی، 742

فرہنگ لغات قرآن، 341

فرہنگ معارف نہج البلاغہ، 363

فرہنگ منظوم یا شرح نصاب، 413

فرہنگ موضوعات کلی نہج البلاغہ، 363

فرہنگ واژه های علمی، 625

فرہنگ واژه های نہج البلاغہ، 363

فرہنگ یا علم و دانش، 409

فریب خوردگان: مزدوران استعمار در لباس مذهب، 405

فریدہ الزمن فی مناقب الامام الحسن علیہ السلام، 336

فصل الخصومه فى الورود و الحكومه، 685

فصل الخطاب فى طهاره اهل الكتاب، 702

فصول الحكمه، 374

فصول المنطق، 374

فضائل السور و شأن نزول لها، 188

فضائل العلم عن رسول الله 6، 188

فضائل القرآن و خواصه، 269

الفضائل المستخرجه من المعجم الصغير، 900

فضائل امير المؤمنين على عليه السلام، 899

فضائل اهل البيت عليهم

ص: 756

السلام، 679، 829، 842

فضائل شهر رجب، 734

فضائل فاطمه الزهرا عليها السلام، 111

الفضيله الاسلاميه، 489

فقر، 531

الفقه، 489

فقه، 915

فقه الاخلاق، 524

فقه الاماميه، 105

الفقه الجامع، 876

فقه الشيعه الاماميه، 829

فقه الطب، 497، 524

فقه العتره في زكاه الفطره، 353

فقه الفضاء، 524

فقه القرآن على المذاهب الخمس، 355

فقه القرآن في التراث الشيعي، 278

الفقه المقارن، 316، 317

الفقه الميسر، 224، 267

الفقه الواضح، 653

فقه جعفرى، 746

الفقه على المذاهب الخمسه، 630

- الفقه على مذهب اهل البيت، 515
- الفقه فى تشريعه و تبينه و استنباطه، 442
- الفكر الشيعى و النزعات الصهيونيه .، 336
- فكره التقريب بين المذاهب، 317
- فلاح الايمان فى المواعظ، 571
- الفلاح فى مسائل النكاح، 895
- فلسفه اجتهاد و تقليد، 363
- فلسفه انقلاب حسين عليه السلام، 267
- فلسفه حقوق اسلامى، 232
- فلسفه دين، 248
- فلسفه روزه يا بهترين تهذيب اخلاق در اسلام، 412
- فلسفه زيبايى و هنر از ديدگاه اسلام، 248
- فلسفه علم، 248
- فلسفه غيبت حضرت ولى عصر عليه السلام، 565
- فلسفه نماز، 414
- فلسفه و هدف زندگى، 248
- فلسفه آزاد، 515
- فلسفه احكام اسلام از نظر علم امروز، 870
- فلسفه قديم، 741
- فلسفه ما بعد الطبيعه، 743
- فلسفه يونانى، 745

فلسفه الحج و مصالحه فى الاسلام، 524

فلسفه العبادات الاسلاميه، 520

الفلسفه العليا، 515

فلسفه الملاصدرا الشيرازى، 741

الفلك المستبدع، 920

فلكيات، 878

الفوائد الثمينه، 413

الفوائد الرجاليه، 176، 769، 802

فوائد الرضويه، 721، 830

الفوائد الفاطميه فى الاصول، 451

فوائد المتكلمين، 757

الفوائد المختاره، 631

الفوائد النحويه فى ما يروى عن الائمة الاثنى عشرية، 375

فوائد تفسير فى الاصول، 232

فوائد رجاليه،

ص: 757

- فهرس المختارات من مخطوطات تركيا، 549
- فهرس المخطوطات العربيه فى مكتبه اميرالمؤمنين عليه السلام، 549
- فهرس المنتخب من المخطوطات تبريز، 549
- فهرس المنتخب من مخطوطات لندن، 549
- فهرس المنتقى من مخطوطات الحجاز، 549
- الفهرس الوصفى للمنتخب من المخطوطات العربيه فى مكتبات تركيا، 549
- فهرست اصول ستة عشر، 65
- فهرست العناوين و الموضوعات، 578
- فهرست امالى شيخ، 65
- فهرست بحار الانوار، 609
- فهرست جامع الشتات، 216، 355
- فهرست حاشيه مكاسب كمپانى، 65
- فهرست شروح نهج البلاغه، 363
- فهرست شيخ طوسى، 548
- فهرست شيخ منتجب الدين، 548
- فهرست كتابخانه علامه طباطبايى دانشگاه شيراز، 548
- فهرست كتاب هاى خطى چهار كتابخانه مشهد، 763
- فهرست كتاب هاى خطى كتابخانه مسجد گوهرشاد، 763
- فهرست كتاب هاى خطى مدرسه نواب، 763
- فهرست كتب كتابخانه مدرسه مباركه فيضيه، 724

فهرست مراقده مقدسه شام و حلب و شرق اردن، 848

فهرست نسخه های خطی کتابخانه شخصی، 518

فهرست نسخه های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، 278

فهرس کتب الحدیث، 549

فهرس الکتب الفقہیہ فی مکتبہ الامام الرضا علیہ السلام، 549

الفهرسه فی بداياتها و تطوراتها، 190

فی الاجتماع السياسی الاسلامی، 478

فی حمی الاسلام، 34

فی رحاب الاسلام، 45

فی رحاب القرآن، 44

فی رحاب محمد 6 و اهل بيته عليهم السلام، 655

فی رحاب نهج البلاغه، 548

فیض الباری الی قره عینی الہادی، 867

فیض الباری فی الطعن بأحادیث مسلم و البخاری، 337

الفیض الربانی فی ترجمه العلامہ الاصفہانی، 297

الفیض الربانی فی تهذیب الطبرانی، 733

فیوضات ربانی، 662

فی هامش علم الامام، 920

ق

القاسم بن الحسن علیهما السلام، 455

قاضی بُست، 286

قاطع البرهان فى الردّ على الجبهان، 617

قاعده فراغ و تجاوز، 240، 355، 399، 853

ص: 758

اعده لاتعداد، 240، 254، 399

قاعده لاضرر، 64، 105، 240، 247، 290، 440، 615، 661، 700، 741، 752، 889

قاعده لاضرر وقاعده لاتعداد وقاعده «الحرام لا يحلل الحرام»، 819

قاعده من ملك، 594، 700

قاموس الرجال فى تحقيق رواه الشيعة و محدثيهم، 484

قاموس نهج البلاغه، 468

القانون الاسلامى وجوده، 524

القانون الاكبر فى عهد مالك الاشر، 456

قانون تفسير، 681

قانون عليّت، 248

القانون فى الاسلام، 821

القباب الزاخر، 46

قبر گمشده، 99

قبسات فى علم الاصول، 410

قبس من حياه السيد عبدالحسين شرف الدين، 518

قبسه العجلان، 344

قبله الآفاق فى الهيئه، 740

قدرت ونيرو، 624

قدمهاى به آن سرا، 772

القرآن الكريم فى روايات مدرسه اهل البيت، 568

القرآن الكريم فى عصر الرسول وما بعده، 568

القرآن الكريم فى مدرسه الخلفاء، 568

قرآن، ثقل اكبر، 681

قرآن حكيم و پیامبر آخر، 266

قرآن شناسى، 515

قرآن مجيد، 621

القرآن و التمثيل و التقصيص، 817

القرآن والحجّه، 236

القرآن و الخلافه و النبوه و الامامه، 817

القرآن و العتره الطاهره، 816

القرآن و العقل، 73

القرآن و القراءات و القراء، 816

قرآن و تعهدات انسان، 624

قرآن و جامعه شناسى، 681

القرآن و خلق الانسان، 817

القرآن و خلق الجانّ و ابليس، 817

القرآن و خلق الملائكه، 816

قرآن و دستورات، 681

قرآن و مبارزات، 681

قرآن و مقام زن، 681

قربانى در منى، 802

قسيم النار فى فضائل الامام على عليه السلام من طرق العامه، 338

قصص الانبياء، 669

قصص الحق، 489

قصص الحلم و الغضب، 865

القصص القرآني، 320

قصص قرآن مجيد، 646

قصه های آموزنده، 877

قصه های روح پرور، 721

قصه های شیرين، 796

ص: 759

صه های قرآن، 720

القصة فی القرآن الکریم، 337

قصیده المولد النبی الشریف، 455

قضاوت از سوی حکومت، 426

قضاوت های حضرت علی، 720

قضاء الاحکام فی شرح قضاء شرایع الاسلام، 58

قضاء امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام، 485

القضاء فی الاسلام، 821

القضاء و الشهادات، 746

القضاء و القدر، 743

قطره در تفسیر سوره حمد، 402

القطره فی فضائل علی علیه السلام، 802

قمر بنی هاشم، 264

قواعد الاصول، 876

قواعد البلاغه، 876

القواعد الثلاث: تجاوز، فراغ، حیلولة، 516

القواعد الجلیه فی شرح الرساله الشمسیه، 294

قواعد الدرايه، 877

قواعد الرجال، 631

القواعد الرجالیه، 820

قواعد الصرف، 876

القواعد العامه فى الفقه المقارن، 317

قواعد العلم، 771

القواعد العليه، 878

القواعد الفقيهيه، 224، 589، 608، 627، 689، 784، 819، 876

قواعد النحو، 876

قواعد درايه ورجال، 624

قواعد صرف و نحو، دستور زبان عربى، 416

قواعد علم الحديث، 877

قواعد فقهى و اصولى، 700

قواعد فلسفه، 666

قواعد منطق، 876

قواعد نفس، 666

قوامع، 723

قوانين، 59

قوانين اسلام، 876

قوانين زراعت، 878

قوانين كيفرى در اسلام، 305

القول الجامع فى تحرير فروع الشرايع، 668

القول السديد فى شرح التجريد، 489

قول فصل، 79

قياس، 263

القياس حقيقتہ و حجيتہ، 259

قيام الائمہ با حياء الدين، 569

قيامت، 625

قيامت از نظر قرآن و حديث، 61

قيام حق، 469

قيد الاوابد و جمع الشوارد، 546، 549

ی

کار و کوشش در اسلام، 889

کانون پاکان، 188

کانون حکمت قرآن، 685

کانون عفت قرآن، 685

کاوش های عقل عملی، 281

کاوش های عقل نظری، 281

کاوش های علمی، 601

کاهش جمعیت، ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین، 300

کتاب

ص: 760

الاجاره، 384، 504، 608

كتاب الادعيه و الاحراز، 269

كتاب الأربعين، 837

كتاب الاربعين عن الاربعين فى فضائل اميرالمؤمنين، 734

كتاب الارث، 41

كتاب الاستصحاب، 769، 908

كتاب الامر بالمعروف و النهى عن المنكر، 504

كتاب البيع، 76، 231، 510، 589، 786، 902

كتاب البيع و الخيارات، 50

كتاب الجهاد، 528

كتاب الحج، 300، 384، 399، 504، 544، 594، 689، 691، 692

كتاب الحدود، 692، 759

كتاب الحسين عليه السلام، 573

كتاب الخلاقه، 759

كتاب الخمس، 184، 399، 504، 537

كتاب الخيارات، 76، 510، 589

كتاب الديات، 759

كتاب الرجال، 224

كتاب الرضاع، 171

كتاب الرهن و الاجاره، 50

كتاب الزكاه، 393، 496، 504

كتاب الشهادات، 692

كتاب الصلاة، 50، 57، 279، 384، 475، 504، 524، 551، 691، 756، 768، 800

كتاب الصوم، 50، 475، 504، 594، 609، 756

كتاب الطهارة، 50، 240، 448، 475، 497، 504، 528، 551، 594، 689، 692، 768، 800، 804

كتاب الغدير، 649

كتاب القصاص، 228

كتاب القصاص للفقهاء والخواص، 759

كتاب القضاء، 57، 405، 609، 692، 728، 744، 819

كتاب اللقطه (شرح وسيله)، 819

كتاب المكاسب، 505، 589

كتاب النكاح والطلاق، 76

كتاب الوصايا، 475، 504

كتاب انساب سادات، 341

كتاب سليم بن قيس الهلالي، 267

كتاب طهارت و صلاه، 350

كتاب ناب، 671

كتابنامه انقلاب اسلامي، 193

كتابنامه بزرگ قرآن كريم، 193

كتابنامه حج، 193

كتابنامه زن، 193

كتابنامه سالار شهيدان، 193

کتابنامه وقف، 193

کتاب هفت ساله چرا صدا درآورد؟، 89

کتابی در اصول عقاید، 718

کتابی در امامت، 505

کتابی در علم اصول، 407

کتابی در فقه، 644

کتابی در معاد، 496، 505

ص: 761

تب اربعة شيعه، 764

كتب النبي صلى الله عليه وآله وسلم الى الملوك، 900

كتب قديمى چاپى، 763

كحل البصر، 721

كدام اسلام، 364

كرامات الاولياء، 301

كرامات امام حسين، 720

كرامات صالحين، 471

كربلاشناسى، 263

كشاف مذاهب العالم، 630

كشاف الابيات مثنوى، 249

كشاف الاستار عن حكم المغرب و الاستار، 759

كشاف الاستار عن وجه الكتب و الاسفار، 533

كشاف الاسرار، 409

كشاف الحقائق، 49

كشاف الحقائق فى الردّ على الزنديق و المنافق، 759

كشاف الرمس عن حديث ردّ الشمس، 732

كشاف الرموز، 88

كشاف الستره عن وجه الغيبه، 895

كشاف المراد، 225

كشاف فتنه الوهايبه، 387

كشكول، 58، 64، 92، 224، 234، 303، 497، 680، 736، 829، 859

كشكول استعلامي، 83

كشكول بديع، 85

كشكول شمس، 481

كشكول نمونه، 555

كشكول يا دانستني هاي سودمند، 553

كفايه، 59، 73

كفايه الخطيب، 455

كفايه الرمل، 374

كفايه الطالب في مناقب علي بن ابي طالب عليه السلام، 111

كفايه الفقيه، 456

كفايه رؤيه الهلال في البلاد البعيده، 759

كلام اسلامي، 99، 101

الكلام الغني، 375

الكلام اللطيف، 375

كلام كلیم، 264

كل شيىء، 176

الكلمات الدرر للمعصومين الاربعه عشر، 864

كلمات امير المؤمنين علي عليه السلام، 899

كلمات عرفا، 438

كلمه التقوى، 420

الكلمه المرضيه فى اسباب و حل مشكل الشيخيه، 455

كليات السعدى الشيرازى، 744

كليد قرآن، 742

كليدهاى شناسايى نهج البلاغه، 363

كليله و دمنه الجديده، 455

الكليم فى القرآن، 516

كنز الفوائد، 685

كنز الوعظ و العرفان، 455

كنكاش عقل نظرى، 671

كنوز الحكم و فنون الكلم، 856

الكنى و الالقاب، 111، 472، 685، 870

الكواكب الحسينيه، 595

كودك، 636

ص: 762

ودک از نظر وراثت و تربیت، 636

کودک اندلسی، 280

کوه یاقوت، 848

کیف اهتدیت وایقنت بعد الحیره و الضلال؟، 649

کیف تعرفنا خالق الکون؟، 649

کیف تکسب الاصدقاء؟، 327

کیفر سرقت در اسلام، 247

کیف فجر الاسلام ینابیع الحرّیه، 327

کیف نفهم القرآن؟، 493

کیف نکتسب العلوم العصریه؟، 649

کیف نکسب الحکم و العبر؟، 649

کیف و نحن صامتون؟، 190

کینیاژ دالگورکی، 618

کیهان اندیشه، 915

گ

گفتار دلنشین 14 معصوم، 721

گفتار علوی، 578

گفتگوی شیعه و سنی، 412

گفتگوی عالم و صوفی، 771

گفتمان آزادی، 915

گفتمان حکومت دینی، 915

گلزار قندهار، 848

گلستان، 342

گلشن دانشوران در ترجمه دانشمندان، 417

گمراهان باب و بها، 413

گناهان کبیره در اسلام، 305

گنج رایگان، 856

گنجینه دانشمندان، 39، 79، 86، 222، 230، 237، 273، 471، 542، 605، 606

گنجینه ذهنی، 375

گنجینه سرور، 856

گنجینه معارف، 662

گنجینه معارف شیعه امامیه، 685

گنجینه اسرار، 562

گنجینه گوهر، 83

گورباچف در سنگلاخ، 62

گوشه از تاریخ و آشفته‌گی‌های آن، 892

گوشه‌ای از علوم و فنون، 630

گوهر وزین، 472

گوهرهای گران در علم معانی و بیان، 771

الگوی زندگی، 915

گیلان و دانش، 769

لئالى الاخبار، 460

اللئالى المنشوره، 769

اللئالى المنضوده فى تفسير الآيات المأثوره، 236

لاكون مع الصادقين، 718

اللباب، 374

لباب المعارف در علم كلام، 426

اللباب فى الاسطرلاب، 497

لبّ الاصول، 866

لبّ البيان فى معرفه الانسان وودائع المتان، 95

لبّ الفقه، 866

لبّ اللباب در سير و سلوك اولى الالباب، 299

لبّ اللباب فى طهاره اهل الكتاب، 768

لبس السواد، 229

اللئالى المنتظمه فى المسائل

ص: 763

المستحدثه، 895

لحظه ای با امام عصر علیه السلام، 862

اللحن الحزین، 345

لذت و الم از دیدگاه فلسفی و، عرفانی ابن سینا، 251

لسان الصدق، 348

لسان الغیب، 838

لسان المسلمین، 661

لطائف الصلوه، 869

اللطمه علی منکرى العصمه، 424

لغات القرآن، 742

لغات القرآن المأخوذه من تفسیر مجمع البیان، 89

لغات الوسائل، 771

لغات دبستان، 742

لغات دزفولی، 682

لغات کلیله و گلستان، 741

لغات متشابه و مشتقه، 741

لقمان مربی نمونه، 100

لقمان و حکمت های او در قرآن، 721

لمحات عن سیره أطفی الطغاه، 338

لمحه عن مرجعیه الامام الحکیم، 320

لَمَعَاتِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَام، 300

اللمعه الدمشقيه، 744

اللمعه فى احكام صلاهاالجمعه، 524

لوامع، 723

لوامع النور فى علائم الظهور، 856

لوحه الحياه، 95

لهوف، 721

ليله القدر، 724

اللؤلؤ النضيد فى شرح زياره مولانا ابى عبدالله الشهيد عليه السلام، 462

لؤلؤ درخشان، 905

اللؤلؤه البيضاء فى فضائل فاطمه الزهراء عليها السلام، 336

م

ماجرای ريش و سبيل، 413

الماده بين الازليه والحدوث، 45

ماذا فى التاريخ، 648

ماركسيسم و كمونيسم از ديدگاه علم و اسلام، 880

ماضى النجف و حاضرها، 667

مالابّد منه للمسلم ان يعرف ويعتقد، 387

مالک الاشتر، 316

مالک بن نویره، حيااته وشعره، 46

مالکيت خصوصى زمين يا اصول مالکيت، 72

مالکيت در اسلام، 211

المالكيه فى الاسلام، 821

ماوراء الفقه، 524

ماهى الحاجه الى الدين، 387

ماهى الصلاه، 34

ما ينبغى نشره من التراث، 548

المأتم الحسينى، 294

المأثور فى زياره اهل القبور، 865

مأساه الحسين بين السائل والمجيب، 655

مأه شاهد و شاهد يا حكم الامام على فى شعر المتنبى، 303

مباحث الاصوليه، 374، 494

ص: 764

- باحث البسمله، 338
- المباحث الفقيهيه، 374
- المباحث النحويه، 375
- مباحث توحيد، 55، 377
- مباحث رجاليه، 494
- مباحث معاد، 377
- مباحثى در دفاع از ولايت، 860
- مباحثى در معارف اسلامى، 370
- مبادئ الاسلام فى مذهب اهل البيت، 627
- مبادئ الاصول الى علم الاصول، 190
- المبادئ الدينيه للناشئين، 45
- مبادئ الوصول، 592
- مبادئ الهندسه، 742
- مبادئ دروس الاسلام، 387
- مبارزه وراه آن در قرآن، 624
- مبانى اعتقادى اسلام، 232
- مبانى الاستنباط، 354، 688
- مبانى العروه الوثقى، 353، 359، 627
- مبانى الفقيه، 627
- مبانى المناسك، 627
- مبانى تكمله منهاج الصالحين، 355

مبانی تکمله الوسيله، 240

مبانی حکومت اسلامی، 100

مبانی شرايع الاسلام، 628

مبانی فقهی در تصویرسازی، 562

مبانی فن مناظره، 416

مبانی منطقی استقراء، 641

مبحث الترتب، 429

مبدأ اعلیٰ یا پشتیبان نهایی بشر، 248

المبدأ و المعاد، 657

متافیزیک، 281

متد دیالکتیک مارکسیستی، 285

المتعہ بین الاباحه و الحرمة، 658

المتعہ من متطلباب العصر، 865

متفردات الامامیه، 105

متفرقات، 537

المثانی الشعریه، 34

المثل العلیا فی الاسلام، 327

مثنوی معنوی، 706، 720

مثنوی هفت اورنگ، 744

المجازر والتعصبات الطائفیه فی عهد المفید، 293

مجالس امامت و ولایت، 323

مجالس توحيد فطرى، 323

مجالس حضرت مهدى عليه السلام، 323

مجالس نبوت عامه و خاصه، 323

مجالس و محافل، 264

مجدالبيان فى تفسير القرآن، 866

مجله «الارشاد»، 500

مجله المجمع العلمى العراق، 317

مجله «تنظيم المكاتب»، 262

مجله «مسجد»، 313

مجله «معارف جعفرى»، 276

مجله «مكتب اسلام»، 276، 367

مجله «مكتب تشيع»، 276

مجله حكمت، 724

مجله حوزة، 27

مجله نور علم، 72

مجمع الافكار و مطرح الانظار، 49

مجمع الفائده والبرهان، 88، 89، 725

ص: 765

جمع الفهارس، 609

مجمع المسائل، 693، 895

مجمع النصايح، 757

مجموعه عن ارضه الشيعة و ترايدهم في العالم، 455

المجموع، 37

المجموع من حكم امير المؤمنين عليه السلام، 764

مجموعه اشعار، 862

مجموعه اعلاميه ها ، پیام ها و سخنرانی ها، 544، 609، 862 ، 913

مجموعه دانش، 662

مجموعه دروس فقهی، 250

مجموعه سخنرانی ها، مقالات، نامه ها و مصاحبه های امام موسی صدر، 286

مجموعه فرمایشات حضرت بقیه الله عليه السلام، 331

مجموعه مقالات، 95، 101، 212، 248، 278، 293، 313، 361، 368، 396، 405، 718، 867، 915

مجموعه منبرها، 860

مجموعه شعر، 872

مجموعه کافی در شناخت جسم و روح انسان، 664

مجموعه الادعیه و الاحراز، 288

مجموعه الطهرانی، 301

محاسبه النفس، 294

محاسن الاجازات في سلسلة الروايات، 413

محاسن الازهار في مناقب امام الابرار، 734

المحاضرات الحسينيه، 460

المحاضرات فى اصول الفقه، 354

محاضرات فى التاريخ الاسلامى، 478

المحاضرات فى التاريخ والحديث، 41

محاضرات فى الفقه الجعفرى، 353

محاضرات فى المجالس الحسينيه، 655

محاكمه بين شيخ صدوق و شيخ مفيد، 485

محاكمه و بررسى در عقايد و تاريخ باب و بهاء، 795

المحججه العظمى فى شرح العروه الوثقى، 426

محدث نامى حاج شيخ عباس قمى، 368

محرمات و كيفر آن ها، 876

محرم از ديدگاه عارفان، 839

محرمه، 399

محشر شعرا، 772

المحصول فى الاصول، 26

محمّد بن جرير طبرى، 369

محمّد بن محمّد بن النعمان ، الشيخ المفيد، 45

محمّد پيامبر و سياستمدار، 136

محمّد صلى الله عليه وآله وسلم پيغمبر شناخته شده، 135

محمّد پيغمبرى كه از نو بايد شناخت، 135

محمّد فى القرآن، 515

محمّد صلى الله عليه وآله وسلم هو آخر الانبياء، 387

محن العلماء،

ص: 766

- المحيط فى اللغة، 46
- المختار من ابحاث المعالم، 53
- المختار من الجبر و الاختيار، 504
- مختصر الاحكام، 615، 693
- مختصر حقائق الصوم، 864
- المختصر فى الفقه الشافعى، 742
- مختصر معجم الادباء، 303
- مختصر وفيات الاعيان ابن خلكان، 763
- مختصرى در علم قافيه، 742
- مخطوطات اللغة العربيه فى مكتبات ايران، 549
- مخطوطات مكتبه السيد الحكيم، 110
- مخطوطات مكتبه السيد محمد البغدادى، 110
- مدائن الظلال، 34
- مدارك الاحكام فى شرح شرايع الاسلام، 318
- مدارك الحج، 232
- مدارك العروه الوثقى، 88، 296، 353، 732
- مدارك تحرير الوسيله، 195
- مدخل التفسير، 608
- مدخل الزيغ فى الهيئه، 741
- مذاهب اسلام، 305

مذکرات، 37

مذهب از دیدگاه علم، 637

مذهب اهل البیت، 326

مذهب روشنفکری، 363

مذهب و روان شناسی، 250

مرآت الاحوال جهان نما، 370

مرآه الحج، 844

مرآه الرشاد، 266

مرآه الکتب، 278

مراحل الآخره، 661

المراقبات فی اعمال الجمععه، 41

مراقد المعارف، 287، 288

مراقد اهلبیت در شام، 641

مرامنامه اتحاد روحانیون و علمای اسلام، 685

المرأه بین المادیه والاسلام، 338

المرتقی الی الفقه الارقی، 255، 399

المرجعیه الاجتماعیه: النظریه والمؤسسات، 320

مرد آفرین روزگار، 622

مرد ناشناخته، 180

مرد وفا، 515

مردی بزرگ از خطه فارس، 100

- مرزهای اعجاز، 354
- المرسل و الرسول و الرساله، 266
- المرشد الى الحج، 327
- مرقاہ الڪمال، 804
- مرورید حكمت، 686
- مزارات خراسان، 763
- المزارعه فی الاسلام، 753
- مسئله مرگ، 445
- مسئله فی خبر ماریه قبطیه، 46
- مسائل اعتقادی از دیدگاه تشیع، 721
- المسائل الاسلامیه، 489
- المسائل الجارودیه، 764
- مسائل الحج، 692
- المسائل الستینیه، 209
- المسائل العشر فی الغیبه، 294
- المسائل القدسیه، 25
- المسائل المستحدثه، 240، 421، 609
- المسائل المنتخبه، 228، 355.
- ص: 767

- المسائل الواضحه، 76
- مسائل مستحدثه، 212
- المسائل و الردود، 355
- المساقات فى الاسلام، 753
- المسانيد الاربعه عشر، 817
- مسانيد الرسول، 6، 188
- مسائل عصر جديد، 598
- مسائل نجومى، 746
- مسائل نماز خوف و مطارده و احكام جبهه، 693
- مسأله ولايت فقيهه، 846
- مسأله تربيت، 363
- مسأله فى بيع من له نصف الدار، 190
- مستحدثات المسائل، 355
- مستدرک «آثار الصادقين»، 62
- مستدرک «الدوحه الحيدريه»، 327
- مستدرک الذريعه، 549
- مستدرک الوسائل، 633
- مستدرک تأويل الآيات، 917
- مستدرک روضات الجنات، 414
- مستدرک نهج البلاغه، 732، 856

المستطرفات، 774

المستغفرون بالاسحار، 34

مستمسكات الاحكام، 895

مستمسك العروه الوثقى، 262

مستند العروه الوثقى، 186، 353

المسند، 899

مسند اسماعيل بن احمد، 776

مسند سليمان بن مهران الأعمش، 338

مسيحا مژده مهدي موعود، 28

المسيح في القرآن، 515

مسؤوليت مدني ناشي از جرم اطفال بزهكار در فقه اسلامي، 250

مسؤوليت و سازندگي، 530

مسؤوليت اخذ و صرف وجوه شرعي، 212

مسؤوليت تربيت، 363

مشاهداتي في ايران، 337

مشاهد القيامه، 559

مشاهير دانشمندان اسلام، 472، 685، 870

مشاهير فقها و مراجع تقليد شيعه، 369

مشايخ ابن ابى عمير، 820

مشايخ الاجازات، 729

مشايخ الثقات، 565

المشايخ و الاساتذه، 413

مشجر الانساب العلويه، 288

مشروعيه الشهاده الثالثه، 658

مشروعيه عبادات الصبي، 819

مشعل داران جهان، 662

مشكلات فلسفى و علمى در علوم انسانى، 251

مشكوه الانوار فى اصول الدين، 591

المشهد الكاظمى من بدء الاحتلال المغولى الى نهايه الاحتلال العثمانى، 45

مصاييح الاصول، 354

مصادر الحكم المنشوره للامام امير المؤمنين، 303

مصادر الدراسه عن الشيخ الطوسى، 109

مصادر ترجمه الشريف الرضى، 109

مصادر ترجمه رواه الشيعة، 820

مصادر نهج البلاغه و اسانيده، 303

مصباح الاستيعاب

ص: 768

و الاصابه، 900

مصباح الاصول، 354

مصباح البلاغه، 856

مصباح السالكين، 844

مصباح الشيعه، 869

مصباح الغابه لكتاب اسد الغابه، 900

مصباح الفقاهه، 353

مصباح المتهجدين و انيس المتعبدين، 818

مصباح المسند لمسند احمد بن حنبل، 900

مصباح الناسكين، 769

مصباح الوسائل، 844

مصباح الهدايه، 369

مصراع الحسين عليه السلام، 655

مصلح جهان حضرت مهدي صاحب الزمان عليه السلام، 870

مصونيه القرآن عن التحريف، 387

المضاربه في الاسلام، 753

مطارحات في الفكر المادى و الفكر الدينى، 478

مطارح الانظار، 346

مطالع، 592

المطالعات في مختلف المؤلفات، 325

مطالع الأنوار في المنطق، 744

مطالعه قرآن، 263

مطایبات، 553

مطول، 592

مع ابراهیم الجبهان، 659

معاجز الولاية، 662

معاد از دیدگاه قرآن و حدیث و عقل، 377

معاد از نظر روح و جسم، 636

معاد جسمانی و روحانی، 28

معاد در اسلام، 403

معادن التحقيق، 497

معادن الحکمه فی مکاتیب الائمة، 71

معارج نهج البلاغه، 734

المعارف، 36

معارف اسلامي، 409، 878

معارف الرجال، 287، 288، 785

معارف القرآن، 743

معارف جعفری، 202

معارف دینی، 537

مع الامام الرضا عليه السلام فی ذکری وفاته، 478

معالجات روحی، 772

مع الدكتور احمد امين فی حدیث المهدي و المهديوه، 421

مع الدكتور على احمد السالوس فى كتابه فقه الاماميه، 658

مع الدكتور محبى الدين فى «ادب المرتضى»، 327

معالم الاصول، 592

معالم الحكومه الاسلاميه، 100

معالم الدين و ملاذ المجتهدين، 190، 200

المعالم المأثوره فى الطهاره، 49

معالم المدرستين، 267، 568

معانى الحروف، 46

معانى و بيان، 743

معاويه سردسته تبهكاران، 892

معتمد الاصول، 608

معتمد العروه الوثقى، 353

معجره جاويدان - دربارہ اعجاز علمى قرآن -، 405

معجم اعلام الشيعه،

ص: 769

- معجم الثقات، 231
- المعجم الجغرافى، 191
- معجم الحكماء، 741
- المعجم الرجالى، 191
- معجم الشعراء، 742
- المعجم المجمعى، 191
- معجم المحاسن والمساوى، 232
- معجم المطبوعات النجفيه، 110
- المعجم المفهرس فى ما فى اللغه من صيغ فعلله، 191
- المعجم المفهرس فى مفردات تفعال، 190
- المعجم المفهرس فى مفردات يفعول، 190
- المعجم المفهرس لالفاظ نهج البلاغه، 363
- المعجم المفهرس لمجامع الحديث الشريف، 191
- معجم النبات والزراعه، 45
- معجم رجال الحديث، 356، 564، 801
- معجم رجال الفكر و الادب فى النجف، 109، 170، 702
- معجم شعراء، به فارسى، 742
- معجم علوم القرآن، 816
- المعراج، 820
- معراج پیامبر صلى الله عليه وآله وسلم، 555، 720

معراج روحانى، 642

معرفت نسبى و معرفت مطلق در جهان بينى فارابى، 251

معرفه الحديث و درايته، 818

معركه النور مع الظلام، 345

معلم الامه الشيخ المفيد، 109

المعمّرون، 64

المعمّى والاحاجى والالغاز، 45

مع نظريه التطور، 883

معنوى حضرت زهرا، 438

معنى التشيع و بدئه، 387

المعنى الحرفى فى اللغة و النحو و الفلسفه و الاصول، 317

معنى شناسى در مكتب آخوند خراسانى، 254

معيار الفقاهه، 527

المعيار والموازنه فى مناقب اميرالمؤمنين، 734

مغانم الفضول فى شرح معالم الاصول، 413

مغنى المغنى فى الفقه على المذاهب الخمسه، 180

المغنى فى الفقه على المذاهب الأربعة، 180

مغيث الخلق فى اختيار الحق، 337

مفاتيح آيات قرآن، 341

مفاتيح الجنان، 686

مفاتيح الغيب ملاصدرا، 748

مفاخر اسلام، 368، 542

مفاهيم اسلاميه عامه، 45

مفتاح الاصول، 510

مفتاح البصيره في فقهه الشريعه، 509

مفتاح الكلام في شرح شرايع الاسلام، 785

مفتاح المطالب، 844

مفردات قرآن، 595

مفردات لغويه، 190

مفهوم الاشتراكيه في الاسلام، 455

مفهوم المشتق، 740

مقابر قم،

ص: 770

مقالات، 72

المقالات العلميه، 744

مقالات در پيرامون باب و بهاء، 67

مقالات متعدد در فقه، تفسير، ادبيات عرب، مقالات اجتماعي، 525

المقالات والفرق، 160

مقاليد الهدى فى شرح العروه الوثقى، 499

مقامات اكبريه، 857

المقام الأسنى فى شرح الاسماء الحسنی، 294

مقام على عليه السلام، 877

المقاييسات، 878

مقايسه ای چند از اسلام و جهان متمدن امروز، 637

المقباس الجلى فى فضل الصلاه على النبى، 296

مقتطفات من جامع السعادات، 649

مقتطفات من كشكول البهائى، 649

مقتطفات من مروج الذهب، 649

مقتل الامام اميرالمؤمنين، 734

مقتل الحسين عليه السلام، 176، 336، 653

مقتل اميرالمؤمنين، 548

مقدماتى بر فلسفه، 251

مقدمه ای بر ايران شناسی، 249

مقدمه ای بر جامعه شناسی، 249

مقدمه ای بر شناخت شخصیت امیرالمؤمنان علی علیه السلام، 250

مقدمه ای بر علم و عرفان از دیدگاه ابن سینا، 251

مقدمه ای بر قوانین اسلام، 877

مقدمه بر اقتصاد، 877

مقدمه بر رساله امجدیه، 867

مقدمه بر کتاب های آیت الله خویی، 313

مقدمه بر کتاب های حاشیه فاضل جواد بر قوانین، رسائل، سفینه البحار، 412

مقدمه بر نامه دانشوران، 515

مقدمه بر «نهج الحق»، 515

مقدمه توحید مفضل، 485

مقدمه قرآن، 860

مقدمه و تصحیح و فهرست رجال کشی، 795

مقدمه و تعلیقه بر : اصل الاصول، 25

مقدمه و تعلیقه بر : تمهید القواعد، 25

مقدمه و تعلیقه بر : رساله المشاعر، 25

مقدمه و تعلیقه بر : رساله النصوص، 25

مقدمه و تعلیقه بر : رساله نوریه، 25

مقدمه و تعلیقه بر : شرح دعاء المعرفة، 25

مقدمه و تعلیقه بر : مجموعه رسائل، 25

مقدمه و تعلیقه بر : مشارق الدراری شرح تائیه ابن فارض، 25

مقدمه و

ص: 771

تعليقه بر : نقد النصوص، 25

مقلاد الجنان، 857

المقله العبراء فى تظلم فاطمه الزهراء عليها السلام، 336

مكاتب الاثمه عليهم السلام، 72

مكاتب الامام الرضا عليه السلام، 71

مكاتب الرسول، 71

مكارم الاخلاق، 900

مكاسب، 59، 216

مكاسب الفقيه، 627

المكاسب المحرمه، 76، 211، 399، 818

مكتب اسلام، 72، 99، 101، 202، 212، 285، 366، 367، 396، 405، 717

مكتب اهل بيت عليهم السلام، 877

مكتب تشيع، 72، 202، 212، 285، 405

مكتب درختان، 729

مكتب مهدي و تكامل جهانى، 331

مكتبه علامه الحلى، 294، 549

مكه، 109

مكيال المكارم فى فوائد الدعاء للقائم، 814

على همدانى، 112

ملايان شوشتر بخوانند، 682

الملقطات فى فضل الصلوات، 904

ملتقى الاصفياء، 188

ملحقات احقاق الحق، 601

الملهوف على قتلى الطفوف، 294

الممدوحون و المذمومون من الصحابه، 820

منابع الفقه، 877

منابع القدره، 266

منابع فقه، 247

مناجات مرتضوى، 771

منار الهدى، 303

مناسك حج، 50، 76، 184، 228، 355، 399، 420، 426، 432، 489، 509، 524، 544، 589، 594، 609، 615، 688، 753،
759، 768، 779، 781، 798، 815، 830، 894

مناسك مكه و المدينه و مناسك الحج، 819

من اشعه القرآن، 421

مناصب حكومت، 426

المناظرات، 344

مناظرات حضرت رضا عليه السلام با علمای زرتشتی و يهودی و نصرانی، 416

مناظرات عقائديه بين الشيعه و اهل السنه، 658

مناظره مأمون با علمای عصر، 796

من اعلام البصره، 454

مناعه المجتمع العربى، 109

المناقب، 111

مناقب الامام على بن ابي طالب، 734

مناقب اميرالمؤمنين عليه السلام، 548

المناقب فى تهذيب اسنى المطالب، 733

مناهج الاحكام فى اصول الفقه، 592

مناهج البحث فى التاريخ، 317

مناهج البحث

ص: 772

و اصوله، 467

مناهج البيان فى تفسير القرآن، 810

مناهج الفقيه، 627

مناهج المعصومين فى ارشاد العالمين، 733

المنبر الجديد، 456

منتجع الغيث فى الصحابه من بنى ليث، 887

منتخبات اشعار، 553

منتخباتى از آثار حكماى الهى ايران، 24

منتخب ادعيه، 276

منتخب الاحكام، 615، 693

منتخب الاحكام الشرعيه، 266

منتخب الرسائل، 355

منتخب اللئالى، 661

منتخب تاريخ تمدن ويل دورانت، 682

منتخب حليهاالمتقين، 266

المنتخب من اعلام الفكر والادب، 34، 37، 171

منتقى الاصول، 399

المنتقى من مخطوطات مكاتب الهند، 293

منتهى الافكار، 49

منتهى الآمال، 522

منتهى الدرايه فى شرح الكفايه، 239

منتهی المطالب فی شرح المکاسب، 604

منتهی المقال فی اکتساب الفضائل والکمال، 651

من ثمرات النجف : السيد محمد تقی الحکیم، 316

منجزات المریض، 752، 819

من روی عن الثقات، 820

منشور الحقوق، 387

من ضحایا الشذوذ، 37

منطق و ارسطو، 743

منطق و فلسفه، 741

منظومه در اصول دین، 269

منظومه در حکمت، 39

منظومه در نحو، 269

من فقه الجنس فی قنواته المذهبيه، 887

من فقه الزهراء، 489

من فیض الغدير، 293

من کل حقل زهره، 345

من کیستم؟ از کجا آمده ام؟ برای چه آمده ام؟، 251

من معالم الاسلام و آدابه، 41

من مناہج الفقیه و مبانیه، 627

من ولیّ السفهاء؟، 759

منهاج البراعه، 275

منهاج البيان على نهج الاخبار و القرآن، 651

المنهاج الثقافى السياسى الاسلامى، 321

منهاج الجنان، 651

منهاج الدموع، 651

منهاج الرشاد، 595

منهاج السرور، 651

منهاج الصالحين، 228، 399

منهاج المتقين، 779

منهاج الولاية، 651

منهاج البلاغه فى المعانى والبيان و البديع، 742

منهاج الشيخ الطوسى فى التفسير، 46

منهاج الصالحين، 524

منهاج الهدايه،

ص: 773

مَن هم المتقدمون و من هم الرجعيون؟، 649

من هم هؤلاء العظماء؟، 649

من هو المهدي؟، 231

منهاالمنان فى الدفاع عن القرآن، 524

منيه الاحباب، 804

منيه الراغب، 721

منيه السائل، 355

منيه الطالب فى مستدرک ديوان سيد الاباطح ابى طالب، 732

الموائد، 497

المواعظ، 595

المواعظ العدديه، 72

مواقف الشيعة، 72

مواهب الرحمن فى تفسير القرآن، 426

المواهب فى ايمان ابى طالب، 409

الموجز، 895

موجز الاحكام، 657

موجز الفتاوى المستنبطه، 589

موسوعه «من المهدي الى اللحد»، 653

موسوعه الامام الصادق عليه السلام، 653

موسوعه الامام المهدي عليه السلام، 523، 525

موسوعه المكاسب، 442

موضع تشيع در برابر تصوف، 100

موعودى كه جهان در انتظار اوست، 368

موقف الاعلام فى تراجم الاسره و الاقوام، 413

موقف الاسلام من القوميه، 455

مولد السبط الامام الحسن، 864

مولوى و جهان بينى ها، 249

المهجه فى احوال الحججه عليه السلام، 595

المهدى المنتظر عليه السلام بين التصور والتصديق، 45

المهدى الموعود و دفع الشبهات عنه، 500

مهدى (عج) خاتم اولياء و اوصياء، 99

المهدى (عج) وصفاته، 85

المهدى عليه السلام فى السنه النبويه، 549

مهدى موعود عليه السلام، 369

مهدى نجات دهنده بشر، 845

مهذب الاحكام فى بيان الحلال و الحرام، 426

المهذب البارع، 725

مهر تابان، 299

مهمات الاصول، 57

ميقات الحج، 293

المؤتلف من المختلف، 764

ن

نؤرناليسم ورسالت اجتماعى دين، 562

نائبا الذئب الوزير، 455

نابعه فقه و حديث، 243

ناسخ التواريخ، 731

ناصح الطالبين، 661

الناقد الخبير، 659

نامداران تاريخ، 237

نامه آدميت، 482

نان و دوغ، 497

نبوت و امامت، 377

النبوه، 44

ص: 774

لنبوه الخاصه، 820

النبوه العامه، 820

النبي الاقدس و النبوه، 388

نتائج الاسفار، 546، 549

نتائج الافكار فى نجاسه الكفار، 605، 692

نتائج العقول فى شرح كفايه الاصول، 297

نتائج الفكر فى شرح الباب الحادى عشر، 668

نتيجه الاصول، 658

نجات و شرح نجات، 432

النجاح فى طبّ الارواح، 432

نجاه الامّه فى اقامه العزاء على الحسين و الائمه عليهم السلام، 296

النجعه فى شرح اللمعه، 485

النجف، 317، 320، 525

النجم الزاهر فى بيان نذر النادر، 296

النجم الزاهر فى صلاه المسافر، 845

نجواى جيحون، 562

نجوم العرفان فى علوم القرآن، 816

نحو تفسير علمى للقرآن، 887

النحو و الصرف، 741

نُخب المناقب، 338

نخبه الاثر فى رجال كتاب المعبر ..، 820

نخبه الاشارات فى احكام الخيارات، 692

نخبه المقال فى تهذيب كتاب الاموال، 900

ندای دين، 572

ندای شرق، 878

ندای شيعه، 412

نرم افزار «حکمت»، 915

نرم افزار قرآنى «هدى»، 915

نزل الابرار بما صحّ من مناقب اهل بيت الاطهار عليهم السلام، 111

نزهه الابصار ومحاسن الآثار، 734

نزهه الناظر و تنبيه الخاطر، 267

النسب و فروع الفقيهه، 729

نسخ، 445

النشاط الثقافى، 312

نشانه هاى ظهور حضرت ولى عصر عليه السلام، 331

نشانه هاى از او، 515

نشأه التشيع، 336

نشأه الخوارج، 338

نشأه المذاهب و الفرق، 338

نشریه كتابخانه مسجد اعظم، 361

نصاب الصبيان، 342

نصايح المعصومين، 844

النص و الإجتهداد، 266

نصوص الردّه فى تاريخ الطبرى، 46

النصوص الصحیحه على امامه الاثمه الاثنى عشر، 229

نظام الحكم و الاداره فى الاسلام، 478

النظام العائلى فى الاسلام، 387

نظرات اسلاميه فى اعلان حقوق الانسان، 524

نظره فى شرح نهج البلاغه، 649

نظرى اجمالى به جنگ هاى صدر

ص: 775

نظريه عداله الصحابه، 267

النظريه الاسلاميه فى التحرك الاسلامى، 320

النظريه الاسلاميه فى العلاقات الاجتماعيه، 320

النظريه السياسيه للشهيد الصدر، 320

نظريه نفي الضرر فى الفقه الاسلامى، 467

نظم البرهان فى تفسير القرآن، 591

نظم درر السمطين، 111

نظم زياره الجامعه، 849

نقائس الاصول، 516

نقحات الاعجاز، 354

نقحه القدير فى شرح خطبه الغدير، 236

نفس المهموم، 685

نفى السهو عن النبى، 229

نقباء البشر، 43، 108، 273، 344، 542، 911

نقد عمر، 368

نقد فلسفه ژرژ پوستر، 821

النقد و التفريعات فى الحدود و التعزيرات، 895

نقد و بررسى برگزيده افكار راسل، 249

نقش ائمه در احياء دين، 569

نقش بديهيات و قضايای بالضروره، 251

نقش دین در خانواده، 61

نقش عایشه در تاریخ اسلام، 569

نقش علمای اسلامی در تطور علوم جهانی، 881

النقض علی زاعمی قصور الشیعه فی علوم القرآن، 816

نقوش عصمت، 263

النکاح و الطلاق، 837

نگاهی بر زندگی چهارده معصوم، 721

نگاهی به آثار فقهی شیخ طوسی، 370، 515

نگاهی به امام علی علیه السلام، 250

نگاهی به زندگی امامان، 720

نگاهی به علوم قرآنی، 810

نگاهی به مسأله ولایت، 402

نگاهی کوتاه به زندگانی پرافتخار سید رضی مؤلف نهج البلاغه، 368

نگرشی بر مقاله «بسط و قبض تئوریک شریعت»، 300

نگهبان مکتب توحید، 443

نماز چیست، 34

نماز در دل شب، 231

نماز شب، 837، 859

نماز قرآن و سنت کی روشنی مین، 264

نماز و نمازگذاران، 252

نمایه سازی متون اسلامی، 915

نموداری از حکومت علی علیه السلام، 443

نمونه در علم صرف، 429

نوائب الدهور، 856

نوادر الاثر فی ما يتعلق بالامام الثانی عشر،

ص: 776

نوادر الاخبار و جواهر الآثار، 485

نوادر انباء الاعلام، 769

نور الابرار، 443

النور الساطع فى احوال مولانا الامام الصادق عليه السلام، 899

النور الشعشعاني، 337

النور المشتعل فى منازل من القرآن فى على عليه السلام، 734

نور دانش، 95

نور درخشان، 899

نور علم، 212

نور ملكوت دعا، 300

نور ملكوت روزه، 300

نور ملكوت قرآن، 300

نور ملكوت مسجد، 300

نور ملكوت نماز، 300

نوروز در تاريخ و دين، 499

النوروز فى الاسلام، 499

نوشتارهاى بسيار در تفسير قرآن، 834

نوشتارهاى گوناگون در مسائل كلامى، 834

نوشتارهاى متعدد فقهى و اصولى، 639

نوشتارهايى پيرامون قرآن مجيد، 197

نهاية التقرير، 606، 608

نهاية الدرايه، 519

نهاية الكلام فى حق رسول الاسلام، 661

نهاية المأمول فى شرح كفايه الاصول، 58

نهاية المقام لابناء الامام، 661

نهاية الوصول، 200

النهج، 317

نهج البلاغه، 179، 271، 294، 481

نهج البلاغه معارفه وفنونه، 669

نهج البلاغه منظوم، 135

نهج البلاغه و اثره على الادب العربى، 109

نهج البلاغه لمن، 45

نهج السعاده، 732

نهضت دو ماهه روحانيون ايران، 369

نهضت روحانيون ايران، 275، 369، 717

النيابه، 819

نيايش حسين عليه السلام در عرفات، 250

نيايش در رمضان، 286

و

واجب الاعتقاد على جميع العباد، 294

وارث النبى صلى الله عليه وآله وسلم، 338

واژه های معرّب، 682

واعظان تکوینی، 772

الواعظ والاصلاح، 460

واقعنا المعاصر، 190

و با او با نگاه فریاد می کردیم، 531

الوتر ثلاث ركعات، 396

الوثائق التاريخيه لثوره الحسين عليه السلام، 267

وجاء دور الحجاج، 337

وجدان از نظر اخلاقی، روانی، فلسفی و دینی، 248

وجوب صلاه الجمعه، 448

الوجوه الكشره في ترجمه ابن العشره، 413

وجيزه

ص: 777

الوجيزه النافعه فى احكام القضا و الشهاده، 895

الوحده الاسلاميه من منظور الثقليين، 320

الوحده الرابطه بين آيات القرآن، 816

وحى البرده، 455

وحى الثلاثين، 345

وحى العاطفه - ديوان اشعار، 518

وداع، 531

وسائل الشيعه الى احكام الشيعه، 26

وسائل الشيعه و مستدركاتهما، 489

الوسيط، 677

الوسيط بين الوجيز و البسيط فى الاصول، 429

وسيله الدارين فى انصار الحسين عليه السلام، 829

وسيله المحبين الى زياره المقربين، 293

وسيله النجاه، 225، 693

وسيله الوصول الى كفايه الاصول، 628

الوشاح على الشرح المختصر لتلخيص المفتاح، 668

الوصائل الى الرسائل، 489

وصايا الى الشباب المسلم فى الخارج، 337

الوصف عند النحويين و الاصوليين، 34

الوصول الى مناقب آل الرسول، 409

الوصول فی شرح کفایه الاصول، 489

الوصی، 326

الوضع: تحدیده، تقسیماته، مصادر العلم به، 316

وظائف المکلفین، 889

وظایف مردم در زمان غیبت، 625

وظیفه فرد مسلمان در احیای حکومت اسلام، 300

وظیفه مردم در عصر غیبت امام زمان علیه السلام، 899

وفادار باشید، 462

وفیات الاعلام، 769

وقائع الشهور و آدابها، 818

وقایع الايام، 724، 729

الوقایع و الحوادث، 806

وقایع و مقالات، فارسی، 741

وقایه الاذهان، 866، 867

وقفیه جامعه النجف الدینیه، 677

ولایت فقیه، 265، 443، 510

ولایت فقیه از دیدگاه بزرگان، 211

ولایت فقیه از دیدگاه شیخ انصاری، 211

ولایت فقیه از دیدگاه قرآن، 211

ولایت فقیه در حکومت اسلام، 300

ولایت فقیه عمود خیمه انقلاب، 721

ولایت کلّیّه، 856

ولایت وامامت از دیدگاه قرآن، 624

الولایه، 336

الولایه الساطعه فی شرح زیاره الجامعه، 895

ولایه الفقیه، 877

ولید الکعبه، 326، 327

ومضات، 493

وهایت، 877

وهایت چیست؟، 555

ص: 778

هاییت و آل سعود، 101

ویترین، 95

ویژگی ها و دیدگاههای دو مکتب در اسلام، 568

الهائف، 317

هادی السفینه الی البحار، 729

الهادی الی امامه علی الهادی علیه السلام، 337

اله الاسلام، 387

هدایه الاصول، 354

هدایه الاصول، 507

هدایه الاقران الی اخبار لقمان، 462

هدایه الامه، 764

هدایه الانام فی الفروع الفقهیه، 241

هدایه الحکمه،، 744

هدایه الداعین الی اعراب صحیفه سید الساجدین علیه السلام، 430

هدایه السالکین، 571

هدایه الطالب الی اسمی الرغائب، 649

هدایه العباد، 693

هدایه العقول، 819

هدایه العقول فی شرح کفایه الاصول، 325

هدایه المبتدئین فی شرح معالم الدین، 297

- هدايه المسترشدين، 866 ، 868
- الهدايه الى تواريخ الهداه الساده، 647
- الهدايه الى توضيح الكفايه، 668
- الهدايه الى مسائل الاجاره، 895
- الهدايه الى من له الولايه، 691
- الهدايه لطالب الهدايه، 659
- الهدف من نزول القرآن، 320
- هُدى الطالب فى شرح المكاسب، 240
- هديه عيد نوروز، 685
- هديه غديره، 300
- هديه الاخوان، 905
- هديه الانوار، 169
- هديه الزائرين، 865
- هر كه مى خواهد بخواند، 682
- هرم هستى، 281
- هزار مسأله در علوم رياضى، 647
- هزاره شيخ طوسى، 369
- هزليات فوقى، 744
- هستى از نظر عرفان و فلسفه، 24
- هشت در بهشت، 83
- هفتاد و پنج گفتار نجومى، 746

هفت دَرِ دوزخ، 83

هفت مقاله، 746

هكذا نلتقى، 36

هل تعرف الامام الحسن؟، 864

هماری عزاداری، 265

همّت بلند، 686

همراه با خورشید، 724

همزیستی و معاشرت در اسلام، 681

همه در انتظار اویند، 442

هنر نویسندگی، 368

هوامش علی کتاب نقد الفکر الدینی، 45

هویه الشیع، 887

ی

یادداشت های تفسیری، 453

یادداشت هایی در اطراف قرآن مجید، 485

یاد مهدی علیه السلام، 331

یادنامه

ص: 779

آیت الله خویی، 357

یادنامه اولین کنگره نهج البلاغه، 368

یاران پایدار امام حسین علیه السلام، 110

یازده فهرست برای کتاب های منخطوط، 900

اليقوتة الحمراء في ايمان أبي طالب سيد البطحاء، 337

یک بحث از موادّ صُلبه، 410

یک دوره اصول، 56

یک دوره فقه، 55

یکصد گفتار، 341

یکصد و پنجاه صحابی ساختگی، 569

یکصد و ده حکایت، 651

یگانه پرستی، 310

اليواقيت الحسان، 868

اليواقيت الحسان في تفسير سورة الرحمن، 866

یوسف ناپیدای فاطمه علیها السلام، 331

یوم الانسانیه، 515

یوم القیامه، 387

اليوم الموعود بين الفكر المادّي والديني، 523

یوم عید الفطر، یوم توزیع الجوائز، 865

اليوم و الليله - ادعيه -، 818

آبادان، 84، 188، 365، 366، 616، 643

آباده، 67، 182، 737، 738

آدریان، 824

آذربایجان، 192، 195، 213، 446، 461، 688، 762، 894

آذربایجان شرقی، 71، 72، 91، 586

آذربایجان غربی، 894

آذرشهر، 98

آرام، 387

آرامگاه سید در نجف، 673

آریاشهر، 600

آزادمون، 362

آسایشگاه معلولین صادقیه، 504

آستان قدس رضوی، 486

آستانه اشرفیه، 918

آستانه مبارکه شاهزاده حسین علیه السلام، 453

آسیا، 387

آشتیان، 23، 113، 360، 361، 392، 452

آفریقا، 386، 387

آلاشت، 508

آلمان، 889

آمریکا، 280، 357، 387، 473، 474، 481، 546

ابهر، 614

احساء، 419

احساء و قطیف، 30، 344

احمدآباد، 328

اراک، 57، 73، 199، 434، 536، 691، 737، 738، 806

اردبیل، 213، 789، 790، 875

اردکان، 78، 79، 201، 202

اردن، 293، 316، 319، 546، 762، 829

اروپا، 245، 387

ارومیه، 192، 389، 468

ازبکستان، 762

اسپانیا، 762

استانبول، 447

استان فارس، 187، 717

استان لرستان، 450، 451

استان مازندران، 727

استان مرکزی،

ص: 780

استان میدان، 602

استرالیا، 467، 653

اسرائیل، 356

اسلام آباد بروجرد، 179

اشتوتگارت، 918

اشتهارد، 87، 233، 719

اصطهانات، 495

اصفهان، 63، 78، 218، 245، 348، 408، 411، 414، 503، 506، 526، 543، 556، 571، 572، 573، 583، 612، 621،
622، 623، 634، 643، 644، 679، 783، 709، 747، 814، 822، 824، 856، 866، 903، 904، 911، 912، 916

افغانستان، 206، 207، 602، 603، 711، 712، 847، 848

الجزایر، 316، 568

الکراده الشرقيه، 567

الله آباد، 261، 263

آلموت قزوین، 452

امارات، 293

امامزاده ابوالعباس خوراسگان، 625

امامزاده اسماعیل شهریار، 651

امامزاده محمّد، 907

امامزاده یحیی، 750

انارک، 220، 540

انگلیس، 357، 481، 546، 716

اهواز، 239، 243، 667، 669، 680

ایران، 64، 135، 151، 181، 229، 243، 245، 269، 280، 295، 319، 336، 357، 365، 387، 395، 427، 445، 462،
470، 488، 500، 511، 525، 546، 567، 568، 603، 606، 610، 617، 621، 622، 634، 640، 663، 683، 704، 773،
863، 848، 825، 783

ایران شهر، 717

ایلام، 285

ب

بابل، 203، 401، 402، 403، 508

بابلسر، 401

بازار تهران، 634، 701

باغ بهشت قم، 111، 191، 234، 917

باغ فردوس (کازرون)، 222

بامیان، 712

بحرین، 418، 420

برازجان، 211

بروجرد، 178، 268، 269، 449، 450، 580، 581، 629، 660

بصره، 258، 418، 454، 654، 656

بغداد، 44، 326، 327، 335، 518، 567، 619

بقاع، 465

بقعه چهل تن دارالرحمه شیراز، 331

بقعه علی بن بابویه قمی، 374، 382

بقعه علی بن مهزیار اهوازی، 243

بقعه آیت الله داماد، 596

بقعه پنجه شاه، 760

بَلَد، 303

ص: 781

لژیک، 889

بمبئی، 262، 770

بنارس، 385، 386، 770

بنت جبیل، 463، 473

بندر انزلی، 115

بندرعباس، 560

بنگلادش، 357

بنیدالقار، 493

بوشهر، 735

بهبهان، 84

بہسود، 712

بہشت زہرا، 601

بہشت شہدا، 202

بہشہر، 168، 726، 873

بیاض، 208

بیاع، 619

بیت اللہ الحرام، 68، 699، 851

بیت المقدس، 832

بیت المہدی، 222

بیجار، 838

بیدآباد اصفهان، 348

بیرجند، 556

بیروت، 447، 648، 649، 655

بیمارستان امام رضا علیه السلام، 781

بیمارستان 200 تختخوابی دکتر حشمت، 699

بیمارستان ثامن الائمه علیه السلام، 161

بیمارستان «حیّ السعد»، 185

بیمارستان خیریه، 910

بیمارستان کودکان، 474

بیمارستان ولی عصر، 717

بیهار، 385

بیهود، 332، 333

پ

پاساژ امام المهدی، 274

پاکستان، 246، 357، 568، 603، 653، 762، 770، 841، 848، 862

پاوه، 583

پُرْدَمِه، 48

پری، 342، 831

پلخمری، 713

پُل دختر، 339

پنجاب، 206

ت

تاجیکستان، 762

تاکستان، 830 ، 833 ، 834

تانزانیا، 386، 388

تایلند، 357، 653

تبریز، 90، 91، 92، 98، 102، 192، 195، 223، 226، 230، 235، 244، 245، 246، 371، 446، 447، 461، 462، 468،
469، 577، 585، 587، 592، 596، 600، 687، 782، 783، 784، 794، 835، 844، 888

تخت فولاد اصفهان، 612

ترکی، 773

ترکیه، 246، 293، 546، 762، 829، 889

تکاب، 343

تنگستان، 716

تورنتو، 280

تولم شهر، 59

تهران، 39، 41، 48، 55، 56، 77، 79، 80، 106، 108، 115، 136، 160، 161، 162، 181، 187، 188، 192، 202، 211،
223، 243، 244، 245، 246، 254، 257، 269، 273، 275، 279، 285، 298، 299، 306، 309، 312، 333، 349، 365،
366، 379، 381، 382، 389، 411، 437

ص: 782

،638 ،632 ،607 ،600 ،583 ،581 ،580 ،569 ،567 ،543 ،514 ،509 ،508 ،482 ،481 ،480 ،466 ،462 ،443 ،441
،776 ،775 ،773 ،770 ،767 ،750 ،739 ،738 ،714 ،708 ،704 ،697 ،680 ،671 ،670 ،665 ،664 ،663 ،660 ،640
914 ،912 ،891 ،882 ،881 ،879 ،866 ،859 ،858 ،856 ،853 ،838 ،836 ،833 ،797 ،792 ،778 ،786 ،785

تیمچه بزرگ بازار، 113

ج

جاغوری، 603

جامع الشیخ الطوسی، 175

جامع گوهرشاد، 351

جامعہ الامام الصادق علیہ السلام، 600

جامعہ الزہراء، 402

جامعہ النجف، 172، 676، 677

جبل عامل، 208، 463

جزایر تری نی داد، 386

جزیره خارک، 643

جزیره العرب، 420

جعفریہ، 332

جنوب عراق، 420

جنوب لبنان، 465، 626

چ

چهار محال و بختیاری، 67

ح

حاجی آباد، 172

حاریص، 626

حجاجی، 558

حجاز، 762

حرم امامزاده جعفر، 823

حرم امیرالمؤمنین علیہ السلام، 150، 185، 317، 357، 359، 521، 522، 588، 676، 677، 829

حرم حضرت زینب علیہا السلام، 303، 641

حرم حضرت شاهچراغ علیہ السلام، 221

حرم حضرت شاهزاده حسین علیہ السلام، 423، 803

حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیہ السلام، 81، 307، 392، 636، 686، 859، 861، 862

حرم حضرت علی بن موسی الرضا علیہ السلام، 24، 183، 252، 301، 445، 500، 530، 576، 642، 666، 764، 836، 849

حرم حضرت فاطمه معصومه علیہا السلام، 42، 72، 74، 89، 92، 105، 116، 121، 195، 196، 212، 216، 227، 229، 232،

241، 272، 281، 286، 291، 329، 361، 364، 370، 396، 436، 438، 490، 510، 516، 569، 596، 608، 613، 644،

659، 674، 725،

ص: 783

769، 778، 779، 798، 827، 832، 840، 890، 898، 900

حرم عسکریین علیه السلام، 186

حرم علی بن مهزیار اهوازی، 669

حرم کاظمین علیهما السلام، 44، 47، 327

حرم کمیل بن زیاد نخعی، 704

حرم مطهر امام حسین علیه السلام، 283، 317، 359، 423، 488، 497، 498، 550، 588، 672، 673، 676، 862

حرم مطهر حضرت رقیه علیها السلام، 161، 641

حسن آباد تهران، 471

حسین کنج، 386

حسینیه آل یاسین، 44

حسینیه امام حسن مجتبی علیه السلام، 445

حسینیه اوجی، 711

حسینیه علوی، 581

حسینیه کربلائیه، 617

حسینیه کربلایی های مقیم قم، 550

حسینیه مدرسه جامع لاهیجان، 854

حسینیه و کتابخانه صاحب الزمان، 630

حسینیه اعظم مهدی شهر، 83

حظیره القدس، 635

حمزه شرقی، 466

حوزه علمیه امام خمینی، 641

حوزه علمیه امام صادق علیه السلام، 756

حوزه علمیه قم، 23، 80، 87، 102، 181، 194، 199، 201، 230، 292، 365، 437، 492، 526، 539، 580، 606، 612،
613، 616، 703، 704، 707، 719، 767، 770، 777، 778، 785، 794، 797، 798، 824، 879، 916

حوزه علمیه کاشان، 912

حوزه علمیه کمالیه، 88

حوزه علمیه «امام الحجّه»، 209

حوزه علمیه کوهستان، 873

حوزه علمیه محمّديه، 602

حوزه علمیه ولی عصر (در قمصر)، 912

حوزه علمیه آیت الله کوهستانی، 378، 726

حوزه علمیه امام حسین علیه السلام، 309

حیدرآباد، 770

خ

خراسان، 810، 848

خریبه سلم، 473

خرم آباد، 88، 277، 527

خرمشهر، 268، 366

خشکچال، 452

خضر، 302

خلیل محله بهشهر، 378

خمین، 218، 219، 683، 869

خوانسار، 182، 533، 597، 738

خورموج، 735

خوزستان، 38، 39،

ص: 784

667، 431، 420

خوی، 192، 351، 785، 909

خیابان مولوی، 836

خیابان ناصر خسرو، 161

خیرات خان مشهد، 416

داراب، 330، 495

دارالایتام در اراک، 630

دارالتبلیغ اسلامی، 98

دارالزهد، 28، 252، 576

دارالزهد حرم مطهر امام رضا علیه السلام، 496، 544، 781

دارالسرور حرم مطهر امام رضا، 639

دارالسلام، 388

دارالعلم اسلامی کاشان، 94

دار الفنون، 26

دارالقرآن الکریم، 553

دارالقرآن ولی عصر علیه السلام، 405

داران اصفهان، 220

داروخانه حضرت زهرا علیها السلام، 842

دامغان، 558

دانشکده « اصول الدین »، 567

دانشکده الهیات دانشگاه تهران، 274، 880

دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، 285

دانشکده الهیات و معارف اسلامی واحد شمال تهران، 275

دانشکده شریعت، 466

دانشکده معقول و منقول، 583، 795، 867

دانشکده ادبیات (بغداد)، 259

دانشکده اصول الدین، 259

دانشکده الهیات دانشگاه مشهد، 415، 762

دانشکده امامیه، 842

دانشکده باقرالعلوم، 560

دانشکده فقه (نجف)، 259

دانشگاه آتن، 246

دانشگاه آزاد اسلامی، 67، 199

دانشگاه اسلامی لبنان، 477

دانشگاه اصول الدین، 319

دانشگاه الازهر، 108

دانشگاه امام صادق علیه السلام، 193، 466

دانشگاه بغداد، 259، 316، 466، 886

دانشگاه تربیت مدرس قم، 560

دانشگاه تهران، 56، 60، 189، 211، 247، 284، 347

دانشگاه جرج تاون، 280

دانشگاه چسترپیل، 246

دانشگاه شفیلد، 246

دانشگاه علوم پزشکی قزوین، 423

دانشگاه علیگره، 386

دانشگاه قاهره، 886

دانشگاه مشهد، 762

دانشگاه میشیگان، 280

دانشگاه هاروارد، 280

دایکندی، 206

دبستان توفیق، 633

دبستان جمال، 178

دبیرستان «الامام علی» علیه السلام، 464

دبیرستان دین و دانش، 60، 274

دبیرستان کمال، 202

درمانگاه «الرعايه الاسلاميه»، 567

درمانگاه تخصصی بقیه‌الله الاعظم (عج)، 229

درمانگاه جواد الائمه علیه السلام،

ص: 785

درمانگاه علوی، 581

درمانگاه قرآن و عترت، 630

درمانگاه کوثر، 842

دروازه قرآن، 330

دزفول، 38، 428، 429، 431، 567، 680

دشتی، 735

دمشق، 161، 316، 447، 607

دوبی، 303

دهلی، 246، 770

دیترویت، 473

دیزیچه، 643

دیوانیه، 477

د

رستمکلا، 168

رشت، 59، 60، 62، 115، 480، 698، 699، 812، 853

رفسنجان، 777، 780

رودبار زیتون، 452

رودسر، 404

روس، 712

روستای «پورسخلو»، 69

روستای ترک، 808

روستای دوان، 365

روستای سیاهگوراب لاهیجان، 570

روستای علی آباد، 777

روستای ملامحمد هزار جریب، 726

روسیه، 762

ذ

زاهدان، 717

زنجان، 52، 53، 342، 383، 501، 502، 614، 640، 728، 831، 832

زندان اوین، 60

زندان قزل قلعه، 481

زندان قصر تهران، 271

زینبیه، 454

ژ

ژاپن، 396

س

«ساحه العشرین» نجف، 525

ساری، 510

سامراء، 186، 566، 775

ساوه، 113، 566

سبزوار، 106، 424، 574

سراب، 308، 309، 888

سرایان، 333

سریند شمیران، 630

سرداب حسینیہ کربلائی ہا در گذرخان، 653

سقز، 540

سُلدوز، 389

سماوہ، 302

سمنان، 82، 558

سمیرم، 362، 621

سوریہ، 111، 229، 259، 286، 293، 303، 316، 319، 454، 546، 603، 621، 641، 653، 724، 762، 829

سوسنگرد، 402

سوق الشیوخ، 258

سویس، 246

سیدنی، 467

ش

شال، 833

شانگرین، 256

شاهرود، 40، 66، 457، 458

شبستان چهل ستون، 792

شبستر، 461، 835، 836، 893، 894

شمالا، 841

شوشتر، 38، 39، 238، 483، 486، 675

شهری، 323، 391، 392، 470، 684، 861، 862

شهر سیدنی، 653

شهرضا، 182، 904

شهرک امیرالمؤمنین، 604

شهریار، 651، 859

شهیدیه مید، 96

شیراز، 221، 245، 246، 330، 495، 634، 716، 717، 737، 847

ص: 786

ص

صايبين قلعه ابهر، 829

صحن امامزاده عبدالله، 541

صحن حرم امام حسين عليه السلام، 488

صحن حرم خواجه ربیع، 872

صندوق خيريه اسلامي، 567

صندوق قرض الحسنه الغدير، 756

صور، 628، 626، 517

ط

طالخنچه، 904، 903

طبس، 551

عتبات عاليات، 63، 162، 286، 447، 484، 574، 698، 750، 841

ع

عراق، 41، 43، 108، 111، 135، 151، 173، 175، 177، 189، 227، 229، 243، 319، 357، 395، 397، 398، 425، 454،

466، 487، 511، 523، 525، 546، 567، 568، 589، 603، 617، 621، 634، 648، 654، 656، 683، 688، 704، 736،

825، 829، 841، 848، 862، 863، 883

عربستان، 229، 293، 546، 603

علامرودشت، 731

علی غریبی، 335

عمارہ، 258، 335، 428

غ

غنا، 386

ف

فارچی آباد، 87

فارس، 716

فال، 616

فرانسه، 481

فرانکفورت، 918

فردوس، 332

فرشه، 444

فرنق، 869

فلسطين، 568، 862

فلکه اطلسی، 330

فیروزآباد، 616

فیروزکوه، 67

فیضیه، 634

ق

قائمشهر، 508

قائن، 439، 440

قادیسیه (دیوانیه)، 466

قاره آفریقا، 385

قاهره، 316

قبرستان ابو حسین - قم - ، 101، 200، 225، 237، 482، 579، 689، 701، 730، 786، 837، 919

قبرستان باغ بهشت - قم - ، 86، 339، 377، 555، 671، 883، 915

قبرستان باغ رضوان، 414

قبرستان بقیع - قم - ، ، 297، 865

قبرستان بهشت حسینی، 453

قبرستان بهشت زهرا، 193، 774

قبرستان تخت فولاد، 505

قبرستان زینبیه، 260

قبرستان شیخان - قم - ، ، 65، 121، 136، 162، 257، 276، 294، 311، 314، 384، 443، 472، 528، 604، 647، 736،
، 756، 793، 811

ص: 787

قبرستان (علی باغ)، 843

قبرستان عمومی دار السلام، 94

قبرستان عمومی سرایان، 334

قبرستان عمومی «شال»، 834

قبرستان «گلشن زهرا»، 469

قبرستان نو، 813

قبرستان نو - قم -، 278

قبرستان وادی السلام، 37

قبرستان وادی السلام، 586، 467، 173

قربهاالخیر، 330

قزوین، 24، 54، 55، 56، 422، 423، 452، 801، 833، 834، 836

قطیف، 419، 901

قم، 23، 33، 34، 39، 48، 49، 50، 52، 54، 57، 59، 63، 64، 66، 67، 69، 70، 71، 72، 74، 77، 79، 82، 85، 90، 91، 92، 93، 94، 96، 98، 99، 104، 105، 109، 117، 134، 136، 149، 162، 168، 172، 178، 182، 185، 187، 189، 191، 192، 195، 196، 197، 203، 210، 211، 213، 220، 223، 227، 233، 244، 256، 269، 270، 274، 274، 277، 279، 284، 289، 290، 292، 295، 298، 304، 306، 308، 309، 311، 328، 329، 330، 336، 342، 346، 348، 349، 360، 361، 362، 373، 376، 379، 382، 383، 387، 389، 391، 393، 394، 395، 397، 401، 404، 407، 408، 411، 428، 442، 443، 449، 450، 452، 457، 461، 466، 470، 470، 471، 480، 493، 501، 506، 508، 509، 510، 511، 513، 513، 514، 513، 529، 533، 534، 536، 538، 542، 546، 554، 556، 558، 560، 564، 567، 570، 572، 577، 582، 585، 587، 596، 597، 600، 604، 612، 614، 617، 623، 629، 640، 645، 647، 650، 660، 665، 668، 670، 671، 673، 679، 683، 687، 688، 691، 694، 698، 701، 705، 706، 709، 714، 717، 723، 724، 727، 728، 732، 735، 736

814 ، 812 ، 809 ، 808 ، 806 ، 804 ، 801 ، 792 ، 790 ، 789 ، 784 ، 783 ، 781 ، 780 ، 778 ، 773 ، 752 ، 750 ، 739 ، 737
، 891 ، 890 ، 889 ، 888 ، 883 ، 875 ، 871 ، 865 ، 845 ، 839 ، 838 ، 836 ، 835 ، 831 ، 828 ، 826 ، 825 ، 815 ،
918 ، 917 ، 914 ، 913 ، 911 ، 907 ، 904 ، 897 ، 894 ، 893

قمیوان، 904

قندهار، 847 ، 848

ی

کابل، 602 ، 603 ، 607 ، 712

کاخ گلستان، 120

کازرون، 221 ، 365

کاشان، 67 ، 93 ، 94 ، 104 ، 105 ، 364 ، 511 ، 707 ، 757 ، 758 ، 760 ، 778 ، 781 ، 911 ، 912 ، 913

کاشمر، 197 ، 444 ، 445

کاظمین، 326 ، 335 ، 517 ، 519 ، 520 ، 775

کانادا، 357

کتابخانه آستان قدس رضوی، 323 ، 546

کتابخانه بزرگ آیت الله العظمیٰ مرعشی نجفی، 277

کتابخانه حضرت ولی عصر علیه السلام، 717

کتابخانه سیار حائری تهرانی، 274

کتابخانه مسجد اعظم، 361

کتابخانه مهدیه، 790

کتابخانه ولی عصر علیه السلام، 859

کتابخانه ولی عصر (کازرون)، 222

کتابخانه آستان قدس رضوی، 179

کتابخانه آیت الله مرعشی، 549

کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام در نجف اشرف، 546

کتابخانه قرآن و عترت، 630

کتابخانه مدرسه فیضیه، 724

کُجاب بُهسود، 602

کراچی، 841، 842، 843

کراری، 261

کرلا، 41، 94، 114، 186، 273، 282، 295، 317، 356، 357، 397، 487، 492، 494، 497، 518، 540، 543، 550، 552،

574، 575، 589، 616، 618، 652، 677، 704، 731، 824، 858، 861، 863، 901

کرج، 543، 719، 755، 756، 859

کردستان، 894

کرزکان، 419

کرسی، 94

کرکوک،

ص: 789

کرمان، 284

کرمانشاه، 270، 271، 285، 340، 341، 640

کَهرود اراک، 391، 723

کشمیر، 862

کفل، 648

کلّه بست، 401، 402

کلیّه الفقه، 33، 189، 312، 315، 477، 522، 886

کمره، 683

کمیته انقلاب اسلامی، 193

کنفرانس اسلامی مکه، 319

کنگاور کرمانشاه، 723

کنیا، 386

کوپال بور، 386

کوفه، 151، 704، 887

کویت، 41، 208، 293، 488، 492، 546، 656، 829، 863، 871

ک

گرکان، 113

گرگان، 539، 540، 560

گرمرو، 376

گروه فرهنگی قدس، 193

گروه هفت نفره اداره استان خراسان، 788

گلپایگان، 645، 647، 650، 737، 738، 891، 892

گلزار شهدای تکاب، 343

گلزار شهدای قم، 532

گلزار وادی رحمت، 462

گلستان، 541

گنبد خشتی، 848

گوگد، 536، 650، 690، 737

گیلان، 59، 60، 62، 480، 698، 700

ل

لامرد شیراز، 616، 731

لانه جاسوسی، 474

لاهورپندی، 603

لاهیجان، 570، 852

لبنان، 111، 135، 208، 229، 293، 357، 454، 463، 464، 473، 476، 477، 479، 546، 567، 627، 648، 654، 762،

829

لرستان، 184، 339

لشت نشاء، 570

لكهنو، 771

لندن، 293، 387

لنگرود، 812

لیفشاگرد، 59

م

ماداگارسکار، 386

مازندران، 50، 168، 169، 362، 380، 401، 402، 540، 541، 726

ماستر، 452

مالزی، 357

مامقان، 468

مانیل، 246

ماهشهر، 392

مبارکه اصفهان، 903

مُبَرَز، 30

متکازین، 873

محلات، 119، 120

محله لیل آباد تبریز، 461

محمّد آباد اصفهان، 855

محمودآباد، 362

مدارس الامام الجواد، 567

مدرسه آقامحسن، 539

مدرسه آیت الله مجتهدی، 914

مدرسه «ابدالیّه»، 439

مدرسه التفاتیّه، 55

مدرسه باقریه، 706

مدرسه بخارایی، 592

مدرسه برهانیه، 392

مدرسه بزرگ آخوند، 49

مدرسه ثقه‌الاسلام، 903

مدرسه جدّه، 408

مدرسه جعفری، 539

مدرسه

ص: 790

مدرسه چهلستون، 379

مدرسه حاج ابوالفتح، 770، 767

مدرسه حاج سلطان، 444

مدرسه «حاج شهبازخان»، 271

مدرسه حاج محمد ابراهیم، 434، 391

مدرسه حجّتیّه، 501، 274، 270، 118

مدرسه حسن پاشا، 826

مدرسه «حفاظ القرآن الکریم»، 492

مدرسه خان، 717

مدرسه خیرات خان، 509

مدرسه دارالحکمه، 588

مدرسه رضویّه، 665، 362

مدرسه سادات، 539

مدرسه سپهدار، 349

مدرسه سپهسالار، 867، 665، 306، 280، 48

مدرسه سلطانی، 511

مدرسه سلیمانیه، 553

مدرسه سید در نجف، 546

مدرسه «شرایبانی»، 365

مدرسه شیخ عبد الحسین، 379

مدرسه صدر، 150، 412، 508

مدرسه طالبیه، 98، 226، 244، 304، 308، 446، 468، 577، 893

مدرسه علمیه آخوند، 558

مدرسه علمیه امام خمینی، 61

مدرسه علمیه امام صادق علیه السلام، 540، 575

مدرسه علمیه امام مهدی (شیراز)، 222

مدرسه علمیه امامیه، 104

مدرسه علمیه باقرالعلوم، 825

مدرسه علمیه باقریه، 206

مدرسه علمیه برهانیه، 471

مدرسه علمیه تخت درس، 206

مدرسه علمیه جعفریه، 168، 169

مدرسه علمیه حقانی، 274

مدرسه علمیه خاتم الانبیا، 402

مدرسه علمیه دارالحکمه، 319

مدرسه علمیه رضویه، 134، 274

مدرسه علمیه صدیقۀ طاهره، 540

مدرسه علمیه محمّديه، 81

مدرسه علمیه مکتب کوثر، 912

مدرسه علمیه آیت الله خویی، 41

مدرسه علمیه مرعشی، 775

مدرسه علمیه نمازی، 909

مدرسه علمیه ولی عصر علیه السلام، 50

مدرسه علوی نجف، 585

مدرسه «فخریه»، 574

مدرسه «فصیحیه»، 106

مدرسه فیضیه، 88، 89، 113، 117، 118، 151، 233، 274، 554، 691، 694، 696

مدرسه قزوینی، 616

مدرسه مروی، 245، 373، 838

مدرسه معصومیه، 284، 557

مدرسه «منتدی النشر»، 44

مدرسه مهدویّه رشت،

ص: 791

مدرسه میرزا تقی خان، 540

مدرسه ناظمیہ لکھنؤ، 261

مدرسه نمازی، 192

مدرسه نوریخش، 269

مدرسه نیم آور اصفہان، 422

مدرسه وحیدیہ، 894

مدرسه ولی عصر علیہ السلام، 718

مدرسه آقا سید ضیاء الدین، 691، 806

مدرسه آیت اللہ بروجردی، 94

مدرسه آیت اللہ عالمی دامغانی، 381

مدرسه آیت اللہ یربلی، 93

مدرسه ابن فہد، 652

مدرسه التفاتیہ، 453

مدرسه جامع العلوم جوادیہ، 385

مدرسه جلالیہ، 570

مدرسه حاج ابوالفتح، 633

مدرسه حاج محمد ابراہیم، 57

مدرسه خاتم الانبیاء، 403

مدرسه خان، 51، 74، 724

مدرسه دارالشفاء، 838

مدرسه دینی جامع لاهیجان، 853

مدرسه رضاییه، 440

مدرسه سپهدار اراک، 57

مدرسه صدر، 503، 507، 823

مدرسه طالبیه، 90، 461، 687

مدرسه علمیه سرایان، 333

مدرسه علمیه قائن، 440

مدرسه علمیه مستوفی، 699

مدرسه علمیه مهدویه، 349

مدرسه علمیه صالحیه، 560

مدرسه علمیه «مکتب الحدیث»، 381

مدرسه علمیه ملا ابراهیم، 213

مدرسه علمیه مهدویه اوجی، 711

مدرسه علمیه نوربخش، 269

مدرسه فیلسوف، 632

مدرسه مروی، 273، 670

مدرسه مشایخ، 429

مدرسه ملا عبداللہ، 79

مدرسه ناصریه، 903

مدرسه نواب، 416

مدرسه امام علی، 465

مدرسه العلوم الاسلاميه، 319

مدينه منوره، 699

مراغه، 199، 468، 469، 906

مراكش، 293، 316، 653، 762

مرقد شيخ فياض زنجاني، 53

مرقد امام خميني، 347، 451

مرقد ملامحسن، 512

مرقد سيد محمد گلایي، 486

مرقد شيخ بهايي، 28

مرقد صاحب بن عباد، 710

مرقد علامه مجلسي، 507، 573، 905

مرقد علي بن بابويه، 275

مرقد عمارياسر، 641

مرقد كميل بن زياد نخعي، 887

مرقد شيخ علي محمد بروجردي، 269

مرکز حسيني، 262

مزند، 304

مزار حضرت زهرا عليها السلام، 99

مزار كميل بن زياد نخعي، 150

مسجد آذربايجاني ها، 540

مسجد آیت الله شیرازی، 493

مسجد آیت الله مرعشی، 775

مسجد ارک، 119، 120، 275

مسجد اعظم، 606، 694، 695

مسجد اعظم کرسی، 94

مسجد الامام المهدي، 40

مسجد الحججه، 851

مسجد الحميد، 500

مسجد الخضراء، 150، 357، 359

مسجد الرحمن، 412

مسجد الرسول الاعظم، 262

مسجد الرضا عليه السلام، 540

مسجد الزهرا عليها السلام، 600

مسجد الغدير، 275

مسجد امام حسن عسكري، 74، 75، 119، 695

مسجد امام حسن مجتبي عليه السلام، 435

مسجد امام حسين عليه السلام، 55، 309، 471، 514

مسجد امام خميني، 75

مسجد امام صادق عليه السلام، 477، 479

مسجد امين الدوله، 306، 707

- مسجد انگجی، 462
- مسجد باب الرحمه، 644
- مسجد بابااولی، 511
- مسجد بادران، 412
- مسجد بادکوبه ای، 235
- مسجد بالاسر حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام، 51، 198، 220، 350، 535، 610، 697، 706، 738، 896
- مسجد تاریخی ملک، 284
- مسجد «ترک»، 809
- مسجد توحید، 235
- مسجد جامع، 55، 119، 507، 681، 755
- مسجد جامع اصفهان، 507، 573، 856
- مسجد جامع بروجرد، 179
- مسجد جامع بیهود، 333
- مسجد جامع تهران، 634، 792
- مسجد جامع چهالستون، 441
- مسجد جامع حرم حضرت عبدالعظیم علیه السلام، 392
- مسجد جامع خمین، 597
- مسجد جامع دزفول، 433
- مسجد جامع سراپان، 333
- مسجد جامع سمنان، 559
- مسجد جامع صفرعلی، 447

مسجد جامع عباسی، 867

مسجد جامع کازرون، 222

مسجد جامع گوهرشاد، 553

مسجد جامع ملاجعفر، 707

مسجد جامع و حسینیه عرفان، 712

مسجد جمال، 673

مسجد جمعه، 80، 372، 640

مسجد جمکران، 296، 898

مسجد جوادیه، 770

مسجد جواهری، 588

مسجد چهارده معصوم علیهم السلام، 630

مسجد حاج حسن، 651

مسجد حاج محمد،

ص: 793

مسجد حاج ميرزا احمد، 836

مسجد حاجی، 583

مسجد «حبيب اللہ بيک»، 373

مسجد حضرت ابوالفضل عليه السلام، 630

مسجد حضرت بقيه اللہ، 330

مسجد حضرت سجاد عليه السلام، 904

مسجد حضرت علي عليه السلام، 663

مسجد حکيم، 462

مسجد حُوَيش، 427، 445

مسجد خاتم الانبياء، 106

مسجد خضراء نجف، 115، 778

مسجد «خواجه خضر»، 407

مسجد خوجه شيعه اثنا عشرية، 842

مسجد خيابان، 412

مسجد رسول اللہ، 502

مسجد رضاييه، 435

مسجد «رضوان اللہ»، 313

مسجد رضوى، 554

مسجد رنگينه، 179، 180

مسجد زعيم، 738

- مسجد زيتون، 243
- مسجد سپهسالار، 836
- مسجد سجاد، 706
- مسجد سقا، 623
- مسجد سلطاني، 635
- مسجد سلماسى، 768
- مسجد سليمان، 392
- مسجد سهله، 94، 357
- مسجد سيد عزيزالله، 707
- مسجد سيد يعقوب، 910
- مسجد شفا، 379
- مسجد شفيعى، 504
- مسجد شهدا، 639
- مسجد شيخ الملوكى، 706
- مسجد شيخ انصارى، 115، 588، 779
- مسجد شيخ طوسى، 176، 177
- مسجد شيخ عبدالحسين، 634، 637
- مسجد شيشه، 79
- مسجد صاحب الزمان، 85، 630، 729
- مسجد صفى، 706
- مسجد طباطبايى، 510، 754، 779

مسجد فاطمه الزهرا عليها السلام، 653

مسجد فخريه، 581

مسجد فيلسوف الدوله، 632، 638

مسجد قائم لاله زار، 298، 664

مسجد قدس، 349

مسجد كاسه فروشان، 61، 700

مسجد كوفه، 94، 523

مسجد كولانج، 27

مسجد گوهرشاد، 543، 633

مسجد لرزاده، 639

مسجد محمدیه، 202

مسجد مراد، 324

مسجد مسابک، 673

مسجد مصلى امام خمينى، 62

مسجد معجز لر، 447

مسجد مقبره، 195

مسجد مقدس جمکران، 109

مسجد ملا جعفر، 450

مسجد ملاحيدر، 788

مسجد ملاهاشم، 788

مسجد مهدي موعود، 643

مسجد مهديه، 453

مسجد ميرزا احمد، 53

مسجد ميرزا علي اكبر، 790

مسجد

ص: 794

میر عبدالباقی، 341

مسجد میر عماد، 104

مسجد نو، 643

مسجد نو بازار، 867، 868

مسجد نور، 661

مسجد نو شیراز، 222

مسجد وحدت، 188

مسجد ولی عصر علیه السلام، 643، 717، 859

مسجد هاشمی، 341

مشهد، 24، 28، 55، 56، 66، 93، 96، 161، 162، 172، 182، 245، 246، 269، 282، 283، 292، 299، 322، 332، 351، 365، 401، 415، 424، 444، 445، 450، 457، 461، 470، 495، 496، 498، 500، 508، 513، 532، 540، 543، 546، 552، 553، 556، 564، 574، 575، 604، 605، 638، 639، 642، 663، 665، 666، 705، 714، 761، 780، 781، 787، 788، 789، 808، 812، 836، 849، 856، 858، 861، 871، 872، 873، 884، 905، 912

مصر، 111، 293، 316، 568، 653، 762

مصلی بزرگ امام خمینی، 61

مقابر اشعریین، 121، 162

مقبره آخوند نوایی، 910

مقبره خاندان حکیم، 317

مقبره زکریابن آدم اشعری، 136

مقبره شیخ صدوق، 323

مقبره آخوند نوایی، 910

مقبره علامه مجلسی، 856

مقبره الحباكه، 345

مقبره العلماء، 377

مكه مكرمه، 447، 543

ملاير، 705، 706

منتدى النشر، 886

موزامبيك، 386

مهدى شهر، 82

مهديه، 94

مهديه كرمان، 407

مُهر، 187

مهريز، 755

ميامى، 66

مياندوآب، 894

ميانده چابكسر، 406

ميانه، 69، 70، 376، 773

مييد، 97

ميدان ژاله (شهدا)، 880

ميدان شوش، 115

ن

ناصريه، 258

نبطيه، 648

نجف آباد، 63، 172، 408، 916

نجف اشرف، 23، 26، 27، 30، 33، 33، 35، 36، 37، 40، 41، 43، 49، 53، 63، 66، 78، 80، 85، 90، 94، 104، 108،
115،

ص: 795

.205 ،.203 ،.189 ،.187 ،.185 ،.184 ،.181 ،.179 ،.177 ،.176 ،.174 ،.173 ،.172 ،.170 ،.168 ،.161 ،.160 ،.151 ،.150 ،.149
.288 ،.287 ،.284 ،.282 ،.277 ،.274 ،.268 ،.261 ،.258 ،.253 ،.245 ،.242 ،.238 ،.235 ،.227 ،.226 ،.223 ،.221 ،.209 ،.208
.358 ،.356 ،.351 ،.349 ،.347 ،.344 ،.342 ،.333 ،.330 ،.329 ،.328 ،.324 ،.318 ،.316 ،.315 ،.312 ،.309 ،.302 ،.299 ،.292
.444 ،.441 ،.439 ،.431 ،.428 ،.427 ،.425 ،.423 ،.421 ،.420 ،.418 ،.408 ،.398 ،.397 ،.394 ،.389 ،.387 ،.383 ،.371 ،.365
.521 ،.521 ،.517 ،.506 ،.503 ،.495 ،.494 ،.487 ،.483 ،.480 ،.477 ،.476 ،.470 ،.467 ،.463 ،.461 ،.460 ،.459 ،.457 ،.450
.648 ،.640 ،.629 ،.628 ،.626 ،.616 ،.602 ،.592 ،.588 ،.587 ،.585 ،.575 ،.574 ،.572 ،.564 ،.543 ،.542 ،.540 ،.539 ،.537
.726 ،.723 ،.712 ،.709 ،.705 ،.704 ،.703 ،.698 ،.688 ،.684 ،.679 ،.678 ،.675 ،.670 ،.667 ،.665 ،.663 ،.660 ،.656 ،.654
.801 ،.800 ،.799 ،.797 ،.794 ،.792 ،.782 ،.781 ،.780 ،.778 ،.777 ،.775 ،.773 ،.770 ،.767 ،.758 ،.752 ،.739 ،.735 ،.731
916 ،.897 ،.886 ،.882 ،.879 ،.873 ،.861 ،.858 ،.855 ،.852 ،.847 ،.844 ،.841 ،.831 ،.828 ،.824 ،.815 ،.804

نقاب، 376

نکا، 727

نوبر، 90

نوحدان، 570

نور، 879

نور مازندران، 665، 882

نوکنده، 873 ، 874

نهر خوز، 418

نیجریه، 386

نیماورد، 119

و

واتیکان، 762

وادی السلام، 171، 186، 589، 628، 772، 800

وادی رحمت، 846

واشنگتن، 280

ورس، 206

ورسه، 830

وشنوه، 897

هتل رضوی، 912

هرمل، 464، 465

هرند، 612

هزار جریب، 874

هزاره

ص: 796

جات، 206، 603

هشترود، 102، 199

هفوف، 901

هلند، 889

همدان، 26، 27، 28، 256، 381، 558، 583، 838

هند، 261، 262، 293، 357، 385، 386، 653، 770، 841، 848

هندیجان، 84

هنرستان فنی بیروت، 477

ی

یاسوج، 540

یزد، 96، 97، 113، 201، 329، 634، 717، 750، 755

فهرست گروه ها، سازمان ها، مؤسسات

ا

ائمه جماعات قم، 555

اتحادیه مسلمین، 481

اجلاس اساتید حوزه علمیه قم، 231

اگزستانسیالیسم، 531

الجمعیه الخیریه الاسلامیه، 499

المکتبه الجعفریه، 499

انجمن ادبی «عبقر»، 33

انجمن امر به معروف، 290

انجمن تبلیغات دینی، 366

انجمن ترقی اردو، 386

انجمن حجّتیّه مهدویه، 323

انجمن دینی و فرهنگی دین و دانش، 70

انجمن ضد بهائیت، 366

انجمن مذهبی صاحب الزمانی، 853

انجمن های ایالتی و ولایتی، 116، 395، 581، 634، 695

ب

بزرگداشت علامه طباطبایی، 246

بنی ثقیف، 724

بنیاد خیریه ولی عصر، 859

بنیاد فرهنگی امام المهدی علیه السلام، 274، 275

بنیاد مسکن، 540

ت

تنظیم المکاتب، 262

توده، 213

ج

جامعه امامیه انوار العلوم، 262

جامعه روحانیت، 540

جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، 70، 195، 211، 214، 290، 329، 349، 395، 509، 537، 607، 826، 832

جشنواره «الشعر التاسع»، 33

جلسات بررسی مارکسیسم و اصول دیالکتیک، 394

جمعیت خیریه اسلامی، 717

جمعیت منتدی النشر، 315، 477

جمعیت مؤلفین و نویسندگان عراق، 33

جمعیه التحریر الثقافی، 33

ح

حزب الدعوه الاسلامیه، 466

حزب اللّٰه، 464

حزب بعث، 617

حزب توده، 115، 213، 635، 919

حزب جمهوری اسلامی، 613

حزب خلق مسلمان، 71

حزب رستاخیز، 695

حزب زحمتکشان، 681

حزب کمونیست، 498

حزب وحدت اسلامی افغانستان، 206، 603، 712

حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، 635

د

دادگاه عالی انقلاب اسلامی، 509

دارالتبلیغ اسلامی، 366

ص: 797

ارالتقريب بين المذاهب الاسلاميه، 899

دارالقرآن الكريم، 694

دارالنشر اسلام، 918

درمانگاه كودكان، 499

دفتر تبليغات اسلامي، 613

ديوان عالي كشور، 309، 826

ر

رابطه اهل البيت الاسلاميه، 387

س

سازمان تبليغات، 540

سازمان نيروي اسلامي، 712

ساواك، 60

سمينار اسلام و مسيحيت، 246

سمينار جهاني حقوق بشر، 246

سمينار حقوق اسلامي، 246

سمينار مولوي شناسي، 246

ش

شبكه جهاني اسلامي، 262

شوراي ائتلاف اسلامي، 712

شوراي انقلابي اتفاق اسلامي افغانستان، 206

شوراي بازنگري قانون اساسي، 211

شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، 329

شورای عالی امنیت ملی کشور، 347

شورای عالی قضایی، 874

شورای عالی مشارکت های مردمی سازمان بهزیستی، 275

شورای مدیریت حوزه علمیه قم، 195، 537، 607

ص

صندوق قرض الحسنه مهدیه، 70

ف

فداییان اسلام، 572

فرقه ضالّه بهائیت، 737

ک

کمیته انقلاب، 540

کنفرانس اندیشه اسلامی، 246

کنفرانس علوم و مفاهیم قرآن، 694

کنگره ایران شناسی، 246

کنگره جهانی امام رضا، 246

کنگره جهانی حافظ، 246

کنگره شیخ مفید، 547

کنگره کتاب و کتابخانه در اسلام، 547

کنگره نهج البلاغه، 246

کنگره وحدت اسلامی، 466

کنگره خوجه اثناعشریه، 386

کنگره شیخ انصاری، 216، 537

کنگره محقق اردبیلی، 216، 791

گ

گروه تدوین «جامع احادیث الشیعہ»، 88، 434، 537

گروه تدوین «ملحقات احقاق الحق»، 898

گروه فرهنگی ابوریحان، 60

گنجینه قرآن کریم، 442

ل

لجنه «تعلیقات احقاق الحق»، 231، 471، 600

لجنه الثقافه الدینیہ، 499

م

مارکسیسم، 531

مجتمع بهزیستی حضرت علی علیه السلام، 275

مجتمع علوم دینی حضرت ولی عصر علیه السلام، 537

مجلس اعلاى انقلاب اسلامى عراق، 319

مجلس اعلاى شیعیان لبنان، 477

مجلس تمییز شرعی جعفری، 518

مجلس خبرگان رهبری، 60، 71، 195، 211، 271، 309، 329، 347، 349، 395،

ص: 798

912، 905، 876، 834، 832، 826، 790، 727، 668، 639، 613، 607، 586، 559، 540، 537، 509، 496، 450، 402

مجلس خبرگان قانون اساسی، 91، 450، 496، 540، 826، 832

مجلس شورای اسلامی، 55، 56، 211، 309، 613، 738

مجلس شورای ملی، 858

مجمع احیای فرهنگ اسلامی، 732

مجمع اللغة العربیه، 316

مجمع تقریب بین المذاهب، 466

مجمع جهانی اسلامی در لندن، 694

مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام، 387، 712

مجمع علمی اردنی، 44

مجمع علمی پاسخگویی به سؤالات دینی، 231

مجمع علمی عراقی، 44، 316

مدرسه اسلامیة، 499

مدرسه الامام الصادق، 499

مرکز الابحاث العقائديه، 293

مرکز اهل البيت الاسلامی، 467

مرکز پژوهشهای تاریخ معاصر عراق، 319

مرکز رسیدگی به امور مساجد، 313

مرکز فقهی ائمه اطهار، 607

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، 102، 435

مرکز معجم المسائل الفقهیه، 694

مرکز نشر کتاب، 794

مکتبه الامام الحسين عليه السلام، 862

مکتبه الصديقه الشهيد، 229

مکتبه العلمين، 175

منتدی النشر، 175

مؤسسه احیای مدارس استثنایی، 275

مؤسسه امام صادق عليه السلام، 99

مؤسسه تحقیقاتی امام رضا عليه السلام، 915

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، 347

مؤسسه جهانی خدمات اسلامی، 254

مؤسسه خیریه امام علی عليه السلام، 229

مؤسسه دفاع از حریم تشیع، 99

مؤسسه علمی سیدالشهدا، 880

مؤسسه قائم آل محمد عليهم السلام، 293

مؤسسه «بلال مسلم میشن»، 386

مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین عليه السلام، 362

مؤسسه خیریه حضرت سجاد عليه السلام، 275

مؤسسه خیریه حضرت ولی عصر عليه السلام، 694، 884

مؤسسه «رابطه النشر الاسلامی»، 652

مؤسسه صدوق، 859

مؤسسه الامام الخوئی الخیریه، 358

و

واحد تحقيقات بنياد نهج البلاغه، 362

•

هزاره ابن سينا، 246

هزاره شريف رضى، 547

هزاره شيخ طوسى، 246، 547

هزاره فارابى، 246

هشتصدمين سال سعدى، 246

هيات زينبيه، 254

هيات عزاداران حسينى، 254

هيات علميه قزوین، 55

ص: 800

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

